

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra PVH a archivního studia (21–KPVHAS)

Rigorózní práce

Jiří Smrž

Cechy pražských měst
od jejich počátků až do zrušení cechovního zřízení
Guilds in Prague Cities
from their Beginnings to the End of Guild System

Praha 2018

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.

Mé poděkování patří v první řadě vedoucí předkládané práce paní doc. PhDr. Ivaně Ebelové, CSc. za metodické vedení, rady a kritické připomínky, které mne dovedly k vytyčenému cíli. Za konstruktivní podněty děkuji i oponentce diplomové práce paní PhDr. Kláře Woitschové, Ph.D., díky níž jsem si zejména uvědomil, jak lze celou práci zpřehlednit a lépe členit.

Rovněž bych rád vyjádřil vděčnost pracovníkům Archivu hlavního města Prahy, kteří mi pomohli se lépe orientovat v různých typech materiálu a rovněž mne směřovali na další méně známé příspěvky k dané problematice. Jmenovitě bych rád poděkoval Mgr. Zlatě Brátkové, PhDr. Olze Fejtové, Ph.D., Jarmile Jílkové, prom. hist., PhDr. Martině Maříkové, Ph.D., PhDr. Jaroslavě Mendelové, PhDr. Jakubu Hrdličkovi a Mgr. Josefu Třikačovi.

V neposlední řadě bych rád využil této příležitosti a poděkoval svým nejbližším, rodině, která mi vytvořila důležité vhodné prostředí při závěrečném sepisování výsledků mého výzkumu, a přátelům, s nimiž jsem často své názory a závěry konzultoval.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 31. prosince 2016

.....

Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky)

řemeslo, živnost, cech, pražská města, středověk, novověk

Klíčová slova (anglicky):

handcraft, trade, guild, Prague cities, mediaeval period, modern period

Abstrakt (česky)

Předkládaná rigorózní práce sleduje vývoj pražských cechů od počátků tohoto živnostenského zřízení ve středověku až do jeho zániku v roce 1860. Výzkum byl prováděn na území historických celků, které ve sledovaném období tvořily pražské souměstí – Starého Města pražského, Nového Města pražského, Malé Strany a Hradčan.

V úvodních kapitolách práce je pojednáno o pramenech k dějinám cechů a jejich nejvýznamnějších momentech s přihlédnutím ke specifikům prostoru pražských měst.

Hlavním cílem bylo pokusit se rekonstruovat existenci všech doložených profesních organizací, které působily v této lokalitě ve zvoleném období. Při tomto výzkumu byly revidovány závěry dosavadních badatelů a byla doplněna místa, kterým se výzkum zatím nevěnoval (zejména nejmladší období cechovního vývoje). Na základě těchto dílčích poznatků byly stanoveny hypotézy celkového rozvoje profesních organizací na území pražských měst.

Jako přílohy byly připojeny glosáře latinských, německých a staročeských označení cechovních živností.

Abstract (in English):

This rigorous thesis follows the history of Prague guilds from the very beginning of their system to the end in 1860. Research was focused on cities which created former Prague – Old Town, New Town, Lesser Town and Hradčany.

At first, used sources and their evaluation for the above mentioned research are described. There are reflections of the most important moments in the history of guilds in the Czech Lands, especially in Prague towns at that time, in the next chapters.

Main goal of this thesis is to reconstruct a picture of all historical guilds and brotherhoods in the cities of Prague. My own research reflects knowledge of previous researchers. These were thereafter compared to some new sources and revised. Unknown parts of the history of Prague guilds were elaborated, such as history of this system in modern period. Based on some particular knowledge of history of singular guilds new hypotheses of general evolution of guilds in Prague were formed.

Attached are glossaries of names of professions (Latin, German and Old Czech), that were in Prague towns in the past.

Obsah

Obsah	6
1. Úvod	12
1.1 Stanovení cílů práce.....	13
1.2 Stav dosavadního bádání	14
2. Názvosloví	20
2.1 Řemeslo a živnost.....	20
2.2 Bratrstvo a cech	22
3. Prameny	25
3.1 Písemné prameny.....	25
3.1.1 Cechovní artikule.....	26
3.1.2 Úřední knihy	28
3.1.3 Osobní doklady.....	30
3.1.4 Agenda nadřízených orgánů	31
3.2 Hmotné prameny	37
3.2.1 Pokladnice.....	38
3.2.2 Typáře a razítka	39
3.2.3 Ostatní cechovní předměty	40
4. Vývoj cechovního zřízení v pražských městech.....	43
4.1 Vznik cechů (2. pol. 13. stol. – poč. 14. stol.)	43
4.2 Období lucemburských králů (1310–1419)	47
4.3 Vývoj v době husitské, pohusitské a jagellonské (1419–1526).....	51
4.4 Od nástupu Habsburků na český trůn do vypuknutí třicetileté války (1526–1618)	57
4.5 Třicetiletá válka, její dopady a snahy o státní reglementaci cechovníctví (1618–1739)	62
4.6 Závěrečná etapa cechovního vývoje (1740–1860)	70
5. Specifické aspekty vývoje pražských cechů.....	77
5.1 Meziměstské cechy	77
5.2 Pražské organizace v čele zemských cechů a cechovní filiace.....	79
5.3 Společné cechy více profesí.....	81
5.4 Otázka jurisdikce	84
5.5 Židovské cechy	87

6. Pražské cechy	91
6.1 Barchetníci	91
6.2 Barvíři hedvábí	92
6.3 Barvíři kůží	93
6.4 Barvíři pláten	95
6.5 Bečváři	97
6.6 Bradýři	101
6.7 Brusiči	104
6.8 Brusiči skla	107
6.9 Cukráři	107
6.10 Cvočkáři	108
6.11 Čalouníci	109
6.12 Čepelníci	110
6.13 Dělolijci	111
6.14 Dlaždiči	112
6.15 Drátaři	113
6.16 Flašnéři	114
6.17 Formani	115
6.18 Hedvábníci	115
6.19 Helmíři	117
6.20 Heveráři	117
6.21 Hodináři	118
6.22 Hrnčíři	121
6.23 Hřebenáři	124
6.24 Hudebníci	126
6.25 Huntýři	127
6.26 Chirurgové	129
6.27 Iluminátoři	130
6.28 Jehláři	131
6.29 Jircháři	133
6.30 Kabátníci	135
6.31 Kameníci	136
6.32 Kartáčníci	139
6.33 Kartáři	140

6.34 Klempíři.....	141
6.35 Klenotníci	143
6.36 Kloboučníci.....	144
6.37 Knihaři	147
6.38 Knoflíkáři.....	149
6.39 Kočárníci.....	150
6.40 Koči.....	151
6.41 Koláčníci.....	154
6.42 Koláři	154
6.43 Kolečníci.....	157
6.44 Kominíci	157
6.45 Koníři.....	160
6.46 Konváři	161
6.47 Kopytáři	164
6.48 Kordovánici	164
6.49 Kotláři	165
6.50 Kováři	167
6.51 Koželuzi.....	170
6.52 Kožešníci	173
6.53 Kraječi sukna	177
6.54 Kramáři	179
6.55 Krejčí	181
6.56 Krumplíři	187
6.57 Krupaři.....	189
6.58 Kružidláři.....	189
6.59 Kuchaři	190
6.60 Kupci.....	192
6.61 Lazebníci.....	194
6.62 Lékárníci	196
6.63 Lištáři.....	198
6.64 Lukaři.....	199
6.65 Malíři	200
6.63 Malíři na skle	206
6.67 Mandlíři pláten.....	207

6.68 Mečíři.....	207
6.69 Mědirytci.....	210
6.70 Měšečníci	212
6.71 Mezulánici	213
6.72 Mlynáři.....	214
6.73 Mosazníci.....	217
6.74 Mydláři.....	218
6.75 Nákladníci vaření piva	220
6.76 Nástrojáři	223
6.77 Nebozezáři	225
6.78 Nožíři	225
6.79 Nůžkaři.....	228
6.80 Obchodníci.....	228
6.81 Olejníci.....	229
6.82 Ostružníci.....	230
6.83 Parukáři.....	231
6.84 Pasíři	233
6.85 Pastýři	235
6.86 Pažbaři	237
6.87 Pekaři	238
6.88 Pergameníci	242
6.89 Perníkáři.....	243
6.90 Pilaři.....	245
6.91 Pilníkáři.....	246
6.92 Pivovarníci	247
6.93 Platnění	248
6.94 Plavci	250
6.95 Plstnáři	252
6.96 Pokrývači	252
6.97 Postřihači	255
6.98 Pozlacovači	257
6.99 Prknáři.....	258
6.100 Provazníci	259
6.101 Prýmkaři.....	261

6.102 Pudraři.....	262
6.103 Punčocháři	263
6.104 Puškaři	266
6.105 Ručnickáři.....	269
6.106 Rukavičkáři.....	271
6.107 Rybáři	273
6.108 Řemenáři.....	275
6.109 Řezáči drahokamů	276
6.110 Řezbáři.....	277
6.111 Řezníci	279
6.112 Sedláři	284
6.113 Sítaři.....	286
6.114 Skalníci	288
6.115 Skláři.....	289
6.116 Sklenáři	290
6.117 Sladovníci	293
6.118 Soukeníci	296
6.119 Soustružníci	299
6.120 Stavitelé	301
6.121 Struhaři	302
6.122 Strunaři	303
6.123 Střelci.....	304
6.124 Stříbrníci	307
6.125 Stužkáři.....	308
6.126 Svíčkaři.....	309
6.127 Šermíři	311
6.128 Ševci	313
6.129 Šmejdíři.....	317
6.130 Šmukýři.....	319
6.131 Šňůraři.....	320
6.132 Špalíčkáři	321
6.133 Štítaři.....	322
6.134 Štukatéři.....	324
6.135 Tesaři	325

6.136 Tkalci	327
6.137 Toboláři.....	329
6.138 Touláři.....	330
6.139 Truhláři	331
6.140 Uzdáři.....	334
6.141 Váčkaři.....	337
6.142 Valcháři.....	337
6.143 Vinaři	338
6.144 Vozatajové	340
6.145 Vrtači granátů	341
6.146 Výčepníci	342
6.147 Výrobci hudebních nástrojů.....	345
6.148 Výrobci vlněného zboží	346
6.149 Zahradníci okrasných zahrad	346
6.150 Zámečníci.....	348
6.151 Zámešníci	351
6.152 Zbrojíři	352
6.153 Zedníci	353
6.154 Zlatníci	355
6.155 Zlatotepci	358
6.156 Zrcadelníci	358
6.157 Zvonaři.....	359
7. Závěr	361
Seznam použitých zkratk	367
Soupis použitých pramenů.....	369
Vydané prameny	374
Použitá literatura	376
Slovníky, schematismy a sbírky zákonů.....	376
Literatura a inventáře	377
Příloha 1 – glosář latinských názvů cechovních řemesel a živností	I
Příloha 2 – glosář německých názvů cechovních řemesel a živností	V
Příloha 3 – glosář staročeských názvů cechovních řemesel a živností	XI

1. Úvod

Počátky fenoménu sdružování se představitelů stejné nebo podobné profese v organizacích souvisí na našem území úzce s proměnou tradičních sídlišť ve druhé polovině 13. století v města nového typu. Po vzoru měst v německých a rakouských oblastech se i v Čechách a na Moravě záhy naplno prosadil systém organizace městského obyvatelstva na základě provozovaných řemesel a živností v cechovních korporacích. Tento živnostenský model se ukázal být poměrně stabilním, neboť navzdory měnícím se politickým a zejména hospodářským podmínkám si v českých zemích udržel dominantní postavení v rámci městských trhů až do svého zrušení v roce 1860, tedy více než půl tisíciletí.

Pochopit význam cechů a plně popsat roli, kterou tyto organizace hrály v životě českých měst, je velmi složitý úkol. To je dáno zejména skutečností, že profesní korporace neovlivňovaly pouze místní trh, nýbrž zasahovaly i do sociálních, kulturních i náboženských poměrů svých členů, kteří vždy tvořili významnou složku obyvatelstva měst a městeček. Nicméně je zřejmé, že chceme-li poznat každodennost městského prostoru, měli bychom se snažit porozumět i této kapitole dějin, kterou představuje vývoj cechovních organizací jednotlivých lokalit.

V případě pražských měst bude mít snaha postihnout zákonitosti cechovního vývoje dokonce mnohem širší dopad, než by se na první pohled mohlo zdát. V podmínkách pražského souměstí, resp. mimořádných spotřebních možnostech této české metropole, dosáhla míra cechovní organizovanosti jednotlivých řemesel a živností nejvyšší možné úrovně. Velmi často se proto pražská sdružení stávala v minulosti vzorem pro nově se formující cechy dalších měst a městeček v Čechách (známy jsou však i moravské a středoevropské kontakty). Někdy se dokonce pražské cechy stávaly hlavou organizace s celozemskou působností (tzv. zemských cechů). Navíc díky vazbám, které udržovaly profesní sdružení pražských měst s cechy v německých či rakouských oblastech, budeme snad jednou moci zasadit vývoj českého cechovníctví do středoevropského kontextu a podrobit je širší komparaci.

Předtím, než bude možné se o něco takového pokusit, bychom se však měli nejprve ohlédnout, sumarizovat dosavadní poznatky a obecně blíže vymezit sledovanou problematiku.

1.1 Stanovení cílů práce

V intencích úvodního zamyšlení si předkládaná práce klade za cíl vytvořit ucelený obraz cechovnictví v pražských městech a postihnout jeho vývoj od prvních doložených projevů profesního sdružování až do zániku cechovního systému. Svého záměru bych rád dosáhl studiem jednotlivých pražských cechů, čímž dojde zároveň k celkovému vymezení toho, co do problematiky cechovnictví můžeme zahrnout a co naopak nikoliv.

Z řečeného vyplývají dva hlavní výstupy celého studia. Prvním z nich jsou medailonky jednotlivých živností, které byly v minulosti v prostoru pražských měst cechovně organizovány. Jednotlivé kapitoly vychází z dosavadního bádání, které je kriticky zhodnoceno a následně doplněno studiem dochovaných pramenů. Je důležité upozornit, že hlavním hlediskem studia jednotlivých cechů byla doba a okolnosti existence organizace, tedy kdy korporace vznikla, pro jaké období můžeme její působnost doložit a jaké živnosti v ní byly sdružené. Další aspekty cechovního života, jako např. délka výuční doby, výše mzdy tovaryšů či podmínky mistrovství, byly z uvedených důvodů opomenuty.

Druhým výstupem je rekonstrukce historického vývoje cechovního systému od konce 13. do poloviny 19. století v prostoru pražského souměstí a stanovení jeho specifík. Vlastní výklad byl veden v kontextu politického a správního vývoje historické Prahy i Českého království. Do výzkumu záměrně nebyla pojata profesní grémia, která představují jiný typ živnostenské organizace a pro jejichž vývoj platily odlišné vývojové tendence i časová vymezení.

Výzkumné části práce předchází dvě kapitoly. První část je věnována problematice názvosloví, v níž se pokusím dobrat původního významu výrazů *řemeslo* a *živnost*. Zároveň v ní budou řešeny rozdíly mezi označeními *bratrstvo* a *cech*. Tím budou uvedené termíny i náležitě definovány pro potřeby předkládané práce. Následně bude rozebrána pramenná základna, na níž byl předkládaný výzkum založen, přičemž pozornost bude věnována nejen písemným, nýbrž i hmotným pramenům.

Hlavní část práce je tvořena pojednáním o bratrstvech a ceších v časovém rozsahu od středověku do zániku cechovního zřízení. Za počátek výkladu byl vybrán konec 13. století, kdy se setkáváme s vůbec prvními doklady organizace řemeslníků v pražských městech. Horní časovou hranici přirozeně tvoří rok vydání živnostenského řádu 20. prosince roku 1859 a nabytí právní účinnosti k 1. květnu nadcházejícího roku, kterým byly cechy právně zrušeny.

Řemeslnické a živnostenské organizace budou sledovány v prostoru pražských měst v jejich historickém vymezení. V souvislosti se správním vývojem pražského souměstí jsou tím myšleny až do konce 16. století tři městské celky – Staré Město pražské, Nové Město pražské

a Malá Strana. Hradčany, které už i dříve byly označovány jako „*vrchní město pražské*“, byly formálně do devadesátých let 16. století městem poddanským. To s konečnou platností změnil svým majestátem Rudolf II. roku 1598, když ustanovil, aby Hradčany požívaly stejných svobod jako jiná města královská, mimo jiné i provozování živností bez překážky ostatních pražských měst. Hradčanské cechy měly být spravovány staršími mistry dosazenými tamější radou.¹ Sjednocení pražských měst v roce 1784 vytvořilo na dlouhou dobu prostorové vymezení Prahy, k jejímuž dalšímu rozšiřování došlo až po zrušení cechovníctví. Tím je dán místní rámec celé práce.

Výklad bude v omezené míře obohacen i o exkurz do nejvýznamnější enklávy pražského souměstí, kterou bylo Židovské město. I v tamějších podmínkách došlo k vytvoření cechovních organizací, o nichž bude pojednáno pouze v intencích poznatků dřívějších badatelů. Pro celkové uchopení tohoto tématu by totiž musela být zvolena jiná pramenná východiska výzkumu.

1.2 Stav dosavadního bádání

Kdybychom chtěli postihnout všechny práce, které se zabývají otázkou řemesel, živností a jejich organizacemi, vydala by tato bohatá látka na samostatnou práci. Současný výzkum řemesel, živností, obchodu a s tím spojených cechů se dnes může opřít o velmi dlouhou tradici sahající do poloviny 19. století. V průběhu celého sledovaného období vznikly jak práce dílčí a specializované, tak i díla syntetická. Přesto může současný stav našeho poznání pražských cechů působit poněkud roztržtým dojmem, na jedné straně jsou exponovaná témata, zpracovaná v mnoha studiích, na té druhé dosud neznámé organizace a nedostatečně zodpovězené zásadní otázky spojené s vývojem pražského cechovníctví. Přestože je v průběhu 20. století patrné rozšíření badatelského zájmu i na problematiku raně novověkou, stav poznání závěrečné etapy cechovníctví, z níž paradoxně pochází nejvíce písemností původních cechovních archivů, zůstává i nadále neuspokojivý. Pojďme si nyní shrnout hlavní vývojové tendence studia cechovníctví české historiografie a postihnout tím základnu, na niž můžeme navázat.

Rád bych zde připomněl nejvýznamnější práce, které se věnovaly zvolenému tématu v obecnější rovině, se zvláštním zřetelem na práce zabývající se pražskou problematikou. Statě a publikace, pojednávající o konkrétních pražských řemeslech a živnostech, zde budou zmíněny jen okrajově, neboť jejich přehled je začleněn do úvodního výkladu o konkrétní profesi

¹ Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (dále CIM) I, Praha 1886, s. XCV–XCVI, 486.

na příslušném místě této práce. Opomenuty nebudou ani osobnosti regionálního bádání, nicméně v takových případech nebudou uváděny bibliografické údaje jejich prací.

Počátky historického bádání o řemeslech a živnostech v českých zemích spadají do poloviny 19. století a jsou spojeny se jménem historika Antonína Rybičky.² Ten své první statě publikoval ještě v době, kdy cechovní zřízení bylo součástí tehdejší každodennosti. Záhy se bádání v této oblasti přesunulo na stránky nového vědeckého periodika *Památky archeologické a místopisné*, kde se ho ujali významní historici své doby. Vedle již zmíněného Antonína Rybičky³ jimi byli např. městský archivář Josef Emler,⁴ Zikmund Winter a regionální badatelé, z nichž uvedme alespoň Josefa Šimka pro kutnohorské živnosti, Josefa Siblíka pro Blatensko, Františka Bareše pro severní Čechy a Theodora Antla a Hynka Grosse pro jihočeské cechy. Publikované příspěvky často tvořily zajímavosti či lokální objevy, nalezneme zde však i nahodilé edice cechovních artikulí a jiných dokumentů.⁵

V posledních dvou dekadách 19. století sepsal stať o cechovníctví uznávaný historik a archivář Antonín Gindely⁶ a skutečně přelomovým byl velký ediční počín Václava Vladivoje Tomka, který vydal přes čtyřicet artikulí pražských cechů z 15. století.⁷ Tomek si ostatně vývoje řemeslnických organizací dlouhodobě všímal i na stránkách svého monumentálního díla *Dějepis města Prahy*.⁸

Pomyslného vrcholu dosáhla tato první badatelská vlna na počátku 20. století, kdy vedle díla Františka Melichara⁹ o obecném vývoji cechovníctví začal publikovat svou soustavnou badatelskou práci Zikmund Winter. Tento neúnavný a svědomitý badatel se postupně přes menší statě v nejrůznějších periodikách¹⁰ propracoval až k syntézám, v nichž shrnul své závěry.¹¹ Tato díla dodnes právem tvoří základ našich znalostí o řemeslech a živnostech v období

² Antonín RYBIČKA, *Příspěvky k dějepisu českého průmyslu*, Časopis českého Museum (dále ČČM) 21, 1847, s. 158–186; týž, *O někdejší zřízení a způsobu řemesla zlatnického*, Časopis Musea království Českého (dále ČMKČ) 31, 1857, s. 316–322.

³ Antonín RYBIČKA, *Řemeslničtí pořádkové pražští v 16. a 17. století*, Památky archeologické a místopisné (dále PAM) 9, 1871–1873, s. 465–472.

⁴ Josef EMLER, *Řemeslničtí pořádkové pražští v XVI. století*, PAM 8, 1870, s. 515–530, 581–596.

⁵ Jako příklad uvedme Karel MÁDL, *Řád zedníků a kameníků pražských v XVI. století*, PAM 16, 1893–1895, s. 639–654; *List kamenického cechu Starého Města pražského kutnohorským z r. 1489*, PAM 4, 1860, s. 187.

⁶ Antonín GINDELY, *Das Zunftwesen in Böhmen von 16. bis ins 18. Jahrhundert*, in: Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk, Praha 1884, s. 55–83. O rok později tato stať vyšla v českém znění. Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení v Čechách od XVI až do XVIII. století*, Právník 24, 1885, s. 10–17, 42–50, 109–114, 155–159.

⁷ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů pražských z 15. století*, in: Archiv český (dále AČ) 14, Praha 1895, s. 437–492.

⁸ Týž, *Dějepis města Prahy* (dále DMP) II, Praha 1892, s. 373–393; týž, *DMP VIII*, Praha 1891, s. 359–402.

⁹ František MELICHAR, *Dějiny cechovníctví v Čechách*, Praha 1902.

¹⁰ Většina statí byla vydána v samostatném svazku. Zikmund WINTER, *Z městských živností*, Výbor ze spisů Zikmunda Wintera svazek X., Praha 1925. Chybí zde však například jeho zásadní práce o vzniku prvních cechů týž, *První cechy řemeslné v Čechách*, ČMKČ 78, 1904, s. 1–19, 201–220.

¹¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906; týž, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*, Praha 1909; týž, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913.

středověku a raného novověku, neboť Zikmund Winter vyvozoval své poznatky z velkého množství pramenných zpráv. Paradoxně to byla právě Winterova důsledná práce s prameny, která se stala ve druhé polovině 20. století největším terčem kritiky.¹² Navzdory tomu, že dnes můžeme díky zpřístupněným fondům a novým výzkumům Wintrovy závěry revidovat, je dobré si uvědomit, že to byl právě Zikmund Winter, který téma řemesel a živností v českém historickém prostředí plně etabloval a jako první stanovil zásadní hypotézy cechovního vývoje.

Začátek 20. století přinesl do historiografického diskurzu cechovní problematiky i jeden nový aspekt, kterým se stal zájem živnostenských společenstev o zpracování dějin své profese. Některé organizace pověřily badáním školené historiky, např. někdejšího adjunkta městského archivu Václava Vojtíška¹³ či uznávaného kunsthistorika Karla Chytila.¹⁴ Našli se však i amatérští badatelé, většinou příslušníci daných profesí, kteří se pohroužili do historických pramenů pouze za odborné konzultace. Krásným příkladem je dílo kožešníka Jana Hückeho.¹⁵ Další statě bychom našli v kronikách a památnících těchto společenstev. Ty však pro nás mají často větší význam coby projev přetrvávajícího stavovského uvědomí než ryze faktografický.

Historikové meziválečného období navázali na dílo Zikmunda Wintera a snažili se revidovat jeho závěry. Nejvýznamnějším z nich byl Bedřich Mendl, první profesor hospodářských a sociálních dějin Karlovy univerzity. Ten svým příspěvkem o původu českých cechů pokračoval v diskuzi, které se Zikmund Winter za svého života nedočkal.¹⁶ Souhrnné leč nedokončené dílo Bedřicha Mendla o historii pražských řemesel a živností bylo vydáno až v roce 1947 po jeho předčasné smrti během německé okupace.¹⁷ Z období před vypuknutím druhé světové války ještě připomeňme příspěvek Tobiasa Jakobowitze¹⁸ věnovaný problematice židovských cechů a studii Zdeňky Karlové o zrušení pražských cechů v roce 1547.¹⁹ O významu studia

¹² Marxističtí historici označili Winterovo dílo za pouhou „snůšku pramenů“. Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých zemích v 16. století*, Praha 1961, s. 9–11.

¹³ Nejprve publikoval statě o řemeslech podílejících se na výrobě piva v časopise Sládek v letech 1910 a 1911 Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), Sbírká papírových listin III, sign. AMP PPL III – 2b/36; později následoval popis dějin řeznických cechů Václav VOJTÍŠEK, *Z dějin řemesla řeznického v Praze*, Řeznicko-uzenářské noviny 9, 25. 9. 1920, č. 30, s. 232 (další pokračování statí 2. 10. 1920, č. 31, s. 239–240; 9. 10. 1920, č. 32, s. 247–249; 16. 10. 1920, č. 33, s. 255–257; 23. 10. 1920, č. 34, s. 263–265); a na závěr ještě připomeňme pojednání o dějinách kupců týž, *Z dějin pražského kupectva*, in: Památník ústředního spolku kupců, Praha 1935, str. 61–79.

¹⁴ Karel CHYTIL, *Dějiny českého knihařství*, Praha 1899.

¹⁵ Jan HÜCKE, *Sbírká historických památek řemesla kožešnického od jeho vzniku až do spojení se všech tří cechův pražských roku 1785*, Praha 1900.

¹⁶ Bedřich MENDL, *Počátky našich cechů*, Český časopis historický (dále ČČH) 33, 1927, s. 1–13, 307–346.

¹⁷ Týž, *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*, Praha 1947.

¹⁸ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte in Prag*, in: Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovákischen Republik 6, Praha 1936, s. 57–145.

¹⁹ Zdeňka KARLOVÁ, *Změny v cechovním zřízení měst pražských po roce 1547*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy (dále SPDMP) 8, Praha 1938, s. 57–78.

tohoto okamžiku svědčí i skutečnost, že se k němu badatelé v době poválečné několikrát vrátili.²⁰

Politický i historiografický vývoj po druhé světové válce směřoval k přejímání marxistických vzorů ze Sovětského svazu. I v českém vědeckém prostředí byl tento příklon patrný, což vedlo k novému (většinou odsuzujícímu) hodnocení dosavadních poznatků. Kladnou stranou těchto procesů bylo nové zpracování témat, mezi kterými našlo své pevné místo i téma cechovního systému a dějin obchodu.²¹ Už v padesátých letech se stal nejvýraznější osobou na tomto poli Josef Janáček.²² Přestože se tento historik svou odbornou činností zaměřoval na dobu 16. století, ve svém díle zachytil celý vývoj řemeslné výroby až do zániku cechovního systému na celém českém území.²³ Vytvořil tak poslední syntetizující dílo v našem odborném prostředí.

Vedle prací Josefa Janáčka vznikla v tomto období řada dílčích prací věnujících se cechovní problematice, např. články Jaroslava Mezníka²⁴ a Aloise Míky.²⁵ Velice podnětnou je diplomová práce Marie Kučerové zabývající se počátky cechů do roku 1419.²⁶

Počátkem osmdesátých let uveřejnil na stránkách periodika *Praha '82* a posléze *Praha '83* sérii medailonků o pražských ceších ředitel městského archivu František Holec.²⁷ Tyto krátké statě populárně-naučného charakteru byly symbolickým začátkem nejnovější vlny zájmu, která trvá dodnes. Rozvíjen je ve větší míře regionální výzkum. Z mnoha badatelů připomeňme alespoň Petra Jančárka pro Krušnohoří, Evu Procházkovou pro Podbrdsko, Jaroslava Čechuru pro jižní Čechy a Karola Bílka s popisem cechů města Sobotky. V obecnější rovině se řemesly z pohledu hmotné kultury zabýval Josef Petrán²⁸ a studii o pražských židovských řemeslní-

²⁰ Josef MARŠÁL, *Čechy Nového Města pražského po roce 1547*, dipl. práce, 1975, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze (dále FF UK); Josef JANÁČEK, *Zrušení cechů roku 1547*, Československý časopis historický (dále ČsČH) 7, 1959, s. 231–242.

²¹ Přehled historických prací padesátých let zpracoval Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961, s. 11–14.

²² Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955; týž, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961; týž, *Pohled na život řemeslnických tovaryšů*, in: *Knihy o Praze 1963*, Praha 1963, s. 46–59.

²³ Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.

²⁴ Jaroslav MEZNÍK, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, in: PSH 7, Praha 1972, s. 5–39.

²⁵ Alois MÍKA, *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*, in: PSH 11, Praha 1979, s. 104–138.

²⁶ Marie KUČEROVÁ, *Příspěvky k dějinám cechů do roku 1419*, dipl. práce, 1959, FF UK.

²⁷ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů*, Praha '82, 1982, č. 1–12, vždy s. 34; týž, *Z dob slávy pražských cechů*, Praha '83, 1983, č. 1–12, vždy s. 34.

²⁸ Josef PETRÁN, *Středověká řemesla v dějinách hmotné kultury*, *Archaeologia historica* 8, 1983, s. 27–39; týž, *Dějiny hmotné kultury I/1–2, II/1–2*, Praha 1985–1997.

cích zpracoval Jan Vašečka.²⁹ Důležitým příspěvkem byl i výzkum Miroslava Polívky o pražských zbrojních řemeslech na přelomu 14. a 15. století.³⁰

Poslední desetiletí přinesla nejen řadu edičních počinů, ale i sborníky či monografie věnované dějinám pražských cechů, přičemž největší pozornosti se už tradičně těší malířské organizace a stavební řemesla. Problematika řemesel, živností a cechovních organizací se rovněž trvale etablovala mezi tématy bakalářských a diplomových prací, nicméně dnešní historiografický trend však příliš spočívá ve zkoumání jednotlivých organizací konkrétní lokality a jsou poněkud opomíjena témata obecnějšího rázu. To je ostatně důvod, proč většina prací tohoto období bude citována až v oddílech konkrétních živností na příslušných místech této práce. Zmíněny zde proto bude jen práce Hany Pátkové o kultovní činnosti českých bratrstev a cechů³¹ a příspěvek Zlaty Brátkové věnovaný vztahu mezi cechovní správou a městskými radami.³²

Na závěr výkladu o české historiografii bychom neměli opomenout publikaci Zdeňka Martínka o českých živnostech ve světle Tereziánského katastru a Produkčních tabel (tedy v letech 1752–1756), která vyšla jako třetí díl *Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska*.³³ Martínková práce nám umožňuje unikátní vhled do výrobních poměrů poloviny 18. století a klasifikace živností z pohledu vrchnosti, z čehož plyne řada poznatků využitelných i pro jiné oblasti studia řemesel a živností.

Závěrem se krátce se zastavme i u přístupu zahraničních badatelů k tomuto tématu, konkrétně si představme zásadní práce rakouských a německých autorů. Kořeny tamějšího bádání sahají až do první poloviny 19. století³⁴ a byly nejprve pevně spjaty s právními dějinami. Zásadním dílem a obdobou prací Zikmunda Wintera se stalo po 1. světové válce dílo Rudolfa Wissella. Tento sociálně demokratický politik vydal v roce 1929 knihu *„Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit“*,³⁵ na niž bylo v dalších letech navázáno. Tak postupem času vzniklo šestisvazkové dílo, které nemá v německé historiografii dodnes obdoby. Bádání v nadcházejícím období se odpoutalo od tradičního sepětí s právními dějinami a začala vznikat díla zkou-

²⁹ Jan VAŠEČKA, *Postavení židů ve vývoji řemesel a obchodu v městech pražských v XVIII. století*, in: *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 365–371.

³⁰ Miloslav POLÍVKA, *Vývoj zbrojních řemesel v Praze na konci 14. a v první polovině 15. století*, Documenta Pragensia (dále DP) VI/1, Praha 1986, s. 47–74.

³¹ Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000.

³² Zlata BRÁTKOVÁ, *Městské rady a řemeslnické cechy*, in: *Osm století pražské samosprávy. Výstava o vývoji pražské samosprávy od 13. století do roku 2000*, Praha 2000, s. 55–59.

³³ Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*, Praha 2000.

³⁴ Karl Heinrich RAU, *Über das Zunftwesen und die Folgen seiner Aufhebung*, Lipsko 1816; Wilhelm Eduard WILDA, *Das Gildenwesen in Mittelalter*, Halle 1831.

³⁵ Rudolf WISSELL, *Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit*, Berlin 1929.

mající hospodářské a sociální aspekty cechovnictví. Tím, kdo v tomto ohledu ovlivnil další historiky druhé poloviny 20. století a tuto novou linii výzkumu období po druhé světové válce v Německu plně etabloval, byl Wolfram Fischer.³⁶

V sousedním Rakousku mělo bádání tradičně regionální ráz. Štýrským cechům se věnoval už od meziválečného období Fritz Popelka,³⁷ v roce 1949 zpracoval vývoj vídeňských cechů Heinz Zatschek³⁸ a velkými propagátory regionálního bádání byli i pozdější historikové Josef Schwarzmüller³⁹ a Gustav Otruba.⁴⁰

V dnešní době jsou dějiny obchodu, řemesel a živností v německém prostoru zpracovávány systematicky badateli i institucemi, což je stav, který by nám v mnohém mohl být dobrou inspirací. Z prací posledních dekad 20. století jmenujme v rovině obecné práce Wilfrieda Reininghause⁴¹ a Wolfganga Hardtwiga⁴² a jako příklady specializovaných okruhů bádání si uveďme alespoň zájem o mzdy⁴³ či o sociální postavení tovaryšů a učedníků.⁴⁴ Na závěr by rozhodně neměl být opomenut výzkum Knuta Schulze⁴⁵ a nejnovější syntéza o ceších v Německu Arnda Klugeho.⁴⁶

Tímto neúplným výčtem jsem se snažil poukázat na to, že cechovní problematika u nás netvořila a ani dnes netvoří téma opomíjené a že od badatelských počátků zájem o ni nikdy zcela neutichl. Bylo by však dobré zamyslet se nad celkovou koncepcí dalšího rozvoje tohoto historického odvětví a nad jeho budoucím směřováním.

³⁶ Wolfram FISCHER, *Handwerksrecht und Handwerkswirtschaft um 1800*, Berlín 1954; též, *Quellen zur Geschichte des deutschen Handwerks*, Göttingen 1957.

³⁷ Fritz POPELKA, *Geschichte des Handwerkes in Obersteiermark bis zum Jahre 1527*, in: *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 19, Stuttgart 1926; též, *Schriftdenkmäler des steirischen Gewerbes I*, Graz 1950.

³⁸ Heinz ZATSCHKE, *Handwerk und Gewerbe in Wien. Von den Anfängen bis zur Erteilung der Gewerbefreiheit im Jahre 1859*, Vídeň 1949.

³⁹ Josef SCHWARZMÜLLER, *Die Berufslaufbahn Lehrling – Geselle – Meister in den Handwerkerzünften Oberösterreichs*, Vídeň 1979.

⁴⁰ Gustav OTRUBA, *Gewerbe und Zünfte in Niederösterreich*, St. Pölten – Vídeň, 1989.

⁴¹ Wilfried REININGHAUS, *Gewerbe in der frühen Neuzeit*, Mnichov 1990.

⁴² Wolfgang HARDTWIG, *Genossenschaft, Sekte, Verein in Deutschland. Vom Spätmittelalter bis zur Französischen Revolution*, Mnichov 1997.

⁴³ Hans-Jürgen GERHARD, *Löhne im vor- und frühindustriellen Deutschland. Materialien zur Entwicklung von Lohnsätzen von der Mitte des 18. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, Göttingen 1984; Reinhold REITH, *Lohn und Leistung. Lohnformen im Gewerbe 1450–1900*, Stuttgart 1999.

⁴⁴ Knut SCHULZ, *Handwerksgesellen und Lohnarbeiter. Untersuchungen zur oberrheinischen und oberdeutschen Stadtgeschichte des 14. bis 17. Jahrhunderts*, Sigmaringen 1985; Reinhold REITH – Andreas GRIESSINGER – Petra EGGERS, *Streikbewegungen deutscher Handwerksgesellen im 18. Jahrhundert. Materialien zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte des städtischen Handwerks 1700–1806*, Göttinger Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Bd. 17, Göttingen 1992.

⁴⁵ Knut SCHULZ, *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*, Darmstadt 2010.

⁴⁶ Arnd KLUGE, *Die Zünfte*, Stuttgart 2009.

2. Názvosloví

Vzhledem k zaměření této práce jeví se mi kapitola o terminologii jako její důležitá součást. Nazvat ji jinak než *názvosloví* by nebylo dostatečné, nicméně jsem si vědom, že takový titul je poměrně ambiciózní. Rád bych proto přidal ještě neoficiální podtitul *příspěvek k terminologické diskuzi*, protože pro celkové uchopení tohoto tématu by byla zapotřebí poněkud jiná práce s prameny.

Samotné téma skýtá už při svém vymezení základní otázku. Co má vlastně být předmětem mých úvah v souvislosti s názvoslovím? Má jít spíše o pochopení významu dobových označení a jejich samotné podchycení nebo o vytvoření správné a účelné terminologie pro současnou historiografii? Rád bych se věnoval obojímu, přestože je potřeba mít na paměti velkou neustálenost jazyku pramenů. Svůj příspěvek chápu jako využití poznatků plynoucích z historické praxe a jejího fixování v době badatelských počátků pro vytvoření, ustálení a zejména užívání správného názvosloví v současném odborném jazyce. Tím zároveň budou klíčové pojmy pro předkládaný výzkum i patřičně definovány.

Vzhledem k dvojjazyčnému prostředí pražských měst bude následující výklad obohacen o exkurz do německých pramenů. Protože třetím jazykem pramenů byla latina přežívající v některých pramenech (např. pamětních knihách) až do 18. století, nebude chybět ani letmý vhled do latinských ekvivalentů.

2.1 Řemeslo a živnost

V dnešní době je slovo řemeslo výrazně nadužíváno, a to nejčastěji v ekvivalentním významu k výrazům živnost či profese. Domnívám se, že je to způsobené jistou mírou vážnosti, které se dodnes řemeslo těší, a snahou dodat provozované profesi trochu z oné vážnosti. Kolikrát někdo označí svou práci za řemeslo, aniž by tím myslel, že jeho povolání je řemeslem v pravém slova smyslu. Řemeslo je v tomto ohledu přeneseně chápáno jako systém pracovních postupů, které si lze osvojit a tím dosáhnout mistrovství v daném oboru. K tomuto jevu už však nedochází u slova *řemeslník* či sousloví *tradiční řemesla*.

Tím, že se takto používá výraz řemeslo v běžné komunikaci a nezdědka i v žurnalistice, skutečně dochází k postupnému posunu významu tohoto slova. Dokladem popsaného jevu je

nežádoucí pronikání takto pozměněného smyslu i do odborné literatury. Rád bych proto na tento problém upozornil a pokusil se terminologii uvést na pravou míru.

Se snahou o definici výrazu *řemeslo* a o jeho zasazení do širšího systému rukodělné výroby se setkáváme zejména v českém národopiseckém bádání posledních desetiletí. Tradičně se přitom vychází z definice řemesla Vladimíra Scheuflera, který jej považuje za „*specializovanou profesionální (a tedy i samostatně provozovanou) rukodělnou malovýrobu právně organizovanou*“.⁴⁷ Jak upozornil Jiří Woitsch, vycházel nejspíše Vladimír Scheufler ve své definici z prací německého národohospodáře a historika Karla Büchera, který publikoval své zásadní práce na sklonku 19. a na počátku 20. století.⁴⁸ Ten je ostatně autorem dvou třidicích systémů výrobních oborů, z nichž tzv. materiálový či surovinový systém se trvale uplatnil v české historiografii věnující se řemeslům a živnostem. Druhý systém, vycházející z ekonomicko-právního postavení jednotlivých typů výroby v rámci trhu, považuje řemeslo pouze za jednu z celkem sedmi kategorií.⁴⁹ Je důležité si uvědomit, že ve všech zmíněných definicích či klasifikacích je na řemeslo nazíráno coby na skupinu činností výrobního charakteru. S tímto vnímáním řemesel korespondují i dobové definice naučných slovníků tohoto období. V Riegrově *Slovníku naučném* se rozumí výrazem řemeslo takový úkon, při němž jednotlivec vyrábí „*věci často potřebované*“, tedy výsledkem jeho práce je určitý produkt.⁵⁰ I pro autora tohoto hesla v *Ottově slovníku naučném* jsou řemesla výrobními živnostmi a hlavní část samotné definice se proto věnuje vymezení práce řemeslné vůči průmyslové, tovární.⁵¹

Setkáváme-li se proto v současné odborné literatuře s výrazem řemeslo v souvislosti s obor, které v minulosti poskytovaly služby (tedy profese nevýrobního charakteru), či přímo s označením *poslužná řemesla*, dochází k nerespektování původního vnímání i následného zakotvení výrazu řemeslo v prostředí, z něhož současná historiografie vychází.

Druhým výrazem, se kterým se poměrně často v souvislosti s historickými profesemi setkáváme, je *živnost*. Tento pojem zakotvil v rakouském (a později českém) právním prostředí teprve v 18. století a představuje „*činnosti výrobní i nevýrobní vykonávané za účelem zisku, kontrolované či přímo povolené nějakým nadřízeným orgánem*“. S tím poté souvisí jejich právní dělení na živnosti komerční, policejní a svobodné či jiná klasifikace rozlišující mezi profesemi běžnými a koncesovanými.⁵²

⁴⁷ Vladimír SCHEUFLER, *Co je a co není řemeslo*, Umění a řemesla 1, 1971, s. 50.

⁴⁸ Jiří WOITSCH, *Málo známé kořeny klasifikace rukodělné výroby*, Národopisný věstník XXI (63), 2004, s. 13.

⁴⁹ Tamtéž, s. 15–16.

⁵⁰ *Slovník naučný* 7. díl, Praha 1868, s. 313.

⁵¹ *Ottův slovník naučný* 21. díl, Praha 1904, s. 538.

⁵² Jiří WOITSCH, *Málo známé*, s. 18.

Ve středověkých a novověkých pramenech se oproti dosavadnímu výkladu setkáváme s odlišnou praxí užívání obou výrazů živnost a řemeslo. Přestože oba výrazy byly používány již od pozdního středověku, ekvivalentem profese byl výraz řemeslo, německy *das Handwerk* a latinsky *artificium* nebo pouhé *ars*. Vzápětí však došlo k posunu tohoto výrazu do roviny řemeslnické organizace, cechu. To může být důvod, proč se s tímto výrazem setkáváme v tak hojné míře u živností obecně. Pojem živnost, německy *das Gewerbe* a latinsky *commercium*, pevně zakotvil až v novověkém právním prostředí, které ho již používalo v nastíněném významu ve vztahu k řemeslným, služebním a obchodním odvětvím.

2.2 Bratrstvo a cech

Druhý terminologický problém představují výrazy používané pro označení živnostenských organizací. Jedná se především o pojmy *bratrstvo* a *cech*, ke kterým se přidává i další poněkud archaicky znějící výraz *pořádek*. Celá problematika byla v minulém století silně navázána na diskuzi o původu cechovníctví v českých zemích a řešila se vždy pro nejstarší období, které až na výjimky nepřesáhla.⁵³ Rád bych v následujícím pojednání shrnul úzus užívání zmíněných pojmů v současném odborném prostředí a zároveň je definoval pro cíle předkládané práce, a to i pro období novověké.

V současné době je výraz bratrstvo používán pro organizace náboženského rázu a cech pro sdružení hájící hospodářské zájmy svých členů. Takové rozdělení je ve své podstatě správné a jeho velkou výhodou je skutečnost, že je takto v současném odborném prostředí všeobecně přijímáno. Přesto jsou zde jisté aspekty, které stojí za širší rozbor.

Řemeslnická *bratrstva* byla uskupení, která vznikala jako dobrovolná sdružení řemeslníků nejčastěji za náboženskými či sociálními účely. Přesněji řečeno provozování živnosti v daném městě nebylo nijak vázané na členství v těchto sdruženích. Bratrstva příslušníků stejné profese nebo skupiny živností přitom tvořila pouze část spektra středověkých a raně novověkých náboženských sdružení. Vedle těchto profesních bratrstev se setkáváme i s bratrstvy kněžskými, literátskými, střeleckými a bratrstvy kultů jednotlivých světců.⁵⁴ K posledně jmenovaným však měla řemeslnická bratrstva velmi blízko, neboť nezřídka vznikala jako bratrstva zasvěcená patronu dané profese.

I v novověku se nadále dostávalo označení bratrstvo do názvů nově vznikajících organizací. V těchto případech však již nevyjadřovalo náboženský charakter korporace, ale naopak jejich hospodářsky zaměřený program je dokladem, že se výraz *confraternitas* či poněmčená

⁵³ Pro novější období Josef MARŠÁL, *Cechy Nového Města pražského po roce 1547*, dipl. práce, 1958, FF UK.

⁵⁴ Hana PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti*, s. 9.

podoba *die Konfraternität* stal ekvivalentem pojmu cech. S ohledem na tuto ryze terminologickou odlišnost je třeba odmítnout tvrzení, že bratrstvo v tomto období bylo neplnohodnotným cechem,⁵⁵ či naopak jeho vyšší formou.⁵⁶

Oproti bratrstvu představuje cech organizaci vyššího stupně. V první řadě by měl být zdůrazněn jeho hospodářský význam. Členství v cechu bylo podmínkou provozování vybrané živnosti v prostoru daného města. Vzhledem k monopolizaci určité profese v rámci místního trhu nemohla taková organizace vzniknout bez souhlasu vrchnosti, což je jeden z výrazných rozdílů mezi cechem a dobrovolným bratrstvem, které souhlas ke své existenci nepotřebovalo.⁵⁷ Cech byl pro město velkým přínosem jednak jako garant kvality domácí produkce i dovážených výrobků, jednak jako nejnižší úroveň organizace městského obyvatelstva v případě výjimečných událostí (hašení požárů, obrana města, držení nočních hlídek či prezentace města při vítání panovníků). Byl zároveň první soudní instancí ve věcech živnostenských či menších civilních přestupků. Cech převzal pod svou kontrolu systém vzdělávání živnostenského dorostu a zajišťoval rovněž sociální zabezpečení svých členů. To, co měly bratrstvo i cech společné, byla péče o duchovní zaopatření svých členů. Velice často nalézáme prvky (nebo pozůstatky) činnosti bratrstev i v artikulech jednotlivých cechů.

Ve starší odborné literatuře se setkáváme se snahou vymezit vůči pojmu cech výraz *pořádek*. Zikmund Winter a Bedřich Mendl pod tímto pojmem chápali nucená sdružení podle profesí, která byla zřizována městskou vrchností za vojenskými, berními a bezpečnostními účely.⁵⁸ Josef Maršál nastínil ve své diplomové práci hypotézu, že po poraženém stavovském povstání byly roku 1547 zrušeny pouze cechy, čímž rozuměl samosprávnou část organizace, zatímco pojmem pořádek chápal vnější formu a strukturu korporace, která byla zachována. Navzdory uvedeným důkazům se domnívám, že ani hledání vývojového mezistupně v nucených svazech zřízených městskou správou, ani toto dvojité chápání cechovní podstaty není správné. I moderní historiografie se dnes přiklání k chápání výrazů cech a pořádek v synonymním vztahu.

V nejstarších dokladech profesních sdružení v pražském prostoru latinská i německá terminologie značně kolísá. Německé výrazy *die Bruderschaft*, *die Zeche* (ve tvaru *czech*) a *die Zunft* i latinské pojmy *fraternitas* nebo *confraternitas* a *universitas* jsou používány natolik volně, že nelze z užití daného výrazu určit, zda označuje sdružení hospodářského či náboženského charakteru.⁵⁹ Teprve později se praxe ustálila, což bylo dáno i přeměnou původních

⁵⁵ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 147.

⁵⁶ Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 156.

⁵⁷ Bedřich MENDL, *Počátky našich cechů*, s. 11–12.

⁵⁸ Zikmund WINTER, *První cechy řemeslné*, s. 1–19; Bedřich MENDL, *Počátky našich cechů*, s. 4.

⁵⁹ Marie KUČEROVÁ, *Příspěvky k dějinám*, s. 14–21.

náboženských bratrstev v cechy. Nejčastějším výrazem je již zmíněný pojem *die Zunft*. Druhý německý ekvivalent *die Zeche* se do českého prostoru dostal z jižních oblastí Německa skrze rakouské prostředí⁶⁰ a nejfrekventovanějším výskytem tohoto výrazu je složenina označující představeného organizace *der Zechmeister*. Po vzoru češtiny se postupně dostalo do ekvivalentního postavení i označení *das Handwerk*, řemeslo (viz 2.1). Výraz *die Bruderschaft* byl postupně vytlačen již zmíněným *die Konfraternität* a v materiálech z 18. a 19. století se rovněž ve významu cech vyskytuje označení *das Mittel*, *die Innung* a *die Gessellschaft*. V latinských pramenech novověku nalézáme nejčastěji pojmy *confraternitas* a výraz *societas*.

⁶⁰ Arnd KLUGE, *Die Zünfte*, s. 27.

3. Prameny

Pozůstatků činnosti bratrstev, cechů a následně i živnostenských společenstev nalézáme v našich archivech a muzeích nepřeberné množství. Tento soubor obsahuje pestrou škálu materiálů od písemností dokumentujících život organizace a jejích členů přes reprezentativní předměty až k samotným mistrovským produktům řemeslníků, které byly sbírány zejména díky své vysoké kvalitě. Pro badatele takové množství představuje nelehký úkol. Které písemnosti a předměty by měly být zahrnuty do výzkumu? A kde tyto vybrané prameny hledat?

V nadcházející kapitole se pokusím obě základní otázky zodpovědět. Na představované skupiny pramenů je nahlíženo s ohledem na jejich výpovědní hodnotu pro předkládaný výzkum, jehož primárním cílem bylo sledovat existenci a vývoj jednotlivých pražských cechů. Vybrané druhy písemností a předmětů jsou v rámci výkladu zasazeny do širšího dějinného kontextu a v závěru každého dílčího výkladu jsou představeny sbírky a fondy, v nichž tyto prameny dnes nalezneme.

3.1 Písemné prameny

Písemné prameny jsou tou částí pozůstatků profesních organizací, která je k badatelům poněkud „sdílnější“, promlouvají k nám srozumitelněji a podávají větší množství informací. Adekvátně k míře zachovaných zpráv by však měl být zvolen kritický přístup badatele, pro který je přínosné pochopit okolnosti vzniku, funkci a motivace vydavatele každého typu písemného pořízení. Nadcházející výklad bude tyto aspekty u písemností sledovat, čímž dojde i ke kritickému zhodnocení její výpovědní hodnoty pro předkládanou práci.

Vzhledem k zaměření výzkumu na prostor pražských měst je primárním místem uložení většiny relevantních písemných pramenů Archiv hlavního města Prahy. Systém uložení cechovních archiválií v různých sbírkách a fondech městského archivu není systematický a je výsledkem pořádání podle původního pertinenčního principu, který až ve druhé polovině 20. století byl nahrazen principem provenienčním.

Až do zrušení cechovního systému v roce 1860 byly písemnosti organizací uloženy tradičně v cechovní pokladnici. U těch cechů, které se plynule přerodily do živnostenských společenstev, původní písemnosti tvořily nadále základ archivu staronové organizace. V opačném

případě zůstal archiv většinou v majetku posledního cechmistra a po jeho smrti se stal součástí pozůstalosti.⁶¹ Počátky předávání původních cechovních archivů či jejich částí do městského archivu spadají do závěru 19. století. Bohužel není zřejmé, v jakém stavu se jednotlivé celky do archivu dostávaly, neboť předávací protokoly shořely při požáru Staroměstské radnice v květnu roku 1945. Nahodilé zprávy z počátku 20. století však napovídají, že cechovní písemnosti byly systematicky pořádány.⁶²

Velké množství písemností bylo přijato spolu s cechovními předměty ve dvacátých letech 20. století do městského muzea, odkud byly v průběhu 60. let delimitovány do Archivu hlavního města Prahy. Záhy na to začal někdejší ředitel městského archivu Jiří Čarek pracovat na soupisu cechovních památek, který měl být pokusem o rekonstrukci cechovních archivů napříč sbírkami a fondy. Tuto pomůcku dokončil Jiří Čarek až v důchodu a její rukopis je dnes uložený v jeho pozůstalosti.⁶³

V poslední době se těší cechovní archivy v Archivu hlavního města Prahy soustavné péči Zlaty Brátkové, která od roku 2004 inventarizuje samostatné fondy pražských cechů a je zároveň autorkou několika soupisů cechovních písemností v ostatních sbírkách.⁶⁴

3.1.1 Cechovní artikule

Největší výpovědní hodnotu pro nás mají bezesporu cechovní *artikule*, jinak též *statuta* či *privilegia*. Ve starší literatuře se můžeme setkat rovněž s použitím výrazů pořádky, řády, majestáty apod. Všechny tyto pojmy označují písemné pořízení, na jehož základě získával cech v rámci městského hospodářství určitá práva (monopol na výrobu konkrétních druhů zboží, práva na přednostní nákup suroviny) a zároveň se jednalo o kodifikaci pravidel vnitřního fungování organizace (podmínky mistrovství, délka učení a vandru, cechovní orgány). Téměř ve všech cechovních artikulích nalezneme i články věnované otázkám morálky a duchovního života členů cechu.

Tvůrci jednotlivých článků byli mistři dané profese, nicméně garantem, který svou autoritou zaštiťoval právní platnost těchto dokumentů v královských městech, byla vždy městská vrchnost – purkmistr a městská rada nebo panovník. Ve 14. a 15. století se setkáváme se statuty vydanými panovnickou kanceláří výjimečně, od vlády Vladislava II. Jagellonského takových artikulí přibývalo. Dvojkolejnost vydávání cechovních statut panovnickou a městskou

⁶¹ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 14.

⁶² K roku 1911 mám e zprávu o zpracování písemností krejčovského cechu. AMP, Sbirka pap. listin III, sign. AMP PPL III – 2b/35.

⁶³ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25.

⁶⁴ Jako příklad uveďme Zlata BRÁTKOVÁ, *Soupis úředních knih pražských cechů uložených ve sbírce rukopisů Archivu hlavního města Prahy 1499–1925*, soupis dokumentů AMP, Praha 2006.

kanceláři trvala do roku 1708, kdy Josef I. dvorským dekretem nařídil, že vydávání statut a confirmace stávajících artikulí náleží pouze panovníkovi.⁶⁵ V intencích tohoto ustanovení byly koncipovány i první články generálního cechovního patentu z roku 1731. Generální cechovní artikule vydané v roce 1739 zcela nahrazovaly statuta cechů měst třetí a čtvrté kategorie podle rozdělení prováděcího předpisu z roku 1732 (jednalo se o zejména města vrchnostenská). Cechy pražských měst spadaly podle rozdělení prováděcího předpisu do první kategorie, pro niž byly generální cechovní artikule závazné pouze v těch záležitostech, které nebyly upraveny jejich vlastními statuty. I za vlády Marie Terezie proto docházelo k vydávání a potvrzování artikulí pro pražské organizace.

Z období vlády Marie Terezie pochází i tzv. *zvláštní cechovní artikule* (v německé právní terminologii *Spezialzunftsartikel*). Byly vydávány v letech 1773–1781 a upravovaly poměry v ceších určité profese ve všech českých městech. Některé z nich přinášely změny do stávající organizace pražských cechů (např. sloučení zlatnických cechů jednotlivých pražských měst do organizace celopražské v roce 1776).

Po staletí si cechy svá privilegia ukládaly do pokladnice, kde byly chráněny před nepříznivými vlivy. Do dnešních dnů se proto zachovalo nebývale velké množství originálních textů na pergamenových či papírových listinách. Velkou ztrátou jsou tři z nejstarších listinných památek novoměstských a staroměstských kožešníků z přelomu 14. a 15. století, které shořely při požáru Staroměstské radnice v květnu roku 1945. Pokud dnes artikule přímo netvoří součást fondu příslušného cechu, nalezneme je velmi často v příslušné sbírce pergamenových či papírových listin městského archivu.

Velké množství textů cechovních artikulí včetně nejstarších památek ze 14. století nalezneme v cechovních úředních knihách nebo v městských knihách. Jedná se o opisy vkládané do městských knih pro případ, že by originál byl poničen při neočekávané události. Přehled o udělených právech chtěla mít patrně i městská vrchnost, proto se setkáváme s několika rukopisy, které jsou z velké části tvořeny cechovními artikulemi. Na Starém Městě pražském se jednalo o rukopis č. 994 městského archivu nazvaný příznačně *Kniha pořádkův*, jehož ztráta při požáru Staroměstské radnice je nenahraditelná. Na Novém Městě pražském jmenujme rukopis č. 2083 stejného archivu, jehož závěrečná část byla vyhrazena cechovním artikulím ze 14. a 15. století. S opisy statut se rovněž můžeme setkat i v dalších typech městských knih, jejich nalezení je však často dílem náhody. Nejčastěji je nalezneme v pamětních knihách, manuálech nebo v knihách nálezů, kde jsou zpravidla narovnání mezi jednotlivými cechy, která také tvořila součást cechovních práv.

⁶⁵ David MAREK, *Všeobecný obchodní zákoník rakouský*, dipl. práce, 2012, Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni, s. 21.

V mnoha případech známe text artikulí z opisů pořízených pro nejrůznější účely. Velké množství opisů cechovních statut nalezneme ve fondech samotných cechů nebo ve sbírce papírových listin městského archivu. Ty si nechávaly pořídit cechy či městská kancelář jako podklad pro soudní řízení či confirmaci. Z obdobných důvodů si pořizovaly opisy i úřady na zemské úrovni, jejichž spisy se dnes nacházejí ve fondech Stará manipulace, Nová manipulace a České gubernium (oddělení Commerciale), uložených v Národním archivu.⁶⁶ Jednotlivé opisy můžeme rovněž nalézt i ve sbírkách Archivu Národního muzea.⁶⁷ V případě pražských cechů lze vycházet i z dobové praxe, kdy si cechy českých měst a městeček pořizovaly opisy artikulí některého z pražských cechů (zpravidla staroměstského), které sloužily jako předloha pro sestavení vlastních artikulí (tzv. cechovní filiace). Nalézt tyto prameny je však spíše úkol pro regionální badatele.

Na závěr tohoto výčtu bych rád upozornil na existenci rukopisu, který je v současnosti uložený ve sbírce rukopisů Národní knihovny České republiky. Ve fondu tzv. lobkovické knihovny se nachází rukopis č. 72, který lze pojmenovat podle prvního slova názvu „*Consignati*“. Byl sepsán v 18. či 19. století a obsahuje necelých osm desítek opisů artikulí pražských cechů (výjimkou jsou pouze dvojce artikule cechu vídeňských rukavičkářů a českolipských ševců).⁶⁸ V současnosti se jedná o největší dochovaný soubor v Čechách obsahující v mnoha případech jediný známý exemplář statut pražských pořádků.

Na závěr lze předpokládat, že určité množství cechovních artikulí pražských cechů se nachází i ve fondech vídeňských archivů. Tuto možnost doposud žádný z badatelů neprověřil.

3.1.2 Úřední knihy

Druhou skupinu písemných pramenů představují úřední knihy vedené cechy. Jejich předobraz právem spatřujeme v městských knihách, přičemž míra a úroveň jejich vedení závisela na finančních možnostech té které organizace.

V nejstarší době se setkáváme (obdobně jako u městských knih) s jedinou knihou, do níž se zapisovalo vše důležité týkající se cechu. Zápisy mohly obsahovat opisy artikulí nebo informace o jednotlivých členech, ale hlavně se soustředily na zachycení účetní agendy. Zájem o vedení „*register příjmů a výdajů*“ bylo primární motivací zakládání úředních knih u menších cechů prokazatelně ještě v 17. století. Zápisy o cechovních schůzích, přijetí učedníků do

⁶⁶ Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ, *Stará manipulace 14. stol.–1805*, inventář Národního archivu v Praze (dále NA), Praha 1973; MARIE ČERMÁKOVÁ – PAVLA BURDOVÁ, *České gubernium, díl III. – Commerciale*, inventář NA, Praha 1960.

⁶⁷ Ty však částečně podchytil ve své práci Michal Fiala. Michal FIALA (ed.), *Erbovní listiny Archivu Národního muzea*, Praha 2001.

⁶⁸ Národní knihovna České republiky (dále NK ČR), Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15.

učení či přijetí nového mistra bylo do knih často zapisováno pouze v přímé souvislosti s poplatky, které se při těchto příležitostech vybíraly. U movitějších cechů docházelo k rozdělení vedené agendy na několik řad úředních knih. Mezi cechy s nejrozvinutější agendou náležely organizace krejčích, řezníků, mlynářů a nákladníků vaření piva.

Od konce 18. století docházelo k výraznějším zásahům nadřízených úřadů do praxe vedení cechovních knih i ke kontrolám vedeného účetnictví. To vše vedlo k většímu sjednocení jednotlivých typů cechovních knih, pro něž začaly být dokonce vydávány knihy s předtištěnými formuláři.⁶⁹

Jednotlivými typy úředních knih se již zabývali dřívější i současní badatelé⁷⁰ a není cílem tohoto oddílu platnou klasifikaci resumovat. Význam pro náš výzkum má každá kniha vedená cechem bez ohledu na konkrétní typ. Důležitými momenty při práci s cechovními knihami je stanovení celkového časového rozsahu knihy a co nejbližší určení původce písemnosti (v případě pražských měst se jedná o určení městské příslušnosti cechu). Zatímco časový rozsah je zpravidla evidován, městská příslušnost původce není často patrná. Ke zjištění územní působnosti organizace je zapotřebí analýzy jednotlivých zápisů a někdy i podrobný personální rozbor členů příslušného cechu, neboť pouze podle městské příslušnosti jednotlivých řemeslníků cechu lze určit městskou příslušnost organizace (potažmo můžeme takový výzkum zúžit pouze na cechmistry). Bohužel taková práce s prameny není v podmínkách předkládané práce možná, nicméně udává možný směr dalšího výzkumu.

Úřední knihy byly také vedeny tovaryšskými organizacemi (tzv. menšími pořádky). Zde je však potřeba upozornit na skutečnost, že v rámci pražského souměstí docházelo k vytváření těchto organizací pro tovaryše všech pražských měst i v době, kdy existovaly cechy jednotlivých měst. Vydání artikulí společné tovaryšské organizace a následné vedení knih proto není dokladem celopražského cechu hlavního (mistrovského).

Největší celek čítající několik set svazků úředních knih pražských cechů se dnes nachází v Archivu hlavního města Prahy. Navzdory tomuto velkému počtu je patrné, že se jedná o torzovitě dochovanou část původního množství. Rukopisy se nacházejí jednak ve fondech jednotlivých cechů,⁷¹ jednak jsou součástí sbírky rukopisů.⁷² Výjimku tvoří knihy původního bratrstva malířů a dalších uměleckých řemesel a následného cechu malířů, které jsou uloženy

⁶⁹ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 15.

⁷⁰ Tamtéž, s. 15–16; Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská*, s. 57–63.

⁷¹ Příkladem je edičně vydaná zápisná kniha pražských stavitelů. Ivana EBELOVÁ (ed.), *Zápisná kniha pražských stavitelů 1639–1903*, Praha 1996.

⁷² Zlata BRÁTKOVÁ, *Soupis úředních knih pražských cechů uložených ve sbírce rukopisů Archivu hlavního města Prahy 1499–1925*, soupis dokumentů AMP, Praha 2006. Rozbor několika úředních knih provedl Robert Krejcar. Robert KREJCAR, *Pohled na několik řemeslnických cechů pražských v době předbělohorské na základě cechovních knih*, dipl. práce, 1978, FF UK.

v Archivu Národní galerie.⁷³ V tomto souboru se nachází i vůbec nejstarší dochovaná kniha profesního sdružení ze 14. století.⁷⁴

3.1.3 Osobní doklady

Pro cíle předkládané práce jsou dobře využitelné rovněž doklady jednotlivých členů cechů, jejichž původcem byl cech. Stranou proto ponechme písemnosti, které svědčily o manželském původu a bezúhonnosti uchazeče o vstup do cechu a pozdější školní vysvědčení, neboť tento materiál není v otázce existence či neexistence cechu přímo průkazný.

Nejčastějším typem osobních dokladů cechovní provenience jsou výuční a fedrovní listy, přičemž nejstarší dochované výuční listy ve sbírkách městského archivu pochází ze 16. století. *Výuční list* obdržel učeň ve chvíli, kdy úspěšně dokončil svá učňovská léta, a svému držiteli umožňoval vstup mezi tovaryše. V případě, že daná profese nebyla organizovaná v cechu, byl vydavatelem mistr. *Fedrovní list* (rovněž *list osvědčující* či dobově zvaný *atestace*) zavedly do českého prostředí až reformy cechovní Karla VI., konkrétně roku 1731 generální cechovní patent. Podle příslušných článků se jednalo o vysvědčení, které cech měl vydávat tovaryšům odcházejícím na vandr. Tato písemnost měla usnadnit svému držiteli přijetí u cechů jiných měst, proto byl název odvozen od slovesa *fedrovat*, jež znamenalo podporovat. Často dochází při určování fedrovního listu k jeho záměně za list výuční, nicméně fedrovní list měl ustálený text, podle kterého jej vždy jednoznačně poznáme.⁷⁵ Fedrovní listy byly roku 1827 nahrazeny vandrovními knížkami, které byly vydávány příslušnou vrchností. To je důvod, proč je výpovědní hodnota vandrovních knížek pro předkládaný výzkum minimální.

Velkou nevýhodou této skupiny pramenů je stav jejich dochování daný úzkou vazbou písemnosti na svého držitele, po jehož úmrtí dokument pozbyl své platnosti. Druhým faktorem ovlivňujícím množství a zejména lokaci dochovaných dokladů, je jejich úloha v životě novověkých řemeslníků. Výuční i fedrovní listy byly předkládány cechu toho města, ve kterém se chtěl tovaryš stát mistrem. To je důvod, proč v Archivu hlavního města Prahy nalezneme velké množství výučních a fedrovních listů vydaných cechy mimopražských a často i zahraničních měst a městeček. Pouze malou část těchto písemností tvoří exempláře vydané

⁷³ Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490–1582*, Praha 1906; Rudolf KUCHYNKA, *Manuál pražského pořádku malířského z let 1600 – 1656*, Památky archeologické (dále PA) 27, 1915, s. 24–46; týž, *Účetní kniha staroměstského pořádku malířského 1699–1781*, PA 28, 1916, s. 25–29, 77–88; Martin HALATA (ed.), *Kniha protokolů pražského malířského cechu z let 1600–1656*, Praha 1996.

⁷⁴ Archiv Národní galerie v Praze (dále jen ANG), Pražská malířská bratrstva, přír. č. AA 1207. Matthias PANGERL (ed.), *Das Buch der Malerzeche in Prag*, Vídeň 1878; Adolf PATERA – Ferdinand TADRA (edd.), *Das Buch der Prager Malerzeche (Kniha bratrstva malířského v Praze) 1348–1527*, Praha 1878; Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Cechovní kniha pražských malířů (Liber societatis pictorum pragensium) (1348–1527)*, Praha 1996.

⁷⁵ Druhý článek Generálního cechovního patentu z 16. 11. 1731.

cechy pražskými. Ve své době zároveň oba typy listů sloužily jako doklad totožnosti při udílení měšťanství, a stávaly se proto rovněž součástí spisů uložených u městské vrchnosti.

Navzdory všem těmto obtížím, jež představuje práce s osobními doklady, jsou tyto druhy písemných pramenů nezbytnou součástí našeho výzkumu. Zároveň jsou to právě výuční a fedrovní listy pražských cechů ve sbírkách mnoha českých a zahraničních institucí, které mohou v budoucnosti zpřesnit naše stávající poznatky.

3.1.4 Agenda nadřízených orgánů

Aby bylo historické poznání úplné, nelze využívat pouze písemnosti cechovní provenience. Je potřeba nahlédnout i do agendy vedené nadřízenými úřady, městskými či zeměpanskými. Pro období končícího středověku jsou to zejména městské knihy, přičemž zmínky o profesních organizacích nacházíme ve sporech a ujednáních v téměř všech typech městské agendy. Stav dosavadního prozkoumání městských knih lze označit za uspokojivý, neboť velké množství relevantních zpráv zpracoval už Zikmund Winter.

Od raného novověku přibývá k městským knihám i agenda zeměpanských úřadů sestávající ze spisů vedených královskými úřady (dnes tvoří fondy Stará manipulace, Nová manipulace a České gubernium – Commerciale viz 3.1.1). Zmínil-li jsem již dříve, že zde můžeme nalézt spory cechů jiných lokalit, platí to rovněž pro spory mezi jednotlivými pražskými městy, což je pro náš výzkum velmi důležitý pramen.

Zcela zásadní je však agenda nadřízených orgánů pro zkoumání nejnovějšího období, kdy se po roce 1784 výrazně proměnil systém úřadování sjednoceného magistrátu. Jednotlivá oddělení magistrátní spisovny jsou velmi rozsáhlá a zpracovaná jsou jen částečně. Do roku 1801 můžeme využít spisy oddělení Publicum, k nimž existuje pouze interní pomůcka Archivu hlavního města Prahy, kterou vypracovali František Holec, Jiří Hloch a Zdena Pelikánová. Pro nadcházející období byla sice živnostenská agenda vedena v oddělení E tzv. staré spisovny, nicméně relevantní prameny nalezneme i v oddělení A, které v současné době zpracovává Martina Maříková.

Zvláštním typem agendy městské vrchnosti jsou soupisy cechmistrů jednotlivých organizací v pražských městech, které dosud bývaly badateli využívány pouze sporadicky a jež skýtají unikátní výpovědní hodnotu. Těmto soupisům cechů předcházely už ve 14. století seznamy živností různého určení, u nichž dosud nebyla provedena důsledná kritika. Dochované soupisy lze rozdělit na soupisy *mimořádné* vztahující se k určité události či sepsané za konkrétním účelem, *pravidelné* vedené jako součást agendy vytvářející celistvou řadu a *pomocné* pořizované jako součást spisu.

Prvním dochovaným mimořádným soupisem je seznam devatenácti staroměstských živností bez bližšího určení na versu prvního folia nejstarší pražské městské knihy.⁷⁶ Zápis byl paleograficky datován do let 1324–1330.⁷⁷ Domnívám se, že uvedené složení městských živností odpovídá tehdy organizovaným profesím Starého Města pražského. Nacházíme zde totiž řemesla, u nichž se v této době přímo setkáváme s dalšími doklady organizace (řezníci, zbrojíři a štítaři, krejčí a zlatníci), a profese, u nichž lze organizaci předpokládat (kožešníci, ševci, pekaři, nožíři, kováři, kraječi sukna, kramáři, truhláři (?), tkalci a sladovníci). Výčet zároveň zahrnuje několik živností, u nichž se buď předpokládá vznik cechu až mnohem později (stavební řemesla tesařů a kameníků) nebo jejichž organizovanost nepředpokládáme vůbec (pícníci a solníci). Je možné, že soupis zachycoval ty profese, jejichž působnost v rámci městského hospodářství byla již v té době upravena pravidly. Tuto teorii podporuje i ustanovení cen za jednotlivé úkony tesařů a kameníků z roku 1310.⁷⁸

Z období kolem roku 1440 pochází *porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům*.⁷⁹ Tento soupis zachycuje pořadí celkem 42 staroměstských řemesel a živností organizovaných pod třinácti korouhvemi v pořádku, ve kterém mají vítat nového krále při jeho vjezdu do Prahy. Jak bude pojednáno dále, v tomto případě nemáme pochyb o organizovanosti zastoupených profesí, neboť řemeslníci při slavnosti nezastupovali svou osobu, nýbrž provozovanou živnost, tedy určité profesní sdružení.

Soupis z roku 1524 zachycuje představitele živností sjednocené pravobřežní Prahy, kteří na radnici složili náboženskou přísahu odsuzující luteránství. Výsledkem byl jmenný seznam řemeslníků dělený podle jednotlivých organizací. Bohužel rukopis č. 994 městského archivu, v němž byl tento soupis obsažený, shořel v květnu roku 1945. Zikmund Winter se tak stal jediným, kdo tento soupis v hrubých rysech zachytil.⁸⁰

Posledním mimořádným soupisem je zápis z roku 1562, kdy byl sepsán „*počet od pana purkmistra a pánů vybraných osob z čeládky a tovaryšů řemeslnických, kteří by ponůcku (sic!) drživali v Městě Starém pražském, neb když by toho potřeba byla.*“⁸¹ Seznam čtyřiceti staroměstských živností byl vytvořen městskou radou a kodifikoval povinnosti cechovních

⁷⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 986, fol. 1v.

⁷⁷ Hana PÁTKOVÁ – Věra SMOLOVÁ – Aleš POŘÍZKA (edd.), *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis* (dále LV) 1310–1518, Praha 2011, s. 53.

⁷⁸ Hana PÁTKOVÁ – Věra SMOLOVÁ – Aleš POŘÍZKA (edd.), LV 1310–1518, s. 221.

⁷⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 993, s. 257–258. V dřívější literatuře se setkáme s častým odkazem na tzv. Soběslavská práva, já však upřednostňuji tento (podle mého názoru výstižnější) název, který použil ve své studii Petr Čornej. Petr ČORNEJ, *Kočíčka, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb staroměstští řezníci v husitské revoluci*, in: PSH 40, Praha 2012, s. 85.

⁸⁰ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 580, pozn. 8.

⁸¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1235, fol. 266v.

organizací vůči městu, v tomto případě účast tovaryšů jednotlivých řemesel na nočních hlídkách (tzv. ponůčkách).

Druhou skupinu soupisů tvoří pravidelné seznamy cechmistrů v úředních knihách pražských měst. Tyto zápisy vznikaly vždy v souvislosti s obnovou městské rady a dalších městských úřadů. Bohužel však evidují pouze představené cechů podléhajících přímé jurisdikci městské rady (viz 5.4). Takových sice byla většina, nicméně musíme mít při práci s těmito prameny na paměti, že výčet není zcela úplný. S nejstaršími zápisy tohoto typu se setkáváme na Novém Městě pražském v roce 1528, tedy po skončení dočasného spojení pravobřežní Prahy.⁸² Na tento zápis navazuje několik soupisů ze třicátých let. Z tohoto století máme k dispozici i ojedinělé soupisy z roku 1549 (kdy byly cechy de iure zrušeny), z roku 1567 a osmdesátých let 16. století. Pro období následujícího století známe souvislou řadu těchto soupisů z let 1637–1678. Přestože máme k dispozici data za období 150 let, je tento materiál poznamenaný značnou torzovitostí (tabulka 1).

Tabulka 1. Přehled soupisů cechmistrů Nového Města pražského

rok	rukopis	odkaz	rok	rukopis	odkaz
1528	AMP, rkp. 332	fol. A 3'	1639	AMP, rkp. 97	fol. 52v–57v
1530		fol. 20'	1643		fol. 178v–182v
1532		fol. B 9	1647		fol. 236v–242r
1534		fol. B 17	1650		fol. 277r–280r
1537		fol. 50	1653		fol. 292r–296r
1549	AMP, rkp. 1420	fol. 184r – 184v	1658		fol. 307r–311v
1549		fol. 474v–475r	1666		fol. 322r–327r
1567	AMP, rkp. 25	fol. 3r–5v	1670		fol. 330v–338v
1581	AMP, rkp. 96	fol. 18r–22v	1671		fol. 340v–345r
1584		fol. 104v–108v	1674		fol. 349r–354r
1637	AMP, rkp. 97	fol. 10v–15r	1678		fol. 358r–364r

Na Starém Městě pražském se setkáváme s pravidelnými soupisy cechmistrů od počátku sedmdesátých let 16. století. Stav dochování městských knih s touto agendou nám umožňuje rekonstruovat souvislou řadu pro období v letech 1571–1729. Celkově tak máme k dispozici 48 soupisů (tabulka 2), jejichž periodicita je od jednoho roku do šesti let, pouze v jediném případě je rozestup osmiletý.

⁸² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 332, fol. A 3'.

Tabulka 2. Přehled soupisů cechmistrů Starého Města pražského

rok	rukopis	odkaz	rok	rukopis	odkaz
1571	AMP, rkp. 69	fol. 3r–4v	1643	AMP, rkp. 70	fol. 42v–46v
1574		fol. 20r–21v	1647		fol. 51r–54v
1575		fol. 32r–33v	1650		fol. 60r–64v
1579		fol. 48r–49r	1653		fol. 69r–73v
1581		fol. 62r–63v	1658		fol. 78v–84r
1584		fol. 80v–82r	1661		fol. 89v–95r
1590		fol. 115v–117r	1666	AMP, rkp. 329	fol. 5v–15r
1594		fol. 150v–153r		AMP, rkp. 70	fol. 102r–106r
1599		fol. 174r–176v	1670	AMP, rkp. 329	fol. 51v–57r
1602		fol. 181v–184v		AMP, rkp. 70	fol. 114r–117v
1606		fol. 190v–192v	1671	AMP, rkp. 329	fol. 79r–86r
1608		fol. 199r–200r		AMP, rkp. 70	fol. 125r–130v
1611		fol. 206v–208v	1674	AMP, rkp. 329	fol. 183r–190v
1612		fol. 215v–216v		AMP, rkp. 70	fol. 140v–144v
1615		fol. 223v–225v	1678	AMP, rkp. 329	fol. 215r–222r
1616		fol. 229r–231v		AMP, rkp. 70	fol. 156r–161v
1617		fol. 238r–240v	1682	AMP, rkp. 329	fol. 283r–291r
1619		fol. 246r–249r	1685		fol. 308r–315r
1620		fol. 254r–256v	1689		fol. 337r–341r
1622		fol. 263r–267r	1694		fol. 366v–375r
1626		fol. 272r–276r	1699		fol. 390v–397v
1628		fol. 281r–286v	1705		fol. 419r–425v
1629		fol. 290v–295v	1710		fol. 435r–441r
1631		AMP, rkp. 70	fol. 7r–12r		1715
1634	fol. 16r–20r		1723	AMP, rkp. 330	fol. 24v–31v
1637	fol. 24r–29r		1729		
1639	fol. 32v–38v				AMP, rkp. 71

Na Malé Straně rovněž nacházíme nejstarší soupisy cechmistrů ze sedmdesátých let 16. století. Specifikem těchto zápisů je až do roku 1580 roční periodicita, která nám umožňuje velice přesné časové zařazení vzniku cechů některých profesí (např. konvářů či tesařů). Nadcházející období přelomu 16. a 17. století je poznamenáno špatným dochováním radních ma-

nuálů, které je způsobeno ztrátou několika rukopisů v květnu 1945. Jen částečně byly zachyceny v díle Zikmunda Wintera, který vydal soupisy cechů z let 1614 a 1619.⁸³ Pro období v letech 1630–1678 nacházíme tyto soupisy v dochovaných registrech purkmistrovského úřadu.⁸⁴ Celkový stav soupisů je proto podobný situaci na Novém Městě pražském (tabulka 3).

Z důvodu zkrácení poznámkového aparátu v oddílech věnovaných jednotlivým profesím, nebude již dále odkazováno na tyto soupisy. Proto jsou zde uvedeny příslušné citace tabulkovou formou.

Tabulka 3. Přehled soupisů cechmistrů Malé Strany

rok	rukopis	odkaz	rok	rukopis	odkaz
1572	AMP, rkp. 1480	fol. 28v–29r	1643	KNM, rkp. III B 3	fol. 191r–191v
1573		fol. 95v–96r	1647		fol. 259r–260v
1574		fol. 162r	1650		fol. 288r–290r
1575		fol. 242r	1653		fol. 324r–326r
1576		fol. 301r	1658		fol. 354v–355v
1577	AMP, rkp. 1481	fol. 44r	1661		fol. 377v–378v
1578		fol. 121r	1666		fol. 401v–402v
1579		fol. 197r–197v	1670		fol. 414v–415v
1580		fol. 268r–268v	1671		fol. 429v–432v
1630	KNM, rkp. III B 3	fol. 2v–3v	1674		fol. 447r–450r
1634	AMP, rkp. 1486	fol. 164v–165v	1678		fol. 469r–472r
1637	KNM, rkp. III B 3	fol. 100v–101r	1694	AMP, rkp. 1498	fol. S 10r–T 2v
1639		fol. 128v–129v			

V nejmladším období nalézáme rovněž soupisy pražských cechmistrů, které se objevily na stránkách tištěných schematismů Českého království. Celkově lze sestavit řadu mapující vývoj cechů v letech 1805–1851 (tabulka 4). Provedeme-li však rozbor nejstarších schematismů, zjistíme, že výčet pražských cechovních řemesel zde není kompletní. To se mění až v letech 1807–1808, nicméně i poté zde nalezneme pouze ty organizace, které jako v dřívější době spadaly pod přímý dohled magistrátu. Stranou tak zůstal např. cech vinařů, rybářů a překvapivě i pastýřů, který se v roce 1715 dostal pod přímou jurisdikci staroměstské rady.

⁸³ Zikmund WINTER, *Řemesla a živnosti*, s. 727, pozn. 4.

⁸⁴ Knihovna Národního muzea, Sbírka rukopisů, sign. III B 3.

Se soupisy cechmistrů byla v minulosti spojena ještě agenda zachycující inspektory, kteří měli od roku 1578 vrchní dohled nad pražskými řemesly.⁸⁵ V průběhu 17. století byl tento druh zápisů včleněn do soupisů cechmistrů. Se soupisy inspektorů pražských cechů se setkáváme i v nejnovějším období, konkrétně jsou dochovány dva seznamy z let 1784⁸⁶ a 1813,⁸⁷ které de facto nahrazují svou výpovědní hodnotou dřívější soupisy cechů.

Tabulka 4. Přehled soupisů cechmistrů spojené Prahy ve schematismech

rok	odkaz	rok	odkaz	rok	odkaz
1805	2. sv., 2. část, s. 1–72	1820	s. 688–700	1835	s. 596–605
1806	2. sv., 2. část, s. 1–12	1821	s. 687–699	1836	s. 562–569
1807	2. sv., s. 215–228	1822	s. 689–699	1837	s. 570–578
1808	2. sv., s. 213–226	1823	s. 681–691	1838	s. 587–595
1809	2. sv., 2. část, s. 1–15	1824	s. 679–689	1839	s. 604–611
1810	2. sv., 2. část, s. 1–15	1825	s. 631–641	1840	s. 624–632
1811	2. sv., 2. část, s. 1–14	1826	s. 639–650	1841	s. 604–614
1812	2. sv., 2. část, s. 1–14	1827	s. 648–659	1842	s. 613–620
1813	2. sv., 2. část, s. 1–15	1828	s. 653–664	1843	s. 615–622
1814	2. sv., 2. část, s. 1–16	1829	s. 461–470	1844	s. 646–653
1815	2. sv., 2. část, s. 1–16	1830	s. 502–511	1845	s. 692–700
1816	2. sv., 2. část, s. 1–16	1831	s. 511–520	1846	s. 697–705
1817	2. sv., 2. část, s. 1–16	1832	s. 522–531	1847	s. 553–560
1818	2. sv., 2. část, s. 1–16	1833	s. 543–552	1848	s. 563–569
1819	s. 632–644	1834	s. 556–564	1851	s. 528–535

Poslední skupinu tvoří soupisy pomocné, které nacházíme ve spisech spojeného magistrátu a které se vztahují ke konkrétní záležitosti. První soupis nacházíme v roce 1785, kdy cechy byly vyzvány k předložení svého účetnictví za posledních šest let. Dílčí soupis, který při tom vznikl, zachycuje pořádky, jež tak již učinily.⁸⁸ Obdobným případem jsou soupisy pražských organizací z let 1809 a 1811 evidující cechovní příspěvky na nemocnici milosrdných bratří.⁸⁹ Obdobných soupisů existuje celá řada a nelze zde všechny zachytit. Nevýhodou většiny z nich

⁸⁵ Bedřich MENDL, *Vývoj řemesel*, s. 38.

⁸⁶ AMP, Magistrát hlavního města Prahy (dále MHMP) I – Publicum, man. 1784, sign. XV/56, k. 11.

⁸⁷ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1812–1816, sign. A 39/3, k. 142.

⁸⁸ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60.

⁸⁹ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1807–1811, sign. A 47/1107, k. 101–102; tamtéž, man. 1812–1816, sign. A 47/198, k. 156.

je však patrná neúplnost plynoucí z povahy jejich účelu, kdy primárně sloužily jako podklad pro zdárné ukončení dané záležitosti.

3.2 Hmotné prameny

Vedle písemných pramenů jsou nositeli specifické výpovědní hodnoty i předměty, které sloužily při rituálech cechovního života a k reprezentaci organizace navenek. Přestože jejich využitelnost pro cíle této práce má značné limity, v některých případech nahrazují nedochované písemné prameny. Proto by neměly být v našem přehledu opomenuty.

Na rozdíl od písemných památek byly cechovní předměty (zpravidla vysoké umělecké hodnoty) po zrušení cechů v roce 1860 nadále využívány při společenských událostech živnostenských společenstev. Od konce 19. století byly cechovní památky postupně předávány do městského muzea. Tehdejší ředitel městského muzea Břetislav Jelínek projevil o sbírání těchto předmětů nebývalý zájem a již kolem roku 1900 máme doklady o jednom sále vyčleněném pro tyto exponáty.⁹⁰ Největšího rozšíření se sbírka dočkala ve třicátých letech 20. století za ředitele Antonína Novotného, který živnostenská společenstva systematicky oslovoval a přesvědčoval je o důležitosti zachování kulturního odkazu. Takto došlo k vytvoření největší sbírky v České republice, která dnes čítá přes 600 kusů.

Prvním, kdo se systematicky zabýval typologií dochovaných památek a jejich funkcí v každodenním životě organizace, byl v osmdesátých a devadesátých letech minulého století kurátor městského muzea Jan Diviš, který postupně vypracoval kompletní soupis předmětů ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy.⁹¹ V roce 2014 zpřístupnilo městské muzeum prostřednictvím stálé výstavy *Řemesla v pořádku* ve výstavních prostorách zámku Ctěnice⁹² necelou třetinu této unikátní sbírky.

⁹⁰ Dokladem je mj. fotografie Jindřicha Eckerta z roku 1902. AMP, Sbírka fotografií, sign. VIII 459.

⁹¹ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, Acta Musei Pragensis 91–92, Praha 1992.

⁹² Martina LEHMANNOVÁ, *Řemesla v pořádku. Historie profesního sdružování pražských řemeslníků od středověku po současnost*, katalog Muzea hlavního města Prahy, Praha 2014.

3.2.1 Pokladnice

Na prvním místě musíme pojednat o cechovních pokladnicích, které se během svého vývoje staly bez nadsázky srdcem cechu, ústředním bodem cechovní správy i jeho existence. Právem se pokladnicím v minulosti dostalo od členů organizace pojmenování *matka*, *klenot* nebo *archa*.⁹³

Instituce cechovní pokladnice se vyvinul z truhlice, do níž byl od středověku ukládán cechovní majetek (finance a typář) a nejdůležitější písemnosti (privilegia a účty). Tato truhla byla zpravidla uložena v místě, kde se členové organizace scházeli při pravidelných schůzích bratrstva nebo cechu. V případě tovaryšských sdružení bývala truhlice přechovávána v bytě hlavního cechmistrů. Postupem času na sebe braly jednotlivé úkony při zacházení s truhlicí podobu cechovních rituálů a samotná pokladnice se začala považovat za hlavní symbol organizace. Tento status jí s ohledem na její vzrůstající úlohu v rámci korporace plně náležel. Často se v artikulech setkáváme s ustanovením, že bez otevřené pokladnice nemá cechovní schůze právní platnost. Známý jsou i případy, kdy byla slavnostně přenášena v průvodu do nového sídla cechu.⁹⁴

První doklady existence cechovní pokladnice vyplývají z ustanovení o placení pokut a poplatků za přijetí do organizace v nejstarších cechovních artikulech. Ve statutách malířského bratrstva z roku 1348 se nachází zmínka o držitelích klíčů k truhlici a z roku 1351 pochází první přímý doklad existence pokladnice u českobudějovických soukeníků.⁹⁵ Od 16. století se setkáváme s ustanoveními o cechovních pokladnicích téměř ve všech artikulech. Organizace si truhlice pořizovaly bezprostředně po svém založení, jak to můžeme vidět např. u malostranských dlaždičů v roce 1662.⁹⁶

Z této praxe vyplývá i hlavní přínos tohoto pramene, neboť v rámci výzdoby cechovních truhlic často bývá uvedena datace, která zpravidla označuje rok vzniku této památky a zároveň cechu. V některých případech uvedený rok označuje jinou organizační změnu (např. vznik celopražské organizace). Jestliže rok označuje datum obnovy pokladnice, zpravidla je na tuto skutečnost upozorněno doprovodným textem. I tyto druhotné zápisy jsou však pro nás cenným dokladem existence cechu v mladším období.

Výzdoba nebo nápisy na pokladnici nám přibližují profese organizované v cechu, což je další způsob, kterým k nám tyto památky promlouvají.

⁹³ Jan DVIŠ, *Pokladny pražských cechů*, Acta Musei Pragensis 84, Praha 1984, s. 20.

⁹⁴ Tamtéž, s. 19.

⁹⁵ Tamtéž, s. 20.

⁹⁶ AMP, Cech dlaždičů Praha, inv. č. 2 (sign. Dlaždiči 3), fol. 46v.

V případě pražských cechů je však mnohdy složité přesně určit organizaci, která si pokladnici pořídila. Pokud městská příslušnost cechu není na památce přímo uvedena, je jen omezené množství metod, jak tuto skutečnost zjistit. Využít můžeme metodu určování podle cechmistrů, jejichž jméno či iniciály nalezneme v textech o pořízení či obnově truhlice na pokladnici, nebo určování rozbořem organizovaných řemesel. Snad předkládaná práce bude pomůckou, která umožní další obdobnou práci s těmito památkami.

Poprvé se o prezentaci cechovních pokladnic pokusil počátkem 20. století na stránkách *Časopisu Společnosti přátel starožitností českých* historik umění a někdejší ředitel městského muzea František Xaver Harlas⁹⁷ a po něm i jeho nástupce v tomto úřadě Antonín Novotný.⁹⁸ Jednalo se však spíše o zpracování těch nejkrásnějších exponátů. K systematickému soupisu přistoupil až v osmdesátých letech již zmíněný muzejní kurátor Jan Diviš, který zpracoval všechny cechovní pokladnice nejprve v samostatném katalogu a počátkem devadesátých let souborném katalogu všech cechovních předmětů ve sbírce městského muzea.⁹⁹

3.2.2 Typáře a razítka

Jestliže jsme mluvili o pokladnici coby symbolickém ztělesnění cechu, pečetidlo reprezentovalo organizaci v právním prostředí. Z tohoto důvodu bylo nezbytné, aby symboly v pečetním obrazu nebo opis (případně obojí) přesně označovaly profese organizované v cechu a danou lokalitu. Tím se z dochovaného pečetidla či jejich otisku, pečeti, stává velmi důležitý pramen dokládající existenci konkrétního cechu.

Přestože máme zprávy o cechovní symbolice už z druhé poloviny 14. století, první doklady pečeti profesních organizací pocházejí až ze století následujícího.¹⁰⁰ Od 15. století se setkáváme s institucí cechovní pečeti (později dokonce s pečeti cechmistrovskou či s typářem menších pořádků) po celé období existence cechovního systému. Zůstává otázkou, zda si pečetidla pořizovaly všechny cechy nebo zda se jednalo o prestižní záležitost. U několika bohatších cechů máme dokonce doklady o větší a menší cechovní pečeti. Od první poloviny 19. století se začínáme setkávat i s kovovými cechovními razítky.

Přestože pokladnice i typáře podávají obdobné informace, výpovědní hodnota pečetidel, pečeti a razítek je pro nás mnohem větší. Profese organizované v daném cechu byly nejčastěji reprezentovány atributy v pečetním poli a zároveň výčtem v opisu. Na rozdíl od pokladnic se

⁹⁷ František Xaver HARLAS, *Cechovní pokladny v Museu kr. hl. města Prahy*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze 11, 1903, s. 122–128.

⁹⁸ Antonín NOVOTNÝ, *Pražské cechovní truhlice a korouhve*, Umělecké památky 20, Praha 1948.

⁹⁹ Jan DIVIŠ, *Pokladny pražských cechů*, Acta Musei Pragensis 84, Praha 1984; též, *Pražské cechy*, Acta Musei Pragensis 91–92, Praha 1992.

¹⁰⁰ Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 16.

však v legendě cechovních pečeti setkáváme s důsledným označením lokality působnosti cechu, což bylo dodržováno i v případě organizací jednotlivých pražských měst.

Pečetidlo může datovat danou organizaci několika způsoby, přičemž nejobecnější dataci do určitého období či století poskytuje rozbor umělecké stylizace pečetního obrazu a užitého typu písma. Prvním způsobem datace je případ, kdy je rok zakomponován do pečetního obrazu, opisu nebo nápisu. V takovém případě letopočet zpravidla určuje rok zhotovení typáře, nebo může odkazovat k roku vzniku cechu. Druhá možnost datace je podle vyrytého roku na dorzální straně pečetní desky. Tento způsob jednoznačně určuje rok pořízení typáře. Posledním způsobem datace cechu podle dochovaného pečetidla je datace písemné památky, k níž byla pečeť přitištěna. Tento způsob datace s jistotou určuje pouze nejstarší rok existence typáře, a tedy i cechu. Nelze se spolehnout na předpoklad, že pečetidlo bylo používáno pouze po čas existence původní organizace. K pečetění starým pečetidlem (snad kvůli odkazu na tradici a starobylost své organizace) docházelo někdy bez ohledu na měnící se organizační strukturu cechu. V případě pražských mečířů nacházíme původní typář staroměstského cechu z let 1550–1650 ještě na cechovních písemnostech celopražské organizace z počátku 19. století.¹⁰¹

Na rozdíl od ostatních cechovních předmětů jsou dnes cechovní pečetidla uložena ve sbírce typářů v Archivu hlavního města Prahy. Soubor pečetidel a razítek, jejichž původci byly profesní organizace, byl v roce 1999 zpřístupněn formou katalogu.¹⁰² V minulých letech byla rovněž zpřístupněna část sbírky kreseb pečeti, pečetidel a razítek Miroslava Milce.¹⁰³ Auto-rova sbírka je výsledkem mnohaleté práce a v případě cechovních pečeti čítá okolo 2 500 kreseb pečeti organizací českých měst. Oproti katalogu má tato edice pro nás přínos v zachycení pečeti, u nichž se nedochoval typář. Na druhou stranu zde nalezneme řadu kreseb typářů pražských cechů, které byly důkladně zpracovány ve zmíněném katalogu. To v našem případě značně omezuje přínos edice na několik jednotlivin. Několik pečetidel pražských cechů se rovněž nachází ve sbírce typářů Archivu Národního muzea.

3.2.3 Ostatní cechovní předměty

Obdobnou výpovědní hodnotu mají pro naše bádání i ostatní cechovní předměty používané při slavnostech a rituálech cechu. V obecné rovině je můžeme rozdělit do dvou základních skupin podle funkce, kterou v životě organizace zastávaly:¹⁰⁴

¹⁰¹ Jiří SMŘŽ, *Vývoj mečířského řemesla v pražských městech v raném novověku*, bak. práce, 2013, FF UK, s. 46.

¹⁰² Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy*, Praha 1999.

¹⁰³ Miroslav MILEC, *Cechovní pečeti I*, České Budějovice 2011; též, *Cechovní pečeti II*, Brno 2013.

¹⁰⁴ Dělení bylo převzato od Jana Diviše, který však vymezil ještě třetí skupinu cechovních památek – předměty různého určení, mezi které řadíme vzorníky, fotografie představených a osobní památky na členy cechu.

- 1) předměty dokumentující vnitřní život organizace – sem patří kromě pokladnice a typáře, zejména ferule (symbolická žezla představených), výběrčí pokladničky nebo misky na příspěvky členů organizace, vývěsní štíty z cechovních místností, různé druhy nádob na pití (vilkumy, nádoby pro společné pití, nádoby jednotlivých členů) a také mistrovské kusy v majetku cechu
- 2) předměty určené pro reprezentaci cechu na veřejnosti – hlavním zástupcem této skupiny předmětů jsou korouhve, uniformy, svícny v kostelech, kde měl cech svůj oltář, vývěsní znamení na sídle cechu, odznaky, pohřební štíty, příkrovy na rakve apod.

Funkci jednotlivých předmětů dostatečně popsal Jan Diviš a nově Martina Lehmannová,¹⁰⁵ proto se zaměřím výhradně na výpovědní hodnotu vybraných předmětů.

V první řadě si věnujme feruli, ve které můžeme vidět dobu rychtářského práva. Tento cechovní předmět se svou výzdobou nejvíce blíží pokladnicím s tou výjimkou, že nemáme doklad o jejich pořizování v bezprostřední souvislosti se vznikem organizace. Proto rok uváděný na feruli nemusí být rokem založení cechu. I zde nacházíme atributy organizovaných živností, záznamy o obnově památky a jména představených cechu.

Druhým pramenem jsou krásně vyvedené korouhve, pod nimiž cechy kráčely při náboženských procesích a významných slavnostech v životě sídelního města. Při bližší práci s těmito materiály bohužel zjistíme, že jejich výpovědní hodnota je poměrně omezená. V roce 1781 vydal Josef II. nařízení, kterým zakázal používání dosavadních korouhví obrovských rozměrů (dochované torzo korouhve cechu řezníků naznačuje, že původní velikost praporu byla nejméně 5x3 m). Nově císař cechům povolil malé standarty unifikovaného rozměru cca 60x90 cm.¹⁰⁶ Nové korouhve si pořídily cechy k příležitosti korunovace Leopolda II. českým králem, proto dochovaný soubor korouhví dokumentuje cechovní činnost až od počátku devadesátých let 18. století. Jedinou výjimkou pocházející ze staršího období je již zmíněné torzo praporu řezníků s vyobrazením Karla VI.

Velmi zajímavým pramenem jsou vývěsní štíty, které označovaly cechovní hospodu příslušného cechu. Přestože se těchto památek nezachovalo mnoho, mají svou nezanedbatelnou výpovědní hodnotu spojenou často i s datací.

Nejrůznější nádoby, výběrčí pokladničky a pohřební štíty mají pro náš výzkum rozdílný přínos záviselý na zvoleném způsobu výzdoby. Na řadě předmětů jsou uváděna (obdobně

Vzhledem k tomu, že tento druh materiálů autor nezahrnul ve větší míře do svého soupisu, z něhož při práci s hmotnými prameny vycházím, tuto skupinu v práci opomím. Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 12.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 12–19; Martina LEHMANNOVÁ, *Řemesla v pořádku*, s. 33, 51, 81, 101, 119, 145, 163.

¹⁰⁶ Martina LEHMANNOVÁ, *Řemesla v pořádku*, s. 51.

jako na pokladnicích a ferulích) jména či iniciály cechmistrů či starších tovaryšů. K lepší interpretaci by proto posloužil jmenný soupis představených jednotlivých pražských cechů.

4. Vývoj cechovního zřízení v pražských městech

Podat ucelený výklad o pražských ceších a jejich více než pětisetletém vývoji je úkol velmi ambiciózní a je zřejmé, že by měl následovat až po dlouhodobém výzkumu. Takový výzkum by navíc měl být co nejvíce interdisciplinární, neboť, jak již bylo mnohokrát akcentováno, cechy zasahovaly do mnoha oblastí městského života. Vedle ryze historické interpretace dějinných procesů, resp. dopadů politických dějin na rozvoj či úpadek profesních organizací, by byl nesporně přínosný pohled právního historika a rovněž badatele v oblasti sociálních a hospodářských dějin, neboť cechy v každodenním životě měst stály na postavení a motivacích (či lépe ambicích) svých členů a tržních podmínkách dané lokality.

Při práci na této kapitole však nebylo možné takto široké spektrum cechovního vývoje postihnout. Sledovány proto byly především dva aspekty, na nichž jsem svůj výklad založil. Prvním z nich je analýza poznatků vyplývajících z vývoje jednotlivých organizací a druhým přístup vrchnosti k cechům, její zásahy regulující trh či naopak opatření zajišťující co možná největší tržní svobodu. Jsem si dobře vědom toho, že takovým přístupem vznikne pohled zkreslený a do určité míry plochý. Doufám však, že přispěje k jeho dalšímu prohloubení.

Pro svůj výklad jsem vytvořil periodizaci, která by měla co nejvíce odpovídat jednotlivým etapám vývoje pražských cechů a zároveň rovnoměrně rozdělit dějiny do přibližně stejně dlouhých časových úseků. Za tímto účelem byly vybrány zpravidla události politických dějin, které mnohdy měly přímý dopad na osudy pražských cechů.

S ohledem na skutečnost, že nadcházející výklad důsledně vychází z výzkumu prezentovaného v rámci statí o jednotlivých profesích (viz 5.2), byl z tohoto důvodu redukován poznámkový aparát, který je uveden vždy v příslušném oddíle té které profese.

4.1 Vznik cechů (2. pol. 13. stol. – poč. 14. stol.)

Téma počátku cechovních organizací dodnes zůstává problémem, jehož uspokojivého zodpovězení se evropské vědecké prostředí doposud nedočkalo. Zároveň dochovaná pramenová základna nám ani nedovoluje počáteční etapu vývoje cechů dostatečně objasnit.

S nejstaršími organizacemi řemeslníků se setkáváme již v pozdní antice (*collegia opificia*),¹⁰⁷ nicméně rozvoj cechovního systému v raném středověku měl pravděpodobně jiné koře-

¹⁰⁷ Arndt KLUGE, *Die Zünfte*, s. 35.

ny. Zatímco němečtí badatelé druhé poloviny 19. století (v souladu s kulturní politickou linií německého kancléře Otto von Bismarcka) viděli předobraz cechů v germánských gildách, postupně vznikly i jiné teorie. Podle nich se cechy mohly vyvinout z náboženských bratrstev, z raně středověkých dvorských spolků, z nařízených pořádků při městských trzích či z dobrovolných uskupení příslušníků stejné profese.¹⁰⁸ Domnívám se, že pravda o původu cechů bude určitým průnikem všech těchto teorií, neboť na formování středověkých cechů měly bezesporu vliv různé regionální tradice, které se odrážely v rozličných formách profesních sdružení v počátcích formování cechovního systému. Je však pozoruhodné, že výsledkem této počáteční etapy byl standardizovaný typ profesního sdružení – *cech*, který regionálním či kulturním odchylkám nepodléhal.

Obecně je dnes přijímáno, že kolébkou cechovního zřízení se nejpozději v jedenáctém století staly městské aglomerace v západní Evropě (severní Itálie, Francie a posléze Porýní). Odtud se v průběhu 12. a 13. století postupně rozšířilo do dalších německých a středoevropských oblastí. Nově zakládané organizace byly v raném stadiu značně ovlivňovány regionálními podmínkami dané lokality i jejím kulturním a právním prostředím. To je ostatně důvod, proč je složité postihnout a popsat tuto první etapu cechovnictví. Profesní organizace cechovního typu však byly v první polovině 13. století natolik rozšířené, že již můžeme mluvit o cechovním hnutí.¹⁰⁹

Otázce geneze českých cechů se jako první podrobně věnoval Zikmund Winter, který roku 1904 poprvé vyslovil svou teorii o vývoji cechů z původně dobrovolných náboženských bratrstev.¹¹⁰ Revize se tato teorie dočkala až v meziválečném období, kdy svou teorii o vzniku cechů z nucených pořádků formuloval Bedřich Mendl, přičemž v jeho pojetí měly být tyto pořádky vytvářeny městskou správou z organizačních a vojenských důvodů.¹¹¹ Vznikly tak dva základní koncepty, které navzdory kritice marxistických badatelů Josefa Janáčka¹¹² a Marie Kučerové¹¹³ zůstaly dodnes základními pilíři každého výkladu o počátcích cechů. Josef Janáček se domníval, že není důležitá vnější forma organizace, nýbrž vznik organizace sám o sobě. V jeho koncepci se zájmy řemeslníků na vytvoření organizace hájící jejich výrobní práva a zájmy městské správy na vytvoření systému usnadňujícího organizaci městského obyvatelstva protly právě v zakládání cechovních organizací. Proto se, spíše než zodpovědět

¹⁰⁸ Arndt KLUGE, *Die Zünfte*, s. 35–49.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 57.

¹¹⁰ Zikmund WINTER, *První cechy řemeslné v Čechách*, ČMKČ 78, 1904, s. 1–19, 201–220.

¹¹¹ Bedřich MENDL, *Počátky našich cechů*, ČČH 33, 1927, s. 1–13, 307–346.

¹¹² Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.

¹¹³ Marie KUČEROVÁ, *Příspěvky k dějinám cechů do roku 1419*, dipl. práce, 1959, FF UK.

jak a kdy cechy vznikaly, snažil postihnout hospodářská východiska a dopady vzniku těchto sdružení.

Problémem teorie o původních náboženských bratrstvech jsou oprávněné pochybnosti o existenci bratrstev ryze duchovního charakteru. U několika doložených bratrstev sice náboženský charakter převládal, ale zároveň v jejich artikulech byly formulovány požadavky hospodářského charakteru. Naproti tomu teorie o nucených pořádcích spočívá na jediném klíčovém dokumentu, kterým je staroměstský požární řád z roku 1314. S ohledem na tyto skutečnosti v následném výkladu popíšu počátky českých cechů na základě jiných hledisek, kterými jsou zejména různé projevy organizovanosti provozovatelů stejné profese z vlastních i potřeb městské vrchnosti.

Ve 13. století začal v českých zemích přerod správních center a obchodních středisek v nové hospodářské, správní i právní jednotky – *města*. Konstituování nových měst probíhalo poměrně rychle a již v osmdesátých letech 13. století můžeme považovat základní síť měst v Čechách a na Moravě za dotvořenou. Vliv německého prostředí byl nesporný a dokladem toho jsou např. dva okruhy městského práva (magdeburský a norimberský) a rovněž převzetí jihoněmeckého výrazu *Zeche* pro označení nových profesních organizací.

V době utváření městské sítě v českých zemích byl již cechovní systém v německém prostředí rozšířený. Domnívám se proto, že hledala-li městská vrchnost mechanismus, podle kterého by efektivně organizovala nově se utvářející městské obyvatelstvo pro vojenské, berní či jiné organizační účely, nacházela v německých a rakouských městech fungující model organizace měšťanů podle profesí, přinášeny do našeho prostředí zejména kolonisty a přistěhovanými řemeslníky z těchto oblastí. Rovněž řemeslníci českých a moravských měst spatřovali v profesních organizacích německých měst prostředek k ochraně svých živností. Závěrečná čtvrtina 13. století se proto nesla ve znamení souboje dvou protichůdných principů, v nichž cechy byly hlavním aktérem.

Na jedné straně bylo v zájmu vrchnosti udržovat ve městě zdravé konkurenční prostředí, na druhé straně usedlí živnostníci tvořící základ hospodářské prosperity města a platící městu daň měli požívat při svém snažení ochranu a podporu vrchnosti proti přespolečným provozovatelům téže živnosti. Potřebný systém organizace měšťanů podle profesí se náhle stal zbraní zástupců organizovaných živností v prosazování jejich hospodářských zájmů.

Za vlády Přemysla Otakara II. pravděpodobně došlo k udělení dvou významných privilegií pražským řemeslníkům. Ve formuláři Jindřicha Vlacha nalezneme text, v němž Přemysl Otakar II. povoluje pražským zlatníkům volit ze svého středu čtyři mistry, kteří by zkoušeli jakost

cenného kovu.¹¹⁴ Druhou výsadou, udělenou tímto panovníkem pražským řezníkům, bylo mílové právo na výsek a prodej masa.¹¹⁵ V obou případech je při kritice těchto zpráv poukázováno na problematický způsob dochování. V případě pražských zlatníků se jedná o text obsažený ve formulářové sbírce a v případě řezníků o ústní svědectví představených staroměstského cechu z roku 1339 (tzn. minimálně šedesát let od popisovaných událostí). Petr Čornej však v případě pražských řezníků pokládal existenci cechu za vlády Přemysla Otakara II. za možnou a argumentoval dokladem znojemského řeznického cechu k roku 1285,¹¹⁶ tedy přibližně ve stejném období. Instituce cechů ostatně nebyla králi Přemyslu Otakarovi II. neznámá. Seznámil se s ní v rakouském prostředí, kde roku 1276 zrušil vídeňské organizace.¹¹⁷ Ať už přijmeme tyto doklady cechů či alespoň určité formy řemeslnických organizací jako důvěryhodné, nebo je odmítneme, zmíněná zpráva o znojenském cechmistrovi tamějších řezníků je obecně přijímána jako průkazná.¹¹⁸

Další zprávou, která dokládá organizaci měšťanů podle profesí a snad i existenci cechovního systému, je zpráva o vjezdu krále Václava II. do Prahy v roce 1283.¹¹⁹ Usnesení z nadcházející doby přesvědčivě prokazují rozvoj cechovních organizací, proti kterým král Václav II. za svého života několikrát zasáhl. Roku 1290 zakázal sdružování brněnským řemeslníkům¹²⁰ a obdobné ustanovení nacházíme i v horním zákoníku *Ius regale montanorum*. Snaha krále zamezit hospodářskému a politickému vzestupu řemeslnických organizací však byla přerušena jeho smrtí a nadcházejícími boji o český trůn. Roku 1308 čteme znovu o vítání krále pražskými řemeslníky organizovanými podle profesí, a přestože je zpráva o příjezdu Jindřicha Korutanského v tomto ohledu méně konkrétní než předchozí líčení vítání krále Václava II., je tato skutečnost zřejmá.¹²¹

Přestože historici právem kladou rozvoj cechů v českých zemích do první poloviny 14. století, domnívám se, že počátky vývoje profesních organizací jak v pražských městech, tak i v jiných významných obchodních střediscích tohoto období spadají už do poslední čtvrtiny století předešlého.

¹¹⁴ Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM) II, Praha 1882, s. 1017–1018 (č. 2341).

¹¹⁵ Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad I*, Plzeň 1891, s. 49–50 (č. 46).

¹¹⁶ Petr ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot*, s. 35.

¹¹⁷ Vladimír Jan SEDLÁK, *O počátcích erbů pražských cechů*, Praha 1945, s. 6.

¹¹⁸ Josef EMLER (ed.), *RBM II*, s. 582 (č. 1347).

¹¹⁹ Týž (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum* (dále FRB) II, s. 366; Václav Vladivoj TOMEK, *DMP I*, Praha 1855, s. 203.

¹²⁰ Antonín BOČEK (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV.*, Olomouc 1845, s. 385–387 (č. 303).

¹²¹ Josef EMLER (ed.), *FRB IV*, s. 114.

4.2 Období lucemburských králů (1310–1419)

Jak už bylo naznačeno v závěru předchozího oddílu, interregnum, které nastalo po úmrtí posledního přemyslovského krále, umožnilo čilý rozvoj řemeslnických cechů v českých městech. Z počátku 14. století ostatně pochází i první přímé doklady rozvinutého cechovníctví v pražském prostoru. Jedním z nich je již zmíněný požární řád Starého Města pražského z roku 1314, který pod pohrůzkou pokuty nařizoval každému řemeslu (myšleno patrně zorganizovanému) hasit vzniklý požár ve městě vlastními háky.¹²² Toto usnesení je mimo jiné důkazem konečného prosazení dělení obyvatelstva podle živností v každodenním životě města. Do druhé poloviny dvacátých let 14. století byl datován soupis devatenácti staroměstských živností bez bližšího určení na versu prvního folia nejstarší staroměstské knihy. Z uvedených profesí můžeme cechovní formu jejich organizace předpokládat přibližně u 15 z nich (viz 3.1.5). Zařazením tohoto soupisu do výkladu o postupném nárůstu počtu profesních organizací na Starém Městě pražském můžeme revidovat dosavadní (poněkud disproporční) výklad o rozvoji pražského cechovníctví, neboť přímé písemné doklady z tohoto období ukazují na existenci pouze čtyř organizací (řezníků, krejčích, platněřů s dalšími zbrojními řemesly a zlatníků). Nárůst dokladů cechů ze sklonku 14. století proto v minulosti způsobil zkreslený pohled badatelů, kteří kladli rozvoj pražského cechovníctví až do druhé poloviny tohoto století.

Chceme-li si udělat představu o profesním zaměření nejstarších cechů, nalézáme zde organizace řemesel potravinářských (řezníci, pekaři a sladovníci), oděvních (kožešníci, krejčí a ševci), textilních (kraječi sukna), kovodělných (kováři, zlatníci) a s nimi související výrobci zbraní a zbrojí (zbrojíři či platněři, štítaři, helmíři) a rovněž zde nalezneme živnosti obchodní (kramáři). Přestože existence cechů stavebních řemesel (tesařů a kameníků) nebyla pro toto období prokázána, město určitým způsobem upravovalo poměry i v tomto výrobním odvětví (např. stanovení ceny úkonů tesařů a kameníků z roku 1310).¹²³

Většina udělených artikulí a dalších normativů pražských cechů byla v tomto období zaštitěna autoritou představených města. Kladný postoj k cechům však zaujímal i panovník Jan Lucemburský, což bylo pravděpodobně dáno skutečností, že se s institucí cechů běžně setkával v městech německých či italských oblastí a Francie. O jeho aktivním rozšiřování cechovníctví máme jen kusé doklady, kterými jsou dvě udělení práv staroměstského cechu řezníků nově se organizujícím řezníkům v Českých Budějovicích roku 1337¹²⁴ a plzeňským řezníkům roku 1341.¹²⁵

¹²² Hana PÁTKOVÁ – Věra SMOLOVÁ – Aleš POŘÍZKA (edd.), *LV 1310–1518*, s. 221.

¹²³ Tamtéž, s. 221.

¹²⁴ Josef EMLER (ed.), *RBM IV*, Praha 1892, s. 174 (č. 423).

¹²⁵ Josef STRNAD (ed.), *Listář*, s. 53–54 (č. 50).

Odlišný postoj k cechům však sledujeme u Janova následníka Karla IV. Bedřich Mendl tuto královu politickou linii vysvětloval jeho negativní zkušeností s konflikty mezi tradičním patriciátem a představiteli řemeslnických cechů v některých moravských městech, kterým Karel čelil ještě coby moravský markrabě.¹²⁶ Tyto události byly jistými dozvuky obdobných střetů v říšských městech z počátku třicátých let 14. století. V každém případě známe zákazy cechů vydané markrabětem týkající se řemeslnických organizací ve Znojmě, Brně i Olomouci. K rušení cechů v některých městech přikročil Karel IV. i v dalších letech svého panování. V roce 1351 byly zrušeny cechy v Chebu a roku 1352 v Hradci Králové, Chrudimi a Mostu.¹²⁷ Karel IV. se tím ostře vyhraňoval proti monopolizaci městského trhu i politickým aspiracím představitelů cechů.

Je proto poněkud s podivem, že nesledujeme obdobné počínání panovníka v případě pražských cechů. Na počátku roku 1350 Karel IV. dokonce obnovil staroměstskou radu, v níž získali většinu zástupci z řad řemeslníků na úkor tradičního patriciátu. Takto pozměněná byla rada však jen do roku 1352, kdy trvale došlo k navrácení předchozích poměrů.¹²⁸ Karlovu podporu řemesel a s tím souvisejících cechovních organizací spatřujeme i v souvislosti s panovníkovým projektem založení Nového Města pražského.

Založení dalšího pražského města a rozšíření pražského souměstí o Nové Město roku 1348 bylo bezesporu nejvýznamnější událostí, která poznamenala jak politický, tak i hospodářský vývoj pražského souměstí a jeho přilehlého okolí. Záměrem Karla IV. bylo vybudovat v této lokalitě silnou ekonomiku založenou na řemeslné malovýrobě. Poprvé svůj záměr přesunout do prostoru Nového Města pražského vybraná řemesla a zejména kovo zpracující výrobu vyjádřil král v listině z roku 1347.¹²⁹ Po samotném založení města nadcházejícího roku svůj plán uskutečnil a vydal písemnost, ve které byly explicitně vyjmenovány profese, jejichž představitelé se měli během jednoho roku do nově založené lokality přestěhovat. Jednalo se o sladovníky, pivovarníky, koláře a kovodělné profese s výjimkou výrobců zbraní.¹³⁰ Obecně je přijímán názor, že přání a následný příkaz zakladatele nikdy nedošel svého naplnění, nicméně chybí prameny, které by umožnily sledovat hospodářský vývoj Nového Města pražského v prvním desetiletí jeho vývoje. Je však nasnadě, že hromadný odchod mistrů jmenovaných profesí ze Starého Města pražského nenastal. V dlouhodobém měřítku dokonce sledujeme na Novém Městě pražském rozvoj jiných odvětví řemeslné výroby, než která zamýšlel panovník původně.

¹²⁶ Bedřich MENDL, *Počátky našich cechů*, s. 15–16.

¹²⁷ Tamtéž, s. 18–19.

¹²⁸ Tamtéž, s. 18.

¹²⁹ Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM I*, s. 72–76 (č. 48).

¹³⁰ Tamtéž, s. 83–85 (č. 50).

Počátky rozvoje cechovníctví na Novém Městě pražském spadají až do druhé poloviny padesátých let, což víceméně koresponduje s dobou, která byla potřeba pro vybudování základní infrastruktury a zárodků center budoucího hospodářského života v nové lokalitě. Roku 1359 udělil Karel IV. Novému Městu pražskému práva na masné krámy, což můžeme pokládat za první počín v nově se rodícím městském hospodářství.¹³¹ Už nadcházejícího roku nechal osadit novoměstské věže a hradby střelci, kteří za odměnu obdrželi monopol na výrobu i opravu samostřílů. Ze šedesátých let máme doklady o dalších ceších, jimž uděloval privilegia samotný panovník. V roce 1365 to byl společný cech pasířů, tobolářů a měšečníků či téhož roku organizace štítařů.

Na Starém Městě pražském sledujeme ve stejné době pozvolný nárůst počtu cechovních řemesel a upevňování pozic již dříve zorganizovaných profesí. Roku 1348 se ustanovilo sdružení uměleckých řemesel zasvěcené sv. Lukášovi v čele s malíři a štítaři, které nejpozději od sedmdesátých či osmdesátých let 14. století sdružovalo i pozlacovače, sklenáře a řezbáře. Z padesátých let pochází první zmínky o cechu pasířů, kramářů a dokonce i výčepníků piva a vína. Výrazný rozvoj zaznamenala také výroba sukna a trh s ním, když byly roku 1362 založeny v blízkosti kostela sv. Havla tzv. kotce, které byly rozděleny mezi soukeníky (ti byli sdruženi od roku 1337), kraječe sukna a postřihače.

V raně novověké historiografické tradici vznikla pověst, že roku 1357 udělil Karel IV. pražským cechům právo na cechovní korouhve spolu s pořádkem, v jakém mají vítat české krále při jeho vjezdu do města.¹³² Jednalo se však pouze o špatnou interpretaci porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům z období okolo roku 1440, jak bude pojednáno dále. Rozvoj cechovních korouhví totiž souvisí až s dobou husitskou a pohusitskou, proto můžeme tvrzení o udělení korouhví v době Karla IV. odmítnout.

Na Novém Městě pražském je snaha o rekonstrukci rozvoje profesních organizací v prvních desetiletích existence této nové části pražského souměstí značně složitější. Již byla řeč o panovníckých zásazích v počátcích zrodu novoměstských trhů, které jsou jedinými přímými doklady tamějších cechů. Přestože doklady o dalších organizacích prozatím chybí, předpokládám jejich vznik přinejmenším u těch profesí, jež byly mezi prvními na Starém Městě pražském (např. pekaři, sladovníci, krejčí, kožešníci, ševci či truhláři). S výjimkou pekařů doklady organizací zmíněných řemesel skutečně na Novém Městě nacházíme v poslední čtvrtině 14. století. Navíc se zde můžeme setkat i se sedláři a uzdáři.

¹³¹ Bedřich MENDL – Milena LINHARTOVÁ (edd.), *RBM VIII (1358–1363), část I. 1358–1359*, Praha 1954, s. 165–166 (č. 259).

¹³² Václav HÁJEK Z LIBOČAN (ed. Jan LINKA), *Kronika česká*, Praha 2013, s. 774–776; Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Diadochos. Knihy páté – O počátcích a dávnosti Měst w Králowstwií Českém*, Praha 1602, s. 24–29 (nové nezměněné vydání 2005).

Cechovní vývoj na Novém Městě pražském se od staroměstského už v tomto období začal odlišovat, což korespondovalo i s obecnými trendy ve vývoji profesního složení obyvatel obou měst. To ostatně potvrdil i výzkum Jaroslava Mezníka, který na základě pramenů z přelomu 14. a 15. století udělal rozbor provozovaných živností na Starém a Novém Městě pražském. Z něho vyplynulo, že Staré Město pražské bylo i nadále střediskem dálkového obchodu a kovodělné výroby (zejména zbrojní) a oděvních řemesel. Nové Město pražské se naopak stalo centrem kožedělných řemesel. Převládaly zde rovněž živnosti potravinářské a stavební.¹³³ Ze sklonku 14. století pochází i doklad (pomineme-li malířské bratrstvo sdružující umělce celé Prahy) jednoho z nejstarších meziměstských cechů, který sdružoval staroměstské a novoměstské zámečníky.

Období vlády Václava IV. je v mnoha aspektech pokračováním doby karlovske. Dochovaná privilegia vydaná pražským cechům tímto panovníkem jsou výhradně konfirmace dřívějších Karlovských výsad (novoměstští střelci, štítari a společný cech novoměstských pasírů, tobolářů a měšečníků, staroměstští řezníci¹³⁴). Novými organizacemi, s nimiž se na počátku 15. století setkáváme, byl staroměstský cech bečvářů a novoměstská sdružení nožířů, provazníků a jirchářů (snad i s koželuhy). Za povšimnutí stojí v tomto období rovněž rozmach oděvních řemesel související s prohlubující se specializací jednotlivých oborů. Na jedné straně se setkáváme s rozdělením ševců na nováky a vetešníky (tedy mistry, kteří vyrábí nové boty a ty, kteří se živí výhradně spravováním obnošených), na straně druhé dochází k monopolizaci nových oborů, kterými byli například kabátníci (rovněž rozdělení na nováky a vetešníky).

O cechovním vývoji Malé Strany či přilehlých Hradčan máme bohužel pro předhusitské období pouze kusé zprávy. Víme například, že zdejší malíři a další umělecké profese byly už v poslední třetině 14. století členy celopražského bratrstva se sídlem na Starém Městě pražském. Dalším dokladem je novoměstský cech sedlářů, který od roku 1410 sdružoval i malostranské mistry. Zda tomu bylo i v jiných případech, se můžeme pouze dohadovat či snad předpokládat, přímé doklady prozatím chybí.

¹³³ Jaroslav MEZNÍK, *Pražská řemesla*, s. 5–38.

¹³⁴ V tomto případě se jednalo o obnovení shořelého privilegia Karla IV., které učinil král Václav IV. roku 1417. Václav Vladivoj TOMEK, *DMP II*, s. 386.

4.3 Vývoj v době husitské, pohusitské a jagellonské (1419–1526)

Toto období ohraničené dvěma přelomovými událostmi, tedy vypuknutím husitské revoluce v roce 1419 a nástupem Ferdinanda I. Habsburského na český trůn roku 1526, je často v literatuře označováno jako zlaté období cechovníctví. Přestože rozvoj cechovníctví v době pohusitské je nesporný, náš dnešní pohled je poněkud zkreslen velkým množstvím dochovaných písemných památek a v některých případech i jejich chybnou interpretací. Mnohdy je jako první doklad organizace považována konfirmace artikulí, které řemeslo mělo již v době předešlé. Spíše než o vrcholné fázi cechovníctví bych proto raději hovořil o definitivním prosazení a dotvoření tohoto živnostenského systému v podmínkách městských trhů českých (a o to více pražských) měst.

Období husitských válek vymezené lety 1419–1434 znamenalo pro pražská města čas pronikavých změn. Ve vztahu k řemeslnictvu pak jmenujme zejména dva momenty, které představovaly největší změny v dosavadním životě pražských řemeslníků a obchodníků. Prvním byl odchod katolických řemeslnických mistrů zpravidla německého původu, který byl v mnoha případech kompenzován příchodem českého venkovského obyvatelstva, a druhým bylo dokončení proměny politických elit, kdy noví představitelé města pocházeli většinou z řemeslnických vrstev měšťanstva. Vzestup mocenského postavení řemeslnických vrstev zachytil na příkladu staroměstských řezníků ve své studii Petr Čornej.¹³⁵ Podíl představitelů pražských profesí je ostatně patrný i ze složení pohusitských městských rad všech pražských měst. Zůstává otázkou pro další výzkum, zda se jednalo o osobní mocenské ambice jednotlivých měšťanů, či zda tato politická angažovanost programově sloužila jako prostředek dalšího rozvoje jednotlivých organizací. Jisté však je, že rady složené z představitelů pražských pořádků měly vstřícnější přístup k dalšímu rozvoji cechovníctví.

Během nejdramatičtějších událostí husitských nepokojů v pražském souměstí ve dvacátých letech 15. století lze vývoj cechů sledovat pouze stěží a nasnadě je i otázka, zda vůbec k zakládání nových cechů v tomto období docházelo. Mezi jediné doklady patří nález z roku 1425 vymezující výrobní monopol mezi staroměstskými sedláři a uzdáři (snad s řemenáři), který lze považovat za počátek tamějšího uzdářského cechu, dále usnesení o přijímání pod obojí a jednotném nákupu suroviny staroměstských nožířů či potvrzení starších výsad staroměstských kožešníků z roku 1428. Naproti tomu bylo toto období jednoznačně retardační pro do té doby pozvolna se rozvíjející malostranská řemesla a živnosti. Vypálení Malé Strany v počátečních letech husitských válek poznamenalo dosavadní vývoj této lokality a způsobilo znač-

¹³⁵ Petr ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb staroměstští řezníci v husitské revoluci*, in: *Pražský sborník historický* 40, Praha 2012, s. 7–129.

nou závislost malostranských mistrů na ceších pravobřežních pražských měst, patrnou až do konce 15. století.

Výrazný rozvoj cechů sledujeme ve třicátých letech 15. století ve staroměstském prostoru. Z tohoto období máme doklady o nových ceších rukavičkářů s barvíři kůží, měšečníků s toboláři, mečířů a jehlářů. Některé z těchto cechů byly společné pro mistry Starého a Nového Města pražského, další sdružovaly dokonce všechny pražské mistry.

Početní nárůst staroměstských cechů mezi roky 1419 a 1440 je patrný zejména z porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům, který vznikl na sklonku třicátých let 15. století. Tento korouhevní pořádek uvádí 42 živností, z nichž na základě ostatních pramenů i samotného způsobu zápisu pořadí jednotlivých profesí můžeme rekonstruovat celkem 28 cechů (v rámci 13 korouhví). O 21 z nich přitom máme doklady již z období před rokem 1419. Přestože jsou tyto počty s ohledem na pramennou základnu, z níž vychází, pouze orientační, je nárůst cechů ve dvacátých a zvláště ve třicátých letech 15. století značný. Důvodem tohoto rozmachu však byla již nastíněná proměna městské společnosti během husitských válek, nikoliv proměna odbytových možností pražského souměstí. Hospodářské podmínky vytvořené dlouhotrvajícím válečným konfliktem totiž neměly dlouhodobý dopad na odbytové možnosti pražských trhů, jak ostatně prokázal Miroslav Polívka na příkladu zbrojních řemesel.¹³⁶

Překotným vývojem cechovníctví ve třicátých letech jako by se další rozvoj na Starém Městě pražském pro zbývající část 15. století vyčerpal a zpomalil. Pro druhou polovinu století víme pouze o vzniku pěti nových cechů – kloboučníků kolem poloviny 15. století, kameníků se zedníky a dalšími stavebními řemesly roku 1458, bradýřů a kolářů ve druhé polovině tohoto století a vinařů na jeho sklonku. To je výrazně méně, než co jsme mohli sledovat za podstatně kratší období ve dvacátých a třicátých letech.

Odlišná byla situace na Novém Městě pražském, kde nesledujeme tak výrazný nárůst cechů bezprostředně po skončení husitských válek, nýbrž až od čtyřicátých let. Rekonstruovat cechovní vývoj v tomto prostředí však není snadné, a to i navzdory tomu, že máme k dispozici velké množství dochovaných písemných památek novoměstských cechů z tohoto období. V mnoha případech se jednalo o konfirmace starších artikulí, které jsou však mnohdy vůbec prvním dokladem té které organizace. To představuje nesnadný metodologický problém, neboť často nelze bezpečně určit, zda cech vznikl až v době vydání nových statut, několik let předtím či dokonce v době předhusitské. Je proto nasnadě přistupovat velmi kriticky k závěrům o čilém rozvoji novoměstských profesních organizací (ve smyslu jejich početního nárůstu), které dosavadní badatelé o tomto období učinili. Navzdory tomu je rozmach novo-

¹³⁶ Miloslav POLÍVKA, *Vývoj zbrojních řemesel*, s. 47–74.

městského cechovníctví kolem poloviny a zejména ve druhé polovině 15. století nesporný. Můžeme dokonce sledovat, že se míra novoměstského cechovníctví v mnoha oblastech výroby vyrovnala dosavadnímu hegemonnímu postavení Starého Města pražského.

Přesto si však, obdobně jako v předešlém období, obě města i nadále udržovala rozdílnou strukturu řemeslné výroby i celkový charakter hospodářství. To vše se rovněž odráželo v odlišném cechovním vývoji obou lokalit. Zatímco Staré Město pražské zůstalo tradičním střediskem kovodělné výroby, Nové Město pražské poskytovalo ideální podmínky pro rozvoj zejména kůži vydělávajících profesí. Obdobné odlišnosti sledujeme i v podílu obou lokalit na dálkovém obchodu. Díky instituci Ungeltu si Staré Město pražské udrželo pozici centra dováženého kupeckého zboží. Tím že však bylo cele obklopené zástavbou Nového Města pražského, bylo v případě jiných komodit plně závislé na novoměstských trzích. To se týkalo zejména ochodu s koňmi, s dobytkem (přiháněným i ze vzdálenějších lokalit, např. Uher) a zvláště se stavebním dřevem plaveným po Vltavě do Podskalí. Tyto tři oblasti se záhy staly předmětem pozoruhodného příkladu monopolizace v režii cechů.

V případě dřevního trhu na Podskalí došlo k vytvoření cechu plavců (dopravců a zároveň distributorů plaveného dřeva) patrně v šedesátých a sedmdesátých letech 15. století. Spolu s tím sledujeme roku 1457 vznik cechu prknářů, struhařů a pilařů, který byl úzce spjat s prostorem mezi kaplí Božího těla na Dobyčím trhu (dnes Karlovo náměstí) a klášterem Na Slovanech (Emauzy). Přestože o organizaci zpracovatelů stavebního dřeva již nemáme dalších informací, z plaveckého cechu vzniklo na přelomu 15. a 16. století plnoprávné vedlejší právo poříčné, jehož představitelé (soudci práva poříčného) byli zároveň cechmistři plavecké organizace, která si i nadále uchovala své cechovní principy.

Určitou analogii k případu plavců nacházíme také v novoměstském obchodu s koňmi v oblasti Koňského trhu (dnešní Václavské náměstí). Ten spadl do kompetence konířů, kteří nejpozději v první polovině 16. století rovněž utvořili cech (první zmínka pochází z roku 1530, nicméně nelze vyloučit ani ranější vznik této instituce). I tato organizace však záhy dosáhla statusu samostatného vedlejšího práva a její cechmistři postavení soudců práva konířského.

Poslední oblastí byl trh s dobytkem, který byl ovládán novoměstským cechem řezníků. Poptávka po dováženém mase však byla v pražských městech natolik vysoká, že umožňovala působení přespolních dovozců, tzv. huntýřů. Zatímco na Starém Městě pražském huntýři neměli možnost dosáhnout významnějšího postavení, již v roce 1446 sledujeme dohodu mezi novoměstskými řezníky a huntýři, která ve svých důsledcích znamenala vznik jejich samostatné organizace na Novém Městě pražském. To bylo umožněno zejména větší koncentrací

huntýřů v této části pražského souměstí a rovněž jejich potupným usazováním, čímž se z těchto přesporných dovozců masa stávali plnoprávní novoměstští měšťané.

Uvedené příklady ukazují pouze zlomek odlišností vývoje cechovníctví v obou větších pražských městech. Při vzájemné komparaci shledáváme, že na Novém Městě došlo již ve druhé polovině 15. století k vytvoření mnohem různorodějších norem cechovního sdružování, které bylo na Starém Městě pražském v 16. století kompenzováno složitým systémem jurisdikční podřízenosti některých cechů subdelegovaným a jiným městským úřadům (viz 5.4).

Malá Strana hrála v tomto období pouze okrajovou politickou i hospodářskou roli, což bylo zapříčiněno jejím poničením v počátcích husitských válek. V důsledku toho se dostala pod politický vliv Starého Města pražského a v tomto vzájemném postavení setrvala i po další desetiletí. Poválečná obnova této části pražského souměstí zpočátku neumožňovala rozvoj cechovníctví, ten se proto odehrával v rámci cechů jiných pražských měst či v rámci celopražských organizací. Z roku 1441 víme o sporu ševců nováků a ševců vetešníků tří pražských měst a dále máme doklady o účasti malostranských řemeslníků v cechu novoměstských koželuhů v roce 1453 či provazníků obou větších měst v roce 1465. Přesto je od druhé poloviny 15. století patrný pozvolný rozvoj samostatných malostranských cechů, zejména u nejpočetněji zastoupených řemesel. Z roku 1466 máme první doklady o cechu sladovníků, z roku 1476 o organizaci řezníků a z roku 1481 pochází doklad o sdružení krejčích.

Pro období do nástupu Vladislava II. Jagellonského je příznačná absence privilegií či artikulí vydávaných královskou kanceláří. Výjimku z tohoto trendu tvoří dvě dochované konfirmace starších výsad Zikmundem Lucemburským během jeho krátké vlády (staroměstským řezníkům či střelcům na novoměstských a malostranských hradbách). Tato skutečnost byla do značné míry ovlivněna složitou politickou situací po vymření přímé linie Lucemburských králů a následně krátkými obdobími vlády Albrechta Habsburského a Ladislava Pohrobka. Nepatrná změna nastala až za krále Jiřího z Poděbrad, který obdobně jako před ním Zikmund Lucemburský roku 1461 potvrdil předchozí privilegia pro novoměstské a malostranské střelce a napomohl zrovnoprávnění novoměstského řeznického cechu se staroměstským, když mu roku 1464 povolil rovněž kráčet v čele průvodu zástupců novoměstských cechů.

V kontrastu s tím jsou privilegia, která pražským cechům udělil král Vladislav II. Jagellonský. Většina z nich pochází z let 1471–1490, kdy panovník trvale sídlil v Praze, nicméně jsou známy i další dvě panovníkovy písemnosti z počátku 16. století. Celkově víme o 12 královských listinách (1473 dvě listiny pro cech staroměstských kožešníků, 1474 privilegium pro lazebníky, 1477 privilegium pro staroměstské ševce nováky, 1477 konfirmace privilegií novoměstských a malostranských střelců, 1482 privilegium pro novoměstské ševce nováky,

1486 dvě listiny pro novoměstské kožešníky, 1488 konfirmace statut novoměstských hrnčírů, 1498 konfirmace privilegií staroměstských kramářů, 1509 privilegium pro staroměstské lazebníky a 1509 artikule pro staroměstské mečíře). Obsahově se jedná zejména o konfirmace dříve udělených výsad a artikulí, přičemž přibližně v polovině případů byl cechu rovněž udělen (či polepšen dosavadní) erb. V případě staroměstských kožešníků, lazebníků, mečířů a novoměstských hrnčírů došlo dokonce k rozšíření stávajících kompetencí cechů na organizace s celozemskou působností (viz 5.2). Vstřícný přístup panovníka vůči pražským cechům jen prohlubuje naši dnešní představu o konjunktuře cechovníctví ve druhé polovině 15. a na počátku 16. století.

Nadcházející období přineslo pronikavé politické a organizační změny, které se záhy výrazně odrazily i ve vývoji pražských organizací. Vydáním Vladislavského zřízení zemského, nového zemského zákona, ztratila roku 1502 města svou vydobytou pozici na zemském sněmu, což vedlo k obnovení myšlenek na spojení pražských měst (zejména pravobřežní části pražského souměstí – Starého a Nového města pražského). Tímto spojením by došlo jednak k odstranění odvěkových vnitřních rozporů mezi pražskými městy, které městský stav oslabovaly, jednak by se sjednocená Praha mohla postavit do čela městského stavu v mocenském boji proti šlechtě. Proti takovému kroku se přirozeně stavěly oba šlechtické stavy, které se spojení Starého a Nového Města pražského obávaly, a do roku 1513 i samotný panovník. Ten dokonce roku 1509 spojení pravobřežní Prahy vysloveně zakázal.¹³⁷ V prvních letech 16. století hrála roli i novoměstská opozice (zejména plavci a řezníci) vedená řezníkem Zikmundem Hůlkou, která se obávala ztráty monopolního postavení v dosavadním obchodu s dobyt看em a stavebním dřevem.¹³⁸ To vše způsobilo, že snahy o sjednocení Prahy v letech 1504–1508 skončily neúspěchem. Jejich výsledkem však byla dohoda o budoucí spolupráci mezi Starým a Novým Městem pražským uzavřená roku 1509. Ta se stala základem dalšího postupného sbližování obou měst, které rezonovalo i na dalších úrovních městského života a bez odezvy nezůstalo ani mezi cechy obou měst. Z let 1512–1514 se dochoval unikátní soubor vzájemných narovnání mezi staroměstskými a novoměstskými cechy čtyř řemesel (konvářů, truhlářů, měšečníků a nožířů),¹³⁹ jenž krásně dokládá tento vývojový trend na počátku druhého desetiletí 16. století. Spojení Starého a Nového Města pražského umožnila až politická situace po vydání Svatováclavské smlouvy roku 1517, přičemž k samotnému vytvoření sjednocené pravobřežní Prahy došlo o rok později na sklonku srpnu roku 1518. Tento akt se záhy projevil v zastoupení obou měst i na společné správě jednotlivých městských úřadů.

¹³⁷ Jiří PEŠEK, *Některé problémy bádání o spojené Praze let 1518–1528*, in: DP 4, Praha 1984, s. 187.

¹³⁸ Josef JANÁČEK, *Hranice mezi Pražany*, in: *Kniha o Praze 1965*, Praha 1965, s. 256–257.

¹³⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1128, fol. 97r–100r.

Jak přesně probíhal cechovní vývoj v prvních letech po spojení pravobřežní Prahy nelze na základě dochovaných pramenů plně rekonstruovat. Obecná tendence však byla provést sjednocení i na úrovni řemeslnických organizací, neboť nikdo netušil, že se jedná o spojení pouze dočasné. Lze proto předpokládat dva možné scénáře takového spojení. V případě, že v obou městech působily cechy stejného řemesla, došlo jednoduše k jejich propojení. Takový vývoj sledujeme u většiny organizovaných řemesel a živností. Dokladů o kodifikaci nových poměrů však máme překvapivě velmi málo, jedná se pouze o tři privilegia z let 1523–1524. První dvě vydal král Ludvík Jagellonský staroměstským a novoměstským nožířům a malířům, třetí vydal purkmistr a městská rada spojeným pravobřežním kovářům. Druhou možností bylo, že cechovní byla profese pouze v jednom městě. V takovém případě došlo k rozšíření stávajícího monopolu i na prostor druhé lokality. S ohledem na pokročilé stadium cechovního vývoje, které bylo v obou městech velmi podobné, lze takovou situaci předpokládat pouze u několika málo oborů. Krásně je však patrná u huntýřů, u nichž došlo v důsledku rozšíření monopolu i na staroměstský prostor roku 1521 k úpravě vzájemných vztahů s tamějším cechem řezníků.

Sjednocená pravobřežní Praha pod diktaturou Jana Paška z Vratu byla politicky velmi silným subjektem, který se po nástupu Ferdinanda I. stal trnem v oku nového panovníka. Ten využil příležitost a roku 1528 sesadil Jana Peška z Vratu z úřadu pražského primasa a ukončil stávající jednotu obou měst. Na takový vývoj událostí přirozeně reagovaly i některé cechy, jež se záhy rovněž rozdělily na dvě organizace. U mnohých však spojení přetrvalo i v nadcházejícím období. Ze 45 cechů, které působily v letech 1518–1828 v pravobřežní Praze, se jich po roce 1528 rozdělilo 18, zatímco 14 z nich zůstalo i nadále meziměstskými. Zbývajících 12 organizací v dalším období působilo pouze v jednom městě stejně jako v době před spojením. To znamená, že jen dočasně rozšířily svůj monopol i na prostor druhé části souměstí. Přestože i v předchozím období byly některé cechy meziměstské, dočasné spojení Starého a Nového Města pražského hrálo zcela zásadní úlohu v další existenci a formování meziměstských cechů.

Dalším důsledkem dočasného spojení byla monopolizace některých nových oborů, které byly před rokem 1518 cechovní pouze v jednom z obou měst. Během spojení však došlo k jejich začlenění do stávajícího cechu druhého města a řemeslníci si během jedné dekády na svůj nový status natolik přivykli, že si ho ponechali i po roce 1528. Příklady takového jevu jsou řemesla mečířů, hrnčířů a mydlářů. Zatímco v případě mečířů došlo k rozšíření monopolu původně ze Starého Města pražského, ve zbylých dvou případech byl tento proces opačný.

4.4 Od nástupu Habsburků na český trůn do vypuknutí třicetileté války (1526–1618)

Nástup Ferdinanda I. Habsburského na uprázdněný český královský trůn v roce 1526 představuje ve vývoji pražských cechů významný předěl. Politika tohoto schopného panovníka směřovala již od samých počátku jeho vlády k posílení oslabené pozice vladaře v českých zemích. Rostoucí politický vliv a mocenské ambice představitelů zdejších královských měst i jejich cechů proto byly nežádoucí překážkou v dosažení vytyčených cílů. Své proticechovní stanovisko ostatně deklaroval Ferdinand I. již v roce 1527, kdy zrušil cechy ve Vídni a ostatních dolnorakouských městech. Politická situace dvacátých a třicátých let 16. století mu však prozatím neumožňovala zvolit stejný postup i v případě cechů českých měst.

Ferdinand I. se proto nejprve soustředil na položení základů své centrální fiskální politiky, jehož ústředním momentem se stal vznik královské komory v roce 1527. Přestože v králově pojetí byla součástí královské komory i královská města, až do poloviny čtyřicátých měst musel respektovat reálné postavení českých královských měst. Příkladem vymezování vzájemných pozic mezi panovníkem a českými městy se stala snaha o zavedení daně třicátého peníze v letech 1534–1535, která po úspěšném bojkotu ze strany cechů skončila královou porážkou.¹⁴⁰

Vhodná příležitost k provedení represivních opatření vůči silným českým městům se Ferdinandovi I. naskytla až v letech 1546–1547. Protahující se náboženský konflikt v Říši známý jako šmalkaldská válka a nechut' českých stavů povolit králi svolání zemské hotovosti, která by pomohla římskému králi Karlovi V. v boji proti protestantům, přiměly Ferdinanda ke svolání armády rozkazem. Toto porušení tradičních práv českých stavů vyvolalo první stavovské povstání proti panovníkovi, které v důsledku nejednotného postupu jednotlivých stavů a včasného ústupu šlechty ze společného odboje skončilo porážkou. Králův hněv se proto dotkl zejména královských měst, jež setrvala v odboji osamocena.

Panovník dokonale využil situaci v dosud nebývalé míře a podniknuté kroky sledovaly dva hlavní cíle – větší závislost městské samosprávy na královských úřadech a omezení politické a hospodářské síly městského stavu. Ferdinandovi se zároveň naskytla příležitost k provedení obdobných reforem cechovníctví, jaké zavedl dříve v Dolních Rakousích. V červenci roku 1547 byla králi odevzdána všechna městská privilegia včetně cechovních artikulí. Už v září téhož roku panovník většinu ze zabavených privilegií městům vrátil, ale cechovní artikule mezi nimi nebyly. V nových privilegiích královských měst bylo výslovně řečeno, že se cechy „vyzdvihují“ (ve smyslu ruší), s dodatkem, že „*těch více [...] dopuštěno býti nemá, kromě toho*

¹⁴⁰ Josef JANÁČEK, *Zrušení cechů*, s. 234–236.

*pořádku a obyčeje, kterýž zachovávají při přijímání na řemeslo a při tovaříších každého řemesla, při tom se zůstavuje...“.*¹⁴¹

Toto ustanovení, které cechy vyzdvihlo a pořádky nechalo zachované, vedlo dřívejší badatele k různým interpretacím. Jako první zkoumala zrušení cechů roku 1547 Zdeňka Karlová, která se domnívala, že výrazem cech byla myšlena zabavená cechovní privilegia. V jejím pojetí byla v letech 1547–1562 dočasně zabavena cechovní privilegia, a tedy i právní podstata každého organizace.¹⁴² Poměrně svérázný výklad nabídl ve své diplomové práci Josef Maršál, který rozuměl pod výrazem cech samosprávnou složku organizace (ta byla zrušena) a označením pořádek samotnou strukturu sdružení (ta byla i nadále zachována).¹⁴³ Takové rozdělování podstaty cechovní organizace však nepovažuji za správné (viz 2.2). Proti oběma těmto výkladům se postavil se svým vlastním Josef Janáček. Podle něho byly cechy českých královských měst roku 1547 zrušeny bezvýhradně obdobně jako ve dvacátých letech cechy měst dolnorakouských. Jediné, co narušovalo dikci zákazu, bylo ustanovení o řádech přijímání tovaryšů a udělování mistrovství, ve kterém chybělo určení odpovědných osob.¹⁴⁴ V tomto bodu spatřoval Janáček nedůslednost Ferdinandova nařízení a možný důvod, proč cechy nadále působily. Ferdinand nepřipouštěl právní existenci českých cechů, přestože je v praxi tiše toleroval. Důvodem, proč cechovní soustavu českých královských měst nenahradil novým živnostenským systémem, byly patrně nevalné výsledky provedených reforem v dolnorakouských městech, které se začaly projevovat od poloviny padesátých let.¹⁴⁵

Již roku 1558 připustil Ferdinand I. možnost navrácení zabavených artikulí po jejich prošetření komisí sestavenou z městských hejtmanů a čtyř měšťanů. Toho roku byla navracena privilegia cechu staroměstských řezníků a soukeníků všech tří pražských měst. Nejvíce zabavených privilegií však bylo navraceno až v letech 1561–1562 (jsou známy ojedinělé případy, kdy právní obnovu *de iure* provedl až Maxmilián II.). Navrácení cechovních artikulí zároveň konfirmovalo tyto dokumenty v jejich platné (někdy upravené) podobě. Vypouštěny však byly důsledně všechny články, které odporovaly novým zásadám královské politiky.¹⁴⁶

Nasnadě je však otázka, jak vypadalo zrušení cechů v letech 1547–1558 v každodenním životě pražského souměstí. Tuto otázku se jako první pokusil zodpovědět Josef Maršál, který svůj výzkum zúžil pouze na novoměstský prostor. Na základě snesených případů lze pozorovat, že v období po roce 1547 si cechovně organizovaní řemeslníci vykládali královo naří-

¹⁴¹ Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM I.*, s. 418.

¹⁴² Zdeňka KARLOVÁ, *Změny v cechovním zřízení*, s. 62.

¹⁴³ Josef MARŠÁL, *Cechy Nového Města*, s. 40–43.

¹⁴⁴ Josef JANÁČEK, *Zrušení cechů*, s. 238.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 241.

¹⁴⁶ Zdeňka KARLOVÁ, *Změny v cechovním zřízení*, s. 64–67.

zení nejednoznačně a mnohdy účelově. Příkladem může být spor mezi ševci nováky a vetešníky z roku 1548. Ševci nováci tehdy zažalovali vetešníky za narušování jejich výrobního monopolu, ti však na obvinění odpověděli, že cechy byly zrušeny, a tedy že byla zavedena tržní svoboda. O dalším postupu se však vetešníci mezi sebou radili na schůzi celého řemesla.¹⁴⁷ Správným postupem vůči cechům si patrně nebyla jistá ani městská vrchnost, neboť z roku 1549 pochází dva doklady o obnově cechmistrů na Novém Městě pražském. Vše však nasvědčuje tomu, že koncem padesátých let došlo k uvolnění, neboť po roce 1560 přibývá v pramenech zpráv o hájení monopolu cechy, a dokonce se dozvídáme o vzniku cechů nových (pražští pokrývači, staroměstští šmukýři a šmejdíři).

Zrušení cechů po roce 1547 však mělo i reálné dopady. Král tímto razantním krokem demonstroval své postavení coby skutečného suveréna královských měst a svým trestem vyslal cechům jasnou zprávu, že otázka jejich další existence je plně v jeho pravomoci. Nad cechy byl zaveden dohled, který byl svěřen královskému rychtáři. Ten udílel souhlas ke schůzím cechu tvořící jeden z pilířů cechovní samosprávy. Zároveň se ukázalo, že nahrazení cechovní soustavy představuje komplexnější problém, jehož řešení si v budoucnu vyžádá náročnější přípravu, než jakou byl Ferdinand I. ochoten této problematice věnovat.

V průběhu šedesátých let 16. století se navrátil cechovní vývoj *de iure* (ale i *de facto*) ke svému dřívějšímu pozvolnému růstu. Srovnáme-li dostupná data z obnov cechmistrů tří pražských měst z přibližně stejné doby okolo roku 1570 a 1580, je (s výjimkou Starého Města pražského, kde rozvoj dočasně dosáhl vrcholu na počátku druhé poloviny 16. století) patrný nárůst jak nových cechů, tak organizovaných profesí (tabulka 5). Počty jsou orientační, neboť soupisy nereflktují existenci meziměstských cechů a obsahují pouze cechy jurisdikčně podléhající přímo městské radě (viz 5.4).

Vývoj jednotlivých cechů (vznik či rozpad meziměstských organizací, slučování příbuzných řemesel do společných cechů či osamostatňování jednotlivých oborů) byl v období vlád Maxmiliána II., Rudolfa II. a Matyáše I. natolik individuální, že v něm nespátřujeme žádné výrazné všeobecné tendence. Konjunktura cechovního zřízení této epochy se plně projevuje v množství dochovaných panovnických privilegií a konfirmací pro pražské pořádky. Významným momentem v rozvoji řemesel a živností (ale zároveň i jejich monopolizace) bylo přesídlení císařského dvora Rudolfa II. do Prahy na počátku osmdesátých let 16. století. Zvýšené odbytové možnosti sídelního souměstí umožnily emancipaci celé řady nových specializovaných profesí, což se přirozeně odráželo i ve vzniku nových cechů.

¹⁴⁷ Josef MARŠÁL, *Čechy Nového Města*, s. 44–46, 50–51.

Přítomnost dvora však měla i negativní dopady na dosavadní monopolistické úspěchy pražských cechů, neboť došlo k nárůstu privilegovaných dvorských mistrů. Ti směli provozovat svou profesi, aniž by se stali členy cechu. Nejčastěji se tito dvorští mistři (velmi často cizinci, vedle Němců ve velké míře i Italové) usazovali na Hradčanech a Malé Straně. Navzdory jejich privilegiím, docházelo k častým kompetenčním sporům mezi nimi a městskými cechy, a to ještě dlouho poté, co se panovnický dvůr trvale vrátil do Vídně.

Tabulka 5. Počet cechů a organizovaných profesí podle jednotlivých pražských měst na základě soupisů cechmistrů z let 1567–1581

Staré Město pražské			Nové Město pražské			Malá Strana		
rok	počet cechů	počet profesí	rok	počet cechů	počet profesí	rok	počet cechů	počet profesí
1571	44	57	1567	36	44	1571	23	31
1581	44	57	1581	40	47	1581	28	37

Během vlády Rudolfa II. došlo rovněž k významné právní proměně Hradčan, které dosud z právního hlediska nebyly součástí pražského souměstí a měly status poddanského města. Proces povýšení tohoto města na město královské a jeho začlenění do svazku pražských měst započal v září roku 1592, kdy byla obnovena rada s dvanácti konšely (oproti šesti v předešlém období).¹⁴⁸ Již po tomto datu se setkáváme s novými cechy, kterými se některá řemesla vyvázala ze své příslušnosti k malostranským organizacím.¹⁴⁹ Roku 1598 vydal Rudolf II. Hradčanům majestát, kterým kodifikoval postavení tohoto města coby čtvrtého (tzv. Horního) pražského města. V této písemnosti zároveň povolil Hradčanům zřizovat své vlastní cechy, které budou spravovány vlastními cechmistry a nebudou nijak závislé na ceších ostatních pražských měst.¹⁵⁰ Bohužel nedostatečná pramenná základna nám neumožňuje sledovat další rozvoj hradčanských cechů, nicméně s ohledem na mladší vývoj ve druhé polovině 17. století trvala případná konjunktura zdejších profesních organizací pouze do třicetileté války.

¹⁴⁸ Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM I*, s. XCV.

¹⁴⁹ K roku 1596 nalezl František Holec zmínku o společném cechu zámečníků s kováři a koláři. František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů, Cech kolářů*, Praha 1982, č. 9, s. 34.

¹⁵⁰ AMP, sbírka perg. listin I, sign. AMP PGL I – 95.

Vývoj cechovníctví v pražském souměstí byl v tomto období rovněž ovlivněn celoevropskou krizí, která bývá v odborné literatuře označována jako cenová revoluce.¹⁵¹ V průběhu 16. století totiž došlo v důsledku dovážení drahých kovů z nově objevených kolonií k nárůstu zlata a zejména stříbra na evropských trzích. To se přirozeně odráželo v navyšování cen a mezd v takové míře, která dosud neměla v tak krátkém časovém intervalu obdoby. Důsledky těchto procesů se v českých zemích (obdobně jako v jiných středoevropských státech) naplno projeví až ve druhé polovině 16. století.

Přestože v době Ferdinandových represivních opatření vůči městskému stavu a cechům v roce 1547 k růstu cen ještě nedocházelo, položil král mimoděk právní základy k vládní regulaci cen řemeslnických výrobků. Ferdinand I., který sledoval zejména mocenský boj se zástupci cechů a měst, totiž zmíněného roku odebral profesním organizacím pravomoc určovat ceny daného sortimentu. Král si rovněž vymínil možnost vydat pro řemeslníky cenové řády, čímž došlo k podlomení jednoho z nejvýznamnějších práv představitelů cechů.¹⁵² S prvními pokusy o sestavení drahotních řádů pro řemeslníky se setkáváme již na konci čtyřicátých let, přičemž výsledný dokument se cen řemeslnických výrobků nijak nedotýkal.¹⁵³

K povážlivému nárůstu cen řemeslnických výrobků došlo v pražských městech ve druhé polovině šedesátých a zejména v sedmdesátých letech. Přestože se tento trend týkal většiny produktů, nejvýrazněji se tato krize dotýkala potravinářských řemesel, konkrétně řezníků, pekařů a nákladníků vaření piva (hovězí maso zdražilo v důsledku zvýšení cen přiháněného dobytka z Polska a Uher a pečivo s pivem v důsledku dramatického vzrůstu ceny obilí). Těchto řemesel se celá situace týkala nejvíce zejména proto, že na rozdíl od ostatních se městská vrchnost (a to jak městské rady, tak i místodržitelství) rozhodla ceny základních potravin a surovin (viktuálií) centrálně regulovat. Bohužel při těchto zásazích do tržních mechanismů pražského trhu byla sledována primárně ochrana spotřebitele před vysokými cenami řemeslnických výrobků.¹⁵⁴

Neúnosnou situaci se začal v polovině sedmdesátých let z podnětu šlechty zabývat i zemský sněm, který inicioval vytvoření prvního drahotního řádu. Ten byl vydán pro pražská města v roce 1578 a upravoval ceny a jiné tržní mechanismy zejména potravinářských řeme-

¹⁵¹ Josef JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní řády*, in: Rozpravy Československé akademie věd 67/4, Praha 1957, s. 1–4.

¹⁵² Jaromír ČELAKOVSKÝ, *CIM I*, s. 418.

¹⁵³ Tomáš JELÍNEK, *Právní vývoj regulace cen viktuálií v pražských městech od poloviny 16. do poloviny 17. století*, in: PSH 28, Praha 1995, s. 5–25.

¹⁵⁴ Více o průběhu kauz jednotlivých řemesel v šedesátých a sedmdesátých letech 16. století Josef JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní řády*, s. 20–25; Tomáš JELÍNEK, *Právní vývoj*, s. 8–11.

sel.¹⁵⁵ Byl zaveden pravidelný výpočet cen piva a pečiva v závislosti na ceně obilí a maximální ceny, za něž mohli řezníci prodávat hovězí kůže ševcům a dalším kožedělným živnostem a tuky mydlářům a svíčkařům. Přestože se drahotní řád věnoval i dalším odvětvím (obchodním, stavebním, oděvním či kovodělným živnostem), nebyly zásahy do jejich dosavadní praxe tak markantní. Řád zasáhl i do cechovního vývoje, neboť dohled nad jednotlivými organizacemi byl svěřen dvěma inspektorům z řad městské rady. Poprvé se skutečně setkáváme s institucí cechovních inspektorů v zápisu o obnově staroměstské rady z roku 1579.¹⁵⁶

Přestože nárůst cen v osmdesátých letech 16. století nebyl tak markantní jako v období před vydáním drahotního řádu, bylo by nesprávné připisovat tento vývoj vládnímu opatření. Výrazné zhoršení situace nastalo patrně v důsledku neúrodných let 1589–1591 a koncem 16. století záležitost vysokých cen znovu projednával zemský sněm. Na sklonku roku 1604 byl vydán v pořadí druhý drahotní řád Rudolfa II.,¹⁵⁷ který byl podle hodnocení Josefa Janáčka pro pražské řemeslníky ještě méně příznivý než předešlý z roku 1578. Kdyby některá ustanovení nebyla v dalších letech zmírněna, vedly by nastavené cenové tarify k úplné pauperizaci řemeslnictva.¹⁵⁸

4.5 Třicetiletá válka, její dopady a snahy o státní reglementaci cechovníctví (1618–1739)

Obdobně jako o dvě století dříve husitské války vytváří i válka třicetiletá významný předěl v dosavadním vývoji pražských cechů. Přestože se první (poměrně krátká) etapa tohoto celoevropského konfliktu odehrávala přímo v českých zemích, ani stavovský odboj, ani krátká vláda Fridricha Falckého neměla na pražské cechy žádný zásadnější vliv. Po zkušenostech s represivními opatřeními, která byla na česká královská města uvalena po prvním neúspěšném stavovském odboji v letech 1546–1547, se městský stav nenechal do odboje proti císaři plně vtáhnout.

Porážka stavovských vojsk v bitvě na Bílé hoře a následná poprava 27 českých stavů na Staroměstském náměstí však i přesto předznamenaly další vývoj událostí, který směřoval k důsledné rekatolizaci českých zemí. Jejím počátkem se stalo vydání Obnoveného zřízení zemského pro Čechy v roce 1627, po němž následoval odchod protestantů, kteří odmítli kon-

¹⁵⁵ Antonín GINDELY (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu V (1577-1580)*, Praha 1887, s. 260–294 (č. 153).

¹⁵⁶ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 69, fol. 49v–50r.

¹⁵⁷ Ferdinand Břetislav MIKOVEC (ed.), *Řád policejní český r. 1605*, Lumír 5, 5. 4. 1855, č. 14, s. 326–331 (další pokračování edice 12. 4. 1855, č. 15, s. 356–358; 18. 4. 1855, č. 16, s. 379–381; 26. 4. 1855, č. 17, s. 402–405; 3. 5. 1855, č. 18, s. 423–428; 10. 5. 1855, č. 19, s. 450–453; 17. 5. 1855, č. 20, s. 472–474).

¹⁵⁸ Josef JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní řády*, s. 38.

vertovat ke katolicismu. Odchod velkého počtu nekatolického obyvatelstva způsobil rozsáhlou hospodářskou krizi. Jednak byl mezi exulanty velký počet řemeslnických mistrů, což se patrně projevilo v úpadku některých oborů, jednak se výrazně zmenšil okruh potenciálních spotřebitelů. Přestože ve většině případů nelze určit přesné příčiny či okolnosti zániku cechů, můžeme obecně říci, že odchod protestantů urychlil zánik některých organizací (např. tkalců či kraječů sukna) a výrazný pokles řemeslníků vedl u některých oborů k vytváření celopražských cechů (např. punčocháři, knihaři a mečíři).

V první polovině dvacátých let 17. století můžeme sledovat v oblasti cechovníctví aktivní roli tehdejšího místodržitele Karla z Lichtensteina, který dočasně převzal pravomoc konfirmovat cechům jejich artikule a privilegia (šermíři a nožíři či mečíři). Patrná je i jeho aktivita při řešení nedostatku potravin v sídelním městě, neboť v letech 1622–1623 svými dekrety zakazoval překupnictví obilí a zejména vyvážení viktualií z Prahy. Přestože v roce 1624 povolil, aby si kupci a řemeslníci stanovovali ceny svých výrobků sami v poměru k devalvaci mince, již o rok později byl vydán nový drahotní řád.¹⁵⁹ Na sklonku dvacátých let se už s obdobnými zásahy místodržitelů do vývoje pražských cechů nesetkáváme, naopak privilegia a konfirmace z tohoto období byla již opět standardně vydávána panovníkem či městskou radou. Je proto překvapivé, že roku 1632 byl celopražskému cechu bradýřů udělen erb císařským palatinem a nikoliv samotným panovníkem, jak bylo v minulosti běžné. Jedná se však o ojedinělý případ, proto není třeba tento kompetenční rozpor více zkoumat.

Do dvacátých let 17. století jsou také kladeny doložitelné počátky židovských cechů (viz 5.5), které působily v rámci pražského Židovského města.

Prodávající se válečný konflikt si v polovině třicátých let opět vyžádal řešení cen viktualií, přičemž dekretem místodržitelství z roku 1635 byla pravomoc stanovovat ceny chleba a piva svěřena přímo místodržitelství ve spolupráci se staroměstským hejtmanem. To se zákonitě nelíbilo městským radám, jimž byla tato pravomoc pravidelného sázení cen odejmuta. Jak vysvítá ze stížnosti pekařů tří pražských měst, nastolená praxe stanovování cen místodržitelstvím byla poněkud těžkopádná a nestačila reagovat na rychlou proměnu reálné cenové hladiny obilí. Proto bylo roku 1637 navraceno sázení cen městským radám, které tak činily čtyřikrát do roka o suchých dnech v přítomnosti staroměstského hejtmana. Vrchní dohled nad celou agendou si však i nadále ponechalo místodržitelství. Tímto způsobem byly ceny pravidelně určovány až do konce třicetileté války.

Švédská invaze do Čech a na Moravu v závěru válečného konfliktu se dotkla i pražského souměstí. Zatímco Malá Strana a Hradčany se roku 1648 dostaly pod přímou kontrolu švéd-

¹⁵⁹ Tomáš JELÍNEK, *Právní vývoj regulace cen viktualií v pražských městech od poloviny 16. do poloviny 17. století*, in: PSH 27, Praha 1995, s. 14–15.

ských vojsk, pravobřežní Prahu se podařilo ubránit. Stalo se tak i díky aktivnímu podílu staroměstských a novoměstských řemeslníků na obraně Karlova mostu a Novoměstských hradeb, za což se panovník mnohým cechům odvděčil rozšířením jejich privilegií. Na příkladu celopražského cechu kuchařů můžeme sledovat nejen vydání nových statut v roce 1650 císařem Ferdinandem III., ale rovněž zlepšení jejich společenského postavení tím, že organizace byla vyvázána z jurisdikce šestipanského úřadu a nově podřízena přímo městské radě. O vděčnosti panovníka čteme i v úvodu mnoha dalších artikulí ještě po celou první polovinu padesátých let 17. století.

Přímým dopadem třicetileté války na pražské hospodářství bylo dovršení státní regulace cen viktualií, jejíž počátky spadají do období vlády Ferdinanda I. Válečný konflikt ospravedlňoval zásahy místodržitelství do této oblasti, které ve svých důsledcích vedly k vytvoření funkčního mechanismu v letech 1635–1637 (jak bylo popsáno výše). V návaznosti na něj došlo po skončení války a po konsolidaci hospodářských poměrů k vytvoření *Viktuální komise pražských měst*, která utvářela cenovou politiku základních druhů potravin až do poloviny 18. století. Komise byla oficiálně zřízena v květnu roku 1650 a skládala se ze zástupců všech tří pražských měst, kteří spolu s pražskými hejtmany čtyřikrát do roka o suchých dnech stanovili ceny piva a chleba. Vypracovaný návrh předložili místodržitelství, které jej schválilo (případně opravilo) a vydalo formou dekretu. Postupně se kompetence Viktuální komise rozšířily ještě o stanovování cen masa, ryb, mouky, svíček a mýdla.¹⁶⁰

Za další možný dopad třicetileté války na vývoj pražského cechovníctví můžeme považovat dočasný zánik hradčanských cechů. Jejich obnovování znovu otevřelo otázku, zda existence profesních organizací v tomto pražském městě je opodstatněná a není na újmu privilegií Malé Strany. Celá kauza začala roku 1659, kdy místodržitelství informovalo malostranské konšely o zakládání cechů na Hradčanech. Proti tomu se radní ostře ohradili s poukázáním na to, že existence cechů na Hradčanech porušuje jejich starší městské výsady.¹⁶¹ Další průběh kauzy během šedesátých let 17. století bohužel není znám, nicméně v letech 1671–1672 malostranští radní obnovili celou záležitost a vznesli k místodržitelství nový podnět na její vyřešení.¹⁶² To roku 1675 rozhodlo s konečnou platností ve prospěch malostranských cechů. Bylo proto nařízeno, aby si hradčanští řemeslníci nezakládali vlastní cechy, ale aby se stávali členy organizací na Malé Straně, kde se měli i povinně účastnit kvartálních schůzí.¹⁶³ Je pozoruhodné, že zcela opomenuto zůstalo během celé kauzy privilegium Rudolfa II. z roku 1598,

¹⁶⁰ Tomáš JELÍNEK, *Právní vývoj*, s. 21.

¹⁶¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1490, fol. A 13r, Q 55v.

¹⁶² Tamtéž, rkp. 1493, fol. Q 6r, Q 11r–v, Q 15v, Q 50r.

¹⁶³ Tamtéž, rkp. 1494, fol. 39v.

které Hradčanům zakládání vlastních cechů výslovně dovolovalo. O tom, že dodržování zákazu zřizování cechů na Hradčanech bylo ze strany malostranských důsledně hlídáno, vypovídají mnohé zachycené kauzy z přelomu 17. a 18. století.¹⁶⁴

Závislost hradčanských cechů na malostranských organizacích koresponduje s všeobecným rozvojem cechů na Malé Straně ve druhé polovině 17. století. Ten je jednak patrný z početního nárůstu malostranských cechů, jednak z jejich emancipace na českých ostatních pražských měst. Zatímco ještě roku 1647 pozorujeme na Malé Straně celkem 27 organizací, o tři desetiletí později jich zde působilo již 40. Mezi novými obory nalezneme např. dlaždiče, klempíře s flašněři, pasíře a hudebníky. Druhým zmíněným trendem je emancipace malostranských cechů spojená s jejich vyvazováním ze společných meziměstských cechů. Tak roku 1650 vytvořili samostatný cech malostranští provazníci, roku 1658 koželuzi, v roce 1670 se osamostatnili knihaři a roku 1674 malíři s dalšími uměleckými profesemi.

Poválečná obnova hospodářství v jednotlivých zemích habsburského soustátí nebyla snadná. V podmínkách výrazně zhoršené ekonomické situace a krize místních trhů sledujeme upevnění pozic cechů, v nichž řemeslníci spatřovali poslední možnost, jak ochránit své dosažené postavení v rámci městských trhů a zbylé odbytové možnosti. Takové sepětí řemeslníků s cechy se odráželo zejména v reprezentaci organizací, pro něž pořizovali velkolepě zdobené předměty (zejména prapory či pokladnice).¹⁶⁵ Rakouská vláda pod vlivem merkantilistů však stála o přesný opak, tedy uvolnění stávajícího hospodářství regulovaného cechy. Ve své podstatě chtěla nahradit cechovní regulaci trhu regulací státní (to je patrné i z vývoje regulace cen viktualií). Panovníkem, který se jako první odhodlal k přípravě rozsáhlých změn v hospodářství monarchie, byl císař Leopold I. Jeho stanovisko k celé otázce předznamenalo již v roce 1666 zřízení *komerčního kolegia* ve Vídni s působností pro rakouské a české země. Jednalo se o první ústřední orgán, pod jehož pravomoc spadaly i cechovní záležitosti. Zřízení tohoto úřadu však narazilo na odpor těch institucí, které jeho vznikem ztratily část svých pravomocí v oblasti obchodu a živností, proto se s posledními doklady činnosti komerčního kolegia setkáváme už v roce 1678.¹⁶⁶

K dalšímu pokusu se panovník odhodlal až na sklonku 17. století. V letech 1698–1700 proběhl formou dotazníků předběžný průzkum mínění nižších správních složek na připravovanou

¹⁶⁴ V roce 1689 zaněl rozsudek nad dvěma řemeslníky (kováře a koláře) z Pohořelce, které přiřkl pod jurisdikci malostranského cechu. Jan Jakub WEINGARTEN (ed.), *Codex Ferdinando-Leopoldinus*, Praha 1701, s. 262–263. A obdobným případem je kauza hodináře Niklase Häffela působícího na Hradčanech, který si mohl vybrat buď vstoupit do malostranského cechu, nebo se přestěhovat na Nové Město pražské, jehož byl měšťanem. AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1504, fol. 140r.

¹⁶⁵ Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje*, s. 263.

¹⁶⁶ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 121–122.

reformu. Císař původně zamýšlel cechovní systém zcela zrušit, což se však setkal s výrazným odporem ze strany většiny dotázaných. Ti nejvíce poukazovali na společenský, organizační a kulturní význam profesních organizací. Ojedinělé proto zůstalo stanovisko novoměstského hejtmána Ferdinanda z Vrtby, který stál o úplné zrušení cechů. Jeho hlavním důvodem byl klientelismus a protekce zabraňující provozování živností jinak schopným řemeslníkům.¹⁶⁷

Navzdory postupné proměně vládního přístupu k problematice cechů, která je nejvíce patrná za vlády Leopolda I., můžeme o druhé polovině 17. století hovořit jako o posledním období rozkvětu profesních organizací. To je patrné jednak z velkého množství dochovaných hmotných památek, pro něž je charakteristická velkolepá výzdoba a celková monumentálnost provedení, jednak z velkého množství konfirmací a nově udělených privilegií, kterých se pražské cechy v tomto období dočkaly. Jednalo se však o závěr té etapy cechovnictví, pro niž je typická velká míra autonomie. Státní aparát si totiž rovněž začal nárokovat podíl na kontrole tržních mechanismů, a to i na úrovni městských trhů. Vláda Leopolda I. toho sice nedocílila, vytvořila však mimoděk předpoklady pro proces postupné státní reglementace cechovnictví.

Počátek 18. století přinesl první významné kroky, které vedly k omezení dalšího rozvoje cechovnictví. Stál za nimi nový panovník Josef I., který jimi navázal na neuskutečněné reformní snahy svého otce. Dvorským dekretem z roku 1708 znesnadnil císař v právní rovině zakládání i konfirmování organizací, když stanovil, že všechny nové cechovní artikule či jejich konfirmace musí být vydány pouze panovnickou kanceláří. Tím byla tato pravomoc s konečnou platností odejmuta městským radám coby zástupcům městské vrchnosti, čímž byl vytvořen nový prostor k přímému vládnímu dohledu nad institucí cechů a jejich reglementací. Vedle toho spadají do krátkého období vlády Josefa I. i počátky panovníkem podporovaného rozvoje manufaktur v českých zemích (i v pražském souměstí).¹⁶⁸ Nově zakládaným podnikům byla udělována speciální privilegia (tzv. *privaticae*), na jejichž základě nemuseli být jejich zaměstnanci členy cechů. V rámci těchto manufaktur mohli být dokonce vyučováni učni.¹⁶⁹ To vše výrazným způsobem narušovalo odvěká práva cechů, které se proti tomu bezvysledně ohrazovaly. Směr vládní politiky byl od této doby i fakticky nastaven v jejich neprospěch.

To však neznamená, že za vlády Josefa I. či jeho nástupců nedocházelo k zakládání nových cechů a konfirmaci stávajících organizací. Známá jsou panovnická privilegia z let 1704 a 1709 rehabilitující a upravující stávající organizaci pražských a východočeských pastýřů,

¹⁶⁷ Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje*, s. 276.

¹⁶⁸ Josef NOŽIČKA, *Nejstarší pražské manufaktury*, in: PSH 7, Praha 1972, s. 97–106.

¹⁶⁹ Adolf OTTIS, *O svazku osob v živnostenských společenstvech*, Praha 1910, s. 21–22.

artikule vydaná Josefem I. cechu novoměstských železářů se šmejdiři z roku 1708 a celopražskému cechu hodinářů malých hodin z roku 1709. Rovněž v tomto období vznikl oddělením od mydlářské organizace celopražský cech svíčkařů a první doklady máme rovněž o staroměstském cechu kotlářů.

Podobný trend sledujeme ještě v prvních dvou desetiletích vlády Josefova nástupce, jeho bratra císaře Karla VI. V letech 1711–1730 bylo pražským cechům confirmováno osm privilegií, přičemž již v této době se začala pozvolna projevovat panovníkova tendence k scelování organizací stejné profese jednotlivých měst v celopražská sdružení (např. tkalci s mezulániky).

Pro ilustraci vývojového trendu počtu cechovních řemesel na počátku 18. století ve srovnání s předchozím obdobím můžeme využít kontinuální řadu soupisů staroměstských cechmistrů z let 1650–1729 (tabulka 6). Přestože tento pramen nereflektuje meziměstské organizace, umožňuje nám udělat si představu o pokračujícím nárůstu cechovních živností na přelomu 17. a 18. století. V omezené míře můžeme sledovat v tomto období postupující rozdělávání původních společných cechů více profesí, které se projevuje výraznějším nárůstem počtu organizací oproti počtu sdružených profesí.

K pokračování reformování cechovníctví se Karel VI. odhodlal až počátkem třicátých let 18. století, přičemž jistou předehrou byl císařův patent z roku 1725 týkající se řemeslníků, kteří byli nemanželského původu nebo neabsolvovali učednická léta. Obě skutečnosti totiž doposud představovaly značnou překážkou v provozování živnosti, resp. v přijetí do cechu. Nově císař také uděloval řemeslníkům ochranné dekrety, díky kterým mohli provozovat živnost, ačkoliv nebyli členy cechu. Stali se z nich tzv. dekretální mistři a živnostenské oprávnění jim udělovaly nadřízené úřady.¹⁷⁰ Jednalo se o první opatření Karla VI. namířené proti cechovním právům a patrně souviselo s probíhajícími přípravami na zamýšlené reformy.

Dne 16. listopadu roku 1731 vydal císař Karel VI. *generální cechovní patent*, kterým se měly řídit všechny cechy v českých zemích. V návaznosti na usnesení z roku 1708 byla hned v prvních člancích opakována neplatnost artikulů vydaných jinou instancí než panovníckou. Zatímco opatření Josefa I. se týkalo pouze nově vydaných privilegií, generální cechovní patent ukládal cechům povinnost předložit pověřeným úřadům všechny artikule, které nebyly vydány panovníkem. Velkým zásahem do dosavadních zvyklostí bylo zrovnoprávnění všech cechů, čímž zanikla instituce tzv. zemských cechů (viz 5.2). Aby se zabránilo pokračování v dosavadní praxi vrchních cechů, byla zakázána vzájemná korespondence mezi cechy jednotlivých lokalit. Obdobně tvrdě bylo zakázáno držení cechovního tajemství, přičemž schůze se

¹⁷⁰ Adolf OTTIS, *O svazku*, s. 20.

směly odehrávat pouze v přítomnosti zástupce vrchnosti. Patent zakazoval, aby si sám cech stanovil maximální počet svých mistrů nebo počet tovaryšů u jednoho mistra. To nově mohl pouze panovník.

Tabulka 6. Počet staroměstských cechů a organizovaných profesí na základě soupisů staroměstských cechmistrů z let 1650–1729

rok	počet cechů	počet organizovaných profesí
1650	43	57
1661	47	61
1670	47	65
1678	51	66
1689	52	67
1699	54	68
1710	55	69
1723	57	70
1729	59	71

Velká část ustanovení byla namířena proti tradičním cechovním zvykům (např. šenkování či dávání za vyučenou), které byly zpravidla spojené s dehonestujícími úkony vůči vyučenému učedníkovi. Patent zlepšoval postavení tzv. mladšího mistra (naposledy přijatý mistr), který vykonával obesílání mistrů ke schůzi a další provozní úkony. Zákazy se dotkly i tovaryšů, kterým byly zrušeny tzv. menší pořádky a zároveň jim bylo zapovězeno světit modré pondělky.

Generální cechovní patent na jedné straně bojoval proti mnohdy nesmyslným zvyklostem a předsudkům (např. ustanovení týkající se zrovnoprávnění tzv. nečistých profesí) a zároveň se snažil uvolnit možnosti kariérního postupu na straně druhé. V předešlých obdobích se totiž často stávalo dosažení mistrovství pro tovaryše, kteří nepocházeli z mistrovských rodin, finančně nedostupné. Nově měla být dána větší šance řemeslníkům především na základě jejich dovedností. Největší změnou tohoto nařízení byla skutečnost, že se netýkalo pouze cechů královských měst, nýbrž všech organizací, tedy i cechů vrchnostenských měst. Závěrečná ustanovení ukládala cechům povinnost uchovávat výtisk patentu v pokladnici a jednou ročně jej předčítat na cechovní schůzi a při propouštění vyučeného učedníka.

V lednu následujícího roku byly vydány prováděcí předpisy pro městské rady, které měly zajistit distribuci generálního patentu do jednotlivých cechů. Zároveň vyšly instrukce pro zemské úřady, jež měly na starosti přezkoumání dosavadních artikulí nevydaných panovníckou autoritou všech cechů působících v českých zemích.

Vydáním generálního cechovního patentu a prováděcích předpisů měly pravděpodobně reformy skončit, nicméně při revizi cechovních artikulí cechů českých měst a městeček vyšla najevo velká rozdílnost základních ustanovení jednotlivých organizací. To vedlo panovníka začátkem roku 1739 k vydání *generálních cechovních artikulí*, které s okamžitou platností nahrazovaly dosavadní statuta cechů měst třetí a čtvrté kategorie (podle klasifikace prováděcího předpisu z roku 1732). Tato pravidla byla však závazná i pro cechy měst první a druhé kategorie ve všech oblastech, jež nebyly ošetřeny v jejich stávajících artikulích.

Přestože pražská města spadala do první kategorie, mělo vydání tzv. generálií značný dopad na pražské cechy. Velká část z nich totiž disponovala statuty, které byly vydány pouze městskou radou. Takové organizace musely svá privilegia v průběhu třicátých let 18. století předložit zemskému místodržitelství k revizi a schválení textů, které ve svých bodech respektovaly všechna nová ustanovení generálního cechovního patentu. Proces revidování byl využit rovněž k započetí systematického vytváření celopražských cechů (za vlády Karla VI. jsou to např. hřebenáři a klempíři, mnohé další byly sjednoceny za vlády Marie Terezie). Další ustanovení generálního cechovního patentu měla vliv na ty organizace, které stály v čele zemského cechu, neboť ty tento status ztratily již v roce 1731. Zrušení tovaryšských organizací patrně nikdy nenabylo trvalé platnosti, alespoň v případě pražských cechů se s doklady existence tzv. menších pořádků setkáváme až do roku 1860.

Paradoxním dopadem vydání generálního cechovního patentu na vývoj cechů v pražských městech, který šel zcela proti vládní politice scelování cechů jednotlivých měst, bylo uvolnění dosavadních vazeb mezi hradčanskými řemeslníky a malostranskými cechy. Jinak si totiž nelze vysvětlit zakládání tamějších organizací panovníkem ve třicátých letech 18. století. V letech 1734 a 1735 zde postupně vznikly čtyři organizace – nejprve společný cech krejčích se ševci a rajcech sdružující sklenáře, truhláře, hrnčíře, zámečníky a hodináře malých hodin a následně společný cech řezníků s pekaři a cech parukářů. Dalším důkazem této hypotézy je skutečnost, že až do vydání generálního cechovního patentu nově vzniklé meziměstské cechy s celopražskou působností nesly ve svém oficiálním vymezení pouze „*tři města pražská*“ (v souladu s výnosy místodržitelské kanceláře z let 1659–1675, podle nichž měli být hradčanští řemeslníci členy malostranských cechů). Na rozdíl od toho celopražské organizace, které vznikly až po roce 1731, nesly přívlastek „*čtyř měst pražských*“.

Proměna právního postavení, kterým cechovnictví v tomto období prošlo, znamenala významný předěl v jeho dosavadním vývoji. Problematika organizace řemesel a živností se dostala plně pod přímý dohled zeměpanských úřadů, které cechy za účelem lepší regulace pracovních sil na trhu zbavily řady starobylých práv vůči trhu i jejich členům. Za účelem postupující reglementace cechovnictví muselo dojít k unifikaci celé spletné problematiky a vytvoření všeobecně platného právního rámce. Tím byla otevřena cesta k jeho další regulaci.

4.6 Závěrečná etapa cechovního vývoje (1740–1860)

V mnoha ohledech by se mohlo zdát, že reformami cechovnictví Karla VI. vstoupil vývoj tohoto živnostenského systému do své závěrečné fáze. Ve skutečnosti si však pražské cechy své tradiční postavení udržely ještě po celé období vlády Marie Terezie. Pozornost panovníckého dvora totiž dlouhodobě zaměstnávaly války s Pruskem o výsadní postavení ve střední Evropě a reformní snahy panovnice se ve svých důsledcích omezily zejména na centrální úřady a instituce na zemské a krajské úrovni. Ve správě měst a cechů proto nedošlo k tak výrazným změnám, které bychom v návaznosti na reformní činnost Karla VI. mohli předpokládat.

Neznamená to však, že se Marie Terezie o reformu organizace živností a obchodu nepokusila. Roku 1743 byly obnoveny komerční úřady jednotlivých provincií a o tři roky později bylo ve Vídni založeno centrální *univerzální komerční direktorium*, které se stalo přímým pokračovatelem původního komerčního kolegia Leopolda I. z roku 1666. Bohužel ani tento počín nebyl dotažen ke zdárnému konci, neboť komerční kolegia a komise jednotlivých zemí zůstaly nadále v podřízenosti vůči zemským úřadům. Komerční direktorium se stalo úřadem bez větší výkonné moci, a proto bylo počátkem padesátých let začleněno do *Directoria in publicis et cameralibus*.¹⁷¹

Dílčí kroky panovnice však vedly k omezování cechovnictví, a to zejména v těch odvětvích, kde byl předpokládán rozvoj manufakturní výroby. To se týkalo zejména textilního odvětví, což dokládá zrušení přímusu (tzn. nucený vstup do cechu) v roce 1756 u soukenických organizací.¹⁷² Za vlády Marie Terezie zároveň došlo k prvnímu přerodu cechů ve společenstva nového typu – *grémia*. Jednalo se o jiný způsob organizace provozovatelů některých živností, u nichž panovnice považovala další setrvání cechovních principů za nežádoucí. Konkrétně se jednalo o původní bradýřské a lazebnické cechy, které byly v návaznosti na vydání generál-

¹⁷¹ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, s. 139.

¹⁷² Martina LEHMANNOVÁ, *Řemesla v pořádku*, s. 190.

ního zdravotního normativu roku 1773 přeměněny na grémia chirurgů organizovaná podle krajů. Na druhou stranu byla Marie Terezie poslední českou panovnicí, která organizacím konfirmovala stará cechovní privilegia a v některých případech i udělila privilegia nová.

Jestliže sledujeme za vlády této panovnice postupné kroky vedoucí k oslabování řemeslnických organizací, nástup Josefa II. je skutečným předělem, kterým cechovnictví vstoupilo do poslední části svého vývoje. Tento panovník známý svým vyhraněným proticechovním postojem nastolil diskurz vládní politiky, jež vedla až ke zrušení tohoto systému. V návaznosti na reformy své matky vedoucí k postátnění úřadů na zemské a krajské úrovni, pokračoval tento panovník k nižším úrovním dosavadní správy. V rámci plánované reformy městské správy a vzniku regulovaných magistrátů se instituce cechů, která v určitých oblastech městskou správu suplovala a až do 18. století zajišťovala rovněž soudnictví na nejnižší úrovni, jevila jako nežádoucí.

Své stanovisko deklaroval Josef II. již v roce 1783, kdy zrušil organizace některých profesí, vedle kuchařů a malířů¹⁷³ i vlivné pražské cechy řezníků. Panovníkův sklon k hospodářskému liberalismu můžeme spatřovat i v uvolnění trhu s dřevem na pražském Podskalí, když roku 1787 zrušil tamější plavecký cech. Ve výčtu zásahů Josefa II. do stávajícího systému sdružených živností rovněž nesmíme opomenout zahrnout reformu organizace kovodělných řemesel. V listopadu roku 1784 a v říjnu roku 1785 proběhly dvě vlny reform, kterými panovník trvale proměnil dosavadní skladbu cechů většiny železářských a ocelářských řemesel. Stávající organizace byly nově přetvořeny do tří uskupení. V prvním cechu měli být sdružení výrobci kladiv, drátů, broků, kos, mečů, železek, seker, nožů do strojů, rezaček a nůžek na stříhání ovčí vlny, do druhé organizace patřili nožíři, kružidláři, ocelářské profese, výrobci jemných nůžek, ozdobní zámečníci, pilníkáři, trubkaři, šídlaři a výrobci jemných součástek. Konečně poslední skupinu živností představovaly původní zámečnické profese, tedy zámečníci, heveráři, ostružníci a cvočkáři, k nimž byli nově připojeni hřebelečníci a výrobci pánví a plechových součástí. Z platnosti tohoto ustanovení byli vyňati kováři, puškaři a kotláři spolu s dalšími profesemi, které zpracovávaly jiné druhy kovů.¹⁷⁴ Toto nařízení přirozeně změnilo i dosavadní pražské cechy kovodělných profesí, přičemž o průběhu a dopadech transformace u jednotlivých odvětví bude blíže pojednáno na příslušných místech této práce.

¹⁷³ Tradičně uváděný rok 1783, jako rok zániku všech pražských malířských bratrstev v poslední době revidovala Radka Heisslerová. Ke zrušení malířských cechů v jednotlivých pražských městech nedošlo totiž v tu samou dobu, nicméně se jednalo o postupný proces spadající do doby let 1781–1783. Radka HEISLEROVÁ, *Malířský cech Menšího Města pražského*, Praha 2016, s. 63–67.

¹⁷⁴ Oldřich FLÉGL, *K přeměně cechovního zřízení u nás v 18. století*, in: *Obzor národohospodářský* 19, Praha 1914, s. 183–188.

Jak je patrné, za své krátké vlády dokázal Josef II. výrazně proměnit stávající cechovní uspořádání mnoha pražských odvětví. Přestože některá nařízení měla pouze dočasnou platnost (např. obnovení zrušených cechů pražských řezníků v devadesátých letech), mnoho z nich zakotvila v cechovním zákonodárství trvale.

Zdaleka nejvýznamnějším počinem Josefa II. pro předkládaný výzkum bylo sjednocení pražských měst v roce 1784. Tato událost jednak znamenala naprostou proměnu dosavadní správy pražských měst, v níž do té doby cechy hrály významnou úlohu, jednak zakončila dlouhodobý trend scelování cechů jednotlivých pražských měst v organizace celopražské. Zastavme se nyní blíže u obou těchto momentů.

Nejdůležitějším dopadem sjednocení Prahy byla celková reforma stávajících městských úřadů a dalších správních institucí jednotlivých pražských měst. Přípravy na spojení probíhaly již od roku 1782, přičemž své konečné rozhodnutí sloučit dosavadní čtyři pražská města v jediné vyslovil císař v dvorském dekretu ze dne 20. prosince 1783.¹⁷⁵ Spletitou síť městských a subdelegovaných úřadů měl nově nahradit podle vídeňského vzoru jednotný magistrát, který byl úřadem v plnoprávném slova smyslu. Úředníky se stávali profesionální byrokraté, jež dostávali za práci v úřadě stálý plat. Za účelem úspěšné reorganizace však musely být ze systému městské správy odstraněny všechny subdelegované úřady a postranní práva. To se konkrétně týkalo v první řadě úřadů městských rychtářů jednotlivých měst, dále úřadů šestipanských, osmipanských a desetipanských a úřadu Pražského mostu. Zrušena byla i veškerá postranní práva (ve vztahu k pražským cechům se jednalo zejména o novoměstské právo poříčné a konířské).¹⁷⁶ Přestože mezi zrušenými správními institucemi nacházíme i úřad osmipanský, který de facto reprezentoval nákladnický cech, ve vnitřní správě této organizace spatřujeme ještě po celou první polovinu 19. století pozůstatek této raně novověké instituce. Nákladníci měli jako jediný cech v čele cechmistry i šestičlenný výbor.

Druhým momentem spojení pražských měst bylo završení dlouhodobého trendu sjednocování cechů jednotlivých měst a vytváření celopražských organizací. Spojení cechů stejné profese jednotlivých pražských měst se jevilo jako přirozený důsledek vytvoření sjednocené Prahy, jak vysvítá například z návrhu malostranského radního Jana Jindřicha Neubera (jednoho z mnoha předložených návrhů na vytvoření sjednocené Prahy).¹⁷⁷ Dosavadní badatelé však tento moment ve vývoji pražských cechů akcentovali neadekvátně skutečnosti. Sledujeme-li vznik celopražských cechů v průběhu 18. století, zjistíme, že proces vytváření celopražských organizací stejných profesí byl systematický a započal již ve třicátých letech 18.

¹⁷⁵ Ondřej BASTL (ed.), *Spojení pražských měst v roce 1784*, Praha 2003, s. 33.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 95–96.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 212–213.

století. Jak vysvítá z předloženého účetnictví pražských cechů v roce 1785, z celkového počtu cechů jich bylo přibližně 70 % organizacemi celopražskými již před rokem 1784. K vytvoření celopražských cechů v důsledku sjednocení Prahy došlo proto pouze ve čtrnácti případech.¹⁷⁸ Ve třech případech byli dokonce řemeslníci i nadále organizováni podle jednotlivých měst. Jednalo se o organizace ševců, pekařů a krejčích. Po roce 1791 k těmto profesím přibýly i obnovené řeznické cechy v jednotlivých pražských městech. V těchto případech však došlo po roce 1784 k opětovnému připojení hradčanských řemeslníků k malostranskému cechu.

Obdobně jako v předcházejících obdobích byla i v reformované městské správě sjednocené Prahy věnována pozornost dohledu nad cenami viktualií. V první fázi sjednocení byl dohled z královských hejtmanů jednotlivých měst přenesen rovněž na nový magistrát, konkrétně na čtyři magistrátní rady, kterým připadl i přímý dohled nad dodržováním kvality a ceny potravin. Obdobně jako původní hejtmané měl každý z nich na starost jednu pražskou čtvrť, vrchní dohled nad cenou viktualií byl jako v předchozím období ponechán guberniu. Změna nastala v roce 1785, kdy bylo v Praze zřízeno policejní ředitelství, na něž přešla policejní agenda celého dohledu, resp. dohled nad dodržováním ustavených tržních řádů a cen a vah potravin. Celý model tedy fungoval tak, že gubernium nařizovalo, magistrát prováděl a policie kontrolovala plnění. Popsaný proces v této podobě vydržel až do roku 1848, kdy byla agenda spojená se stanovováním cen svěřena orgánům obnovené městské samosprávy.¹⁷⁹

Reformní úsilí Josefa II. bylo přerušeno císařovým úmrtím na počátku roku 1890. Jeho nástupcem se stal Leopold II., který v průběhu prvního poloviny devadesátých let do určité míry revidoval nejkontroverznější reformní kroky svého staršího bratra. Do těchto počátečních let spadá již zmíněná obnova pražských řeznických cechů a neúspěšné snahy o obnovu malířských bratrstev.¹⁸⁰ Ve vztahu k cechům Leopold II. rozhodně nezastával tak vyhraněný postoj jako Josef II., ale neupouštěl od nastaveného kurzu vládní politiky, která již dalšímu rozvoji cechů nebyla nakloněna. Není pravdou, že by císař v roce 1791 vydal nový generální cechovní patent,¹⁸¹ ale roku 1792 došlo k vydání významného nařízení, jež upravovalo stávající rozdělení profesí na živnosti komerční (*Kommerzialgewerbe*) a policejní (*Polizeige-*

¹⁷⁸ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60.

¹⁷⁹ Tomáš JELÍNEK, *Regulace cen viktualií v pražských městech v letech 1784–1848*, in: DP 25, Praha 2007, s. 305–306.

¹⁸⁰ Radka HEISLEROVÁ, *Malířský cech Menšího Města pražského*, Praha 2016, s. 63.

¹⁸¹ Přestože se o existenci této normy zmiňuje ve své stati Jan Šemberk, sbírka zákonů platných v Českém království v roce 1800 vydaná Janem Rottem eviduje pouze původní generální cechovní patent z roku 1731 s pozdějšími pozměňujícími úpravami. S generálním cechovním patentem či jinou obdobnou právní normou se nesetkáváme ani ve výčtu živnostenských zákonů a vyhlášek v díle Adolfa Ottise. Ivan JAKUBEC – Zdeněk JINDRA, *Dějiny hospodářství*, s. 60; Adolf OTTIS, *O svazku*, s. 302–303; Johann ROTH (ed.), *Vollstaendiger Auszug aller im Koenigreiche Boeheim am Ende des achtzehnten Jahrhunderts bestehenden Gesetze* (dále VAAKBEAJBG) X, Praha 1801, s. 214–236.

werbe).¹⁸² S tímto rozdělením se setkáváme už dříve, nicméně normy devadesátých let obě skupiny nově taxativně vymezovaly. V dosavadní literatuře se setkáváme s chybným vnímáním obou skupin, přičemž nejčastěji je přejímán názor, že téměř všechny cechovní profese spadaly do skupiny policejních živností.¹⁸³ Zda konkrétní profese byla či nebyla v dané lokalitě cechovní, nemělo žádný vliv na její zařazení v rámci centrálního dělení živností na komerční a policejní. Rozhodujícím kritériem byl okruh spotřebitelů, na něž se výroba orientovala. Zatímco policejní živnosti pracovaly výhradně pro místní odbyt (zejména řemesla potravinářská), u komerčních odvětví se počítalo s výrobou pro širší trh či dokonce export. Podle těchto měřítek se většina profesí řadila do živností komerčních.

Přelom 18. a 19. století můžeme označit z pohledu cechovního vývoje za klidné období. Jedinou změnou, kterou přineslo, byl přerod kupeckých cechů do Obchodní společnosti a následně do obchodního grémia v roce 1804. Tato změna se však nedotkla všech cechů obchodních živností, kupříkladu šmejdiři (tradiční překupnická živnost) zůstávali i v nadcházejících desetiletích cechovní.

V roce 1816 dosáhli vídeňští hospodářští liberálové významného úspěchu, když řečeného roku byla založena komerční dvorská komise. Ta plnila funkci ministerstva průmyslu a obchodu a celkově tento nový orgán hájil požadavky volného trhu a vystupoval proti doposud působícím cechům.¹⁸⁴ Mnohé jeho výnosy sice pravomoci cechů nadále omezovaly, nicméně jejich úplné zrušení stále nebylo možné. Roku 1827 byl kupříkladu vydán patent, který zaváděl místo dosavadních fedrovních listů vydávaných cechy vandrovní knížky, které nově vydávaly příslušné nadřízené úřady.

Počátkem třicátých let proběhla znovu dotazníková akce mezi úřady, v níž se dotázaní měli vyjádřit k liberalizaci trhu. V důsledku velice pozitivních ohlasů vítajících uvolnění stávající hospodářské situace byl roku 1836 předložen komerční dvorskou komisí návrh tzv. koncesního živnostenského zákona, který měl zejména sjednotit různé právní normy upravující podnikání v různých částech monarchie. Zákon by rovněž nadále omezoval zbývající pravomoci cechů. Přestože byl zákon po několikaletém projednávání zamítnut, jeho formulace představovala další krok v odstranění cechů z tržních mechanismů jednotlivých zemí.¹⁸⁵

Ze stejného období pochází poslední přímé represivní opatření českého gubernia, kterým došlo k významné redukci stávajících pražských organizací. Roku 1836 byl vypracován návrh na revizi cechovních komerčních živností, který byl následně schválen dvorskou komorou.

¹⁸² Johann ROTH (ed.), *VAAKBEAJBG IV*, Praha 1800, s. 397–401.

¹⁸³ Adolf OTTIS, *O svazku*, s. 20.

¹⁸⁴ Ivan JAKUBEC – Zdeněk JINDRA, *Dějiny hospodářství*, s. 61–62.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 62.

V důsledku této vyhlášky (č. 46 596) byl zveřejněn seznam komerčních živností, které mohou být i nadále cechovními, přičemž ostatní profese byly prohlášeny za svobodné.¹⁸⁶ V pražských městech v důsledku tohoto nařízení právně zaniklo devět organizací (štetkáři, soustružníci, obě organizace výrobců hudebních nástrojů, kartáři, sítaři, řezáči drahokamů a vrtači granátů, provazníci, stužkaři a špalíčkáři). Tato skutečnost se záhy odrazila i ve schematismech pro nadcházející léta, v nichž se tato řemesla ocitla v kolonce necechovních živností. Text vyhlášky však připouštěl další existenci spolku, jehož členové však byli řemeslníci dobrovolně za charitativními či náboženskými účely. Takové nástupnické organizace si mohly za těmito účely ponechat původní cechovní pokladnice, korouhve a dokonce i herberky. Z dochovaných pramenů je patrné, že všechny zmíněné cechy tuto možnost využily a stala se z nich první živnostenská společenstva.¹⁸⁷

Na druhé straně v pramenech tohoto období shledáváme, že navzdory snahám o odstranění cechů z hospodářského života hrály tyto organizace i nadále velmi důležitou úlohu v životě tehdejších měst. O zachování tradičních úloh, jakými bylo již od středověku hašení vzniklých požárů, nás informuje zavedení pokut pro cechy, jejichž členové se hašení nezúčastní, z počátku třicátých let 19. století. Obdobně přetrvala i účast cechů v korunovačních průvodech, o čemž máme doklad v souvislosti s poslední korunovací české královny 12. září roku 1836.¹⁸⁸ Pokud se v Praze realizoval nějaký obecní podnik, byly cechy zpravidla oslovovány s prosbou o finanční spoluúčast. Takto nalézáme pražské organizace v pramenech ještě počátkem čtyřicátých let 19. století v případě stavby silnice do Šáreckého údolí či budování kamenného mostu přes Berounku.¹⁸⁹

Nově vznikající spolky na povzbuzení průmyslu a další dobrovolné iniciativy šlechty a průmyslníků však byly jasným dokladem nastupujících požadavků liberalismu, které vídeňská vláda již nemohla dále ignorovat. Rok 1848 započal přerod celé společnosti, který se dotkl i dosavadní organizace řemesel a živností. Nastupující neoabsolutismus navíc spatřoval v poskytnutí hospodářských svobod určitou kompenzaci za odepřené svobody politické. Prvními kroky bylo zrušení celních hranic mezi západní a východní částí habsburské monarchie v roce 1850 a následné zrušení většiny dovozních a vývozních omezení.¹⁹⁰ Zákonem z roku 1850 (zákon č. 122/1850 ř. z.) byly zřízeny obchodní a živnostenské komory v městech a okresech habsburské monarchie.

¹⁸⁶ *Provinzial Gesetzssammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr* (dále PGDBJ) 1836, Praha 1837, s. 881–896 (č. 248).

¹⁸⁷ Adolf OTTIS, *O svazku*, s. 26–27.

¹⁸⁸ Doklady o obou povinnostech nacházíme např. ve spisovém materiálu cechu dlaždičů. AMP, Cech dlaždičů Praha, inv. č. 5 (sign. Dlaždiči 1).

¹⁸⁹ AMP, MHMP I., Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1840–1844, sign. A 9/516, 473, k. 548.

¹⁹⁰ Ivan JAKUBEC – Zdeněk JINDRA, *Dějiny hospodářství*, s. 62.

Všechny tyto změny způsobily, že se padesátá léta nesla ve znamení tvorby nového živnostenského řádu, který by platil pro všechny části monarchie. Návrhy předkládali jak představitelé komor, tak i nejvyšší vládní činitelé. Roku 1854 byl dokončen návrh pražské živnostenské komory, který však zastával poměrně konzervativní stanovisko. Druhý extrém reprezentoval návrh tehdejšího ministra obchodu rytíře Toggenburga z roku 1855.¹⁹¹ Jako nejvhodnější se ukázal návrh ministra financí Karla Ludwiga von Brucka tzv. *prozatímní živnostenský řád*, který byl vyhlášen císařským patentem 20. prosince roku 1859 (zákon č. 227/1859 ř. z.). Tato právní úprava organizace řemesel a živností nabyla platnosti k 1. květnu roku 1860 a rušila cechovní organizace v hospodářském slova smyslu, resp. zrušila veškerá profesní sdružení na cechovních principech. Tím byla zavedena úplná živnostenská svoboda v malovýrobě. Profesní organizace ani označení cech však tímto datem nezanikly. Obdobně jako v roce 1836 sledujeme přerod někdejších cechů v živnostenská společenstva, která si ještě po několik desetiletí uchovávala zvyky i movitý majetek, jakož i úřední agendu a listinný archiv svých právních předchůdců. Hlavním rozdílem však byla skutečnost, že na členství v těchto organizacích nebylo vázáno samo provozování dané živnosti.

¹⁹¹ Adolf OTTIS, *O svazku*, s. 24.

5. Specifické aspekty vývoje pražských cechů

Snažíme-li se popsat vývoj profesních sdružení určitého města, měli bychom vždy zohledňovat jeho právní, správní i tržní specifika. V základní rovině se může jednat o rozdíl mezi právním statutem města vrchnostenského či královského, ve složitějších případech musíme brát v potaz postranní práva a jiné enklávy s vlastní správou. Obdobně je to i s komplikovanými systémy středověkých a raně novověkých městských úřadů. V neposlední řadě je rovněž potřeba postihnout odbytové možnosti města v rámci širšího tržního prostředí a zohlednit výrobní specifika (jsou-li nějaká) daného regionu.

Pražské souměstí je v mnoha ohledech naprostým unikátem, ke kterému bychom hledali jen stěží analogii mezi městy střední Evropy. Faktická existence tří a posléze čtyř plnoprávných městských celků v těsné blízkosti, množství postranních práv, složitá soustava městských úřadů i vysoká úroveň odbytových možností, to vše v minulosti vytvářelo specifické podmínky, které se přirozeně odrážely ve vývoji pražských cechů. Jejich neznalost či vědomé opomenutí by přitom mohly být při práci s prameny či stanovování závěrů plynoucích z předkládaného výzkumu poměrně fatální.

V nadcházejících oddílech proto budou nejvýznamnější specifika rozebrána, a to jak v rovině obecné, tak i na příkladu konkrétních pražských cechů. Obdobně jako v předešlé kapitole se jedná o závěry plynoucí z rozboru vývoje jednotlivých pražských organizací, v důsledku čehož byl výrazně redukován poznámkový aparát.

5.1 Meziměstské cechy

Vývoj pražského souměstí, který v právním slova smyslu započal ve 13. století, byl na několik dalších století završen založením Nového Města pražského roku 1348. Tehdy bylo pražské souměstí formálně tvořeno třemi královskými městy. Na pravém břehu Vltavy se nacházelo Staré (původně Větší) a Nové Město pražské, na levém vltavském břehu se v prostoru pod Pražským hradem rozprostíralo tzv. Menší Město pražské známé spíše jako Malá Strana. Mezi levobřežní a pravobřežní Prahou vedla v minulosti pomyslná dělící linie městských právních okruhů – zatímco Malá Strana se řídila právem magdeburským (severoněmeckým), Staré i Nové Město pražské spadalo do sféry práva norimberského (jihoněmeckého). Neformální součástí pražského souměstí byl od středověku i čtvrtý městský útvar – Hradčany. Na

rozdíl od tří zbývajících měst však byly Hradčany městem poddanským. De iure se tato městská část stala městem královským a zároveň i čtvrtým tzv. Horním Městem pražským až roku 1598.

Geografická blízkost jednotlivých pražských měst v minulosti vedla k častému vytváření tzv. meziměstských cechů. Meziměstský cech je po formální stránce společná organizace sdružující řemeslníky určité profese více měst. Taková definice je poměrně snadno odvoditelná, nicméně v praxi se můžeme setkat s pestrými škálami projevů meziměstských cechů. V ideálním případě se meziměstský charakter organizace odrážel v cechovní správě paritním zastoupením cechmistrů (zpravidla ve stejném počtu z každého zúčastněného města). Společná organizace měla pouze jedinou pečeť reprezentující všechny organizované strany a zároveň jedinou pokladnici, jejíž uchovávání se řídilo přesně dohodnutými pravidly (místo jejího uložení se mohlo periodicky měnit a pokladnice se stěhovala z města do města, častěji však zůstávala trvale u organizace, která měla v meziměstském cechu výsadní postavení). S institucí společného pečeti dle rovněž souvisela i skutečnost, že sdružené cechy vystupovaly v úředním styku jako jediná organizace.

Když se však seznámíme blíže s fungováním pražských meziměstských cechů v praxi, zjistíme, že všechna předestřená pravidla jsou pouze formálního rázu. V každodenní realitě se běžně setkáme s tím, že si cechy jednotlivých měst vystupující v úředním styku společně vedly každý vlastní úřední knihy a vlastnily každý svou pokladnici. Proto je potřeba vymezit meziměstský charakter organizace ještě jiným způsobem, který by byl plně aplikovatelným na různé druhy meziměstských cechů. Takový způsob spatřuji v právním aspektu provozování vybrané živnosti. Pokud definujeme cech tak, že tato organizace v prostoru daného města vytvořila monopol na výkon určité profese, meziměstský cech je obdobou, která svým členům umožňovala legálně provozovat svou živnost v prostoru všech sdružených měst. Pouze v těch případech, kdy je splněno toto pravidlo, můžeme hovořit o cechu meziměstském. Bohužel právě toto hledisko se sleduje v dochovaných pramenech velmi obtížně. Lze jej proto použít i opačně a všimnout si naopak těch případů, kdy se nám cech sice jeví jako meziměstský, ale přitom pohání členy domnělého spolucechu k soudu za narušování svých monopolních práv.

S nejranějšími projevy meziměstského charakteru se setkáváme v pražském prostředí již ve 14. století, kdy náboženské bratrstvo malířů, štítařů a příbuzných řemesel organizovalo umělce ze všech pražských měst včetně Hradčan. Dalším příkladem je zmínka o společném cechu zámečnicků Starého a Nového Města pražského z roku 1399. V 15. století se setkáváme s poněkud zvláštní formou meziměstských cechů, kdy malostraní mistři některých profesí byli přidružení k některému z cechů pravobřežní Prahy. Pozoruhodné přitom je, že v takových

případech byli malostranští mistři plnoprávními členy staroměstského nebo novoměstského cechu. De iure tak existoval pouze cech jednoho města a meziměstský byl jenom jeho charakter.

Na přelomu středověku a raného novověku se ojediněle setkáváme i se snahami o vytvoření cechu celopražského (v tehdejší právní vymezení se jednalo o cech tří či po roce 1731 i čtyř pražských měst). Přestože v průběhu sledovaného období se tendence vytváření takových organizací, či naopak jejich rozpad na cechy jednotlivých měst značně různí, v konečném důsledku se toto řešení ukázalo jako nejpříjemnější. Programové scelování jednotlivých pražských cechů stejné profese v celopražské organizace započalo za vlády Karla VI. a bylo dokončeno po sjednocení pražských měst roku 1784. Spolu s vytvořením jednotné Prahy zároveň formálně zaniká instituce meziměstských cechů jako taková.

Přestože se v pražských městech s problematikou meziměstských cechů setkáváme poměrně často, jedná se o téma, které je dosud velmi málo prozkoumané. Studium projevů meziměstského charakteru (případně různých typů meziměstských) cechů však vyžaduje jiný způsob práce s dochovanými prameny. Věřím však, že jsou to právě pražské meziměstské cechy, které mohou napomoci celistvému uchopení této problematiky. Pouze její plné pochopení nám může zodpovědět vzájemná tržní propojení jednotlivých městských trhů v rámci celé Prahy a rovněž vrhnout nové světlo na možnosti a limity mobility řemeslnického obyvatelstva v rámci pražského souměstí.

5.2 Pražské organizace v čele zemských cechů a cechovní filiace

Někdy se cechy sdružovaly i na úrovni větších správních celků. Známe proto společné cechy určitých regionů (často ve smyslu panství), krajské cechy a dokonce i organizace s celozemskou působností. Problematiku regionálních a krajských cechů ponechme stranou, neboť pražské souměstí vždy tvořilo svůj vlastní region i kraj. V případě pražských cechů se však často setkáváme s celozemskou působností, se kterou souvisí problematika tzv. cechovní filiace.

Zemská povaha některých pražských organizací byla významným privilegiem, které cechu mohl udělit pouze panovník. Od chvíle, kdy se tak stalo, byli všichni provozovatelé dané profese na území celých Čech členy (byť mnohdy pouze formálními) organizace, která stála v čele celozemského cechu. Z toho plynuly organizaci nemalé finanční prostředky, neboť venkovští mistři do hlavní pokladnice v Praze, skládali veškeré poplatky související s přijímáním a propouštěním učedníků, poplatky za získání mistrovství, jakož i pravidelné kvartální

příspěvky a případné pokuty. Rovněž měli všichni mimopražští mistři povinnost se jednou ročně účastnit celocechovní schůze v Praze nebo se z ní řádně omluvit. Existence celozemského cechu nevylučovala možnost založení nové organizace v některém jiném městě v zemi, její členové se tím však z příslušnosti k organizaci hlavní (celozemské) nijak nevyvázali. Nový cech vznikl přímou cechovní filiací, přičemž tímto termínem označujeme proces, kdy existující cech poskytl svá privilegia nově zakládané organizaci. Na základě této skutečnosti vznikl mezi oběma cechy určitý vztah (obdobný právním okruhům městského práva), tedy organizace starší se stala jakousi mateřskou institucí, k níž se nový cech obracel o radu v záležitostech nejružnějšího charakteru (často o rozsouzení pří). Přestože cechovní filiace úzce souvisela s institucí celozemských cechů, docházelo k ní zcela běžně i u cechů, které zemský charakter neměli.

S institucí zemských cechů se setkáváme nejdříve v poslední třetině 15. století a jejich rozmach souvisí až s udělenými privilegii Vladislava II. Jagellonského. Prvním doloženým cechem s celozemskou působností byla od roku 1473 staroměstská organizace kožešníků, následovaná roku 1488 cechem novoměstských hrnčírů. Tento trend pokračoval i nadále a jen z přelomu 15. a 16. století známe několik dalších celozemských cechů. Nejčastěji v jejich čele stály cechy staroměstské, pouze v některých případech stanula v čele celozemského cechu organizace novoměstská. V čele celozemské organizace mohl dokonce stanout i cech mezi-městský, nejčastěji celopražský.

Postupem doby se pozice celozemských cechů oslabila, což souviselo s rozvojem cechovního systému i v periferních oblastech. Filiální vztahy mezi hlavními a vedlejšími cechy však i nadále přetrvávaly. Ostře proti nim zakročil až císař Karel VI., který ve svém generálním cechovním patentu z roku 1731 zrušil instituci hlavních a vedlejších (ve smyslu dceřiných) pokladnic a zakázal rovněž jakoukoliv komunikaci mezi jednotlivými organizacemi.¹⁹² Instituce zemských cechů však přetrvala až do nejmladšího období. Ještě v 18. a 19. století sledujeme její pozůstatky, jimiž jsou poplatky odváděné mimopražskými mistry pražskému cechu (zpravidla u organizací méně častých profesí, např. brusičů či mečířů).

S cechovní filiací se rovněž setkáváme téměř po celé sledované období, přičemž s vůbec první filiací se setkáváme již za vlády Jana Lucemburského. Ten roku 1337 udělil výsady staroměstských řezníků nově se organizujícím řezníkům v Českých Budějovicích a roku 1341 obdobně plzeňským. Nejčastější formou předávání stávajících artikulí nové organizaci byly vidimusy vydávané cechem nebo městskou kanceláří. Zatímco pražské (a zejména staroměstské) cechy se přirozeně stávaly vzory při zakládání nových organizací v českých městech

¹⁹² Šestý článek Generálního cechovního patentu z 16. 11. 1731.

a městečkách, pražským organizacím sloužily za vzor cechy vídeňské. Známý jsou rovněž případy, kdy pražské cechy poskytly svá práva novým organizacím i za hranicemi země. První takovou doloženou filiací bylo poskytnutí statut staroměstských malířů pasovským mistrům roku 1515.¹⁹³ Sledování cechovních filiací může rozkrýt velmi zajímavé vazby, a to jak uvnitř českých zemí, tak i ve středoevropském prostoru. Takový výzkum je však velmi náročný, neboť dochované vidimusy se dnes mohou nacházet v celé řadě institucí. Vedle státních okresních archivů nalezneme jejich velké množství i v Archivu hlavního města Prahy, kde jsou neexpedované písemnosti, a v Archivu Národního muzea. Je proto účelné ohraničit takový výzkum buď teritoriálně, nebo věcně. Příkladem teritoriálního bádání je studie Jaroslava Čechury o ceších rožmberského dominia,¹⁹⁴ druhé kritérium zvolila pro svůj výzkum cechů stavebních řemesel Ivana Ebelová.¹⁹⁵ Studie Ivany Ebelové je jediným komplexním příspěvkem k problematice cechovní filiace a její metoda i závěry jsou proto velmi důležité pro další rozvoj tohoto tématu.

5.3 Společné cechy více profesí

V případě mnoha českých a moravských měst a městeček se setkáváme s cechy, které sdružovaly větší počet profesí. K tomu docházelo zejména tehdy, pokud v dané lokalitě nebyl dostatečný počet provozovatelů určité živnosti, kteří by mohli vytvořit vlastní cech. Přestože známe častá spojení příbuzných či vzájemně spolupracujících profesí, konečná podoba každého společného cechu záležela na výrobních specifikách a tržních podmínkách dané lokality. Vznik společných cechů více řemesel a živností sledujeme i v pražském souměstí, nicméně v docela jiných intencích, než jsme tomu zvyklí v případě měst a městeček venkovských. Mimořádný spotřební charakter pražských měst totiž umožňoval po celé sledované období velmi specifický profesní rozvoj, pro který je typická vysoká úroveň specializace výrobních i nevýrobních oborů.

Za nejrozvinutější je obecně pokládána kovodělná výroba zastoupená v Praze již na přelomu 14. a 15. století 34 plně konstituovanými profesemi.¹⁹⁶ Je však příznačné, že čím byla větší míra specializace, tím byla jednotlivá řemesla méně početná a tím více inklinovala k vytváření společných cechů. Na druhé straně sledujeme velké množství oborů, jejichž početní zastoupení umožňovalo držet cech bez dalších profesí. Obecně můžeme říct, že jak profese,

¹⁹³ Hana PÁTKOVÁ, *Pražské malířské sdružení ve 14. a 15. století*, in: PSH 25, s. 10.

¹⁹⁴ Jaroslav ČECHURA, *Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století*, in: Jihočeský sborník historický 58, České Budějovice 1989, s. 113–124.

¹⁹⁵ Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001, s. 39–52.

¹⁹⁶ Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje*, s. 57–59.

tak i cechy v pražském souměstí dosáhly v podmínkách českých zemí té nejvyšší možné úrovně samostatnosti. Až na výjimky se zde nesetkáváme se společnými organizacemi, které by sdružovaly více profesí napříč jednotlivými výrobními odvětvími.

Nelze zde podrobně rozebírat jednotlivé pražské organizace sdružující více profesí, a proto se věnujme této problematice spíše v teoretické rovině. Společné cechy několika živností bývaly v minulosti označovány výrazem *rajcechy*, což bylo odvozeno z německého slova *die Reihe* – řada. Toto staročeské označení někdy bývá přímo přejímáno i do současných odborných výkladů. Může být rovněž suplováno i výrazem *spolucech* nebo ustáleným spojením *společný cech*. Pod všemi těmito označeními je myšlen tentýž jev, kdy za účelem vytvoření či udržení cechovní organizace došlo ke spojení představitelů více řemesel.

Spolucechů existovalo v pražských městech po celou dobu více, než by se na první pohled mohlo zdát. Zkoumáme-li podrobně jednotlivé organizace sdružující více řemesel, můžeme vytvořit typologii vztahů v jejich rámci. V čele každé organizace cechu stála tzv. cechovní profese, která reprezentovala daný cech a zpravidla i cech spravovala (jedná se o profesi, která vystupuje v úředních pramenech). V případě některých spolucechů se setkáváme s výčtem dvou či více cechovních profesí, které si byly v rámci společné organizace rovnocenné (všem byl přiznán určitý podíl na cechovní správě, jejich atributy se vyskytovaly na předmětech cechu společně apod.).

Cech mohl sdružovat i další profese, které však cechovní nebyly. Ty byly zpravidla v podřadném postavení vůči živnosti cechovní. Jako příklad uveďme staroměstsko-malostranský malířský cech na sklonku 16. století. Přestože sdružení sdružovalo řezbáře, sochaře, iluminátory, lištáře, zlatotepce a pozlacovače, v čele organizace stáli vedle malířů pouze sklenáři a krumplíři. S obdobným vztahem se setkáváme i v mnoha dalších případech, přičemž je velmi obtížné obsáhnout všechna řemesla skutečně sdružená ve spolucechu. Jsou známy i případy, kdy jedno řemeslo bylo organizováno v cechu profese druhé na úrovni čeledi (zpravidla tovaryši zajišťující přípravné práce). Vzorovou ukázkou tohoto jevu byly v minulosti např. soukenické dílny sdružující všechna řemesla, která se účastnila výroby sukna. Přípravné práce však obstarávali řemeslníci v postavení soukenické čeledi. Dalším příkladem byli i lukařští tovaryši pracující pro sedlářské mistry.

S problematikou spolucechů souvisí rovněž otázka, na základě jakých kritérií docházelo ke sdružování více profesí. V pražském souměstí můžeme sledovat při vytváření spolucechů dvě hlavní tendence. První z nich je sdružování živností na základě surovinové či technologické podobnosti. Typickými příklady jsou velké spolucechy kovodělných řemesel (např. zámečníci sdružení s výrobcí mechanismů – hodináři, ručníkáři a heveráři) či kůži vydělávající profese

(jircháři se zámišníky a barvíři kůží). Druhou tendencí je vzájemná spolupráce sdružených řemesel na finálním produktu. Výrobní postupy i surovinová základna jednotlivých řemesel se natolik lišily, že společným pojítkem byla výhradně účast na výrobním procesu stejného konečného produktu. Jako příklad uveďme středověké cechy stavebních řemesel nebo cech puškařů a pažbařů.

V podmínkách Starého a Nového Města pražského bychom mohli zmíněná schémata aplikovat na tamější společné organizace téměř beze zbytku. Jednou z několika málo výjimek je cech sv. Lukáše, který od poloviny 14. století sdružoval umělecká řemesla, ale zároveň i živnosti podílející se například na výrobě knih (pergameníci, knihaři a snad i přezkaři) či výrobků ze skla. Takový charakter byl tomuto sdružení vtisknut už ve středověku a byl dán zejména počáteční etapou vývoje, kdy členství ve vzniklém náboženském bratrstvu nebylo striktně vázáno na vykonávanou profesi. Druhým spolucechem, jehož složení nebylo dáno žádným z nastíněných výrobních vztahů, představuje sdružení rybářů, truhlářů, sladovníků a krejčích na Novém Městě pražském na sklonku 14. století. Roku 1397 eskalovaly spory o společné znamení na svících, kdy sladovníci, rybáři a truhláři požadovali odstranění krejčovských nůžek a volbu jiného, více neutrálního symbolu hagiografického charakteru. Již Vladimír Jan Sedlák prokázal, že se jednalo o cech a nikoliv o bratrstvo náboženského charakteru. Různorodé složení profesí přičítal Vladimír Jan Sedlák venkovskému charakteru a malému početnímu zastoupení jednotlivých živností v počátečních letech po založení Nového Města pražského.¹⁹⁷

Na Malé Straně se setkáváme se společnými cechy více řemesel ve velmi podobných intencích jako na Starém či Novém Městě pražském. Jednou z lokálních výjimek je společná organizace kolářů a kovářů, kteří v obou městech pravobřežní Prahy měli cechy samostatné. Vzájemné spojení je často interpretováno úzkou spoluprací těchto profesí na výrobě kol, kovářská produkce však byla mnohem rozmanitější a obdobně spolupracovala i s dalšími profesemi (např. kovové obruče pro bečváře). Obecně lze říci, že společné cechy kovářů s koláři nacházíme ve velké míře na menších městech, je zde proto v tomto ohledu patrná jistá „provinčnost“ této městské čtvrti.

V této souvislosti můžeme za zcela venkovské město označit Hradčany, které skladbou povolání i způsobem tvorby spolucechů zcela odpovídá jiným malým městům v Čechách. Došlo zde totiž k vytvoření společné organizace pouze na základě výskytu představitelů v této lokalitě bez bližší vzájemné vazby sdružených profesí. V letech 1734–1735 zde postupně vznikl spolucech krejčích se ševci, pekařů s řezníky a velký rajcech sdružující truhláře, hrn-

¹⁹⁷ Vladimír Jan SEDLÁK, *O počátcích erbů*, s. 18.

číře, sklenáře, hodináře malých hodin a zámečníky (dvě posledně jmenované profese sice mezi sebou přímý vztah měly, tvoří však výjimku v profesně velmi různorodé organizaci).

V předchozím výkladu jsem se pokusil o shrnutí svých poznatků plynoucích ze studia vývoje pražských cechů. Přestože primárně platí pouze pro města s velmi rozvinutou ekonomikou, domnívám se, že v obecné rovině jsou aplikovatelné i na spolucechy menších měst a městeček. Základní mentalita řemeslnických mistrů totiž byla napříč městy obdobná. Nejprve usilovali o vytvoření cechu samostatného a pokud to nebylo možné, uvažovali o spojení s profesí příbuznou či jinak blízkou. V takovém případě zohledňovali technologickou či surovinovou podobnost, konečně se mohla uplatnit i spolupráce na výrobním procesu určitého produktu. Sdružené obory byly buď na stejném stupni výrobního procesu, nebo na svou práci vzájemně navazovaly. Pouze v případech, kdy ani jedno ze zmíněných hledisek nepostačovalo k vytvoření cechu, docházelo k utváření organizací sdružující profese nahodile, pouze na základě výskytu jejich představitelů v dané lokalitě.

5.4 Otázka jurisdikce

Jurisdikční otázka jednotlivých pražských cechů je při práci s prameny městské proveniencce velice důležitá a pouze plné pochopení celé problematiky nám umožní správný kritický přístup k materiálům vzniklým z činnosti jednotlivých pražských úřadů. Již při letmém seznámení s jednotlivými prameny (zejména s mimořádnými soupisy) k pražským cechům zjistíme, že skladba organizovaných profesí se případ od případu liší. Vysvětlení netkví v nedůslednosti zapisujícího písaře, nýbrž v poměrně složitém systému jurisdikční podřízenosti pražských cechů.

Obecně lze říci, že vrchní jurisdikce nad cechy po celé sledované období připadala městské vrchnosti. V případě královských měst panovníkovi, v případě vrchnostenských měst příslušnému majiteli panství. V pražských městech tuto úlohu na sebe záhy převzala městská rada, která byla v mnoha případech vrchním arbitrem ve vzájemných rozepřích řemeslníků a cechů. Od 15. století se nejprve na Starém a posléze i na Novém Městě pražském začínáme setkávat se subdelegovanými úřady, které přebíraly některé typy agend a kompetence původně náležející městské radě. Vznikla tak složitá soustava městských úřadů. Valná většina cechů zůstala i nadále v přímé podřízenosti městské radě, která nadále projednávala veškeré záležitosti spojené s hájením výrobního monopolu a jeho narušováním. Zároveň byla vedle panovníka vydavatelem jejich cechovních artikulí. Určitá skupina živností však přešla pod pravomoc těchto nově vznikajících městských úřadů.

Nejvíce cechů pražských profesí bylo vedle městské rady podřízeno šestipanskému úřadu. První doklady o podřízení některého z pražských cechů šestipanskému úřadu na Starém Městě pražském pochází již z roku 1406, kdy se jednalo o výčepníky. Postupem času byli tomuto úřadu podřízeni i představitelé jiných profesí, jako byli skalníci, kolečníci, pokrývači, vozatajové, kuchaři a snad i lékárníci. Šestipanský úřad potvrzoval volené starší mistry těchto profesí, o čemž svědčí ojedinělý zápis cechmistrů z roku 1615 v knize vedené tímto úřadem.¹⁹⁸ O šestipanském úřadě na Novém Městě pražském máme podstatně méně informací, nicméně dokladem, že i v této městské části vykonával dohled nad cechy, je jurisdikční podřízenost tamějších hudebníků. Ve všech zmíněných případech byl šestipanský úřad i vydavatelem cechovních statut.

Někteří badatelé se domnívali, že podřízenost cechu šestipanskému úřadu byla dokladem nižšího typu profesní organizace.¹⁹⁹ Tuto hypotézu bych rád odmítl, přestože připouštím, že šestipanskému úřadu byly podřízeny cechy nepříliš významných oborů. Monopol, který byl vytvořen cechem pod přímou jurisdikcí rady, však byl totožný s tím, kterým disponovaly cechy podřízené subdelegovaným úřadům, tedy i šestipanskému úřadu.

Dalším subdelegovaným úřadem, kterému připadla správa některých z pražských pořádků, byl úřad perkmistra hor viničných (od 14. století pod vrchní jurisdikcí Starého Města pražského). Ten od konce 15. století spravoval cech vlnářů.

V obdobném postavení se ocitli i pražští rybáři, kteří byli jurisdikčně podřízeni úřadu pražského mostu. Bylo tomu tak proto, že členové cechu pražských rybářů obývali tzv. osadu sv. Petra na Kampě v těsné blízkosti Karlova mostu. Navzdory své geografické poloze, však i oni správně podléhali skrze mostecký úřad vrchní jurisdikci Starého Města pražského.

Poněkud zvláštním případem subdelegovaného úřadu, který spravoval pražské cechy, byl v minulosti úřad osmipanský. První zmínky o něm pochází z roku 1518 a na rozdíl od ostatních subdelegovaných úřadů vznikl přímo na základech sladovnického a posléze nákladnického cechu. Právně mu podléhali sladovníci, pivovarníci a později i výčepníci a vozatajové. Přestože se jednalo o regulérní subdelegovaný městský úřad, v jeho čele stáli přímo cechmistři této organizace, starší nákladníci. Složitě postavení tohoto orgánu městské správy na pomezí mezi cechem a úřadem bylo vyjádřeno i v rámci soupisů cechmistrů při obnovách rady, ve kterých byli starší nákladníci (zároveň představitelé osmipanského úřadu) zapisováni za městské úřady před cechmistry ostatních pražských cechů. Vznik osmipanských úřadů sle-

¹⁹⁸ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 476, fol. 112v.

¹⁹⁹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 536; František HOLEC, *Z dob slávy ... Cechy tesařů a pokrývačů*, s. 34.

dujeme jak na Starém Městě pražském, tak nejpozději od roku 1528 i na Novém Městě pražském.

Stejné postavení jako osmipanský úřad požíval i jiný plně etablovaný úřad městské správy, kterým byla instituce přísežných zemských mlynářů. Základy tomuto úřadu položil už Karel IV. v roce 1340. Tehdy se jednalo o poradní orgán staroměstské rady složený ze čtyř zástupců městské rady a čtyř přísežných mlynářů, který měl řešit spory spojené s pražskými jezy. Postupně se z této instituce stal městský úřad, přičemž došlo i k rozšíření jeho pravomocí na celé Čechy. V čele však byli představení pražského mlynářského cechu. Přestože se jednalo o úřad s celozemskou působností, zůstával s ohledem na tradici i nadále podřízen výhradně staroměstské radě.

Poslední institucí, která přejímala v první instanci soudní pravomoci nad příslušníky určitého cechu, byla některá postranní práva. Na území jednotlivých pražských měst se nacházelo několik právních enkláv, které požívaly s ohledem na svůj svébytný vývoj a majetkové poměry určitou míru vlastní správy. Ve třech případech došlo na Novém Městě pražském nejpozději v 16. století k prolnutí představitelů cechů s představiteli těchto postranních práv. V obou případech se jednalo o postranní právo spojené s místními trhy. Starší plavci se stali představiteli tzv. práva poříčného a měli na starosti spory vznikající v rámci podskalského trhu s dřevem. Druhým příkladem byli koníři, kteří vykonávali obdobnou úlohu na novoměstském trhu s koňmi. Posledním postranním právem bylo právo střelecké, které zahrnovalo zástavbu výrobců kuší při novoměstských a malostranských hradbách. Na rozdíl od předchozích dvou však byli střelci po celou dobu své existence právně podřízeni zástupcům krále a nikoliv městské radě.

Posledním možným právním postavením, se kterým se v případě pražských cechů setkáváme, je podřízenost organizace představitelům některého z postranních práv. V takovém postavení se ocitli pražští skalníci, kteří byli původně podřízeni staroměstskému šestipanskému úřadu. Roku 1587 však dosáhl opat strahovského kláštera Jan Lohel, jenž byl zároveň představeným strahovského postranního práva, aby skalníci, kteří pracovali v lomech přilehlého Petřína, byli podřízeni právě jemu a jeho nástupcům. Starší skalníci pravidelně proto skládali přísahu do rukou představeného postranního práva na Strahově.

Nyní se vraťme k úvodní úvaze o skladbě profesních sdružení v různých soupisech a uvedme si názorný příklad. Studujeme-li například pravidelné soupisy cechmistrů při obnovách rad jednotlivých pražských měst, nacházíme v nich představené pouze těch cechů, které byly v přímé jurisdikci rady. Naproti tomu nalezneme soupisy zpravidla mimořádné povahy, jako např. soupis řemesel při náboženské přísaze z roku 1524 nebo soupis ponůček z roku 1562,

v nichž jurisdikční hledisko nebylo prvořadým kritériem, proto v takových případech byla uvedena i profesní sdružení podřízená subdelegovaným úřadům. V roce 1524 to byli rybáři a v roce 1562 výčepníci piva a vinaři.

Postranní práva a subdelegované úřady byly odstraněny z pražské městské správy až v průběhu spojení pražských měst v roce 1784. Tehdy s konečnou platností zanikla i stupňovitá a mírně decentralizovaná jurisdikce nad cechy.

5.5 Židovské cechy

Jednou z nejstarších a zároveň největších historických enkláv na území pražského souměstí bylo Židovské město. Rozprostíralo se v oblasti dnešního Josefova a geograficky bylo cele obklopené Starým Městem pražským. Přestože svým postavením připomínalo Židovské město jiná postranní práva, jeho právní status byl značně odlišný, což souviselo s existencí židovského regálu. Obyvatelé Židovského města byli nejprve podřízeni přímo královské komoře, později podléhali dohledu královského inspektora a rentmistra. Představitelům města podléhali pouze jurisdikčně. Obdobně však jako jiná postranní práva disponovala tato městská část vlastními právy a samosprávou, kterou zajišťovala po roce 1635 dvanáctičlenná židovská rada starších.²⁰⁰

Určitým specifikem pražského Židovského města je skutečnost, že i zde došlo v minulosti k vytvoření cechovních organizací židovských řemeslníků a jiných živnostníků. Jejich zkoumání však není jednoduché s ohledem na potřebu práce s jinými druhy (zpravidla dříve nezpracovaných) pramenů než je tomu v případě křesťanských cechů. Dějiny židovských cechů až do poloviny 18. století důkladně zpracoval ve třicátých letech minulého století Tobias Jakobowitz.²⁰¹ Na jeho práci však už dále nikdo nenavázal a nebylo v možnostech tohoto výzkumu tak učinit ani nyní. Téma židovských řemeslníků v pražských městech se stalo v osmdesátých letech 20. století námětem vědeckého bádání ještě jednou, nicméně rozsah celého příspěvku neumožnil autorovi tuto problematiku komplexněji uchopit.²⁰² Tato stat' si proto klade za cíl představit poznatky dosavadních badatelů o této problematice a na základě vybraných dochovaných pramenů dovést výklad až do první poloviny 19. století.

V Židovském městě se už od jeho počátků vyskytovali provozovatelé některých profesí – nejčastěji oděvních (krejčí a kožešníci) a obchodních (kupci). Poté, co se v pražském sou-

²⁰⁰ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 216–217, 220.

²⁰¹ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte in Prag*, in: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* 6, Praha 1936, s. 57–145.

²⁰² Jan VAŠEČKA, *Postavení Židů ve vývoji řemesel a obchodu v městech pražských v XVI.–XVIII. století*, in: *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 365–371.

městí plně rozvinul cechovní systém, však začaly výrobky židovských řemeslníků, vyvážené i na Staré Město, pražské narážet na právní mantinely monopolizovaného trhu. Křesťanští řemeslníci získali skrze souhlas městské vrchnosti s ustavením cechu silný argument na potírání nežádoucí židovské konkurence. Proto jakýkoliv soudní spor, který se rozhořel mezi představiteli cechů a Židy, byl nutně rozhodnut ve prospěch křesťanských řemeslníků, jejichž právní nároky se opíraly o artikule udělené purkmistrem a městskou radou nebo přímo panovníkem. V 16. století se setkáváme s články řešící židovské porušování práv cechu přímo v samotných statutech organizací (např. mečířská statuta z roku 1509). Židům byla tolerována výroba pro obyvatele Židovského města a do určité míry i oprava starých výrobků. Tvrdě však bylo postupováno v případě výroby a prodeje nových výrobků či jejich překupnictví jinde než v ghettu.

Případy židovského porušování cechovních práv tvořily běžnou agendu staroměstského soudu. Někdy se však pře dostala až ke královskému posouzení, což dokládá rozsudek Maxmiliána II. v sedmdesátých letech 16. století, kdy se císař zastal práv kožešnických cechů. Změnu v tomto postoji přinesla vláda Rudolfa II., který Židům v roce 1584 umožnil přístup na výroční trhy ve všech městech kromě Kutné Hory a dalších horních měst.²⁰³ Ústupky ve prospěch svobodnějšího provozování profesí Židy byly v tomto období patrné i v jiných oblastech. Práva cechů jimi však dotčena nebyla.

Důkazem určitého uvolnění dosavadních poměrů za vlády Rudolfa II. je i ojedinělá žádost židovských krejčích z roku 1610 o možnost stát se plnoprávnými členy staroměstské organizace. Přestože křesťanským krejčím byla učiněna ze strany Židů finančně velmi výhodná nabídka, cechovně sdružení mistři tuto možnost odmítli.²⁰⁴ Svou roli zde bezesporu sehrála zejména otázka společenské prestiže a obecně křesťanský charakter cechu, promítající se do mnoha rituálů a tradic organizace.

Vládní politika zůstala vůči pražským Židům příznivá i za vlády Matyáše I. a zejména Ferdinanda II. Přetrvávající konflikt třicetileté války představoval pro panovníka velkou finanční zátěž, kterou se mu dařilo kompenzovat vysokými příjmy z ročních kontribucí od pražských Židů. Již roku 1627 jim coby poděkování za vysoký odvod umožnil přístup na všechny výroční i týdenní trhy.²⁰⁵ Nadcházejícího roku byla pražským Židům udělena další významná výsada, kterou bylo právo na vyučení se v řemeslech. Tato privilegia byla přirozeně napadena představiteli pražských cechů, nicméně jejich opětovné potvrzení roku 1648 Ferdinandem III.

²⁰³ Jan VAŠEČKA, *Postavení Židů*, s. 366.

²⁰⁴ Zikmund WINTER, *Krejčí pražští a židé*, in *Z městských živností*, Praha 1925, s. 467–468.

²⁰⁵ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 68–69.

učinilo všem stížnostem konec.²⁰⁶ Do období vlády Ferdinanda II. ostatně spadají i počátky židovských cechů. Podle Tobiasa Jakobowitze nejpozději roku 1627 byly již některé profese cechovně organizované a kolem poloviny 17. století známe dokonce i jména některých cechmistrů.²⁰⁷ Druhá polovina 17. století se proto nesla ve znamení vymezování vzájemných pozic mezi židovskými a křesťanskými cechy.

V podmínkách Židovského města se postupem času plně etablovalo devět cechů. Organizovaní byli bradýři, řezníci, krejčí, kožešníci, ševci, prýmkaři s knoflíkáři, hudebníci, výčepníci a šňůraři.²⁰⁸ Je zajímavé sledovat odlišnosti v některých profesích, které vychází z kulturních odlišností každodenního života Židů. Konkrétně mluvím o řeznících, kteří připravovali košer maso, a o bradýřích, kteří dobře znali specifické hygienické návyky svých zákazníků.

Za vlády Karla VI. a následně i Marie Terezie však došlo ke změně dosavadního přístupu k rozvoji židovských živností a obchodu. Požadavky představitelů křesťanských cechů se znovu dostaly do popředí při přijímání restriktivních opatření vůči vydobytým živnostenským svobodám Židů. To se přirozeně odrazilo ve člancích dochovaných artikulí, mezi nimiž opět nacházíme zákazy překupnictví či prodej nového zboží určitého sortimentu židovských řemeslníků. Protižidovská státní politika eskalovala vypovězením Židů z Prahy roku 1745. V důsledku této nucené emigrace však došlo k přenesení veškerých daňových nároků na křesťanské řemeslníky, což vedlo v roce 1747 k paradoxní situaci. Řečeného roku proběhla dotazníková akce místodržitelství, v níž se staroměstské cechy měly vyjádřit, zda je židovský obchod v minulosti poškozoval. Většina z dotázaných popřela jakékoliv porušování svých práva a dokonce se vyslovila pro návrat Židů do Prahy.²⁰⁹ Obdobně se k celé záležitosti stavěly i novoměstské a malostranské cechy. Tyto postoje umocněné stanoviskem delegátů českých stavů vedly nakonec k povolení návratu Židů do Prahy v roce 1748.

Kudy se ubíral další vývoj židovských cechů, není pro mladší období snadné sledovat. Již Tobias Jakobowitz upozornil na tristní stav dochovaných artikulí židovských cechů. Při popisu struktury židovských organizací měl totiž k dispozici pouze troje dochované artikule židovského cechu krejčích. Nejstarší z nich pochází z roku 1690, přičemž se jedná o obnovení starších statut, které shořely v roce 1689. Další byly sepsány v roce 1732 jako reakce na vydání generálního cechovního patentu Karla VI. a poslední nejsou datované.

Obecně však lze říci, že nástup Josefa II. na český trůn znamenal pro pražské Židy obrat k lepšímu. Za jeho vlády se Židé těšili panovnickově podpoře v podnikání,²¹⁰ čehož je dokla-

²⁰⁶ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 72.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 118.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 119.

²⁰⁹ Jan VAŠEČKA, *Postavení Židů*, s. 368; Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 112–117.

²¹⁰ Jan VAŠEČKA, *Postavení Židů*, s. 369.

dem i dvorský dekret z 20. října 1781, který v návaznosti na vydání tolerančního patentu povolil židovským chlapcům vyučení v řemesle u katolických mistrů.²¹¹

Za vlády Františka I. došlo 3. srpna 1797 dokonce k vydání patentu, jehož 47. ustanovení povolovalo Židům stát se mistrem u křesťanských cechů či založit si cechy vlastní.²¹² S tím korespondují i dochované pozůstatky židovského cechu krejčích – typář²¹³ z roku 1798 a kniha přijatých učedníků vedená od téhož roku.²¹⁴ Na základě písemností dochovaných ve fondech městského archivu a předmětů ve sbírce městského muzea víme ještě o dalších židovských organizacích tohoto období – konkrétně se jedná o cech židovských zlatníků (pět knih z let 1805–1861), řezníků (čtyři knihy z let 1810–1860), ševců (korouhev 1814) a grémium židovských chirurgů (dvě knihy z let 1777–1796), což je však specifická forma sdružení. Ojedinelý výskyt židovských cechů krejčích a ševců v soupise cechovních inspektorů z roku 1813 nám dává naději, že časem budou objeveny i další prameny vzešlé z činnosti nadřízených úřadů evidující také židovské cechy.

První polovinu 19. století nám osvětlují ještě dvě dochovaná magistrátní nařízení adresovaná pražským křesťanským cechům. První z nich pochází z roku 1815 a týká se opakování platných právních norem, které již od konce 18. století umožňovaly vyučení židovských chlapců v cechu.²¹⁵ Druhá z roku 1830 naproti tomu rozšířila zákaz platící od roku 1821 na Moravě o přijímání křesťanských učedníků židovskými mistry.²¹⁶ Lze z toho vyvodit, že v některých oborech došlo k inkorporaci židovských řemeslníků do původních křesťanských cechů. Jejich členství však bylo omezeno určitými podmínkami. Cechy si svůj tradiční křesťanský charakter patrně udržely až do konce cechovního zřízení, přestože příslušnost k židovské obci již nepředstavovala překážku v provozování cechovního řemesla a dokonce ani ve vstupu do organizace.

²¹¹ Vladimír Jan SEDLÁK, *O ceších a jejich archivech*, in: Archivní příručka, Praha 1948, s. 212.

²¹² Tamtéž.

²¹³ AMP, Sbírká typářů, sign. AMP K III – 171.

²¹⁴ AMP, Sbírká rukopisů, rkp. 3531.

²¹⁵ AMP, Cech dlaždičů Praha, inv. č. 5 (sign. Dlaždiči 1), s. f.

²¹⁶ Nařízení známe ze dvou exemplářů v archivech bednářského cechu a organizace barvířů pláten. AMP, Sbírká pap. listin IV, sign. AMP PPL IV – 3355/20 a 25407b.

6. Pražské cechy

Výklad v předešlých dvou kapitolách je výsledkem podrobného studia jednotlivých pražských organizací. Nyní nezbývá než tyto medailonky všech doložených pražských cechů rovněž představit. Jednotlivá pojednání jsou dělena podle profesí tak, aby se výklad v nich co nejméně překrýval. Přesto byly v některých případech vzájemné vazby více profesí natolik úzké, že základní data musela být uvedena v obou oddílech.

Jednotlivé medailonky pražských cechů jsou řazeny abecedně, a to vždy podle organizované profese. V záhlaví každého oddílu jsou uvedena latinská, německá či staročeská označení dané profese, jak se s nimi setkáváme v pramenech pražské proveniencce. Uvedená pojmenování profesí jsou shrnuta v souhrnných glosářích, které tvoří přílohy této práce.

V úvodu každého oddílu je nejprve krátce pojednáno o dosavadní literatuře věnované dějinám dané profese. Záměrně jsou zde opomíjeny práce obecného zaměření či práce souborné, např. knihy Zikmunda Wintera, přestože jsou někdy jediným zdrojem poznatků o konkrétní profesi. Cílem bylo sumarizovat literaturu, která se danému řemeslu či živnosti věnuje podrobněji. V této části medailonku je rovněž uveden odkaz na fond cechu (pokud existuje) s informací o jeho zpracování.

V navazující části je nejprve pojednáno o povaze dané profese – technologii a výsledné produkci či poskytované službě, poté již následuje výklad o dějinách cechu dané profese. V rámci jednotlivých statí jsou představovány nejdůležitější písemné i hmotné prameny, jež mají pro předkládaný výzkum největší výpovědní hodnotu. V žádném případě se však nejedná o přehled všech dochovaných pramenů k danému tématu.

Apatykáři viz lékárníci

6.1 Barchetníci

německy: *Barchentweber, Baumwollenweber*

S barchetníky se setkáváme již ve středověku, kdy došlo k rozvoji této specializace z tradičních tkalců pláten. Výroba barchetu (staročesky barchanu) byla v našich zemích oblíbená

a spočívala v kombinaci lněné osnovy a bavlněného útku. Využití barchetu v minulosti bylo poměrně široké, od oblečení²¹⁷ až po ložní prádlo.²¹⁸

Přestože v pramenech evidujeme výskyt barchetníků i v pražském souměstí, velmi často tito specialisté splývali s tkalci. Proto se pro období středověku a raného novověku můžeme pouze dohadovat, zda i barchetníci byli členy tkalcovských cechů (viz 6.136). Až rozvoj zpracování dovážené bavlny, který nastal na našem území na konci 18. století,²¹⁹ nám umožňuje sledovat barchetníky v tkalcovských ceších. Ve vyhlášce zemského gubernia z roku 1836 se setkáváme s explicitním označením této profese německým výrazem *Barchentweber*, nicméně už i dříve si můžeme všimnout odlišného německého označení jednotlivých větví tkalcovství.²²⁰ Zatímco pro výrobce plátna ze lnu se začalo používat označení *Leinweber*, pro specialisty pracující s bavlnou výraz *Baumwollenweber*. Je však nasnadě, že právě tímto pojmenováním byli od konce 18. století rovněž označováni barchetníci.

6.2 Barvíři hedvábí

německy: *Seidenfärber*

Řemeslo barvířů hedvábí je jedním z nejmladších barvířských specializací vedle tradičních oborů, jakými bylo barvení sukna či pláten. Je celkem nasnadě, že jeho rozvoj byl přímo závislý na rozvoji pražského hedvábnictví, jehož počátky spadají do poloviny 18. století. Už v padesátých letech se setkáváme i s prvními barvíři hedvábí, přestože jejich výskyt je doložen pouze na Starém Městě pražském.²²¹

Počátky cechu mají patrně mladší kořeny, neboť trvalo zajištění několik let či desetiletí, než poptávka umožnila monopolizaci této profese. Prvním přímým dokladem pražského cechu barvířů hedvábí jsou zvláštní cechovní artikule z roku 1774.²²² Dalším pramenem, který nám umožňuje udělat si představu o početním stavu pražských mistrů, je až schematismus z roku 1805. Barvení hedvábí se tehdy věnovalo pouze pět mistrů, přičemž čtyři z nich působili na Starém Městě pražském a jeden na Malé Straně. Je tedy zřejmé, že barvení hedvábí zůstávalo i nadále doménou staroměstského prostředí.

²¹⁷ Simona STŘALKOVÁ, *Staročeské reálie – názvy textilních materiálů*, bakalářská práce, 2010, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, s. 16.

²¹⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 619.

²¹⁹ Ivan JAKUBEC – Zdeněk JINDRA, *Dějiny hospodářství*, s. 185.

²²⁰ *PGKBJ 1836*, s. 885.

²²¹ Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 166.

²²² AMP, neuspořádaná sbírka patentů v rámci sbírky soudobé dokumentace.

Až do roku 1851 nacházíme cech barvířů hedvábí ve schematismech a domnívám se, že cech působil až do roku 1860. Pro tuto hypotézu hovoří i dochovaná úřední kniha Spolku vzájemně se podporujících barvířů hedvábí v Praze z let 1873–1939.²²³ Je dokladem, že zrušením cechů se pouze změnil charakter společné organizace.

6.3 Barvíři kůží

latinsky: *coloratores*

staročesky: *kožebarvíři*

Jedním ze specializovaných řemesel, která v minulosti zpracovávala syrové kůže, byla profese barvířů kůží. Tito řemeslníci již ve středověku získali v pražských městech monopol na vydělávání jemných kůží (skopových, jeleních nebo srnčích), jež následně barvili na všechny barvy kromě bílé a žluté. Bílé kůže tradičně připravovali jircháři a žluté kůže další specialisté zámišníci.²²⁴

Sledování počátků cechovních organizací barvířů kůží v pražských městech je ztíženo ztrátou relevantních zápisů v městských knihách, které shořely při požáru Staroměstské radnice v květnu roku 1945. Jsme proto odkázáni na závěry Zikmunda Wintera, který tyto nedochované prameny zpracoval.

Původně byli barvíři kůží organizováni v cechu rukavičkářů, který byl společný pro Staré i Nové Město pražské. První doklady o hájení jejich monopolu pochází ze třicátých let 15. století.²²⁵ Podle výpovědi z roku 1453 byli barvíři kůží do rukavičkářského cechu přijati na svou vlastní žádost.²²⁶ Posléze však barvíři začali požadovat větší podíl na správě společné organizace, proto došlo mezi oběma řemesly ke sporům, které vyústily ve vytvoření dvou samostatných cechů v roce 1438.²²⁷ Společný cech drželi barvíři kůží obou měst po zbytek 15. století a ještě na počátku století nadcházejícího.

Na Novém Městě pražském rovněž vystupují v pramenech tzv. *bavíři pruských kůží*, kteří v roce 1435 vedli spor s jircháři²²⁸ a o jejich organizaci se dozvídáme ze statut novoměstských koželuhů.²²⁹ Je však možné, že se jednalo pouze o jiné označení barvířů kůží či specialistů z nich.

²²³ AMP, Spolek vzájemně se podporujících barvířů hedvábí Praha 1873–1939, č. listu NAD 572.

²²⁴ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 585.

²²⁵ Týž, *Dějiny řemesel*, s. 444.

²²⁶ Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 465.

²²⁷ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 575. Dozvuky této události nacházíme ve zprávě z roku 1453. Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 465.

²²⁸ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 444.

²²⁹ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 87, k. 1778, s. f.

V letech 1528–1537 nacházíme v soupisech novoměstských cechmistrů doklady o tom, že tamější cech sdružoval i barvíře pláten, které snad můžeme v této organizaci předpokládat už na počátku 16. století (viz 6.4). Stále se jednalo o původní meziměstský cech staroměstských a novoměstských mistrů, který byl v roce 1539 obnoven.²³⁰ Následně se tento cech stal společným i pro zámišníky, jak dokládají dva soupisy novoměstských cechmistrů z roku 1549 a nález z roku 1560.²³¹

Po polovině 16. století došlo na Starém Městě pražském k úpadku tradiční profese barvířů kůží. Zikmund Winter v tomto období našel pouze dva řemeslníky.²³² O krizi barvířské živnosti nejlépe vypovídá nález staroměstské rady z roku 1560. Barvíře kůží bez řádného vyučení zde zažalovali cechmistři novoměstští, neboť „*což se pak staroměstských starších barvířův kůží dotýče, kteříž snad čtyři anebo pět jich jest a jeden toliko to řemeslo dělá...*“.²³³ Zmíněnou při vyhrál žalovaný barvíř Vojtěch Krása se zdůvodněním, že má být žalován staroměstskými staršími a ne novoměstskými, kteří se řídí jinými právy. Roku 1562 dokonce tento pořádek zcela chybí v soupise ponůcek. Je proto možné, že cech dočasně zanikl. Již z roku 1565 však pochází doklad o barvířské organizaci, neboť zmíněného roku rozhodla staroměstská rada o tom, že zámišníci patří do barvířské organizace.²³⁴ Navíc od počátku sedmdesátých let se pravidelně setkáváme se staršími barvíři kůží v soupisech staroměstských cechmistrů. Vše nasvědčuje tomu, že obnovená organizace byla samostatným cechem pro Staré Město pražské. Proto se ho nikterak nedotkly organizační změny, které proběhly v cechu barvířů kůží, zámišníků a jirchářů na Novém Městě pražském roku 1603. Počátkem 17. století prodělávala tato organizace znovu krizi, která se projevila absencí barvířských cechmistrů v soupisech z let 1617–1628. Ve třicátých letech došlo ke zlepšení situace, nicméně z roku 1647 pochází poslední zápis v soupisech.

Paralelně k tomuto vývoji můžeme lépe sledovat dějiny cechu barvířů kůží se zámišníky na Novém Městě pražském, jejichž starší známe ze soupisů šedesátých a osmdesátých let 16. století. V důsledku kompetenčních sporů mezi tímto cechem a organizací jirchářů došlo rozsudkem novoměstské rady v roce 1603 ke spojení všech těchto profesí ve společném jirchářském cechu.²³⁵ Nově mohl každý mistr této organizace využívat k vydělávání kůží techniku jirchů, pytlovic i zámiše bez omezení.

²³⁰ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 585.

²³¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 990, fol. 172v–173r.

²³² Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 586.

²³³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 990, fol. 172v–173r.

²³⁴ Tamtéž, rkp. 1239, fol. 98v.

²³⁵ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 155r–158r.

Vše nasvědčuje tomu, že od druhé poloviny 17. století se pomalu začalo stírat původní středověké rozlišování jednotlivých kožebarvířských profesí. Když roku 1650 vznikl podle vzoru vídeňského pořádku na Starém Městě pražském obnovený cech jirchářů a zámišníků, barvíři kůží již nebyli v soudobých dokumentech explicitně uváděni. Obdobně postupně zmizeli barvíři kůží i z pramenů novoměstské provenience. Podle mého názoru to neznamena zánik řemesla barvířů kůží jako takového, nýbrž změnu dosavadní praxe pojmenování jednotlivých profesí tohoto odvětví, spojenou i s určitým přeskupením jejich výrobních kompetencí. V každém případě bude výklad o dalším vývoji těchto oborů přesunut do oddílu jirchářů (viz 6.29).

6.4 Barvíři pláten

německy: *Färber, Schönfärber, Schwarzfärber*

Díky svým erbovním listinám, které se v případě pražského cechu barvířů a mandlířů pláten až na jedinou výjimku dochovaly v ucelené řadě, se stala tato organizace badatelsky atraktivním tématem.²³⁶ Dobře zachovalý cechovní archiv je dnes uložený zejména ve sbírce listin a rukopisů městského archivu. Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2004.²³⁷

Na rozdíl od barvířů kůží, kteří kůže nejen barvili, ale i vydělávali, se barvíři pláten nijak nepodíleli na samotné výrobě plátna. Jejich náplň práce představovalo pouze barvení látek. Ke specializaci barvířské profese došlo u látek pouze v případě pláten, barvení sukna si obstarávaly samy soukenické dílny. Na počátku 18. století se poprvé setkáváme v pramenech s rozdělením barvířů na *černobarvíře* (*Schwarzfärber*) a pozdější *krasobarvíře* (*Schönfärber*). Zatímco černobarvíři barvili látky na černo, modro a hnědo, krasobarvíři dodávali na trh prvotřídní pestrobarevná a vysoce kvalitní plátna žluté, červené a zelené barvy.²³⁸

První zmínky o organizovaných barvířích pláten pochází z počátku 16. století, kdy k roku 1518 nacházíme na Starém Městě pražském zmínku o jejich cechu.²³⁹ S ohledem na další vývoj můžeme usuzovat, že barvíři pláten už v této době byli ve společném cechu s barvíři kůží, který sdružoval staroměstské i novoměstské mistry. Dokladem této hypotézy je Winterův rozbor přísahajících barvířů z roku 1524, kdy „*přišlo na radní dům 10 barvířů, ale byli mezi*

²³⁶ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 78–84.

²³⁷ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech barvířů a mandlířů 1753–1868*, inventář AMP, Praha 2004.

²³⁸ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 80; Miroslav JANOTKA – Karel LINHART, *Zapomenutá řemesla*, Praha 1984, s. 84.

²³⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1046, fol. 174v–175r.

nimi i barvíři koží“.²⁴⁰ Společný cech barvířů kůží i pláten spolehlivě dokládají soupisy novoměstských cechmistrů z let 1528–1537, jak už bylo pojednáno dříve (viz 5.3.2).

Dalším pramenem pro vývoj barvířské organizace je až navrácení privilegií zemskému cechu barvířů a mandlířů pláten Ferdinandem I. roku 1562.²⁴¹ Pramenná základna nám bohužel neumožňuje rekonstruovat vývoj jejich organizace v období let 1537–1547, kdy jim následně byly odňaty jejich dosavadní artikule. Celá situace je ještě méně srozumitelná, neboť roku 1549 v soupisech novoměstských cechmistrů nacházíme pouze barvíře kůží se zámišnickými. S ohledem na míru udělených práv při navrácení artikulí v roce 1562 (znak a zemská povaha cechu) se domnívám, že tento cech existoval již na počátku čtyřicátých let. Je možné, že obnovení cechu barvířů kůží Starého a Nového Města pražského v roce 1539 proběhlo z důvodů organizačních změn v této organizaci a snad se mohlo jednat právě o osamostatnění barvířů pláten.

Z pramenů z období po roce 1562 vysvítá, že v případě barvířů a mandlířů pláten byl organizací, která stála v čele zemského cechu českých barvířů a mandlířů, cech novoměstský. Zatímco se staroměstský cech objevuje v soupisech cechmistrů až v roce 1599 (po vydání Rudolfovy konfirmace), s novoměstskou organizací se setkáváme ve všech soupisech z 16. století.

V roce 1596 potvrdil dosavadní cechovní artikule i udělený znak císař Rudolf II.²⁴² a obdobně si počínal i Ferdinand II. roku 1629.²⁴³ Jedinou nedochovanou listinou je konfirmace Ferdinanda III. z roku 1653, o které se dozvídáme až z pozdějších konfirmací. Do této doby nacházíme pravidelné zápisy o cechmistrech pouze na Novém Městě pražském. Staroměstští starší jsou sice uváděni v soupisech z let 1599–1606, nicméně důsledně se paritní zastoupení na cechovní správě (zástupci Starého a Nového Města pražského) začalo uplatňovat až po vydání této konfirmace.

Na počátku 18. století roku 1718 konfirmoval barvířské a mandlířské artikule i Karel VI.²⁴⁴ Přestože ještě kolem poloviny 18. století nacházíme ve společné organizaci barvíře a mandlíře pláten v pozici rovnocenných partnerů, postupně mandlíři z pramenů mizí. Po roce 1784 se s nimi již v pramenech o tomto cechu nesetkáme. Patrně došlo ke splnutí této profese s barvířským řemeslem nebo k jeho zániku. Na druhou stranu u barvířů pláten bylo až do konce cechovního zřízení důsledně rozeznáváno mezi černobarvíři a krasobarvíři.

²⁴⁰ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 435.

²⁴¹ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 55.

²⁴² Tamtéž, sign. AMP PGL II – 54.

²⁴³ Tamtéž, sign. AMP PGL II – 51.

²⁴⁴ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 80.

Z roku 1749 pochází strohá, nezdobená cechovní pokladnice, která je dnes uložena v městském muzeu²⁴⁵ a podle Jana Diviše je jediným hmotným pozůstatkem barvířského sdružení.²⁴⁶ Dalším pramenem k dějinám barvířského cechu je konfirmace artikulí Marie Terezie, která roku 1751 potvrdila privilegium svého otce pro cech tří pražských měst.²⁴⁷

Dochované cechovní knihy²⁴⁸ spolu s hojným aktovým materiálem z první poloviny 19. století²⁴⁹ velmi podrobně dokumentují cechovní život až do jeho právního zániku. Přestože knihy byly založeny společným cechem černobarvířů a krasobarvířů, nejpozději na počátku 19. století došlo k rozpadu tohoto společného cechu. Se samostatným cechem černobarvířů se poprvé setkáváme roku 1805 ve schematismu, přičemž krasobarvíře můžeme i v pozdějším období nalézt v oddíle necehovních řemesel spolu s barvíři sukna (*Tuchfärber*).

Poté co se roku 1860 přetvořil někdejší cech černobarvířů na živnostenské společenstvo, opět nacházíme obě větve tohoto řemesla pospolu, jak o tom vypovídají dochovaná statuta této nové organizace potvrzené místodržitelstvím a představiteli města roku 1861.²⁵⁰

6.5 Bečváři

latinsky: *doliatores*

německy: *Büttner, Binder, Faßbinder*

Zatímco Jaroslav Jásek se ve své studii zabýval pouze heraldikou bečvářského řemesla,²⁵¹ Jakub Hrdlička v této souvislosti zpracoval studii rovněž o vývoji pražského řemesla.²⁵² Dochovaný cechovní archiv je jednak z velké části ve sbírce rukopisů a papírových listin, jednak veden jako samostatný fond, který uspořádala v roce 2004 Zlata Brátková.²⁵³

Bečvářství spolu s bednářstvím jsou dvě tradiční řemesla, která stahováním opracovaných dřevěných lišt vyráběla dřevěné nádoby a sudy. Obě řemesla se často zaměňují, což je způsobeno i skutečností, že v latině a němčině existují stejná označení pro obě profese. Původně však mezi oběma profesemi existovaly značné rozdíly jednak v materiálu, s nímž pracovaly, jednak v sortimentu, který vyráběly. Bečváři vyráběli z „černé“ sudoviny (tzn. dubového dře-

²⁴⁵ MMP, inv. č. H 000 584.

²⁴⁶ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 21.

²⁴⁷ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 57.

²⁴⁸ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1791, 1792, 1843, 1844, 2063.

²⁴⁹ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 38–48.

²⁵⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1849.

²⁵¹ Jaroslav JÁSEK, *Bečváři a bednáři*, in: Heraldická ročenka (dále HR) 1994, Praha 1994, s. 111–116.

²⁵² Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, Praha 1993, s. 84–88.

²⁵³ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech bednářů a bečvářů 1597–1867*, inventář AMP, Praha 2004.

va) zejména sudy a pivovarské kádě, bednářské produkty naopak pocházely z bílých dřev a zahrnovaly okovy, vědra a jiné menší nádoby.²⁵⁴

V podmínkách větších měst, kde byl velký odbyt sudů (pivovarnictví, vinařství, ale i obchod obecně), se v mnohem větší míře rozvíjelo bečvářství, což můžeme sledovat i v případě pražského souměstí. S bednáři se v pramenech setkáváme pouze zřídka, přičemž až do 19. století nikdy ve vztahu s cechovními organizacemi. Zikmund Winter zastával hypotézu, že obě řemesla byla v Praze směřována pod souborným pojmem *bečvář*,²⁵⁵ Jakub Hrdlička se oproti tomu domníval, že v pražských městech k rozdělení tohoto řemesla na dvě živnosti nedošlo.²⁵⁶ Když ponecháme stranou řešení vzájemného vztahu obou profesí, domnívám se, že až do 19. století, kdy se i v Praze prosadilo používání termínu *bednář* pro výrobce sudů, bychom pro představitele této živnosti měli využívat v tomto prostředí tradiční označení bečvář.

Přestože pro své tvrzení neuvedl Václav Vladivoj Tomek žádný pramen, první zmínku o staroměstském bratrstvu bečvářů našel k roku 1404.²⁵⁷ Brzké počátky cechu tohoto řemesla snad již ve druhé polovině 14. století lze předpokládat na základě skutečnosti, že v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům jsou bečváři řemeslem korouhevním.

Obdobně nepřesné jsou i poznatky o počátcích novoměstského cechu. Dosavadní chybné tvrzení, že cech vznikl roku 1443,²⁵⁸ lze snadno vyvrátit zprávou z roku 1442, podle níž konšelé potrestali tamější bečváře za jejich odpor vůči svým cechmistrům.²⁵⁹ Cech měl tedy prokazatelně starší kořeny.

Nejpozději roku 1503 došlo k vytvoření meziměstského cechu, který byl společný pro obě větší pražská města.²⁶⁰ Zmíněného roku totiž došlo k dohodě mezi staroměstskými a novoměstskými mistry o společném nákupu dovážené sudoviny. Vzájemné ujednání lze plným právem považovat za počátek společné organizace, nicméně se setkáme i s ojedinělým tvrzením, že meziměstský cech bečvářů vznikl již roku 1443.²⁶¹ Toto tvrzení však nepovažuji za pravděpodobné.

²⁵⁴ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 86.

²⁵⁵ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 452.

²⁵⁶ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 86.

²⁵⁷ Václav Vladivoj TOMEK, *DMP II*, s. 391.

²⁵⁸ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 575.

²⁵⁹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2083, fol. 102v–103r.

²⁶⁰ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 452.

²⁶¹ Týž, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 566.

Společný cech bečvářů Starého a Nového Města pražského byl roku 1527 obnoven²⁶² a přečkal i nadcházející rozdělení obou městských celků. Pražští mistři nadále setrvali ve společné organizaci a roku 1541 přijali společné usnesení o cechovní čeledi.²⁶³

Ze šedesátých let 16. století pochází obvinění hradčanského mistra Jiříka Knížete malostranskými bečváři.²⁶⁴ Jedná se jednak o nejstarší doklad malostranské organizace hájící svá výrobní práva, jednak se z úspěšné obrany obžalovaného dozvídáme, že byl členem cechu novoměstského (resp. meziměstského cechu obou pravobřežních pražských měst). Bohužel nejsou známy další zprávy o tom, jak se vyvíjela organizovanost hradčanských bečvářů po povýšení města a udělení privilegií ke zřizování vlastních cechů ze sklonku 16. století.

Roku 1562 obnovil císař Ferdinand I. bečvářský cech na Starém Městě pražském a zároveň mu udělil i erb.²⁶⁵ To je poněkud v rozporu se skutečností, že ještě z počátku čtyřicátých let 16. století pochází doklady o meziměstském cechu bečvářů obou větších měst pražských. Do konce i další vývoj ukazuje na existenci společné organizace pražských bečvářů, proto přijmeme interpretaci Zikmunda Wintera, že staroměstští mistři dosáhli u Ferdinanda potvrzení dominantního postavení v rámci dosavadního meziměstského cechu.²⁶⁶ Nově nesměli novoměstští mistři prodávat své výrobky na Starém Městě pražském a rovněž ztratili právo na prodej sudů nákladníkům vaření piva a vinařům, kteří byli spravováni perkmistrem hor viničných pod staroměstskou jurisdikcí.

Již v šedesátých letech začali vést novoměstští a staroměstští bečváři dlouhý spor o ta ustanovení, která byla potvrzena navzdory společnému cechu. V dochované žalobě novoměstských mistrů a v protokolu o výpovědích jednotlivých stran z roku 1570 však chybí rozsudek městských rad obou měst.²⁶⁷ Lze se domnívat, že ty celou záležitost urovnaly, neboť obdobně dopadl i další spor. Ve vzájemném urovnání z roku 1601 je opakována zásada volného provozování bečvářské živnosti v prostoru pravobřežní Prahy pro členy staroměstského a novoměstského cechu.²⁶⁸ Můžeme proto odmítnout tvrzení, že by došlo v roce 1562 k rozpadu meziměstského cechu.²⁶⁹ Přestože v roce 1579 byla privilegia staroměstských bečvářů potvrzena Rudolfem II.,²⁷⁰ meziměstský cech se rozpadl až ve druhé polovině 17. století. Roku 1669 potvrdila novoměstská rada artikule samostatného cechu.²⁷¹

²⁶² Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 566; Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 85

²⁶³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2134, fol. 427v.

²⁶⁴ Tamtéž, rkp. 1536, fol. 41r, 44r.

²⁶⁵ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 112

²⁶⁶ Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 27.

²⁶⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1133, fol. 43r–48r.

²⁶⁸ Tamtéž, rkp. 1168, fol. 113r–114r.

²⁶⁹ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 85.

²⁷⁰ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 518r–519r.

²⁷¹ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 79.

Malostranští bečváři byli nejpozději od sedmdesátých let rovněž organizováni ve společném meziměstském cechu.²⁷² Měli stejně jako novoměstští vlastní starší, které v soupisech pravidelně nacházíme od roku 1572. O velké míře vlastní samosprávy svědčí i dochované artikule vydané malostranskými cechmistry pro tamější tovaryše v roce 1597.²⁷³ V roce 1601 nacházíme o malostranských mistrech zmínku ve výše zmíněném urovnání bečvářů tří pražských měst, což opět svědčí o tom, že navzdory cechovní samosprávě v jednotlivých pražských městech se jednalo o meziměstský cech. Z tohoto svazku se malostranští vyvázali dokonce dříve než mistři novoměstští. Došlo k tomu už v roce 1641, kdy malostranská městská rada potvrdila statuta samostatné malostranské organizaci.²⁷⁴

Až do sjednocení Prahy roku 1784 byli pražští bečváři organizováni v jednotlivých ceších tří pražských měst, přičemž hradčanští mistři byli patrně sdruženi společně s malostranskými. Krásným dokladem novoměstského cechu je pokladnice s vrocením 1686²⁷⁵ a pokladnice tamějšího menšího pořádku z konce 17. století.²⁷⁶

Po sloučení pražských měst došlo nejpozději roku 1785 k vytvoření jednotného pražského cechu, z jehož činnosti se dochovalo množství osobních dokladů členů organizace i řada úředních knih. Roku 1789 si pořídil pražský cech typář, jehož obraz a opis známe pouze z otisků.²⁷⁷ Tvrzení, že se jedná o pečeť novoměstského cechu, vzešlo z chybného čtení opisu, v němž se nenachází „...IN. N. STADT...“, nýbrž „...IN. K. STADT...“. To ostatně lépe koresponduje s vývojem historických událostí, kdy si nově sjednocený cech pořídil po několika letech cechovní pečeti. Obdobně jako v případě jiných cechů dochovaná korouhev cechu pochází z roku 1791.²⁷⁸

Vývoj bečvářské organizace v 19. století je velmi dobře zachycen v úředních knihách i dalších pramenech dochovaného cechovního archivu.²⁷⁹ Není proto problém osvětlit poslední etapu vývoje až do konce cechovního zřízení, kdy na působení cechu plynule navázalo živnostenské společenstvo. Z dalších hmotných památek je unikátní dochování celkem tří vývěsních štítů z různých období²⁸⁰ a kultovních předmětů (krucifix a dvě sochy světců) z roku 1781.²⁸¹

²⁷² Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 85–86.

²⁷³ AMP, Cech bednářů a bečvářů, inv. č. 1 (sign. Bednáři 5).

²⁷⁴ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 537r–543r.

²⁷⁵ MMP, inv. č. H 020 183.

²⁷⁶ MMP, inv. č. H 020 184.

²⁷⁷ Jaromír JÁSEK, *Bečváři a bednáři*, s. 115.

²⁷⁸ MMP, inv. č. HD 001 944.

²⁷⁹ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 49–67.

²⁸⁰ Nejstarší nese vrocení 1628, další dva jsou z 19. století. MMP, inv. č. H 000 168, HD 001 945 a HD 001 946.

²⁸¹ MMP, inv. č. H 020 185–H 020 187.

6.6 Bradýři

latinsky: *bariradores, barbitonsores*německy: *Barbierer (Balbierer), Wundärzte (ranhojič)*staročesky: *barbíři, barvíři, balbíři*

O bradýřích bylo v minulosti již několikrát pojednáno (nejčastěji v souvislosti s lazebníky a chirurgy). Jejich vývojem se krátce zabýval Antonín Gindely ve své stati o cechovníctví v 16.–18. století.²⁸² Počátkem osmdesátých let 20. století jim samostatný medailonek věnoval František Holec²⁸³ a jejich cechovní vývoj ve vztahu k heraldice zpracoval i Jakub Hrdlička.²⁸⁴ V roce 2011 se stali pražští bradýři, lazebníci a chirurgové tématem bakalářské práce Alžběty Laňové, která je zatím jediným uceleným zpracováním dějin těchto profesí v období raného novověku.²⁸⁵ Ve své diplomové práci se Alžběta Laňová nadále zabývala dějinami chirurgů v 18. a 19. století.²⁸⁶ Fond cechu lazebníků, bradýřů a grémia chirurgů uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2006.²⁸⁷

Označovat středověké bradýře novějším pojmem holiči by nebylo správné, neboť tato profese v sobě snoubila nejen živnost holičskou, nýbrž i ranhojičskou. Vývoj tohoto oboru úzce souvisel s institucí středověkých lázní. Z lazebníků se postupem času začali vymezovat specialisté, kteří byli pojmenováni podle hlavní náplně své pracovní činnosti, kterou bylo holení pánských brad. Ranhojičská složka, kterou okrajově zajišťovali i lazebníci, byla od počátku rozvoje této živnosti její nedílnou součástí. Bradýři se však zaměřovali výhradně na vnější zranění, nelze je proto považovat za lékaře v dnešním slova smyslu. V období raného novověku začalo v bradýřském řemesle převažovat jeho ranhojičské odvětví. To je dobře patrné zejména z německých pramenů, kde výraz *Barbier* bývá suplován výrazem *Wundarzt*, tedy *ranhojič*. Postupně se z bradýřů oddělili tzv. *fyzikové* nebo *cirologové*, kteří se stali přímými předchůdci *chirurgů*. Tento proces, který začal už v 16. století, byl v 17. století umocněn dlouhotrvajícím konfliktem třicetileté války.²⁸⁸ Doménou bradýřů-ranhojičů a posléze chirurgů bylo léčení vnějších zranění včetně vytahování kulek.

Počátky organizace pražských bradýřů spatřovali dosavadní badatelé v cechu lazebníků, který vznikl nejpozději v první polovině 15. století. Výjimkou je tvrzení Václava Vladivoje

²⁸² Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 157–158.

²⁸³ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech bradýřů*, Praha '83, 1983, č. 9, s. 34.

²⁸⁴ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 88–92, 102–106.

²⁸⁵ Alžběta LAŇOVÁ, *Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku*, dipl. práce, 2011, FF UK.

²⁸⁶ Táž, *Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. století*, dipl. práce, 2014, FF UK.

²⁸⁷ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech lazebníků, bradýřů a Gremium chirurgů Praha 1657–1884*, inventář AMP, Praha 2006.

²⁸⁸ Alžběta LAŇOVÁ, *Pražští chirurgové*, s. 41.

Tomka, že bradýři byli členy malířského bratrstva, což není pravděpodobné a patrně se jedná o historikův omyl.²⁸⁹ Zatímco František Holec se domníval, že k osamostatnění bradýřů ze společné organizace s lazebníky došlo už ve druhé polovině 15. století,²⁹⁰ Jakub Hrdlička zastával stanovisko, že společný cech bradýřů a lazebníků se vyskytuje ve zprávě z roku 1449, v artikulích z roku 1477 i v panovníkově privilegiu z roku 1509.²⁹¹ Interpretace Jakuba Hrdličky však není správná, neboť zmíněné písemnosti se týkají výhradně lazebníků. Jediným argumentem pro společný cech obou profesí ještě na počátku 16. století jsou atributy ranhojičů v uděleném erbu. To lze však vysvětlit tím, že i lazebníci v omezené míře ranhojičské úkony taktéž prováděli. Teorie Františka Holce navíc koresponduje i se skutečností, že už v roce 1524 vystupují při náboženské přísaze bradýři a lazebníci samostatně. To by v případě, že by tento cech byl ještě roku 1509 společný pro obě živnosti, znamenalo celkem výraznou organizační změnu v poměrně krátkém čase. Ostatně důkaz toho, že se zmíněné privilegium Vladislava II. Jagellonského týkalo pouze lazebníků, můžeme vidět v navracených artikulích Ferdinandem I. Zatímco lazebníkům bylo Vladislavovo privilegium tímto způsobem potvrzováno, v případě bradýřů se s obdobným potvrzením nesetkáváme. Těm totiž již roku 1553 udělil Ferdinand I. jiné privilegium, kterým bradýře zrovnoprávňoval s ostatními řemesly.²⁹²

Přestože máme v tomto období doklady pouze o novoměstských cechmistrech, cech bradýřů byl společný pro mistry tří pražských měst. V roce 1562 navrátil Ferdinand I. zabavená privilegia tohoto celopražského cechu, která tím zároveň konfirmoval.²⁹³ Od sedmdesátých let máme doklady i o staroměstských a malostranských cechmistrech, což plně odpovídalo povaze meziměstského cechu, který byl navíc od roku 1562 i cechem zemským.

Za vlády Matyáše I. dosáhli bradýři roku 1615 polepšení svých cechovních artikulí²⁹⁴ a roku 1632 byl cechu císařským palatinem udělen erb.²⁹⁵ Ve druhé polovině 17. století už lze mluvit o společném cechu bradýřů a chirurgů, kteří se plně etablovali v rámci bradýřské profese jako samostatná živnost. Svědčí o tom dva nahodilé zápisy v soupisech novoměstských cechmistrů z let 1653 a 1658, ve kterých chirurgové figurují coby druhé cechovní řemeslo. Tímto způsobem byl zachycen stav, který patrně trval již delší dobu. Jak správně upozornil Jakub Hrdlička, dochovaná pokladnice z roku 1678 uložená v městském muzeu nenáleží lazebníkům, jak se chybně uvádí v soupise,²⁹⁶ ale je pozůstatkem činnosti společného cechu

²⁸⁹ Václav Vladivoj TOMEK, *DMP II*, s. 391.

²⁹⁰ František HOLEC, *Z dob slávy Cech bradýřů*, s. 34.

²⁹¹ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 89.

²⁹² Alžběta LAŇOVÁ, *Pražští bradýři*, s. 41–42.

²⁹³ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 73.

²⁹⁴ Tamtéž, sign. AMP PGL II – 74.

²⁹⁵ Tamtéž, sign. AMP PGL II – 75.

²⁹⁶ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 55.

bradýřů a chirurgů. Na vnitřním víku totiž nalezneme totožný erbem, který byl cechu udělen palatinem roku 1632.²⁹⁷

Po polovině 17. století se poprvé setkáváme se snahou podřídít bradýře a chirurgy působící v pražských městech dohledu lékařské fakulty pražské univerzity. V roce 1651 vydal Ferdinand III. reskript, který takový dohled nařizoval. K dalšímu kroku přistoupil až Leopold I., který roku 1671 zrušil řemeslnický charakter chirurgů. Přestože je ponechal i nadále ve společném cechu s bradýři, nově je vyňal z jurisdikce města a podřídil je plně lékařské fakultě. Nově se musel každý chirurg tři roky učit na Karlo-Ferdinandově univerzitě, čtyři roky být tovaryšem a absolvovat vandr. I závěrečné zkoušky skládal uchazeč na půdě fakulty.²⁹⁸

Chirurgové se tím dostali do pozoruhodného postavení, neboť i nadále zůstávali členy meziměstského cechu s bradýři, jehož rozšířené artikule jim Leopold I. roku 1686 potvrdil. O jisté samostatnosti svědčí i dochovaný typář pražského chirurgického grémia z druhé poloviny 17. století, který však plně vychází z heraldiky společného cechu s bradýři.²⁹⁹

Leopold I. udělil roku 1686 cechu bradýřů a chirurgů polepšené artikule, které někdy bývají nesprávně vztahovány i na lazebníky.³⁰⁰ Důkazem, že se jedná o původní bradýřský cech, je odkaz na privilegia Ferdinanda I. a Matyáše I., která byla udělena pouze bradýřům tří pražských měst.

Vedle popisovaného cechu bradýřů a chirurgů se setkáváme s ranhojiči (Wundärzte) i v lazebnickém cechu. Dokladem toho je privilegium Karla VI. z roku 1721.³⁰¹ Z pamětních knih pozdějšího pražského chirurgického grémia však vyplývá, že si příslušníci této instituce pořizovali pouze opisy privilegií někdejšího cechu bradýřů a chirurgů, na jehož tradici navazovali.³⁰²

Pronikavé změny v organizaci původního cechu bradýřů a chirurgů, které přinesla druhá polovina 18. století, znamenaly zánik bradýřské profese. Ta se z velké části plně přetvořila na živnost chirurgů, aby dala v závěru tereziánských reforem vzniknout staronové profesi holičů. Roku 1747 potvrdila Marie Terezie statuta organizaci chirurgů tří pražských měst. Přestože se tato organizace hlásila k cechovním artikulům, které vydal Leopold I., výraz cech je v tomto dokumentu poprvé důsledně suplován označením grémium.³⁰³ Tato privilegia do značné míry potírala holičské aspekty dosavadní bradýřské živnosti a soustředila se výhradně na povinnost medicínského vzdělání pro členy této organizace. O rok později vydala Marie Terezie usta-

²⁹⁷ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 92; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 55; MMP, inv. č. H 001 049.

²⁹⁸ Alžběta LAŇOVÁ, *Pražští chirurgové*, s. 50–51.

²⁹⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 19.

³⁰⁰ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 61.

³⁰¹ Tamtéž, sign. AMP PGL II – 62.

³⁰² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3416.

³⁰³ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 63.

novení upravující jurisdikci nad chirurgy mezi magistrátem a lékařskou fakultou Karlo-Ferdinandovy univerzity, neboť jejich postavení bylo v tomto ohledu velmi komplikované.³⁰⁴ Počátkem padesátých let provedla panovnice poměrně rozsáhlé reformy stávajícího zdravotního systému, jakým bylo např. zřízení zdravotních úřadů na zemské i centrální úrovni a vydání pokrokového zdravotního řádu pro Čechy.

Dalším krokem bylo vydání generálního zdravotního normativu roku 1770 a dalších dodatků, přičemž pro vývoj profesních organizací je důležitý dodatek z roku 1773. Ten s konečnou platností zavedl chirurgická grémia, která na krajské úrovni organizovala chirurgy, ranhojiče i lazebníky na novém necechovním principu.³⁰⁵ Tím byl završen vývoj původních cechů bradýřů, ranhojičů a lazebníků.

Na závěr tohoto pojednání bychom měli ještě zmínit, že v 18. století existoval i cech židovských bradýřů. O něm však máme pouze kusé zprávy.³⁰⁶

6.7 Brusiči

latinsky: *slaiferii*

německy: *Schleifer, Schwertschleifer*

staročesky: *šlajfěři, šlejfři*

S kusými příspěvky k dějinám pražských brusičů se můžeme setkat ve výkladech o ceších pražských nožířů a mečířů.³⁰⁷ Ucelený pohled na tuto profesi a zejména dějiny obnoveného cechu v nejmladším období však doposud schází.

Brusičská živnost byla jednou z profesí, které byly v minulosti vázány na vodní toky. Důvodem byly brusné kotouče poháněné vodním kolem, na nichž řemeslníci prováděli závěrečnou úpravu nových a nutnou údržbu již používaných výrobků s ostřím. Podle Zikmunda Wintera se brusiči dělili na *brusiče nožířské, kovářské a postřihačské*, přičemž podle svého zaměření byli organizováni v příslušných ceších.³⁰⁸ O způsobu organizace pražských brusičů bude pojednáno níže, nicméně se domnívám, že ani rozvinuté tržní podmínky pražského souměstí neumožnily rozdělení takto úzce zaměřeného oboru. Připouštím však, že byli mistři jiných řemesel, kteří si brousili své výrobky či nástroje sami. V nejmladším období se setkááme s *brusiči mečů* (německy *Schwertschleifer*). Podle mého názoru se však nadále jedná

³⁰⁴ Alžběta LAŇOVÁ, *Pražští chirurgové*, s. 29.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 32–33.

³⁰⁶ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

³⁰⁷ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 108–111; Jiří SMRŽ, *Vývoj mečířského řemesla v pražských městech v raném novověku*, bakalářská práce, 2013, FF UK, s. 22–23.

³⁰⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 693–694.

o tutéž profesi pražských brusičů kovových výrobků a nástrojů, s nimiž se setkáváme v pramenech středověku a raného novověku. Jednalo se totiž o technologicky totožnou profesi.

První zmínka o sdružených brusičích pochází z roku 1427 ve zprávě o usnesení staroměstského nožířského cechu.³⁰⁹ Ze zprávy je patrné, že brusiči byli přímými členy společné nožířské organizace. S tím koresponduje i skutečnost, že nejpozději roku 1436 vlastnil tento cech brusírnu při mlýnech u Karlova mostu.³¹⁰ Brusiče nacházíme i v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům, podle kterého měli kráčet pod nožířskou korouhví.

V roce 1525 řešila městská rada spojené pravobřežní Prahy spor mezi nožíři a mečíři o cechovní příslušnost brusičů, kterou si nožířský cech nárokoval. To vedlo k tomu, že nožíři zakazovali brusičům spolupracovat s mečířskými a kovářskými mistry. Nálezem rady byli brusiči i nadále přiřazeni pod cechovní správu nožířů, kteří jim však nesměli bránit v poskytování služeb dalším řemeslům.³¹¹

Přijmeme-li Winterovo rozdělení brusičů na nožířské, kovářské a postřihačské, tak v případě brusičů nožířských a kovářských platil patrně po celé 16. století již zmíněný nález z roku 1525, tedy že brusiči náleželi do meziměstského cechu nožířů. V případě brusičů postřihačských vycházel Zikmund Winter z nálezů ve sporu mezi staršími postřihači a Jiříkem Bartlem z roku 1579, který byl postřihačem i brusičem.³¹² V případě postřihačů bylo často zapotřebí broušení postřihačských nůžek sloužících k závěrečné úpravě sukna. Na úzké provázání postřihačů s brusiči ostatně ukazuje i další vývoj, neboť z roku 1670 pochází ojedinělá zpráva o společné organizaci obou profesí na Starém Městě pražském. Jsou jí potvrzené artikule cechu brusičů a postřihačů.³¹³ Pozoruhodná je však skutečnost, že ještě v roce 1685 se setkáváme s tradičním cechem nožířů, což může znamenat, že se organizace už delší dobu před tímto datem potýkala s vnitřní krizí. Tato krize mohla vést k uvolnění dosavadních vztahů mezi nožíři a přidruženými profesemi, mezi které brusiči patřili. V konečném důsledku tato situace mohla vyústit v nové spojení již tradičně spřízněných živností postřihačů a brusičů. Antonín Gindely uvedl, že roku 1701 potvrdil císař Leopold statuta staroměstskému cechu brusičů, postřihačů a krejčích.³¹⁴ Tyto artikule se mi bohužel nepodařilo nalézt, nicméně z ostatních pramenů této doby takto rozsáhlé spojení není zřejmé.

³⁰⁹ Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 438.

³¹⁰ Zikmund Winter, *Dějiny řemesel*, s. 565.

³¹¹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1129, fol. 66r–67r.

³¹² Tamtéž, rkp. 1165, fol. 133r–135v.

³¹³ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 88r–97v.

³¹⁴ Antonín Gindely, *O cechovním zřízení*, s. 112.

Specifický vývoj organizace brusičů můžeme sledovat na Malé Straně. Zde potvrdil purkmistr a městská rada roku 1608 nová statuta spojenému cechu kolářů, kovářů a brusičů.³¹⁵ V tomto období došlo na Malé Straně zároveň k vytvoření společného cechu nožířů s mečíři. Je proto možné, že i zde se obdobně vymanili brusiči z tradičního sepětí s nožíři až ve chvíli vnitřních změn v organizaci nožířského řemesla. Společný cech kovářů, kolářů a brusičů prokazatelně působil do roku 1678, z něhož pochází poslední soupis malostranských cechmistrů.

V poslední třetině 18. století vnikl konečně samostatný celopražský cech brusičů mečů. Okolnosti vzniku nejsou zcela jasné, přestože jsou dostatečně popsány v nejstarší účetní knize tohoto cechu.³¹⁶ V úvodu knihy, která v nadpisu odkazuje k organizaci brusičů tří pražských měst, se dozvídáme, že cech byl vytvořen na základě guberniální vyhlášky. Ta nařizovala zřídit samostatný cech pro pražské brusiče dosud organizované v rámci cechu v Mnichově. Jedná se o jediný doklad příslušnosti pražských mistrů do zahraničního cechu; tím spíš je tato okolnost pozoruhodná, že se nejedná o cech jiného města v rámci habsburského soustátí. Kniha byla patrně založena roku 1776, kdy bylo jednorázově sepsáno účetnictví od roku 1773. Za první roky 1773 a 1774 se však jedná pouze o účty novoměstské organizace. To vše zneusnadňuje jednoznačnou interpretaci tohoto pramene k počátkům brusičského cechu.

Přestože pro brusičský cech nepředstavovalo sjednocení Prahy v roce 1784 strukturální proměnu, v dochovaných pramenech se tato historická změna promítla. Přestože původní účetní kniha byla popsána jen zčásti, cech si roku 1785 založil knihu novou. Ta, spolu s dalším pokračováním, je hlavním pramenem poznání brusičského cechu až do roku 1823.³¹⁷ Dozvídáme se například, jak velkou finanční zátěž představovalo pro cech pořízení dodnes dochované korouhve roku 1791,³¹⁸ a rovněž napomáhají datovat dochovaný typář cechu rokem 1807.³¹⁹

Téměř po celé popisované období byly vedeny i další tři dochované cechovní knihy – kniha přijatých učedníků, kniha vyučených učedníků a kniha mistrovská.³²⁰ Všechny zmíněné evidence byly vedeny až do čtyřicátých let, kniha přijatých učedníků dokonce až do roku 1856. To, spolu se schematismy, je dostatečným dokladem cechu téměř až do zániku cechovního zřízení. S ohledem na skutečnost, že korouhev byla předána do městského muzea Spole-

³¹⁵ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 88r–97v.

³¹⁶ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 5857, s. f.

³¹⁷ Tamtéž, rkp. 5858, 5859.

³¹⁸ MMP, inv. č. HD 000 979.

³¹⁹ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 173.

³²⁰ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 5851–5853.

čenstvem brusičů v Praze,³²¹ usuzují, že organizace brusičů navzdory nedochování dalších přímých pramenů působila až do roku 1860, kdy se přetvořila v živnostenské společenstvo.

Na základě popsaného vývoje je třeba odmítnout hypotézu autorů katalogu pečeti ze sbírek městského archivu, kteří předpokládali splynutí brusičů ve společném cechu s mečíři v druhé polovině 18. století, k jejichž tradici se údajně měli přihlásit přivlastněním symbolu meče ve své pečeti i názvu.³²²

6.8 Brusiči skla

německy: *Glasschleifer, Schleifer*

staročesky: *řezáči skla*

Řemeslo brusičů skla je jednou ze specializací původně sklenářské profese. O relevantní literatuře i cechovním vývoji je proto pojednáno v příslušné kapitole této práce (viz 6.116). Poprvé se s výrazy, které odlišují brusiče skla od běžných sklenářů, setkáváme na sklonku 16. století.³²³

V žádném případě však nelze nahlížet na brusičství skla jako na pouhou odnož sklenářského řemesla, neboť jeho představitelé se dokázali v podmínkách pražského souměstí plně etablovat. Svědčí o tom písemné památky sklenářské organizace z konce 18. a první poloviny 19. století, které uvádí brusiče jako druhou cechovní profesi. Jejich postavení v rámci společné organizace kodifikovala i statuta živnostenského společenstva z roku 1861.³²⁴

6.9 Cukráři

německy: *Zuckerbäcker*

Tradičním řemeslem, které připravovalo sladkosti z ovoce, cukru a mouky, byli tzv. *konfektáři*. Rozvoj cukrářství souvisel podle Zikmunda Wintera až s dobou vlády Rudolfa II., kdy cukráři nahradili konfekty zdobenými cukrovými sladkostmi.³²⁵

S projevy cechovní organizovanosti cukrářského řemesla se poprvé setkáváme na počátku 17. století. Z roku 1615 pochází doklad o starších cukrářích, kteří se přeli s Kryštofem Hil-

³²¹ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 64.

³²² Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 193.

³²³ Jitka LNĚNIČKOVÁ, *Pražští sklenáři*, s. 94.

³²⁴ AMP, Cech sklenářů Praha, inv. č. 2 (sign. Sklenáři 2).

³²⁵ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 650–651.

partem o jeho původ.³²⁶ Kauzu tehdy projednával staroměstský šestipanský úřad, do jehož manuálu byla bohužel zapsána pouze věc sporu a nikoliv její průběh. Nelze proto z tohoto nahodilého regestu činit jakékoliv závěry.

Druhým dokladem cukrářského cechu, tentokrát z novoměstského prostředí je ojedinělý výskyt starších cukrářů v soupise cechmistrů z roku 1637. Jedná se buď o jediný, či snad poslední zápis (starší soupisy z počátku 17. století nemáme k dispozici) před eventuálním zánikem cechu, který mohl nastat v důsledku třicetileté války.

Bohužel však nelze vysledovat, zda je mezi oběma zápisy (staroměstským z roku 1615 a novoměstským z roku 1637) nějaký vztah. Nelze dokonce vyloučit (ale ani prokázat), že se staroměstská zpráva netýkala novoměstských představených.

6.10 Cvočkáři

německy: *Nagelschmiede*

staročesky: *přezkáři*

Krátkou stat' věnovanou cvočkářům se zřetelem na výrobu hřebíků zpracoval dosud pouze Jaroslav Jásek.³²⁷ Pokusil se v ní vedle dějin cvočkářů postihnout i využití hřebíků v cechovní symbolice.

Cvočkáři jsou v odborné literatuře často označováni jako *hřebíčkáři*, což pramení ze skutečnosti, že hřebíky byly vedle cvočků hlavním výrobkem této profese a zároveň se staly jejími atributy. Pro označení této živnosti však bylo dobově v českých pramenech pražského souměstí používáno výhradně označení cvočkář, proto se ho přidržím v nadcházejícím oddíle. Výroba hřebíků a cvočků byla technologicky náročná a zahrnovala vytahování drátů, které byly dále opracovávány do požadované tloušťky i délky. Ke specializaci této profese docházelo pouze ve větších městech s rozvinutou kovodělnou produkcí, v menších lokalitách obstarával výrobu hřebíků nadále kovář.³²⁸

První doklad o cvočkářích ve staroměstském cechu platněřů a dalších kovodělných řemesel nacházíme v soupisech cechmistrů z roku 1599. Jedná se o ojedinělou zmínku, která však podkřývá již delší dobu platný stav. Pravidelně se setkáváme se cvočkáři v rámci společného kovodělného cechu v soupisech z let 1643–1729. Je to paradoxně v době, kdy bychom na základě dochovaných statut staroměstského cvočkařského cechu, který potvrdila rada v roce

³²⁶ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 476, fol. 108v.

³²⁷ Jaroslav JÁSEK, *Hřebíky a jejich místo v cechovní symbolice*, in: HR 1990, Praha 1990, s. 65–72.

³²⁸ Tamtéž, s. 67.

1659, očekávali cech samostatný.³²⁹ Mnoho světla do celé záležitosti nevnáší ani dochovaný typář pražského cechu, který je datován do let 1650-1750.³³⁰ Pozdější vývoj rovněž hovoří ve prospěch hypotézy o existenci samostatného cechu, který byl buď nějakým způsobem spojen s cechem kovodělných řemesel, nebo byl v soupisech uváděn chybně.

Na Novém Městě pražském byl cechovní vývoj cvočkářů odlišný, neboť společný cech sdružující kovozpracující profese zde suploval zámečnický cech. V něm ostatně cvočkáře nejpozději k roku 1666 nacházíme. V soupisech cechmistrů se po tomto roce v souvislosti se zámečníky objevují cvočkáři pravidelně.

Za prokazatelný důkaz existence samostatného cvočkařského cechu můžeme považovat až vývěsní štít z roku 1746.³³¹

První zmínkou celopražské organizace je až inventář nástrojů cvočkařského cechu, který byl předložen roku 1785 pražskému magistrátu.³³² V nadcházejících letech však došlo k výrazné organizační změně, neboť podle nařízení Josefa II. z roku 1785 o organizaci kovodělných řemesel měli být cvočkáři přidruženi ke společnému cechu zámečníků, ostružníků a heverářů.³³³ V této společné organizaci je skutečně po celý zbytek sledovaného období nalezneme, jak je pojednáno v příslušném oddíle (viz 6.150).

6.11 Čalouníci

německy: *Tapezierer*

staročesky: *tapecíři, tapycíři*

Novověké čalounictví představovalo velmi rozmanitý a také výnosný obor, přičemž dnešní označení *čalouník* zdaleka nevystihuje velkou šíři někdejší produkce. Bližší představu o výrobcích novověkých čalouníků si můžeme udělat z mistrovského kusu předepsaného roku 1740: „*Neméně tapycír předně: jeden abris (tzn. přístřešek – pozn. autora) k parádní posteli, pak za druhé: na baldachýn, za třetí: polní postel, která se na cestách potřebovati a do truhel zavíratí může, za čtvrté: jedno canape, za páté: jednu tak jmenovanou šláf- aneb spací sesli, za šesté: jeden nacht-zeug-tuch bohatě premovaný.*“³³⁴ Jednalo se tedy o kusy látkou potaženého nábytku, přičemž v rámci pohodlí byly čalouněné části vycpávány nejrůznějšími materiály rostlinného či živočišného původu. S prvními *tapecíry* se setkáváme na dvoře císaře Ru-

³²⁹ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 114.

³³⁰ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 226.

³³¹ MMP, inv. č. H 009 301.

³³² AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

³³³ Oldřich FLÉGL, *K přeměně*, s. 185.

³³⁴ AMP, Cech krejčích Praha, inv. č. 5 (sign. Krejčí 1a), fol. 8r–v.

dolfa II., kde rovněž obstarávali výrobu či nákup nástěnných koberců. S tím koresponduje druhé nejčastější označení této profese v současné historiografii *tapetář*. Jak tedy vyplývá ze zpráv, které našel Zikmund Winter, čalouníci byli nejen výrobci, nýbrž i zruční dekoratéři.³³⁵

Jedinou zmínkou o organizovaných čalounících jsou artikule, které vydala staroměstskému cechu krejčích Marie Terezie roku 1740. Tehdy se toto sdružení stalo společné pro obě profese, doslova se zde mluví o „*inkorporovaných mistrech tapečírských*“, kteří se přidali do původního krejčovského cechu. Takový vývoj sledujeme pouze na Starém Městě pražském, a přestože o tom nemáme žádné další zprávy, toto specifikum staroměstského krejčovského cechu mohlo trvat i po roce 1784, neboť krejčí jako jedni z mála nevytvořili celopražský cech.

Jak už bylo zmíněno, prokazatelná je účast čalouníků ve společném cechu s krejčími pouze pro rok 1740. Další materiály pochází až z období po roce 1850 a tvoří dnes součást fondu živnostenského společenstva pražských čalouníků. Snad další vývoj umožní tyto materiály propojit s poznatky o stavu v 18. století a komplexněji osvětlit vývoj pražských čalouníků.³³⁶

6.12 Čepelníci

německy: *Klingenschmiede*

staročesky: *klingsmídové*

Jak přesně se ve středověku a raném novověku podíleli čepelníci na výrobě nožů a chladných zbraní, dosud není zcela objasněno. Zikmund Winter je však považoval za specialisty odštěpené od nožířského či mečířského řemesla.³³⁷ S tím nelze než souhlasit, nicméně nadále zůstává otázkou pro další výzkum, zda čepelníci zajišťovali určitou fázi výroby zmíněného sortimentu, či tak byli označováni nožíři, kteří byli vyhlášeni pro kvalitu čepelí svých výrobků.

Ojedinělý výskyt v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z doby okolo roku 1440 uvádí čepelníky (stejně jako nůžkaře a brusiče) jako příslušníky nožířského cechu, což plně odpovídá nastíněnému vztahu obou řemesel. Bohužel další vývoj v pramenech sledovat nelze.

Další doklad o cechovní příslušnosti čepelníků pochází až z roku 1729, kdy jsou v soupisech cechmistrů uvedeni v rámci velkého cechu kovodělných řemesel na Starém Městě pražském. Tento výskyt nám nedává žádný smysl, a to zejména s ohledem na existenci společné organizace nožířů a mečířů, v níž bychom představitele tohoto oboru očekávali. Rovněž z ob-

³³⁵ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 247.

³³⁶ AMP, Společenstvo čalouníků v Praze, č. listu NAD 302.

³³⁷ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 150.

dobí kolem poloviny 18. století pochází první zmínky o importu čepelí z továren v německém městě Solingen (viz 6.68). Pokud tedy ještě v této době existovali v pražském souměstí čepelníci, bylo toto řemeslo na pokraji své existence.

6.13 Dělolijci

německy: *Stuckgießer*

V případě dělolijecké živnosti se můžeme setkat i označeními *litec* nebo *slévač*, která použil ve svém etnografickém atlasu Zdeněk Martínek.³³⁸ Navzdory velmi blízkému vztahu všech užitých výrazů pro tuto profesi jsem přesvědčen, že nejvhodnějším ekvivalentem německého pojmenování *Stuckgießer* je právě *dělolijec*. Jednoznačná orientace na odlévání větších palných zbraní je patrná i z hlavního atributu řemesla, kterým se stal mozdíř.

Rozvoj dělolijecké profese je zatím doložitelný výhradně ve velkých městech, jakými ve střední Evropě byla v novověku např. pražská města,³³⁹ Brno, Vídeň, Pešť či Drážďany.³⁴⁰ Své výrobky odlévali dělolijci z velmi podobné slitiny, jakou používali jim technologicky blízcí zvonaři, s nimiž také nejčastěji utvářeli společné cechy. Smutným důkazem podobnosti výrobní slitiny je ostatně válečné rekvírování zvonů.

Dějiny pražského dělolijectví jsou pravděpodobně úzce provázány s vývojem staršího řemesla zvonařů, v jejichž rámci se v raném novověku snad dělolijci etablovali jako samostatný obor. Proto bude o vývoji této profese pojednáno až v rámci výkladu o pražských zvonařích (viz 6.157). Nicméně rád bych zde nastínil i jinou možnost geneze tohoto oboru, pro niž zatím nejsou jiné než nepřímé prameny. Jak je v příslušném oddíle této práce pojednáno, Malá Strana, byla sídlem cechu dalšího kovolijeckého oboru, který měl k dělolijectví mnohem užší technologické vazby než zvonaři. Jednalo se o pražské puškaře, odlévající hlavně delších palných zbraní a údajně i malých děl (viz 6.104). Možný vzájemný vztah, či snad dokonce spolupráce by proto měla být přinejmenším brána v potaz při dalším studiu těchto oborů.

³³⁸ Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 72.

³³⁹ Podle údajů Tereziánského katastru z roku 1756 pro Čechy působili všichni mistři tohoto řemesla pouze v pražských městech. Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 72.

³⁴⁰ Dokladem jsou fedrovní listy cechů těchto měst ve sbírce papírových listin IV v Archivu hlavního města Prahy.

6.14 Dlaždiči

německy: *Pflasterer*

Ucelený výklad o dějinách dlaždičských cechů nalezneme pouze v tištěné brožuře, která zcela unikla dosavadní badatelské pozornosti. Jedná se o *Pamětní spis řemesla dlaždičského král. hlav. města Prahy z roku 1903*, kterým se představení tehdejšího živnostenského společenstva snažili přesvědčit ministerstvo obchodu o zařazení dlaždičské profese mezi řemeslné živnosti.³⁴¹

Již ve středověku si vrchnost uvědomovala, že zpevňování a pokrývání městských ulic dlažbou může mít pozitivní dopady na celkovou hygienickou situaci. Dlaždiči, kteří se vyskytují v pražském prostoru již od 14. století,³⁴² vybrané prostranství nejprve srovnali a poté vysypali pískem, do kterého kladli dřevěnou či kamennou dlažbu. Mozaiky v dlažbě a mramorové dlažby patřily do výrobního monopolu uměleckých dlaždičů, kteří se podle Zikmunda Wintera počítali mezi kameníky.³⁴³

Počátky cechovních organizací v jednotlivých pražských městech (s výjimkou Malé Strany) jsou vzhledem k nedostatečné pramenné základně nejasné. Pouze na Starém Městě pražském se v soupisech cechmistrů ojediněle v letech 1694 a 1699 vyskytuje představený dlaždičské organizace.

Na Malé Straně je v případě dlaždičského cechu výchozí pramenná situace lepší, neboť se zachoval originál statut nově založené organizace z roku 1662.³⁴⁴ Z úvodu artikulí se dozvídáme, že se na malostranskou radu obrátili s žádostí o získání mistrovství dva dlaždiči – Wolf Tenck a Georg Wolf. Purkmistr a městská rada se rozhodla zřídit dlaždičům na Malé Straně cech, který by měl v budoucnu podobné záležitosti zajišťovat. Unikátní vhled do administrativní praxe nově vznikající organizace (výdaje za artikule, pořízení nové pokladnice apod.) i následného personálního složení tohoto cechu nám umožňuje dochovaná kniha příjmů a výdajů malostranské organizace z let 1662–1721.³⁴⁵

Existence cechů v dalších pražských městech navzdory kusým zprávám o představených staroměstské organizace v devadesátých letech 17. století je prozatím neprůkazná. Zda byli dlaždiči z ostatních pražských měst organizováni v tomto období v malostranském cechu, je otázkou dalšího důsledného rozboru jmen řemeslníků a vzájemných vztahů.

³⁴¹ Tisk byl vydán patrně v malém nákladě, přičemž několik exemplářů i rukopis díla se dnes nachází v nezpracovaném fondu živnostenského společenstva. AMP, Společenstvo mistrů dlaždičských Praha, č. listu NAD 304.

³⁴² Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 159–160.

³⁴³ Týž, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 537.

³⁴⁴ AMP, Cech dlaždičů, inv. č. 1 (sign. Dlaždiči 5).

³⁴⁵ Tamtéž, inv. č. 2 (sign. Dlaždiči 3).

S ohledem na předchozí výklad o malostranské organizaci lze odmítnout tvrzení Jana Diviše, že vznik cechovních organizací dlaždičů souvisí až s rozvojem dláždění ulic v 18. století.³⁴⁶ Autor této hypotézy vycházel z nejstaršího dochovaného předmětu dlaždičského cechu, kterým je pokladnice z roku 1755, což vnímal jako nejzazší doložitelný rok existence organizace.

Hypotézu o možném vzniku celopražské organizace dlaždičů v souvislosti s pořízením nové pokladnice roku 1755, kterou jsem nastínil ve své diplomové práci,³⁴⁷ vyvrátil nález dochovaného typáře malostranských dlaždičů ve sbírce pečetidel Archivu Národního muzea datovaný až do roku 1775. Pokud roku 1785 předložil své účty magistrátu ke kontrole společný pražský cech,³⁴⁸ došlo ke sjednocení patrně záhy po roce 1784.

Tápeme-li v osudu cechu dlaždičů do roku 1784, vývoj celopražské organizace po tomto roce je více než zřejmý. Průběžné doklady z počátku 19. století, dochovaný typář,³⁴⁹ pořádek pro učedníky a tovaryše z roku 1857³⁵⁰ a dobře dochovaný aktový materiál z 19. století dokazují existenci cechu až do roku 1860, kdy došlo k bezprostřednímu přetvoření organizace ve Společenstvo mistrů dlaždičských v Praze.³⁵¹

6.15 Drátaři

německy: *Silberdrahtzieher, Feinsilberdrahtzieher, Golddrahtzieher, Feingolddrahtzieher*

Jediné dochované artikule drátařského cechu dnes tvoří fond cechu pražských zlatníků (viz 6.154).

Řemeslo drátařů (někdy též zvaní *vytahovači drátů*) se vyvinulo v 16. století ze zlatníků, kteří se začali specializovat na výrobu zlatých a stříbrných drátů. Jejich artiklem byl velice jemný zlatý nebo stříbrný drát, kterým se omotala nit pro krumplování.

Za počátek cechu Zikmund Winter označil rok 1596, kdy se drátaři měli osamostatnit od cechu zlatníků a založit si svůj vlastní cech.³⁵² Pro takové tvrzení však nenacházíme oporu v dalších pramenech tohoto období.

³⁴⁶ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 25.

³⁴⁷ Jiří SMRŽ, *Řemeslnická a živnostenská bratrstva a cechy v pražských městech od pozdního středověku do konce cechovního zřízení*, dipl. práce, 2016, FF UK, s. 202.

³⁴⁸ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

³⁴⁹ AMP, Sbírk. typářů, sign. AMP K III – 138.

³⁵⁰ AMP, Cech dlaždičů Praha, inv. č. 5 (sign. Dlaždiči 1).

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 397.

S dalšími doklady existence cechu výrobců zlatého a stříbrného drátu se setkáváme v pražských městech až v 18. století. Roku 1770 vydala drátařům všech pražských měst artikule Marie Terezie.³⁵³ Od tohoto momentu nacházíme celopražský cech téměř ve všech soupisech z přelomu 18. a 19. století a až do roku 1851 ve schematickech.

Od roku 1827 přibýlo k drátařům další cechovní řemeslo, kterým bylo tobolářství (viz 6.137). V tomto složení setrvaly obě profese až do roku 1848. O vývoji tohoto cechu v závěrečném desetiletí cechovního systému bohužel mnoho nevíme, proto můžeme existenci tohoto cechu do roku 1860 pouze předpokládat. Na jeho činnost však patrně nenavázalo žádné společenstvo, což je i důvod, proč se nedochoval cechovní archiv.

6.16 Flašněři

německy: *Flaschner*

Přestože výraz *flašněř* je v odborné literatuře plně etablovaný, v etnografickém atlase použil Zdeněk Martínek český překlad *lahvář*.³⁵⁴ Možná se toto nové označení ujme, nicméně já se ve výkladu přidržím tradičního pojmenování této profese. Flašněřská živnost bohužel bývá často v dosavadních pracích chybně interpretována. Zatímco někteří badatelé nereflektují dobové rozdíly mezi klempíři a flašněři, jsou i případy, kdy dokonce došlo ke ztotožnění flašněřů s konváři.³⁵⁵ Přestože produkty (a tedy i atributy) konvářů a flašněřů jsou si velmi podobné, obě řemesla odlišuje naprosto rozdílný technologický postup, neboť zatímco konvář své výrobky odléval, flašněř je vytepával. O rozdílech mezi klempíři a flašněři a o jejich splynutí v 18. století je podrobněji pojednáno v oddíle věnovaném klempířům (viz 6.34). Mezi výrobky flašněře bychom našli zejména nádoby, láhve, hrnce, uzavíratelné skříňky či lampy.

S flašněři se v pražských městech setkáváme už ve středověku, nicméně nejstarším dokladem o organizovaných flašněřích na Starém Městě pražském je soupis cechmistrů z roku 1682. Od tohoto roku se tato profese pravidelně vyskytuje ve výčtu cechovních řemesel společné organizace kovodělných řemesel, která se vyvinula z původního platněřského cechu. Na Malé Straně se s flašněři setkáváme již od druhé poloviny 17. století ve společné organizaci s klempíři. Proto o tomto cechu i dalším vývoji pražských flašněřů bude pojednáno až ve výkladu o klempířích (viz 6.34).

³⁵³ AMP, Cech zlatníků Praha, inv. č. 2 (sign. Zlatníci 2).

³⁵⁴ Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 66.

³⁵⁵ Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 183–184.

6.17 Formani

německy: *Fuhrleute*

Problémem dosavadní odborné literatury je, že často nereflektuje rozdíly mezi profesí kočích a formanů, v raném novověku však byly obě živnosti odlišovány. Více však o vzájemných rozdílech, cechovním vývoji i relevantní literatuře bude uvedeno v oddíle kočích (viz 6.40), neboť navzdory vzájemným odlišnostem si byly obě profese velmi blízké, což se přirozeně odrazilo i v jejich částečně společném cechovním vývoji.

Galanteristé viz klenotníci

6.18 Hedvábníci

německy: *Seidenzeugmacher*

Dějiny hedvábnictví se těšily a dodnes těší badatelské pozornosti. Již ve čtyřicátých letech 20. století zpracoval dějiny hedvábnictví Bohumil Weinzettel³⁵⁶ a Ladislav Tvarůžek pojednal o vývoji morušových sadů v Praze.³⁵⁷ Nejnověji se k tomuto tématu vrátila ve své studii Šárka Steinová.³⁵⁸ Bohužel při bližším seznámení se s touto literaturou zjistíme, že uvedení autoři ve svém výkladu zcela opomenuli existenci pražského cechu hedvábníků, věnovali se ve svých člancích zejména vývoji vlastních morušových sadů a činnosti různých podpůrných spolků a jednot. Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2014.³⁵⁹

Podle všeho, co se mi o hedvábnících podařilo zjistit, měl být tímto pojmenováním označován samotný výrobce hedvábí, tedy tkadlec. Usuzuji tak proto, že známá jmena majitelů pražských morušových sadů mezi hedvábníky nenacházíme. S ohledem na skutečnost, že se v Praze od poloviny 18. století pěstovaly moruše i larvy bource morušového, zpracovávali pražští hedvábníci domácí surovinu.

První snahy o výrobu hedvábí v podmínkách pražského souměstí pocházejí už z 16. století, kdy roku 1560 nabídli bratři Toillové císaři, že za osvobození od vývozních cel do Německa

³⁵⁶ Bohumil WEINZETTEL, *Z dějin hedvábnictví v Čechách*, Hradec Králové 1941.

³⁵⁷ Ladislav TVARŮŽEK, *Hedvábnictví ve staré Praze*, Venkov 37, 11. 4. 1942, č. 86, s. 6.

³⁵⁸ Šárka STEINOVÁ, *Hedvábnictví v českých zemích do roku 1945*, in: *Prameny a studie. Z dějin zemědělství* 48, Praha 2012, s. 36–52.

³⁵⁹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech hedvábníků Praha 1751–1889*, inventář AMP, Praha 2014.

zavedou v Čechách výrobu hedvábí.³⁶⁰ Přestože není známo, jak na tuto nabídku císař reagoval, k rozvoji výroby hedvábí v Praze došlo až o necelých 200 let později.

U zrodu hedvábnického průmyslu stáli dva pražští Italové, major zeměměřičství Karel Cremery a divadelní impresário Jan Baptista Locatelli, kteří v roce 1749 získali pozemky v pražských hradebních příkopech a vysázeli tam rozsáhlé morušové sady. Již v roce 1751 Marie Terezie potvrdila pražskému cechu hedvábníků artikule. S počátkem organizace v tomto roce korespondují i dva dochované pohřební štíty pořízené záhy v roce 1752.³⁶¹

Po Cremeryho smrti v roce 1757 přešly pražské morušové sady do vlastnictví Komerčního spolku v Praze³⁶² a od roku 1782 patřily vlašskému špitálu, který si dokonce pořídil za účelem zpracování hedvábí soukací stroje. Po zrušení nemocnice roku 1789 byly sady čítající přes 25 tisíc stromů i veškeré vybavení potřebné k výrobě hedvábí prodány ve veřejné dražbě Ferdinandu ze Schönfeldu.³⁶³ Podle Jana Diviše byly morušové sady novým majitelem zrušeny, což mělo zasadit pražskému hedvábnictví ránu, z níž se již nevzpamatovalo.³⁶⁴ Naproti tomu již Ladislav Tvarůžek uvedl, že sice docházelo k úpadku pražských sadů, nicméně roku 1811 se stal jejich majitelem opět Ital Josef Ranghieri, který je zachránil před úplným zánikem.³⁶⁵ Sady tehdy čítaly pouze 450 stromů. Roku 1813 založil Ranghieri nový sad za Koňskou bránou a roku 1814 byla založena v Bubenči morušová školka. Na úspěch bubenečské školky navázal Sigismund Dahmata, který nechal roku 1823 osadit morušemi severní svah Vítkova.³⁶⁶

Tyto dějiny rozvoje, úpadku i obnovy pražského hedvábnictví se přirozeně odrážely ve vývoji pražského hedvábnického řemesla, a tedy i cechu. Dochované fedrovní listy nově přichozích hedvábníků zejména z Vídně a Berlína dokumentují čilý rozvoj tohoto odvětví od sedmdesátých let 18. století do prvních dvou desetiletí století nadcházejícího.³⁶⁷

Do roku 1852 nalézáme představené hedvábnického cechu ve schematismech a z roku 1850 máme dokonce doklad o obnově pohřebního štítu z roku 1752.³⁶⁸ Pro závěr cechovního období prozatím bohužel chybí jakékoliv prameny či jiné zprávy, které by nám umožnily další osudy organizace rekonstruovat.

³⁶⁰ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 620.

³⁶¹ MMP, inv. č. H 008 779/1–2.

³⁶² Bohumil WEINZETTEL, *Z dějin hedvábnictví*, s. 7–9.

³⁶³ Ladislav TVARŮŽEK, *Hedvábnictví*, s. 6.

³⁶⁴ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 25; Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech hedvábníků*, s. III.

³⁶⁵ Ladislav TVARŮŽEK, *Hedvábnictví*, s. 6.

³⁶⁶ Šárka STEINOVÁ, *Hedvábnictví*, s. 37.

³⁶⁷ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 71–74.

³⁶⁸ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 26.

6.19 Helmíři

latinsky: *galeatores*německy: *Helmer*

Helmíři jsou dokladem vysoké míry specializace kovodělných (a zároveň zbrojních) řemesel ve středověku. Již v první polovině 14. století se setkáváme s řemeslníky, jimž poptávka po přilbicích umožnila specializovat se na výrobu této jediné části tehdejší zbroje. Samotná helmice mohla být vysoce ceněna pro své vlastnosti a vybalancování dostatečné ochrany bojovníkovy hlavy s možnostmi výhledu. Tím snad lze vysvětlit existenci úzce zaměřených řemeslníků ve středověku. Helmíři využívali postupy typické pro výrobu plátové zbroje, kterou v některých případech kombinovali s technologií zbrojířů (např. ochrana krku kroužkovým límcem přiléhajícím na spodní hrany helmice). Poslední doklady o helmířích pochází z 15. století, přičemž předpokládám, že po polovině tohoto století splynuli s platněři. Proto je předstředěn cechovní vývoj této profese v rámci výkladu o platněřské organizaci (viz 6.93).

6.20 Heveráři

německy: *Windenmacher*

Jednou ze specializací zámečnického řemesla byla profese heverářů. Někdy se v odborné literatuře můžeme setkat také s označením *šroubaři*. Přestože vyráběné hevery fungovaly na principu šroubu, v českých pramenech pražské provenience se důsledně setkáváme s tradičním výrazem *heverář*. Vyobrazení dobových heverů můžeme vidět na pečeti staroměstského zámečnického cechu z konce 17. století,³⁶⁹ na pokladnici téže organizace z roku 1765³⁷⁰ nebo na pečetidle celopražského cechu z roku 1786.³⁷¹

Zmínku o prvním heveráři v pražském souměstí našel Zikmund Winter již k roku 1497.³⁷² Patrně už v této době lze předpokládat jejich účast ve společné organizaci se zámečníky a ostruháři, v níž byli heveráři sdruženi po celou dobu trvání cechů. Proto je výklad o jejich organizačním vývoji veden v rámci pojednání o zámečnickém cechu na příslušném místě této práce (viz 6.150).

³⁶⁹ Miroslav MILEC, *Cechovní pečeti II*, s. 56 (tab. 451)

³⁷⁰ MMP, inv. č. HD 000 834.

³⁷¹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 2.

³⁷² Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 467.

6.21 Hodináři

latinsky: *horologistæ, orlogiatores, magistri orlogii, corectori orlogii*

německy: *Großuhrmacher, Kleinuhrmacher, Uhrmacher*

staročesky: *orlojníci, velcí hodináři, malí hodináři, menší hodináři*

O dějinách českých i moravských hodinářů uceleně pojednal ve své knize dlouhodobý badatel této problematiky Stanislav Michal.³⁷³ Vývoj pražských hodinářských cechů však shrnul dosud pouze jediný příspěvek, kterým je krátká stat' Františka Holce.³⁷⁴ Okrajově se hodináři malých hodin zabýval ve své studii i Antonín Gindely.³⁷⁵ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.³⁷⁶

Hodináři se vždy řadili mezi výrobce mechanismů, kteří vznikli specializací ze zámečnického řemesla. S prvními zástupci této profese se v pražských městech setkáváme již ve 14. století, přičemž v tomto období můžeme mluvit o jediném hodinářském řemesle. Mechanismy věžních i menších hodin totiž fungovaly na stejném principu poháněny závažím. Zprvu nebylo toto řemeslo početným a bylo provozováno jednotlivci, kteří působili při panovnickém dvoře nebo pečovali o konkrétní věžní hodiny (např. staroměstský orloj). Je otázkou, zda se už v této době považovali jednotliví mistři za součást organizace, která vznikla při zámečnicích a ostružnících. Je možné, že jejich členství v této organizaci bylo spojeno až s pozdějším rozvojem této profese v 15. a 16. století. Nejzazší přímé doklady o jejich účasti ve společném cechu zámečníků, ostružníků a příbuzných profesí na Starém Městě pražském pochází z roku 1560³⁷⁷ a z roku 1562 pro malostranský prostor, přičemž se jedná o navrácení zabavených artikulí platných nejpozději v roce 1547 spíš dříve (viz 6.150). Skutečnost, že hodináři byli členy těchto organizací již delší dobu, je ostatně patrná z obou zpráv. Na rozdíl od staroměstského cechu byli hodináři na Malé Straně spolu s ručníkáři a heveráři v podřadném postavení vůči příslušníkům zámečnické a ostružnické profese.

O hodinářích na Novém Městě pražském se prvně dozvídáme až v souvislosti s osamostatněním novoměstských mistrů zámečnické, ostružnické, ručníkářské a hodinářské profese na staroměstském cechu v roce 1612.³⁷⁸ Do té doby byli formálně příslušníky organizace na Starém Městě pražském.

³⁷³ Stanislav MICHAL, *Hodinářství a hodináři v českých zemích*, Praha 2002.

³⁷⁴ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech hodinářů*, Praha '83, 1983, č. 5, s. 34.

³⁷⁵ Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 112–113.

³⁷⁶ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech hodináři Praha 1708–1814*, inventář AMP, Praha 2007.

³⁷⁷ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1165, fol. 63r.

³⁷⁸ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 681r–688v.

Od raného novověku se začínáme v pramenech setkávat s důsledným rozdělováním hodinářů na *hodináře velkých hodin*, kteří byli pokračovateli původních orlojníků, a na *hodináře malých hodin*. Výraz malý hodinář či hodinář malých hodin označuje řemeslníka, který vyráběl kapesní hodinky a pokojové hodiny. Rozvoj tohoto řemesla souvisel s vynálezem a následným rozšířením perkového mechanismu (snad roku 1480 ve Francii),³⁷⁹ který poháněl celý strojek, zatímco „*velké hodiny*“ byly i nadále poháněny závažím. První konkrétní zmínku o počátku rozlišování hodinářů na hodináře malých a velkých hodin našel Zikmund Winter k roku 1612, kdy hodináři malých hodin museli dovolit hodináři velkých hodin Švarcpachovi dělat i malé hodinky, neboť prokázal, že se ve Vratislavi vyučil oběma druhům řemesla. Na druhou stranu se mistrům této profese podařilo dosáhnout smlouvy, že jiným hodinářům velkých hodin mělo být takové narušování jejich živnosti zakázané. Hodinářští mistři této nové specializace úspěšně argumentovali tím, že v říšských městech už se běžně tato dvě řemesla od sebe odlišují.³⁸⁰

Hodináři obou těchto odvětví byli až do počátku 18. století organizováni ve společných ceších zámečníků, ostružníků a příbuzných řemesel jednotlivých pražských měst (viz 6.150). Podle nedochované zprávy, kterou zpracoval Zikmund Winter, požívali malostranští hodináři malých hodin až do roku 1612 císařské svobody. Po potyčce svých tovaryšů se zámečnickými tovaryši však byli této výsady zmíněného roku zbaveni a bylo rozhodnuto, aby byli také sdruženi ve společném cechu se zámečníky, ostružníky a dalšími výrobci mechanismů.³⁸¹

Přestože se hodináři malých hodin trvale etablovali již na počátku 17. století, jednalo se zprvu o málo zastoupenou profesi (Antonín Gindely v pramenech dohledal pro 17. století pouze dva hodináře tohoto odvětví).³⁸² Koncem 17. století však jejich počet narostl a roku 1705 již osm mistrů ze všech pražských měst požádalo o povolení vytvořit samostatný celopražský cech. Na základě této suppliky byl cech skutečně vytvořen, nicméně názory dosavadních badatelů se různí v tom, kdy přesně k tomu došlo. Zatímco Antonín Gindely vyslovil hypotézu, že cech vznikl až roku 1708, kdy byly organizaci vydány artikule,³⁸³ František Holec zastával stanovisko, že k tomu došlo již roku 1705, což později převzal i Jan Diviš.³⁸⁴ Problematickou dataci vzniku organizace hodinářů malých hodin osvětluje dochovaný text artikulí, které cechu tří měst pražských potvrdil v roce 1708 císař Josef I.³⁸⁵ Panovník totiž v úvodních pasážích povolil hodinářům malých hodin oddělit se od zámečnických cechů jed-

³⁷⁹ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech hodinářů*, s. 34.

³⁸⁰ Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 258–259.

³⁸¹ Týž, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 482.

³⁸² Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 112.

³⁸³ Tamtéž, s. 113.

³⁸⁴ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech hodinářů*, s. 34; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 26.

³⁸⁵ AMP, Cech hodinářů Praha, inv. č. 1 (sign. Hodináři 1).

notlivých pražských měst, proto je zřejmé, že k vytvoření cechu došlo až zmíněného roku, jak původně tvrdil Antonín Gindely. Z první poloviny 18. století se dochoval typář této organizace.³⁸⁶

Přestože se v místním vymezení cechu hodinářů malých hodin explicitně uváděla pouze tři pražská města, v běžné praxi se až do roku 1731 tohoto označení užívalo pro cech celopražský. Když roku 1734 vznikla hradčanská organizace sdružující hodináře s truhláři, sklenáři, zámečníky a hrnčíři,³⁸⁷ jednalo se o hradčanské hodináře malých hodin, kteří se tím vyvázali ze společného celopražského cechu. Hodináři velkých hodin byli totiž až do šedesátých let 18. století nadále organizováni v zámečnických ceších jednotlivých pražských měst (dokladem jejich účasti patrně ve staroměstské organizaci je cechovní pokladnice z roku 1765 s intarzovanými atributy zámečníků, ostružníků, ručníkářů, heverářů a hodinářů velkých hodin).³⁸⁸ Záhy se však pražští hodináři velkých hodin z těchto společných organizací vyvázali a nejspíše roku 1768 došlo k vytvoření společného cechu pro všechna čtyři pražská města. K řečenému roku ukazuje zmínka o složení poplatku za panovnické privilegium v úvodu k předloženému účetnictví organizace z roku 1785.³⁸⁹ S tímto poznatkem ostatně koresponduje dochovaný cechovní typář datovaný do období před rokem 1784.³⁹⁰

Po roce 1784 se organizace hodinářů malých hodin opět stala celopražskou, což znamenalo připojení hradčanských mistrů.

Podstatnou změnu přinesl až počátek 19. století, kdy se poprvé objevují mezi vyučenými učedníky hodinářů malých hodin i učedníci hodinářů velkých hodin.³⁹¹ Proces postupného sbližování obou odvětví hodinářské profese je patrný i z dochovaných schematismů, v nichž od roku 1805 souběžně vystupovaly cechy řemesel „*Großuhrmacher*“ a „*Groß- und Klein-Uhrmacher*“. Vzájemné spojení obou organizací bylo nařízeno roku 1808 dvorským nařízením. S podrobnostmi celého spojení jsme letmo seznámeni v záhlaví účetních záznamů první společné kvartální schůze, která se konala počátkem července řečeného roku.³⁹² Dosud nezodpovězenou zůstává otázka, zda spojení bylo iniciováno vlastními členy obou cechů, nebo zda se jednalo o nechtěný zásah vrchnosti.

Přestože bezprostředně po spojení bylo zvoleno nové vedení cechu, kdy jeden cechmistr byl vyučeným hodinářem malých hodin a druhý hodinářem velkých hodin, nejednalo se o pravidlo, které by se dlouhodobě prosadilo. Čím dál více řemeslníků stálo o vyučení v obou

³⁸⁶ AMP, Sbíрка typářů, sign. AMP K III – 140.

³⁸⁷ AMP, Cech truhlářů Praha, inv. č. 3 (sign. Truhláři 4).

³⁸⁸ Martina LEHMANNOVÁ, *Řemesla v pořádku*, s. 106.

³⁸⁹ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

³⁹⁰ AMP, Sbíрка typářů, sign. AMP K III – 141.

³⁹¹ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 5824; s. f.

³⁹² AMP, Cech hodinářů Praha, inv. č. 3 (sign. Hodináři 3), s. f.

hodinářských odvětvích, což v konečném důsledku způsobilo, že se od počátku třicátých let i v pramenech cechovní provenience přestala obě řemesla rozlišovat. Nadále se setkáváme pouze s hodináři.

Jak je patrné z dochovaných účetních knih, které v ucelené řadě dokumentují období od roku 1787 (tehdy vedené pouze cechem hodinářů malých hodin) do konce cechovního zřízení s drobným přesahem i do let šedesátých,³⁹³ cech se v roce 1860 přetvořil v živnostenské společenstvo.

Houslaři viz výrobci hudebních nástrojů

6.22 Hrnčíři

latinsky: *figuli (fikuti), lutifiguli, ollifices, ollatores*

německy: *Hafner, Töpfer*

Hrnčířství se tradičně těší velké pozornosti archeologů, přičemž vedle samotných nálezů jsou velmi podrobně zkoumány i historické technologické postupy a pozůstatky hrnčířských dílen (resp. pecí). Velká pozornost je věnována zejména období raného a vrcholného středověku, nicméně v posledních desetiletích se prosazují i témata raně novověká. Pražským cechům hrnčířů nejprve věnoval krátkou stat' František Holec³⁹⁴ a vývoj těchto organizací ve vztahu k heraldice zpracoval Jakub Hrdlička.³⁹⁵ Od devadesátých let minulého století se pražskými hrnčíři v období raného novověku soustavně zabýval Jaromír Žegklitz. Vedle studie o pražském obchodu s hrnčířskými výrobky³⁹⁶ a topografie pražských hrnčířských dílen³⁹⁷ představil i několik konkrétních pražských řemeslníků.³⁹⁸ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2005.³⁹⁹

Běžnou produkci hrnčířů zde patrně není potřeba blíže představovat. Hrnčířství patřilo mezi ty řemeslné obory, které zajišťovaly výrobu předmětů denní potřeby, zejména hrnce a ji-

³⁹³ AMP, Cech hodinářů Praha, inv. č. 2, 3 (sign. Hodináři 2, 3); AMP, Sbírnka rukopisů, rkp. 5825, 5826.

³⁹⁴ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech hrnčířů*, Praha '82, 1982, č. 3, s. 34.

³⁹⁵ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 92–97.

³⁹⁶ Jaromír ŽEGKLITZ, *Obchod se středoeeskými hrnčířskými výrobky v předbělohorské Praze (1488 – 1620)*, in: DP 20, Praha 2002, s. 85–99.

³⁹⁷ Týž, *Topografie pražských hrnčířských dílen a jejich podoba v 16. – poč. 17. století*, in: Studies of Postmediaeval Archaeology 1, Praha 1990, s. 215–230.

³⁹⁸ Týž, *Renesanční portrétní kachle z hrnčířské dílny Adama Špačka v Truhlářské ulici v Praze*, Archeologické rozhledy 58, 2006, č. 1, s. 78–116; Jaromír ŽEGKLITZ – Michal VITANOVSKÝ – Jan ZAVŘEL, *Soubor kachlových forem z pražské hrnčířské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572*, Archeologické rozhledy 61, 2009, č. 3, s. 427–466.

³⁹⁹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech hrnčířů 1637–1861*, inventář AMP, Praha 2005.

né nádoby. Hrnčířské výrobky se dělily podle povrchové úpravy na dílo tzv. *vostré* (bez povrchové úpravy) a tzv. *polévané* (glazované). Druhý zmíněný druh byl mnohem dražší, proto se v pramenech setkáváme s mnohem pečlivějším bráněním jeho dovozu ze strany pražských hrnčířů než u výrobků bez glazury. Vedle nádob různého účelu měli pražští hrnčíři už od středověku monopol i na stavbu kamen, která zdobili kachlemi.⁴⁰⁰ Přestože se takové označení v pražských pramenech nevyskytuje, můžeme označit hrnčíře i výrazem *kamnáři*.

Navzdory své početnosti pražští hrnčíři dosáhli vytvoření cechu až ve druhé polovině 15. století, přičemž první zmínka o hrnčířském cechu pochází z Nového Města pražského. Roku 1488 byly organizaci uděleny purkmistrem a městskou radou artikule, které o měsíc později potvrdil a rozšířil (coby cech zemský) samotný panovník Vladislav II. Jagellonský.⁴⁰¹ Z textu písemnosti je však patrné, že cech existoval již před tímto datem, nicméně bližší dobu vzniku sdružení nelze zatím určit.

Dosavadní badatelé souhlasně tvrdili, že cech na Starém Městě pražském rovněž existoval nejpozději roku 1488, kdy král potvrdil artikule novoměstského cechu. Už Zikmund Winter však upozornil, že hrnčíři byli ve větší míře usazeni právě na Novém Městě pražském.⁴⁰² Při bližším zkoumání nastíněných hypotéz navíc zjistíme, že žádný z badatelů neuvedl pro toto období jako doklad existence staroměstského cechu žádný relevantní pramen. Osobně se domnívám, že až do počátku 16. století na Starém Městě pražském hrnčířské řemeslo monopolizováno nebylo a že změnu přineslo až spojení pravobřežní Prahy, v jehož důsledku došlo k rozšíření působnosti původního novoměstského cechu i do této lokality. Vznikl tak meziměstský cech, který přetrval i po opětovném rozdělení Starého a Nového Města pražského. Toho jsou dokladem mladší zprávy z let 1535 a 1559.⁴⁰³ Jaromír Žegklitz naproti tomu uvedl, že meziměstský cech vznikl až roku 1535.⁴⁰⁴

Navzdory tomu, že ještě roku 1559 byl hrnčířský cech prokazatelně meziměstský, roku 1562 navrátil Ferdinand I. zabavená privilegia spojenému cechu Starého Města pražského a Malé Strany.⁴⁰⁵ Obdobný dokument pro Nové Město pražské, který by potvrzoval teorii o rozpadu meziměstského cechu, se patrně nedochoval. I pozdější prameny hovoří pouze o spojení staroměstských a malostranských hrnčířů, proto nezbyvá než klást počátky samostatného novoměstského cechu už na počátek šedesátých let 16. století. Jediným vzájemným pojítkem mezi cechem staroměstsko-malostranským a novoměstským je ochranné privilegium

⁴⁰⁰ Jaromír ŽEGKLITZ, *Obchod*, s. 98–99.

⁴⁰¹ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 108; Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 483–487.

⁴⁰² Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 157 – 158, 494.

⁴⁰³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1130, fol. 155r–156v; tamtéž, rkp. 1165, fol. 33r.

⁴⁰⁴ Jaromír ŽEGKLITZ, *Obchod*, s. 89.

⁴⁰⁵ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 109.

Maxmiliána II., udělené hrnčířům tří pražských měst proti přesporním řemeslníkům z roku 1570.⁴⁰⁶

Vzájemné vztahy v meziměstském cechu staroměstských a malostranských hrnčířů se patrně na počátku 17. století uvolnily, čehož dokladem je vlastní typář malostranských hrnčířů s vrocením 1608.⁴⁰⁷ Roku 1614 vznesli staroměstští hrnčíři prostřednictvím konšelů žádost panovníkovi o confirmaci starších statut meziměstského cechu, ve které vylicili vzájemné neshody s malostranskými a jejich snahy o osamostatnění, čemuž tímto chtěli zabránit.⁴⁰⁸ Výsledek celé kauzy se z dochovaných materiálů nedozvíme, ale s ohledem na to, že roku 1637 confirmoval Ferdinand III. samostatnému malostranskému cechu starší privilegia,⁴⁰⁹ je zřejmé, že došlo k rozpadu i této společné organizace. S tím rovněž koresponduje dochované cechovní pečtidlo staroměstského cechu pocházející pravděpodobně z první poloviny 17. století.⁴¹⁰ Z počátku 17. století pochází i ojedinělý doklad samostatného novoměstského cechu, kterým jsou artikule vydané roku 1612 purkmistrem a radou.⁴¹¹

Až do konce 17. století působily v jednotlivých pražských městech samostatné hrnčířské cechy. Z roku 1670 pochází dochovaná pokladnice jednoho z nich, přestože nelze s jistotou říci kterého.⁴¹²

Na počátku 18. století došlo v průběhu reformy cechovního Karla VI. k osamostatnění hradčanských mistrů. Roku 1734 byl v této lokalitě založen společný cech truhlářů, sklenářů, hrnčířů, hodinářů malých hodin a zámečníků, kterému řečeného roku panovník potvrdil statuta.⁴¹³ Hrnčířská tradice byla ostatně na Hradčanech dlouhá a sahala až k pravidelným trhům s hrnčířským zbožím na Pohořelci, známých už v 16. století.⁴¹⁴

V důsledku spojení pražských měst v roce 1784 došlo i ke sloučení cechů jednotlivých pražských měst a k vytvoření celopražské organizace. O tom svědčí předložené účetnictví jednotlivých organizací v roce 1785.⁴¹⁵ V nadcházejících letech si celopražský cech obdobně jako jiné pražské organizace pořídil roku 1791 cechovní korouhev.⁴¹⁶

Přestože se nedochoval cechovní archiv, dokladů existence hrnčířského cechu z přelomu 18. a 19. století a z první poloviny 19. století máme dostatek. Jsou zejména hmotné povahy,

⁴⁰⁶ NA, Staré manipulace, sign. P 106/P 76, k. 1777, s. f.

⁴⁰⁷ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 227.

⁴⁰⁸ NA, Staré manipulace, sign. P 106/P 76, k. 1777, s. f.

⁴⁰⁹ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 292r–297r.

⁴¹⁰ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 226.

⁴¹¹ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 284r–290v.

⁴¹² MMP, inv. č. H 033 661.

⁴¹³ AMP, Cech truhlářů Praha, inv. č. 3 (sign. Truhláři 4).

⁴¹⁴ Jaromír ŽEGKLITZ, *Obchod*, s. 95.

⁴¹⁵ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

⁴¹⁶ MMP, inv. č. H 033 662.

z nichž připomeňme zejména cechovní pokladnici (snad tovaryšskou)⁴¹⁷ a unikátní soubor cínových koflíků cechmistrů z rodiny Stadlerů.⁴¹⁸

Přestože pro úplný závěr cechovního období (mezi lety 1851 a 1860) nám pramenná základna bohužel chybí, můžeme existenci cechu předpokládat. Na činnost cechu navázalo jednak živnostenské společenstvo pražských hrnčířů a kamnářů, jednak Jednota podporujících se dělníků kamnářských (ta navázovala na menší pořádek hrnčířů). O tom svědčí předměty hrnčířských cechů, které byly v nadcházejících desetiletí předány do městského muzea oběma nástupnickými organizacemi.

6.23 Hřebenáři

latinsky: *pectinifices, pectinatores, pectinistæ*

německy: *Kammer, Kammacher, Kampelmacher*

Navzdory dobře dochované pramenné základně, kterou máme v případě hřebenářů k dispozici, se tato profese dosud nestala předmětem vědeckého bádání. Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2009.⁴¹⁹

Hřebenáři byli řemeslníky, kteří pracovali s poměrně širokým spektrem materiálů (dřevo, kosti a rohy, kovy). Vyráběli jednak hřebeny na vlasy, jednak hřebeny sloužící k rozčesávání vlny, kožešin a dalších materiálů během výrobních procesů.⁴²⁰ V raném novověku vzrostla poptávka po zboží z netradičních materiálů dovážených do Evropy z kolonií. To se odráží i v materiálech, z nichž v tomto období hřebenáři vyráběli své zboží. Vedle kostí a rohů se nově setkáváme s hřebeny z ebenového dřeva, slonoviny, želvích krunýřů či perletě.

S počátky hřebenářských cechů se v pražských městech nejprve setkáváme na Novém Městě pražském. Zdejší mistři dosáhli roku 1545 potvrzení svých artikulí, čímž získali vedle monopolu na výrobu hřebenů i právo na výhradní nákup rohů (vedle nožířů a střelců).⁴²¹ S tímto založením korespondují i poznatky ze soupisů novoměstských cechmistrů z roku 1549, kde nalézáme i představené hřebenářů.

Přestože v dosavadní literatuře je uváděn jako rok vzniku staroměstského cechu až rok 1676, vše nasvědčuje tomu, že na Starém Městě pražském došlo k vytvoření hřebenářského cechu přibližně ve stejné době jako na Novém Městě pražském. Roku 1571 totiž zažalovali

⁴¹⁷ MMP, inv. č. H 034 260.

⁴¹⁸ Nejstarší pochází snad z roku 1774 (spíše ze závěru 18. století), na který v rodinné tradici navazují dva exempláře z 19. století, konkrétně z let 1842 a 1851. MMP, inv. č. H 034 252–H 034 254.

⁴¹⁹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech hřebenářů Praha 1735–1817*, inventář AMP, Praha 2009.

⁴²⁰ Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 175

⁴²¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 315v–316r.

hřebenářští cechmistři Petra Slavíka, který svou pomluvou staroměstského cechu u cechu v Poznani způsobil, že tamější cech odmítl napříště přijímat jejich tovaryše na vandru. To vedlo k rozkolu v cechu, neboť tovaryši nechtěli dál pracovat u svých mistrů.⁴²² Tato zmínka o staroměstském cechu je poněkud v rozporu se soupisy cechmistrů, v nichž se hřebenáři objevují až v 17. století. Vše lze snad vysvětlit existencí meziměstského cechu se sídlem cechovní správy na Novém Městě pražském či jurisdikční příslušností této organizaci některému ze subdelegovaných staroměstských úřadů.

Přestože jsme již vylíčili vznik cechu na Novém Městě pražském ve čtyřicátých letech 16. století, řada badatelů chybně datovala založení až do roku 1588, kdy byla tamějšímu cechu potvrzena nová privilegia.⁴²³ Dokonce i Zikmund Winter, který věděl o založení cechu v roce 1545, napsal, že roku 1588 chtěli novoměstští hřebenáři cech proti štolířům.⁴²⁴ V souvislosti s tím je třeba poukázat na absenci hřebenářských cechmistrů v novoměstských soupisech z šedesátých a osmdesátých let 16. století. Domnívám se proto, že cech doložený ve čtyřicátých letech mohl později zaniknout a roku 1588 být znovu obnoven. V této obnovené organizaci působili v 17. století hřebenáři společně s knoflíkáři.

Z let 1666–1674 pochází konečně přímé doklady o společném cechu hřebenářů a kartáčníků na Starém Městě pražském v soupisech tamějších cechmistrů. Roku 1676 potvrdil purkmistr s městskou radou nová statuta samostatného hřebenářského cechu Starého Města pražského,⁴²⁵ což koresponduje s rozdělením původního společného cechu na dvě samostatné organizace, které pozorujeme v soupisech od roku 1678. Zároveň lze staroměstskému cechu přiřknout dochovanou pokladnici s letopočtem 1677⁴²⁶ a snad i výběrčí pokladničku z roku 1680.⁴²⁷

K vytvoření meziměstského cechu tří pražských měst došlo už v polovině třicátých let 18. století, kdy roku 1735 konfirmoval císař Karel VI. statuta společné organizaci hřebenářů.⁴²⁸ Zda s touto organizační změnou souviselo i pořízení nové pokladnice, která se dochovala v městském muzeu a je datovaná do 18. století, se můžeme pouze dohadovat.⁴²⁹

S ohledem na celopražskou působnost hřebenářského cechu již před polovinou 18. století, nepředstavoval rok 1784 pro tuto organizaci výraznou organizační změnu.

⁴²² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1165, fol. 188r–188v.

⁴²³ Josef EMLER, *Řemeslničtí pořádkové*, s. 585.

⁴²⁴ Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 9.

⁴²⁵ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 80.

⁴²⁶ MMP, inv. č. H 010 143.

⁴²⁷ MMP, inv. č. H 033 608.

⁴²⁸ AMP, Cech hřebenáři Praha, inv. č. 1 (sign. Hřebenáři 1).

⁴²⁹ MMP, inv. č. HD 000 937.

Na soupisy z přelomu 18. a 19. století navazují schematismy, v nichž se až do roku 1851 s organizací hřebenářů pravidelně setkáváme. Z roku 1802 pochází rovněž dochované pečetídlo cechu.⁴³⁰ Domnívám se, že na činnost cechu navázalo po roce 1860 živnostenské společenstvo, které o několik desetiletí později předalo dochované pokladnice a další předměty městskému muzeu.

Hřebíčkáři viz cvočkáři

6.24 Hudebníci

německy: *Musikanten, Spielleute*

staročesky: *muzikáři*

Výrazem *muzikanti* či *muzikáři* byli v minulosti označováni hráči na nejrozličnější strunné, dechové i bicí nástroje. Městští hudebníci se velmi často sdružovali ve skupiny (tzv. *compagnie*) a zajišťovali hudební produkci na událostech obyvatel města a ve šlechtických sídlech. A právě tyto události se obdobně jako v případě kuchařů (viz 6.59) staly předmětem snah hudebníků o získání monopolu.

Cech hudebníků vznikl nejprve na Novém městě pražském. Z roku 1633 pochází první doložené artikule tohoto pořádku, jejichž vydavatelem byl zdejší šestipanský úřad.⁴³¹ Jurisdikční podřízenost tomuto subdelegovanému úřadu ostatně vysvětluje, proč v soupisech novoměstských cechmistrů z této doby nejsou představení muzikantů uváděni.

Na Starém Městě pražském vznikl muzikantský cech bezmála o půl století později. V roce 1677 rada vyslyšela prosby profesních hráčů a udělila jim monopol na tento druh živnosti. Cech nesdružoval pouze jednotlivé hudebníky, ale rovněž skupiny. Statuty byla upravena pracovní práva staroměstských hudebníků nejen vůči přespolním, ale i vůči novoměstským a malostranským. Nadále tak mělo platit, že pokud staroměstský muzikant chtěl vypomoci v ostatních městech pražských, musel to předem oznámit starším svého pořádku a obdobně museli o povolení účinkovat na Starém Městě pražském žádat hudebníci z Nového Města a Malé Strany.⁴³²

⁴³⁰ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 142.

⁴³¹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 136, fol. 136r–137v

⁴³² Artuš REKTORYS (ed.), *Statuta Pocztiwého pořádku muzykářského*, in: *Kniha o Praze (Pražský almanach) I*, Praha 1930, s. 188–191.

Od roku 1678 nacházíme hudebníky pravidelně v soupisech staroměstských cechmistrů, což odpovídá ustavení cechu podrízeného hned od počátku přímo městské radě. Ta byla zároveň garantem vydaných artikulí.

Ze stejného roku pochází i první zmínka o organizovaných hudebnících na Malé Straně v soupisech tamějších cechmistrů. Zůstává otázkou, zda můžeme vyvozovat nějakou souvislost mezi tímto výskytem a ustanovením staroměstského cechu, což by naznačovalo bližší spojení obou organizací. Tato skutečnost však nijak nevyplyvá z textu staroměstských artikulí. Poslední doložená zpráva o malostranském cechu pochází z roku 1694, kdy jeho představitelé byli zapsáni do posledního známého soupisu cechmistrů.

Z dochovaných pramenů závěrečné čtvrtiny 18. století se dozvídáme pouze o dvou ceších, ve kterých byli hudebníci organizováni až do sjednocení pražských měst. Jednalo se o cech staroměstský a novoměstský.

Přestože po roce 1784 došlo k vytvoření společného cechu, organizace se v té době potýkala s existenční krizí. O ní se dozvídáme z výkazu účetnictví magistrátu z roku 1785, ve kterém cech vysvětloval, že se v jejich pokladnici nenacházejí žádné peníze.⁴³³ Tato zpráva je zároveň posledním dokladem této organizace.

V pramenech nalezneme i kusé doklady o tom, že v 18. století existoval cech židovských hudebníků. O jeho vývoji toho však prozatím moc nevíme.⁴³⁴

6.25 Huntýři

latinsky: *hunterii*

Přestože se huntýři ani jejich organizace dosud nestali předmětem samostatného vědeckého bádání, díky své blízkosti k řeznickému řemeslu o nich nalezneme dílčí poznatky v literatuře, která se zabývá primárně řeznickou profesí (viz 6.111).

Huntýřem byl v minulosti nazýván přespólní řezník, který dovážel do města maso na vozících (německy *der Hunt*), od nichž získala tato živnost svůj název. Huntýřská profese se od řeznické lišila pouze mírou svobod a práv v rámci trhu, neboť dovážet maso do města mohli huntýři pouze jeden den v týdnu. Maso neprodávali v masných krámech jako řezníci, nýbrž na městských trzích. Dovážením masa přespólními řezníky vznikalo pro městský trh zdravé konkurenční prostředí, které však bylo pro příslušníky řeznického cechu nežádoucí. Po celou dobu se proto setkáváme s pokusy řezníků dovoz masa huntýři omezit či úplně zakázat. Je

⁴³³ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

⁴³⁴ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

však pochopitelné, že huntýře proti řezníkům bránila městská vrchnost, která stála o přijatelnou úroveň ceny masa.

S huntýři se v Praze setkáváme zejména na Novém Městě pražském, neboť do oblasti dnešního Karlova náměstí (do roku 1848 Dobytčí trh) byl záhy po založení této části pražského souměstí trh s dobyt看 přesunut. Původně přespolní řezníci se zde však v průběhu 15. století začali usazovat, čímž se z nich stávali plnoprávní měšťané.⁴³⁵ Tento trend si již před polovinou tohoto století vyžádal vyřešení vzájemného soužití mezi huntýři a cechem novoměstských řezníků. V roce 1446 byla uzavřena mezi zástupci obou živností dohoda, jež stanovila podmínky prodeje masa huntýři. Ti nově směli pod pokutou propadnutí surovin dobytek na sobotní trh porážet v pátek a maso prodávat výhradně na trhu, nikoliv v masných krámech jako řezníci. V tomto „svolení“ nacházíme patrný odkaz na starší tradici, která byla tímto právně kodifikována.⁴³⁶ Přestože se na první pohled může tato dohoda zdát výhodná pouze pro řezníky, řezníci tímto pořízením huntýřům poskytli písemné záruky týkající se jejich prodeje masa na novoměstských trzích. Celkový ráz tohoto vzájemného narovnání nám poodkrývá i skutečnost, že bylo výsledkem jednání zástupců obou řemesel, a tedy se jedná o nejstarší doklad huntýřské organizace na Novém Městě pražském.

Navzdory tomuto písemnému ukotvení huntýřských práv kladl Zikmund Winter vznik cechu až do počátku 16. století, neboť v tomto období narůstá množství zpráv svědčících o existenci huntýřské organizace. V roce 1521 došlo k obnově smlouvy mezi huntýři a řezníky z roku 1446, v roce 1524 vykonali představení cechu náboženskou přísahu a od roku 1528 jsou představení této organizace zachyceni ve všech dochovaných soupisech novoměstských cechmistrů. Na základě výše uvedeného se však domnívám, že vznik novoměstského cechu huntýřů můžeme klást do čtyřicátých let 15. století.

Obnovení dohod z roku 1446 v roce 1521 je patrně dokladem jiného procesu, a to rozšíření práv novoměstských huntýřů i na staroměstské řemeslníky v důsledku sjednocení pravobřežní Prahy. V textu nás totiž zarazí skutečnost, že huntýřům bylo vymezeno místo na trhu u sv. Havla,⁴³⁷ což bylo tradiční místo na Starém Městě pražském vyhrazené huntýřům už od středověku.⁴³⁸ Rozšíření působnosti některých cechů i na prostor druhého města sledujeme po roce 1518 hned u několika profesí. Předpokládejme proto, že huntýřská organizace byla jedním z těchto případů, což nutně vedlo ke sporům s velice vlivným cechem staroměstských

⁴³⁵ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 659.

⁴³⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 279v.

⁴³⁷ Rukopis, v němž byly zachyceny okolnosti celého jednání, shořel v květnu roku 1945 při požáru Staroměstské radnice, nicméně Zikmund Winter vybrané části tohoto textu zachytil. Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 419–420.

⁴³⁸ Petr ČORNEJ, *Kočíčka, Kurvička, Kokot*, s. 39.

řezníků. Při úpravě vzájemných hospodářských práv bylo využito novoměstské ujednání z roku 1446. Celá záležitost je proto dokladem této hypotézy o dočasném rozšíření působnosti novoměstského cechu i do prostoru Starého Města pražského, což dokládá i skutečnost, že výsledek jednání byl zachycen v knize staroměstské provenience.

Po rozluce Starého a Nového Města pražského nenacházíme na Starém Městě známky pokračující organizace huntýřů, což můžeme vysvětlit silnou pozicí tamějšího řeznického cechu či nedostatečným početním zastoupením huntýřské profese ve staroměstském prostoru. Další existenci huntýřské organizace proto sledujeme pouze na Novém Městě pražském, kde doklady existence cechu nalézáme od konce dvacátých let kontinuálně až do obnovy cechů počátkem let šedesátých 16. století.

V poslední čtvrtině 16. století zde však došlo k postupnému sblížení usedlých huntýřů s řeznickým cechem. V důsledku toho došlo nejpozději v osmdesátých letech k jejich plnoprávnému začlenění do stávající struktury řeznické organizace. V obou soupisech novoměstských cechmistrů z osmdesátých let 16. století totiž nalezneme huntýřské představitele vedené pod označením „*menší pořádek řeznický*“. Absence obdobného typu tohoto pramene z přelomu 16. a 17. století nedovoluje sledovat další vývoj vzájemného sblížení a propojení obou cechů, nicméně v soupisech ze třicátých let 17. století již starší huntýře ani menší pořádek řeznický nenacházíme. Patrně došlo k zániku této živnosti začleněním příslušníků huntýřské profese mezi řádné řezníky.

Definitivní tečku za přespolním dovozem masa učinil roku 1652 Ferdinand II., který zmíněného roku potvrdil statuta staroměstským řezníkům. Spolu s tím zakázal mimopražským mistrům (*řezníkům a krosnařům*) dovoz a prodej masa v pražských městech.⁴³⁹

Je pozoruhodné, že v textu generálního cechovního patentu je označení huntýř synonymem k fušerovi či štolíři, tedy řemeslníkovi, který svou prací narušuje monopol řádně vyučených a přijatých mistrů cechovních profesí.

6.26 Chirurgové

latinsky: *chirurgi*

Přestože profese chirurgů představuje samostatný obor, byla od svých počátků úzce spjata s živností bradýřů. Bradýři byli jednak vývojovým mezistupněm v postupné emancipaci této ryze lékařské disciplíny, jednak s bradýři měli chirurgové i společnou organizaci. Z tohoto

⁴³⁹ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech řezníků*, s. 34.

důvodu je výklad o vývoji cechovní organizace sdružující chirurgy v pražských městech i o relevantní literatuře veden pouze v kapitole věnované bradýřům (viz 6.6).

6.27 Iluminátoři

latinsky: *illuminatores*

staročesky: *iluministi*

Veškerá literatura vztahující se k iluminátorům se zpravidla týká i malířů obecně, proto je uvedena až v oddíle věnovaném malířům (viz 6.65). Výjimku tvoří poměrně hojná látka, která je věnována miniaturám v konkrétním rukopise či která se zabývá tvorbou některých mistrů, ta zde však s ohledem na předmět zkoumání nebude více rozváděna.

Iluminátora nebo jinak též *malíře (knižních) miniatur* je sice možné považovat za malíře, nicméně již ve středověku došlo v tomto odvětví ke specializaci, a tedy je potřeba rozlišovat iluminátora rukopisů od malíře obrazů. Odpovídá tomu jednak poměrně důsledně dodržovaná dobová terminologie, jednak odlišné podmínky mistrovství pro představitele obou těchto odvětví.⁴⁴⁰

První zmínky o specializovaných malířích knižních miniatur organizovaných v rámci svatolukášského cechu uměleckých profesí nalezneme v seznamech zemřelých členů z padesátých a šedesátých let 15. století.⁴⁴¹ Od této chvíle byli iluminátoři prokazatelně členy staroměstské organizace po celé sledované období až do jejího zániku na počátku osmdesátých let 18. století (viz 6.65). Jiná však byla situace ve zbylých dvou pražských městech. Zatímco na Novém Městě pražském iluminátoři nikdy nebyli členy tamějšího cechu, na Malé Straně byli po vytvoření samostatného cechu roku 1674 formálně organizovaní (hovoří o tom statuta z roku 1674, která však byla takřka doslovně převzata od staroměstsko-malostranského cechu). Fakticky zde ale patrně nepůsobili, protože v artikulích z roku 1734 již nejsou uvedeni jako organizované řemeslo. Hlavní výklad o vývoji jednotlivých malířských cechů je veden na příslušném místě této práce (viz 6.65).

⁴⁴⁰ Zatímco malíř měl namalovat deskový obraz Madonny s dítětem včetně vlastního provedení rámu, tovaryš iluminátor měl vybarvit dva mědiryty, přičemž jednou z nich měla být rovněž Madonna s dítětem. Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 320.

⁴⁴¹ Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Cechovní kniha pražských malířů*, s. 32–34.

6.28 Jehláři

latinsky: *acufices*německy: *Nadler, Spennandelmacher (špendlíkáři)*

Dějinám pražského jehlářského cechu je věnována studie zabývající se pražskými špendlíkáři autorů Otakary Řebounové, Věry Šlancarové a Martina Omelky.⁴⁴² V rámci tohoto příspěvku autoři krásně popsali jednotlivé fáze výroby špendlíků, které komparovali s pozůstalostním inventářem jednoho pražského mistra. Fond cechu špendlíkářů, který obsahuje písemnosti společného cechu sdružujícího i jehláře, uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.⁴⁴³

Ve středověku existovalo pouze jediné řemeslo jehlářů, kteří z drátů vyráběli jehly i špendlíky. Nejlepší představu o šíři jehlářské produkce získáme díky artikulím z roku 1436, kde jsou vypočítány jehly krejčovské, kožešnické i ševcovské, dále mosazné špendlíky s mosaznými či cínovými hlavičkami. Jehly mohl řemeslník vyrábět pouze z čisté oceli nebo z čistého železa. Bylo výslovně zakázáno využívat sloučeniny obou prvků, na druhou stranu však bylo možné obchodovat se železným zbožím. Od 16. století se v pramenech setkáváme i s výrazem špendlíkář. Přestože se jednalo o velmi podobnou profesi, měli bychom obě profese odlišovat, a to i navzdory skutečnosti, že až na jediný souběžný výskyt v soupise staroměstských cechmistrů z roku 1599 byla obě označení používána v pramenech v synonymním významu. V novověku rovněž sledujeme odklon některých jehlářů od výroby ve prospěch překupnictví dováženého zboží.⁴⁴⁴ V nejmladším období nalézáme mezi atributy jehlářského řemesla (a tedy i v jeho běžné produkci) i vlasové sponky.

Přestože jsou počátky cechovní organizovanosti pražských jehlářů starší, vznik jejich samostatného cechu spadá do třicátých let 15. století. Z roku 1436 pochází listina, na jejímž základě vznikl meziměstský cech sdružující všechny pražské mistry. Tato organizace byla společná i pro strunaře, kteří však na základě těchto artikulí měli mít ve společné organizaci podřízené postavení.⁴⁴⁵ Podíváme-li se do porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům, nacházíme jehláře pod společnou korouhví platněřů, a to v takovém postavení vůči korouhevnickému řemeslu, které by odpovídalo jejich účasti ve společném cechu. Domnívám se, že se jedná o pozůstatek původní jehlářské účasti v platněřském cechu, přičemž písař v jejich případě nereflektoval vznik samostatného cechu krátce před vznikem tohoto pramene.

⁴⁴² Martin OMELKA – Otakara ŘEBOUNOVÁ – Věra ŠLANCAROVÁ, *Špendlík – před hradbou a za hradbou*, *Archæologia historica* 36, 2011, č. 2, s. 523–540.

⁴⁴³ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech špendlíkářů Praha 1731–1856*, inventář AMP, Praha 2007.

⁴⁴⁴ Martin OMELKA – Otakara ŘEBOUNOVÁ – Věra ŠLANCAROVÁ, *Špendlík*, s. 528.

⁴⁴⁵ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 91.

Už roku 1454 ze společného meziměstského cechu odešli novoměstští mistři.⁴⁴⁶ Lze však odmítnout tvrzení dosavadních badatelů, že novoměstští jehláři byli cechovně organizováni teprve od řečeného roku.⁴⁴⁷ Další vývoj této organizace bohužel není známý.

Posledním dokladem existence samostatného staroměstského cechu jehlářů je žaloba cechmistrů z roku 1455 na dva členy cechu, kteří měli vykrást cechovní pokladnici a odcizit i pečetidlo.⁴⁴⁸ Nejpozději na počátku 16. století došlo k opětovnému připojení jehlářů k platnéřskému cechu. Přestože není jisté, kdy ke splynutí došlo, již při náboženské přísaze v roce 1524 samostatný jehlářský cech nevystupoval.

V nadcházejícím období byli jehláři a od konce 16. století i nově se specializující špendlíkáři organizováni ve staroměstském rajcechu sdružujícím různá kovodělná řemesla, který vznikl z původního platnéřského cechu (viz 6.93 a 6.76).

Opětovný vznik samostatného jehlářského cechu patrně spadá až do 18. století. I když nemáme k dispozici prameny normativního charakteru (zejména artikule), určitým vodítkem je bezesporu dochovaná kniha almužen špitálu milosrdných bratří, kterou si jehláři začali vést roku 1727.⁴⁴⁹ Přestože ještě v soupise staroměstských cechmistrů z roku 1729 jsou zaznamenáni jehláři ve společném cechu s dalšími kovodělnými řemesly, předpokládám jejich úplné osamostatnění v době reforem cechovníctví Karla VI. ve třicátých letech 18. století. Tato organizace byla společná pro jehláře i špendlíkáře, přičemž převaha výrazu *Nadler* před *Spennandelmacher* v písemnostech úředního charakteru napovídá, která z obou profesí byla ve sdružení převládající.

Pro nadcházející desetiletí prameny dosud chybí, proto se můžeme v našem výkladu opřít až o zvláštní artikule pražského cechu, která byla vydána v roce 1777⁴⁵⁰ půl roku po vydání obdobného pořízení vídeňským jehlářům, které se rovněž nacházelo v někdejší cechovním archivu pražských jehlářů.⁴⁵¹ V této době již existoval cech, který vznikl na základě staroměstské organizace rozšířením na prostor celého pražského souměstí. O tom svědčí nadpis knihy přijatých mistrů založené v tomto období „*Meisterbuch neues von Anno 1780 für die ehersammen pragerburglichen Nadler*“.⁴⁵² Navzdory svému vročení některé zápisy pocházejí už z předchozího období, což znovu plně koresponduje se vznikem samotného jehlářského cechu v první polovině 18. století.

⁴⁴⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2084, fol. 368r; Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 466–467.

⁴⁴⁷ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 495; Jan DIVÍŠ, *Pražské cechy*, s. 29.

⁴⁴⁸ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2141, fol. 25r.

⁴⁴⁹ Tamtéž, rkp. 3465.

⁴⁵⁰ Tamtéž, rkp. 3440.

⁴⁵¹ Tamtéž, rkp. 3442.

⁴⁵² Tamtéž, rkp. 3446.

V důsledku nastíněného vývoje je patrné, že sjednocení pražských měst v roce 1784 neznamenovalo pro tuto organizaci žádný předěl v dosavadní struktuře. Přesto sledujeme ve vedení knih k roku 1787 založení dvou druhů knih, které evidovaly přijaté a vyučené učedníky.⁴⁵³ Zda se jedná pouze o shodu dat, či zde existovala nějaká souvislost se spojením pražských měst, není zřejmé.

Ačkoliv je to překvapivé, jehláři nebyli zahrnuti do změn organizace kovodělných řemesel císaře Josefa II. v letech 1785–1786. Cech byl i nadále samostatný jako v předchozích letech, o čemž vedle soupisů z přelomu 18. a 19. století a schematiců svědčí dochované cechovní knihy vedené až do konce cechovního zřízení.⁴⁵⁴ Dalším dokladem jehlářského cechu tohoto období je razítko jehlářských tovaryšů z roku 1829.⁴⁵⁵

Po roce 1860 vytvořili jehláři spolu s pasíři živnostenské společenstvo, jak vysvítá ze dvou dochovaných knih původně samostatného jehlářského cechu.⁴⁵⁶

6.29 Jircháři

latinsky: *albicardones*

německy: *Weiβgerber*

Jirchářská profese patřila do té skupiny řemesel, která v minulosti zajišťovala primární zpracování syrových kůží. Od ostatních se však jircháři lišili tím, že ke své práci využívali kamenec (tzv. alůn), čímž dosahovali u svých výrobků bílé barvy. Na rozdíl od koželuhů se soustředili na vydělávání jemných kůží (zejména skopových, jeleních a srnčích).

Obdobně jako v případě ostatních řemeslníků vydělávajících kůže bylo ve středověku střediskem pražského jirchářství Nové Město pražské. Zde si jircháři ještě v době předhusitské založili vlastní cech. Zatímco Jan Diviš uvedl, že jirchářská organizace vznikla již v roce 1364,⁴⁵⁷ ostatní badatelé se při dataci vzniku pořádku spíše klonili k počátku 15. století.⁴⁵⁸ Z této doby totiž pochází první přímé doklady hájení jejich výrobního monopolu proti koželuhům. I v dalších desetiletích 15. století se s jirchářskou organizací setkáváme zejména v souvislosti se spory s cechy jiných kožedělných řemesel, především koželuhů.⁴⁵⁹ Existuje dokon-

⁴⁵³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3444, 3445.

⁴⁵⁴ Tamtéž, rkp. 3439, 3467, 3468.

⁴⁵⁵ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 143.

⁴⁵⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3444, 3445.

⁴⁵⁷ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 43.

⁴⁵⁸ Václav Vladivoj TOMEK, *DMP II*, s. 385; Zimund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 139.

⁴⁵⁹ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 463, 465.

ce i možnost, že roku 1453 došlo na Novém Městě pražském k vytvoření společného cechu s koželuhy (viz 6.51).

O staroměstských jirchářích máme pro období středověku méně zpráv, neboť v této části pražského souměstí se jirchářství provozovalo v podstatně menším měřítku. Zikmund Winter k tomu dokonce uvedl, že „*na Starém Městě teprve po r. 1517 devět se jich usadilo za měšťany*“.⁴⁶⁰ Na základě porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům však lze usuzovat, že i zde přece jen byli před polovinou 15. století organizováni, a to v některém z kožedělných cechů, nejpravděpodobněji rukavičkářů (viz 6.106).

Během spojení pražských měst došlo k rozšíření monopolu novoměstského jirchářského cechu i na prostor Starého Města pražského, ale pouze dočasně. Po rozdělení obou pravobřežních měst můžeme dále sledovat organizaci jirchářů pouze v novoměstském prostoru. Zde ve druhé polovině 16. století docházelo k častým sporům mezi jircháři a jinými kůži vydělávajícími profesemi, nově s cechem zámišníků a barvířů kůží. Všechna tři řemesla si totiž byla technologicky velmi podobná, a proto bylo vzájemné narušování výrobních monopolů na denním pořádku. Situace eskalovala na přelomu 15. a 16. století, kdy přetrvávající konflikty vyřešila městská rada tím, že roku 1603 spojila všechna tři řemesla v jednom cechu.⁴⁶¹ Podle dochovaného nálezu mohl nově každý člen společné organizace vydělávat kůže všemi způsoby, které uměl.

Před polovinou 17. století začali o cech usilovat i jircháři a zámišníci na Starém Městě pražském. Roku 1650 požádali čtyři tamější mistři o potvrzení artikulí nového cechu, které vytvořili na základě statut vídeňského pořádku. Poté, co císař Ferdinand III. tento cech povolil,⁴⁶² jej pravidelně vidáme v soupisech staroměstských cechmistrů. Cech byl společný pro staroměstské jircháře a zámišníky, nicméně patrně v něm byli organizováni i původní staroměstští barvíři kůží (viz 6.3).

Na Malé Straně k vytvoření jirchářského cechu ani ve středověku ani v raném novověku nedošlo. K monopolizaci této profese došlo až v souvislosti s vytvořením celopražského cechu za vlády Marie Terezie. Roku 1741 byly sloučeny organizace staroměstských a novoměstských jirchářů a zámišníků, přičemž statuta společného cechu potvrdila Marie Terezie pro všechny mistry tří pražských měst.⁴⁶³ Hradčany do tohoto privilegia zahrnuty nebyly, neboť zde s ohledem na absenci vodního toku k rozvoji těchto oborů nedošlo.

⁴⁶⁰ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 443.

⁴⁶¹ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 155r–158r.

⁴⁶² Tamtéž, fol. 503r–508v.

⁴⁶³ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 87, k. 1778, s. f.

Z hlediska geografické působnosti cechu nepředstavoval pro cech jirchářů a zámišníků rok 1784 žádnou organizační změnu. Ve společné organizaci nacházíme obě řemesla i v závěru 18. a po celou první polovinu 19. století, jak dokládají všechny soupisy tohoto období a následně i schematismy.

Pro poslední desetiletí existence cechovního zřízení jsem bohužel nenalezl žádný doklad existence této organizace. Předpokládám však, že cech nezanikl. Je možné, že po roce 1860 se jircháři a zámišníci stali součástí živnostenského společenstva koželuhů, neboť původní korouhev jirchářského cechu z roku 1791 předala do městského muzea právě tato organizace.⁴⁶⁴ Původní cechovní archiv se však nedochoval.

6.30 Kabátníci

latinsky: *ioppatores, ioppulatores*

německy: *Jopner*

Kabátnické řemeslo je důkazem míry, které dosáhla specializace oděvních řemesel ve středověku. Jednalo se o profesi na pomezí krejčovského a kožešnického řemesla, neboť kabátníci šili své zboží jak z hrubých látek (např. barchetu nebo cvilichu), tak i z kožešin. Odbytové možnosti pražských měst dokonce umožnily kabátnické živnosti vnitřní rozdělení na nováky, kteří šili nové zboží, a vetešníky, kteří spravovali šatstvo obnošené.

O počátcích cechu kabátníků, který byl patrně společný pro Staré a Nové Město pražské, se dozvídáme ze sporu mezi krejčími obou pražských měst a kabátníky z roku 1444. V rozsudku se totiž staroměstští i novoměstští konšelé odvolali na vzájemnou dohodu mezi oběma řemesly z doby „za slavné paměti krále Václava“, tedy před rokem 1419.⁴⁶⁵ Lze proto usuzovat, že cech existoval již na počátku 15. století.

Roku 1441 eskalovaly spory mezi kabátníky nováky a vetešníky, kteří řečeného roku ze společného cechu vystoupili.⁴⁶⁶ Osudy kabátníků nováků můžeme v nadcházejícím období sledovat již jen na Novém Městě pražském. Vzhledem k tomu, že roku 1448 potvrdil purkmistr a novoměstská rada zdejším řemeslníkům nová statuta, mohlo řečeného roku dojít k rozdělení původního meziměstského cechu.⁴⁶⁷ Tuto otázku nám však nedostatečně dochovaná pramenná základna nedovoluje s jistotou zodpovědět.

⁴⁶⁴ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 44.

⁴⁶⁵ Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 445–446.

⁴⁶⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 73v–74r, Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 441–442.

⁴⁶⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 291r–291v, Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 457–458.

Poslední zprávou, která se váže k novoměstskému cechu, je ustanovení z roku 1453 o počtu učedníků a tovaryšů.⁴⁶⁸ Po tomto datu nemáme o této organizaci žádné další doklady. S určitostí můžeme jen konstatovat, že zanikla nejpozději na počátku 16. století, neboť zástupci tohoto cechu se již neúčastnili náboženské přísahy v roce 1524.

Kamnáři viz hrnčíři

6.31 Kameníci

latinsky: *lapicidae*

německy: *Steinmetzer*

Stavební řemesla patří k velmi dobře zpracovaným okruhům městských živností. Současný badatel se proto může opřít o velké množství prací, které jim byly věnovány. Prvním velkým počinem byla edice Karla Mádlů zpřístupňující nejstarší památky (zejména artikule) pražských kameníků a zedníků.⁴⁶⁹ V rámci medailonků pražských cechů sice zpracoval dějiny pražských cechů i František Holec,⁴⁷⁰ nicméně všechny tyto práce nahradila svým soustavným výzkumem Ivana Ebelová, která se zabývala vývojem pražských (ale i mimopražských) stavebních řemesel.⁴⁷¹ Několik střípků z dějin pražských kamenických cechů přidal i Václav Rybářík.⁴⁷² Fond cechu kameníků a zedníků uspořádala Zlata Brátková v roce 2005.⁴⁷³

Když mluvíme o stavebních řemeslech, zpravidla se mezi ně řadí ty profese, které původně působily ve stavební huti. Základními z nich byli kameníci a zedníci (viz 6.153), dále řemeslo tesařů (viz 6.135) a pokrývačů (viz 6.96). Nejužší sepětí panovalo mezi kameníky a zedníky, kteří zajišťovali samotnou výstavbu budov, každý však z jiného materiálu. Kameníci opracovali kamenné kvádry, zatímco zedníci pracovali s pálenými cihlami. Navíc byli kameníci

⁴⁶⁸ Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 466.

⁴⁶⁹ Karel Boromejský Mádl, *Řád zedníků a kameníků pražských v XVI. století*, PAM 16, 1893–95, s. 644–654.

⁴⁷⁰ František Holec, *Z dob slávy pražských cechů. Cech zedníků a kameníků*, Praha '83, 1983, č. 6, s. 34; týž, *Z dob slávy pražských cechů. Cechy tesařů a pokrývačů*, Praha '83, 1983, č. 7, s. 34.

⁴⁷¹ Ivana Ebelová, *Mistrovské kusy stavebních řemeslníků v cechovních artikulích 16.–18. století*, in: *Historia docet. Sborník příspěvků k počtům šedesátých narozenin prof. Dr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992, s. 59–72; táž, *Mzdy stavebních řemesel ve světle cechovních pořádků*, in: *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. Dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 153–161; táž, *Organizace a písemnosti cechů stavebních řemesel v době předbělohorské*, *Acta Universitatis Carolinae – philosophica et historica* 1/1992, *Z pomocných věd historických* 10. *Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války*, Praha 1992, s. 71–75; táž, *Novoměstské cechy stavebních řemesel v 16. až 18. století*, DP 17, Praha 1998, s. 185–190; táž, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001.

⁴⁷² Václav Rybářík, *Pražští skalníci, kameníci a sochaři*, Praha 2017.

⁴⁷³ Zlata Brátková, *Cech zedníků a kameníků Praha 1620–1859 (1903)*, inventář AMP, Praha 2005;

v minulosti i zručnými sochaři a kamenné kvádry otesávali do nejružnějších ozdob (např. fiály, chrlice, sochy světců a panovníků).

Přestože už ve 14. století nalezneme pevná uskupení stavebních řemesel, nemůžeme v tomto období ještě mluvit o ceších. Při konkrétní stavbě totiž vznikaly stavební hutě, jejichž polyspolitost byla pevně spojena s daným projektem. Tyto organizace nebyly vázány žádným způsobem na prostor konkrétního města, a členství v nich proto nebylo podmíněno získáním městského práva v dané lokalitě. Přesto byl vnitřní chod regulován řády obdobně jako u cechovních organizací. Angažmá jednotlivých řemeslníků však vznikalo ad hoc a nebylo povinné. V čele stál zpravidla stavitel, který byl zároveň architektem.⁴⁷⁴

Tento prvotní druh organizace známe i z pražských měst a je pravdou, že existence hutí dlouhou dobu bránila vytvoření cechů stavebních řemesel. Ke změně došlo kolem poloviny 15. století, kdy se cechovní principy již naplno prosadily u většiny profesních sdružení. Stavební rozvoj, který zákonitě nastal po dlouhém období husitských válek, se proto odehrával v již změněných právních podmínkách. Systém hutí sice nadále existoval, nicméně vedle nich se formovaly první cechy sdružující kameníky, zedníky, tesaře a pokrývače. Na Starém Městě pražském máme první doklady o takovém sdružení k roku 1458.⁴⁷⁵ O ceších v jiných městech pražských nemáme pro toto období žádné zprávy, nicméně roku 1482 došlo k vytvoření meziměstského cechu všech tří pražských měst.⁴⁷⁶

Tento cech zaznamenal určité změny po ustavení huti Benedikta Rejta na Pražském Hradě, která sdružovala stavební řemeslníky hradčanské a malostranské. Svědčí o tom smlouva z roku 1524, kterou uzavřeli na jedné straně staroměstští a novoměstští mistři s Benediktem Rejtem na straně druhé.⁴⁷⁷ Pevné sepětí mistrů pravobřežní Prahy utužovalo v této době i spojení Starého a Nového Města pražského.

K pronikavým změnám došlo ve třicátých letech 16. století. Nejprve došlo po smrti Benedikta Rejta roku 1536 k rozpadu hutě, která sdružovala malostranské mistry. To umožnilo opětovné sblížení malostranských kameníků a zedníků s mistry pravobřežní Prahy. Zároveň v této době eskalovaly vzájemné spory mezi zedníky a kameníky, proto roku 1539 došlo k nové úpravě poměrů mezi oběma profesemi novými artikulemi. Přestože tato statuta byla vydána purkmistry a radami všech tří pražských měst (což by naznačovalo obnovení meziměstského cechu), již první artikul předepisoval vznik samostatných cechů v jednotlivých částech pražského souměstí. To vše se jeví jako poměrně srozumitelné, nicméně je zde něko-

⁴⁷⁴ Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská*, s. 20–21.

⁴⁷⁵ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 577.

⁴⁷⁶ Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská*, s. 21.

⁴⁷⁷ Karel Boromejský MÁDL (ed.), *Řád zedníků a kameníků*, s. 644–645.

lik okolností, které interpretaci tohoto ujednání znesnadňují. Prvním z nich je skutečnost, že i roku 1546 byly tyto artikule confirmovány opět radami všech tří pražských měst. Druhou skutečností je dvojice statut pro staroměstské⁴⁷⁸ a novoměstské mistry,⁴⁷⁹ které byly vydány stejného dne 13. prosince roku 1586. To vše nasvědčuje, že mezi cechy jednotlivých pražských měst přetrvávaly úzké vazby. Artikule z roku 1539 by proto šlo interpretovat i jiným způsobem, a to tak, že byl obnoven cech tří pražských měst, přičemž v rámci každého města měli mít mistři své cechmistry a vlastní pokladnici. V takovém případě by k rozpadu tohoto cechu došlo až roku 1586.

Po polovině 16. století se ze společného cechu stavebních řemesel osamostatnili pokrývači (viz 6.96). Proces osamostatňování jednotlivých řemesel pokračoval i v dalších desetiletích, kdy nejpozději v osmdesátých letech 16. století došlo k vytvoření samostatných tesařských cechů jednotlivých pražských měst (viz 6.135).

Poněkud stranou cechů pravobřežní Prahy se vyvíjela malostranská organizace, neboť první artikule tamějšího cechu pochází až z roku 1610 a roku 1644 byly confirmovány.⁴⁸⁰ Jejich obsah je však velmi podobný artikulím cechů Starého a Nového Města pražského, což je dalším dokladem pokračující meziměstské spolupráce mezi pražskými cechy.⁴⁸¹

V 17. století můžeme cechy jednotlivých měst sledovat pouze v soupisech cechmistrů. Jedinou dochovanou knihou z tohoto období jsou registra schůzí staroměstského menšího pořádku z let 1620–1695.⁴⁸²

Ke změnám v organizaci cechů stavebních řemesel došlo až před polovinou 18. století. Snad v důsledku reforem cechovníctví ve třicátých letech vytvořili kameníci všech tří měst společný cech, čímž se rozpadla tradiční spolupráce kameníků se zedníky. Statuta celopražského cechu kameníků potvrdila Marie Terezie roku 1740.⁴⁸³ Nadcházejícího roku byla založena úřední kniha⁴⁸⁴ a pořízeny dvě dochované pokladnice (mistrovská a tovaryšská).⁴⁸⁵ V původních ceších jednotlivých měst zůstali nadále organizováni pouze zedníci (viz 6.153) se staviteli (viz 6.120).

S ohledem na celopražský charakter kamenického cechu, nepředstavovalo spojení pražských měst v roce 1784 pro jejich strukturu žádnou organizační změnu. Z let 1789–1796 po-

⁴⁷⁸ Karel Boromejský MÁDL (ed.), *Řád zedníků a kameníků*, s. 649–654.

⁴⁷⁹ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 576r–582v.

⁴⁸⁰ Tamtéž, fol. 584r–589r.

⁴⁸¹ Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská*, s. 40.

⁴⁸² AMP, Cech zedníků a kameníků Praha, inv. č. 3 (sign. Zedníci 9).

⁴⁸³ Tamtéž, inv. č. 1 (sign. Zedníci 1).

⁴⁸⁴ Tamtéž, inv. č. 4 (sign. Zedníci 3).

⁴⁸⁵ Jan DIVIŠ, *Pokladny*, s. 34.

chází nově započatá, leč dlouhodobě nevedená kniha přijatých učedníků.⁴⁸⁶ V nadcházejícím období můžeme organizaci sledovat jednak v magistrátních soupisech z přelomu 18. a 19. století a poté až do roku 1851 ve schematismech, jednak v dochované účetní knize vedené od roku 1792 až do konce cechovního zřízení i dlouho poté.⁴⁸⁷ Není proto žádných pochyb, že cech působil až do roku 1860, kdy došlo k opětovnému spojení všech stavebních profesí ve společném živnostenském společenstvu stavitelů, kameníků a zedníků. To uchovalo mnoho písemných ale i hmotných pozůstatků původních cechů.⁴⁸⁸

6.32 Kartáčníci

německy: *Bürstenbinder, Bürstenmacher*

staročesky: *štětkáři*

Kartáčnictvím se dosud zabývala pouze Jana Fuksová, která se snažila přiblížit osudy svého příbuzného, posledního kartáčníka ve Žďáru nad Sázavou Hynka Sošky.⁴⁸⁹ V rámci své studie však přiblížila tuto profesi i v obecné rovině, proto by zde měl být tento příspěvek připomenut. Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2006.⁴⁹⁰

Navzdory tomu, že Jana Fuksová rozlišuje štětkářství a kartáčnictví jako dva obory lišící se od sebe využívanou technologií výroby, v Praze k rozdělení na dvě řemesla nedošlo. Nasvědčují tomu prameny, přičemž ve starších písemnostech se setkáváme důsledně s výrazem *štětkář*, označení *kartáčník* je zase specifikem jazyka nejnovějšího období. V německých prameňech se paralelně setkáváme pouze s výrazy *Bürstenbinder* či *Bürstenmacher*.

Jediný, kdo se doposud zabýval otázkou vzniku pražského kartáčnického cechu, byl Jiří Čarek, který jej v rámci svého soupisu cechovních archivů datoval až do 18. století.⁴⁹¹ Přirozeně vycházel z nejstarších dochovaných písemných památek, přičemž opomenul prameny jiné provenience. Už u hřebenařů však bylo pojednáno o společném cechu obou profesí, pro který máme doklady na Starém Městě pražském v soupisech cechmistrů z let 1666–1674 (viz 6.23).

Roku 1676 se společný cech rozdělil a vznikly dvě samostatné organizace. Zatímco v případě hřebenařů se z tohoto roku dochovaly artikule, v případě kartáčníků obdobný dokument

⁴⁸⁶ AMP, Cech zedníků a kameníků Praha, inv. č. 6 (sign. Zedníci 4).

⁴⁸⁷ Tamtéž, inv. č. 8 (sign. Zedníci 8).

⁴⁸⁸ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 30–31, 128–132.

⁴⁸⁹ Jana FUKSOVÁ, *Kartáčnictví – řemeslo známé či neznámé? Osudy Hynka Sošky, žďárského kartáčníka*, in: *Západní Morava* 14, Brno 2010, s. 33–55.

⁴⁹⁰ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech kartáčníků Praha 1724–1897*, inventář AMP, Praha 2006.

⁴⁹¹ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 108.

chybí. Jednoznačným dokladem rozdělení původně společného cechu na dvě samostatné organizace jsou soupisy staroměstských cechmistrů z let 1678–1729.

Vše nasvědčuje tomu, že v průběhu nadcházejícího období (patrně až v 18. století, ale určitě před rokem 1784) došlo k vytvoření celopražského cechu. Pro zpřesnění nástinu dějin této organizace v 18. století by šlo v budoucnu využít dochovaný aktový materiál z období po roce 1724.⁴⁹²

Po spojení pražských měst můžeme organizaci sledovat ve všech soupisech z přelomu 18. a 19. století a schematickech až do roku 1835, z první poloviny 19. století je však dochován i torzovitý aktový materiál.⁴⁹³ Činnost organizace dokládají rovněž výuční a mistrovské listy z tohoto období, dochované ve fondu cechu.

Cech zanikl v důsledku guberniálního nařízení z roku 1836, které redukovalo cechovní řemesla.⁴⁹⁴ Od nadcházejícího roku bylo proto ve schematickech uváděno mezi řemesly necechovními.

6.33 Kartáři

německy: *Kartenmacher, Kartenmaler*

Kartáři, jinak také *karetníci* nebo *malíři karet*, byli výrobci karet, které stříhali z lepenky či kartonu, poté vyhlazovali, opatřovali malovanými nebo tištěnými obrázky a nakonec voskovali a leštili.⁴⁹⁵ Přestože dosavadní literatura zdůrazňuje, že byli původně specializovanými malíři, Zikmund Winter připomíná i výrobu dřevořezových štučků karetních předloh.⁴⁹⁶

Navzdory své dlouhé tradici, sahající i v českých zemích do středověku,⁴⁹⁷ kartáři na svou emancipaci čekali až do 18. století. To lze vysvětlit jejich malým početním zastoupením, kdy snad byli považováni za vedlejší specializaci pražských malířů. Nejstarším dokladem kartářského cechu v pražských městech je pokladnice datovaná intarzovaným nápisem do roku 1732.⁴⁹⁸ Domnívám se, že toho roku organizace vznikla, neboť její představitelé v soupisech staroměstských cechmistrů do roku 1729 nenalezneme. A přitom to byli to právě staroměstští cechmistři, kteří roku 1737 vydali jediný dochovaný fedrovní list vydaný pražským kartářským cechem.⁴⁹⁹

⁴⁹² AMP, Cech kartáčníků Praha, inv. č. 98, 99, 101 (sign. Kartáčníci 1, 2, 5).

⁴⁹³ Viz poznámka č. 492 a navíc AMP, Cech kartáčníků Praha, inv. č. 100 (sign. Kartáčníci 3).

⁴⁹⁴ *PGKBJ* 1836, s. 881–896.

⁴⁹⁵ Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 203.

⁴⁹⁶ Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 500.

⁴⁹⁷ Týž, *Dějiny řemesel*, s. 165.

⁴⁹⁸ MMP, inv. č. H 019 669.

⁴⁹⁹ AMP, Sbírka pap. listin IV, AMP PPL IV–2228c.

Není jisté, zda kartářské cechy vznikly v průběhu 18. století i v jiném pražském městě, ale po sjednocení pražských měst došlo k založení nových knih.⁵⁰⁰ To by naznačovalo, že v roce 1785 došlo k určité organizační proměně.

Tři dochované cechovní knihy pražské kartářské organizace spolu se soupisy přelomu 18. a 19. století a následně schematické dokládají existenci kartářského cechu až do roku 1835. Z tohoto období se nám dochovaly i hmotné památky kartářského cechu. Z roku 1815 pochází dva předměty (patrně menšího pořádku) uložené dnes ve sbírce městského muzea, jimiž jsou zdobná holba a konvice.⁵⁰¹ Dalším předmětem je pečetidlo, které si kartáři pořídili roku 1835.⁵⁰²

Cech byl zrušen v důsledku vydání vyhlášky gubernia z roku 1836. Na jeho činnost však navázalo živnostenské společenstvo.

6.34 Klempíři

německy: *Klempner, Klempfner, Spengler*

Přestože klempířská práce zdobí nejednu střechu pražských budov, dosud se dějinami tohoto odvětví nikdo komplexněji nezabýval. Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2009.⁵⁰³

V minulosti existovaly vedle sebe dvě klempířské profese – *klempíři* a *flašnéři*. Obě řemesla využívala stejnou výrobní technologii, kterou bylo vyklepávání plechů do požadovaných tvarů. Zatímco flašnéři používali k výrobě tmavý hrubší plech, klempíři vytepávali zpravidla plech pocínovaný, tedy bílý.⁵⁰⁴ Přestože se výrobní sortiment obou profesí značně překrýval, lze obecně říci, že flašnéři vyráběli duté nádoby (nádoby, skříňky apod.) a klempíři se vedle obdobné produkce podíleli rovněž na venkovních stavbách. Opatřovali střechy okapy či kovovými chrliči a zajišťovali oplechované části střechy včetně věžních cibulí a korouhviček. Velmi často proto spolupracovali s pokrývači.

Až do sedmdesátých let 18. století se setkáváme s důsledným rozlišováním mezi oběma profesemi, a to zejména v jazykově německých pramenech. Podle dříve nastíněných kritérií se pro klempíře používalo označení *Klempner* či *Klempfner* a pro flašnéře výraz *Flaschner*. Tomu učinily přítrž až zvláštní cechovní artikule z roku 1774. Nově se obě řemesla sjednotila pod souborným německým názvem *Spengler*, s nímž se setkáváme až do konce cechovního

⁵⁰⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5725–5727.

⁵⁰¹ MMP, inv. č. H 004 946 a H 004 956.

⁵⁰² AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 144.

⁵⁰³ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech klempířů Praha 1690–1737*, inventář AMP, Praha 2009.

⁵⁰⁴ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 497.

zřízení.⁵⁰⁵ Tomuto terminologickému a zároveň i organizačnímu sjednocení odpovídají dochované cechovní typáře. Zatímco do období let 1750–1784 je datováno pečetidlo staroměstského cechu klempířů s použitým označením „KLAMPNER“ a vyobrazením atributů pouze jednoho řemesla,⁵⁰⁶ dochovaný typář po roce 1784, který nese označení „SPENGLER“, má v pečetním obraze atributy obou profesí.⁵⁰⁷ Je pozoruhodné, že z přibližně stejného období se dochovala dvojice typářů, větší a menší pečeť tohoto cechu s označením „FLASCHNER“.⁵⁰⁸ Obraz větší cechovní pečeti je totožný se sjednoceným typářem obou klempířských živností, menší nese atributy pouze flašnéřského řemesla. Můžeme proto předpokládat, že navzdory proběhlému formálnímu sjednocení cechů zůstávalo řemeslo v určitých ohledech i nadále rozdvojené.

Nejstarší klempířský cech vznikl na Malé Straně, kde už z roku 1661 známe jméno jednoho staršího klempíře. Cech sdružoval mistry flašnéřského i klempířského řemesla, což je patrné ze soupisu cechmistrů z roku 1670, v němž je příslušný oddíl nadepsaný oběma řemesly.

Jiná byla situace na Starém Městě pražském, zde obě řemesla měla jinou cechovní organizaci. Zatímco flašnéři byli ve společném cechu dalších kovodělných profesí (viz 6.16), klempíři si počátkem 18. století založili svou vlastní organizaci. S tou se od roku 1710 pravidelně setkáváme v soupisech staroměstských cechmistrů. Samotnému vzniku patrně předcházelo vyžádání opisů artikulí vídeňských klempířů, které se dodnes zachovaly ve fondu cechu.⁵⁰⁹

Roku 1735 vydal Karel VI. pražským klempířům nové artikule.⁵¹⁰ Panovník tím spojil dosavadní klempířské cechy na Starém Městě pražském a Malé Straně, na jejichž základě vznikla organizace celopražská, sdružující i novoměstské mistry. Jak vysvítá z textu dochovaných statut, jednalo se o cech sdružující pouze klempíře (*Klempner*), flašnéři patrně v tomto cechu organizováni nebyli. Ti zřejmě vytvořili vlastní organizaci, nebo byli i nadále v českých sdružující kovodělná řemesla.

V souvislosti se vznikem cechu klempířů tří pražských měst je možné nově datovat dochovaný typář staroměstských klempířů do období před rokem 1735.⁵¹¹

Roku 1737 byla vydána statuta pro menší pořádek klempířů,⁵¹² z jehož činnosti se dochovala jediná úřední kniha evidující v letech 1716–1797 přivandrovalé tovaryše.⁵¹³

⁵⁰⁵ AMP, neuspořádaná sbírka patentů v rámci sbírky soudobé dokumentace.

⁵⁰⁶ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 146.

⁵⁰⁷ Tamtéž, sign. AMP K III – 145.

⁵⁰⁸ Tamtéž, sign. AMP K III – 147, 148.

⁵⁰⁹ AMP, Cech klempířů Praha, inv. č. 1 (sign. Klempíři 3).

⁵¹⁰ Tamtéž, inv. č. 2 (sign. Klempíři 1).

⁵¹¹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 146.

⁵¹² AMP, Cech klempířů Praha, inv. č. 3 (sign. Klempíři 2).

Ke spojení názvů a patrně i cechů došlo, jak už bylo zmíněno, nejpozději v roce 1774. Od té doby existoval pouze jediný klempířský cech, který sdružoval klempíře i flašnéře pod souhrnným označením. S ohledem na skutečnost, že byl již v této době cech celopražský, nepředstavovalo sjednocení pražských měst v roce 1784 pro organizaci žádnou organizační změnu. Přestože klempíři patřili do skupiny řemesel pracujících s plechy, jichž se měla roku 1785 dočkat reorganizace císaře Josefa II., klempířský cech zůstal stranou veškerých změn a sdružoval i nadále pouze klempíře.

Roku 1791 si cech pořídil novou cechovní korouhev⁵¹⁴ a z této doby pochází i unikátní cechovní lucerna, používaná patrně jako stylizovaná výzdoba cechovní hospody, neboť lucerna byla tradičním atributem klempířského řemesla.⁵¹⁵

Přestože se z původního archivu nedochoval pro počátek 19. století takřka žádný úřední materiál, který by nám dával možnost proniknout do fungování organizace (výjimkou je pouze několik spisů a osobní doklady členů)⁵¹⁶ dochovaly se z tohoto období předměty cechu. Jedná se zejména o měděné desky pro tisk výučních a fedrovních listů.⁵¹⁷ To spolu se schematicky přímo dokládá existenci cechu až do počátku padesátých let 19. století. Poté lze klempířskou organizaci až do konce cechovního zřízení pouze předpokládat. Na činnost cechu po roce 1860 patrně přímo navázalo živnostenské společenstvo.

6.35 Klenotníci

německy: *Galanteriearbeiter*

Od poloviny 18. století se v pramenech týkajících se zlatnických cechů setkáváme i s označením nové profese *Galanteriearbeiter*. Jako český ekvivalent se ještě v první polovině 19. století používalo označení *galanterista*, nově pak *klenotník*. S ohledem na to, že klenotníci se vyskytovali ve společném cechu se zlatníky a stříbrníky, domnívám se, že zajišťovali výrobu šperků z jiných než těchto kovů (resp. že zajišťovali produkci levnějších a dostupnějších šperků). Naproti tomu Zdeněk Martínek ve svém etnografickém atlase považoval za výrobce *galanterieho zboží* živnostníky označené jako *Geschmeidler*.⁵¹⁸ S tím však nelze souhlasit. Tato profese bezpochyby rovněž pracovala s výrobky klenotníků, nicméně s ohledem na obchodní

⁵¹³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5728.

⁵¹⁴ MMP, inv. č. HD 000 661.

⁵¹⁵ MMP, inv. č. HD 000 677.

⁵¹⁶ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 113–114.

⁵¹⁷ MMP, inv. č. HD 000 674 a HD 000 675.

⁵¹⁸ Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 193–194.

charakter šmejdířské živnosti můžeme předpokládat pouze jejich prodej a překupnictví (viz 6.129).

O cechovním vývoji galanteristů, který byl zcela v intencích zlatnických cechů, je pojednáno na příslušném místě této práce (viz 6.154).

6.36 Kloboučníci

latinsky: *pileatores*

německy: *Hutmacher, Huter*

Dějiny pražského kloboučnického řemesla a jeho organizace se dočkaly svého zpracování dosud pouze v rámci cyklu medailonků o pražských ceších z pera Františka Holce na počátku osmdesátých let.⁵¹⁹ Cechovní fond uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.⁵²⁰

Středověké pokrývky hlavy byly vyráběny z různých materiálů, proto kloboučníci museli umět pracovat jak s různými kožešinami (zejména bobřími a zaječími), tak rovněž s látkami a plstí. Plst', z níž byla vyráběna i obuv, jim připravovali *plstnáři* (viz 6.95). Kloboučníci však neměli monopol na všechny dobové pokrývky hlavy, stranou jejich výroby zůstávali např. birety pro členy univerzity či slamáky, na jejichž výrobu si osvojili monopol lazebníci.

Na Novém Městě pražském vytvořili kloboučníci cech před rokem 1446, kdy byly potvrzeny nové artikule již delší dobu existující organizace.⁵²¹ Tento cech byl společný i pro plstnáře. Přibližně do stejného období spadají i počátky staroměstské organizace. Zatímco v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům se s kloboučníky ještě nesetkáme, již roku 1454 byly upravovány vztahy mezi staroměstskou a novoměstskou organizací. Toho roku si nechali novoměstští mistři potvrdit nové ustanovení týkající se jurisdikce a také toho, jak postupovat v případě, že vyvstane spor mezi novoměstským mistrem a staroměstským cechem nebo jeho členem.⁵²² Není proto pravda, že by staroměstský cech vznikl až v roce 1458,⁵²³ kdy jim byla vydána nová statuta.⁵²⁴

V roce 1489 došlo k vytvoření meziměstského cechu. Vytvořená organizace sdružovala mistry obou větších pražských měst, přičemž se tato statuta dochovala ve dvojím provedení,

⁵¹⁹ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Kloboučnický cech*, Praha '83, 1983, č. 4, s. 34.

⁵²⁰ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech kloboučníků Praha 1562–1712*, inventář AMP, Praha 2007.

⁵²¹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2083, fol. 287r–288r, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 452–453.

⁵²² Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 466.

⁵²³ František HOLEC, *Z dob slávy ... Kloboučnický cech*, s. 34; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 34.

⁵²⁴ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 624, pozn. 4.

jedno v knize staroměstské a druhé v knize novoměstské.⁵²⁵ Nelze přesně říci, kdy došlo k rozpadu společné organizace staroměstských a novoměstských mistrů. Ze zmínky o artikulech novoměstského cechu z roku 1540⁵²⁶ lze usuzovat, že k rozdělení došlo až v tomto období, nebo už dříve v důsledku rozpadu sjednocené pravobřežní Prahy. Statuta z roku 1540, bývají někdy mylně spojována s počátky novoměstského cechu vůbec.⁵²⁷ To lze s ohledem na dosavadní výklad odmítnout.

V dosavadní literatuře převládá tvrzení, že roku 1562 byl obnoven společný cech Starého i Nového Města pražského,⁵²⁸ čemuž odporuje samotné navrácení artikulí Ferdinandem I. adresované pouze staroměstským kloboučníkům (exemplář pro novoměstskou organizaci se nedochoval).⁵²⁹ I ostatní dochované památky z 16. a 17. století ukazují na existenci samostatných cechů. Jedná se zejména o dva dochované typáře novoměstského cechu ze 17. století⁵³⁰ i tovaryšské artikule vydané představenými této organizace roku 1607.⁵³¹

Z roku 1562 pochází i první doklad malostranského cechu. Tehdy byla tamější organizace Ferdinandem I. obnovena⁵³² a jeho představené pravidelně nacházíme v soupisech cechmistrů od roku 1572.

Na opětovné vytvoření meziměstského cechu ukazují až další dva dochované typáře z let 1685 a 1695, které v opisu nesou místní vymezení „BEYDER.HAVBTL:D:K:A:S:PRAG“. ⁵³³ Na rozdíl od autorů katalogu typářů se nedomnívám, že by tím byla myšlena města pravobřežní Prahy.⁵³⁴ Písmena zkratky „K. A.“ v opisu před pražskými městy totiž mohly označovat Malou Stranu a Staré Město pražské, s čímž koresponduje vydání tovaryšských artikulí představenými kloboučníky těchto měst v roce 1698 a dalšími roku 1712.⁵³⁵ S existencí samostatného novoměstského cechu v této době koresponduje i obnovení novoměstských tovaryšských statut z roku 1607 tamějšími představiteli v roce 1700.⁵³⁶

⁵²⁵ Staroměstský exemplář – AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 993, s. 232–233, Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 487–489; novoměstský exemplář – AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2083, fol. 304r, 306r, 303r, Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 489–492.

⁵²⁶ Zikmund Winter, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 627.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 627; Jan Diviš, *Pražské cechy*, s. 34.

⁵²⁸ Zikmund Winter, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 627, Jan Diviš, *Pražské cechy*, s. 34.

⁵²⁹ AMP, Cech kloboučníků Praha, inv. č. 1 (sign. Kloboučníci 5).

⁵³⁰ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 149, 150.

⁵³¹ AMP, Cech kloboučníků Praha, inv. č. 3 (sign. Kloboučníci 3).

⁵³² Tamtéž, inv. č. 5 (sign. Kloboučníci 4).

⁵³³ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 151, 152.

⁵³⁴ Jakub Hrdlička – Jaroslav Jásek – Vladimír Hrubý, *Pět století*, s. 137–139.

⁵³⁵ AMP, Cech kloboučníků Praha, inv. č. 2 (sign. Kloboučníci 1).

⁵³⁶ Viz poznámka č. 531.

Pokud by nastíněný výklad vývoje druhé poloviny 17. století byl správný, mohli bychom předpokládat, že dochovanou truhlici s vročením 1684 si pořídil společný staroměstsko-malostranský cech (který si roku 1685 pořídil i nový typář).⁵³⁷

Z nadcházejícího období známe jednoznačný doklad novoměstského cechu. Tomu byly roku 1735 konfirmovány artikule revidované v důsledku vydání generálního cechovního patentu.⁵³⁸ V případě meziměstského cechu dalších dvou měst vše nasvědčuje jeho rozpadu v průběhu 18. století. Roku 1749 došlo k dohodě cechů kloboučníků tří pražských měst o tovaryších.⁵³⁹ Podrobný rozbor této písemnosti snad v budoucnu umožní postihnoutí vzájemných vztahů mezi cechy jednotlivých měst.

V roce 1773 byly poměry v kloboučnických ceších upraveny zvláštními artikulemi.⁵⁴⁰

K vytvoření celopražské organizace došlo až v důsledku spojení pražských měst. Už počátkem roku 1785 byli všichni pražští kloboučníci ve společném cechu, neboť navzdory tomu, že předložila účetnictví každá organizace zvlášť, písemnosti byly sepsány ve stejný den a stejnou písařskou rukou.⁵⁴¹ Roku 1791 si cech pořídil novou cechovní korouhev.⁵⁴²

Přestože se dochoval cechovní archiv, máme dnes k dispozici pouze jeho torzo. Jedná se o několik privilegií, jedinou úřední knihu z let 1792–1817⁵⁴³ a aktový materiál zejména ze 17. a 18. století.⁵⁴⁴ Soubor obsahuje i soupis cechovního archivu pořízený někdy v průběhu 18. století.

Navzdory absenci více pramenů z 19. století můžeme cech sledovat v soupisech z přelomu 18. a 19. století a nadále ve schematismech. Z tohoto období se rovněž dochoval cechovní typář datovaný do první poloviny 19. století⁵⁴⁵ a několik hmotných památek⁵⁴⁶ včetně unikátního volebního systému (kuličky a urna na vyhazování).⁵⁴⁷

K úplnému závěru cechovního období zatím prameny chybí, nicméně předpokládám, že po roce 1860 navázalo na činnost cechu živnostenské společenstvo, které zachránilo cechovní předměty i pozůstatky cechovního archivu.

⁵³⁷ MMP, inv. č. H 036 187.

⁵³⁸ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 94, k. 1779, fol. 7r–24v.

⁵³⁹ AMP, Sběrka pap. listin IV, sign. AMP PPL IV – 33607.

⁵⁴⁰ *PGKBJ 1836*, s. 885.

⁵⁴¹ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

⁵⁴² MMP, inv. č. H 036 188.

⁵⁴³ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 5729.

⁵⁴⁴ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 122–125.

⁵⁴⁵ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 152.

⁵⁴⁶ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 35–36.

⁵⁴⁷ MMP, inv. č. H 033 810.

6.37 Knihaři

latinsky: *ligatores librorum*německy: *Buchbinder, Buchhändler, Buchmacher*staročesky: *introligátoři*

V devadesátých letech 19. století se pokusilo tehdejší živnostenské společenstvo pražských knihařů a ozdobníků sestavit souhrnné dílo o českém knihařství a dějinách knihařských cechů. Tento pozoruhodný projekt se však nenaplnil a jedinou statí, která byla kdy vydána tiskem, se stalo pojednání Karla Chytila.⁵⁴⁸ To se zabývá zejména vývojem knižní vazby z pohledu dějin umění a historie cechu jsou zde zmíněny jen okrajově. Knihařské organizaci věnoval krátkou stat' až František Holec⁵⁴⁹ a v nedávné době se pražskými knihaři zabývali Olga Fejtová s Jiřím Peškem.⁵⁵⁰ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.⁵⁵¹

Již ve středověku se setkáváme s řemeslem knihvazačů, které úzce spolupracovalo jak s pergameníky, tak s profesemi, které zajišťovaly úpravu vazby rukopisů. Jednalo se zejména o zlatotepce a snad i přezkáře. Celý proces vzniku kodexu završovala práce písařů a iluminátorů. Přestože původně byla výroba rukopisů doménou klášterních řeholníků a jejich řemeslníků, po vzniku měst dochází ke značné laicizaci výroby knih. Tradice pražského knihařství je proto velmi stará a sahá prokazatelně do 14. století. Velkou změnu vnesl do výroby knih vynález knihtisku na sklonku středověku. Ten spolu s všeobecným rozšířením knižní kultury znamenal zlom v dosavadních odbytových možnostech profese knihařů. Knihaři se nově stali nejen řemeslníky výrobcí vázaných knih, ale zároveň ve velké míře i jejich distributory. Známy jsou dokonce doklady o dovozu nsvázaných archů od zahraničních tiskařů.⁵⁵² Jak vyplývá z dochovaných statut tohoto období, knihařská živnost se formálně rozdělila na knihvazače (staročesky *introligátoři*, německy *Buchbinder*) a obchodníky s knihami (staročesky *knihaři*, německy *Buchhandler*). Ve skutečném životě však lze předpokládat, že obě stránky knihařské živnosti nadále provozovali stejní lidé. To ostatně potvrdila i studie Olgy Fejtové a Jiřího Peška pro předbělohorské období.⁵⁵³

Již bylo naznačeno úzké sepětí mezi řemesly, která se ve středověku podílela na vzniku rukopisů. Tato skutečnost se rovněž odrazila v cechovní organizaci řečených profesí, jež byly

⁵⁴⁸ Karel CHYTIL, *Dějiny českého knihařství*, Praha 1899.

⁵⁴⁹ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech knihařů*, Praha '82, 1982, č. 10, s. 34.

⁵⁵⁰ Olga FEJTOVÁ – Jiří PEŠEK, *Pražští knihaři doby předbělohorské – knihvazači nebo knihkupci?*, in: *Alis volat propriis*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Ludmily Sulitkové, Brno 2016, s. 289-316.

⁵⁵¹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech knihařů Praha 1670–1860*, inventář AMP, Praha 2007.

⁵⁵² František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech knihařů*, s. 34.

⁵⁵³ Olga FEJTOVÁ – Jiří PEŠEK, *Pražští knihaři*, s. 289-316.

sduženy ve svatolukášském bratrstvu uměleckých řemesel. První výskyt knihařů v tomto malířském sdružení a posléze i cechu pochází z počátku 15. století (viz 6.65).

V dosavadní literatuře převládal názor, že zlomovým okamžikem ve vývoji organizace pražských knihařů byl rok 1596, kdy byla vydána statuta staroměstského cechu.⁵⁵⁴ Zikmund Winter viděl v tomto aktu vznik staroměstské organizace,⁵⁵⁵ František Holec nejstarší doklad spojeného cechu staroměstských a novoměstských knihařů.⁵⁵⁶ Bohužel tato tvrzení neobstojí, podíváme-li se na prameny staroměstské provenience z druhé poloviny 16. století. Knihařský pořádek se vyskytuje již v soupise ponůček staroměstských cechů z roku 1562 a cechmistry této organizace nacházíme pravidelně v soupisech od roku 1571. Je zřejmé, že již v tomto období cech prokazatelně existoval. Jedinou otázkou zůstává proces osamostatnění knihařů z původního bratrstva uměleckých řemesel a jeho bližší časové zařazení.

Výše zmíněné tvrzení Františka Holce, že roku 1596 vznikl cech společný pro knihaře Starého i Nového Města pražského, který trval až do roku 1717, můžeme odmítnout. Statuta knihařské organizace z roku 1596⁵⁵⁷ i obnovené artikule menšího pořádku této živnosti z roku 1608⁵⁵⁸ se týkaly pouze staroměstských knihařů. Doklady novoměstských cechmistrů máme v soupisech až od roku 1639. Společný cech knihařů tří pražských měst prokazatelně existoval až roku 1650, do kterého je datován dochovaný typář.⁵⁵⁹ Je pravděpodobné, že rok uvedený na typáři uvádí datum vzniku této meziměstské organizace, neboť roku 1650 se poprvé objevuje knihařský cech i v malostranských soupisech cechmistrů.

Již roku 1670 se však malostranští knihaři z tohoto spojení vyvázali, neboť ze zmíněného roku pocházejí statuta samostatného pořádku potvrzená purkmistrem a městskou radou.⁵⁶⁰ Na počátku 18. století se v důsledku nárůstu počtu knihařů na Novém Městě pražském rozpadlo i zbylé sepětí knihařů pravobřežní Prahy. Roku 1717 proto sledujeme vznik samostatného novoměstského cechu.⁵⁶¹

Kolem poloviny 18. století tedy existovaly knihařské cechy jednotlivých pražských měst. S tím koresponduje dochovaný typář malostranského cechu z druhé poloviny 18. století⁵⁶² a rovněž artikule staroměstského cechu vydané Karlem VI. roku 1739,⁵⁶³ které roku 1769 po-

⁵⁵⁴ O tom svědčí i skutečnost, že roku 1896 oslavovalo tehdejší živnostenské společenstvo knihařů a ozdobníků třisetleté výročí od vzniku první knihařské organizace. Karel CHYTIL, *Dějiny českého knihařství*, s. p. (Předmluva).

⁵⁵⁵ Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 5.

⁵⁵⁶ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech knihařů*, s. 34.

⁵⁵⁷ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 689r – 694r.

⁵⁵⁸ AMP, Cech knihařů Praha, inv. č. 8 (sign. Knihaři 8).

⁵⁵⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 155.

⁵⁶⁰ AMP, Cech knihařů Praha, inv. č. 1 (sign. Knihaři 7).

⁵⁶¹ Tamtéž, inv. č. 2 (sign. Knihaři 6).

⁵⁶² AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 154.

⁵⁶³ AMP, Cech knihařů Praha, inv. č. 3 (sign. Knihaři 1).

tvrdila Marie Terezie.⁵⁶⁴ Z tohoto období pochází i dochovaná cechovní pokladnice blíže neurčeného pražského cechu datovaná do doby kolem roku 1730.⁵⁶⁵

K opětovnému sjednocení všech pražských cechů došlo až v důsledku vytvoření spojené Prahy, přičemž v určitém předstihu před vytvořením celopražské organizace došlo ke spojení staroměstských a malostranských knihařů. Vyplývá to z výkazu o předloženém účetnictví v roce 1785.⁵⁶⁶ Znamenalo by to, že po roce 1784 došlo ke spojení tohoto společného cechu s organizací novoměstskou. Sjednocený pražský cech si pořídil roku 1791 novou korouhev.⁵⁶⁷

Pro období po roce 1784 máme k dispozici vedle magistrátních soupisů z přelomu 18. a 19. století a schematismů i velké množství dochovaných úředních knih cechu.⁵⁶⁸ Tyto knihy mapují v ucelené řadě účetnictví organizace i její členy. Zároveň zde nacházíme knihu magistrátních a guberniálních dekretů. Většina knih byla vedena až do konce cechovního zřízení, kdy roku 1860 vzniklo živnostenské společenstvo. O přerodu původního cechu do společenstva nalezneme doklad v knize statut vedené od roku 1860.⁵⁶⁹

6.38 Knoflíkáři

německy: *Knopfmacher*

Knoflíkářské řemeslo bylo v minulosti blízké dvěma příbuzným oborům. Jedním z nich byli hřebenaři, s nimiž knoflíkáře pojila podobnost exotických materiálů používaných pro výrobu, a tím druhým byli prýmkaři, kteří se stejně jako knoflíkáři věnovali zdobení oděvů. Přestože zpočátku vyráběli knoflíky zejména z různých druhů rohovin, dřeva nebo kovu, postupem doby převážily v jejich produkci zcela jiné materiály. Již kolem poloviny 18. století je jako surovina pro výrobu knoflíků uváděno hedvábí, velbloudí srst, stříbro a zlato.⁵⁷⁰ Zdeněk Martínek pro tuto dobu rovněž uvedl, že výrobou knoflíků se zabývali rovněž pasíři. Je proto možné, že pasíři obstarávali produkci běžných knoflíků a knoflíkáři se tudíž orientovali na luxusní zboží.

O cechovní organizovanosti knoflíkářů máme jen kusé zprávy. V soupisu novoměstských cechmistrů z roku 1637 se setkáváme s ojedinělou zmínkou o společném cechu knoflíkářů

⁵⁶⁴ AMP, Cech knihařů Praha, inv. č. 4 (sign. Knihaři 2).

⁵⁶⁵ MMP, inv. č. H 033 899.

⁵⁶⁶ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 58.

⁵⁶⁷ MMP, inv. č. H 033 888.

⁵⁶⁸ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5730–5735, 5737, 5738.

⁵⁶⁹ Tamtéž, rkp. 5736.

⁵⁷⁰ Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 195.

a hřebenařů (viz 6.23). Do jaké míry lze toto spojení na Novém Městě pražském předpokládat i v dalších letech, je otázkou pro další výzkum.

Další zmínku o organizaci knoflíkářů nalézáme v práci Tobiasi Jakobowitze, neboť i v Židovském městě došlo k monopolizaci této profese. V průběhu 18. století tam působil společný cech prýmkařů a knoflíkářů.⁵⁷¹

V roce 1779 bylo knoflíkářství nařízením prohlášeno svobodnou (tedy necechovní) živností.⁵⁷² Je však otázkou, do jaké míry měl tento normativ reálný dopad na provozování řemesla v podmínkách pražských měst. V každém případě není další cechovní organizovanost knoflíkářů na základě dochovaných pramenů patrná. Až v období po roce 1860 vzniklo živnostenské společenstvo prýmkařů, pentlářů a knoflíkářů, které se hlásilo k odkazu prýmkařského cechu, což je patrné z obnovení původní cechovní pokladnice z 18. století roku 1866 (viz 6.101).

6.39 Kočárnici

latinsky: *currifices, rhedarii*

německy: *Gestellmacher*

staročesky: *stelmaři, stelmáci*

Už ve středověku se setkáváme v pramenech s rozlišováním mezi výrobcí kol (*rotifices*) a výrobcí celých vozů (*currifices*). Jednalo se o dva obory, které si byly navzájem velmi blízké, přesto je zapotřebí je od sebe důsledně odlišovat. Zatímco kolář zajišťoval spodní část konstrukce vozu či kočáru – zejména kola samotná a dále osy a nápravu, kočárník měl na starosti horní zařízení povozu. Dobově se používalo pro výrobce povozů označení *stelmaři* a v dosavadních historických pracích se pak nejčastěji setkáme s výrazem *postávkáři*. Pozoruhodné je rovněž pojmenování pocházející z počátku 20. století *karosáři*.

Jak už bylo pojednáno, kočárnici vždy úzce spolupracovali s koláři, na jejichž práci při výrobě vozu přímo navazovali. Obě profese proto byly sdruženy ve společných organizacích, přičemž až do 16. století hráli kočárnici v těchto ceších pouze okrajovou úlohu. Změnu přineslo 16. století, kdy v pramenech sledujeme zrovnoprávnění obou živností. Toho je prvním dokladem navrácení zabavených privilegií Ferdinandem I. staroměstskému kolářskému cechu z roku 1562. Obdobně byl koncipovaný typář této organizace, jak je podrobně pojednáno v oddíle o kolářích (viz 6.42).

⁵⁷¹ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

⁵⁷² Johann ROTH, *VAAKBEAJBG V*, Praha 1800, s. 175.

Kočárnici byli určitým specifikem staroměstského prostoru, neboť v ostatních pražských městech se v pramenech mluví pouze o kolářích. Naposledy se setkáváme s kočárníky v artikulech z roku 1715 pro cech spojených staroměstských a novoměstských kolářských mistrů. Zůstává otázkou, zda se i v 18. a 19. století rozlišovala obě odvětví, nicméně z pramenů kočárnici po roce 1715 zcela mizí. Jediným reliktem, který však pochází až z počátku 20. století, je název živnostenského společenstva obsahující koláře a karosáře.⁵⁷³

6.40 Kočí

německy: *Gutschi, Kutscher, Landkutscher*

staročesky: *kotčí, lantkočí, zemští kočí*

Již v roce 1859 (tedy ještě před oficiálním zrušením cechů) věnoval krátkou studii počátku dějin organizace kočích v pražských městech Antonín Rybička.⁵⁷⁴ V osmdesátých letech 20. století připojil svůj medailonek i František Holec.⁵⁷⁵ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.⁵⁷⁶

V průběhu 16. století došlo k výraznému vyhranění doposud velmi volně se prolínajících živností v oblasti nákladní a osobní dopravy – kočí a formanů (viz 6.17). Zatímco formanům byla nadále vyhrazena přeprava zejména kupeckého zboží, přeprava osob „*kotčími*“ vozy byla doménou a později i monopolem kočích. Patrně s ohledem na častou mobilitu kočích při výkonu jejich profese se jim říkalo *zemští kočí* či *lantkočí*. Nelze zde proto spatřovat paralelu k zemským přísežným mlynářům. Specializovanými formany na převoz sudů s pivem a vínem byli vozatajové, tzv. šrotýři (viz 6.145). V nejmladším období došlo k zániku rozdílu mezi kočími a formany.

Nejstarší zmínkou o staroměstském cechu je podle Františka Holce blíže neurčená zpráva z roku 1570,⁵⁷⁷ na niž chronologicky navazují soupisy staroměstských cechmistrů, ve kterých skutečně nacházíme i představitele kočích. Již z prvního soupisu cechmistrů z roku 1571 vyplývá, že organizace byla společná i pro formany. První dochované artikule staroměstského cechu kočích byly vydány roku 1576 purkmistrem a městskou radou.⁵⁷⁸

⁵⁷³ AMP, Společenstvo kolářů a karosářů Praha, č. listu NAD 321.

⁵⁷⁴ Antonín RYBIČKA, *O bývalém pořádku kočovském v městech Pražských*, Lumír 9, 17. 3. 1859, č. 11, s. 254–258.

⁵⁷⁵ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech kočích*, Praha '82, 1982, č. 12, s. 34.

⁵⁷⁶ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech kočích Praha 1811–1853*, inventář AMP, Praha 2007.

⁵⁷⁷ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech kočích*, s. 34.

⁵⁷⁸ AMP, Cech kočích Praha, inv. č. 1 (sign. Kočí 1).

S novoměstským cechem kočích se setkáváme nejdříve v soupisech cechmistrů z osmdesátých let 16. století, což koresponduje s tvrzením Františka Holce, že tamější cech vznikl nejpozději roku 1580.⁵⁷⁹ Pouze na Novém Městě pražském se souběžně s cechem kočích setkáváme rovněž se samostatným cechem formanů.

Oběma pražským organizacím se podařilo roku 1598 získat od císaře Rudolfa II. potvrzení kočovského monopolu, čímž byl potvrzen i právní status jejich cechů v jednotlivých pražských městech. Přestože konfirmace byla adresována kočím tří pražských měst, nejednalo se o založení meziměstského cechu, jak vysvětluje z textu privilegia.⁵⁸⁰ S tím koresponduje skutečnost, že si (samostatný) staroměstský cech nechal vyrobít v reakci na panovníkovo potvrzení typář s letopočtem 1598.⁵⁸¹

Přestože František Holec uvedl, že malostranská organizace vznikla už roku 1595,⁵⁸² z textu Rudolfovy konfirmace je zřejmé, že v době jejího vydání ještě neexistovala, čemuž odpovídají i známé soupisy cechmistrů z počátku 17. století. Přestože listina císaře Rudolfa byla adresována kočím tří pražských měst, doslovně se zde uvádí, že „*chtěl-li by tamní kočí pořádek svůj zvláštní míti*“ mají být spravováni dvěma staršími mistry.⁵⁸³ Patrně byli tou dobou organizováni v rámci některého jiného pražského (snad staroměstského) cechu.

První zmínka o malostranském cechu pochází až ze soupisu tamějších cechmistrů z roku 1634, přičemž z absence jejich představených v předešlém seznamu z roku 1630 vyplývá, že počátky samostatné organizace spadají do počátku třicátých let 17. století. Roku 1642 jim byly vydány purkmistrem a radou artikule.⁵⁸⁴ Obdobně jako v případě Starého Města pražského se i zde jednalo o společný cech kočích a formanů.

Samostatný formanský cech vznikl pouze na Novém Městě pražském. Jak už bylo řečeno, první doklad tamější organizace pochází ze soupisu cechmistrů z roku 1581, stejně jako v případě novoměstského cechu kočích. Artikule této organizaci vydala městská rada roku 1601 a roku 1651 je opět konfirmovala.⁵⁸⁵ Tato skutečnost patrně vedla staroměstské a malostranské formany ke snaze vytvořit si rovněž vlastní, na kočích nezávislé cechy. V soupisech staroměstských cechmistrů z let 1653, 1658 a 1661 skutečně vystupují formani samostatně a obdobnou situaci na Malé Straně dokládají soupisy cechmistrů z let 1653 a 1658. V dlouhodobém měřítku však k osamostatnění staroměstských formanů nedošlo a naopak se v průběhu šedesátých let 17. století stali opět členy cechu kočí. U malostranských formanů rovněž sledu-

⁵⁷⁹ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech kočích*, s. 34.

⁵⁸⁰ Antonín RYBIČKA, *O bývalém pořádku*, s. 255.

⁵⁸¹ Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 209.

⁵⁸² Tamtéž, s. 34.

⁵⁸³ Antonín RYBIČKA, *O bývalém pořádku*, s. 255.

⁵⁸⁴ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 98, k. 1779, fol. 13r–24v.

⁵⁸⁵ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 116.

jeme opětovné spojení s kočími, a to v letech 1661–1666. Po tomto období následují soupisy ze sedmdesátých let 17. století, které zachycují samostatné formany. Po roce 1678 známe pouze jediný soupis cechmistrů z roku 1694, ve kterém jsou obě řemesla zase uvedena ve společném cechu. V každém případě lze konstatovat, že malostranští formani byli ve svém boji za samostatnost úspěšnější než staroměstští, nicméně v obou případech byly tyto pokusy v dlouhodobém horizontu bezvýsledné.

Sledovat vývoj cechů kočí v 17. a v 18. století nám umožňuje poměrně velký počet dochovaných úředních knih.⁵⁸⁶ Bohužel všechny pochází pouze z provenience staroměstské organizace a postihují celé 17. a první polovinu 18. století. Tato omezení způsobují problém při pokusu rekonstruovat vývoj ostatních pražských cechů v tomto období a staroměstské organizace po polovině 18. století.

S ohledem na dochované knihy staroměstského cechu je zarážející skutečnost, že jedinou organizací kočích, která roku 1785 předložila magistrátu své účetnictví ke kontrole, byla organizace novoměstská.⁵⁸⁷ Podrobnější interpretace těchto poznatků proto zůstává úkolem pro další bádání. V každém případě po roce 1785 vznikla celopražská organizace.

Po roce 1785 nám kočí opět „mizí“ z pramenů, resp. nenacházíme je v oddíle pro cechovní řemesla ve schematismech z let 1805–1813. Z neznámého důvodu byli tehdejší kočí uváděni ve vlastním oddíle. Cechem však byla kočovská organizace i nadále, jak ostatně dokládá soupis příspěvků pražských cechů na špitál milosrdných bratří za rok 1811.⁵⁸⁸ Schematismem pro rok 1814 počínaje tuto organizaci nacházíme ve schematismech mezi ostatními cechy, a to až do roku 1851. Tyto poznatky můžeme doplnit dobře dochovaným aktovým materiálem původního cechovního archivu. I ten však dokládá existenci cechu pouze do počátku padesátých let 19. století.⁵⁸⁹ Z roku 1834 se dochoval unikátní soupis obsahu tehdejšího cechovního archivu.⁵⁹⁰

Zda cech zanikl před rokem 1859, mi není známo, ale vše nasvědčuje tomu, že ano. Vyvrácení či potvrzení této hypotézy bude proto záležitostí dalšího výzkumu.

⁵⁸⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1755–1758, 1760–1762.

⁵⁸⁷ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

⁵⁸⁸ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1812–1816, sign. A 47/198, k. 156, s. f.

⁵⁸⁹ AMP, Cech kočích Praha, inv. č. 4, 5, 6 (vše sign. Kočí 3).

⁵⁹⁰ Tamtéž, inv. č. 7 (sign. Kočí 3).

6.41 Koláčníci

německy: *Kuchenbäcker*

Řemeslo koláčníků se pravidelně objevuje ve výčtech středověkých a raně novověkých specializací pekařské profese. V pramenech pražské provenience se však s koláčníky setkáváme pouze sporadicky. Zatímco v Litoměřicích, Hradci Králové či v Kutné Hoře byli koláčníci nejpozději v 15. století plnoprávnými členy pekařských cechů,⁵⁹¹ vše nasvědčuje tomu, že v Praze jejich úplnému osamostatnění bránila silná pozice pekařů.

Tomu odpovídá i explicitní zákaz koláčnictví v Praze z roku 1589, resp. řečeného roku byla přiznána monopolní práva na pečení koláčů výhradně pekařům.⁵⁹² V této souvislosti došlo k tomu, že se v soupisech staroměstských cechmistrů z let 1599, 1602 a 1606 vyskytují vedle pekařů a perníkářů i koláčníci. Z toho je možné vyvodit tři varianty: buď došlo na sklonku 16. století k začlenění koláčníků do pekařsko-perníkářského cechu, nebo se v důsledku nařízení začali někteří pekaři specializovat na výrobu koláčů, či se jednalo pouze o terminologické kolísání. V každém případě se s koláčníky v souvislosti s pekařským cechem po roce 1606 již nesetkáváme.

6.42 Koláři

latinsky: *rotarius, rotifices*německy: *Wagenmacher, Wagner*

Pražští koláři dosud stáli stranou větší badatelské pozornosti, jediným příspěvkem k dějinám jejich organizací je proto kratší stat' Františka Holce⁵⁹³ a rozbor nejstaršího známého pečtidla staroměstského cechu od Karla Fabela.⁵⁹⁴ Cechovní fond uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.⁵⁹⁵

Jak už bylo do určité míry pojednáno u kočárníků (viz 6.39), hlavním výrobním artiklem kolářů byla kola a základní části povozů – osy a nápravy. Kola sestávala ze dřevěných loukotí a paprsků, přičemž ráfek kola byl zpravidla vyztužen kovovou obručí. To byl důvod, proč velmi často docházelo k vytváření společných cechů kolářů s kováři. Vedle kol vyráběli koláři běžně i trakaře nebo sáně, zřídka patřily do kolářské produkce rovněž hrábě, lopaty a rádla.

⁵⁹¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 205, 228, 597.

⁵⁹² Tamtéž, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 647.

⁵⁹³ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů, Cech kolářů*, Praha '82, 1982, č. 9, s. 34.

⁵⁹⁴ Karel FABEL, *Pečeti pražských cechů I. Pečeť cechu kolářů Starého Města pražského 2. polovina 15. století*, in: *Umění a řemesla* 1, 1972, s. 88–89.

⁵⁹⁵ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech kolářů Praha 1631–1839 (1848)*, inventář AMP, Praha 2007.

Výroba kol a povozů byla náročná zejména po stránce materiální, neboť na jednotlivé části povozů byly používány různé druhy dřev.

Přestože kolářské řemeslo má v pražském prostředí velmi dlouhou tradici, nejstarším přímým dokladem kolářské organizace na Starém Městě pražském je pečeti dlo datované do druhé poloviny 15. století.⁵⁹⁶ S tím koresponduje i skutečnost, že koláři nejsou uvedeni v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. František Holec kladl vznik organizace na základě známého pečeti dla až do závěru tohoto století.⁵⁹⁷

Velmi podobná byla situace na Novém Městě pražském. Tamější mistři požádali o vytvoření vlastní organizace až roku 1502, k čemuž městská rada dala řečeného roku souhlas.⁵⁹⁸ Pouze Jan Diviš předpokládal, že novoměstští koláři byli organizováni již v 15. století, a to ve společné organizaci kovářské.⁵⁹⁹ Důvodem tohoto sdružení měla být již zmíněná součinnost obou řemesel při vyhotovování kol. Pro takovou hypotézu však nenacházíme opory v pramenech té doby.

V době spojení Starého a Nového Města pražského v letech 1518–1528 došlo rovněž k vytvoření společného cechu pro mistry pravobřežní Prahy. Toto spojení však bylo pouze dočasné a po roce 1528 se opět setkáváme se samostatnými organizacemi obou pražských měst.

Roku 1562 byly Ferdinandem I. pražským cechům navracena privilegia zabavená po prvním neúspěšném stavovském povstání. Z tohoto roku však známe pouze navrácení staroměstských artikulí.⁶⁰⁰ V případě novoměstského cechu tak panovník neučinil a až počátkem sedmdesátých let 16. století požádali představení novoměstské organizace rady Starého a Nového Města pražského o vidimus Ferdinandova navrácení pro staroměstské mistry.⁶⁰¹ V případě staroměstského cechu se poprvé setkáváme s organizací sdružující koláře a kočárníky. Ze stejného roku jako navrácení pochází i dochovaný typář.⁶⁰²

V tomto období nacházíme v pramenech zmínky rovněž o malostranském cechu. V dosavadní literatuře převládá tvrzení, že první doklady o kolářské organizaci na Malé Straně pochází až z roku 1577,⁶⁰³ nicméně představené tamějšího cechu nalezneme už v soupisu cechmistrů pro rok 1572. Jednalo se o společné sdružení kovářů a kolářů. Roku 1608 byly této organizaci potvrzeny purkmistrem a radou nové artikule, díky kterým víme, že s nimi ve spo-

⁵⁹⁶ Samotný typář je dnes bohužel ztracený, nicméně pečeti obraz známe z reprodukce. Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 96.

⁵⁹⁷ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech kolářů*, s. 34.

⁵⁹⁸ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 582.

⁵⁹⁹ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 37.

⁶⁰⁰ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 390r–394v.

⁶⁰¹ Tamtéž, fol. 390r–394v.

⁶⁰² AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 379.

⁶⁰³ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech kolářů*, s. 34, Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 37.

lečném cechu byli vedle kovářů i brusiči.⁶⁰⁴ V dosavadní literatuře se rovněž uvádí, že v malostranské organizaci byli až do roku 1596 organizováni hradčanští mistři. Zmíněného roku byl vytvořen společný cech kolářů, kovářů a zámečníků budoucího čtvrtého pražského města.⁶⁰⁵

Po celé 17. století se v pramenech setkáváme se samostatnými cechy jednotlivých pražských měst. Jedinou změnou bylo opětovné připojení hradčanských mistrů k malostranské organizaci v závěru tohoto století. Dokladem toho je kauza dvou řemeslníků (kováře a koláře) z Pohořelce, kteří se měli podle rozsudku z roku 1689 stát členy malostranského cechu.⁶⁰⁶

Za vlády Karla VI. došlo ke spojení cechů pravobřežní Prahy. Z roku 1715 pochází dochovaná statuta společné organizace kolářů a kočárníků Starého a Nového Města pražského.⁶⁰⁷ Do souvislosti s touto výraznou organizační změnou bychom snad mohli klást i vznik nové cechovní pokladnice kolářů, která pochází z první poloviny 18. století.⁶⁰⁸ Do roku 1750 jsou vloženy další hmotné památky pražských kolářských cechů, kterými je šestice pohřebních štítů.⁶⁰⁹ Roku 1776 si cech pořídil novou pokladnici.⁶¹⁰

Krátce na to zaznamenala organizace pražských kolářů i další změnu, když po vzniku sjednocené Prahy roku 1784 byl vytvořen celopražský cech. Ve skutečnosti došlo k propojení dvou organizací – organizace pravobřežních mistrů a mistrů Malé Strany a Hradčan. Toto sdružení si roku 1791 pořídilo novou korouhev⁶¹¹ a od roku 1793 evidovalo své pravidelné příspěvky na špitál milosrdných bratří. Tato agenda tvoří nápn jediné dochované knihy kolářského cechu.⁶¹² Druhá dochovaná kniha pochází totiž z provenience menšího pořádku a v letech 1765–1838 evidovala do Prahy přicházející tovaryše.⁶¹³

Kolářský cech můžeme sledovat ve všech magistrátních soupisech z přelomu 18. a 19. století a následně ve schematicích až do roku 1851. Z 19. století ostatně pochází i další dochované předměty organizace.⁶¹⁴ Můžeme proto předpokládat, že cech působil až do zrušení cechovního systému v roce 1860, kdy na jeho činnost navázalo živnostenské společenstvo. To uchovalo nejen cechovní předměty, nýbrž i nejdůležitější části původního cechovního archivu.

⁶⁰⁴ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 346r–352r.

⁶⁰⁵ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech kolářů*, s. 34.

⁶⁰⁶ Jan Jakub WEINGARTEN (ed.), *Codex Ferdinando-Leopoldinus*, Praha 1701, s. 262–263.

⁶⁰⁷ AMP, Cech kolářů Praha, inv. č. 1 (sign. Koláři 1).

⁶⁰⁸ MMP, inv. č. HD 000 732.

⁶⁰⁹ MMP, inv. č. HD 000 733/1–6.

⁶¹⁰ MMP, inv. č. H 137 481.

⁶¹¹ MMP, inv. č. HD 000 726.

⁶¹² AMP, Cech kolářů Praha, inv. č. 6 (sign. Koláři 4).

⁶¹³ Tamtéž, inv. č. 5 (sign. Koláři 3).

⁶¹⁴ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 37–39.

6.43 Kolečníci

Již roku 1859 vyšla v časopisu Národního muzea krátká stat' věnovaná staroměstským kolečníkům.⁶¹⁵ Jejím autorem byl Václav Hanka, který touto cestou editoval kolečnické artikule z roku 1615, jež náhodou před časem našel a uložil v Národním muzeu.

Kolečníky byli v minulosti nazýváni sluhové, které si lidé najímali, když potřebovali převést menší náklad. Své jméno dostali od kolečka, jež bylo jejich jediným pracovním nástrojem. Příslušníci této profese dlouhá staletí dotvářeli kolorit náměstí a plácků, neboť zde zpravidla v hloučcích postávali a čekali na nové zakázky.

Přestože se kolečnická živnost jeví jen jako okrajová, i v tomto oboru však platila pravidla, která ji řadí mezi cechovní. Kolečníci na Starém Městě pražském byli nejpozději od roku 1582 spravováni šestipanským úřadem,⁶¹⁶ který jim roku 1615 potvrdil nová statuta.⁶¹⁷ Z tohoto roku ostatně známe i ojedinělý doklad cechmistrů kolečnické organizace, kteří byli zapísáni v knihách šestipanského úřadu.⁶¹⁸

Na Novém Městě pražském vznikla organizace kolečníků o dva roky dříve a je možné, že byla předobrazem pro cech staroměstský. Roku 1613 jim byl novoměstskou radou vydán nový řád, nicméně i v tomto pražském městě byli podřízeni šestipanskému úřadu.⁶¹⁹

6.44 Kominíci

německy: *Kaminfeger, Rauchfangkehrer*

staročesky: *mestkominíci, mestkomináři, mestkomínové*

Jako první se pokusil popsat historii kominického cechu Antonín Gindely ve svém příspěvku k dějinám českého cechovníctví v 16. až 18. století.⁶²⁰ Dalším badatelem na tomto poli byl až Zikmund Winter, který předchozí výklad rozšířil a podrobil nové interpretaci.⁶²¹ Zajímavým pramenem pro nejmladší období, kdy se původní cech přetvořil ve společenstvo a následně v kominickou jednotu, je publikace sepsaná před polovinou 20. století Vojtěchem Steinzem k osmdesátému výročí existence Kominické jednoty ku vzájemné podpoře v Pra-

⁶¹⁵ Václav HANKA, *Řád i artikulové pražských Kolečníkův*, Lumír 9, 6. 10. 1859, č. 40, s. 949–951.

⁶¹⁶ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 693.

⁶¹⁷ Václav HANKA, *Řád i artikulové*, s. 949–951.

⁶¹⁸ AMP, Sbírká rukopisů, rkp. 476, fol. 112v.

⁶¹⁹ Tamtéž, rkp. 136, fol. 132r–133r.

⁶²⁰ Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 113–114.

⁶²¹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 696–699.

ze.⁶²² Přestože se autor pokusil zachytit i starší dějiny, jeho výklad pro toto období nedosahuje úrovně předešlých dvou badatelů.

Než začali obstarávat pravidelnou údržbu komínů specializovaní živnostníci, příslušela povinnost vymetání komínů hospodáři a čeledi každé domácnosti. Kominictví k nám přinesli až ve druhé polovině 16. století italští živnostníci, kteří první zakázky dostávali od šlechticů a císařského dvora.⁶²³ Je možné, že zájem o tento druh služeb vzrostl v pražském souměstí po ničivém požáru roku 1541, neboť důsledky tohoto neštěstí byly ještě dlouho v paměti.

Byli to právě dvorští kominíci, kteří se jako první pokusili rozšířit svou působnost a získat monopol na tuto živnost. Prvním úspěšným žadatelem se stal roku 1598 Gabriel Marian, který obdržel od císaře Rudolfa II. právo na monopol na Hradčanech.⁶²⁴ Krátce nato došlo k rozšíření Marianova monopolu i na prostor Malé Strany, tentokrát ho císařské privilegium opravňovalo vykonávat tuto živnost po dobu 30 let. Roku 1605 však dostal od Rudolfa II. privilegium na vymetání komínů v Praze i po celých Čechách kominík Tomáš della Moniga původem z Locarna.⁶²⁵ Zde se poprvé setkáváme s bratry Bartolomějem a Matějem de Martini, kteří provozovali svou živnost s Tomášem. Zatímco Antonín Gindely považoval oba bratry za jeho přímé potomky, na něž rozšířil Tomášovo privilegium Ferdinand II.,⁶²⁶ Zikmund Winter se domníval, že byli příslušníky Monigovy širší rodiny.⁶²⁷

Ferdinand II. konfirmoval bratrům de Martini staré privilegium Tomáše della Moniga s ne-tradičním ustanovením, že řemeslo má vést vždy nejstarší potomek.⁶²⁸ Jedná se o základ tradice, která o několik desetiletí později postavila do čela českého kominictví rodinu Demartinů. Ti na této významné pozici setrvali až do 19. století.

V roce 1635 potvrdil monopol na provozování kominické živnosti bratrům Matěji a Bartoloměji Demartinům císař Ferdinand III. Tento právní nárok však v pražských městech nabyl na své váze až ve chvíli, kdy jej roku 1643 uznala městská rada Starého i Nového Města pražského. Až roku 1649 byl monopol obdobně uznán i na Malé Straně.⁶²⁹

Monopol Demartinů spočíval rovněž v udělování souhlasu uchazečům o vykonávání kominické profese. Jednalo se o pozoruhodný model organizace živnosti, který sice připomíná svými hospodářskými principy cech, lišil se však výsadním postavením příslušníků privilegované rodiny stojící v čele. Důkazem toho, že taková organizace byla brána jako cech, je uvádění

⁶²² Vojtěch STEINZ, *Památník Jednoty kominické k vzájemné podpoře v Praze k oslavám osmdesátého výročí svého trvání*, Praha 1948.

⁶²³ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 696.

⁶²⁴ Tamtéž, s. 697.

⁶²⁵ Tamtéž.

⁶²⁶ Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 113.

⁶²⁷ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 697.

⁶²⁸ Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 113.

⁶²⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 193, fol. 35r–43v.

jejích představených v pravidelných soupisech staroměstských cechmistrů po roce 1678. Lze proto odmítnout názor Jana Diviše, že výsadní postavení rodiny Demartinů bránilo vzniku cechovní organizace, která podle něho vznikla až ve druhé polovině 18. století.⁶³⁰

Zůstává otázkou, jaký byl status organizace mezi lety 1635–1678, tedy mezi vydáním privilegia Ferdinanda III., který udělil Demartinům monopol v prostoru Starého Města, a rokem, od něhož se představení z privilegované rodiny pravidelně objevují mezi cechmistry. Významnou roli v této časové souslednosti mohlo sehrát potvrzení privilegií Leopoldem I. roku 1677, které tak koresponduje se začátkem evidence kominických cechmistrů.⁶³¹

Cech kominíků byl confirmován roku 1736 Karlem VI., který jim udělil nové artikule revidované v důsledku vydání generálního cechovního patentu. Organizace je zde označena příjmením „*Demartinische Kaminfeger deren köngl. Präger Städten*“, což potvrzuje nadále platné privilegované postavení příslušníků rodiny Demartinů ve správě tohoto cechu.⁶³² Z confirmace se rovněž dozvídáme o předchozím nedochovaném potvrzení Josefa I., ke kterému došlo na počátku 18. století.

V roce 1744 Marie Terezie rovněž potvrdila statuta pražských kominíků,⁶³³ kteří si o čtyři roky později pořídili typár.⁶³⁴ V sedmdesátých letech cech nechal zhotovit novou pokladnici s vnošením 1775⁶³⁵ a desku na tisk výučných listů.⁶³⁶

Přestože sjednocení pražských měst nemělo na strukturu již dříve vytvořeného celopražského cechu žádný dopad, z období po roce 1784 pochází další typár.⁶³⁷ Když v roce 1785 předkládaly pražské cechy své dosavadní účty ke kontrole sjednocenému magistrátu, kominíční cechmistry nejprve tuto výzvu nevyslyšeli, přičemž argumentovali tím, že kontrola účetnictví kominického cechu náleží pouze zemskému guberniu. Záhy však tak učinili, jak je patrné z odevzdaného výkazu.⁶³⁸

Z nadcházejícího období pochází velké množství pozůstatků kominické organizace. Cech nacházíme jak v soupisech z přelomu 18. a 19. století, tak i ve schematicích, další pečeti nese vnošení 1822⁶³⁹ a v městském muzeu se dochovaly dva cínové poháry a dvě kominické

⁶³⁰ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 39.

⁶³¹ Opis byl ve shořelém rukopise městského archivu č. 994. Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 698 (pozn. 3).

⁶³² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 193, fol. 31r–48r.

⁶³³ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 100, k. 1779, fol. 33r–34v.

⁶³⁴ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 157.

⁶³⁵ MMP, inv. č. HD 001 313.

⁶³⁶ MMP, inv. č. HD 001 314.

⁶³⁷ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 158.

⁶³⁸ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

⁶³⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 159.

škrabky (tzv. šorny).⁶⁴⁰ Sedm úředních knih nám může poskytnout krásnou představu o fungování cechu od poloviny 18. století až do zániku cechovního systému.⁶⁴¹

O historii kominické profese, přerodu původního cechu v živnostenské společenstvo a zrod jednoty kominíků „*ku vzájemné podpoře*“ se můžeme mnohé dozvědět z již zmíněného památníku, který byl vydán k šedesátému výročí existence tohoto spolku.⁶⁴²

6.45 Koníři

latinsky: *mangones*

Profese konířů patřila do obchodních živností a její rozvoj byl v minulosti úzce spjat s koňským trhem na Novém Městě pražském. Koníři patrně přiháněli na pražský trh zvířata z okolí, z jejichž prodeje bohatli. Zajišťovali jak jízdní, tak i tažné koně, které potřebovaly další profese k výkonu svého povolání.

Poněkud se bráním tomu použít v případě konířů slovo cech, protože o fungování organizace této profese jsem našel jen velmi málo zpráv. V podstatě při jejich interpretaci vycházím z analogie, kterou spatřuji u podskalských plavců (viz 6.94). Stejně jako plavecký cech byla organizace konířů spjata s jedním z novoměstských trhů a obdobně i v tomto případě vznikla nejpozději v 15. století při tomto trhu (jednalo se o koňský trh v prostoru dnešního Václavského náměstí) instituce starších konířů, kteří měli na starost dohled nad zásobováním trhu s koňmi a jejich následným prodejem.

První doklad o představených konířů pochází ze soupisů novoměstských cechmistrů z roku 1530, v nichž je můžeme sledovat až do roku 1678. Jejich počet byl v prvních letech ustálen na čtyřech a po polovině 16. století vzrostl na šest (se stejným početním vývojem se v tomto období setkáváme i u starších plavců).

Další vývoj můžeme v soupisech novoměstských cechmistrů sledovat až po roce 1637. Tehdy však v těchto pramenech nacházíme „*soudce práva konířského*“. Ti byli vedeni spolu s plavci („*staršími práva poříčného*“) a představiteli osmipanského úřadu, který spravoval nákladnický cech, hned za městskými úřady ještě před cechmistry dalších organizací.

Vzhledem ke stejnému počtu představených a způsobu, jakým vystupovali v pramenech úřední provenience, usuzuji, že koníři byli vedle plavců druhým případem plnohodnotného

⁶⁴⁰ MMP, inv. č. HD 004 392, HD 004 395, HD 004 397 a HD 004 398.

⁶⁴¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5875–5881.

⁶⁴² Vojtěch STEINZ, *Památník Jednoty kominické k vzájemné podpoře v Praze k oslavám osmdesátého výročí svého trvání*, Praha 1948.

vedlejšího práva vzniklého na základě trhu s určitou komoditou a na základě provozování konkrétní živnosti.

Konířské postranní právo působilo při koňském trhu na Novém Městě pražském patrně až do spojení pražských měst v roce 1784. Toho roku byla v rámci reformy dosavadní městské správy zrušena mnohá postranní práva i subdelegované městské úřady a s nimi i tento orgán,⁶⁴³ který byl nástupcem původní organizace a některými svými principy se až do svého zániku řadil mezi profesní sdružení. O vedené agendě mohou dodnes nejlépe vypovědět dochované úřední knihy ze 17. a 18. stol.⁶⁴⁴

6.46 Konváři

latinsky: *canulatores*

německy: *Zinngießer*

Pražští konváři se na rozdíl od jiných kovolijských profesí dočkali v minulosti systematického výzkumu. Předmětem bádání se stala jednak jejich organizace, jednak značky, kterými mistři opatřovali své výrobky. Vedle krátké stati Františka Holce⁶⁴⁵ se proto můžeme opřít o systematickou práci Josefa Hráského.⁶⁴⁶ Souběžně s Josefem Hráským zkoumala značky pražských mistrů i Dagmar Stará, jež je autorkou prakticky orientované příručky.⁶⁴⁷

Konváři (někdy též nazývaní *cínaři*) lili ze slitiny cínu a olova předměty denní potřeby, zejména nádobí (vedle konví i nejrůznější talíře a misky). Odlévané cínové nádobí totiž ve středověku a raném novověku tvořilo základní vybavu měšťanských kuchyní. Až od počátku 18. století začaly cínové nádobí z domácností pomalu vytlačovat čím dál dostupnější výrobky ze skla, fajánse, porcelánu a keramiky. V době rokoka a empíru je proto doložena snaha konvářů čelit konkurenčním výrobkům napodobováním soudobých stříbrných výrobků.⁶⁴⁸ Významné místo mezi cínovým nádobím zaujímaly konve, které daly tomuto řemeslu i jeho název. Zdobené konve o různém obsahu se totiž od pozdního středověku staly rituálním nádobím používaným na cechovních schůzích. Slitina cínu a olova byla zároveň vhodná i k výrobě rozmanitých chrámových předmětů (svícňů, křtitelnic či věčných lamp). Vzhledem ke způsobu výroby nebylo ve středověku důsledně rozlišováno mezi konváři a zvonaři.⁶⁴⁹ Doklady

⁶⁴³ Ondřej BASTL (ed.), *Spojení pražských měst*, s. 96.

⁶⁴⁴ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 66, 73, 179, 180, 254–258.

⁶⁴⁵ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů, Cech konvářů*, Praha '82, 1982, č. 11, s. 34.

⁶⁴⁶ Josef HRÁSKÝ, *O pražských konvářích*, in: *Kniha o Praze 1960*, Praha 1960, s. 115–131; též, *Pražští cínaři v 17. a 19. století*, Acta UPM 21 – Supplementa D 7, Praha 1988.

⁶⁴⁷ Dagmar STARÁ, *Konvářské značky pražských mistrů*, Rožtoky 1974.

⁶⁴⁸ Josef HRÁSKÝ, *O pražských konvářích*, s. 131.

⁶⁴⁹ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech konvářů*, s. 34; Jan DIVÍŠ, *Pražské cechy*, s. 24.

produkce pražských mistrů dodnes nalézáme i v chrámech vzdálenějších lokalit (např. Hradec Králové).⁶⁵⁰

Ustanovení o clu z dováženého cínu do pražského souměstí pochází už z roku 1331, což dokládá velmi dlouhou tradici konvářské výroby v Praze.⁶⁵¹ Dosavadní badatelé nejčastěji spojovali vznik cechovní organizace s rokem 1371, kdy představitelé dočasně spojeného Starého a Nového Města pražského stanovili závazný poměr konvářské slitiny na deset liber cínu a pouze jednu libru olova.⁶⁵² Na tyto články museli přísahat všichni pražští konváři a dohledem nad dodržováním jakosti slitiny byli pověřeni dva starší mistři. Přestože se zde prokazatelně setkáváme s první organizací pražských konvářů, Josef Hráský pokládal toto sdružení za nucený pořádek ustavený městskou radou s tím, že plnoprávný cech vznikl až v průběhu 15. století.⁶⁵³ Do určité míry s tímto názorem můžeme souhlasit, neboť správný poměr cínu a olova ve slitině (resp. omezení množství užívaného olova ve slitině) byl přejat ze zdravotních důvodů z Norimberka a Vídně. Jednalo se tedy o opatření chránící zdraví měšťanů a konvářští mistři tím nezískávali žádnou výhodu na trhu. Rovněž v instituci dvou mistrů, kteří měli mít dohled nad dodržováním těchto pravidel, nelze spatřovat cechmistry, ale spíš instituci, neboť měli být voleni čtyřikrát ročně. Navzdory tomu však konvářští mistři získali základní předpoklady pro další rozvoj jejich organizace. Předpokládám, že spolu s povinnostmi se dočkali konváři i práv, o nichž bohužel zatím nevíme. Rok 1371 lze proto považovat za počátek konvářských cechů v Praze.

S tímto výkladem koresponduje i zmínka o staroměstských konvářích v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Podle tohoto korouhevního pořádku měli při vítání nového krále kráčet konváři pod korouhví platněřů. Rozbor tohoto pramene jasně ukazuje, že konváři nebyli členy platněřského cechu, nýbrž reprezentovali samostatně organizovanou profesi. Lze proto odmítnout závěry Josefa Hráského, že cech konvářů na Starém Městě pražském vznikl až na konci 15. století.⁶⁵⁴ Prvním dokladem existence cechu na Novém Městě pražském je spor z roku 1512 se staroměstskou organizací, jejíž tovaryši tehdy utekli k novoměstským mistrům.⁶⁵⁵ V době sjednocené pravobřežní Prahy došlo i ke spojení konvářských cechů Starého a Nového Města pražského. Vše však nasvědčuje tomu, že po roce 1528 došlo k opětovnému rozdělení obou organizací.

⁶⁵⁰ Josef HRÁSKÝ, *O pražských konvářích*, s. 124.

⁶⁵¹ Týž, *Pražští cínaři*, s. 9.

⁶⁵² František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech konvářů*, s. 34; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 24.

⁶⁵³ Josef HRÁSKÝ, *Pražští cínaři*, s. 10.

⁶⁵⁴ Týž, *O pražských konvářích*, s. 117.

⁶⁵⁵ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech konvářů*, s. 34.

Rekonstrukci dějin konvářských cechů komplikuje naprostá absence artikulí kteréhokoliv pražského cechu, dokonce se nedochoval žádný doklad o navrácení zabavených privilegií Ferdinandem I. na počátku šedesátých let 16. století. Z druhé poloviny 16. století pochází alespoň první doklad malostranského cechu, a to navzdory tvrzení dosavadních badatelů, že tamější organizace vznikla až v 17. století.⁶⁵⁶ Dochované soupisy malostranských cechmistrů z let 1572–1580 nám představují poněkud jiný scénář a jejich jednorocní periodicitu dokonce umožňuje datovat vznik tohoto cechu do let 1578–1579. Z hlediska vnitřního uspořádání prodělaly pražské cechy významnou proměnu na počátku 17. století, kdy se ze společné organizace vydělili zvonaři (viz 6.157).⁶⁵⁷

Vše nasvědčuje tomu, že na Starém a Novém Městě pražském byly samostatné cechy až do poloviny 17. století, kdy podle Josefa Hráského došlo k jejich spojení.⁶⁵⁸ K sjednocení obou organizací došlo podle něho v důsledku poklesu konvářů na konci první poloviny 17. století pravděpodobně v důsledku třicetileté války. Tomu odpovídá i pokles počtu (někdy dokonce absence) cechmistrů staroměstského cechu v soupisech z dvacátých, třicátých a čtyřicátých let 17. století. Josef Hráský určil blíže rok, kdy došlo ke sjednocení podle pořízení nové pokladnice roku 1659 a pečetidla roku 1662. Bohužel však neuvedl zdroj těchto informací a konvářská pokladnice ani typář se ve sbírkách městského muzea ani městského archivu nedochovaly. Jediným přesvědčivým argumentem, kterým Josef Hráský podpořil svou teorii o společném cechu pravobřežní Prahy, je začátek blíže neurčené zprávy z roku 1698, kterou vydali ze své autority starší konvářského řemesla Nového a Starého Města pražského. Josef Hráský dokonce předpokládal meziměstský cech všech tří pražských měst.⁶⁵⁹

Přijmeme-li teorii Josefa Hráského, byli konváři již od druhé poloviny 17. století sdruženi v celopražské organizaci. Nejstarší dochovaná kniha této organizace evidující mistry byla vedena od roku 1753.⁶⁶⁰ Roku 1778 byly pro konvářské mistry vydány zvláštní cechovní artikule, podle kterých se nadále pražští konváři řídili. Přestože jsem dosud nenašel žádný dochovaný exemplář, na jejich existenci ukazuje guberniální vyhláška z roku 1836.⁶⁶¹

S ohledem na celopražský charakter konvářského cechu nepředstavovalo sjednocení pražských měst roku 1784 žádný výrazný předěl v jejich organizaci. Stejně však ve druhé polovině osmdesátých let 18. století došlo k založení nových knih evidujících učedníky a tova-

⁶⁵⁶ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech konvářů*, s. 34; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 24.

⁶⁵⁷ Týž, *O pražských konvářích*, s. 126; František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech konvářů*, s. 34; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 24.

⁶⁵⁸ Josef HRÁSKÝ, *O pražských konvářích*, s. 126.

⁶⁵⁹ Týž, *Pražští cínaři*, s. 17.

⁶⁶⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3453.

⁶⁶¹ PGDBJ 1836, s. 889.

ryše.⁶⁶² Přirozeně se konvářů nedotkla reorganizace cechů kovodělných řemesel císaře Josefa II., která proběhla v letech 1784–1785, neboť byla zaměřena na řemesla pracující se železem a ocelí.

Cech se i nadále vyvíjel samostatně, jak můžeme sledovat v magistrátních soupisech z přelomu 18. a 19. století a po roce 1805 i ve schematismech. Z dochovaných knih cechu vyplývá, že organizace působila až do konce cechovního zřízení, kdy na její existenci navázalo po roce 1860 živnostenské společenstvo sdružující konváře, mosazníky a další kovolijecká řemesla.⁶⁶³

6.47 Kopytáři

německy: *Leistenschneider*

Obdobně jako špalíčkářství (viz 6.132) bylo kopytářské řemeslo specializací soustružnické profese. Hlavním artiklem tohoto oboru byla výroba dřevěných soustružených kopyt, která sloužila k různým účelům, zejména však v oděvním odvětví (ševci apod.). Naczdory tomu, že Zikmund Winter k vývoji této profese v 16. století poznamenal, že kopytáři „žili v podruží a byli asi chud'asové“,⁶⁶⁴ lze předpokládat, že rozvoj soustružnických oborů v 17. a zvláště v 18. století umožnil jejich plnou emancipaci, a to buď přímo ze soustružnického řemesla či prostřednictvím špalíčkářů.

Jejich vývojová blízkost ke špalíčkářům se projevila i v cechovní organizaci kopytářských mistrů, neboť od 18. století spolu obě řemesla měla společný cech. Proto je výklad veden na příslušném místě této práce (viz 6.132).

6.48 Kordování

německy: *Kordoboner*

Kordování byl řemeslníkem, který vydělával zvláštní druh luxusních kůží – tzv. kordovan. Původně byl totiž kordovan do Evropy pouze dovážený, neboť evropští koželuhové neznali technologii jeho výroby. Až v 16. století došlo k odhalení způsobu vydělávání kordovanu, přičemž počátky evropské produkce můžeme sledovat ve Francii a v Pobaltí.⁶⁶⁵ Kordo-

⁶⁶² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3451, 3452.

⁶⁶³ Josef HRÁSKÝ, *O pražských konvářích*, s. 131.

⁶⁶⁴ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 561.

⁶⁶⁵ Tamtéž, s. 587.

vánici se vyvinuli jako specializace jirchářů, kteří začali přidávat do třísla a louhu zvláštní přísady.

První nahodilé zmínky o těchto řemeslnících pocházejí již z osmdesátých let 16. století a roku 1593 se v pramenech objevují dokonce starší kordovánici.⁶⁶⁶ Přestože tito představitelé pražských kordováníků jsou uvedeni ve staroměstských knihách, je možné, že zápis hovoří o novoměstských cechmistrech. K rozvoji tohoto odvětví totiž došlo zejména v novoměstském prostředí a pro existenci staroměstského cechu nemáme žádný jiný pramen. Existenci plnohodnotného cechu kordováníků dokládají novoměstské soupisy cechmistrů z let 1674 a 1678. Kvůli absenci dalších soupisů nemůžeme sledovat vývoj této organizace v mladším období, lze však předpokládat jejich zánik či splynutí s jircháři či jinými kožedělnými profesemi. Obtížné je rovněž prokázat souvislost mezi zápisy ze staroměstských knih z konce 16. století a mladší evidencí novoměstských cechmistrů ze sedmdesátých let 17. století.

Přestože existenci kordovánického cechu lze jednoznačně prokázat pouze pro velmi krátké období, jedná se o doklad pokročilého stupně specializace v oblasti kůži vydělávajících řemesel v prostoru Nového Města pražského.

6.49 Kotláři

latinsky: *caldariatores*

německy: *Kupferchmiede*

staročesky: *rotšmídové*

Kotlářské řemeslo se dosud stalo námětem pouze několika kratších příspěvků. Nejstarším z nich je stať Jiřiny Langhammerové,⁶⁶⁷ nově se u tohoto tématu zastavil Jakub Hrdlička, který představil dějiny pražského cechu ve vztahu k jeho heraldice.⁶⁶⁸ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2009.⁶⁶⁹

Kotlářská profese bývá v pramenech ukryta pod rozmanitými názvy, v důsledku čehož se často i v odborné literatuře setkáváme se dvěma odlišnými výklady o kotlářích a mědikovcích. Jednalo se však vždy o jednu a tutéž profesi, jejíž provozovatelé vyráběli měděné nádoby, zejména hrnce a pánve včetně vyklepávaných kotlů. Příčinou tohoto jevu je dvojaký úzus v označování této profese. Zatímco v češtině se stal jeho základem hlavní sortiment, tedy kotel (od něho odvození *kotláři*), v němčině se často pojmenování profesí odvozovala od mate-

⁶⁶⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 105, fol. 178r.

⁶⁶⁷ Jiřina LANGHAMMEROVÁ, *Kotláři*, in: Umění a řemesla 2, 1972, s. 64–65.

⁶⁶⁸ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 106–108

⁶⁶⁹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech mědikovců Praha 1659–1755*, inventář AMP, Praha 2009.

riálů a u kovodělných řemesel někdy rovněž od barvy kovu (např. Gelbgießer – mosazníci). Vznikly tak výrazy *Kupferschmiede* a *Rotschmiede*. Ve středověkých pramenech proto nalezneme vedle kotlářů velmi často i počestěné označení *rotšmídové*, v novověkých pramenech pak převládl výraz *Kupferschmiede* a jeho překlad *mědikovci*. Je znám pouze jediný pramen, ve které nalezneme souběžný výskyt výrazů kotlář a rotšmíd. Jsou jimi soupisy staroměstských cechmistrů z let 1682–1729. To však lze vysvětlit určitou setrvačností, kdy byli rotšmídové i po vzniku samostatného cechu kotlářů i nadále uváděni ve výčtu rajcehu kovodělných řemesel.

Původně byli kotláři organizováni v platněřském cechu na Starém Městě pražském (viz 6.93). Poprvé se o nich dozvídáme v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Jejich postavení v rámci řemesel sdružených pod platněřskou krouhví lze interpretovat tak, že byly jeho členy. Tomu odpovídá i již zmíněná setrvačnost v uvádění rotšmídů coby členů tohoto sdružení v soupisech staroměstských cechmistrů z let 1682–1729.

Ojedinělou zprávu o ustavení staroměstského cechu roku 1510 přinesla Jiřina Langhammerová.⁶⁷⁰ Bohužel pro svou hypotézu neuvedla žádný zdroj a vznik organizace na Starém Městě pražském na počátku 16. století nenachází oporu v dalších pramenech tohoto období.

Na Novém Městě pražském vznikl samostatný cech už ve druhé polovině 16. století, kdy se v soupisech tamějších cechmistrů z osmdesátých let tohoto století poprvé setkáváme s představiteli samostatných kotlářů.

Výraznou změnu v dosavadní organizaci pražských kotlářů přinesla až polovina 17. století. Od roku 1653 totiž pravidelně nacházíme v soupisech cechmistry samostatné kotlářské organizace i na Starém městě pražském. V důsledku tohoto posílení postavení kotlářů a patrně i jejich početního stavu v pražských městech požádali jejich představení v padesátých letech 17. století o vydání nových artikulí pro všechny pražské mistry. K tomu došlo roku 1659, kdy císař Leopold I. vydal artikule kotlářům tří pražských měst, která platila i na všechny mistry v Českém království.⁶⁷¹ To patrně povzbudilo rozvoj kotlářství i na Malé straně kde se od počátku sedmdesátých let rovněž objevili kotlářští cechmistři v tamějších soupisech.

Poněkud jinou teorii o vzniku celopražského cechu nastínil Jiří Čarek, který přepokládal, že již v době existence samostatného kotlářského cechu na Novém Městě pražském, byli jeho členy i mistři staroměstští a malostranští.⁶⁷² V takovém případě by artikule vydané Leopoldem I. pouze kodifikovaly již delší dobu platný stav.

⁶⁷⁰ Jiřina LANGHAMMEROVÁ, *Kotláři*, s. 64.

⁶⁷¹ AMP, Cech mědikovců Praha, inv. č. 1 (sign. Mědikovci 1).

⁶⁷² AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 156.

Jedním z mála dochovaných pramenů k dějinám cechu v 18. století je nevyplněný tištěný formulář fedrovního listu pražského kotlářského cechu.⁶⁷³ Jak se dozvídáme z guberniální vyhlášky z roku 1836, byly roku 1774 kotlářům vydány zvláštní cechovní artikule.⁶⁷⁴ Dalším dokladem celopražského cechu je výkaz účetnictví, který cech předložil magistrátu ke kontrole roku 1785.⁶⁷⁵ Jak je z něho patrné, spojení pražských měst nemělo větší vliv na organizační strukturu cechu, který byl celopražským již dříve.

Kotlářskému cechu se vyhnula i rozsáhlá reorganizace cechů kovodělných řemesel císaře Josefa II. z let 1784–1785. V úvodu nařízení byli totiž kotláři explicitně uvedeni jako jedna z výjimek, jichž se toto ustanovení netýká. Toto postavení zajistilo kotlářskému cechu další ničím nerušený vývoj. V nadcházejícím období si organizace roku 1791 pořídila novou korouhev⁶⁷⁶ a o pět let později i pokladnici.⁶⁷⁷ Z konce 18. století pochází i nedatovaný typář.⁶⁷⁸

Dokladem existence cechu v první polovině 19. století jsou primárně soupisy pořizené magistrátem a schematismy, v nichž tuto organizaci pravidelně nacházíme až do roku 1851. Lze předpokládat, že cech působil až do roku 1860, kdy byl přetvořen v živnostenské společenstvo.

6.50 Kováři

latinsky: *fabri*

německy: *Schmiede, Hufschmiede*

Přestože kovářské řemeslo patří mezi základní městské profese, k dějinám jeho organizace v pražských městech se vztahuje pouze medailonek Františka Holce.⁶⁷⁹ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2009.⁶⁸⁰

V minulosti kovářské řemeslo zajišťovalo jednak tzv. černé dílo (kování vozů a koní), jednak tzv. bílé dílo reprezentované širokou škálou výrobků denní potřeby (nástroje – sekery, kladiva, kleště, sekáče, kosy, pily, motyky, lopaty a rýče, nádobí – pánve a rožně, ale i zbraně – palčáty, bijáky, palice a hroty šípů). Ve spotřebních podmínkách pražského souměstí došlo postupně k rozvoji velkého množství specializovaných řemesel, která vyráběla nejrůznější druhy nástrojů. Došlo tak postupem doby k tomu, že novověkým kovářům v Praze „zbylo“

⁶⁷³ AMP, Cech mědikovců Praha, inv. č. 3 (sign. Mědikovci 3).

⁶⁷⁴ PGKBJ 1836, s. 886.

⁶⁷⁵ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

⁶⁷⁶ MMP, inv. č. HD 001 211.

⁶⁷⁷ MMP, inv. č. HD 001 210.

⁶⁷⁸ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 174.

⁶⁷⁹ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech kovářů*, Praha '82, 1982, č. 7, s. 34.

⁶⁸⁰ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech kovářů Praha 1761–1824*, inventář AMP, Praha 2009.

v kompetenci pouze černé dílo. To je důvod, proč od 18. století začal v označování tohoto řemesla převládat německý výraz *Huffschmiede*, česky *podkováři*. Toto pojmenování pouze reflektuje změnu výrobních podmínek, nejedná se proto o řemeslo nové, které by bylo další kovářskou specializací.

Dosavadní badatelé sice připouštěli starší tradici kovářského řemesla, nicméně počátky jeho cechovní organizace na Starém Městě pražském kladli až do roku 1418, kdy byly vydány nejstarší dochované artikule.⁶⁸¹ Domnívám se, že v dataci počátků staroměstského cechu můžeme být mnohem odvážnější a vznik kovářského cechu klást již do počátku 14. století. Pro vyřčení této hypotézy je stěžejní skutečnost, že kovářská profese se vyskytuje v soupise devatenácti staroměstských živností z druhé poloviny dvacátých let 14. století. Existenci cechu kovářů můžeme v této době předpokládat i s ohledem na působnost organizací jiných specializovaných kovodělných řemesel (např. nožířů, platnéřů či helmířů) v tomto období.

Dalším dokladem staroměstské organizace je korouhevní pořádek z období kolem roku 1440. Přestože bychom očekávali, že s ohledem na delší tradici budou kováři řemeslem korouhevnickým, nalézáme je pod platnéřskou korouhví. To jen dokládá skutečnost, že specializace kovodělných řemesel se rozvíjela v podmínkách města mnohem dynamičtěji než samotné řemeslo kovářů.

Na Novém Městě pražském je pramenná základna v případě kovářů horší. Vycházet lze až ze statut vydaných tamějšímu cechu radou v roce 1446.⁶⁸² Dosavadní badatelé se rozcházejí v názoru na to, zda šlo o potvrzení starší organizace,⁶⁸³ nebo byl řečeného roku založen cech nový.⁶⁸⁴ Podle úvodních formulí a s ohledem na charakter živností novoměstského prostoru se domnívám, že byl založen cech nový. Jan Diviš uvedl, že součástí cechu na Novém Městě pražském byly až do roku 1502 koláři,⁶⁸⁵ což nemohu ani potvrdit, ani vyvrátit.

V době spojení pravobřežní Prahy roku 1518 či krátce po něm došlo rovněž ke spojení organizace staroměstské s novoměstskou. Roku 1524 byl tento stav kodifikován v nově udělených artikulích.⁶⁸⁶ Po opětovném rozdělení obou měst se patrně společný cech rozpadl, a to buď bezprostředně či až po delší době. V každém případě byly staroměstskému cechu roku 1546 vydány nové artikule.⁶⁸⁷

Záhy však nacházíme kováře pravobřežní Prahy opět ve společném sdružení. K navrácení artikulí spojeného cechu staroměstských a novoměstských kovářů překvapivě nedošlo za pa-

⁶⁸¹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 992, fol. 33v.

⁶⁸² Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 449–452.

⁶⁸³ Zikmund Winter, *Dějiny řemesel*, s. 575; František Holec, *Z dob slávy ... Cech kovářů*, s. 34.

⁶⁸⁴ Jan Diviš, *Pražské cechy*, s. 41.

⁶⁸⁵ František Holec, *Z dob slávy ... Cech kovářů*, s. 34; Jan Diviš, *Pražské cechy*, s. 37.

⁶⁸⁶ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 102, k. 1780, s. f.

⁶⁸⁷ Tamtéž.

nování Ferdinanda I., ale až za vlády jeho nástupce Maxmiliána II. v roce 1567.⁶⁸⁸ Vedle soupisů, z nichž vyplývá, že v obou městech měli kováři své vlastní představené, pochází další doklad společné organizace až z druhé poloviny 17. století. Dochovaný typář pražského cechu datovali tvůrci katalogu do rozmezí let 1657–1705. V místním vymezení „MIESTA*PRAHI“ spatřujeme odkaz na spojené cechy pravobřežní Prahy.⁶⁸⁹ Stranou této organizace stáli malostranští a hradčanští kováři, jak bylo už pojednáno u kolářů, s nimiž měli v této části pražského souměstí společný cech (viz 6.42). Ze 17. století pochází rovněž zajímavý dochovaný soubor pohřebních štítů blíže neurčeného cechu.⁶⁹⁰

Kdy došlo k opětovnému rozpadu meziměstského cechu sdružujícího kováře pravobřežní Prahy, není prozatím snadné přesně stanovit. Nabízí se však rok 1676, který je uveden na dochované cechovní pokladnici některého z pražských kovářských cechů.⁶⁹¹ Provenience pokladnice, z níž pochází, nebyla prozatím blíže určena, protože až dosud nikdo neanalyzoval jména cechmistrů, která jsou na ní uvedena. Pokud tak učiníme, zjistíme, že se jedná výhradně o staroměstské mistry. Přestože známe i případy, kdy jednotlivé organizace meziměstského cechu měly svou vlastní truhlici, monumentální provedení této dochované pokladnice dává tušit, že byla hlavní pokladnicí snad už samostatného staroměstského cechu.

Až do vytvoření jednotné Prahy byli kováři organizováni v ceších jednotlivých pražských měst. Jediným pozůstatkem tohoto období je dochovaná účetní kniha novoměstské organizace z let 1761–1784.⁶⁹² K vytvoření celopražské organizace došlo poměrně záhy po vytvoření spojené Prahy už v roce 1784. Tento rok si alespoň nechali kováři vyrýt do pečetního pole typáře celopražské organizace.⁶⁹³ Cech si roku 1791 pořídil rovněž novou korouhev.⁶⁹⁴

Rozsáhlá organizace cechů kovodělných řemesel, která proběhla z iniciativy císaře Josefa II. v letech 1784–1785, se kovářského cechu nedotkla. Kováři totiž byli explicitně uvedeni jako jedno z řemesel, jež byla z celé akce vyjmuta. Díky tomu si udržel tento cech své samostatné postavení v rámci pražských cechů, a to až do zániku cechovního zřízení.

Pro závěr 18. a první polovinu 19. máme k dispozici jednak dochované magistrátní soupisy a schematismy, které evidují kovářský cech až do roku 1851, jednak můžeme využít knihu přijatých učedníků z let 1786–1824.⁶⁹⁵ Existenci v posledním desetiletí cechovního systému lze pouze předpokládat, a to na základě velkého množství dochovaných cechovních předmětů

⁶⁸⁸ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 102, k. 1780, s. f.

⁶⁸⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 160.

⁶⁹⁰ MMP, inv. č. HD 000 618–HD 000 623.

⁶⁹¹ MMP, inv. č. HD 000 624.

⁶⁹² AMP, Cech kovářů Praha, inv. č. 2 (sign. Kováři 2).

⁶⁹³ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 161.

⁶⁹⁴ MMP, inv. č. HD 000 625.

⁶⁹⁵ AMP, Cech kovářů Praha, inv. č. 1 (sign. Kováři 1).

získaných od živnostenského společenstva pražských kovářů, jež na činnost cechu bezprostředně navázalo.

6.51 Koželuzi

latinsky: *cerdone*s

německy: *Gerber, Lederer, Lohgerber, Rotgerber*

Dějiny pražských koželuhů se prozatím zabýval pouze kratičký příspěvek Františka Holce, který sepsal v rámci svého cyklu o pražských ceších.⁶⁹⁶ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2004.⁶⁹⁷

Koželuzi byli původním řemeslem, které vydělávalo syrové kůže. Z něho se v průběhu středověku oddělovaly jednotlivé specializace, zejména jircháři (viz 6.29) a zámišníci (viz 6.151). Koželuzi na rozdíl od jirchářů a zámišníků využívali k přípravě kůží tříslo (nejčastěji dubová či smrková kůra), čímž dosahovali u svých výrobků přirozené barvy (na rozdíl od jirchářů, kteří produkovali bílé kůže, a zámišníků, kteří vydělávali kůže na žluto). Tato skutečnost byla ve středověku a raném novověku vyjádřena užívanými předponami *Rot-* („červené“ kůže) nebo *Loh-* (kůže vydělané tříslem) k tradičnímu německému výrazu *Gerber* označující řemeslníka vydělávajícího kůže. Hlavním artiklem byly kůže hovězí, které koželuzi hned po porážce odebírali od řezníků. Vydělané kůže bývaly využívány k výrobě sedel, řemenů, koňských postrojů a obuvi.

Kromě zprávy o hádce mezi koželuhy a jircháři na Novém Městě pražském z roku 1419, kterou ocitoval Zikmund Winter z dnes již nedochovaného rukopisu, nemáme pro nejstarší období dějin pražských koželuhů žádné jiné prameny.⁶⁹⁸ První ochránářské tendence proto nacházíme až v roce 1450, když se na městskou radu obrátili výrobci usní z Podzderazí se žalobou na ševce nováky, kteří si sami vydělávali kůže. V uvedené při se odvolávali na svá stará „*práva, svobody, řády, spisy a svolení*“.⁶⁹⁹ Lze tedy usuzovat, že v této lokalitě již delší dobu působila jejich organizace.

Z let 1452–1453 pochází dvě zprávy, které na první pohled spolu nijak nesouvisí, nicméně se domnívám, že jsou dvěma střípky společné mozaiky. V roce 1452 se vzájemně obvinili koželuzi a jircháři, přičemž poté, co je rada vyzvala, aby obě strany předložily udělená práva,

⁶⁹⁶ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů, Koželužský cech*, Praha '83, 1983, č. 5, s. 34.

⁶⁹⁷ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech koželuhů 1577–1806*, inventář AMP, Praha 2004.

⁶⁹⁸ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 139.

⁶⁹⁹ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule*, s. 458–459.

se shodně koželuzi i jircháři omluvili, že tak učinit nemohou.⁷⁰⁰ Roku 1453 potvrdila novoměstská rada po vleklých sporech mezi výrobcí usní z Podzderazí a koželuhy z Podskalí artikule jejich společné organizaci. Pozoruhodná je však ta část narace, ve které je popsán dosavadní průběh jejich sporů včetně neschopnosti znesvářených stran předložit svá starší práva.⁷⁰¹ V tomto ohledu lze oba prameny vztáhnout do časové souslednosti. Nabízejí se nám proto dvě možnosti, buď byl roku 1453 vytvořen společný cech jirchářů a koželužů (v tom případě byli buď koželuzi nebo jircháři označováni jako usenící), nebo byl vytvořen cech koželužů, ve kterém byly sdruženy dvě lokální organizace koželužů. Odpověď na tuto otázku patrně poskytne až další výzkum této problematiky. V každém případě statuta, která byla cechu vydána roku 1453, přiznávala novoměstským koželužům monopolní postavení i na Malé Straně. V obdobném rozsahu byla roku 1502 cechu potvrzena nová statuta.⁷⁰²

Domnívám se, že na Starém Městě pražském začalo být koželužské řemeslo monopolizováno novoměstskými koželuhy až po spojení pravobřežní Prahy, tedy po roce 1518. Na dominantní postavení novoměstských mistrů prokazatelně ukazuje další vývoj (zejména privilegium Ferdinanda III.). O jistém zrovnoprávnění postavení staroměstských koželužů s novoměstskými mistry můžeme mluvit patrně až v souvislosti s ochranným privilegiem Ferdinanda I. z roku 1542.⁷⁰³ I nadále se však jednalo o cech meziměstský.

Zabavená privilegia formálně navrátil cechu až císař Maxmilián II. roku 1576.⁷⁰⁴ V písemnosti se již otevřeně mluví o cechu tří pražských měst. Další konfirmace se koželužové dočkali za vlády panovníka Matyáše.⁷⁰⁵

V 17. století došlo k rozpadu meziměstského cechu. Už z roku 1627 pochází pohár, který si pořídili pouze novoměstští tovaryši.⁷⁰⁶ Přestože to není zcela prokazatelný doklad samostatného novoměstského cechu (neboť tovaryši mohli být organizováni jinak), ve třicátých a čtyřicátých letech 17. století se setkáváme s vidimusy, kterými novoměstský cech postupoval své artikule mimopražským organizacím.⁷⁰⁷ Roku 1649 obdrželi za pomoc při obraně Prahy proti Švédům novoměstští koželuzi od Ferdinanda III. potvrzení dosavadních artikulí.⁷⁰⁸ Od roku 1658 se pravidelně setkáváme s malostranskými cechmistry a roku 1666 potvr-

⁷⁰⁰ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule*, s. 463.

⁷⁰¹ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 87, k. 1778, s. f.

⁷⁰² Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 580.

⁷⁰³ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 479r–581v.

⁷⁰⁴ AMP, Cech koželužů Praha, inv. č. 1 (sign. Koželuzi 6).

⁷⁰⁵ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 87, k. 1778, s. f.

⁷⁰⁶ MMP, inv. č. H 027 125.

⁷⁰⁷ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 58, 126; AMP, Cech koželužů Praha, inv. č. 2 (sign. Koželuzi 5).

⁷⁰⁸ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 87, k. 1778, s. f.

dil purkmistr s radou tamějších koželuhů vlastní cechovní artikule.⁷⁰⁹ Na existenci samostatného staroměstského cechu ukazují až prameny z konce 17. století, kdy roku 1684 vydali staroměstští cechmistři řád pro své tovaryše.⁷¹⁰ Dochovaný typář této organizace pochází až z roku 1717.⁷¹¹ S tímto vývojem korespondují i dvě dochované pokladnice blíže neurčených pražských cechů koželuhů datované do let 1678 a 1702.⁷¹² Jejich identifikace by však neměla být v budoucnu problematická, neboť na vnitřní straně víka jsou seznamy cechmistrů.

Další organizační změnu přinesla až vláda Marie Terezie, kdy došlo k opětovnému spojení všech pražských cechů v jedinou celopražskou organizaci. Roku 1744 jí panovnice potvrdila nové artikule⁷¹³ a už roku 1773 byly poměry v kožešnickém řemesle znovu upraveny zvláštními cechovními artikulemi.⁷¹⁴

S ohledem na celopražský charakter koželužského cechu, nepředstavoval rok 1784 pro tuto organizaci žádný zásadní předěl. Navzdory tomu si cech založil roku 1785 novou účetní knihu, kterou vedl až do roku 1821.⁷¹⁵ Přestože se v nadcházejícím období stíraly hranice mezi jednotlivými částmi Prahy, ze schematismu pro rok 1805 je zřejmé, že větší koncentrace koželužských dílen se i nadále nacházela na Novém Městě pražském.

V první polovině 19. století můžeme koželužský cech sledovat primárně v magistrátních soupisech cechů a ve schematismech. K dispozici máme rovněž dvě další dochované knihy organizace, první z nich evidovala v letech 1754–1852 vydávané magistrátní a guberniální předpisy a druhá byla vedena pouze jeden rok pro agendu spojenou s přijímáním učedníků.⁷¹⁶ Cech existoval až do konce cechovního zřízení, kdy na jeho činnost navázalo živnostenské společenstvo.

⁷⁰⁹ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 495r–502r.

⁷¹⁰ AMP, Cech koželuhů Praha, inv. č. 3 (sign. Koželuži 3).

⁷¹¹ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 163.

⁷¹² MMP, inv. č.

⁷¹³ AMP, Sběrka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 81.

⁷¹⁴ *PGKBJ 1836*, s. 886.

⁷¹⁵ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 5741.

⁷¹⁶ Tamtéž, rkp. 5739, 5740.

6.52 Kožešníci

latinsky: *pellifices*německy: *Kürschner*

Dějiny kožešnického řemesla jako první zpracoval na sklonku 19. století kožešník Jan Hücke. Pojednání sloužilo tehdejšímu společenstvu k prezentaci dlouhé tradice oboru a dávalo se každému vyučenému kožešníkovi.⁷¹⁷ Přestože Jan Hücke nebyl historiografem, nýbrž řemeslníkem, za pomoci někdejšího adjunkta městského archivu Josefa Teigeho sepsal dějiny kožešníků až do roku 1785. V osmdesátých letech shrnul vývoj kožešnického cechu František Holec⁷¹⁸ a v novější historické literatuře vzbudili kožešníci zájem zejména ze strany heraldiků, neboť jejich dvě erbovní privilegia, která cech obdržel od Vladislava II. Jagellonského v letech 1473 a 1486, jsou v případě cechovních příjemců nejstaršími dochovanými.⁷¹⁹ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2004.⁷²⁰

V případě kožešnického řemesla se dnes historická věda potýká s problémem jeho zařazení. Jedná se o jeden z důsledků kombinace tzv. materiálového systému třídění městských profesí s tříděním podle výrobního sortimentu. Řadit totiž kožešníky do kožedělných profesí by nebylo vhodné, protože technologií výroby i specifiky svého vývoje se nejvíce podobají krejčím a dalším oděvním živnostem. S krejčími je v minulosti pojila i řada soudních sporů, které se táhly dokonce několik století. Jejich předmětem bylo podšívání látkových oděvů kožešinami. Na sklonku 16. století se přidaly i spory s židovskými řemeslníky. Aby si kožešníci uhájili své dosavadní postavení, bylo zapotřebí dokonce panovnických rozhodnutí a zákazů.⁷²¹ Vedle kožichů vyráběli kožešníci i pláště, čabraky, čepice a další výrobky. K jejich výrobě si představitelé této profese sami připravovali materiál. Ovládali proto řadu procesů, kterými zpracovávali kožešiny většiny u nás se vyskytujících domácích i divokých zvířat s delší srstí.

Přestože dosavadní badatelé datují vznik organizace do posledního desetiletí 14. století, domnívám se, že staroměstská organizace kožešníků patří mezi nejstarší pražské cechy. První zmínka pochází od Petra Žitavského, který kožešníky zmiňuje při líčení vjezdu Jindřicha Ko-

⁷¹⁷ Jan HÜCKE, *Sbírka historických památek řemesla kožešnického od jeho vzniku až do spojení se všech tří cechův pražských roku 1785*, Praha 1939 (2. vydání).

⁷¹⁸ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů, Cech kožešníků*, Praha '82, 1982, č. 5, s. 34.

⁷¹⁹ Výčet dosavadní literatury v Michal FIALA – Jakub HRDLÍČKA – Jan ŽUPANIČ (edd.), *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*, Praha 1997, s. 27.

⁷²⁰ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech kožešníků Praha (1486) 1546–1898*, inventář AMP, Praha 2004.

⁷²¹ Například rozhodnutí ve sporu mezi krejčími, kožešníky a pražskými Židy Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM I*, s. 481–483.

rutanského do Prahy roku 1308.⁷²² Kožešníci zde vystupují spolu s řezníky, kteří byli v té době již cechovně organizovaní, a s pekaři, u nichž bychom takovou organizaci mohli rovněž předpokládat. Z nadcházejícího období pochází dochované cechovní artikule staroměstských krejčích, přičemž berme v potaz, že z hlediska tehdejší výroby jediný rozdíl mezi krejčími a kožešníky byl materiál, který k výrobě šatů obě profese využívaly. Obsah těchto statut vypovídá o starší tradici této organizace, což plně koresponduje s hypotézou, že cechy obou oděvních živností existovaly již na počátku 14. století. Výskyt kožešníků v soupise devatenácti staroměstských řemesel z druhé poloviny dvacátých let tohoto století nás jen utvrzuje v nastíněné hypotéze.

Prvním písemným dokladem cechovní organizace na Starém Městě pražském jsou artikule z roku 1418.⁷²³ Jakub Hrdlička označil tato statuta za nejobšírnější své doby, což znovu dokazuje existenci statut dlouho před tímto rokem a také skutečnost, že byly doplňovány během této doby hned několikrát.⁷²⁴ Roku 1419 máme doklad o dalším doplnění stávajících statut o články týkající se přijímání podobojí a neřádných řemeslníků⁷²⁵ a roku 1428 byla tato starší statuta obnovena a rozšířena o další články.⁷²⁶ Z přelomu 14. a 15. století pocházejí i nejstarší doklady novoměstské organizace. Roku 1396 byly tamějšímu cechu potvrzeny novoměstskou radou ustanovení týkající se přijímání nových mistrů a platů tovaryšů. V roce 1404 jim byla radou udělena další pravidla, která tentokrát přesněji upravovala mistrovské kusy, nakupování surovin a udržování pořádku během cechovních schůzí.⁷²⁷

Kožešnický cech patřil mezi jedny z nejvýznamnějších městských cechů, o čemž svědčí i porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Kožešníci v něm vystupují jako čtvrté korouhevní řemeslo, které kráčelo za významnými cechy řezníků, zlatníků a platněřů. Mimořádné pozornosti se dočkali pražští kožešníci za vlády Vladislava II. Jagellonského. Počátkem sedmdesátých let obdržel nejprve staroměstský cech hned dvě významná panovnická privilegia, přičemž prvním z dubna roku 1473 udělil Vladislav II. Jagellonský cechu erb⁷²⁸ a druhým z května téhož roku potvrdil všechny dosavadní artikule staroměstské organizace a učinil z ní zemský cech.⁷²⁹ Velmi podobně si král počínal i v případě novoměstského cechu, kterému roku 1486 konfirmoval artikule vydané původně městskou

⁷²² Josef EMLER (ed.), *FRB IV*, s. 114.

⁷²³ Marie KUČEROVÁ, *Příspěvky k dějinám cechů*, s. 177.

⁷²⁴ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 98.

⁷²⁵ Jan HÜCKE, *Sbírka historických památek*, s. 9.

⁷²⁶ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 574.

⁷²⁷ Jan HÜCKE, *Sbírka historických památek*, s. 9.

⁷²⁸ AMP, *Sbírka perg. listin II*, sign. AMP PGL II – 137 a srovnaj dobový opis tamtéž, sign. AMP PGL II – 117.

⁷²⁹ Jan HÜCKE, *Sbírka historických památek*, s. 10.

radou o necelé dva měsíce dříve.⁷³⁰ Král novoměstské mistry při té příležitosti vyňal z podřízeného postavení vůči staroměstskému pořádku.⁷³¹ Dva dny před vydáním tohoto privilegia dokonce udělil stejně jako o 13 let dříve staroměstskému cechu novoměstské organizaci erb.⁷³²

Ojedinele se setkáme s názorem, že staroměstský a novoměstský cech vystupovaly již v 15. století společně „a dávají si od krále potvrdit svoje zvyklosti jedinou společnou listinou.“⁷³³ Z roku 1446 totiž pochází první pokus o vytvoření spojeného pražského cechu, který zmařilo porušení dosavadních úmluv o společném nákupu ze strany staroměstské organizace.⁷³⁴ Jak však vyplývá z předešlého výkladu o privilegiích krále Vladislava, k tomuto spojení až do konce 15. století nedošlo. Krásným důkazem je rovněž panovníkovo rozhodnutí ve sporu mezi krejčími a kožešníky ve prospěch kožešníků v roce 1495, které král vydal nejprve společně pro cechy obou měst a následně pro každé město samostatně.⁷³⁵ Z roku 1536 se dochoval typář novoměstské organizace,⁷³⁶ což je dokladem toho, že spojení obou cechů v době sjednocené pravobřežní Prahy bylo pouze dočasné.

Od poloviny 16. století však sledujeme opětovné sblížení obou organizací. Přesto navrácení privilegií Ferdinandem I. roku 1562 bylo formálně adresováno pouze staroměstskému cechu.⁷³⁷ Od roku 1558 se mezi oběma organizacemi rozhořel dlouhý spor o vzájemné sdílení kožešnických kotců. Celá roztržka byla urovnána až roku 1568 rozhodnutím Maxmiliána II., čímž byly vzájemné vztahy konsolidovány a kožešníci mohli jednotně vést boj za svůj monopol proti Židům.⁷³⁸ I na tomto poli však záhy musel zasahovat panovník, který roku 1571 vydal zákaz provozování kožešnického řemesla Židy.⁷³⁹ Tato písemnost je prvním dokladem společného cechu tří pražských měst. V roce 1596 konfirmoval kožešníkům tří pražských měst privilegia Rudolf II., přičemž za podklad posloužila starší privilegia staroměstského pořádku.⁷⁴⁰ Obdobně byla koncipována konfirmace dosavadních statut Leopoldem I. roku 1681.⁷⁴¹ Dalším dokladem meziměstského cechu je i pečeť na písemnosti z roku 1694 s opisem „SIGILVM.PELLIFICES.PRAGENSIS“.⁷⁴²

⁷³⁰ AMP, Sbírka per. listin II, sign. AMP PGL II – 118.

⁷³¹ Tamtéž, sign. AMP PGL II – 120.

⁷³² Tamtéž, sign. AMP PGL II – 119.

⁷³³ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 194.

⁷³⁴ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 98.

⁷³⁵ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 121, 122, 123.

⁷³⁶ Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 170–171.

⁷³⁷ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 124.

⁷³⁸ Jan HÜCKE, *Sbírka historických památek*, s. 12, 98.

⁷³⁹ Tamtéž, s. 12.

⁷⁴⁰ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 125.

⁷⁴¹ AMP, Cech kožešníků Praha, inv. č. 4 (sign. Kožešníci 1).

⁷⁴² Miroslav MILEC, *Cechovní pečete II.*, s. 136 (tab. 511).

Poněkud nejasné je postavení malostranské organizace v meziměstském cechu pražských měst. Jak již bylo zmíněno v předešlém výkladu, už roku 1571 adresoval Maxmilián II. své rozhodnutí ve věci židovského narušení monopolu cechům tří měst pražských. S tím, že i na Malé Straně byl tou dobou cech, korespondují rovněž soupisy tamějších cechmistrů, které kožešníky evidují již od počátku sedmdesátých let. Z roku 1576 měla dokonce pocházet první statuta malostranského cechu, nicméně originál byl zničen, a proto roku 1669 žádali malostranští představení o jejich obnovení.⁷⁴³ A právě těmito statuty se malostranští vymykají ze zmíněné spolupráce mezi cechy pražských měst. Zůstává otázkou pro další výzkum, proč si malostranští kožešníci nechali potvrdit statuta cechu purkmistrem a malostranskou městskou radou, když se na ně vztahovala konfirmace privilegií Rudolfa II. a později i Leopolda I.

Meziměstský charakter kožešnického cechu je problematický i v jiných ohledech. Každý cech měl patrně vlastní pokladnici a rovněž si vedl vlastní knihy. Těch se dochovalo z období 16.–18. století celkem 16 svazků,⁷⁴⁴ přičemž přesné určení jejich původců je otázkou podrobného studia dějin kožešnických cechů jednotlivých pražských měst. V úředním styku však po roce 1571 vystupovali pražští kožešníci jednotně. Proto lze korigovat tvrzení Jana Hückeho, že celopražský cech kožešníků vznikl až po sloučení pražských měst.⁷⁴⁵

S ohledem na privilegovanost kožešnického řemesla je zářezující, že pražští mistři neobdrželi žádnou konfirmaci od Karla VI. nebo Marie Terezie. Pouze roku 1773 byly poměry v kožešnických ceších upraveny zvláštními cechovními artikulemi.⁷⁴⁶ V 18. století patrně existoval i cech židovských kožešníků, jak uvedl Tobias Jakobowitz.⁷⁴⁷

Rokem 1784 končí vyprávění Jana Hückeho, nicméně další osudy cechu lze i nadále sledovat v dochovaných úředních knihách cechu. V řadě dosavadních knih se pokračovalo, a my proto máme k dispozici hodně pramenného materiálu. Celkový obraz dotváří magistrátní soupisy a schematismy. Schematismus pro rok 1805 třeba poodkrývá skutečnost, že těžištěm pražského kožešnictví bylo i na počátku 19. století stále Staré Město pražské. Tam působilo 25 kožešnických dílen, zatímco na Novém Městě pražském 5 a na Malé Straně pouze 2. Na Hradčanech nepůsobil mistr ani jeden.

Kožešnický cech existoval až do konce cechovního systému. Z 19. století se dochovaly ještě další dvě nově založené knihy, první zachycovala účetní agendu a byla započata roku 1828 a druhá sloužila k evidenci přivandrovalých tovaryšů v letech 1840–1846.⁷⁴⁸ Je zřejmé,

⁷⁴³ AMP, Cech kožešníků Praha, inv. č. 2, 3 (sign. Kožešníci 27a, 27b).

⁷⁴⁴ Tamtéž, inv. č. 9–14, 16–21; AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5742–5746.

⁷⁴⁵ Jan HÜCKE, *Sbírka historických památek*, s. 43.

⁷⁴⁶ AMP, neuspořádaná sbírka patentů v rámci sbírky soudobé dokumentace.

⁷⁴⁷ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

⁷⁴⁸ AMP, Cech kožešníků Praha, inv. č. 15, 22 (sign. Kožešníci 10 a 20).

že na existenci cechu navázalo po roce 1860 živnostenské společenstvo, čehož důkazem je ostatně Hückeho pojednání. Velké množství dochovaných písemností původního cechovního archivu patří právem k nejcenějším památkám pražských cechů vůbec. Velkou ztrátou jsou pouze nejstarší normálie z přelomu 14. a 15. století, které shořely při požáru Staroměstské radnice v květnu roku 1945. Pozoruhodná je rovněž absence dochovaných pokladnic. Z ostatních hmotných památek se dochovalo pouze několik pohřebních štítů z 16. a 17. století a korouhev z roku 1791.⁷⁴⁹

6.53 Kraječi sukna

latinsky: *panicidæ*

německy: *Gewandschneider*

Dějiny kraječů sukna se zpravidla zabývají ty práce, které zároveň mapují osudy českého soukenictví obecně. Proto veškerá relevantní literatura je uvedena až v oddíle věnovaném soukeníkům, kteří byli hlavním řemeslem v tomto odvětví řemeslné výroby (viz 6.118).

Vzájemná provázanost všech oborů, podílejících se na výrobě sukna je dána tím, že v soukenictví (jako v jednom z mála výrobních oborů) nedošlo ke specializaci nýbrž k dělbě práce. To se projevilo zejména v tom, že finální produkt nesměl soukenický mistr prodávat přímo zákazníkovi, ale dělo se tak prostřednictvím překupníků.⁷⁵⁰ Těmito překupníky byli ve středověku kraječi sukna, kteří od soukeníků kupovali celé postavy (cca 30 loktů) hotového hrubého sukna. Dále zajišťovali jeho postřihání a „*krájení*“, tedy distribuci menších kusů střiženého sukna v kotcích. Kraječi byli zdatnými obchodníky a běžně zajišťovali i dovoz sukna ze vzdálenějších lokalit.

S kraječi sukna se na Starém Městě pražském setkáváme již v první polovině 14. století, neboť byli uvedeni v soupise devatenácti živností z druhé poloviny dvacátých let tohoto století. Lze tedy usuzovat, že už tou dobou měli svou organizaci. Je nasnadě, že nejdříve obchod se sukrem ovládali na Starém Městě pražském patricijové.⁷⁵¹ Pro existenci kraječského cechu hovoří i následná dohoda mezi kraječi a soukeníky, která sice nepochází z roku 1330, jak tvrdil Zikmund Winter, nýbrž až z roku 1337. V rámci tzv. „*pannificum et pannicidarum ordinatio*“ byly stanoveny jasné hranice mezi oběma živnostmi, jež si neměly nijak bránit ve

⁷⁴⁹ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 45–46.

⁷⁵⁰ Marie KUČEROVÁ, *Příspěvky k dějinám*, s. 104.

⁷⁵¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 307.

svých profesích.⁷⁵² Až na jistý rozpor ve znění nařízení, na který upozornil již František Graus, je toto pořízení dalším jednoznačným dokladem existence organizace kraječů sukna.⁷⁵³

Roku 1362 byly zřízeny nové krámy, tzv. kotce u sv. Havla, které se dělily na kotce kraječů, soukeníků a postřihačů. Tím byly opět upraveny vztahy mezi těmito profesemi, které roku 1377 kodifikovalo privilegium na kotce vydané Karlem IV. a Václavem IV.⁷⁵⁴

Navzdory starobylému původu kraječského cechu nenalzáme o představitelích této živnosti žádnou zmínku v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům. Z toho důvodu lze předpokládat bližší vztah mezi nimi a soukeníky, který mohl mít snad podobu společného cechu. Soukeníci totiž na rozdíl od kraječů měli vlastní korouhev. Vzájemný vztah obou řemesel však i nadále zůstává nejasný, neboť všechny zprávy tohoto období mluví buď o cechu soukeníků, či o cechu kraječů sukna, nikdy o společné organizaci.

Zprávy z 15. století se zmiňují pouze o kraječích sukna na Starém Městě pražském, nicméně jejich monopol zahrnoval celé pražské souměstí. Roku 1499 totiž staroměstští cechmíři tvrdě zakročili proti novoměstským soukeníkům a krejčím, kteří prodávali sukno a další výrobky bez jejich zprostředkování.⁷⁵⁵

Na rozdíl od soukeníků nenacházíme kraječe ani v dalším soupise pražských živností, který vznikl při náboženské přísaze roku 1524, což opět hovoří pro hypotézu společného cechu obou profesí. Z roku 1535 známe spor mezi staroměstskými kraječi a postřihači v rámci kotců.⁷⁵⁶ Nejpozději roku 1562 však nacházíme v soupise ponůček na Starém Městě pražském jednoznačný doklad o dvou samostatných ceších soukeníků a kraječů sukna. Je poněkud paradoxní situací, že ze stejného roku chybí navrácení kraječských privilegií, která panovník Ferdinand I. pražským cechům zabavil po neúspěšném prvním stavovském odboji.

S představenými kraječského cechu se setkáváme v soupisech staroměstských cechmistrů, a to i v dalším období. Až na několik výjimek v letech 1574–1579 známe kontinuální řadu od roku 1572 až do počátku třicetileté války. Ve druhé polovině 16. století došlo k vytvoření meziměstského cechu sdružujícího staroměstské a novoměstské kraječe. Dokladem toho jsou artikule, které této organizaci vydal roku 1582 Rudolf II.⁷⁵⁷

Existenční problémy kraječské profese mají patrně starší kořeny, ale naplno se projeví až na počátku 17. století. Již v 16. století sledujeme obecnou krizi českého soukenictví, která měla za následek vznik středisek soukenické výroby. Výrobci sukna působící v jiných lokali-

⁷⁵² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 986, fol. 15r.

⁷⁵³ František GRAUS, *Soukenictví*, s. 180.

⁷⁵⁴ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 317–318.

⁷⁵⁵ Tamtéž, s. 904.

⁷⁵⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1130, fol. 81v–82v.

⁷⁵⁷ AMP, Sbírka pap. listin I, sign. AMP PPL I – 415/6.

tách nebyli schopni této konkurenci čelit a ve velkém se začali orientovat na obchod s vlnou (viz 6.118). Tyto procesy měly přirozeně dopad i na profesi kraječů sukna a v důsledku poklesu domácí produkce tato tradiční živnost dočasně zanikla. Zatímco v soupisech z let 1619 a 1620 ještě nacházíme pravidelné dvojice kraječských cechmistrů, v roce 1622 byla kolonka sice nadepsaná, ale zůstala beze jmen. Roku 1626 bylo zapsáno jméno posledního staršího mistra. V nadcházejících letech 1628–1631 kolonka opět nebyla vyplněna a po tomto datu už kolonku písař ani nenadepisoval.

Zda už v této době došlo k přidružení kraječů sukna k postřihačskému cechu, není z pramenů patrné. Rozhodně kraječe nezmiňují žádné z postřihačských artikulí druhé poloviny 17. století. Změnu tohoto stavu nalezneme ve statutech staroměstských postřihačů z roku 1701 (viz 6.97), ve kterých jsou jako další cechovní řemeslo vedle postřihačů a brusičů uvedeni právě kraječi sukna. V dosavadní literatuře byl použitý německý výraz *Gewandschneider* překládán různě. Antonín Gindely jej interpretoval jako krejčí,⁷⁵⁸ Zlata Brátková jako kabát-níky⁷⁵⁹ a tvůrci katalogu erbovních listin městského archivu považovali toto označení za synonymní k výrazu postřihač.⁷⁶⁰ Podle nejnovějších zjištění je však prokazatelné, že se jedná právě o profesi kraječů sukna.⁷⁶¹ Dalším úkolem dalšího bádání je osvětlit, jaká byla úloha kraječů v obchodu se sukrem v 18. století, kdy stávající tržní mechanismy čekalo postupné zavádění nových prvků.

Naposledy se setkáváme s kraječi sukna v atikulích postřihačského a kraječského cechu, které roku 1749 potvrdila Marie Terezie (viz 6.97), přestože lze právem předpokládat, že byli členy tohoto uskupení přinejmenším ještě ve druhé polovině 18. století.

6.54 Kramáři

latinsky: *institores*

německy: *Krämer*

Dosavadní literatura zabývající se obchodními živnostmi zpravidla nese ve svém názvu primárně kupeckou profesi. Téměř ve všech případech však v ní najdeme i zmínky o dějinách pražských kramářů, neboť obě profese spolu souvisely a spolupracovaly. Proto je veškerá relevantní literatura, která se k dějinám kramářů vztahuje, uvedena v úvodu oddílu o kupcích (viz 6.60). Obdobně tomu je i v případě dochovaných písemností, které jsou dnes uloženy ve

⁷⁵⁸ Anotín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 112.

⁷⁵⁹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech soukeníků Praha*, s. 3.

⁷⁶⁰ Michal FIALA – Jakub HRDLÍČKA – Jan ŽUPANIČ (edd.), *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy*, s. 63.

⁷⁶¹ Jakob EBNER, *Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen*, München 2015, s. 246.

společném fondu kupeckých a obchodních grémií, o kterých je pojednáno na příslušném místě této práce.

Pojmem kramář byl označován živnostník, který nakupoval od řemeslníků či kupců zboží různého druhu (látky, kůže, koření nebo plodiny). To následně prodával ve svém „kameném“ krámu, od něhož byl odvozen i název této profese. Od kupce se tedy odlišoval zejména mírou mobility, protože kupec zprostředkovával zejména dálkový obchod, zatímco kramář působil v místě svého bydliště.

Počátky snah o kodifikaci tržních zvyklostí ve prospěch domácích obchodníků-kramářů můžeme v pražských městech sledovat už ve 12. století. Tyto požadavky na ochranu domácího trhu vyústily na počátku 14. století v právní normu *práva hostí*, kterou vydal roku 1304 Václav II.⁷⁶² To vše vytvářelo příznivé podmínky, v nichž se rodily první organizace staroměstských obchodníků. S tím koresponduje výskyt kramářské živnosti v soupisu devatenácti staroměstských živností z druhé poloviny dvacátých let 14. století.

První přímé zprávy o kramářském bratrstvu pochází až z druhé poloviny 14. století: z roku 1356 se dochovala zpráva o tzv. *bratrstvu mladších kramářů* (*fraternitas juniorum institorum*) a o dva roky mladší pramen zachytil tzv. *bratrstvo starších kramářů* (*fraternitas majorum institorum*).⁷⁶³ Interpretace tohoto rozdělení není jednoduchá a jako jeden z mála se o ni pokusil Zikmund Winter. Ten usuzoval, že bratrstvem mladších (někdy též uváděno jako menších – *minorum*) kramářů se myslel spolek lokálních prodejců, tedy kramářů, zatímco bratrstvo starších (nebo větších) kramářů bylo organizací kupců.⁷⁶⁴

V každém případě je takové rozdělení platné pouze pro padesátá léta 14. století, neboť v pozdějším období se setkáváme už jen s jediným kramářským cechem. Cech kramářů byl určitým specifíkem Starého Města pražského, neboť na Novém Městě pražském k jeho založení nedošlo. K roku 1365 je znám první případ ochrany monopolu kramářů, kteří spolu s kraječi sukna žalovali prodejce mandlí.⁷⁶⁵

V porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům nalézáme kramáře jako korouhevní profesi a roku 1448 potvrdila staroměstská rada cechu stávající práva.⁷⁶⁶ O padesát let později cech obdržel panovnické privilegium, kterým Vladislav II. Jagellonský roku 1498 potvrdil staroměstským kramářům právo hostí spolu s dalšími dříve udělenými výsadami.⁷⁶⁷

⁷⁶² Marie BUŇATOVÁ, *Pražští kupci*, s. 54.

⁷⁶³ Tamtéž, s. 69.

⁷⁶⁴ Zikmund WINTER, *Český obchod ve XIV. věku*, in: *Z městských živností*, Praha 1925, s. 353–387.

⁷⁶⁵ Václav Vladivoj Tomek, *DMP II*, s. 407.

⁷⁶⁶ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 108, kart. 1780, s. f.

⁷⁶⁷ Marie BUŇATOVÁ, *Pražští kupci*, s. 71.

Jestli kramářský cech už ve středověku sdružoval i kupce, není zcela jisté. Z tohoto období nemáme ani jiné zprávy o samostatné kupecké organizaci, která by podle hypotézy Zikmunda Wintera navazovala na bratrstvo starších kramářů.

Roku 1562 navrátil Ferdinand I. kramářské organizaci privilegia, zabavená pražským cechům po neúspěšném prvním stavovském povstání.⁷⁶⁸ Kramářský cech zůstával i nadále doménou staroměstského prostředí a roku 1567 dosáhli jeho představení konfirmace svých práv císařem Maxmiliánem II.⁷⁶⁹ Obdobně si počínal i další Habsburk na českém trůně, Rudolf II., který tak učinil roku 1580.⁷⁷⁰

Koncem 16. století se poprvé setkáváme v soupisech staroměstských cechmistrů s přítomností kupců v kramářském cechu. V letech 1590–1606 vystupují v pramenech cechmistři společného cechu kramářů a kupců. Zda došlo k emancipaci již dříve organizovaných kupců v rámci společného sdružení, či k přijetí kupců do původního kramářského cechu zůstává otázkou pro další podrobný výzkum této problematiky. V každém případě kupci záhy získali v cechu převahu a po roce 1606 vystupuje cech ryze jako kupecký.

Kupci se stali dědici starších privilegií kramářské organizace a v další panovnické konfirmaci jsou kramáři připomínáni pouze jako předchůdci nynějších kupců (viz 6.60). Za nástupce kramářů lze ve zmíněném privilegiu považovat obchodníky (*Handelsleute*), kteří v textu vystupují jako druhé cechovní řemeslo (viz 6.80).

6.55 Krejčí

latinsky: *sartores*

německy: *Schneider*

staročesky: *krajčíři*

Prvním badatelem, který se soustavně věnoval dějinám pražských krejčovských cechů, byl pražský krejčí Josef Wagenknecht za spolupráce s městským archivářem Václavem Vojtíškem.⁷⁷¹ Navzdory tomu, že autor nebyl školeným historikem, některé jeho práce mají důležitý poznámkový aparát, který umožňuje revizi pramenné základny a z nich plynoucích závěrů. Celkově se proto jedná o jediné ucelené zpracování dějin pražských krejčovských cechů.

⁷⁶⁸ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 108, kart. 1780, s. f.

⁷⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁷⁰ Tamtéž.

⁷⁷¹ Autor nejprve publikoval menší statě na stránkách Krejčovských listů a na počátku třicátých let 20. století své poznatky shrnul ve třech ucelených sešitech. Josef WAGENKNECHT, *Dějiny krejčí malostranských a hradčanských*, Praha 1931; též, *Krejčí v Praze od založení města až po dnešní doby. Část I.*, Praha 1932; též, *Krejčí v Praze od založení města až po dnešní doby. Část II. a III.*, Praha 1933.

Pražským krejčím je tradičně věnována v dosavadní literatuře velká pozornost, neboť statuta staroměstského cechu z roku 1318 jsou vůbec nejstaršími dochovanými v Čechách. Navzdory této skutečnosti se však jejich dějinami (vedle již zmíněných prací Josefa Wagenknechta) věnovalo jen několik badatelů. Krátce o nich pojednal Zikmund Winter⁷⁷² a jeden ze svých medailonků připojil i František Holec.⁷⁷³ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2005.⁷⁷⁴

Řemeslo krejčích patrně není zapotřebí zdlouhavě představovat. Navzdory tomu je však dobré zmínit, že se mezi řemeslníky, kteří šili různé části oděvů, vždy vyskytovalo velké množství specialistů. Ve středověkých pramenech proto běžně narážíme na plášníky, šataře, suknaře, hacníky (výrobci kalhot) či kabátníky. Vždy se jednalo o jednotlivé řemeslníky bez organizace, pouze pražští kabátníci vytvořili ve středověku cechy (viz 6.30). Velmi podobným řemeslem byli rovněž kožešníci, s nimiž krejčí vedli vleklé soudní spory o podšívání látkových oděvů kožešinami, které si nárokovala obě řemesla (viz 6.52). Je pozoruhodné, že ačkoliv se už ve 14. století setkáváme s krejčími-vetešníky, nikdy nedošlo k úplnému rozdělení krejčovského řemesla na dvě větve (natož k vytvoření dvou samostatných cechů), jak to sledujeme např. u kabátníků, punčochářů či ševců.

Popisovat dějiny krejčovských cechů obdobně jako u jiných profesí, by s ohledem na jejich stálou existenci a minimum organizačních proměn znamenalo pouze mechanicky vypočítávat velké množství písemných i hmotných pramenů. V případě krejčích jsou totiž k dispozici velmi dobře dochované cechovní archivy jednotlivých pražských cechů, které pozdější představení živnostenských společenstev nejpozději na počátku 20. století předali do městského archivu. Obdobně si počínali i v případě hmotných památek, kterých se ve sbírce městského muzea dodnes nachází téměř čtyřicet.⁷⁷⁵ Zmíněny proto budou pouze nejdůležitější momenty vývoje a s nimi související písemnosti a předměty.

Cech staroměstských krejčích patří do skupiny nejstarších cechů pražského souměstí. Josef Wagenknecht jako příznivec teorie o vývoji cechů z náboženských bratrstev předpokládal, že bratrstvo staroměstských krejčích vzniklo již na sklonku 13. století a roku 1318 bylo bratrstvo přetvořeno v cech.⁷⁷⁶ Dějinný vývoj byl však poněkud odlišný. Není jisté a ani nijak důležité, zda organizace krejčích vznikla již na sklonku 13., nebo až v prvních letech 14. století. Stále můžeme hovořit o jednom z nejstarších založení. Artikule z roku 1318 (mimo jiné nejstarší dochované na našem území) jsou poměrně vyspělé a hovoří tak ve prospěch teorie, že tu již

⁷⁷² Zikmund WINTER, *Ševci a krejčí*, in: *Z městských živností*, Praha 1925, s. 141–157.

⁷⁷³ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Krejčovský cech*, Praha '83, 1983, č. 3, s. 34.

⁷⁷⁴ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech krejčích Praha 1599–1873*, inventář AMP, Praha 2005.

⁷⁷⁵ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 46–54.

⁷⁷⁶ Josef WAGENKNECHT, *Krejčí v Praze... Část I.*, s. 13–14.

nějaká organizace delší dobu existovala.⁷⁷⁷ Stvrzené články zakazovaly vetešníkům šít nové oděvy a krejčí byli rovněž chráněni proti dvorským mistrům. Zároveň byly stanoveny podmínky mistrovství (včetně cechovního přímusu) a byl určen maximální počet hotových oděvů, které mohl mít každý mistr na skladě. S existencí cechu koresponduje i výskyt krejčích v soupise devatenácti staroměstských živností z druhé poloviny dvacátých let 14. století.

Obdobně kritičtí musíme být i k dalšímu tvrzení Josefa Wagenknechta, že již ve třicátých letech 14. století existoval cech krejčích na Malé Straně.⁷⁷⁸ Autor této teorie vycházel z jednoduché premisy, že do městských rad byli zpravidla voleni představitelé již existujících cechů. Vzhledem k tomu, že v letech 1331–1347 byl malostranským konšelem krejčí Ješek, usuzoval Josef Wagenknecht, že v této době už byl vytvořený cech malostranských mistrů. I toto tvrzení však musíme prozatím odmítnout jako pramenně nepodložené. Z této doby však pochází další výsady staroměstským krejčím, které byly městskou radou schváleny roku 1341.⁷⁷⁹

Po založení Nového Města pražského můžeme předpokládat brzký vznik cechu krejčích i v této lokalitě. Josef Wagenknecht uvedl, že již roku 1354 existoval novoměstský cech, vedle kterého působilo rovněž náboženské bratrstvo.⁷⁸⁰ Bohužel pro své tvrzení neuvedl zdroj, proto se domnívám, že cech na Novém Městě pražském vznikl až později, přibližně v šedesátých letech 14. století. V každém případě první doklad o jeho existenci nacházíme až k roku 1397. Zpráva se zmiňuje o společném uskupení několika řemesel, kde vedle krejčích byli organizováni i novoměstští truhláři, rybáři a sladovníci. A právě tyto profese se roku 1397 ohradily poté, co krejčí zvolili jako symbol užitý na společných svících pouze krejčovské nůžky.⁷⁸¹ Přestože se tato zpráva často interpretuje jako doklad náboženského bratrstva, Vladimír Jan Sedlák vysvětloval zprávu jako spor uvnitř cechu.⁷⁸² Různorodé složení sdružených profesí připisoval malému početnému zastoupení řemesel v nové části pražského souměstí. Dalšími doklady novoměstského cechu měly být kupní smlouvy z roku 1408. Ty se však nedochovaly, neboť byly obsaženy v rukopise, který shořel při požáru Staroměstské radnice v květnu 1945.

V průběhu první poloviny 15. století došlo k vytvoření meziměstského cechu Starého a Nového Města pražského s tím, že i nadále bylo každé řemeslo spravováno samostatně. Prvním dokladem jejich společného postupu při ochraně svých práv byla jejich společná žaloba

⁷⁷⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 986, fol. 26r.

⁷⁷⁸ Josef WAGENKNECHT, *Krejčí v Praze... Část I.*, s. 16.

⁷⁷⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 986, fol. 19r–19v.

⁷⁸⁰ Josef WAGENKNECHT, *Krejčí v Praze... Část I.*, s. 15.

⁷⁸¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2075, fol. 17v.

⁷⁸² Vladimír Jan SEDLÁK, *O počátcích erbů*, s. 18.

na kabátníky a některé soukeníky obou měst roku 1444.⁷⁸³ Nálezem radních bylo zakázáno kabátníkům šít určité druhy kabátů a soukeníkům z vyráběného sukna šít oděvy. Ti, kteří chtěli sukno dále zpracovávat, měli vystoupit ze soukenického cechu a vstoupit do krejčovského cechu. V porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440 vystupují krejčí přirozeně jako jedno z řemesel korouhevních. I na Novém Městě pražském měli krejčí v této době samostatný cech. Je proto na místě odmítnout tvrzení Josefa Wagenknechta, že novoměstští mistři byli ve společném sdružení s nožíři a kožešníky.⁷⁸⁴ Z poslední čtvrtiny 15. století pochází i první skutečný doklad malostranského cechu. Roku 1481 byly jejich organizaci potvrzeny městskou radou artikule.⁷⁸⁵

Meziměstská spolupráce pražských cechů fungovala i nadále a v roce 1516 se konala schůze představitelů krejčích tří pražských měst se zástupci ostatních cechů českých královských měst. Řešily se na ní zejména podmínky přijímání do učení. Celkové vyznění schůze bylo, že pražské cechy tvořily cech zemský, nadřízenou instanci pro ostatní.⁷⁸⁶ Přestože pražské cechy spolu úzce spolupracovaly, nejednalo se nikdy o meziměstský cech se společnou správou. Krejčí měli v každém městě vlastní organizaci a pouze v některých záležitostech vystupovaly společně. Pouze v období spojené pravobřežní Prahy lze předpokládat faktické propojení organizací obou větších pražských měst. To však bylo v takové formě pouze dočasné a po roce 1528 byly obnoveny spíše formální vztahy.

Přestože se nedochovala žádná zpráva o navrácení zabavených privilegií Ferdinandem I. pro staroměstský či novoměstský cech, pravděpodobně k němu došlo, neboť pro malostranskou organizaci navrácení známe.⁷⁸⁷ Od roku 1552 známe rovněž členy malostranského cechu, jejichž jména byla zpětně zachycena v mistrovské knize ze 17. a 18. století.⁷⁸⁸

Z vlády Rudolfa II. se všechny pražské cechy dočkaly konfirmace svých předešlých výsad. Roku 1580 tak panovník učinil v případě krejčích staroměstských⁷⁸⁹ a novoměstských⁷⁹⁰ a až roku 1597 vydal obdobné privilegium pro mistry na Malé Straně.⁷⁹¹ Artikule pro cechy na Starém a Novém Městě pražském byly Rudolfem II. vydány ve stejný den, což by ukazovalo na přetrvávající úzké vazby mezi oběma organizacemi pravobřežní Prahy. Od roku 1599 byla vedena nejstarší dochovaná kniha pražských krejčích, jednalo se o účetní knihu novoměstské

⁷⁸³ Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 445–446.

⁷⁸⁴ Josef Wagenknecht, *Krejčí v Praze... Část I.*, s. 15.

⁷⁸⁵ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2080, fol. 356v–357r.

⁷⁸⁶ Zikmund Winter, *Dějiny řemesel*, s. 627.

⁷⁸⁷ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 110, k. 1780, s. f.

⁷⁸⁸ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 3517.

⁷⁸⁹ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 149r–154r.

⁷⁹⁰ Tamtéž, fol. 143r–148r.

⁷⁹¹ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 110, k. 1780, s. f.

organizace.⁷⁹² Od stejného roku byli evidováni i přijatí učedníci, což představuje vůbec první výskyt tohoto druhu agendy mezi pražskými cechy.⁷⁹³

Na počátku 17. století požádali o vstup do staroměstského cechu židovští krejčí. Ti roku 1610 nabídli mistrům nemalou částkou, kterou chtěli své členství a přístup na staroměstský trh s oděvy kompenzovat. Přestože částka byla lákavá, nakonec ji krejčí odmítli a nadále tvrdě hájili svá monopolní práva v prostoru Starého Města pražského proti židovským fušerům.⁷⁹⁴ Z roku 1618 pochází dochovaný typář staroměstské organizace.⁷⁹⁵

Od 17. století pozvolna přibývá pramenů ke krejčovským cechům jednotlivých pražských měst. Vedle již zmíněných knih je to v případě novoměstských mistrů konfirmace artikulí od Ferdinanda II. z roku 1633,⁷⁹⁶ další tři úřední knihy⁷⁹⁷ a pokladnice s vročením 1699.⁷⁹⁸ Z majetku tohoto cechu rovněž pochází dochovaná korouhvička.⁷⁹⁹ Dějiny malostranské organizace zase dokumentuje pečetidlo z roku 1648,⁸⁰⁰ dochovaná pokladnice z roku 1666⁸⁰¹ a konfirmace předešlých privilegií Leopolda I. z roku 1680.⁸⁰² Naproti tomu z provenience staroměstské organizace se dochovaly z tohoto období pouze dvě cechovní knihy započaté v letech 1685 a 1686.⁸⁰³ Ze závěru 17. století pochází i nejstarší doklad židovského cechu krejčích, kterým je obnovení starších statut, které shořely v roce 1689.⁸⁰⁴

Z 18. století již pochází dostatek pramenů, abychom mohli bez větších obtíží sledovat vývoj cechů v jednotlivých pražských městech. Z roku 1728 se dochovala cechovní pokladnice malostranské organizace.⁸⁰⁵ Navzdory této výstavní památce zaznamenal cech na Malé Straně za vlády Karla VI. ztrátu prestiže, když se od něj roku 1734 odtrhli hradčanští mistři. Ti si řečeného roku založili cech spolu se ševci a ještě téhož roku jim statuta potvrdil samotný panovník.⁸⁰⁶ O fungování této organizace nám podává doklad dochovaná účetní kniha.⁸⁰⁷

Karel VI. rovněž potvrdil artikule novoměstského krejčovského cechu, přičemž tak učinil v roce 1735.⁸⁰⁸ V případě ostatních pražských cechů obdobné pořízení z období vlády Karla

⁷⁹² AMP, Cech krejčích Praha, inv. č. 10 (sign. Krejčí 6).

⁷⁹³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3507.

⁷⁹⁴ Zikmund WINTER, *Krejčí pražští a židé*, in *Z městských živností*, Praha 1925, s. 467–468.

⁷⁹⁵ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 189, 190.

⁷⁹⁶ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 111, k. 1781, s. f.

⁷⁹⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3501–3503.

⁷⁹⁸ MMP, inv. č. H 008 781.

⁷⁹⁹ MMP, inv. č. H 036 620.

⁸⁰⁰ Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 155.

⁸⁰¹ MMP, inv. č. H 036 638.

⁸⁰² NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 98r–107r.

⁸⁰³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3495, 5748.

⁸⁰⁴ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

⁸⁰⁵ MMP, inv. č. H 036 639.

⁸⁰⁶ AMP, Cech ševců Praha, inv. č. 8 (sign. Ševci 4).

⁸⁰⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5807.

⁸⁰⁸ AMP, Cech krejčích Praha, inv. č. 4 (sign. Krejčí 4).

VI. chybí, nicméně roku 1740 konfirmovala dosavadní privilegia staroměstské organizace Marie Terezie.⁸⁰⁹ Cech na Starém Městě pražském podle tohoto dokumentu nesdružoval pouze krejčí, nýbrž rovněž mistry čalounické (viz 6.11). Poslední panovnickou konfirmací z tohoto období bylo potvrzení statut Karla VI. pro novoměstské mistry Marií Terezií roku 1747.⁸¹⁰ Z roku 1732 známe rovněž nové artikule cechu židovských krejčích, které byly přepracovány a předloženy k novému potvrzení v reakci na vydání generálního cechovního patentu Karla VI.⁸¹¹

Na rozdíl od jiných profesí nedošlo v případě krejčích po sjednocení pražských měst v roce 1784 k vytvoření celopražského cechu. Stejně jako ševci, pekaři a později také řezníci byli i krejčí nadále organizováni podle jednotlivých částí Prahy. Jediným dopadem spojení pražských měst na stávající organizaci krejčovských mistrů bylo opětovné připojení hradčanských mistrů k malostranské organizaci. Je však pozoruhodné, že i nadále jim byla ponechána určitá samostatnost, která se odrazila ve vedení samostatných knih hradčanskými mistry. Ty obsahují agendu spojenou s učedníky a almužnami.⁸¹²

Nejmladší dějiny krejčovských cechů jednotlivých pražských částí v 18. a 19. století podrobně dokumentují zejména dochované úřední knihy. Z provenience staroměstského cechu jich z uvedeného období pochází 12,⁸¹³ v případě organizace novoměstské jich mám k dispozici 7⁸¹⁴ a v případě cechu na Malé Straně se jedná o 10 knih.⁸¹⁵ Vedle těchto pramenů můžeme využít i torzovitě dochovaný aktový materiál původního cechovního archivu.⁸¹⁶ Tyto písemnosti již bohatě využil Josef Wagenknecht pro popis vývoje pražských krejčovských cechů, přičemž jeho výklad dějin závěrečné etapy je velmi precizní.⁸¹⁷ Lze se proto na něj bez pochybností spolehnout.

Jedinou organizací, o které se Josef Wagenknecht nezmiňuje, je cech židovských krejčích, který rovněž v této době existoval. Z jeho činnosti pochází jediná dochovaná kniha, která evidovala učedníky přijaté do učení v letech 1798–1860.⁸¹⁸ Vedle této písemnosti je k dispozici

⁸⁰⁹ AMP, Cech krejčích Praha, inv. č. 5 (sign. Krejčí 1a).

⁸¹⁰ Tamtéž, inv. č. 7 (sign. Krejčí 9).

⁸¹¹ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

⁸¹² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3526–3528.

⁸¹³ Tamtéž, rkp. 3489–3494, 3496–3498, 5749–5751.

⁸¹⁴ AMP, Cech krejčích Praha, inv. č. 9 (sign. Krejčí 5); AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3499, 3500, 3504–3506, 3509.

⁸¹⁵ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3513–3516, 3519, 3520, 3522–3525.

⁸¹⁶ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 208–209.

⁸¹⁷ Josef WAGENKNECHT, *Dějiny krejčí malostranských*, s. 11–22; též, *Krejčí v Praze ... Část II. a III.*, s. 83–88.

⁸¹⁸ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3531.

dochovaný typář organizace židovských mistrů z roku 1798⁸¹⁹ a židovští mistři rovněž figurují v soupise cechovních inspektorů z roku 1813.⁸²⁰

Jak je patrné z pramenů i z výkladu Josefa Wagenknechta, cechy jednotlivých městských částí působily až do zrušení cechovníctví v roce 1860. Na jejich činnost navázala živnostenská společnost, která uchovala písemnosti i movitý majetek svých předchůdců. Kompletní soupis hmotných pramenů k dějinám pražských cechů krejčích, které jsou dnes uloženy v městském muzeu, sepsal Jan Diviš.⁸²¹

6.56 Krumplíři

německy: *Perlenhäfter, Goldsticker*

staročesky: *perlheftři*

Vzhledem ke skutečnosti, že krumplíři byli členy malířského sdružení, vztahuje se k nim takřka veškerá literatura, která je podrobně uvedena v oddíle malířů.

Krumplíři nebo také *vyšívači* měli v minulosti monopol na zdobení těch nejhonosnějších kusů oděvů, jak světských, tak i církevních (zejména ornátů). K tomu využívali jednak dražší druhy látek, jednak zlaté či stříbrné drátěné nitě, perly a jiné dekorativní prvky. Vedle oděvů však krumplíři zdobili látkami a drátky z drahých kovů i obrazy, jak o tom vypovídá mistrovský kus stanovený krumplířům na sklonku 16. století.⁸²²

Cechovní vývoj pražských krumplířů byl úzce provázán s malířským bratrstvem, o kterém je podrobně pojednáno v příslušné kapitole (viz 6.65). První krumplíř se v organizaci sv. Lukáše na Starém Městě pražském objevuje už v soupisu členů cechu z padesátých či šedesátých let 15. století.⁸²³ Jedná se však o jediného mistra této profese, Jeronýma. Dalšího krumplíře nalezneme v cechovní knize z let 1490–1582. Ve zprávě o uzavřené smlouvě z roku 1517 vystupuje krumplíř Martin jako rukojmí za svého syna přijatého do učení, což však nemusí zna-

⁸¹⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 171.

⁸²⁰ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1812–1816, sign. A 39/3, k. 142, s. f.

⁸²¹ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 46–54.

⁸²² Devátý článek statut z roku 1598 uvádí: „*Tovaryš krumplíř má krumplovati obraz Panny Marie stojící na půl měsíci v zlaté koruně a na levé ruce v prohledací plence děťátko držíc, v pravé pak ruce sceptrum aby měla, a to všecko dílem vyzdviženým děláno býti má podle umění krumplířského, tělo pak nahé, to má býti přetaženo pilně a hladce na zpuosob karmazínu bílého, tolikéž šaty a jakž se jmenují kvanty, ty mají náležitě barevným hedvábím z stracujícimi se štrychy vyplňovány býti a na tom v místech příhodných taženým zlatem a stříbrem aby vyzviženo bylo, i také v krajích týchž kvantův zlatem anebo stříbrem subtylně opremováno, okolo pak toho obrazu, kterýž má býti z vejši půldruhé čtvrti a z šíři jedné čtvrti lokte pražského udělání býti mají zlatí pramenové nebo paprskové, dílem na poli vyzdviženým. A to všecko uměle a mistrovsky na schválení všech mistrův krumplováno a spraveno býti má.*“ Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 320.

⁸²³ Hana PÁTKOVÁ, *Sdružení pražských malířů v prvním století existence*, in: *Umění a mistrovství*, Praha 1997, s. 15.

menat, že byl členem organizace. Pro nadcházející období Karel Chytil uvedl, že byli krumplíři členy malířského sdružení již od druhé poloviny 16. století.⁸²⁴

Navzdory těmto zprávám o krumplířích ve svatolukášském cechu je dosavadními badateli přijímán názor, že oficiálně se stali krumplíři tří pražských měst součástí malířského cechu až roku 1594. Toto tvrzení je založeno na popisu událostí zmíněného roku v privilegii Rudolfa II. z roku 1595.⁸²⁵ Zde dokonce nalezneme zmínku o společném cechu krumplířů a šmukýřů, který v důsledku přistoupení krumplířů do společné organizace s malíři a sklenáři zanikl. Tyto poznatky však nekorespondují s vývojem šmukýřských cechů v jednotlivých pražských městech (viz 6.130).

Zatímco se na Novém Městě se šmukýři či krumplíři v soupisech cechmistrů vůbec nesetkáváme, na Starém Městě pražské známe doklady samostatného cechu šmukýřů bez účasti dalšího řemesla. Jediným městem, kde drželi před rokem 1594 společnou organizaci krumplíři a šmukýři, je Malá Strana. V tamějších v soupisech cechmistrů z let 1614, 1618, 1630 a 1634 však šmukýři vystupují jako čtvrté sdružené řemeslo vedle krumplířů, malířů a sklenářů. Martin Halata ve svém výkladu nesprávně skloubil Wintrův poznatek o společném cechu krumplířů se šmukýři k roku 1577 (ten se totiž týkal poměrů malostranských) a zprávu o krumplířských registrech vedených od roku 1589. Usoudil proto, že nejpozději zmíněného roku existoval na Starém Městě pražském samostatný krumplířský cech.⁸²⁶ Pro takový výklad však nenalzáme oporu v soupisech staroměstských cechmistrů ani v jiných torzovitě dochovaných zprávách tohoto období.

Domnívám se, že písemné doklady o nedochovaných registrech krumplířů vedených od roku 1589 mohou nasvědčovat emancipaci staroměstských řemeslníků v rámci malířského cechu. Roku 1594 proto mohlo dojít k připojení malostranských krumplířů (oficiálně se zde mluví o krumplířích tří pražských měst) a uznání této profese jako třetí cechovní profese s podílem na správě organizace, což bylo reflektováno v privilegii Rudolfa II. z roku 1595. Jediná okolnost, která prozatím zůstává nejasná, je účast malostranských šmukýřů v cechu. V dochované knize protokolů staroměstsko-malostranského malířského cechu z let 1600–1656 se totiž s žádným šmukýřem nesetkáváme. Není proto vyloučené, že šmukýři zůstali v označení sdružení v malostranských soupisech cechmistrů z určité setrvačnosti.

Krumplíři usazení na Novém Městě pražském měli být podle privilegia Rudolfa II. z roku 1595 oficiálně přivtěleni k staroměstsko-malostranskému cechu. O tom, jak byli organizováni novoměstští krumplíři ve skutečnosti, se dozvídáme z tamějšího soupisu cechmistrů k roku

⁸²⁴ Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 12.

⁸²⁵ Tamtéž, s. 310–314.

⁸²⁶ Martin HALATA, *Cech kolem roku 1600*, in: *Umění a mistrovství*, Praha 1997, s. 27–28.

1637. V tomto jediném roce byl oddíl představených malířského cechu nadepsán vedle sklenářského i krumplířským řemeslem.

V novějším období vývoj krumplířů nepřesahuje rámec vývoje malířských sdružení jednotlivých pražských měst, a to až do jejich zrušení na počátku osmdesátých let 18. století. Proto je o nich pojednáno v příslušném oddíle této práce věnované malířským cechům (viz 6.65).

6.57 Krupaři

německy: *Grießler*

Řemeslo *krupařů* či *kroupníků* bylo původně specializací mlynářské profese, jež se orientovala na výrobu hrubšího druhu mouky – krupice. Rovněž se podíleli na obchodu s kroupami. Obchodní charakter jejich živnosti nakonec v tržních podmínkách pozdně středověkých a raně novověkých měst převládl a z krupařů se stali maloobchodníci s obilím a kroupami. Koupené obilí dávali ve mlýnech semlít na krupici, kterou dále přeprodovali.

Doklady o cechovní organizaci krupařů pochází až z devatenáctého století a jsou poněkud diskutabilní. Poprvé nacházíme zástupce této profese zapsané mezi cechovními živnostmi ve schematismu z roku 1805. Přestože byl nad krupaři ustaven inspektor, v oddíle nejsou uvedeni představení. Schematismy z let 1806 a 1807 krupaře mezi cechovními řemesly neuvádí. Znovu jsou ve schematismech uváděni jako cechovně organizovaná živnost až v období mezi lety 1808–1812 (tentokrát i spolu se svými představenými). Rovněž je nalezneme v materiálech evidujících příspěvky pražských cechů na nemocnici milosrdných bratří z let 1809 a 1811.

Všechny tyto zprávy působí velmi rozporuplným dojmem. Jen těžko můžeme přijmout hypotézu, že cech krupařů existoval pouze čtyři roky, a stejně tak nemůžeme doložit jeho delší existenci. Naproti tomu nelze ignorovat jednoznačné doklady o existenci krupařské organizace. Nezbyvá proto než přenechat vyřešení této problematické otázky dalšímu bádání.

6.58 Kružidláři

německy: *Zirkelschmiede*

Jedním z velkého počtu specializovaných kovodělných řemesel byla v minulosti i profese kružidlářů. Kovová a ocelová kružidla či drobnější kružitka sloužila k vyměřování kruhů o různém poloměru, který se udával důmyslným systémem šroubů či ozubených převodů. Význam kružidel v některých oborech dokládá zejména skutečnost, že se staly jedním ze základ-

ních prvků jejich symboliky. Nalezneme jej nejčastěji na předmětech cechů stavebních řemesel (zedníků, tesařů a rovněž mlynářů) či dřevozpracujících živností (truhlářů a bednářů).

Jak se vyvíjela profese kružidlářů do 18. století není známo. Je však nasnadě, že tento úzce specializovaný obor nikdy nebyl provozován velkým počtem mistrů. Pokud kružidláři byli již v raném novověku nějak cechovně organizováni, lze předpokládat, že byli členy rajcechu kovodělných řemesel na Starém Městě pražském. Tomu odpovídají i zvláštní cechovní artikule vydané roku 1774 pro cechy nástrojářů a kružidlářů.⁸²⁷ Existence společného cechu nástrojářů spolu s kružidláři coby zástupci druhého cechovního řemesla se jeví jako logický důsledek rozpadu velkého staroměstského rajcechu kovodělných řemesel v průběhu 18. století. Tento cech získal spojením pražských měst v roce 1784 celopražskou působnost.

Vzájemné sepětí kružidlářů s nástrojáři deklaroval i dvorský dekret vydaný císařem Josefem II. dne 24. listopadu 1784, kterým započala rozsáhlá reorganizace dosavadního cechovního uspořádání nožířů a nástrojářů.⁸²⁸ Podle tohoto nařízení měli být členy v nově sjednocených nástrojářských ceších spolu s dalšími profesemi právě i kružidláři. To bylo opakováno i dalším nařízením z nadcházejícího roku.⁸²⁹

Dokladem toho, že kružidláři byli po roce 1784 (a zřejmě i před ním) skutečně sdruženi v nástrojářské organizaci, je schematismus pro rok 1805. V rámci tohoto cechu jsou uvedeni dva kružidláři, přičemž jeden mistr působil na Starém městě pražském a druhý na Malé Straně. Další vývoj oboru není zcela snadné sledovat, v každém případě se odehrával v intencích vývoje nástrojářského cechu (viz 6.76).

6.59 Kuchaři

latinsky: *coqui*

německy: *Köche*

První krátký příspěvek o pražském kuchařském cechu uveřejnil Antonín Rybička na stránkách časopisu Lumír již v roce 1858.⁸³⁰ Malou část své studie o cechovníctví v 16. až 18. století kuchařům věnoval i Antonín Gindely.⁸³¹

Cech kuchařů sdružoval všechny majitele veřejných kuchyní a vytvářel svým členům monopol na pořádání veškerých soukromých hostin ve městě. K těm patřily zejména svatby, křtiny, cechovní svačiny, ale i hostiny pořádané při obnově městské rady. Jednalo se tedy o velice

⁸²⁷ AMP, neuspořádaná sbírka patentů v rámci sbírky soudobé dokumentace.

⁸²⁸ Johann ROTH (ed.), *VAAKBEAJBG II*, Praha 1800, s. 398–400.

⁸²⁹ Oldřich FLÉGL, *K přeměně*, s. 183–188.

⁸³⁰ Antonín RYBIČKA, *O bývalém pořádku mistrů a kuchařů Pražských*, Lumír 8, 14. 1. 1858, č. 2, s. 36–40.

⁸³¹ Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 155.

lukrativní zakázky a jedinými výjimkami, kdy nemuseli být osloveni členové cechu, byly slavnosti, jejichž přípravu obstaralo stálé služebnictvo hostitele. Uchazeč o mistrovství připravoval tabuli o dvanácti chodech.⁸³²

Antonín Gindely se domníval, že cech sdružující pražské kuchaře zasvěcený sv. Vavřinci vznikl až v roce 1650, kdy Ferdinand III. vydal této organizaci cechovní artikule.⁸³³ Nevšiml si patrně, že před ním už Antonín Rybička psal o pořádku kuchařů tří pražských měst, který měl vzniknout ve druhé polovině 16. století.⁸³⁴ Rybičkovu hypotézu posléze potvrdil i Zikmund Winter, který zjistil, že toto sdružení bylo jurisdikčně podřízeno šestipanskému úřadu.⁸³⁵ To by vysvětlovalo absenci cechmistrů v soupisech jednotlivých pražských měst.

Změnu přinesl až rok 1650, kdy panovník Ferdinand III. jako poděkování za pomoc kuchařům při obraně Prahy proti švédským vojskům konfirmoval bratrstvu sv. Vavřince polepšená statuta.⁸³⁶ Současně s tím se organizace dostala pod přímou jurisdikci městské rady. To se záhy projevilo i v soupisech staroměstských i malostranských cechmistrů, v nichž se představení kuchařů vyskytují pravidelně od zmíněného roku 1650. Na Novém Městě se s obdobnou situací setkáváme poprvé v soupise z roku 1666. Přestože vše nasvědčuje paritnímu podílu na správě celopražského cechu, pokladnice měla být trvale uložena na Starém Městě pražském.

S posledním soupisem staroměstských cechmistrů z roku 1729 ztrácíme možnost nadále sledovat osudy kuchařské organizace. Ze zmíněného roku se rovněž dochovalo potvrzení staršího cechu staroměstské radě o zaplacení hostiny k příležitosti její obnovy.⁸³⁷ Bohužel se pro další období zatím nedostává jiných pramenů, které by napomohly toto bílé místo překlenout.

Antonín Rybička však v závěru svého příspěvku nastínil i další osudy tohoto cechu. Původní místo svých zbožností, které cech slavil v chrámu Panny Marie před Týnem, nahradila organizace v roce 1732 kostelem sv. Vavřince na Petříně. Cech kuchařů zanikl za vlády Josefa II., který jej zrušil v rámci své proticechovní politiky.⁸³⁸ To je ostatně důvod, proč se nedochoval původní cechovní archiv.

⁸³² Antonín RYBIČKA, *O bývalém pořádku*, s. 38.

⁸³³ Antonín GINDELY, *O cechovním zřízení*, s. 155.

⁸³⁴ Antonín RYBIČKA, *O bývalém pořádku*, s. 37.

⁸³⁵ Zikmund WINTER, *Řemesla a živnosti*, s. 660.

⁸³⁶ Text artikulí je doposud znám pouze z Rybičkovy edice, originál by měl být v opisu uložen ve fondech Národního archivu. Antonín RYBIČKA, *O bývalém pořádku*, s. 38–40.

⁸³⁷ AMP, Sbírka pap. listin I, sign. AMP PPL I – 269/3/5.

⁸³⁸ Antonín RYBIČKA, *O bývalém pořádku*, s. 40.

6.60 Kupci

latinsky: *mercatores*německy: *Kaufleute*

Práce, které se věnují dějinám pražských obchodníků, často nesou ve svém názvu pouze kupeckou profesi. Zpravidla se však zabývají všemi živnostmi, které v minulosti zprostředkovaly jakýkoliv prodej. Prvním badatelem v této oblasti byl Zikmund Winter, který se zabýval nejstaršími dějinami pražských obchodních organizací.⁸³⁹ Postihnout uceleně vývoj pražských kramářů, obchodníků a kupců se pokusil až ve třicátých letech 20. století Václav Vojtíšek, který tak učinil na popud Ústředního spolku českých kupců v Praze.⁸⁴⁰ Pražským obchodem se rovněž zabýval Josef Janáček, jehož dílo zaměřené na předbělohorské období nebylo dosud překonáno.⁸⁴¹ Krátce se zastavil i u fenoménu novoměstského trhu se slanečky – Undrláku.⁸⁴² V nedávné době se k tématu pražských obchodních živností vrátila Marie Buňatová. Přestože hlavní pozornost je věnována vazbám pražských kupců v rámci obchodu v prostoru střední Evropy, autorka rovněž neopomenula shrnout vývoj cechovních organizací pražských kramářů, obchodníků a šmejdiřů.⁸⁴³ Fond původních kupeckých a obchodnických cechů, které se na počátku 19. století přetvořily v obchodní grémium, je uložený v městském archivu a byl uspořádán Zlatou Brátkovou v roce 2008.⁸⁴⁴

Hlavním rozdílem mezi kupci a dalšími obchodnickými profesemi ve městě byla míra mobility. Zatímco kramáři, obchodníci i šmejdiři překupovali zboží zpravidla lokálních producentů, kupci často za výrobky cestovali a zprostředkovali tak velmi důležitý dálkový obchod.

Navzdory tomuto charakteru živnosti byli i kupci ve svém domovském městě cechovně organizováni. Centrem pražského dálkového obchodu bylo po dlouhou dobu pouze Staré Město pražské, které si své postavení udržovalo díky instituci Ungeltu. Na Novém Městě pražském obchodnické nebo kupecké cechy nebyly. Setkáváme se zde pouze s lokálními cechy jednotlivých trhů, např. koníři (viz 6.45) nebo plavci (viz 6.94). Obdobné sdružení patrně existovalo i při dobytčím trhu, nicméně na sebe nikdy nevzalo podobu cechu. Zajímavostí novoměstského prostoru bylo bratrstvo kupců, které vzniklo při novoměstském skladu slaných

⁸³⁹ Zikmund WINTER, *Český obchod ve XIV. věku*, in: *Z městských živností*, Praha 1925, s. 353–387.

⁸⁴⁰ Václav VOJTÍŠEK, *Z dějin pražského kupectva*, in: *Památník Ústředního spolku kupců v Praze*, Praha 1935, str. 61–79.

⁸⁴¹ Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955.

⁸⁴² Týž, *Poznámka k obrazové příloze (kupecké bratrstvo na NMP (slanečkáři))*, in: *PSH 7*, Praha 1972, s. 154–157.

⁸⁴³ Marie BUŇATOVÁ, *Pražští kupci na cestách*, Praha 2013.

⁸⁴⁴ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech kupců, kramářů a grémium pražského obchodnictva 1585–1893*, inventář AMP, Praha 2008.

ryb, tzv. Undrláku. Jednalo se o volné uskupení pražských i cizích kupců, přičemž členství nebylo vázáno na městské právo ani trvalé bydliště v pražském souměstí. Pozůstatkem jsou překrásné pamětní knihy známé svou výpravností a množstvím vyobrazení kupeckých značek⁸⁴⁵ a znám je také řád tohoto skladu.⁸⁴⁶

O nejstarších dějinách kupeckých organizací a zejména o přeměně původního kramářského cechu na Starém Městě pražském v kupecký cech bylo již pojednáno v oddíle věnovaném kramářům (viz 6.54). Jen připomeňme, že po roce 1606 vystupuje v pramenech tato staroměstská organizace jako ryze kupecká.

V malostranském prostoru působil společný obchodnický cech nejpozději od roku 1650, kdy se jeho představení poprvé objevují v soupisu tamějších cechmistrů. Podle zápisu měla tato organizace sdružovat kupce, obchodníky (handlíře) i šmejdiře. Dochovaná statuta kupeckého cechu pocházejí až z roku 1666 a oficiálně se týkala pouze kupců a obchodníků (tedy bez šmejdiřů).⁸⁴⁷

Významnou organizační změnou ve vývoji pražských cechů bylo spojení staroměstského a malostranského cechu, k čemuž došlo na základě privilegia Leopolda I. z roku 1671.⁸⁴⁸ Sledujeme však, že si i nadále si každý cech vedl vlastní úřední knihy. Důsledkem spojení cechů nicméně bylo, že od roku 1674 byli v soupisech novoměstských cechmistrů uváděni i kupečtí představení. Zda spojení staroměstského a malostranského cechu vedlo k vytvoření celopražské organizace je sice nasnadě, potvrzení této domněnky si vyžádá ještě podrobný průzkum dochovaných pramenů. Sledovat dějiny cechů pražských kupců a obchodníků v 18. století je možné pouze na základě dochovaných úředních knih. Ty pochází buď z provenience staroměstské⁸⁴⁹ nebo malostranské⁸⁵⁰ části meziměstského cechu a mapují období až do osmdesátých let 18. století.

Již v době vlády Marie Terezie se dostával obchod pod kontrolu státu a jeho organizace na cechovních principech se začala státnímu aparátu jevit jako problematická. Není zcela zřejmé, jak se kupeckých cechů dotklo vytvoření sjednocené Prahy roku 1784, nicméně jedním z jeho důsledků bylo zřízení obchodního a směnečného soudu, ve kterém vedle magistrátních radů zasedali i přísedící z obchodnického stavu. V souvislosti se vznikem této instance byla vyslo-

⁸⁴⁵ Josef JANÁČEK, *Poznámka k obrazové příloze (kupecké bratrstvo na NMP (slanečkáři))*, in: PSH 7, Praha 1972, s. 154–157.

⁸⁴⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 136, fol. 3v–7v.

⁸⁴⁷ AMP, Cech kupců, kramářů a grémium pražského obchodnictva, inv. č. 4 (Obchodníci 14).

⁸⁴⁸ Tamtéž, inv. č. 5 (sign. Obchodníci 1).

⁸⁴⁹ Tamtéž, inv. č. 7, 9, 16, 17 (sign. Obchodníci 21, 2–4).

⁸⁵⁰ Tamtéž, inv. č. 8, 10, 18 (sign. Obchodníci 17–19).

vena zásada volné konkurence, což bylo v přímém rozporu s cechovní politikou. Za vlády Josefa II. došlo rovněž roku 1788 ke zrušení Ungeltu, Undrláku a dalších výsadních míst.⁸⁵¹

Ve stejném roce byla starší bratrstva přetvořena v obchodní společnost sdružující velkoobchodníky i drobnější živnostníky⁸⁵² a s tím koresponduje i skutečnost, že obchodníky a kupce nenacházíme v pramenech z konce 18. století, které evidují ostatní pražské cechy. Obchodní společnost byla roku 1804 reorganizována a vzniklo Pražské obchodní grémium, o čemž svědčí dochované stanovy.⁸⁵³

Kušaři viz střelci

Lahváři viz flašnéři

6.61 Lazebníci

latinsky: *balneatores, lixae*

německy: *Bader*

Veškerá relevantní literatura i informace o archivním fondu cechu jsou uvedeny v úvodu oddílu věnovaném bradýřům (viz 6.6). Vzájemná vývojová i technologická blízkost totiž způsobila provázanost obou témat, kterou by bylo chybné narušovat, zároveň však zbytečné duplikovat.

Středověké lázně v sobě snoubily vedle funkce hygienické i funkci zdravotní a estetickou. Původně lazebníci sami obstarávali všechny tyto služby, ale postupně došlo ke specializaci bradýřů, kteří se více zaměřovali na estetickou a zdravotnickou oblast. Lazebníkům proto nadále zůstávala na starosti zejména hygiena, přestože byli schopni zajistit i všechny ostatní aspekty původního lázeňství. Pozoruhodná je skutečnost, že si lazebníci osvojili výrobní monopol na slaměné klobouky.⁸⁵⁴

O nejstarším období lazebnické organizace nemáme žádné zprávy, nicméně lze předpokládat, že samostatný cech této profese vznikl na Starém Městě pražském nejpozději v první polovině 15. století. Z období kolem roku 1440 totiž pochází porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům. Přestože v 15. století byli profesí korouhevní, od časů krále Jana Lucem-

⁸⁵¹ Václav VOJTÍŠEK, *Z dějin pražského*, s. 78.

⁸⁵² Tamtéž.

⁸⁵³ AMP, Cech kupců, kramářů a grémium pražského obchodnictva, inv. č. 6 (sign. Obchodníci 20).

⁸⁵⁴ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 309r, Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 479–481.

burského se lazebnictví drželo na okraji společnosti. Ten totiž stanovil, že se lazebníci nesměli stávat konšely.⁸⁵⁵ Rozhodně nelze říci, že by živořili jako jiné zástupci jiných živností stejného postavení, ale s ohledem na pověstnou nemravnost lázní byla tato profese dlouho považována za nečestnou. Na tomto postavení nic nezměnila ani rehabilitující privilegia, která staroměstskému cechu udělil král Vladislav II. Jagellonský v letech 1474 a 1509.⁸⁵⁶

Z doby panování Vladislava II. Jagellonského známe i první doklad novoměstského cechu, kterým jsou statuta z roku 1477.⁸⁵⁷ Přestože vydavatelem nebyl (jako v případě staroměstského cechu) panovník, nýbrž městská rada, lze usuzovat, že vydání artikulí novoměstským lazebníkům souviselo s vydáním prvního Vladislavova privilegia pro staroměstské mistry o tři roky dříve. Zatímco staroměstská organizace byla nejprve společná pro lazebníky a bradýře, novoměstský cech vznikl jako ryze lazebnické sdružení. Ze společné organizace na Starém Městě pražském se bradýři osamostatnili v průběhu druhé poloviny 16. století (viz 6.6).

Po vytvoření pravobřežní Prahy v roce 1518 došlo záhy i ke spojení obou pražských organizací v jeden cech, který lze v pramenech zaznamenat i po opětovném rozdělení Starého a Nového Města pražského v roce 1528. Roku 1540 došlo k rozepřím mezi staroměstskými a novoměstskými mistry, avšak radní rozhodli, že mají zůstat ve společném cechu.⁸⁵⁸ Mezi-městským zůstal cech lazebníků i po roce 1561, kdy mu byla navrácena privilegia zabavená po neúspěšném stavovském odboji v roce 1547. Jejich navrácením byla rovněž potvrzena práva udělená Vladislavem II. Jagellonským z let 1474 a 1509.⁸⁵⁹ Text dnes bohužel není znám, neboť jeho opis byl v rukopise č. 994, který shořel při požáru Staroměstské radnice v květnu roku 1945.

S představenými lazebnického cechu se setkáváme pouze ve staroměstských a novoměstských soupisech cechmistrů. Z toho lze usoudit, že lázně byly zakládány zejména při pravém břehu Vltavy. V období třicetileté války jména lazebnických cechmistrů v soupisech schází, což může značit dočasnou krizi této organizace, kterou však cech přečkal.

Nové confirmace svých privilegií se organizace dočkala až za vlády Karla VI., který v roce 1721 udělil lazebnickému cechu erb.⁸⁶⁰ Cech byl nově celopražský a sdružoval lazebníky spolu s ranhojiči. Pojem ranhojiči však v této době označoval i původní bradýře, kteří však měli samostatný cech s chirurgy (viz 6.6 a 6.26). Existovaly tedy vedle sebe i nadále dvě

⁸⁵⁵ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 89.

⁸⁵⁶ Tamtéž.

⁸⁵⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 309r, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 479–481.

⁸⁵⁸ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1130, fol. 431r–431v.

⁸⁵⁹ Zdeňka KARLOVÁ, *Změny v cechovním zřízení*, s. 65.

⁸⁶⁰ AMP, Cech lazebníků, bradýřů a gremium chirurgů Praha, inv. č. 1 (sign. Lazebníci 1).

organizace – jedna lazebnická a druhá bradýřská. Jediným pozůstatkem lazebnického cechu z tohoto období je kniha zápisů ze schůzí novoměstských mistrů vedená od roku 1733.⁸⁶¹

Po polovině 18. století sledujeme v pramenech nárůst vzájemných sporů mezi organizací bradýřů-ranhojičů a chirurgů s tímto cechem, které ukončily až reformy organizace ranhojičských profesí Marie Terezie počátkem sedmdesátých let 18. století. Roku 1773 bylo ustaveno grémium chirurgů, které nadále sdružovalo všechny ošetrovatelské profese, tedy bradýře-ranhojiče, chirurgy a lazebníky-ranhojiče. Bradýři-holiči a lazebníci, kteří měli nadále pečovat pouze o hygienu svých zákazníků, se v důsledku této reorganizace stali profesemi necechovními.

6.62 Lékárnici

německy: *Apotheker*

staročesky: *apatykáři*

Téma pražských lékáren dlouhodobě přitahuje badatelskou pozornost, nicméně prací věnovaných problematice lékárníků a jejich organizace tolik není. Krátký příspěvek k dějinám pražských lékáren a lékárníků uveřejnil v roce 1983 Jaroslav Kopš⁸⁶² a v nedávné době se stali lékárníci v raně novověkých Čechách tématem diplomové práce Lucie Čižmarové.⁸⁶³

Kdybychom dnes chtěli zařadit lékárnickou profesi do systému raně novověkých řemesel a živností, narazíme na nelehký úkol. Lékárníci byli jednoznačně řemeslníky připravujícími léky, současníky byla tato živnost považována za umění a širě distribuovaného sortimentu ukazuje na velice zdatné obchodníky. Již od pozdního středověku se totiž setkáváme s tím, že lékárníci se vedle přípravy léků a práce s minerály věnovali též výrobě sladkostí, barvených svící a loučí.⁸⁶⁴ Tím však narušovali výrobní monopoly ostatních řemesel, nejčastěji svíčkařů.

Ve středověku byla lékárnická živnost svobodným řemeslem bez cechovní organizace. Poprvé se ochránářské tendence projeví u staroměstských lékárníků až v roce 1560, kdy jednotně zasáhli proti provozování živnosti tovaryšem bez městského práva, tedy proti neusedlému řemeslníkovi.⁸⁶⁵ Městská rada lékárníky podpořila i v roce 1564 ve sporu o výrobu svící mezi cechem svíčkařů a mydlářů a obžalovaným lékárníkem Stanislavem.⁸⁶⁶ O měsíc později po tomto incidentu požádali lékárníci staroměstskou radu o ochranu svého výrobního

⁸⁶¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1636.

⁸⁶² Jaroslav KOPŠ, *Ze zlatých časů pražských „apoték“*, Praha '83, 1983, č. 1, s. 30–31.

⁸⁶³ Lucia ČIŽMAROVÁ, *Lékárníci v Českých krajínách v období raného novoveku*, dipl. práce, 2009, FF UK.

⁸⁶⁴ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 173.

⁸⁶⁵ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1165, fol. 56v–57r.

⁸⁶⁶ Tamtéž, rkp. 1239, fol. 40r.

monopolu na směs do kadidla, načež je rada vyzvala, aby si zvolili své starší a ustavili si cech.⁸⁶⁷

Zikmund Winter zastával názor, že lékárníci se vytvoření cechu bránili a upřednostňovali svobodný charakter své živnosti,⁸⁶⁸ nicméně takové vnímání dobové reality není podle mě správné. Jak jsme si v předchozím výkladu ukázali, od počátku šedesátých let hájili lékárníci svá výrobní práva poměrně tvrdě opírajíce se přitom o podporu městské rady. Není proto pravděpodobné, že by lékárníci ve chvíli, kdy je městská rada k vytvoření organizace chránící jejich zájmy vyzvala, tuto možnost nevyužili. Klíčovým pramenem pro rekonstrukci okolností vzniku cechu lékárníků po roce 1564 je zpráva z roku 1566 či 1568. Datovat toto ustanovení není snadné, neboť dva exempláře totožného znění se nacházejí na dvou místech rukopisu č. 1165 městského archivu. Zatímco text na versu folia 109 je datován do roku 1568, druhý exemplář na versu folia 278 nese vnočení 1566.⁸⁶⁹ Je pozoruhodné, že podobnosti obou písemností si nevšiml Zikmund Winter, který je zasadil do časové souslednosti svého výkladu jako dva dokumenty různé. Překvapí proto rozdílnost jeho interpretací: „*Tedy r. 1566 úřad městský jim vzkazuje, že jim „starší nařídí“.* Konečně r. 1568 hovoří se v pramenech o „*pořádku apatykářském*“ a o jeho starších.“⁸⁷⁰

Zprávu z roku 1566 nebo 1568 můžeme pokládat za ustavení lékárnického monopolu. V textu nalezneme jak vymezení jejich výroby, tak i ustanovení o budoucí spoluúčasti lékárnických cechmistrů na kontrole dováženého zboží dryáčníků během pražských jarmarků. Pozoruhodná je zmínka o dalších dvou městských celcích – Novém Městě pražském a Malé Straně, přičemž radní věří, že dojde k podobným ustavením i zde s poukázáním na „*Jeho milosti císařské poručení*“. Jak a čím přesně zasáhl císař Maxmilián II. do této záležitosti, zůstává prozatím otázkou.

Přestože tu byl popsán formální vznik staroměstské cechovní organizace, prameny městské provenience vyznívají rozporuplně. V nejstarším soupisu staroměstských pořádků a jejich představených z roku 1571 nacházíme záznam o lékárnickém pořádku, který je však zpochybněn absencí jmen cechmistrů. Další soupisy z let 1574–1615 existenci lékárnického pořádku nereflektují vůbec. To vše dává podnět k řadě pochybností a dalším otázkám. Možnou hypotézou, která by tuto absenci v soupisech vedených staroměstskou radou vysvětlila, je jurisdikční podřízenost šestipanskému úřadu. Na vazbu mezi lékárnickým cechem a šestipanským úřadem ukazuje klauzule zmíněného ustavení lékárnického monopolu z roku 1566 či 1568,

⁸⁶⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1239, fol. 61v.

⁸⁶⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 684, týž, *Český průmysl*, s. 21.

⁸⁶⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1165, fol. 109v, 278v.

⁸⁷⁰ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 684.

v níž byli dohledem nad kvalitou zboží dryáčníků pověřeni starší lékárníci spolu se šestipanskými úředníky.

Pronikavé změny do organizace pražských lékárníků přineslo období vlády Rudolfa II., neboť panovník se ve vydaných drahotných rádech z let 1578 a 1605 snažil podle svých slov zlepšit nešvary panující v lékárnách a zároveň obnovit lékárnický cech.⁸⁷¹ Podle normativu z roku 1578 měli být v každém pražském městě ustaveni přísežní lékárníci, kteří měli léčit měšťany za obecní plat ve spolupráci s jedním doktorem medicíny. Tento doktor měl zároveň ve spolupráci s dvěma či třemi členy městské rady každé čtvrtletí kontrolovat kvalitu léků a dalších materiálů v lékárnách.⁸⁷² Tyto zásady jsou opakovány i v drahotném řádu z roku 1605, ze kterého se však dozvídáme pouze o organizaci staroměstské a malostranské. K nim byli jmenováni doktoři a členové městských rad, již měli vedle pravidelné kontroly stavu léků navíc určovat ceny lékárnického zboží během jarmarků.⁸⁷³

Soupisy staroměstských cechů podávají neúplné svědectví: zatímco v letech 1616, 1617, 1619 a 1620 je uváděn v čele pořádku jeden představený, zápis z roku 1622 má nadepsanou, leč prázdnou kolonku, pro rok 1626 známe dokonce dva cechmistry a mezi lety 1628–1634 se potýkáme s nadepsanými, avšak prázdnými oddíly. Po tomto roce známe už jen nahodilý zápis dvou starších pro rok 1653. Pro širší interpretaci těchto zápisů prozatím chybí jiný materiál, který by umožnil rekonstrukci vývoje cechu v 17. století. Nabízí se možnost, že organizace v důsledku pobělohorských změn (zejména odchodem protestantů po vydání obnoveného zřízení zemského) zanikla.

V každém případě lékárnický cech v Praze po určitá období prokazatelně existoval. Lze proto zpochybnit tvrzení Lucie Čižmářové, která tuto možnost odmítla.⁸⁷⁴

6.63 Lištáři

německy: *Leistenmaler, Leistenmacher, Rahmenmahler*

Lištářské řemeslo lze právem považovat za specializaci malířské profese, přičemž jeho provozovatelé obstarávali „řemeslnou“ část malířství. Již ve středověku došlo k rozdělení malířů na tzv. *světské malíře* (něm. *werntlich*) a na tzv. *duchovní malíře* (něm. *geistlich*). Duchovní malíři byli umělci v dnešním slova smyslu (malovali zejména obrazy a nástěnné malby) a do působnosti světských malířů patřilo malování korouhví, domovních štítů, závěsů,

⁸⁷¹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 684.

⁸⁷² Antonín GINDEL (ed.), *Sněmy české*, s. 265–267.

⁸⁷³ Ferdinand Břetislav MIKOVEC (ed.), *Řád policejní český r. 1605*, Lumír 5, 18. 4. 1855, č. 16, s. 380–381.

⁸⁷⁴ Lucia ČIŽMÁŘOVÁ, *Lékárníci*, s. 27.

tašek, dřevců či koňských postrojů. A právě z těchto světských malířů se v raném novověku vyvinuli lištáři, jejichž hlavní náplň práce představovala výmalba místností, tedy malování dřevěného obložení stropů i stěn včetně následného fermežování. Zpravidla se lištáři stávali ti malířští učedníci, kteří si sice osvojili řemeslnou technologii malování, nicméně se u nich nerozvinul větší umělecký talent. Jednalo se proto o průměrné malíře malující opakující se rostlinné motivy. Tomu odpovídá mistrovský kus stanovený statuty z roku 1597, který uchazeči o mistrovství ukládal „*namalovati šest lišt, na nichž býti mají cukry a ovotce lanberky [listoví] tak, jakž se jemu nejlépe vidí*“.⁸⁷⁵

S prvním řemeslníkem, který byl označen jako lištář, se ve sdružení pražských malířů setkáváme až roku 1574.⁸⁷⁶ Je však složité sledovat další vývoj tohoto odvětví klasického malíře, neboť i nejproslulejší malíři vykonávali lištářskou práci. V každém případě byli lištáři po celou dobu členy malířských cechů, proto je výklad veden na příslušném místě této práce (viz 6.65). Obecně však lze říct, že lištáři během druhé poloviny 17. a první poloviny 18. století zcela mizí z cechovních pramenů normativní povahy, z čehož můžeme rovněž usuzovat, že došlo k jejich splynutí s malíři. Posledním dokladem jsou statuta malostranského cechu z roku 1674, nicméně i v tomto případě jsou lištáři v artikulech uvedeni spíše z ohledu na tradici a neodráží tak skutečné zastoupení řemesla v této organizaci.⁸⁷⁷

6.64 Lukaři

německy: *Bogner*

V dosavadní literatuře se často setkáváme s tím, že je řemeslo lukařů ztotožněno s profesí střelců, jako kdyby se jednalo o tutéž živnost.⁸⁷⁸ Není tomu tak a dochované prameny hovoří poměrně jasně o odlišnostech v produkci obou řemesel. Lukaři totiž (jak název profese napovídá) vyráběli pouze luky, zatímco střelci měli výrobní monopol na samostříly, tedy kuše. Rozdílný byl i cechovní vývoj obou řemesel. Zatímco střelci byli organizováni už od doby Karla IV. ve vlastní organizaci při městských hradbách, lukaři byli členy cechu sedlářů. Sedláře s lukaři pojil dohromady stejný výrobní sortiment, neboť zdobené luky tvořilo vedle výroby rovněž náplň sedlářovy práce. Lukařům, kteří byli v cechu v podřízeném postavení

⁸⁷⁵ Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské 15. a 16. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490–1582*, Praha 1906, s. 320.

⁸⁷⁶ Klára BENÁTSKÁ (ed.), *Cechovní kniha pražských malířů od 1490*, bakalářská práce, 2013, FF UK, s. 107–108.

⁸⁷⁷ Radka HEISLEROVÁ, *Malířský cech Menšího Města pražského*, Praha 2017, s. 48.

⁸⁷⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 561.

(vysloveně se mluví pouze o lukařských tovaryších), náležela výroba dřevěných zbraní. Ty byly následně sedláři potahovány kůží a případně zdobeny rohovinou.

První zmínka o účasti lukařů v sedlářském cechu pochází z roku 1410, kdy byla ustavena organizace sdružující novoměstské a malostranské sedláře.⁸⁷⁹ V tomto usnesení jsou uvedeny sankce pro mistra, který by se neřídil vzájemným usnesením, mezi nimiž nacházíme: „*aby jemu čeled' byla složena tak, aby jemu žádný neslúžil, a také aby jemu žádný lukař nedělal.*“

Podruhé se setkáváme s lukaři v sedlářském cechu v roce 1451, kdy novoměstskému cechu byly potvrzeny nové artikule.⁸⁸⁰ V patnáctém ustanovení těchto statut jsou jednak stanoveny maximální ceny luků, a dále se z tohoto článku dozvídáme, že „*kterýžby tovariš lukařský přivandroval, má k těm mistrům poslati, kteříž mistři určie řády cechu lukařského.*“ Domnívám se, že zmíněnými mistry jsou myšleni sedláři, kteří by v případě potřeby určili řád pro lukařské tovaryše. Opět zde zaznívá přetrvávající nižší postavení lukařů ve společném cechu.

Tato zpráva je poslední stopou lukařů v dějinách pražských cechů. Další společný vývoj lukařů se sedláři (přestože je z textu statut nasnadě) bohužel nemůžeme rekonstruovat.

6.65 Malíři

latinsky: *pictores*

německy: *Maler*

Pražské malířské cechy se v našem prostředí tradičně těší velké badatelské pozornosti. Hlavním důvodem je zájem o osudy malířů, kteří v minulosti byli členy cechů, ze strany historiků umění. Roli zde však hraje i skutečnost, že kniha malířského sdružení je nejstarší dochovanou cechovní knihou v pražském prostředí (viz 3.1.2). Obě okolnosti napomohly tomu, že dnes dějiny pražských malířských sdružení můžeme považovat za nejlépe zpracované v Čechách. Ediční počiny spojené s knihami malířských cechů již byly citovány v oddíle věnovaném úředním knihám, nicméně je zcela na místě ještě jednou připomenout dílo Karla Chytila, který se jako první badatel pokusil zpracovat dějiny pražských malířských organizací od středověku až do roku 1600.⁸⁸¹ V posledních desetiletích se stal vývoj malířských sdružení opět oblíbeným tématem vědeckých publikací, přičemž nejaktivnějšími badatelkami jsou Hana Pátková pro nejranější dějiny staroměstských malířů⁸⁸² a Radka Heisslerová, která zkoumá

⁸⁷⁹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2100, fol. 264r–264v.

⁸⁸⁰ Tamtéž, rkp. 2083, fol. 293r–294r, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 459–462.

⁸⁸¹ Karel CHYTEL, *Malířstvo pražské 15. a 16. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490–1582*, Praha 1906.

⁸⁸² Vedle edičního vydání nejstarší knihy přispěla i několika články. Hana PÁTKOVÁ, *Pražské malířské sdružení ve 14. a 15. století a jeho nejstarší dochovaná kniha*, dipl. práce, 1991, FF UK; táž, *Pražské malířské sdružení ve*

zejména vývoj cechů na Novém Městě pražském a Malé Straně.⁸⁸³ Ucelený pohled na vývoj pražských malířských cechů však přinesli autoři úvodních statí ke katalogu výstavy *Umění a mistrovství*.⁸⁸⁴

Již ve středověku nalézáme mezi malíři rozdělení na tzv. *světské malíře* (něm. *werntlich*) a na tzv. *duchovní malíře* (něm. *geistlich*). Zatímco do působnosti světských malířů spadalo malování korouhví, domovních štítů, závěsů, tašek, dřevců či koňských postrojů a rovněž výmalba místností, duchovní malíři byli umělci v pravém slova smyslu. Ti byli autory obrazů a nástěnných maleb. Toto rozdělení sledujeme i v mladším období, kdy se ze světských malířů vyvinuli *lišťáři* (viz 6.63). Vedle malířů a lišťářů se setkáváme i s dalšími specializovanými malíři, kterými už ve středověku byli malíři knižních miniatur – *iluminátoři* (viz 6.27) a v raném novověku *malíři na skle* (viz 6.66) a malíři karet – *kartáři* (viz 6.33). Přestože technologický základ všech těchto profesí je totožný, lišily se zejména přípravné práce, a to zejména opracování podkladu a příprava barev, která musela nejépe odpovídat fyzikálním vlastnostem rozdílných podkladových materiálů. Po celou dobu své existence se malířská profese pohybovala na pomezí mezi řemeslem a uměním, nicméně po osamostatnění „řemeslných“ odvětví malířství (zejména po vymezení lišťářství vůči malířům) můžeme malíře pokládat primárně za umělce.

Přede hrou k vytvoření bratrstva uměleckých řemesel zasvěceného sv. Lukášovi bylo ustanovení staroměstské rady z konce roku 1347.⁸⁸⁵ Podle něho každý, kdo chtěl na Starém Městě pražském provozovat malířskou živnost, musel nejprve získat městské právo. Následujícího roku byla ustavena organizace malířů a štítařů. Při hodnocení charakteru tohoto sdružení se vždy vycházelo z rozboru statut, která byla sepsána roku 1348 a která podtrhují kultovní a sociální aspekty uskupení. Tato organizace nicméně řešila i hospodářské zájmy, konkrétně podmínky provozování řemesla, čehož je dokladem i zmíněné usnesení městské rady. Hlavní roli v bratrstvu hráli malíři, nicméně zakládajícím řemeslem byli i štítaři, kteří obdobných ustanovení omezujících přístup k řemeslu a jisté úrovně organizace dosáhli už na konci dvacátých let 14. století (štítaři byli jak ve výčtu devatenácti řemesel, tak i v artikulech platných z roku 1328). Nová organizace sdružovala mistry z celé Prahy včetně prostoru Hradčan.

Jak prokázala Hana Pátková, svatolukášské bratrstvo skutečně bylo v prvních desetiletích své existence primárně náboženským sdružením, nicméně jsou zde dva aspekty, které staví

14. a 15. století, in: Pražský sborník historický 25, Praha 1992, s. 7–28; táž, *Poznámka k heraldice a sfragistice pražských malířů*, in: Ad honorem VK: k 65. narozeninám Věry Němečkové připravili vděční přátelé, kolegové a studenti, Hradec Králové 2015, s. 85–93.

⁸⁸³ Radka HEISLEROVÁ, *Malíři Nového Města pražského a vzestup jejich cechu v 17. století*, in: PSH 43, Praha 2015, s. 7–57; táž, *Malířský cech Menšího Města pražského*, Praha 2017.

⁸⁸⁴ Tomáš SEKYRKA (ed.), *Umění a mistrovství. Pražská malířská bratrstva 1348–1783*, Praha 1997.

⁸⁸⁵ ANG, Pražská malířská bratrstva, přír. č. AA 1218b.

tuto organizaci na pomezí s cechem. Je to již zmíněná listina z roku 1347 a předpokládané ztracené pořízení z let 1348–1350, které údajně stanovovalo povinnosti malířů vůči Starému Městu pražskému.⁸⁸⁶ Pokud jsme o náboženských bratrstvech z počátku řekli, že díky svému dobrovolnému charakteru organizace nepotřebovala souhlas vrchnosti, zde je zřejmý důkaz toho, že toto sdružení už tehdy bylo městu zavázáno patrně za ústupky hospodářského rázu.

Jednoznačný přerod náboženského bratrstva ve sdružení hospodářského charakteru nastalo na počátku šedesátých let 14. století, kdy Karel IV. nařídil všem pražským štitářům přestěhovat se do věží Nového Města pražského (obdobně jak to učinil roku 1360 vůči střelcům). Výměnou za to, že se podíleli na obraně města, jim panovník udělil monopol na jejich zboží a osvobodil je od městských poplatků.⁸⁸⁷ Pojmem štitáři se patrně mysleli tzv. svěští malíři, a přestože ještě v sedmdesátých a osmdesátých letech 14. století figurují novoměstští malíři v soupisech členů svatolukášského bratrstva, v mladší tradici je udělení tohoto privilegia považováno za založení novoměstského cechu. Jedním z následků panovníkova zásahu byly i počátky sporů mezi štitáři a duchovními malíři vyvolaný konkurencí při výrobě štitářského zboží, na který měli od Karla IV. monopol pouze novoměstští mistři – štitáři. A právě toto je moment, kdy i ve staroměstské organizaci začala převládat ochrana hospodářských zájmů a kdy tedy došlo k přerodu do té doby především kultovního bratrstva.⁸⁸⁸

V průběhu 14. století se začala k malířské organizaci přidávat i další řemesla. Nejpozději od konce osmdesátých let 14. století sdružoval staroměstský cech i sklenáře, řezbáře, zlatotepce a pergameníka.⁸⁸⁹ K těmto řemeslům se v nadcházejícím století prokazatelně přidali rovněž knihaři, iluminátoři, krumplíři a zrcadelníci.⁸⁹⁰ Bratrstvo uměleckých řemesel tak sdružovalo profese, které můžeme rozdělit do několika skupin. První představují malíři a jejich specializace (v tomto období zejména iluminátoři), dále řemesla podílející se na výrobě knih (pergameníci a knihaři-knihvazači), dřevozpracující řezbáři a štitáři (někdy označovaní jako pavézníci) a profese pracující s cennými kovy (zlatotepci a krumplíři) a sklem (sklenáři a zrcadelníci). Druhým řemeslem, které stálo nejpozději od osmdesátých let 14. století v čele společného cechu vedle malířů, byli sklenáři.

Vývoj organizace novoměstských štitářů, kterým původní Karlovo privilegium potvrdil roku 1380 Václav IV., fakticky stále více směřoval k ryze malířské organizaci. V průběhu 15. století definitivně splynulo štitářské řemeslo s malířskou profesí.

⁸⁸⁶ Hana PÁTKOVÁ, *Sdružení pražských malířů v prvním století existence*, in: Umění a mistrovství. Pražská malířská bratrstva 1348–1783, s. 16.

⁸⁸⁷ Táž, *Pražské malířské sdružení*, s. 12.

⁸⁸⁸ Tamtéž, s. 13.

⁸⁸⁹ Táž, *Cechovní kniha*, s. 30–31.

⁸⁹⁰ Tamtéž, s. 31–36.

Přestože se dosavadní badatelé brání tomu, označovat malířská sdružení druhé poloviny 14. a první poloviny 15. století výrazem cech, převládající hospodářský charakter měla obě řemesla nejpozději od šedesátých let 14. století. I nadále bývají badateli přejímána data „vzniku“ malířských cechů až z období po polovině 15. století. Pro staroměstskou organizaci je to rok 1458, kdy purkmistr a rada konfirmovala statuta společného cechu malířů a sklenářů včetně opakování povinností těchto řemesel vůči městu,⁸⁹¹ a pro novoměstské sdružení rok 1461.⁸⁹²

Za spojené pravobřežní Prahy v letech 1518–1528 došlo k trvalému spojení staroměstského a novoměstského cechu, s čímž koresponduje dochovaný typář s vročením 1518 na rubové straně pečetní desky.⁸⁹³ Nově vzniklé organizaci udělil roku 1523 privilegia král Ludvík Jagellonský⁸⁹⁴ a o dva roky později se k tomuto sdružení přidali i malostranští mistři, čímž vznikl celopražský cech.⁸⁹⁵ Tato skutečnost svědčí o tom, že se malostranští mistři nejpozději na počátku 16. století osamostatnili, neboť ve 14. století byli spolu s hradčanskými malíři členy staroměstského (resp. celopražského) bratrstva sv. Lukáše.

V průběhu první poloviny 16. století se ze společné organizace osamostatnili knihaři, kteří si zřídili vlastní cech (viz 6.37).

Někdy po rozpadu jednoty Starého a Nového Města pražského v roce 1528 došlo i k rozštěpení celopražského cechu na dva celky. První z nich nadále sdružoval mistry staroměstské a malostranské, druhý novoměstské. Kdy přesně k tomu došlo, však nelze s jistotou říci. V roce 1562 sice navrátil Ferdinand I. zabavená privilegia pražským malířským cechům, ale ani z tohoto textu není patrné, jak v té době byli malíři a zástupci dalších uměleckých profesí přesně organizováni.⁸⁹⁶ Jisté je, že na počátku devadesátých let 16. století došlo ke sporům mezi staroměstsko-malostranským a novoměstským cechem. Nejpozději v té době byly obě organizace plně samostatné.

Důvodem roztržky byla negativní reakce novoměstských malířů na prosbu staroměstských o finanční podporu v boji proti necechovným malířům.⁸⁹⁷ Proto privilegia Rudolfa II. z let 1595 a 1598, kterými nejprve povýšil malířskou živnost na umění a následně stanovil nová pravidla pro fungování cechu, byla udělena pouze společnému cechu staroměstských a malo-

⁸⁹¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 993, s. 225–226, Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 474–476.

⁸⁹² Tomáš SEKÝRKA, *Mistři umění malířského mezi gotikou a renesancí*, in: *Umění a mistrovství. Pražská malířská bratrstva 1348–1783*, s. 21; Radka HEISLEROVÁ, *Malíři Nového Města*, s. 11.

⁸⁹³ Přestože jsou pochybnosti o jeho pravosti, pečetidlo zapadá do celkového kontextu vývoje malířských cechů. Archiv Národního muzea (dále ANM), Sbírka pečetidel – typářů, sign. D 92.

⁸⁹⁴ Znění Ludvíkova privilegia se zachovalo pouze v insertu pozdější konfirmace z roku 1595. Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 310–312.

⁸⁹⁵ Tomáš SEKÝRKA, *Mistři umění malířského*, s. 21.

⁸⁹⁶ ANG, *Pražská malířská bratrstva*, přír. č. AA 1201.

⁸⁹⁷ Radka HEISLEROVÁ, *Malíři Nového Města*, s. 13.

stranských mistrů.⁸⁹⁸ Tyto právní normy prohloubily vzájemnou nevraživost mezi pražskými malířskými sdruženími. Staroměstsko-malostranský cech si v návaznosti na udělení privilegia pořídil roku 1601 nové pečetidlo,⁸⁹⁹ zatímco novoměstští mistři si roku 1609 alespoň pořídili opis Rudolfových privilegií, které jim potvrdil purkmistr a rada Nového Města pražského.⁹⁰⁰

Cechovní artikule, které roku 1598 udělil staroměstsko-malostranské organizaci císař Rudolf II., obsahují ustanovení o mistrovských kusech všech řemesel organizovaných v malířském sdružení. Jednalo se v první řadě o specializace malířské profese, kterými byli nadále iluminátoři a nově i malíři na skle a lištáři, dále to byli tradičně řezbáři, sklenáři a ozdobná řemesla zlatotepců a pozlacovačů. Jak uvádí privilegium z roku 1595, měla být novým sdruženým řemeslem i profese krumplířská, nicméně o jejím připojení k malířskému cechu bylo již obšírněji pojednáno na příslušném místě této práce (viz 6.56).

V průběhu 17. století sledujeme pozvolný proces osamostatňování jednotlivých profesí sdružených v malířských ceších. Nejvýznamnějším z nich byl rozpad tradičního spojení malířů a sklenářů na Starém Městě pražském a Malé Straně, čímž eskalovaly dlouholeté spory mezi oběma profesemi (viz 6.116). V šedesátých letech odešli ze staroměstsko-malostranské organizace rovněž řezbáři, kteří si po krátkém členství v novoměstském cechu na Novém Městě pražském vytvořili organizaci vlastní (viz 6.110).

V druhé polovině 17. století došlo k upevnění pozice novoměstského malířského cechu, což se promítlo ve vydání nových artikulí pro tuto organizaci tamějším purkmistrem a městskou radou v květnu roku 1669.⁹⁰¹ Snad v reakci na tuto událost požádali už v červenci téhož roku představitelé malostranské části malířského spolucechu o pořízení opisu výsad a statut, která byla staroměstsko-malostranské organizaci udělena císařem Rudolfem II. Tím započal proces osamostatnění malostranských umělců a rozdělení zbytku původního celopražského cechu. Přestože se tomu staroměstští snažili všemi možnými prostředky zabránit, roku 1674 se konala první schůze již samostatného cechu malostranských malířů s představiteli dalších uměleckých profesí.⁹⁰² Téhož roku obdržel cech i vlastní statuta, která jsou však takřka doslovnou kopií původních staroměstských statut z konce 16. století.⁹⁰³ Na sklonku 17. století tak v pražských městech existovaly již tři samostatné cechy (hradčanské mistry sdružovala organizace malostranská).

⁸⁹⁸ ANG, Pražská malířská bratrstva, přír. č. AA 1202 a AA 1203. Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 310–331.

⁸⁹⁹ ANM, Sbirka pečetidel – typářů, sign. D 91.

⁹⁰⁰ Vladimír Jan SEDLÁK, *O počátcích erbů*, s. 49.

⁹⁰¹ Radka HEISLEROVÁ, *Malíři Nového Města*, s. 41–55.

⁹⁰² Táž, *Cech malířů*, s. 21–24.

⁹⁰³ Tamtéž, s. 187–206.

V důsledku těchto organizačních změn malířských sdružení i přirozeného vývoje tržních podmínek došlo i v průběhu 17. století k proměně zastoupených řemesel v ceších jednotlivých pražských měst. Na počátku 18. století působili ve staroměstské organizaci nadále vedle malířů už pouze iluminátoři, krumplíři a zlatotepci, nově pak mědirytci.⁹⁰⁴ Je tedy patrný úbytek jednotlivých malířských specializací (zejména se v pramenech již nevyskytují lištáři a malíři na skle, kteří se však mohli stát členy sklenářských cechů). Na Novém Městě pražském zůstal po osamostatnění řezbářů cech až do svého zániku společný pro malíře a sklenáře (pro období třicetileté války zde jsou doloženi i krumplíři, viz 6.56) a cech malostranský organizoval malíře spolu se zlatotepci a pozlacovači. Přestože statuta tohoto sdružení z roku 1674 uvádí jako členy i mistry dalších profesí, jednalo se pouze o formální stav, který vznikl doslovným převzetím původních staroměstských artikulí z konce 16. století.

V této podobě a složení působily malířské cechy po téměř celé 18. století. Roku 1734 potvrdil císař Karel VI. revidované artikule malostranské organizaci⁹⁰⁵ a o dva roky později učinil stejně i v případě staroměstského sdružení.⁹⁰⁶ Roku 1753 obdrželi staroměstští malíři darem od komorního rady Františka Matyáše hraběte Straky vzácnou relikvii svého patrona sv. Lukáše.⁹⁰⁷

Malířské cechy zanikly na počátku vlády Josefa II., a to paradoxně v době, kdy představitelé malostranských a staroměstských malířů začali jednat o znovuvytvoření společné organizace.⁹⁰⁸ Císař Josef II. byl znám svým vyhraněným proticechovním postojem a již počátkem osmdesátých let 18. století rušil cechy vybraných profesí. V dosavadní literatuře se dával samotný malířských sdružení do souvislosti se zákazem náboženských bratrstev z roku 1783.⁹⁰⁹ To korespondovalo i se zrušením pražských řeznických cechů téhož roku. Radka Heisslerová však znovu důkladně prozkoumala okolnosti zániku pražských malířských organizací a prokázala, že ke zrušení malířských cechů jednotlivých pražských měst došlo postupně, a to již v průběhu roku 1782.⁹¹⁰

Zatímco řezníkům se podařilo po smrti Josefa II. své cechy obnovit, v případě malířů byla obdobná žádost zamítnuta. Můžeme proto hovořit o velkém štěstí, že se cechovní archivy malířských cechů částečně dochovaly, což byl důsledek myšlenek na obnovu spojeného cechu staroměstských a malostranských mistrů z let 1781–1782. Tehdy byla privilegia obou organizací předána malíři Janu Jakubu Quirinu Jahnovi, který měl stanout v čele spojeného cechu.

⁹⁰⁴ Vít VLNAS, *Sen o staré slávě*, s. 39.

⁹⁰⁵ ANG, Pražská malířská bratrstva, přír. č. AA 1205.

⁹⁰⁶ Tamtéž, přír. č. AA 1206.

⁹⁰⁷ Vít VLNAS, *Sen o staré slávě*, s. 39.

⁹⁰⁸ Radka HEISLEROVÁ, *Cech malířů*, s. 65.

⁹⁰⁹ Vít VLNAS, *Sen o staré slávě*, s. 37.

⁹¹⁰ Radka HEISLEROVÁ, *Cech malířů*, s. 63–67.

Další písemnosti obou organizací po zániku cechů zakoupil v aukci. Jeho zásluhou byly tyto cenné písemnosti zachráněny a po jeho smrti se na počátku 19. století dostaly prostřednictvím hraběte Františka Josefa Šternberka-Manderscheida do Společnosti vlasteneckých přátel umění, předchůdce dnešní Národní galerie v Praze.⁹¹¹ V této instituci jsou ostatně uloženy dodnes. Bohužel stejný osud nepotkal původní cechovní archiv novoměstského sdružení, z něhož se dochovalo pouze torzo.

Malíři karet viz kartáři

Malíři miniatur viz iluminátoři

6.63 Malíři na skle

německy: *Glasmaler*

staročesky: *glasmaleři*

Malířství na skle bylo nejspíše zvláštní disciplínou tradičního malířství, která částečně poodkrývá kořeny tradičního sepětí malířů a sklenářů. Původně se totiž jednalo patrně o *vitřažisty*, kteří kombinovali technologii obou oborů a v pramenech zpravidla vystupují jako „*vitreator et pictor*“ (viz 6.116). Takoví řemeslníci museli přirozeně zvládat zejména výrobu barev, které trvanlivě držely na kouscích zasazovaného skla, a to i po jejich vypálení. Soustavně je však ve středověku není možné sledovat, neboť byli často označováni buď jen jako sklenáři, nebo naopak pouze jako malíři. Několik osob z tohoto období, které kombinovaly obě profese, zachytila ve svém soupise pražských sklenářů a dalších řemeslníků pracujících se sklem Jitka Lněničková.⁹¹² Ti byli ve 14.–16. století členy malířských cechů (viz 6.65).

Navzdory malému počtu osob, o kterých s jistotou víme, že byli malíři na skle, se tento obor udržoval i v novověku. Dokladem toho jsou zejména artikule staroměstsko-malostranského malířského sdružení z roku 1598, kde byl poprvé stanoven mistrovský kus pro malíře na skle: „*Tovaryš na skle malíř, totiž Glasmaller, má malovati na skle obraz Panny Marie v zpuosobu tom, aby sedě v rukou svých děťátko držela, ten kus vypálit tak, aby barvy čerstvé*

⁹¹¹ Vít VLNAS, *Sen o staré slávě*, s. 41.

⁹¹² Jitka LNĚNIČKOVÁ, *Pražští sklenáři, skláři, rytci, brusiči, malíři a obchodníci sklem činní v Praze (I. část – do roku 1861)*, in: *Historica Pragensia* 1, Praha 2003, s. 93–264.

*zůstaly, má je vsaditi do skla, kterýžby v rámci pěti čtvrti a šíři jednoho lokte pražského bylo, a to náležitě punkty aby osazeno bylo.*⁹¹³

Další vývoj tohoto odvětví není úplně zřejmý. V době, kdy se z malířského sdružení oddělili sklenáři, se teprve projevilo, zda se malíři na skle cítili být více malíři či sklenáři. Podle práce Jitky Lněničkové lze usuzovat, že nadále byli spíše členy sklenářských cechů (viz 6.116).

6.67 Mandlíři pláten

německy: *Mandler, Mangler*

Mandlíři pláten byli technologicky i organizačně úzce provázáni s profesí barvířů pláten. Navzdory tomu však byly po celý raný novověk obě profese navzájem odlišovány, neboť zatímco barvíři měli (byť formálně) na starosti pouze barvení, mandlířům náleželo bělení pláten a jeho finální hlazení za pomoci mandlovacích válců. S ohledem na popsany vztah obou profesí bylo o cechovním vývoji i literatuře vztahující se k oběma oborům pojednáno v kapitole věnované barvířům pláten (viz 6.4).

6.68 Mečíři

latinsky: *gladiatores*

německy: *Schwertfeger*

Výroba funkčních replik historických chladných zbraní dlouhodobě zažívá svou renesanci. Tento trend bezpochyby souvisí s nebyvalým zájmem o historický šerm a o co nejpřesnější reprodukci dobové reality (tzv. living history). Díky tomu dnes máme velké množství poznatků o historických technologiích výroby chladných zbraní ve středověku i raném novověku. Samotní výrobci však do tohoto trendu zahrnutí nebyli a příspěvků, které se v minulosti zabývaly mečíři, je pouze několik. Jedná se zejména o medailonek Františka Holce.⁹¹⁴ V nedávné době jsem se dějinami pražských mečířských cechů začal zabývat sám. Období do roku 1731 se stalo tématem mé bakalářské práce a mladší etapu vývoje jsem popsal v samostatné studii.⁹¹⁵

⁹¹³ Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 321.

⁹¹⁴ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Čechy nožířů a mečířů*, Praha '83, 1983, č. 11, s. 34.

⁹¹⁵ Jiří SMRŽ, *Vývoj mečířského řemesla v pražských městech v raném novověku*, bak. práce, 2013, FF UK; též, *Cech pražských mečířů v letech 1731–1860*, in: PSH 45 (v tisku).

Postupný rozvoj mečířského řemesla sledujeme v českých městech od 14. století, kdy se v pramenech poprvé objevují tito řemeslníci s poměrně úzkou specializací. Výrobní sortiment mečířů zahrnoval zbraně z kvalitní oceli, přičemž doménou mečířovy produkce byly ve středověku různé druhy dlouhých chladných zbraní. Nejkratší z nich byl tesák, který stál na pomezí mezi prací mečíře a nožíře. Vedle zbraní obstarávali mečíři i výrobu pochev (nejčastěji dřevěné pokryté kůží). Produkce mečířů se průběžně měnil, a to v závislosti na proměně evropského válečnictví a šermířských technik. Obecně můžeme charakterizovat vývojové trendy tohoto období jako přechod od těžkých mečů převážně sečného charakteru k lehčím zbraním charakteru bodného (zejména kord či rapír). Již od 18. století docházelo k dovozu hotových čepelí z továren v Solingenu v Durynsku. To předurčilo i proměnu práce mečířů, která se nově orientovala zejména na koše luxusních zbraní zušlechťované nejrůznějšími technikami. Hlavním odběratelem zbraní bylo v novověku vojsko a nově také úřednictvo, neboť kordy začaly tvořit součást uniformy.

Jak se mi podařilo v bakalářské práci dokázat, cech mečířů nevznikl na Starém Městě pražském až v roce 1509 (což bylo dříve obecně přijímáno), nýbrž už ve třicátých letech 15. století.⁹¹⁶ Prvním pramenem, který zachycuje již plně vytvořený cech, je proto porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Z tohoto pramene není zcela jasné, zda v této době byli členy mečířského cechu i toulaři (viz 6.138).

V roce 1509 udělil král Vladislav II. Jagellonský staroměstskému cechu významná privilegia, na jejichž základě se z této organizace stal vrchní cech pro všechny mečíře v Českém království.⁹¹⁷ Toto postavení zajišťovalo staroměstskému cechu vedle jurisdikce nad všemi českými mistry i neustálý příliv tovaryšů, neboť tovaryšem se mohl stát vyučený učeďník pouze na Starém Městě pražském. Staroměstský cech tedy *de iure* i *via facti* sdružoval všechny mečířské mistry v Čechách.

Přestože bylo dříve uváděno, že roku 1509 vznikl i na Novém Městě pražském,⁹¹⁸ domnívám se, že počátky cechu souvisí až se spojením pravobřežní Prahy, kdy došlo k územnímu rozšíření přímé působnosti staroměstského cechu.⁹¹⁹ Roku 1524 se tedy k přísaze dostavili mistři obou měst. Po rozdělení Starého i Nového Města pražského však i novoměstští mečíři zůstali zorganizovaní ve vlastním cechu, jak dokládá soupis tamějších cechmistrů z roku 1528. Přestože i nadále byli novoměstští mistři členy zemského cechu na Starém Městě pražském, jejich podřízenost se stala již pouze formální. Roku 1594 urovnával Rudolf II. spor

⁹¹⁶ Jiří SMRŽ, *Vývoj mečířského řemesla*, s. 28–30.

⁹¹⁷ Přehled všech dochovaných exemplářů spolu s jejich rozbořem jsem podal ve své bakalářské práci. Jiří SMRŽ, *Vývoj mečířského řemesla*, s. 34–35.

⁹¹⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 488.

⁹¹⁹ Jiří SMRŽ, *Vývoj mečířského řemesla*, s. 34–35.

mezi představenými obou organizací,⁹²⁰ a z počátku 17. století pochází dokonce doklad o vlastní pokladnici novoměstských mistrů.⁹²¹

Výsady udělené staroměstskému cechu Vladislavem II. Jagellonským byly mečířům navráceny a tím zároveň potvrzovány Ferdinandem I. roku 1562.⁹²² Na rozdíl od novoměstských mistrů, kteří měli svou vlastní organizaci, byli v této době přímými členy staroměstského cechu malostranští mistři. Pravidlo o povinném členství ve staroměstském cechu pro mistry usazené na Malé Straně bylo zakotveno už ve statutech z roku 1509 a ještě roku 1570 bylo sepětí mečířů z obou pražských měst velmi pevné. Svědčí o tom začátek žaloby mečířských mistrů na své tovaryše: „*Jakož jsou Michal mečíř a Jiřík Andělský starší pořádku mečířského i na místě jiných mistrův téhož řemesla mečířského v Starém i Menším Městech pražských...*“.⁹²³ Od roku 1572 však v soupisech malostranských cechmistrů sledujeme, že i malostranští mečíři měli své vlastní představené. Jedním z možných výkladů je jejich osamostatnění.

Nejpozději roku 1624 byly položeny základy užší spolupráce mezi mečířskými cechy jednotlivých měst, když vydali společně cechmistři všech organizací artikule pražským tovaryšům.⁹²⁴ K vytvoření společné organizace tří pražských měst došlo patrně v období kolem poloviny 17. století, přičemž ještě roku 1649 potvrdil Ferdinand III. dosavadní artikule pouze staroměstskému cechu. Pro hypotézu vzniku cechu po tomto datu hovoří jednak krize novoměstské organizace, kterou pozorujeme v soupisech novoměstských cechmistrů z let 1639–1671, jednak získání převahy mečířů v malostranském společném cechu s nožíři po roce 1653.

Koncem 18. století nastala poněkud paradoxní situace, neboť ve dvou ze tří sdružených měst (na Novém městě pražském a Malé Straně) cech sdružoval mečíře a nožíře, zatímco na Starém Městě pražském existovaly vedle sebe samostatné cechy mečířů a nožířů. Snad právě tento vývoj měl za následek, že se staroměstský nožířský cech kolem poloviny osmdesátých let 17. století přetvořil do nové organizace (viz 6.78). Nový cech staroměstských dlouhonožířů záhy dosáhl potvrzení nových artikulí, čímž započaly dlouhodobé spory mezi nimi a mečíři „*in puncto privilegiorum*“. Celý spor vyvrcholil za vlády Karla VI., který roku 1713 obě profese spojil ve společné organizaci, jíž panovník zároveň vydal nová statuta.⁹²⁵ Navzdory této skutečnosti, si však mečíři i dlouhonožíři udrželi určitou samostatnost, neboť i na-

⁹²⁰ NA, Stará manipulace, sign. S 270/2, k. 2341, s. f.

⁹²¹ Jiří SMRŽ, *Vývoj mečířského řemesla*, s. 44.

⁹²² NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 128, k. 1783, fol. 54r–55v.

⁹²³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1133, fol. 36r.

⁹²⁴ AMP, Sbírka pap. listin V, sign. AMP PPL V – 261.

⁹²⁵ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 128, k. 1783, fol. 70r–168v.

dále měla obě řemesla své vlastní cechmistry. S tím se setkáváme zejména v soupisech staroměstských cechmistrů z let 1715, 1723 a 1729.

Ve společném cechu tří pražských měst byli mečíři a dlouzí nožíři sedm desetiletí. Jedinou zvláštností bylo, že v této organizaci nebyli sdružení malostranští dlouhonožíři, kteří měli svůj vlastní pořádek (viz 6.78). Z kauzy s připojením hradčanského mečíře Ferdinanda Walckeho však na druhou stranu víme, že mečířský cech byl alespoň pro mečíře organizací celopražskou.⁹²⁶ Roku 1774 byly mečířským mistrům vydány zvláštní cechovní artikule.⁹²⁷ O rok později byl vydán dodatek, že se těmito statuty mají řídit i dlouhonožíři.⁹²⁸

Další změny v dosavadní organizaci společného sdružení mečířů a dlouhonožířů nepřinesl ani tak rok 1784, jako spíš reorganizace cechů kovodělných řemesel císaře Josefa II., která proběhla v letech 1784–1785. Již prvním dvorským dekretem panovník nařídil, aby dlouzí i krátkí nožíři byli členy cechů nástrojářských řemesel.⁹²⁹ Tím došlo k trvalému rozdělení obou profesí. V reakci na tuto organizační změnu si cech mečířů pořídil nové cechovní knihy.⁹³⁰ Přestože podle druhého nařízení z roku 1785 měli být napříště mečíři ve společném cechu s výrobci kladiv, drátů, broků, kos, želízek, seker, nožů do strojů, řezaček a nůžek na stříhání ovčí vlny,⁹³¹ ve skutečnosti pražská mečířská organizace nikdy tak různorodé obory nesdružovala a až do roku 1860 zůstala ryze mečířskou.

Vedle vedených knih můžeme pro rekonstrukci vývoje mečířského cechu v první polovině 19. století využít bohatý aktový materiál, který se dnes nachází ve složkách tzv. staré magistrální spisovny. Vše dokládá existenci cechu až do roku 1860, kdy cechy právně zanikly. V letech 1860–1861 došlo k vytvoření společenstva sdružujícího někdejší členy cechu brusičů, mečířů, puškařů a organizace nástrojářů (spolu s pilníkáři a nožíři).

6.69 Mědirytci

německy: *Kupferstecher*

S rozvojem knihtisku v raném novověku souvisel i nárůst poptávky po tištěných grafických listech a obrazcích nejrozličnějšího charakteru. Nejprve převládala v tištěné produkci obrazů

⁹²⁶ NA, České gubernium – Commerciale, inv. č. 151, man. 1731–1754, sign. C 1, k. 42, s. f.

⁹²⁷ Tamtéž, inv. č. 490, man. 1773–1783, sign. D 3 1–9, k. 254, s. f.

⁹²⁸ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 7857, fol. 52r.

⁹²⁹ „Sollen die Lang- und Kurzmesserschmiede, Zeug- und Zirkel- dann Schrotschmiede, Feilhauer, und Stemmeisenmacher etc. mithin alle jene, deren Gewerbstrieb in einiger Verbindung oder Zusammenhange steht, unter eine Zunft mit dem Namen: Messer- und Zeugschmiede vereinigt.“ Johann ROTH, VAAKBEAJBG II, s. 398–400.

⁹³⁰ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 5854–5856.

⁹³¹ Oldřich FLÉGL, *K přeměně*, s. 185.

technika dřevořezů, která využívala jako předlohy dřevěné štůčky. Postupně však k nám začala pronikat zejména z Německa grafická technika tisku z hloubky. Vůbec nejstarším a zároveň nejobtížnějším bylo v této oblasti mědirytnictví. Předlohy pro mědiryty se vyhotovovaly z tenkého měděného plechu o tloušťce 1–2 mm a autor předlohy obraz ryl do povrchu ocelovými rydlí.

S nejstaršími mědiryty se na území českých zemí setkáváme již v závěru 15. století, nicméně svého vrcholu dosáhla tato technika až v nadcházejících dvou staletích. Mistři renesanční a zejména potom barokní grafiky, jakými byli např. Aegidius Sadeler či Václav Hollar, se nesmazatelně zapsali nejen do českého, nýbrž i do evropského vývoje grafických listů a tištěných vedut. Rozšíření této techniky v běžném životě dokládá i stanovený mistrovský kus pro tovaryše iluminátora z konce 16. století, podle něhož měl uchazeč o mistrovství vybarvit „*dvě figurky po mědi tlačené, kteréž se kupferštiky jmenují*“.⁹³²

Tato zpráva pochází z artikulí staroměstsko-malostranského cechu malířů vydaných Rudolfem II. roku 1598, a přestože zde zatím nenacházíme zprávy o mědirytcích samotných, členy tohoto sdružení se záhy stali. Lze tak usuzovat na základě statut, které při svém vzniku roku 1674 převzali od původní společné organizace samostatní malostranští mistři. V nich totiž nalezneme ustanovení mistrovských kusů pro malíře, řezbáře, iluminátory, lištáře, krumplíře, malíře na skle, zlatotepce a mědirytce.⁹³³ Z dalšího vývoje malostranského cechu však víme, že ve skutečnosti sdružoval pouze malíře spolu se zlatotepci a pozlacovači. Jednalo se tedy patrně o zachycení dobové reality panující ve staroměstsko-malostranském cechu nejpozději ve druhé polovině 17. století a porovnáme-li tento text s artikulemi z roku 1598, jediným novým řemeslem jsou právě mědirytci. Z toho lze usuzovat, že se mistři této profese stali členy staroměstské části malířského spolucechu v průběhu první poloviny 17. století. S tímto poznatkem koresponduje i složení staroměstského cechu z počátku 18. století, kde mědirytce i nadále nacházíme v tehdy již samostatné staroměstské organizaci.⁹³⁴ V tomto sdružení setrvali patrně až do jeho zániku v roce 1782 (viz 6.65).

⁹³² Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 320.

⁹³³ Mistrovský kus ukládal mědirytcému tovaryši vyhotovit půl lokte vysokou předlohu figurálního výjevu na téma, které mu určil cechmistr. Samotné provedení bylo ponecháno na invenci každého řemeslníka. Radka HEISLEROVÁ, *Cech malířů*, s. 194.

⁹³⁴ Vít VLNAS, *Sen o staré slávě*, s. 39.

6.70 Měšečníci

latinsky: *bursifices*německy: *Beutler*

Řemeslo měšečníků bylo vždy velice úzce provázané s dalšími dvěma profesemi – váčkařstvím (viz 6.141) a tobolářstvím (viz 6.137). Přestože se v pramenech (zvláště v soupisech cechmistrů na Novém Městě pražském) setkáváme se záměnností výrazů měšečník a váčkař, na Starém Městě tato označení byla důsledně odlišována. Z naznačené blízkosti všech těchto tří oborů je zřejmé, že stanovit hranici mezi jednotlivými výrobními monopoly je velice obtížné a patrně i bezúčelné. Všechny tyto živnosti vyráběly brašny, tašky a vaky, přičemž vedle kůže, která byla základní výrobní surovinou, šily i luxusní zboží z aksamitu či hedvábí.⁹³⁵

Nejstarší organizaci měšečníků nacházíme na Novém Městě pražském. Roku 1365 vydal Karel IV. privilegium, kterým založil společný cech pasířů, tobolářů a měšečníků. Udělená práva roku 1383 potvrdil Václav IV. a roku 1437 i Zikmund Lucemburský.⁹³⁶ Zatímco v původním Karlově privilegiu zmínka o výrobcích měščů je, v dalších konfirmacích už jsou explicitně uvedeni pouze pasíři a toboláři. S tím by částečně korespondoval poznatek Václava Vladivoje Tomka, který našel statuta samostatného měšečnického cechu k roku 1397.⁹³⁷ Je proto možné, že v době Zikmundovy konfirmace už skutečně měšečníci nebyli příslušníky původního společného cechu. Ve prospěch hypotézy existence samostatného novoměstského cechu měšečníků hovoří i další zprávy z 15. století.⁹³⁸ Tamější toboláři přitom měli i nadále společnou organizaci s pasíři.

O staroměstských tobolářích a měšečnicích se dozvídáme až z porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům z doby kolem roku 1440. Obě řemesla byla organizována pod platněřskou korouhví a byla zapsána hned po sobě. Je pravděpodobné, že na Starém Městě pražském měla obě řemesla v té době společný cech, o jehož počátcích bohužel nemáme bližších zpráv. Další zprávou o tomto cechu je až pře mezi šmejdiři a zástupci této organizace z roku 1501.⁹³⁹

Nejpozději na počátku 16. století došlo i na Novém Městě pražském k opětovnému spojení měšečníků s toboláři. Tím se svou strukturou novoměstská organizace přiblížila té staroměstské, což se záhy promítlo i do dalšího vývoje obou cechů. Roku 1512 uzavřely obě organizace pravobřežní Prahy vzájemnou smlouvu o volném prodeji svých výrobků v prostoru obou

⁹³⁵ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 142.

⁹³⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 292r–292v.

⁹³⁷ Václav Vladivoj Tomek, *DMP II*, s. 385.

⁹³⁸ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 217, 219.

⁹³⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1128, fol. 100r–101r.

měst. Došlo tak k vytvoření meziměstského cechu.⁹⁴⁰ Přestože při náboženské přísaze v roce 1524 vystupují pouze měšečníci, lze předpokládat, že mezi nimi byli i toboláři.⁹⁴¹

Po rozpadu jednoty pravobřežní Prahy v roce 1528 skončilo i spojení novoměstských a staroměstských mistrů. Lze tak usuzovat z odlišného vývoje, který můžeme v obou městech sledovat. Zatímco na Starém Městě pražském nacházíme v šedesátých letech 16. století dva cechy – jeden sdružoval měšečníky a váčkaře a druhý byl pouze tobolářský. Novoměstští mistři zůstali ve společné organizaci.

Představené staroměstské organizace měšečníků a váčkařů pravidelně vídáme v soupisech tamějších cechmistrů v letech 1571–1612. Po tomto datu patrně cech dočasně zanikl, žádné další zprávy však o něm již nemáme. Obdobný byl vývoj na Novém Městě pražském, kde pokračovala spolupráce měšečníků (váčkařů) s toboláři. Společný cech sledujeme v soupisech cechmistrů kontinuálně až do roku 1643. Po tomto datu již neznáme žádné další představené tohoto cechu. Zatímco v letech 1647 a 1670–1678 mají toboláři s váčkaři alespoň nadepsanou kolonku, aniž by zde bylo uvedeno jediné jméno, v soupisech z let 1650–1666 se toboláři s váčkaři nevyskytují vůbec. Zda cech zanikl nebo pouze procházel existenční krizí, která na konci 17. století pominula, se můžeme jen dohadovat, neboť přímé prameny prozatím chybí.

Roku 1670 došlo ke znovuoobnovení cechu staroměstských měšečníků a váčkařů, tentokrát však v rámci společného cechu rukavičkářů. Svědčí o tom dochované pečetidlo s tímto vrocením.⁹⁴² O dalším vývoji měšečníků a váčkařů ve společné organizaci rukavičkářů je pojednáno na příslušném místě této práce (viz 6.106).

6.71 Mezulánici

německy: *Mesolanweber, Mesulanmacher*

Výraz *mezulán* byl odvozen z italského slova *mezzolana*, což bychom mohli doslovně přeložit jako polovlna.⁹⁴³ Jednalo se o druh sukna, do kterého byly přidávány i příze rostlinného původu, nejčastěji bavlněná, jindy rovněž lněná nebo konopná. Výsledek sice připomínal sukno, ale bývaly z něho šity zejména pracovní oděvy a zástěry. Vzhledem k používaným materiálům lze mezulániky označit za představitele řemesla, jež stálo přesně uprostřed mezi soukeníky a tkalci. Jejich cechovní příslušnost však napovídá, že měli blíže k tkalcům.

⁹⁴⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1128, fol. 99r–99v.

⁹⁴¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 447.

⁹⁴² AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 175.

⁹⁴³ Luboš NOVÝ (ed.), *Dějiny techniky v Československu (do konce 18. století)*, Praha 1974, s. 193–194.

Nejstarším dokladem o pražských mezulánících sdružených v cechu nalezneme k roku 1716. Tehdy byl novoměstským purkmistrem a radou zřízen cech tkalců, mezuláníků a tzv. cajkmochrů, což byli rovněž tkalci. V rámci tohoto cechu, jehož působnost byla záhy rozšířena na celé město, působili mezulánici až do konce cechovního zřízení. Jednoznačné doklady o nich v tomto sdružení máme jednak ve výkazu cechovního účetnictví, které cech předložil roku 1785 pražskému magistrátu,⁹⁴⁴ jednak v guberniální vyhlášce redukující cechy komerčních živností z roku 1836.⁹⁴⁵ Z toho důvodu je výklad o dějinách společného cechu veden pouze u tkalců (viz 6.136).

6.72 Mlynáři

latinsky: *molendinatores, molitores*

německy: *Müller, Landes Müller*

Přestože k dějinám mlýnů a mlynářů nalezneme poměrně velké množství literatury, vývoji složitějšího právního postavení pražských a přísežných zemských mlynářů se dosud věnovalo pouze několik autorů. Krátkou stať k této tematice zpracoval František Holec v rámci svých medailonků o pražských ceších,⁹⁴⁶ agenda přísežných zemských mlynářů na základě rozboru dochované pamětní knihy se stala tématem diplomové práce Jarmily Jílkové⁹⁴⁷ a nejnověji se instituci přísežných zemských mlynářů věnuje ve svých studiích Martina Maříková, která v pramenech detailně zachytila její počátky.⁹⁴⁸ Dochovaný cechovní archiv, který tvoří zároveň fond organizace, uspořádala v letech 2004–2005 Zlata Brátková.⁹⁴⁹

Mlynáři jsou tradičně řazeni do odvětví potravních řemesel. Při tomto rozdělení však bývá opomenuta poměrně rozsáhlá činnost, která (řečeno moderními slovy) spadala do oblasti vodního inženýrství. Mlynář musel ovládat technologické znalosti k postavení a údržbě zařízení mlýna, od vykroužení mlýnského kamene přes zhotovení veškerého zařízení až po výpočet a stavbu jezu s náhonem. Nezřídka se rovněž staral o přemostění toků dřevěnými konstrukcemi mostů. Z tohoto úhlu pohledu se zdá mletí mouky, na němž se zpravidla podílela čeleď, jen okrajovou (byť každodenní a rutinní) záležitostí.

⁹⁴⁴ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

⁹⁴⁵ *PGKBJ 1836*, s. 886.

⁹⁴⁶ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech pražských mlynářů*, Praha '83, 1983, č. 2, s. 34.

⁹⁴⁷ Jarmila JÍLKOVÁ, *Pražští zemští přísežní mlynáři a jejich pamětní kniha z let 1593–1628*, dipl. práce, 1988, FF UK.

⁹⁴⁸ Martina MAŘÍKOVÁ, *Die umstrittene Kompetenz der geschworenen Müller in Prag. Böhmisches Wasserbauexperten vom Mittelalter bis in die Neuzeit*, in: *Wasserinfrastrukturen und Macht von der Antike bis zum Gegenwart*, Mnichov-Berlín-Boston 2015, s. 164–184.

⁹⁴⁹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech mlynářů Praha 1574–1877*, inventář AMP, Praha 2004.

Počátky organizace pražských mlynářů spadají do závěru vlády Jana Lucemburského. Roku 1340 zřídil tehdy ještě moravský markrabě Karel na Starém Městě pražském úřad, který měl dohlížet na správnou výšku jezů u pražských mlýnů.⁹⁵⁰ Podle dalších písemností, jež byly vydány ještě téhož roku nejprve představiteli města a následně potvrzeny králem Janem Lucemburským, měl tento úřad sestávat ze čtyř přísežných mlynářů a čtyř zástupců města.⁹⁵¹ Roku 1364 staroměstská rada znovu opakovala kompetence úřadu v těch intencích, jak byly vymezeny již roku 1340.⁹⁵²

K rozšíření pravomocí pražských přísežných mlynářů i na mlýny v povodí dalších českých řek došlo v průběhu 15. století, kdy se stala z tohoto úřadu obecně respektovaná instituce.⁹⁵³ Mimopražští mlynáři se obraceli na pražské přísežné mistry v různých záležitostech (patřily mezi ně odhady mlýnů či technická dobrozdání k vodním stavbám) a zvali je na tzv. *výchozy*. Tím se zrodila instituce *přísežných zemských mlynářů*. Vzhledem k tomu, že původní úřad byl součástí staroměstské správy, zůstávali i přísežní zemští mlynáři bez ohledu na de facto celozemskou působnost jurisdikčně podřízeni staroměstské radě.

Pražští mlynáři tímto způsobem získali organizaci, kterou spravovali přísežní mistři. Jak je patrné zejména v mladším období, hájili tito představitelé rovněž ekonomické zájmy provozatelů pražských mlýnů. Tato instituce se proto dá v určitých ohledech považovat za cech, resp. existence instituce přísežných mlynářů bránila v pražských městech vytvoření ryze cechovní organizace mlynářů. Její činnost však plně zajišťovala. To ostaně vysvětluje i skutečnost, že v pramenech nepozorujeme existenci novoměstských či malostranských cechmistrů. De iure nespátřujeme ani cechmistry staroměstské, v pravidelných zápisech o obnově městských rad, městských úřadů a cechmistrů nacházíme pouze evidenci přísežných zemských mlynářů. Ta byla někdy vedena mezi ostatními městskými subdelegovanými úřady, jindy mezi cechmistry.

Vedle toho se často setkáváme i s tvrzením, že mlynáři byli organizováni v pekařských ceších. To je pravdivé jen částečně. Díky vzájemné blízkosti obou řemesel a jejich každodenní spolupráci (zejména v případě pekařské a mlynářské čeledi) došlo k tomu, že v určitých oblastech cechovního života sdíleli společné prostory nebo i instituce. V 15. i 16. století víme o sdílení společné korouhve, oltáře či cechovní hospody. Jednalo se však o podružné problémy související s praktickými aspekty cechovního života. Správu však mělo každé řemeslo

⁹⁵⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 986, fol. 153r.

⁹⁵¹ Tamtéž, fol. 152v–153r.

⁹⁵² AMP, Sbírka rukopisů, skp. 993, s. 66.

⁹⁵³ Martina MAŘÍKOVÁ, *Die umstrittene Kompetenz*, s. 171 – 173.

vždy svou. V roce 1520 mělo dojít ke vzájemnému narovnání, kdy zcela v intencích již řečeného bylo dohodnuto, že obě živnosti budou mít společný tovaryšský herberk.⁹⁵⁴

S pozoruhodnou dvojkolejností se setkáváme i v oblasti mlynářských privilegií a artikulí. Až do 18. století byly úřadu přísežných zemských mlynářů vydávány řady (ve smyslu statut) zásadně purkmistrem a radou Starého Města pražského. Stalo se tak roku 1601 a 1674.⁹⁵⁵ To je doklad toho, že se z pohledu městské správy jednalo primárně o subdelegovaný úřad. Vedle toho však mlynáři byli pravidelně obdarováni i císařskými privilegii, která vytváří souběžnou, leč paralelní řadu. To se stalo např. roku 1649, kdy jim císař Ferdinand II. vydal majestát na ochranu mlynářské živnosti proti škůdcům.⁹⁵⁶ V panovnických listinách tak nalézáme záležitosti ryze cechovní, které se týkali pouze hospodářských práv. Záležitosti instituce přísežných zemských mlynářů jako takové v nich proto upravovány nejsou.

Od 18. století se mlynářská organizace čím dál více vyvíjela jako běžný cech s celopražskou působností. V čele však i nadále zůstávali přísežní zemští mlynáři. K roku 1723 máme doloženou pečeť této instituce.⁹⁵⁷ Je určitou otázkou, jak se dotkla této instituce opatření Generálního cechovního patentu z roku 1731 proti cechům hlavním a vedlejším, když se de iure nejednalo o zemský cech. Meziměstskému cechu tří pražských měst udělil roku 1735 artikule císař Karel VI.,⁹⁵⁸ které roku 1743 konfirmovala Marie Terezie.⁹⁵⁹

Poslední pozůstatky instituce přísežných zemských mlynářů byly patrně odstraněny v souvislosti s reformou městské správy během spojení pražských měst, nicméně s označením „zemští mlynáři“ se (patrně ze setrvačnosti) v pramenech setkáváme až do roku 1813; po tomto datu je mlynářská organizace označována pouze jako obyčejný cech.

Vedle pramenů městské vrchnosti a schematiců můžeme pro rekonstrukci existence a významu mlynářské organizace využít velmi dobře zachovalý cechovní archiv nacházející se v samostatném fondu sdružení.⁹⁶⁰ Velké množství úředních knih vzešlých po roce 1600 z úřadu přísežných zemských mlynářů i pozdějšího mlynářského cechu se dnes nachází rovněž ve sbírce rukopisů.⁹⁶¹ Přehled dochovaných hmotných památek, včetně cechovní truhlice z roku 1705, ferule z roku 1724, korouhve z roku 1791 a vývěsního štítu z roku 1803, nalezneme v soupisu Jana Diviše.⁹⁶²

⁹⁵⁴ Josef EMLER, *Řemeslničtí pořádkové*, s. 592.

⁹⁵⁵ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 132, k. 1783, s. f.

⁹⁵⁶ Tamtéž.

⁹⁵⁷ Miroslav MILEC, *Cechovní pečete I*, s. 115 (tab. 390B).

⁹⁵⁸ AMP, Cech mlynářů, inv. č. 2 (sign. Mlynáři 2).

⁹⁵⁹ AMP, Sbírka pap. listin V, sign. AMP PPL V – 273.

⁹⁶⁰ Z roku 1875 se dochoval soupis původního archivu sdružení. AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3054.

⁹⁶¹ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 301–308.

⁹⁶² Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 57–61.

Cech působil až do konce cechovního zřízení, kdy na jeho činnost navázalo živnostenské společenstvo.

6.73 Mosazníci

německy: *Gelbgießer*

Mosaznictví je jeden z mála kovodělných oborů, který dosud stál zcela stranou jakékoliv badatelské pozornosti. Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.⁹⁶³

Výrobci mosazných předmětů se řadili mezi obratné kovolijce. Své produkty, mezi něž zahrnujeme pestrou škálu drobných oděvních doplňků (knoflíky, spony, přezky) i dalších menších předmětů (zvonečky, moždíře apod.), odlévali ze slitiny mědi a zinku. Typická tmavě žlutá barva povrchu mosazi se odrazila i v německém pojmenování profese – *Gelbgießer*.

První zmínka o cechu mosazníků pochází z roku 1746, kdy kancelář Starého Města pražského povolila zvonařům pracovat, aniž by byli členy mosaznického cechu.⁹⁶⁴ Jednalo se zajisté o typický spor mezi kovolijeckými řemesly, neboť poměr kovů ve slitině používané jednotlivými profesemi, si byl v některých případech velmi podobný. Přestože jiné zprávy o mosaznické organizaci pro toto období nemáme, domnívám se, že se jednalo o cech celopražský. Jednak lze předpokládat, že mosazníků v pražských městech nebylo mnoho, jednak účetnictví v roce 1785 předložila magistrátu jediná organizace, nikoliv cechy jednotlivých měst.⁹⁶⁵ V guberniální vyhlášce z roku 1836 nalézáme zmínku o tom, že se pražští mosazníci řídili zvláštními cechovními artikulemi vydanými v roce 1777,⁹⁶⁶ jejich text však není dosud znám.

Jak už bylo řečeno, cech byl celopražským již před spojením pražských měst v roce 1784. Navzdory tomu sledujeme, že si ve druhé polovině osmdesátých let 18. století založil nové úřední knihy. Jednalo se o knihu přijatých učedníků, vyučených učedníků a knihu mistrovskou, jež byly používány až do konce cechovníctví na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století.⁹⁶⁷ Od roku 1788 máme k dispozici rovněž ucelenou řadu účetních knih organizace, které by mohly v budoucnu posloužit komplexnímu výzkumu tohoto cechu.⁹⁶⁸

⁹⁶³ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech mosazníků Praha (1746) 1806–1846*, inventář AMP, Praha 2007.

⁹⁶⁴ AMP, Cech mosazníků Praha, inv. č. 8 (sign. Mosazníci 3).

⁹⁶⁵ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

⁹⁶⁶ *PGKBJ 1836*, s. 885.

⁹⁶⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3459–3461.

⁹⁶⁸ Tamtéž, rkp. 3457, 3458, 3462.

Dochované knihy spolu se soupisy z přelomu 18. a 19. století a schematismy dokumentují existenci samostatného mosaznického cechu v závěru 18. i po celou první polovinu 19. století. Po zrušení cechů roku 1860 se mosazníci sdružili ve společném společenstvu s konváři a dalšími kovozpracujícími slévačskými řemesly.⁹⁶⁹

Muzikanti viz hudebníci

6.74 Mydláři

latinsky: *saponistæ, saponarii*

německy: *Seifer, Seifensieder*

Doposud jedinou studií věnovanou pražským mydlářům je příspěvek Jaroslava Jásky o symbolice tohoto řemesla s názvem *Nevábné řemeslo*.⁹⁷⁰ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2009.⁹⁷¹

Základní surovinou pro mydlářské výrobky byl lůj, z něhož vařením mydláři vyráběli mýdla a zároveň připravovali i lojové svíčky. Tím se mydláři často prolínali se *svíčkaři*, kteří však své výrobky dělali především z vosku (viz 6.126). K lojovým svícím si mydláři sami vyráběli knoty, bílé bavlněné lepší a černé horší.⁹⁷²

Přestože se s mydláři setkáváme již v pramenech ze 14. století, trvalo dlouho, než se tato profese prosadila jako cechovní. Mohla za to skutečnost, že si často mýdlo vařily samy hospodyně a zároveň že výrobu lojového mýdla a svící si dlouho nárokovali i řezníci. K prosazení monopolu mydlářů došlo až v průběhu 15. století na Novém Městě pražském. První zmínku o novoměstské organizaci nacházíme až roku 1464, kdy si tamější mistři nechali potvrdit radou nové cechovní artikule.⁹⁷³ Cech tudíž vznikl před tímto rokem. Roku 1498 byly radou potvrzeny artikule nové.⁹⁷⁴

K monopolizaci mydlářské profese na Starém Městě pražském došlo patrně až po spojení pravobřežní Prahy, přičemž meziměstský cech, který po roce 1518 vznikl, přetrval i v období po opětovném rozdělení Starého a Nového Města pražského. Nejpozději od počátku šedesátých let sdružovala tato organizace i malostranské mistry.

⁹⁶⁹ Josef HRÁSKÝ, *O pražských konvářích*, s. 131.

⁹⁷⁰ Jaroslav JÁSEK, *Nevábné řemeslo*, in: HR 1988, Praha 1988, s. 21–32.

⁹⁷¹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech mydlářů Praha (1560) 1641–1886*, inventář AMP, Praha 2009.

⁹⁷² Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 91–93.

⁹⁷³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, s. 307r, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 476–477.

⁹⁷⁴ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 595.

Roku 1564 potvrdily rady tří pražských měst tomuto cechu artikule, v nichž oproti minulému období vidíme rovnocenné postavení mydlářů a svíčkařů.⁹⁷⁵ Společnou organizaci mistrů tří pražských měst postupně potvrdil Maxmilián II. roku 1571 a Rudolf II. roku 1597.⁹⁷⁶ Z této doby pochází dochované pečetidlo, které nese snad chybné vnočení 1579, způsobené patrně rytcovou přesmyčkou.⁹⁷⁷

V období po konci třicetileté války dosáhli pražští svíčkaři a mydláři další konfirmace dosavadních privilegií, které jim v roce 1653 vydal Ferdinand III.⁹⁷⁸ O dva roky později si cech pořídil nové typáře, z nichž se dochovalo pouze menší pečetidlo organizace.⁹⁷⁹ Přibližně do této doby je datován i vznik čtyř pohřebních štítů mydlářského cechu.⁹⁸⁰ Domnívám se, že do výčtu nově pořízených cechovních předmětů bychom mohli přidat rovněž dochovanou pokladnici, která je obecně datovaná do druhé poloviny 17. století.⁹⁸¹

K významné organizační změně došlo na počátku 18. století, kdy se společný cech rozdělil na samostatnou organizaci svíčkařů a mydlářů. Kdy přesně došlo k osamostatnění obou profesí a co k tomu vedlo, nám prameny zatím nezodpověděly. Společná kniha cechu (též označovaná jako matrika mistrů) byla vedena do roku 1708⁹⁸² a ještě roku 1710 byla obě řemesla v soupise staroměstských cechmistrů vedena společně. Poprvé je zde nacházíme odděleně až v dalším soupise z roku 1715. Nejpozději toho roku obě organizace už existovaly samostatně, nicméně jak cech mydlářů, tak cech svíčkařů nadále sdružoval mistry dané profese ze tří pražských měst.

Roku 1732 si pořídil celopražský cech mydlářů nové pečetidlo,⁹⁸³ což snad můžeme dát do souvislosti s vydáním nových (leč nedochovaných) statut nebo s konfirmací artikulí starších po vydání generálního cechovního patentu.

Přestože v nadcházejícím desetiletí nejsou o mydlářské organizaci žádné zprávy (dokonce se nedochoval ani výkaz účetnictví cechu předložený ostatními organizacemi roku 1785), prameny z přelomu 18. a 19. století dokládají existenci celopražského cechu, což můžeme zpětně rozšířit i na pramenně nepodchycenou druhou polovinu 18. století. Roku 1791 si cech pořídil novou korouhev.⁹⁸⁴

⁹⁷⁵ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 133, k. 1783, s. f.

⁹⁷⁶ Tatměž.

⁹⁷⁷ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 20. Více o tom v katalogu pečeti Archivu hlavního města Prahy. Jakub HRDLIČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 82.

⁹⁷⁸ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 175r–187v.

⁹⁷⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 21.

⁹⁸⁰ MMP, inv. č. H 034 681/1–4.

⁹⁸¹ MMP, inv. č. H 034 679.

⁹⁸² NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 180, k. 1789, s. f.

⁹⁸³ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 177.

⁹⁸⁴ MMP, inv. č. H 034 678.

Pro výklad o nejmladším období můžeme využít dobře dochovaný archiv sestávající zejména z účetního materiálu⁹⁸⁵ a dvou úředních knih.⁹⁸⁶ Cech se po roce 1860 přetvořil v živnostenské společenstvo, které nadále spravovalo památky i odkaz původní organizace.

6.75 Nákladníci vaření piva

německy: *Bierveleger, Bierbreüer*

Abychom představili úplný svět řemesel a živností v pražském souměstí, musíme zde krátce pojednat i o nákladnících vaření piva. Literatura spojená s vařením piva a jeho středověkou organizací je uvedena u sladovnického řemesla (viz 6.117), nicméně raně novověkou správou a organizací vaření piva se systematicky zabývala Jaroslava Mendelová, která zkoumala instituci osmipanského úřadu a jeho úlohu v celkovém mechanismu správy pražského souměstí.⁹⁸⁷ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2005.⁹⁸⁸

Vznik nákladnické živnosti souvisí až s úspěšnou snahou řemeslníků podílejících se na vaření piva omezit počet osob, které mohly vyrábět pivo ve velkém a prodávat ho majitelům hospod ve městě a v blízkém okolí. K tomuto procesu došlo na přelomu 15. a 16. století. V rámci sladovnického cechu, který sdružoval i pivovarníky a vozataje, se začala vymezovat skupina tzv. *nákladníků vaření piva*. Byli to bohatí měšťané, kteří mohli finančně zaopatřit celý proces vaření piva svým kapitálem. Existují dnes dva názory, podle nichž se tito raně novověcí podnikatelé konstitovali buď ze sladovníků,⁹⁸⁹ nebo z pivovarníků.⁹⁹⁰ Samozřejmě se nabízí i otázka, zda tato moderní slovy manažerská profese byla vůbec vázána na znalost a ovládnutí řemeslných výrobních postupů přípravy sladu či vaření piva. Minimálně z počátku to však lze předpokládat. Základním pravidlem pro to stát se nákladníkem, však i nadále zůstávala příslušnost k právozárečným měšťanům.

Nákladnické cechy se v jednotlivých pražských městech vyvinuly z původních sladovnických cechů (viz 6.117). To by nasvědčovalo tomu, že i nákladníci byli původní sladovníci, proti čemuž se však pádnými argumenty ohradil Josef Janáček.⁹⁹¹ Na Starém a Novém Městě

⁹⁸⁵ AMP, Cech mydlářů Praha, inv. č. 4 (sign. Mydláři 3).

⁹⁸⁶ Tamtéž, inv. č. 2, 3 (sign. Mydláři 1, 2).

⁹⁸⁷ Jaroslava MENDELOVÁ-BILDOVÁ, *Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do roku 1620*, dipl. práce, 1975, FF UK; táž, *Soupis úředníků osmipanského úřadu na Starém Městě pražském (do roku 1637)*, in: DP 2, Praha 1981, s. 144–189; táž, *Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do r. 1637*, in: PSH 17, Praha 1984, s. 90–104.

⁹⁸⁸ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech nákladníků, sladovníků a pivovarníků Praha 1489–1886*, inventář AMP, Praha 2005.

⁹⁸⁹ Viz poznámka č. 987.

⁹⁹⁰ Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Rozpravy Československé akademie věd 69, 1959, č. 1.

⁹⁹¹ Viz poznámka č. 990.

pražském nedošlo pouze k terminologické proměně, nýbrž i k institucionalizaci celého procesu vaření a následné distribuci piva. Představení nákladnických cechů v těchto částech pražského souměstí byli totiž zároveň městskými úředníky, představiteli osmipanského úřadu. Na Starém Městě pražském pochází první doklad o osmipanském úřadu z roku 1512,⁹⁹² na Novém Městě pražském lze existenci osmipanského úřadu předpokládat na základě počtu představených sladovnického cechu v soupisech po roce 1528.

Na Malé Straně k vytvoření osmipanského úřadu sice nedošlo, ale i v tamějších podmínkách se přetvořil sladovnický cech v organizaci nákladnickou, jak je pojednáno v oddíle o sladovnicích (viz 6.117).

Už od počátku v nákladnických ceších byli organizováni i pivovarníci (viz 6.92), jak to bylo běžné i v době sladovnických cechů, a patrně i vozatajové (tzv. pivní šrotýři). V jejich případě však existuje i hypotéza, že až do roku 1560 byli staroměstští vozatajové spravováni šestipanským úřadem a kompetence nad nimi získal osmipanský úřad až řečeného roku (viz 6.144). Obdobně přešla jurisdikce nad staroměstskými výčepníky piva ze šestipanského úřadu na osmipány až roku 1620 (viz 6.146). Postupné rozšiřování pravomocí na všechna řemesla, která se podílela na vaření a distribuci piva můžeme předpokládat i v případě novoměstského osmipanského úřadu. Výjimku tvořili pouze výčepníci, kteří si na Novém Městě pražském udrželi samostatný cech nezávislý na správě nákladníků.

Odlišný vývoj sledujeme na Malé Straně, kde osmipanský úřad nebyl a nákladnický cech si tam nezískal (či nenárokoval) tak významné postavení. Na rozdíl od ostatních městských celků se v sedmdesátých letech setkáváme i se samostatným cechem vozatajů (šrotýřů) a od roku 1580 i s cechem výčepníků. Zatímco šrotýři se pravděpodobně koncem století stali členy nákladnického cechu, šenkýři si prokazatelně udrželi samostatný cech po celé 17. století.

Z hlediska vnitřní správy osmipanského úřadu na Starém Městě sledujeme zajímavou vnitřní organizaci. V rámci nákladnického cechu došlo totiž k vytvoření vlastních organizací pro pivovarníky, vozataje (šrotýře) a výčepníky na úrovni menších pořádků. Nejranější doklad o takovém zřízení máme na Starém Městě pražském k roku 1635,⁹⁹³ nicméně vytvoření této úrovně vnitřní správy můžeme předpokládat již dříve. Obdobný status byl pivovarníkům přiznán roku 1456 v rámci novoměstského sladovnického cechu (viz 6.92).

Navzdory výsadní pozici, kterou zaujímalý nákladnické cechy mezi pražskými organizacemi, se z raného novověku dochovalo poměrně málo originálních artikulí. Známe pouze statuta novoměstského cechu sladovníků a nákladníků z roku 1586 potvrzená městskou radou,⁹⁹⁴

⁹⁹² Jaroslava MENDELOVÁ, *Osmipanský úřad*, s. 93.

⁹⁹³ Tamtéž, s. 96–97.

⁹⁹⁴ AMP, Cech nákladníků, sladovníků a pivovarníků, inv. č. 2 (sign. Nákladníci 3a).

kteřá byla roku 1644 znovu potvrzena.⁹⁹⁵ Oproti tomu dnes disponujeme velkým množstvím knih pro cechy obou pravobřežních měst, což je dáno úřednickým charakterem jejich správy. Ze staroměstského prostředí se dochovalo z období 16.–18. století 20 úředních knih,⁹⁹⁶ v případě novoměstského osmipanského úřadu se jedná o 27 svazků.⁹⁹⁷ K dějinám malostranských nákladníků se dochovala pouze jediná úřední kniha, která byla započata roku 1612 a mapuje osudy organizace zejména v 17. století.⁹⁹⁸

V 18. století zaznamenali sladovníci povážlivý pokles svého postavení v rámci společného cechu. Dokladem toho je žádost sladovnických mistrů z roku 1740 o vydání upravených artikulí pro jejich řemeslo, které by byly v souladu s vydaným generálním cechovním patentem.⁹⁹⁹ V roce 1751 potvrdila Marie Terezie artikule cechům nákladníků a sladovníků jednotlivých měst,¹⁰⁰⁰ přičemž organizace Starého a Nového Města pražského byly i nadále spojeny s osmipanskými úřady až do jejich zrušení v roce 1783.¹⁰⁰¹

Poměrně přesné zprávy máme o sjednocení jednotlivých cechů pražských měst v důsledku vytvoření sjednocené Prahy. Ve výkazu dosavadního účetnictví jednotlivých cechů předloženého ke kontrole pražskému magistrátu v roce 1785 informovali představitelé celopražské organizace o spojení, ke kterému došlo v průběhu září a října předešlého roku. Zároveň zde nalezneme zmínku o založení nových knih.¹⁰⁰² Poněkud v rozporu s nastíněným vývojem je dochovaný typář, který nese v opisu místní označení „DER.KÖNIG:HAUPTSTADT. PRAG“ a zároveň vnočení 1751.¹⁰⁰³ Napadá mne jediné vysvětlení, že si tento typář pořídila již sjednocená pražská organizace po roce 1784, přičemž rok uvedený v opise připomíná privilegium Marie Terezie.

Ze schematismů je patrná struktura vnitřní správy nákladnické organizace, která neměla ve své době mezi pražskými cechy obdoby. Vedle tří starších sládků a nákladníků (*Bierbreüer und Bierverleger*) působil totiž rovněž výbor složený ze šesti až osmi nákladníků (*Ausschußmänner der Bierverleger*), a to prokazatelně do roku 1851 (a možná až do roku 1860). Právem v tomto orgánu spatřujeme pozůstatky někdejšího osmipanského úřadu.

⁹⁹⁵ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 191.

⁹⁹⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 343–361, 3068.

⁹⁹⁷ Tamtéž, rkp. 362–382, 3058, 3066, 3067, 3070, 3088; AMP, Cech nákladníků, sladovníků a pivovarníků, inv. č. 1 (sign. Sladovníci 2).

⁹⁹⁸ Dnes by se měla podle výpisků Cyrila Merhouta nacházet ve Strahovské knihovně pod signaturou D C II 7. AMP, Cyril Merhout (neuspořádaný fond), kartotéka VII.

⁹⁹⁹ AMP, Cech nákladníků, sladovníků a pivovarníků, inv. č. 4 (sign. Sladovníci 1).

¹⁰⁰⁰ Přestože máme dochovaná jen privilegia novoměstského a malostranského cechu, předpokládám, že byla vydána statuta i cechu staroměstského. AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5908 (opis novoměstských artikulí) a 3057 (opis malostranských artikulí); AMP, Sbírka perg. listin II, AMP PGL II – 82 (originál malostranských artikulí).

¹⁰⁰¹ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 127.

¹⁰⁰² AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹⁰⁰³ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 178.

Z nejmladšího období se dochoval bohatý písemný materiál. Vedle dochovaných úředních knih i velké množství aktového materiálu. Většina těchto písemností dnes tvoří součástí cechovního fondu, pouze úřední knihy jsou uloženy ve sbírce rukopisů.¹⁰⁰⁴ V městském muzeu se rovněž zachovalo velké množství hmotných památek, přičemž některé z nich jsou vskutku netradiční, např. buben nebo masopustní saně.¹⁰⁰⁵ Z roku 1857 se rovněž dochoval cechovní typář.¹⁰⁰⁶ Všechny tyto prameny dokumentují existenci cechu až do konce cechovního zřízení, kdy po roce 1860 navázalo na jeho činnost živnostenské společenstvo sládků.

6.76 Nástrojáři

německy: *Feinzeugschmiede, Zeugschmiede*

Výraz *nástrojář* pochází z 19. století, kdy sloužil jako jediný adekvátní český ekvivalent k tradičnímu německému označení *Zeugschmied*. Půjdeme-li do starších pramenů, zjistíme, že v češtině 16.–18. století se běžně setkáváme pouze s počestěnou obdobou tohoto německého výrazu, tedy *zeugšmíd*. Všechna tato pojmenování označují profesi, která se vyvinula z kovářského řemesla a jež se specializovala na výrobu běžných kovových nástrojů (patrně kladiv, kleští apod.). S tímto jevem se běžně setkáváme ve městech s rozvinutými odbytovými podmínkami, kdy se z kovářů začali vyčleňovat řemeslníci vyrábějící pouze některé druhy nástrojů. Můžeme tak vedle kovářů v pramenech sledovat pilaře, nebozezáře či pilníkáře. Ostatní menší či větší nástroje obstarával ve městech s rozvinutým trhem nástrojář, tedy zeugšmíd. Tím, že není zcela definováno, co přesně nástrojář vyráběl, se můžeme běžně setkat v současné literatuře i s výrazy *železář* nebo *kovář jemného zboží*, což je nepřesný překlad původního německého termínu *Feinzeugschmied*.

První doklad o cechu nástrojářů pochází z počátku 17. století. Roku 1614 potvrdila staroměstská rada artikule společného cechu nástrojářů, pilařů (viz 6.90) a nebozezářů (viz 6.77). O existenci tohoto cechu se však dozvídáme pouze z tohoto jediného pramene. Další výskyt nástrojářů sledujeme až na konci 17. století, kdy jsou od roku 1682 uváděni v soupisech staroměstských cechmistrů jako jedno z cechovních řemesel původního platněřského cechu (viz 6.93). Domnívám se, že rajcech kovodělných řemesel, který se vyvinul z původního platněřského cechu, můžeme ztotožnit s cechem nástrojářů, o kterém máme zprávy na počátku 17. století.

¹⁰⁰⁴ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3059, 3061–3063, 3065, 3069, 3071–3078, 3083–3087, 3089–3098.

¹⁰⁰⁵ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 98–105.

¹⁰⁰⁶ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 180.

Původní ráz sdružení zbrojních profesí v rámci platněřského cechu se začal měnit už v 16. století, kdy v organizaci nacházíme i výrobce každodenních nástrojů – kotláře, cvočkáře, jehláře a špendlíkáře. V 17. století začaly tyto profese ve struktuře organizace převládat a běžně zde nalezneme i další řemesla vyrábějící kovové předměty denní potřeby, např. flašnéře či nástrojáře. A právě nástrojářství se stalo řemeslem, které původní platněře ve vedení cechu nahradilo. Z řemesel, jež si i nadále uchovávala zbrojní charakter, můžeme jmenovat pouze čepelníky (viz 6.12).

Odlišný vývoj sledujeme na Novém Městě pražském, kde na počátku 18. století vznikl cech sdružující nástrojáře spolu se šmejdiři, prodejci kovových výrobků (viz 6.129). Roku 1708 potvrdil artikule tomuto cechu císař Josef I.¹⁰⁰⁷

V průběhu druhé poloviny 18. století se tradiční staroměstský rajcech kovodělných řemesel začal rozpadat. Postupně se z něj osamostatnili kotláři (viz 6.49), flašnéři s klempíři (viz 6.16 a 6.34), jehláři (viz 6.28) a cvočkáři (viz 6.10). V poslední třetině 18. století se proto v pramelech setkáváme s organizací samostatných železářů, která byla pozůstatkem původního rajcechu kovodělných profesí. Dokladem toho jsou zvláštní cechovní artikule vydané pro cech nástrojářů v roce 1774.¹⁰⁰⁸ Druhým cechovním řemeslem byli v té době pouze kružidláři (viz 6.58). Po roce 1784, kdy došlo ke spojení pražských měst, se i organizace nástrojářů stala celopražskou.

V nadcházejících letech však proběhla rozsáhlá reorganizace dosavadních cechů kovodělných řemesel, která se ve velké míře dotkla právě cechu nástrojářů. Iniciátorem těchto změn byl samotný císař Josef II., který v letech 1784–1785 znovu obnovil společný cech pro kovodělná řemesla. Ten však měl poněkud jiné složení než původní platněřský cech, spolu s nástrojáři v něm byli sdruženi nožíři, jež byli do té doby v cechu s mečíři, a pilníkáři, kteří drželi samostatný cech. Tyto tři profese byly hlavními cechovními řemesly, organizace nicméně sdružovala i další, méně početně zastoupené živnosti. Schematismus pro rok 1805 uvádí v tomto cechu i dva kružidláře a jednoho ozdobného zámečníka. Souhrnně byli všichni členové nástrojářského cechu označováni výrazem *Zeug- und Stahlschmiede*.

O působení nástrojářského cechu máme doklady jak v soupisech z přelomu 18. a 19. století, tak ve schematismech až do roku 1851. Cech existoval až do konce cechovního zřízení, kdy po roce 1860 vzniklo živnostenské společenstvo sdružující členy původního brusičského, mečířského, puškařského a nástrojářského cechu.

¹⁰⁰⁷ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 108, k. 1780, s. f.

¹⁰⁰⁸ AMP, neuspořádaná sbírka patentů v rámci sbírky soudobé dokumentace.

6.77 Nebozezáři

německy: *Näberschmiede, Newerschmiede*

Nebozezárství je jedno z mnoha odvětví původního kovářství. Vzniklo specializací kovářů na výrobu vrtáků, tzv. nebozezů či malých nebozísků. Ty sloužily k navrtávání děr s vruty do dřeva. Snad proto Zikmund Winter předpokládal jejich vývojovou blízkost či příbuznost s heveráři a potažmo zámečníky.¹⁰⁰⁹ Ve skutečnosti je však nalézáme v úzkém sepětí s nástrojáři a jinými výrobci tradičních kovových nástrojů.

Přestože Zikmund Winter uvedl, že se v Praze s nebozezáři téměř vůbec nesetkáváme,¹⁰¹⁰ ve statutech nástrojářského cechu z roku 1614 vystupují vedle nástrojářů a pilařů jako třetí z cechovních řemesel v čele rajcechu kovodělných řemesel (viz 6.76). Je to ojedinělý výskyt této specializace a interpretaci užitého výrazu *Newerschmiede* jako nebozezáři umožnil až nový slovník profesí sestavený Jakobem Ebnerem.¹⁰¹¹ Výskyt nebozezářů je nicméně v kontextu vývoje nástrojářského cechu zcela uvěřitelný, přestože pro další sledování nebozárů v něm nemáme jiné doklady.

6.78 Nožíři

latinsky: *cultellatores, cultellifabri, cultellifices*německy: *Langmesserschmiede, Messerer, Messerschmiede*

Dějiny nožířů se krátce zabýval ve svém medailonku pouze František Holec¹⁰¹² a heraldice pražského cechu věnoval pozornost Jakub Hrdlička.¹⁰¹³ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2006.¹⁰¹⁴

Nožířská živnost byla jedním z mnoha specializovaných řemesel, které se v průběhu středověku odštěpilo od původní kovářské profese. Výrobci nožů nejrozumnějšího určení se v průběhu 14. a 15. století dále rozdělili na nožíře v pravém slova smyslu a na specialisty, kterými byli zejména *nůžkaři* (viz 6.79) a *čepelníci* (viz 6.12). Produktem, který vytvářel průnik mezi výrobním monopolem nožířů a mečířů, byl tesák, jehož výrobu si nárokovala obě řemesla. V 17. století dokonce sledujeme rozdělení řemesla na dvě větve, jednou jsou *nožíři* (někdy v pramenech jako *Kurzmesserschmiede*), kteří i nadále vyrábí krátké nože nejrozumnějšího urče-

¹⁰⁰⁹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 485.

¹⁰¹⁰ Tamtéž.

¹⁰¹¹ Jakob EBNER, *Wörterbuch*, s. 501.

¹⁰¹² František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Čechy nožířů a mečířů*, Praha '83, 1983, č. 11, s. 34.

¹⁰¹³ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 108–111.

¹⁰¹⁴ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech nožířů Praha 1597–1849*, inventář AMP, Praha 2006.

ní, a na tzv. *dlouhé nožíře* (rovněž *dlouhonožíři*, německy *Langmesserschmiede*), jejichž sortiment tvořily delší nože, dýky, tesáky a kratší mečíky. Nožíři vždy úzce spolupracovali s *brusiči* (viz 6.7), kteří na vodou poháněných kotoučích prováděli závěrečnou úpravu výrobků, zejména čepelí.

Přestože první přímý doklad o staroměstské organizaci pochází až z období husitských válek, lze klást vznik této organizace současně s cechem kovářů a platněřů nejpozději na počátek 14. století. Důkazem pro tuto hypotézu je jednak soupis devatenácti staroměstských živností z druhé poloviny dvacátých let tohoto století, ve kterém jsou nožíři uvedeni, jednak skutečnost, že nožíři byli (obdobně jako platněři) v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům řemeslem korouhevním. To dokládá starobylý původ jejich organizace.

Velmi rané jsou i počátky novoměstského cechu, jež můžeme klást do počátku 15. století. Roku 1407 tamějším nožířům povolila městská rada založit bratrstvo pečující o mše a pohřby členů.¹⁰¹⁵ Jedná se o ojedinělou zprávu, která sice zmiňuje existenci náboženského bratrstva, nicméně ji lze považovat i za první zmínku o tamějším nožířském cechu. Není totiž jiný důvod, proč by nožíři organizovaní v dobrovolném náboženském bratrstvu potřebovali souhlas představitelů města k jeho ustavení.

Již zmíněným prvním písemným dokladem nožířské organizace na Starém Městě pražském je usnesení, které před městskou radou vykonali roku 1427 představení organizace. Týkalo se zejména učedníků, nákupu suroviny a přijímání podobojí.¹⁰¹⁶ Už z této zprávy se dozvídáme o brusířích (viz 6.7), kteří byli tehdy s nožíři ve společném cechu. K roku 1436 se dokonce dozvídáme o brusířně při mlýnech u Karlova mostu, kterou vlastnil nožířský cech.¹⁰¹⁷

O celkové profesní skladbě staroměstského cechu se dozvídáme z porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům, kde jsou pod korouhví nožířů uvedeni i brusíči, čepelníci a nůžkaři. Z rozboru uvedených živností vyplývá, že tyto profese tvořily společný cech, ve kterém však nožíři byli v postavení hlavního cechovního řemesla.

Ze sporu, který roku 1518 urovnali purkmistři a rady Starého a Nového Města pražského, se dozvídáme, že již na počátku 16. století existoval meziměstský cech obou větších pražských měst a dokonce i vlivný nožířský cech na Malé Straně, který žaloval organizaci pravobřežní Prahy v kompetenčních záležitostech.¹⁰¹⁸ Společnému cechu nožířů Starého a Nového Města pražského dokonce udělil privilegia roku 1523 král Ludvík Jagellonský.¹⁰¹⁹ Mezi-

¹⁰¹⁵ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 62.

¹⁰¹⁶ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 438.

¹⁰¹⁷ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 565.

¹⁰¹⁸ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1128, fol. 99v–100r.

¹⁰¹⁹ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 113.

městský cech po roce 1528 nadále působil ve stejném složení, které bylo roku 1537 nálezem purkmistrů a rad všech tří měst pražských rozšířeno o malostranské mistry.¹⁰²⁰

Nožíři byli až do konce 16. století organizováni v meziměstském cechu, přičemž každé město mělo svou vlastní cechovní správu. Na přelomu 16. a 17. století patrně došlo k jeho rozpadu, čehož důkazem může být kniha staroměstských tovaryšů založená roku 1597.¹⁰²¹ Uvolnění vztahů mezi nožíři jednotlivých měst patrně umožnilo vzájemné sblížení nožířů a mečířů, které sledujeme v 17. století na Malé Straně i na Novém Městě pražském. Na Malé Straně toto spojení vysvítá ze soupisů cechmistrů první poloviny 17. století a po roce 1653 je z nich zřejmé, že obě profese splynuly pod jediným označením mečíř. Na Novém Městě pražském pozorujeme společný výskyt obou řemesel v soupisech cechmistrů ze sedmdesátých let 17. století.

Jediný ryze nožířský cech existoval již jen na Starém Městě pražském. V jeho případě došlo k pozoruhodnému přerodu tradičních nožířů v tzv. dlouhé nožíře. Došlo k němu v osmdesátých letech 17. století, kdy se poprvé v soupisech cechmistrů z roku 1685 objevují představení dlouhonožířů. Objevují se souběžně s představenými nožíři, aniž by se personálně jakkoliv překrývali. Vše je ještě o trochu záhadnější proto, že po roce 1685 se v soupisech vyskytují pouze dlouhonožíři na úkor tradičních „krátkých“ nožířů. S těmito poznatky koresponduje i konfirmace statut staroměstských dlouhonožířů Leopoldem I. roku 1688.¹⁰²²

Nejpozději roku 1688 došlo k ustavení nového pořádku, což vzbudilo nesouhlas ze strany mečířských mistrů. Nadcházející dvě desetiletí se proto nesla ve znamení vzájemného vymezování pozic obou organizací a neutuchajících soudních sporů. O spojení dlouhonožířského a mečířského cechu i dalším společném vývoji je podrobně pojednáno v oddíle mečířů (viz 6.68). Jedinou odlišností společného vývoje jsou doklady o malostranském cechu dlouhonožířů, který měl ve třicátých a čtyřicátých letech 18. století existovat stranou společné celopražské organizace mečířů a dlouhonožířů. Tato organizace disponovala vlastní pokladnicí a byla zastupována jedním přísežným mistrem.¹⁰²³

Společný cech dlouhonožířů s mečíři trval až do roku 1784, kdy byl vydán první dvorský dekret o reorganizaci kovodělných profesí.¹⁰²⁴ Na jeho základě se stali krátkí i dlouzí nožíři členy cechů nástrojářských řemesel (viz 6.76), v jejichž rámci byli pražští nožíři organizováni

¹⁰²⁰ Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 31.

¹⁰²¹ AMP, Cech nožířů Praha, inv. č. 1 (sign. Nožíři 1).

¹⁰²² NA, Stará manipulace, sign P 106/P 127, k. 1782, s. f.

¹⁰²³ NA, České gubernium – Commerciale, inv. č. 151, man. 1731–1754, sign. C 1, k. 42, s. f.

¹⁰²⁴ „Sollen die Lang- und Kurzmesserschmiede, Zeug- und Zirkel- dann Schrotschmiede, Feilhauer, und Stemmeisenmacher etc. mithin alle jene, deren Gewerbstrieb in einiger Verbindung oder Zusammenhange steht, unter eine Zunft mit dem Namen: Messer- und Zeugschmiede vereinigt.“ Johann ROTH, VAAKBEA.JBG II, s. 398–400.

až do konce cechovního zřízení. Po roce 1860 se stali členy společného živnostenského společenstva brusičů, mečířů, puškařů, nástrojářů, pilníků a nožířů.

6.79 Nůžkaři

latinsky: *forpifices*

německy: *Scherschmiede*

staročesky: *nožíkáři*

Nůžkařství je jednou z mála specializací nožířského řemesla a (jak ostatně napovídá samotný název této profese) jeho hlavním výrobním artiklem byly ve středověku nůžky. Lze předpokládat, že do produkovaného sortimentu patřily jak krejčovské nůžky, tak i velké nůžky postřihačské.

O cechovní organizaci nůžkařů máme pouze jedinou zmínku, která pochází z porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Zde jsou nůžkaři uvedeni jako řemeslo organizované pod nožířským praporem. Již samotná skutečnost, že nůžkaři kráčeli v procesí vítajícím krále přijíždějícího do Prahy, svědčí o snaze reprezentovat jejich řemeslo jako celek. V samotném zápisu stojí, že pod korouhev nožířů „*služejí čepelníci, nožíkáři a šlejféři*“. Při interpretaci tohoto pramene lze vycházet z pravidla, že za řemeslem korouhevám jsou uvedeny profese organizované s ním ve společném cechu. Toto pravidlo spolu se skutečností, že brusiči nejpozději od roku 1427 nesporně patřili do nožířského cechu (viz 6.7), nám umožňuje označit za členy nožířského cechu i nůžkaře a čepelníky. Další vývoj tohoto řemesla v rámci nožířského cechu však sledovat nelze.

6.80 Obchodníci

německy: *Handelsleute*

staročesky: *handlíři*

Veškerá relevantní literatura včetně informací o dochovaném archivním materiálu je uvedenav oddíle věnovaném kupcům (viz 6.60).

Pokud se zabýváme středověkými a raně novověkými obchodními živnostmi, záhy narazíme na problém, jakým byl historický rozdíl mezi kramářem a obchodníkem. Vše nasvědčuje tomu, že šlo o principiálně stejné povolání, jehož provozovatelé ve svých obchodech či krámech přeprodovali zboží, které nakoupili od kupců. Poté, co se kramářský cech na Starém Městě pražském přetvořil v cech kupecký, i nadále byli jeho členy obchodníci. Mohlo by se

proto jednat pouze o terminologický posun, nicméně celá záležitost je poněkud složitější. V minulosti totiž existoval rozdíl mezi oběma profesemi, který se promítl do jejich cechovní organizovanosti.

Na sklonku 16. století se na Starém Městě pražském setkáváme s kramářským cechem, a přitom ve stejném období nacházíme handlře (obchodníky) ve společné organizaci se šmejdiři (viz 6.129). Společný cech šmejdiřů a obchodníků můžeme sledovat na přelomu 15. a 16. století a ještě roku 1627 v confirmaci jejich privilegií vydané Ferdinandem II.¹⁰²⁵

Za vlády Leopolda I. však došlo k vydání nových privilegií, které panovník udělil cechu kupců a obchodníků Starého Města pražského a Malé Strany. Přestože se v úvodu mluví o starší kramářské tradici, v člancích samotných bylo upuštěno od tradičního výrazu *Krämer* a bylo zde nově použito označení *Handelsleute*.¹⁰²⁶ Stejné pojmenování přitom i nadále nacházíme v souvislosti se staroměstskou šmejdiřskou organizací a bylo použito ještě v confirmaci jejich artikulí vydané Karlem VI. z roku 1712.¹⁰²⁷

Podle toho by tedy byli staroměstští obchodníci legálně organizováni ve dvou češích najednou. To zavdává podnět k zamyšlení, zda mezi nimi přeci jen nebyl nějaký rozdíl, určující jejich členství buď v kupeckých či naopak šmejdiřských češích. O vývoji pražských obchodníků v nejmladším období je pojednáno v oddíle kupců (viz 6.60).

6.81 Olejníci

latinsky: *oleatores*

Olej byl ve středověku komoditou, která nalezla v tehdejším každodenním životě široké uplatnění. Olejem se svítilo a mazalo, nicméně sloužil i jako základ léčiv a mastí. K výrobě oleje využívali olejníci nejčastěji obilí, hrách, jáhly, kroupy, semenec, proso, roubení nebo mák.

Vzhledem ke skutečnosti, že k lisování využívali olejníci stoupy, bylo jejich řemeslo vázáno na vodní pohon v mlýnech. Jediné doklady o jejich organizaci známe z prostoru Nového Města pražského, kde se patrně ve větší míře usazovali. Již roku 1443 se mezi sebou usnesli na zákazu pokoutního nákupu surovin, z nichž se olej nejčastěji lisoval.¹⁰²⁸ Podle ujednání, které bylo zapsáno do městských knih, bylo stanoveno, aby se příště s těmito surovinami smělo obchodovat výhradně na svobodném trhu u kaple Božího těla. Za účelem kontroly

¹⁰²⁵ AMP, Cech kupců, kramářů a grémium pražského obchodnictva, inv. č. 3 (sign. Obchodníci 22).

¹⁰²⁶ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 108r–116r.

¹⁰²⁷ NA, Stará manipulace, sign. 106/108, k. 1780, s. f.

¹⁰²⁸ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 442.

dodržování tohoto ujednání byl ustaven přísežný mistr, v čemž právem spatřujeme principy cechovní organizace, která tímto počinem byla založena.

Tradičně bývá za rok vzniku olejnického cechu pokládán až rok 1452, kdy purkmistr a rada Nového Města pražského potvrdila cechu olejníků nové artikule,¹⁰²⁹ nicméně organizace na ochranářských principech fungovala již o bezmála desetiletí dříve.

Zmíněné artikule jsou bohužel poslední zmínkou o cechu olejníků, čímž končí sledovatelný vývoj této organizace. Kdy přesně zanikla, není zatím známo, nicméně stalo se tak patrně už v 15. století. V pramenech evidujících pražské cechy z počátku 16. století se s ní již nesetkáváme.

6.82 Ostružníci

latinsky: *calcariatores, calcarifices*

německy: *Sporer*

staročesky: *cáňkaři, cájkaři*

Jedním ze znaků rytířství byly ve středověku vedle meče i ostruhy. Ty si bojovníci připínali na svou jezdeckou obuv, aby mohli své koně pobídnout do rychlého cvalu. Podle tohoto symbolického artiklu byla pojmenována živnost, která vznikla nejpozději ve 14. století specializací od kovářského řemesla. Přestože Zikmund Winter považoval ostružníky za specialisty odštěpené od zámečníků,¹⁰³⁰ domnívám se, že jejich geneze byla odlišná. To ostatně potvrzuje i vývoj jejich primární cechovní organizovanosti na Starém Městě pražském v rámci platnéřského cechu. Vedle ostruh obstarávali ostružníci i další kovové části jezdeckých strojů, zejména třmeny a udidla, jejichž povrch býval mosazný. Postupem času poptávka po tomto typu sortimentu převládla, což se odrazilo i v užívané terminologii. V soupisech staroměstských cechmistrů sledujeme po roce 1699 důsledné používání výraz *cáňkař* či *cájkář*, tedy *udidlník*.

V dosavadní literatuře se setkáme s názorem, že už v roce 1399 byli ostružníci organizováni ve společném cechu se zámečníky. Zpráva z tohoto roku se však zmiňuje pouze o zámečnících (viz 6.150). První zmínkou o organizovaných ostružnících je proto až porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům. Z postavení ostružníků řazených pod korouhvi platnéřů vůbec nevyplyvá vzájemná blízkost se zámečníky, a naopak rozbor sdružených řemesel napovídá tomu, že byli (buď dříve, nebo ještě v době sepsání korouhevnického pořádku kolem roku

¹⁰²⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 294r–294v; Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 464.

¹⁰³⁰ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 460.

1440) původně organizovaní ve společném sdružení s platněři. Této mé hypotéze odpovídá i skutečnost, že na korouhvi má být vyobrazen „oděnc v ostrohách“, tedy rytíř v plátové zbroji a s připnutými ostruhami. Na tomto případě lze poukázat na vzájemnou blízkost obou oborů, která je pochopitelnější než v případě ostružníků a výrobců kovových mechanismů.

Ke sblížení ostružníků a zámečníků však došlo záhy (nebo dokonce už v době sepsání pořadí řemesel). Z roku 1441 totiž pochází první nesporný doklad o společném cechu těchto profesí na Starém Městě pražském.¹⁰³¹ Je však možné, že vzájemná smlouva je písemným pořízením, kterým společný cech obou řemesel vznikl. V každém případě zámečníci a ostružníci vytvořili velmi stabilní uskupení, které trvalo až do zániku cechovníctví. Proto je o dalším vývoji ostružnické profese na Starém Městě pražském a následně i v dalších pražských městech pojednáno v oddíle věnovaném zámečnickům (viz 6.150).

Ovčáři viz pastýři

6.83 Parukáři

německy: *Frieseure, Perückenmacher, Perückner*

staročesky: *parokáři*

Již Zikmund Winter věnoval na sklonku 19. století parukářskému řemeslu zvláštní pozornost v krátkém článku *Dvě zhynulá řemesla*.¹⁰³² Dalších příspěvků se pražští parukáři dočkali až v nedávné době, a to v souvislosti s erbovní listinou, kterou cechu parukářů udělil roku 1720 Karel VI. znak v pečetní formě. Jedná se totiž o jednu ze tří dochovaných „erbovních“ listin pražských cechů, která obsahuje pouze udělení znaku, a ne i statuta.¹⁰³³ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.¹⁰³⁴

Rozmach parukářství úzce souvisí s přejímáním módních trendů nastolených francouzským královským dvorem v 17. století. Do českého prostředí móda nošení zdobených umělých pokrývek hlavy a nejrůznějších typů přičesků pronikala až v posledních dekadách tohoto století. K výrobě těchto doplňků používali řemeslníci mistři jak pravé vlasy, tak i nejrůznější náhražky jako chlupy z kozí nebo koňské srsti, hedvábí, vlnu či bavlnu. Paruky tvořily až do závěru 18. století takřka nedílnou součást oděvních doplňků dvořanů i bohatších vrstev měst-

¹⁰³¹ Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 439–440.

¹⁰³² Zikmund Winter, *Dvě zhynulá řemesla*, in: *Z městských živností*, Praha 1925, s. 162–172.

¹⁰³³ Jakub Hrdlička, *Pražská heraldika*, s. 111–114; Jakub Hrdlička – Jaroslav Jásek – Vladimír Hrubý, *Pět století*, s. 135–136.

¹⁰³⁴ Zlata Brátková, *Cech parukářů Praha 1701–1870*, inventář AMP, Praha 2007.

ského obyvatelstva. Změnu oděvních trendů přinesl až přelom 18. a 19. století, kdy došlo i v důsledku napoleonských válek k rozšíření empírového stylu. V důsledku toho se okruh uživatelů nejrůznějších vlasových přičesků zúžil na ty, kteří jimi kompenzovali ztrátu přirozeného vlasového porostu.¹⁰³⁵

V literatuře převládá názor, že cech parukářů pro všechna tři města vznikl roku 1701,¹⁰³⁶ nicméně v soupisech staroměstských cechmistrů jsou parukáři důsledně vedeni už od roku 1682. Přestože se nedochovala žádná cechovní statuta z tohoto období, cech tu již působil a roku 1701 mu byly staroměstskou radou pouze potvrzeny nové artikule.¹⁰³⁷ Tehdy se však jednalo jen o cech staroměstský, který navzdory tvrzení dřívějších badatelů zůstal výhradně staroměstským i poté, co mu císař Karel VI. konfirmoval statuta v roce 1715.¹⁰³⁸ K rozšíření působnosti na tři pražská města došlo až v souvislosti s udělením znaku Karlem VI. roku 1720,¹⁰³⁹ jak dokládají opisy dvou typářů celopražské organizace z roku 1723.¹⁰⁴⁰

V roce 1735 došlo k založení samostatného cechu hradčanských parukářů, jak dokládá dochovaná kniha této organizace založená tohoto roku.¹⁰⁴¹ Vznik hradčanského cechu byl umožněn větším počtem mistrů usazených v této lokalitě, kteří připravovali a upravovali paruky pro dvořany či nejvyšší zemské úředníky.

Roku 1754 potvrdila Marie Terezie původní artikule staroměstského cechu z roku 1715 pro organizaci sdružující parukáře tří pražských měst¹⁰⁴² a obdobně roku 1769 konfirmovala stejný text i pro organizaci hradčanských parukářů.¹⁰⁴³ Pro období 18. století máme rovněž k dispozici několik cechovních knih¹⁰⁴⁴ a rovněž torzovitě dochovaný aktový materiál.¹⁰⁴⁵

V souvislosti se vznikem spojené Prahy došlo i k vytvoření jediného celopražského cechu, který si roku 1787 založil čtyři nové knihy;¹⁰⁴⁶ k nim přibyla roku 1807 i účetní kniha vedená až do roku 1870.¹⁰⁴⁷ Dochovaná cechovní pokladnice nese vročení 1835.¹⁰⁴⁸ Všechny tyto prameny spolu s knihou živnostenských oprávnění z let 1849–1855 a knihou evidující oprávněné parukářské krámy z roku 1859 dokumentují existenci parukářské organizace až do zru-

¹⁰³⁵ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 112.

¹⁰³⁶ Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 434 pozn. 3; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 66; Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 111.

¹⁰³⁷ AMP, Cech parukářů Praha, inv. č. 1 (sign. Parukáři 1).

¹⁰³⁸ Tamtéž, inv. č. 2 (sign. Parukáři 2).

¹⁰³⁹ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 107.

¹⁰⁴⁰ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 182; Jakub HRDLIČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 139–140.

¹⁰⁴¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5759.

¹⁰⁴² AMP, Cech parukářů Praha, inv. č. 3 (sign. Parukáři 3).

¹⁰⁴³ Tamtéž, inv. č. 4 (sign. Parukáři 4).

¹⁰⁴⁴ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1728, 5757, 5758.

¹⁰⁴⁵ AMP, Cech parukářů Praha, inv. č. 9 (sign. Parukáři 8).

¹⁰⁴⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1729, 1730 a 5760; AMP, Cech parukářů Praha, inv. č. 5 (sign. Parukáři 6).

¹⁰⁴⁷ AMP, Cech parukářů Praha, inv. č. 6 (sign. Parukáři 7).

¹⁰⁴⁸ MMP, inv. č. H 033 631.

šení cechovnictví. Po roce 1860 na činnost cechu plynule navázalo společenstvo vlásenkářů, holičů a kadeřníků.¹⁰⁴⁹

6.84 Pasíři

latinsky: *cingulatores*

německy: *Gürtler*

Chceme-li dnes pasířské řemeslo zařadit do celkového systému středověkých a raně novověkých řemesel, setkáváme se s nečekaným problémem, zda profesi považovat za kožedělnou či kovodělnou. Ve středověku totiž pasíři vyráběli pásy z různých materiálů (látky, železné součásti a kůže), mezi kterými dominovaly opasky kožené. S převládající kožedělnou podstatou pasířského řemesla korespondují i různá ustavení v artikulech jiných profesí tohoto odvětví (zejména koželuhů) o vzájemném vztahu. V raném novověku však začal mezi pasířskými výrobky převládat kovový sortiment, což se dochovalo až do dnešních dnů. Tento přerod nejlépe ilustruje skutečnost, že po roce 1860 vytvořili pražští pasíři společné živnostenské společenstvo s jehláři.

Nejstarší zmínky o pasířských ceších v pražském souměstí pochází již ze 14. století. Na Starém Městě pražském nacházíme první zmínku o samostatné pasířské organizaci k roku 1350¹⁰⁵⁰ a na Novém Městě pražském byl společný cech pasířů, toboářů a měšečníků založen Karlem IV. v roce 1365. Udělené výsady byly novoměstským mistrům konfirmovány i dalším panovníky, Václavem IV. roku 1383 a Zikmundem Lucemburským roku 1437.¹⁰⁵¹ Obě konfirmace přitom byly uděleny pouze společné organizaci tobolářů a pasířů, tedy již bez měšečníků. Bohužel nemáme dostatek zpráv, abychom mohli přesněji stanovit rok, kdy došlo k oddělení novoměstských měšečníků od společného sdružení. Staroměstské pasíře nacházíme znovu v pramenech až před polovinou 15. století, kdy byl sepsán porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům.

K dalším organizačním změnám došlo až na počátku 16. století. Jednak se hned z kraje tohoto století osamostatnili od novoměstské organizace toboláři, jednak po vzniku spojené pravobřežní Prahy v roce 1518 došlo k propojení stávajících dvou pražských cechů. Společný cech však byl pouze dočasný a po roce 1528 se opět objevují dvě samostatné organizace.

¹⁰⁴⁹ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 112.

¹⁰⁵⁰ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 986, fol. 91r.

¹⁰⁵¹ Tamtéž, rkp. 2083, fol. 292r–292v.

V případě staroměstské organizace se z druhé poloviny 16. století dochoval opis statut udělených cechu purkmistrem a radou v roce 1586.¹⁰⁵²

V období třicetileté války sledujeme v soupisech staroměstských cechmistrů určité existenční problémy, s nimiž se tamější organizace potýkala. To se projevilo dokonce v absenci představených pasířského cechu v letech 1639–1653. Je proto dokonce možné, že sdružení dočasně zaniklo a bylo obnoveno až v poválečném období. Obdobné problémy vyplývají i z vývoje novoměstského cechu. Na Novém Městě pražském pasířská organizace sice zcela nezankla, ale v soupisech z let 1637–1674 jsou uváděni představení společného cechu pasířů a sedlářů. S ohledem na absenci soupisů z počátku 17. století nelze přesně určit, odkdy existovala společná organizace obou profesí, nicméně ještě v osmdesátých letech 16. století měli novoměstští pasíři cech samostatný. Mezi lety 1674–1678 se společné sdružení sedlářů a pasířů rozpadlo, neboť v soupise z roku 1678 již nacházíme cechmistry organizace sedlářské a pasířské odděleně.

Jestliže pozorujeme v první polovině 17. století úpadek pražského pasířství, o to víc je překvapivý jeho opětovný rozvoj po roce 1650. Tento proces lze snad vysvětlit přerodem tradičního kožedělného řemesla v profesi kovodělnou. S tím koresponduje i výzdoba dochované pokladnice z druhé poloviny tohoto století, na níž nacházíme rámec vyplněný železnými a pocínovanými rozvilinami.¹⁰⁵³ Zcela v souladu s popsáním rozvojem pasířských cechů v pražských městech jsou i počátky organizace malostranské. Představení tamější organizace se poprvé objevují v soupisech cechmistrů z roku 1661. Navzdory tomu pocházejí první dochovaná statuta cechu až roku 1669, kdy je pasířskému cechu vydal tamější purkmistr a městská rada.¹⁰⁵⁴

Vzhledem k tomu, že v každém městě pražském vznikl v druhé polovině 17. století samostatný pasířský cech (v případě staroměstského snad došlo k jeho obnovení), nelze dnes jednoznačně určit, které z nich patřila v minulosti již zmíněná dochovaná pokladnice z tohoto období.

Na počátku 18. století vznikla organizace, která spojila dosavadní cechy jednotlivých pražských měst. Kdy přesně a za jakých okolností se tak stalo, není možné s jistotou určit, nicméně dochovaný typář cechu pasířů tří pražských měst nese vnočení 1728.¹⁰⁵⁵ Od stejného roku rovněž byla vedena kniha přijatých a vyučených učedníků,¹⁰⁵⁶ což by potvrzovalo hypotézu

¹⁰⁵² NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 161r–164r.

¹⁰⁵³ MMP, inv. č. H 027 920.

¹⁰⁵⁴ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 136, k. 1784, s. f.

¹⁰⁵⁵ Miroslav MILEC, *Cechovní pečeti II*, s. 126 (tab. 501).

¹⁰⁵⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3438.

o vzniku celopražského cechu řečeného roku. Roku 1735 si tato celopražská organizace pořídila rovněž novou pokladnici.¹⁰⁵⁷

Přestože se z původního cechovního archivu dochovaly pouze tři úřední knihy, krásně dokumentují fungování cechu ve druhé polovině 18. a první polovině 19. století.¹⁰⁵⁸ Roku 1775 byly pasířským mistrům a tovaryšům vydány zvláštní cechovní artikule.¹⁰⁵⁹ V nadcházejícím období pasířskou organizaci nacházíme ve všech soupisech, které v tomto období vznikly, a následně ve schematismech až do roku 1851. Z první poloviny 19. století pochází i dochovaný typář pražského cechu.¹⁰⁶⁰

Od třicátých let sledujeme sblížení jehlářů a pasířů, které se nejprve projevilo ve vedené agendě tovaryšů obou profesí.¹⁰⁶¹ Toto vzájemné sblížení jehlářů a pasířů vyústilo ve spojení obou profesí po roce 1860, jak vysvětluje z dochovaných jehlářských knih (viz 6.28).

6.85 Pastýři

německy: *Schäfer, Schafhirt*

staročesky: *ovčáci, ovčáři, hospodáři ovčího dobytka, polní mistři*

Vývoj pastýřských profesních sdružení představuje pozoruhodnou látku, kterou se však dosavadní bádání zabývalo pouze okrajově. V krátké stati je v hrubých rysech nastínil pouze Jaroslav Jásek.¹⁰⁶² Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2009.¹⁰⁶³

Přestože živnost pastýřů není třeba nějak důkladně představovat, je dobré uvést, že tato profese byla spojena výhradně s péčí o ovce.¹⁰⁶⁴ To ostatně dokládají i staročeské výrazy *ovčák*, *ovčář* nebo *hospodář ovčího dobytka*. V současném odborném jazyce se sice nejčastěji

¹⁰⁵⁷ MMP, inv. č. H 027 919.

¹⁰⁵⁸ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 3436–3438.

¹⁰⁵⁹ AMP, neuspořádaná sbírka patentů v rámci sbírky soudobé dokumentace.

¹⁰⁶⁰ AMP, Sbíрка typářů, sign. AMP K III – 196.

¹⁰⁶¹ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 3437.

¹⁰⁶² Jaroslav JÁSEK, *Podřadné řemeslo mistrů polních*, in HR 1993, Praha 1993, s. 51–56.

¹⁰⁶³ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech ovčářů (polních mistrů) Praha 1778–1814*, inventář AMP, Praha 2009.

¹⁰⁶⁴ Přehled znalostí a dovedností v souvislosti s vedením stáda, které si měl osvojit pastýřský učeďník, jsou nejlépe popsány v opisu nedatovaných artikulích pro učeďníky pražského pořádku: „Druhý: aby znal rozdíl pastew, zlý aby vyhybal a po dobrých aby pásł. Třetí: aby věděl, jak s dobyttem jíti tak, aby dobyttem náležitě vládnouti mohl. Čtvrtý: jakby je w čas horka k pastwám pohyboval tak, aby dobytek více neležel nežby se pásł. Patý: jak a kdeby je napájel, neb když z horka k stojatým wodám owce přicházejí, na swém zdraví se porušují; pramenité a studničné vody, ty jim zdravé jsau. Šestý: w čas příwalu, též w zimě studených dešťů, aby před tím dobytek chrániti hleděl, před příwalu za witr aneb domu uhnał a studeným deštěm dobytku namoknauti a přestydnaui nedal. Za sedmý: dobytek k lizům uměle připouštěł, při tom owce na hony aneb dále plným během běžely, což také dobytku se škodau bývá. Osmý: všeliké práci, která se při dobytku owčím nachází, aby se pilně cwičil...“. AMP, Sbíрка pap. listin I., sign. AMP PPL I – 2468.

setkáme s archaicky znějícím označením *ovčář* nebo také *polní mistr*, já se však přidržím používání výrazu *pastýř*, které podle mého názoru nejlépe odpovídá současnému jazyku.

Profese pastýřů je v souvislosti s cechovními organizacemi ojedinělým jevem, neboť se nejedná o městskou živnost, ale naopak o zemědělskou činnost provozovanou výhradně na venkově.¹⁰⁶⁵ Navzdory tomu jejich organizaci musíme zařadit do předkládaného výkladu, neboť sídlem celozemské organizace se postupem času stalo právě pražské souměstí.

Počátky organizací pastýřů nejsou dosud objasněny, ale jejich nejstarší pozůstatky pochází ze 17. století. Z počátku tohoto století se dochovalo pečetidlo pastýřů prácheňského kraje se sídlem ve Vodňanech¹⁰⁶⁶ a do druhé poloviny 17. století byla datována cechovní pokladnice pražské organizace uchovávaná v městském muzeu.¹⁰⁶⁷ Pro zasazení obou předmětů do vzájemných souvislostí bohužel nemáme prozatím dostatečné množství dalších pramenů, nicméně je nasnadě, že už v tomto období byla organizace pastýřů poměrně vyspělá, čemuž odpovídá i poměrně nákladná výprava zmíněné pokladnice.

Dosavadní badatelé se shodují na tom, že motivace pastýřů zříditi si cech souvisela zejména se snahou o zlepšení sociálního postavení, neboť tato profese se řadila mezi tzv. neřádné živnosti. S tím však nelze souhlasit, vezmeme-li v potaz stížnost představitelů města Vodňan na jednoho pastýře kvůli vzniklé škodě na spasených pozemcích, kterou adresovali hejtmanovi prácheňského kraje.¹⁰⁶⁸ Podle mne v této době náležel dohled nad pastýři jednotlivým krajským úřadům, a tedy pastýři byli organizováni už v 17. století v ceších s krajskou působností. Jiná forma ostatně nebyla s ohledem na dislokaci jednotlivých pastýřů ani možná.

Z počátku 18. století pochází dvě významná privilegia, která mne svedla k mylné interpretaci, že cech pastýřů vznikl až v této době.¹⁰⁶⁹ Jedná se o rehabilitaci ovčácké profese, kterou vydal roku 1704 Leopold I.,¹⁰⁷⁰ a vytvoření (či přetvoření) krajské sítě filiálních cechů s hlavní pokladnou v Praze provedené Josefem I. roku 1709.¹⁰⁷¹ Když pomineme již zmíněnou dochovanou truhlici, tak o existenci pražského cechu svědčí rovněž nejstarší písemnosti cechovního archivu z let 1700–1702.¹⁰⁷²

Roku 1715 byla celá organizace podřízena jurisdikci staroměstské rady, jak o tom vypovídá dochovaný formulář přísahy, kterou před ní měli pastýři skládat.¹⁰⁷³ Přestože v soupisu cechmistrů z tohoto roku ještě pastýři nefigurují, v nadcházejících dvou z let 1723 a 1729 již

¹⁰⁶⁵ Jaroslav JÁSEK, *Podřadné řemeslo*, s. 51.

¹⁰⁶⁶ ANM, Sběrka pečetidel – typářů, sign. D 103.

¹⁰⁶⁷ MMP, inv. č. H 023 276.

¹⁰⁶⁸ Jaroslav JÁSEK, *Podřadné řemeslo*, s. 51.

¹⁰⁶⁹ Jiří SMRŽ, *Řemeslnická a živnostenská*, s. 163.

¹⁰⁷⁰ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 72r–73r.

¹⁰⁷¹ Tamtéž, fol. 74r–81r.

¹⁰⁷² AMP, Sběrka pap. listin IV, sign. AMP PPL IV – 33636 a AMP PPL IV – 33636/2.

¹⁰⁷³ AMP, Cech ovčářů (polních mistrů) Praha, inv. č. 4.

ano. Podřízenost pastýřů městské vrchnosti potvrzuje i skutečnost, že pražští mistři předložili roku 1785 své účetnictví ke kontrole sjednocenému magistrátu. Po tomto datu však už organizaci pastýřů nenacházíme v žádných pramenech městské provenience a dokonce ani ve schematicích, přestože dochovaný cechovní archiv dostatečně ilustruje fungování cechu v nejmladším období. Vedle něho se dochovala i cechovní korouhev, kterou si pastýři pořídili k příležitosti korunovace Leopolda II. českým králem v roce 1791.¹⁰⁷⁴

Prameny cechovní provenience dokládají existenci cechu až do vydání prozatímního živnostenského řádu z roku 1859. Dobře dochovaný původní cechovní archiv je dnes uložen v městském archivu, i když jeho většina se nachází ve sbírce papírových listin.¹⁰⁷⁵ Účetní kniha nadepsaná „*Ústáv (sic!) bratrského cechu velectěného pořádku pánů bratrů polních mistrů v Praze*“ vedená v letech 1854–1871 je dokladem, že se cech po roce 1860 přetvořil v živnostenské společenstvo.¹⁰⁷⁶

6.86 Pažbaři

německy: *Büchschächter, Büchschächter, Schiftenmacher*

staročesky: *lůžkaři, šiftaři*

S rozvojem palných zbraní souvisel i rozvoj jednoho původně ryze dřevozpracujícího řemesla, které však postupem doby dalece rozšířilo druhy zpracovávaných materiálů i užívaných technologií. Jedná se o výrobce pažeb k střelným zbraním, a to zejména delšího rozsahu (muškety či arkebuzy). Dobově se říkalo dřevěným opěrkám zbraní *lůžka*, od čehož byl odvozen staročeský výraz pro pažbaře *lůžkaři*. Jako první ztotožnil lůžkaře s pažbaři Zikmund Winter, kterému v jeho úsilí interpretovat staročeské označení profesí pomohl jiný výraz *šiftař*, který vznikl počeštěním německého slova *Schiftenmacher*. Jednalo se o řemeslníka, který vyráběl „držadlo“, do kterého byla zasazena kovová hlaveň. Zikmund Winter našel úzkou spolupráci mezi pažbaři a ručníkáři, v Praze však sledujeme jejich úzké sepětí pouze s puškaři.

Některé dezinterpretace o náplni pažbařovy práce vychází z nedůsledného označování pražského cechu *Büchschächter* a *Büchsenmacher*. To například svedlo Zikmunda Wintera k tvrzení, že pažbař vyráběl jako stanovený mistrovský kus tři ručnice.¹⁰⁷⁷ Výsledná zbraň však byla dílem prací pažbaře a dílem kovolijského umu puškaře. Zatímco v pozdním stře-

¹⁰⁷⁴ MMP, inv. č. H 023 274.

¹⁰⁷⁵ AMP, Sbírka pap. Listin IV, sign. AMP PPL IV – 33633–33636.

¹⁰⁷⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5769.

¹⁰⁷⁷ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 464.

dověku převládalo mezi materiály pažeb dřevo, raný novověk přinesl poptávku po exotických materiálech. V zámeckých zbrojnicích proto nalezneme řadu pažeb z rohoviny, slonoviny či pažby vykládané perletí. Strohé vyřezávané motivy časem doplnila intarzie a z takových zbraní se stala pro dnešní návštěvníky expozic zbraní „umělecká díla“. Předpokládám však, že i nadále v produkci pažbařů převládaly pažby strohé dřevěné, leč účelné.

Jak už bylo řečeno, cechovní vývoj pražských pažbařů byl úzce spjat zejména s malostranskými puškaři. Výklad je proto veden včetně výčtu relevantní literatury a pramenů v oddíle puškařů (viz 6.104).

6.87 Pekaři

latinsky: *pistores*

německy: *Bäcker*

Již na počátku 20. století se pokusil sepsat dějiny pražských pekařů Ferdinand Jirásek, pekař a významný představitel Vzdělávací besedy dělníků pekařských v Praze.¹⁰⁷⁸ Přestože se nejedná o práci odbornou, autor v ní zachytil technologii výroby i velmi důležité dobové názvosloví. Od té doby již žádná obdobná práce nevznikla. Pekaři sice tvořili i nadále součást každého výkladu o pražských řemeslech, nicméně vývoji výhradně pekařských organizací byl věnován už jen krátký příspěvek Františka Holce.¹⁰⁷⁹ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2005.¹⁰⁸⁰

Pekaři byli jedním ze základních potravinářských řemesel. V podmínkách města zajišťovali celý proces od nákupu obilí přes jeho semletí (odtud pramenila blízká spolupráce s mlynáři) po upečení různých druhů pečiva v pecích. Vnitřně se pekaři dělili na řemeslo bílého chleba (z pšeničné mouky) a pekaře rezného chleba (z mouky žitné). Vedle chleba pekli rovněž preclíky, které se staly symbolem řemesla. Už ve středověku se setkáváme s řadou specializací pekařské profese, přičemž nejvýznamnější z nich představovalo v Praze perníkářství (viz 6.89) a koláčnictví (viz 6.41). Často se rovněž uvádí caletníci, po kterých byla pojmenovaná důležitá tepna Starého Města pražského – Celetná ulice. Obdobně, jako se s tím setkáváme u řezníků a huntýřů, existovala i v případě pekařů instituce přespolních pekařů – tzv. pecnáři, jejichž produkce bývala různými způsoby omezována pouze na hrubý chléb.

Existenci pekařského cechu předpokládali dřívější badatelé už ve 14. století, ale neměli pro své domněnky potřebné prameny. Přestože žádný přímý pramen skutečně neexistuje, můžeme

¹⁰⁷⁸ Ferdinand JIRÁSEK, *Posledních 50 let řemesla. Pokus o monografii řemesla pekařského*, Praha 1933.

¹⁰⁷⁹ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech pekařů*, Praha '83, 1983, č. 1, s. 34.

¹⁰⁸⁰ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech pekařů Praha 1643–1861*, inventář AMP, Praha 2005.

využít jiné prameny a datovat existenci pekařské organizace již do počátku 14. století. K roku 1308 totiž popsal Petr Žitavský příjezd Jindřicha Korutanského do Prahy a ve zprávě samotné nalezneme zmínku o třech profesích, které se slavnosti účastnily, přičemž řezníci již v této době prokazatelně cech měli a v případě kožešníků a pekařů lze organizaci předpokládat.¹⁰⁸¹ S touto interpretací zápisu koresponduje i výskyt pekařů v soupise devatenácti staroměstských živností z druhé poloviny dvacátých let 14. století. Obdobně bychom mohli předpokládat brzký vznik cechu i na Novém Městě pražském již ve druhé polovině 14. století. Taková hypotéza je však výsledkem analogie a není pramenně doložitelná.

Dalším pramenem k dějinám pekařského cechu na Starém Městě pražském je až porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Nastíněnému vývoji pekařského cechu od počátku 14. století odpovídá postavení pekařů coby řemesla korouhevního. Přibližně ze stejné doby pochází i první pramen k dějinám cechu na Novém Městě pražském, kterým jsou artikule z roku 1444.¹⁰⁸² Podle Zikmunda Wintera se jednalo o cech nový, který měl být společný i pro mlynáře a perníkáře.¹⁰⁸³ To však nekorresponduje s významem pekařské profese, která byla v každodenním životě městské společnosti fundamentální. Účast mlynářů a perníkářů ve společné organizaci lze odmítnout, jak je podrobněji pojednáno na příslušných místech této práce (viz 6.72 a 6.89).

V roce 1488 došlo mezi cechy Starého a Nového Města pražského ke sporům, které skončily vzájemným usnesením o pečení rezného chleba a kontrole pečiva v dílnách.¹⁰⁸⁴ Není snadné říci, zda v tomto usnesení lze spatřovat počátky meziměstského cechu, k němuž nesporně došlo v důsledku spojení pravobřežní Prahy roku 1518. Po rozdělení Starého a Nového Města pražského však patrně došlo i k rozdělení dočasně spojeného cechu. Vyplývá to z rozsudku, kterým bylo roku 1562 zakázáno novoměstskému pekaři provozovat jeho řemeslo i v prostoru Starého Města pražského.¹⁰⁸⁵

V roce 1562 byla pražským pořádkům Ferdinandem I. navracena privilegia, která jim byla zabavena po neúspěšném prvním stavovském povstání. Přestože lze takový vývoj předpokládat i v případě pražských pekařů, texty navrácení se nedochovaly. V této době existovaly na Starém i na Novém Městě pražském samostatné cechy pekařů a perníkářů (viz 6.89). Důkladem takového uspořádání je v případě staroměstských cechů soupis ponůček z roku 1562, v případě novoměstských organizací soupisy cechmistrů ze šedesátých a osmdesátých let 16. století. Ke změně vzájemného vztahu mezi cechy pekařů a perníkářů však došlo na Starém

¹⁰⁸¹ Josef EMLER (ed.), *FRB IV*, s. 114.

¹⁰⁸² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 81r–82v, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 442–445.

¹⁰⁸³ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 574.

¹⁰⁸⁴ Tamtéž.

¹⁰⁸⁵ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1165, fol. 78r.

Městě pražském záhy, neboť nejpozději od roku 1571 měli společnou organizaci. To vysvítá ze soupisu tamějších cechmistrů. Této společné organizaci byly roku 1580 vydány purkmistrem a městskou radou artikule.¹⁰⁸⁶ Navíc v soupisech z let 1599–1606 dočasně figurují vedle pekařů a perníkářů i koláčníci jako další cechovní řemeslo (viz 6.41).

Na Novém Městě pražském existovaly samostatné cechy pekařů a perníkářů až do konce 16. století. Ke spojení obou organizací ve společném cechu došlo až roku 1603, kdy byla purkmistrem a radou vydána nová statuta.¹⁰⁸⁷ V rámci společného sdružení však perníkáři vykazovali určitou míru samostatnosti určité samostatnosti, o níž je pojednáno v oddíle věnovaném perníkářům (viz 6.89). Přestože tedy byl cech po téměř celé 17. století společným, dochoval se z roku 1641 typář reprezentující pouze novoměstské pekaře.¹⁰⁸⁸ Na Malé Straně sledujeme etablování perníkářů na pekařích až v 17. století. Dokladem společného sdružení obou profesí jsou artikule z roku 1630¹⁰⁸⁹ a jejich confirmace z roku 1672.¹⁰⁹⁰

Ze 17. století se bohužel nedochovalo mnoho pramenů pocházejících z provenience pražských pekařsko-perníkářských cechů. Máme k dispozici pouze materiály staroměstské organizace, kterými je confirmace artikulí z roku 1642¹⁰⁹¹ a dvě úřední knihy.¹⁰⁹² Do provenience staroměstského cechu spadá i dochovaná cechovní pokladnice, která nese vnošení 1636.¹⁰⁹³ Další dochovaná pokladnice ze druhé poloviny 17. století nenese žádné indicie, které by napomohly k jejímu přiřazení k některému z pražských cechů.¹⁰⁹⁴ Jako její původce je v katalogu uveden společný cech Starého a Nového Města pražského,¹⁰⁹⁵ který však v 17. století neexistoval. S ohledem na dochovanou pokladnici staroměstského pořádku z roku 1636 se domnívám, že tato druhá truhlice patřila cechu na Novém Městě pražském. Z roku 1665 pocházejí jedny z mála památek malostranské organizace, kterými je dvojice vývěsních štítů označujících cechovní hospodu a tovaryšský herberk.¹⁰⁹⁶ Z nadcházejícího roku se rovněž dochoval aktový materiál, který nám přibližuje jednání malostranského cechu se šestipanským úřadem o pronájem krámů v malostranské radnici.¹⁰⁹⁷

¹⁰⁸⁶ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 596r–603r.

¹⁰⁸⁷ AMP, Cech pekařů Praha, inv. č. 2 (sign. Pekaři a perníkáři 12a), fol. 3r–15v.

¹⁰⁸⁸ Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy*, s. 59.

¹⁰⁸⁹ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 139, k. 1784, s. f.

¹⁰⁹⁰ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 627r–634r.

¹⁰⁹¹ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 138, k. 1784, s. f.

¹⁰⁹² AMP, Cech pekařů Praha, inv. č. 11 (sign. Pekaři 5a); AMP, Sbírnka rukopisů, rkp. 1845.

¹⁰⁹³ MMP, inv. č. H 034 518.

¹⁰⁹⁴ MMP, inv. č. H 034 519.

¹⁰⁹⁵ Jan DIVÍŠ, *Pražské cechy*, s. 70.

¹⁰⁹⁶ MMP, inv. č. H 034 503, H 034 504.

¹⁰⁹⁷ AMP, Cech pekařů Praha, inv. č. 1 (sign. Pekaři 14).

Na počátku 18. století se poprvé pokusili pražští perníkáři vyvázat ze společných cechů s pekaři a vytvořit si vlastní celopražskou organizaci. Přestože se tento pokus nezdařil, došlo k započetí dlouhodobého procesu, který nakonec vedl k uskutečnění těchto snah ve dvacátých letech 18. století (viz 6.89). V desetiletí, které následovalo po vydání generálního cechovního patentu, potvrdil císař Karel VI. samostatným pekařským cechům tří měst jejich dosavadní privilegia. Roku 1734 tak učinil v případě novoměstské organizace¹⁰⁹⁸ a roku 1740 konfirmoval artikule staroměstského cechu.¹⁰⁹⁹ Přestože se nedochoval obdobný dokument i pro malostranské pekaře, lze existenci nedochovaných artikulí alespoň předpokládat. V tomto období vznikl rovněž pekařský cech i na Hradčanech. Roku 1734 vydal Karel VI. artikule spojenému cechu pekařů a řezníků,¹¹⁰⁰ přičemž hned nadcházejícího roku si cech nechal zhotovit typář organizace¹¹⁰¹ a založil cechovní knihu.¹¹⁰² Ta je spolu s artikulemi důležitým pramenem k dějinám této organizace po celou dobu její existence.

Roku 1747 potvrdila artikule cechům obou pravobřežních pražských měst Marie Terezie.¹¹⁰³ Ani v tomto případě se nám nedochoval malostranský exemplář, jehož existenci však obdobně jako v předchozím případě předpokládám. O pět let později si pořídil staroměstský cech nový typář organizace.¹¹⁰⁴ Už v tomto období přibývá dochovaných pramenů. Je jimi zejména dochovaná účetní kniha staroměstského cechu vedená od roku 1769¹¹⁰⁵ a dále to jsou prameny aktové povahy.¹¹⁰⁶

Zlomovým okamžikem byl rok 1784, kdy došlo ke spojení pražských měst. Přestože cechy pekařů nebyly sloučeny a stejně jako ševci, krejčí a řezníci si také pekaři udrželi nadále svou organizaci podle jednotlivých pražských čtvrtí, došlo k zániku hradčanského cechu. Nejdříve byly o rok dříve zrušeny pražské cechy řezníků, což se na společné organizaci hradčanských řezníků a pekařů projevilo pouze tím, že dochované památky přešly do vlastnictví pekařů. V roce 1784 však došlo k začlenění hradčanských pekařských mistrů do malostranské organizace. Do období 1784–1800 je datován ztracený typář tohoto společného cechu.¹¹⁰⁷

Z období po roce 1784 se dochoval velký počet dokumentů. Od druhé poloviny osmdesátých let 18. století máme k dispozici velké množství úředních knih, a to zejména z prove-

¹⁰⁹⁸ AMP, Cech pekařů Praha, inv. č. 3 (sign. Pekaři 10).

¹⁰⁹⁹ Tamtéž, inv. č. 4 (sign. Pekaři 1).

¹¹⁰⁰ AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 30 (sign. Řezníci 28).

¹¹⁰¹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 380.

¹¹⁰² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 3573.

¹¹⁰³ AMP, Cech pekařů Praha, inv. č. 5, 6 (sign. Pekaři 2, 11)

¹¹⁰⁴ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 185.

¹¹⁰⁵ AMP, Cech pekařů Praha, inv. č. 13 (sign. Pekaři 7).

¹¹⁰⁶ Tamtéž, inv. č. 17 (sign. Pekaři 5b).

¹¹⁰⁷ Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 62.

nience staroměstské¹¹⁰⁸ a malostranské organizace.¹¹⁰⁹ Nejhorší je stav dochovaných písemností novoměstského cechu, neboť se jedná pouze o knihu přijatých učedníků z let 1785–1854¹¹¹⁰ a zápisnou knihu tovaryšského herberku z padesátých let 19. století.¹¹¹¹

Pekařské cechy jednotlivých pražských měst působily až do zániku cechovního systému, kdy na jejich činnost navázala živnostenská společenstva sdružující pražské mistry i nadále podle jednotlivých čtvrtí.¹¹¹² Vedle písemných materiálů zachovala tato nástupnická organizace i velké množství hmotných památek uložených dnes v městském muzeu. Jejich souborný soupis pořídil až počátkem devadesátých let 20. století Jan Diviš.¹¹¹³

6.88 Pergameníci

latinsky: *membranatores, pergamenistæ, permeteres*

německy: *Pergamentmacher*

Přestože kultura středověkých a raně novověkých rukopisů se tradičně těší velké přízni badatelů, téma výrobců pergamentu stojí poněkud stranou tohoto zájmu. Veškeré příspěvky týkající se cechovní organizovanosti pergameníků proto tvoří jen kusé zmínky ve výkladu o malířské organizaci, v níž byli ve středověku sdruženi.

S prvním pergameníkem se v bratrstvu sv. Lukáše setkáváme již v sedmdesátých či osmdesátých letech 14. století.¹¹¹⁴ Z nadcházejícího období známe ještě dva další pergameníky, kteří byli v 15.¹¹¹⁵ a ještě na počátku 16. století¹¹¹⁶ členy malířského cechu. Účast pergameníků ve společné organizaci koresponduje s přítomností dalších sdružených profesí podílejících se na výrobě středověkých knih – knihvazačů a snad i přezkářů. Do první poloviny 16. století datujeme nejzazší doložený výskyt pergameníků v malířském cechu, neboť v artikulech z roku 1598 už nejsou uvedeni mezi sdruženými profesemi.

Ojedinělým pramenem, který nás informuje o dalším cechovním sdružování pergameníků, je dochovaný typář pergamenického cechu.¹¹¹⁷ Opis bronzového pečetidla „SIGEL.DES.PER-GAMENT.MACHER.HAND.VVERCK.IN.PRAG.“ dokládá celopražskou organizaci a je da-

¹¹⁰⁸ AMP, Cech pekařů Praha, inv. č. 8, 9, 14, 15; AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 4921.

¹¹⁰⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 4919, 4920, 4923, 4924, 4926, 5762.

¹¹¹⁰ Tamtéž, rkp. 4922.

¹¹¹¹ AMP, Cech pekařů Praha, inv. č. 12 (sign. Pekaři 12b).

¹¹¹² Ferdinand JIRÁSEK, *Posledních 50 let*, s. 60.

¹¹¹³ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 68–74.

¹¹¹⁴ Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Cechovní kniha*, s. 30–31.

¹¹¹⁵ Tamtéž, s. 36, 41.

¹¹¹⁶ Klára BENÁTSKÁ (ed.), *Cechovní kniha*, s. 14.

¹¹¹⁷ ANM, Sbírka pečetidel – typářů, sign. D 39.

tován do posledního desetiletí 17. století.¹¹¹⁸ Pro existenci cechu však zatím nenacházíme oporu v dalších pramenech tohoto období.

6.89 Perníkáři

latinsky: *pernicatores*

německy: *Pfefferküchler, Lebzeltner*

Pokud k perníkářům nalezneme nějakou literaturu, zpravidla se primárně vztahuje k řemeslu pekařů (viz 6.87). Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2008.¹¹¹⁹

Ve středověku vystupují v pramenech různí pekaři, kteří se zaměřovali na výrobu vybraných druhů pečiva. Známe tak caletníky, mazanečníky nebo koláčníky (viz 6.41). Významné postavení mezi těmito specializacemi však od pozdního středověku zastávali perníkáři, kteří se jako jediní z pekařských odnoží dokázali v pražských městech plně emancipovat a dokonce si vytvořit vlastní cechovní organizaci. Perníkáři byli producenty sladkého pečiva a své zboží připravovali z medového těsta.

Podle Zikmunda Wintera jsou prvním dokladem o účasti perníkářů v pekařském cechu na Novém Městě pražském statuta tohoto sdružení z roku 1444.¹¹²⁰ Tento poznatek však neodpovídá textu artikulí, ve kterých nenajdeme o perníkářích žádnou zmínku (viz 6.87). Prvním skutečným dokladem organizovaných perníkářů je proto až náboženská přísaha z roku 1524. V této době existoval samostatný cech perníkářů, který sdružoval mistry celé pravobřežní Prahy. Kromě již zmíněné zprávy Zikmunda Wintera nemáme bohužel pro vývoj perníkářských organizací v 15. a na počátku 16. století žádné jiné prameny.

Po opětovném rozdělení Starého a Nového Města pražského v roce 1528 se rozpadla i společná organizace perníkářů. Zatímco novoměstští mistři si dlouhodobě udrželi samostatnou organizaci, která existovala vedle té pekařské po celý zbytek 16. století, perníkáři na Starém Městě pražském se už ve druhé polovině 16. století stali členy tamějšího pekařského cechu. Naposledy vystupují samostatně v soupisu ponůček z roku 1562. Po jejich spojení s pekaři však v pramenech figurují jako druhé cechovní řemeslo, tedy v rovnocenném postavení (viz 6.87).

¹¹¹⁸ Odlišnou dataci uvádí Miroslav Mílec, který však pro rok 1646 neuvádí žádné odůvodnění. Miroslav MÍLEC, *Cechovní pečete II*, s. 149 (tab. 523).

¹¹¹⁹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech perníkářů Praha 1655–1846*, inventář AMP, Praha 2008.

¹¹²⁰ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 575.

Změna postavení novoměstských perníkářů nastala roku 1603, kdy došlo k jejímu začlenění do cechu pekařů. Artikule v tomto ohledu hovoří zcela jasně: „*Nejprve poctivá řemesla pekařské a perníkářské jest cech jeden společný a bratrský a míti starší své přísežné z obojího řemesla*“.¹¹²¹ Navzdory této skutečnosti je patrná určitá samostatnost obou profesí v rámci společného cechu, neboť v 31. článku těchto statut „*O perníkářích*“ byla připuštěna možnost, aby perníkáři měli své vlastní články, které by se na rozdíl od těchto více zabývaly jejich řemeslem. Toho perníkáři využili a roku 1613 si nechali schválit vlastní artikule. Ty však nejsou dokladem samostatné organizace, nýbrž míry jejich samostatnosti v rámci společného cechu.¹¹²² Na Malé Straně sledujeme emancipaci perníkářů na pekařském řemesle až v 17. století, kdy tvořili druhé cechovní řemeslo v pekařských organizacích. Dokladem toho jsou artikule z let 1630 a 1672 (viz 6.87).

V 17. století tedy nalézáme všechny pražské perníkáře ve společných ceších s pekaři. Snaha o jejich osamostatnění je však i nadále patrná. První pokus o vytvoření celopražského cechu perníkářů, čímž by se vyvázali ze společných organizací s pekaři, spadá do prvních let 18. století.¹¹²³ Z období kolem roku 1700 dokonce pochází starší ze dvou dochovaných pokladnic perníkářů.¹¹²⁴ Přestože tato iniciativa skončila neúspěchem, započaté úsilí neutuchalo a nakonec bylo korunováno úspěchem. Vše nasvědčuje tomu, že k vytvoření celopražské organizace perníkářů došlo kolem poloviny dvacátých let 18. století. Z roku 1725 totiž pochází typář samostatných novoměstských pekařů,¹¹²⁵ s čímž korespondují soupisy staroměstských cechmistrů. Zatímco v nich jsou ještě k roku 1723 uvedeni cechmistři společné organizace, zápis z roku 1729 už jmenuje představené dvou samostatných cechů.

Statuta perníkářského cechu tří pražských měst potvrdil císař Karel VI. až počátkem třicátých let 18. století. Dokument z roku 1733 však kodifikoval organizační změnu z předchozí dekády.¹¹²⁶ V roce 1764 konfirmovala perníkářům statuta svého otce rovněž Marie Terezie¹¹²⁷ a ze druhé poloviny 18. století pochází i dochovaná cechovní pokladnice.¹¹²⁸

S ohledem na celopražský charakter organizace neproběhla po sjednocení pražských měst v roce 1784 žádná strukturální proměna a cech působil v nezměněné podobě i v závěrečné fázi svého vývoje. Roku 1791 si cech pořídil novou korouhev, která poprvé sloužila k repre-

¹¹²¹ AMP, Cech pekařů Praha, inv. č. 2 (sign. Pekaři a perníkáři 12a), fol. 3r–15v.

¹¹²² Tamtéž, fol. 21r–25r.

¹¹²³ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 139, k. 1784, s. f.

¹¹²⁴ MMP, inv. č. HD 000 809.

¹¹²⁵ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 184.

¹¹²⁶ AMP, Cech perníkářů Praha, inv. č. 1 (sign. Perníkáři 1).

¹¹²⁷ Tamtéž, inv. č. 2 (sign. Perníkáři 2).

¹¹²⁸ MMP, inv. č. HD 000 810.

zentaci řemesla na korunovaci Leopolda II. českým králem.¹¹²⁹ Nejmladší období můžeme primárně sledovat v dochovaných knihách cechu.¹¹³⁰ Ty vhodně doplňují údaje statistického charakteru z magistrátních soupisů přelomu 18. a 19. století a následně ze schematismů. Důkladem existence organizace v posledním desetiletí před zrušením cechů je zejména jedna cechovní kniha různorodého obsahu z let 1851–1856.¹¹³¹ Vše nasvědčuje tomu, že perníkářský cech působil až do roku 1860, kdy byl bezprostředně přetvořen v živnostenské společenstvo.

6.90 Pilaři

latinsky: *limatores*

německy: *Bretsäger, Sägenschmiede*

V případě pilařské profese dodnes není zcela zřejmé, co bylo hlavní náplní tohoto oboru. Buď se jednalo o dělníka pracujícího s pilou, nebo byl takto označován výrobce pil. Pro první variantu hovoří jejich sepětí s prknáři a struhaři, s nimiž se ve středověku setkáváme na novoměstském trhu se dřevem. Rovněž s používáním pily k hrubému rozřezávání plavených kmenů koresponduje jejich jurisdikce nad tzv. tálníky, přičemž takto byli označováni v minulosti nádeníci na pile. Pro variantu výrobce pil však hovoří raně novověký německý ekvivalent *Sägenschmiede*. Je dokonce možné, že ve středověku byl tímto výrazem označován dělník zpracovávající pilou dřevěné klády a v raném novověku došlo k posunu významu. Tehdy již byl pilařem zván kovář-specialista.

Poprvé nacházíme pilaře v cechu řemesel působících při dřevném trhu na Novém Městě pražském. Této organizaci byla roku 1457 udělena městskou radou statuta, nicméně je to jediný pramen, který k dějinám tohoto cechu známe (viz 6.99).

Na dlouhou dobu mizí pilaři z pramenů pražských cechů a setkáváme se s nimi znovu až na počátku 17. století v artikulích společného cechu nástrojářů, pilařů a nebozezářů. Jednalo se o rajcech kovodělných řemesel, který se vyvinul z původně platněřského cechu (viz 6.93). Hlavním řemeslem se však záhy stali nástrojáři, u nichž je veden výklad o dějinách této organizace v období novověku (viz 6.76).

¹¹²⁹ MMP, inv. č. HD 000 797.

¹¹³⁰ AMP, Cech perníkářů Praha, inv. č. 4 (sign. Perníkáři 4); AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1731–1733, 5766–5768, 5784.

¹¹³¹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 4813.

6.91 Pilníkáři

německy: *Feilenhauer, Feilhauer*

Pilník a rašple byly v minulosti důležitými nástroji na opracovávání různých druhů materiálů, od dřeva přes rohovinu až po kov. Procházíme-li inventáře dílen zejména kovodělných řemesel, můžeme se setkat s velkým počtem pilníků mnoha typů a různého určení. Pilníky se používaly nejčastěji na tvrdý kov a hrubé rašple na kosti a na kovy měkké (např. cín či olovo). Není proto divu, že časem umožnily rostoucí odbytové podmínky specializaci kovářů pouze na výrobu tohoto jednoho typu nástrojů.

Nejstarším dokladem cechu pražských pilníkářů je dochovaná holba menšího pořádku pilníkářů z roku 1765.¹¹³² Jan Diviš usuzoval, že s ohledem na malý počet mistrů této profese byli pilníkáři vždy členy nožířského cechu.¹¹³³ Přestože lze právem považovat pilníkářské řemeslo za málo početně zastoupené, pražští mistři po polovině 18. století samostatný cech skutečně vytvořili. Lze tak usuzovat na základě dvou pramenů z let 1784–1785, přičemž prvním z nich je soupis cechovních inspektorů ustavených nad pražskými cechy roku 1784¹¹³⁴ a tím druhým je výkaz účetnictví řemeslnických organizací z roku 1785.¹¹³⁵ V obou písemnostech totiž figuruje samostatná organizace sdružující všechny pražské pilníkáře.¹¹³⁶

K začlenění pilníkářů do společné organizace spolu s nožíři a dalšími profesemi však došlo záhy, a to jako přímý důsledek reformy organizace cechů kovodělných řemesel císaře Josefa II. V rámci nařízených změn se stali pilníkáři roku 1786 členy společného sdružení nástrojářů spolu s nožíři, klenotnickými zámečníky a kroužkaři. Proběhlou organizační změnu potvrzuje jak schematismus z roku 1805, tak rovněž soupis příspěvků pražských cechů na špitál milosrdných bratří z roku 1812, kde jsou pilníkáři vysloveně uvedeni v tomto sdružení.¹¹³⁷ Dochovaná holba (v pořadí už druhá) pilníkářských tovaryšů z roku 1807 však dává tušit určitou vnitřní samostatnost pilníkářů, která přetrvávala i navzdory jejich začlenění do nástrojářského cechu.¹¹³⁸

Další vývoj pilníkářů se až do zániku cechů odehrával v rámci této organizace (viz 6.76) a po roce 1860 ve společném živnostenském společenstvu puškařů, pažbařů, mečířů, brusičů, nožířů a nástrojářů.

¹¹³² MMP. inv. č. HD 001 247.

¹¹³³ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 62.

¹¹³⁴ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1784, sign. XV/56, k. 11, s. f.

¹¹³⁵ Tamtéž, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹¹³⁶ MMP. inv. č. HD 001 247.

¹¹³⁷ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1812–1816, sign. A 47/198, k. 156, s. f.

¹¹³⁸ MMP. inv. č. HD 001 246.

6.92 Pivovarníci

latinsky: *braxatores*německy: *Bierbräuer, Bräuer, Bräuermeister*

Pivovarnictví je bezpochyby tématem, které vždy přitahovalo a stále přitahuje badatelskou pozornost. Pomineme-li však práce pojednávající o technologii vaření piva či rozvoji pivovarů, zjistíme, že hlavním živností v organizaci vaření piva byli nejprve sladovníci (viz 6.117) a následně tzv. nákladníci vaření piva (viz 6.75). Proto je veškerá relevantní literatura vztahující se k pivovarnickým cechům shrnuta v oddílech věnovaných těmto dvěma profesím. U nákladníků vaření piva je rovněž pojednáno o dochovaných archivních materiálech.

Pro profesi pivovarníků se dodnes velmi často používá v odborné literatuře rovněž synonymní výraz *sládek*. Samotné řemeslo pivovarníků nebylo ve středověku tak rozšířené, jak bychom mohli očekávat. Důvodem byla běžná znalost technologie vaření piva mezi měšťany, neboť vaření piva bylo jedním ze základních práv městského obyvatelstva. Přesto si již ve 14. století movitější měšťané najímali i na tuto část přípravy piva specializované řemeslníky – pivovarníky.

Popsaná situace však neumožňovala pivovarníkům samotný proces vaření piva monopolizovat, proto k tomu vzešel impuls již koncem 14. století od sladovníků. Přestože nebyli ve své snaze úspěšní, již v 15. století došlo k tomu, že se v jejich ceších soustředili všichni specializovaní řemeslníci podílející se na vaření piva a jeho distribuci. Doklad o účasti pivovarníků ve staroměstském cechu sladovníků pochází z porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440, v případě novoměstských pivovarníků byla jurisdikce nad nimi přiznána sladovníkům v artikulech z roku 1456 (viz 6.117).

V rámci sladovnických cechů byli pivovarníci organizováni i po jejich přetvoření v cechy nákladnické. S touto změnou však nastala i proměna formy jejich správy, kdy nákladnické cechy byly spravovány osmipanskými úřady Starého a Nového Města pražského. O podrobnostech tohoto přerodu stejně jako o dalších osudech organizace přípravy piva v období 16.–19. století je pojednáno v oddíle o nákladnících (viz 6.75).

Za zmínku však stojí vlastní správa pivovarnických mistrů, která jim byla přiznána již v artikulech novoměstského sladovnického cechu z roku 1456.¹¹³⁹ V jedenáctém bodě těchto statut bylo totiž ustanoveno, aby „*dva mistři pivovarská (sic!) byla přísežná od pánuov usazena, a ti aby ty věci řiedili a pösobili*“. Hned v další větě je však dovětek, že „*ti přísežní aby hleděli k starším řemesla sladovničieho*“. Jednalo se tedy o určitou autonomii pivovarníků

¹¹³⁹ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2083, fol. 294v–296r; Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 467–470.

v rámci sladovnického cechu. Tento typ vnitřní správy přetrval i do novověku, kdy po přeměně sladovnických cechů v nákladnické organizace o něm máme doklady po roce 1635 (viz 6.75).

Pláteníci viz tkalci

6.93 Platnění

latinsky: *thorifices*

německy: *Platner*

Výroba zbrojí vždy kráčela ruku v ruce s rozvojem výroby zbraní. Čím dokonaleji byly vyráběny zbraně, tím více narůstala poptávka po účinnější ochraně bojovníků. Není proto divu, že výrobci zbrojí dosáhli ve středověku vysoké míry specializace. Již v první polovině 14. století se pramenech setkáváme se *zbrojíři*, kteří vyráběli kroužkové zbroje (viz 6.152), s *platněníři* a specialisty mezi nimi, *helmíři* (viz 6.19). Způsob práce platněnířů a helmířů se od sebe nijak nelišil, jednotlivé části zbroje vykovávali z ocelových plátů. Rozeznávání proto byli pouze na základě výrobků – platnění se soustředili na části zbroje kryjící bojovníkův trup a končetiny, helmíři na výrobu ochranných přileb.

Zpočátku se platnění sdužovali s ostatními zbrojními řemesly. První zmínku o jejich cechu nacházíme v soupise devatenácti staroměstských řemesel z druhé poloviny dvacátých let 14. století, kde jsou označeni výrazem *armiřices*. Patrně tento výraz neoznačoval pouze platněníře, ale rovněž helmíře a zbrojíře. Tato organizace rozšířená ještě o štítaře dosáhla roku 1328 u městské rady potvrzení ustanovení, které zakazovalo provozování platněnířského, štítařského a helmířského řemesla bez získání městského práva.¹¹⁴⁰ Již roku 1336 potvrdila městská vrchnost platněnířskému cechu další články.¹¹⁴¹ Přestože jiné prameny o této organizaci ze 14. století nemáme, není žádných pochyb o jejím dalším působení. Jedinou změnou byl pouze odchod štítařů ze společného sdružení – ti se stali v roce 1348 zakládajícími členy malířské organizace.

Pramenem, který nám dává možnost vytvořit si představu o složení platněnířského cechu před polovinou 15. století je porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům. V nich vystupují platněníři jako třetí korouhevní řemeslo a spolu s nimi měli kráčet zástupci dalších 16 ře-

¹¹⁴⁰ Emil Franz RÖSSLER (ed.), *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren* (dále DRBM) I, Praha 1845, s. 19.

¹¹⁴¹ Ferdinand TADRA (ed.), *Summa Gebhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen*, Vídeň 1882, s. 511–512 (č. 177).

mesel. Neznamená to však, že by všechny jmenované profese byly s nimi sdruženy ve společném cechu. O řadě z nich dokonce víme, že v době sepsání korouhevního pořádku, tedy kolem roku 1440, už měli organizaci vlastní. Při rozboru tohoto pramene můžeme vypožorovat pravidlo, že řemesla zapsaná bezprostředně za korouhevním s ním zpravidla tvořila společný cech. Tomu v případě platnéřů odpovídá i skutečnost, že na těchto pozicích jsou zbrojíři a helmíři, o nichž to lze nesporně říci. Domnívám se však, že můžeme složení platnéřského cechu obohatit i o další obory, neboť prvním řemeslem, o němž víme, že mělo vlastní cech, jsou až v pořadí šestí sedláři. Před nimi jsou „*brníři, jehláři, helméři, ostrožníci, rotšmídové*“. Všechno jsou to kovodělná řemesla, přičemž jehláři a kotláři (rotšmídové) byli součástí platnéřských cechů i v 16. a 17. století. Jejich příslušnost k platnéřské organizaci je proto nadsnadě. Jedinými spornými členy jsou ostružníci, u kterých se všeobecně předpokládá spíše blízkost k zámečníkům (viz 6.82). Přesto se domnívám, že v této době cech skutečně sdružoval platnéře, zbrojíře a helmíře spolu s ostružníky, kotláři a jehláři.

Již v tomto období se začala projevovat tendence, která se naplno prosadila až v 17. století: zbrojní řemesla, která ve společném sdružení ve středověku dominovala, začala ustupovat ve prospěch kovodělných profesí, vyrábějících zpravidla předměty denní potřeby. Tato přeměna původního platnéřského cechu na rajcech kovodělných profesí probíhal pozvolna v průběhu 16. století. Přestože platnéři byli uváděni (spíše však s ohledem na tradici) v soupisech cechmistrů jako hlavní cechovní řemeslo, z roku 1614 pochází artikule cechu výrobců kovových nástrojů, tzv. *zeugšmídů* (viz 6.76). Tento cech patrně lze s původní platnéřskou organizací ztotožnit. V takovém případě nástrojáři, kteří byli sdruženi s pilaři (viz 6.90) a nebozezáři (viz 6.91), získali v 17. století definitivní převahu nad původními zbrojními řemesly. Společně s nimi byly v cechu další profese – jehláři (viz 6.28), cvočkáři (viz 6.10), flašnéři (viz 6.16) a kotláři (viz 6.49). Z řemesel, jež si i nadále uchovávala zbrojní charakter, můžeme jmenovat pouze čepelníky (viz 6.12).

Lze proto předpokládat, že ačkoliv se v soupisech staroměstských cechmistrů setkáváme s platnéři v čele cechu až do roku 1685, faktický zánik této profese nastal mnohem dříve. V každém případě byl platnéřský cech sdružující nejprve zbrojní a následně i jiná kovodělná řemesla specifikem řemeslného i cechovního vývoje na Starém Městě pražském. Podrobnější sledování jeho osudů však s ohledem na nedostatečnou pramennou základnu není možné.

6.94 Plavci

latinsky: *nautæ*německy: *Flößer, Holzflößer*

Tématem podskalského dřevního trhu a těmi, kteří zajišťovali plavení klád do pražských měst, se soustavně zabýval někdejší ředitel pražského archivu František Holec.¹¹⁴² Ten již revidoval závěry dřívějších badatelů,¹¹⁴³ zejména Václava Vladivoje Tomka, jehož dataci vzniku pořádku krátce před rokem 1524 převzali téměř všichni pozdější badatelé.¹¹⁴⁴ V následujících pasážích proto budu tyto poznatky resumovat a pokusím se tento pořádek zasadit do širšího rámce pražských cechů.

Až do poloviny 15. století bylo pracovní náplní plavců pouze splavování dřeva po Vltavě, neboť jeho distribuci zajišťovali tzv. *drevníci*, obchodníci s dřevem. V následujícím období však došlo ke sjednocení dosavadních pojmů a obě tyto činnosti byly označovány jako plavecká živnost. Podskalští plavci organizovaní v cechu měli tím pádem monopol na celý proces dopravy dřeva na pražský trh, od nákupu dřeva v místě těžby, přes svázání klád do vorů a jejich následné splavení až po prodej. Podskalím však jejich výhradní postavení nekončilo a plavci mohli plavit dřevo i do níže položených částí Prahy a do vzdálenějších lokalit pod pražským souměstím.

Vznik cechovní organizace klade František Holec do druhé poloviny 15. století, přesněji do šedesátých či sedmdesátých let. Rozmach trhu se dřevem je tak kladen do souvislosti s pohusitskou obnovou pražských částí, zejména Malé Strany, částí Nového Města pražského a Vyšehradu. V této době dochází k již zmíněnému sjednocení terminologie, přičemž František Holec nabízí hypotézu, že právě nově vzniklá organizace v sobě obě dřívější živnosti, plavce a drevníky, propojila.¹¹⁴⁵

Na přelomu 15. a 16. století vzniká nad podskalským dřevním trhem tzv. právo pořičné či plavecké, jež zajišťovalo první instanci ve sporech vzniklých zejména při obchodování.¹¹⁴⁶ Navzdory skutečnosti, že představitelé plaveckého cechu byli zároveň soudci tohoto výsadního pořičného práva, byl cech v konečné instanci podřízen novoměstské radě. V soupisech

¹¹⁴² František HOLEC, *Podskalský dřevní trh*, in: *Kniha o Praze 1960*, Praha 1960, s. 103–114; týž, *Obchod s dřívím v Praze ve 14.–17. století*, in: PSH 6, Praha 1971, s. 5–100; týž, *Z dob slávy pražských cechů. Novoměstský cech plavců*, Praha '82, 1982, č. 1, 1982, s. 34; týž, *Cech plavců na Novém Městě pražském*, in: PSH 32, Praha 2003, s. 211–228.

¹¹⁴³ Josef EMLER, *Pořádek plavců a právo pořičné v Podskalí*, PAM 7, Praha 1868, s. 1–16; Václav VOJTÍŠEK, *Výtoň. Z historie cla a celnice*, Praha 1912; Alena ŠLECHTOVÁ, *Dřevní trh a plavecký pořádek v pražském Podskalí*, dipl. Práce, 1955, FF UK; ve sbírce rukopisů Archivu hlavního města Prahy se nachází nevydaný strojopis E. Lysé z poloviny 20. století s názvem *Cech plavců a voroplavba* AMP, Sbírká rukopisů, rkp. 8398.

¹¹⁴⁴ Václav Vladivoj Tomek, *DMP VIII*, s. 362.

¹¹⁴⁵ František HOLEC, *Cech plavců*, s. 212.

¹¹⁴⁶ Týž, *Z dob slávy ... Novoměstský cech plavců*, s. 34.

cechmistrů z 16. století se setkáváme s plavci vedle jiných novoměstských cechů zcela běžně bez ohledu na toto výsadnější postavení.

I přes propojení cechu a postranního práva se mohl ještě počátkem 16. století stát členem organizace vedle podskalských měšťanů i měšťan z jakékoliv části Nového Města pražského či Vyšehradu. Tento meziměstský charakter vydržel cech až do poloviny 16. století. Na sklonku století se však už setkáváme s požadavkem, aby uchazeč o vstup do cechu vlastnil dům v Podskalí nebo v okolí Dobytčího trhu. Od roku 1608 byl obchod se dřevem vyhrazen pouze těm členům, kteří měli dům v Podskalí, zatímco plavci z okolí Dobytčího trhu byli čeledí. Té bylo vyhrazeno splavování dřeva dále k pražským městům a pod Prahu. Proces postupného uzavírání mistrovského práva mezi určitý počet plavců byl završen roku 1680, kdy se podmínkou provozování živnosti stalo i vlastnictví části vltavského břehu.¹¹⁴⁷

Plavecký monopol se až do počátku 17. století opíral o řády vydávané novoměstskou radou. Roku 1628 se poprvé cechovní představitelé obrátili s žádostí o vydání privilegia přímo na císaře. Novoměstská rada tehdy návrh nepodpořila. Císařského potvrzení se roku 1649 dočkala až nová statuta vydaná radou o čtyři roky dříve.¹¹⁴⁸

V době reforem cechovnictví ve třicátých letech 18. století dosáhli na sklonku roku 1737 podskalští plavci nového potvrzení svých rozšířených artikulí císařem Karlem VI.¹¹⁴⁹ Navzdory tomuto úspěchu, který měl plavcům zabezpečit jejich monopol na pražském trhu s dřevem do budoucna, se podskalský cech pomalu blížil svému zániku.

Už roku 1747 došlo k významnému narušení práv podskalských plavců, když malostranský měšťan Josef Slouk obdržel císařské povolení obchodovat se dřevem v prostoru Malé Strany. Tato událost předznamenala další požadavky na svobodu trhu v Podskalí, která se začala pozvolna uplatňovat od sedmdesátých let 18. století. Cech byl zrušen dvorským dekretem na počátku roku 1787, přestože si podskalští obchodníci i nadále ponechali výsadní postavení na trhu se dřevem.

Za zmínku stojí písemnost z roku 1785, kdy pražské pořádky měly předložit pražskému magistrátu své účetnictví za posledních šest let. Ve zprávě se představení tohoto cechu snaží zástupcům města vysvětlit, že se v jejich případě ani tak nejedná o cech v pravém slova smyslu, jako spíše o bratrstvo.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁷ František HOLEC, *Cech plavců*, s. 213–214.

¹¹⁴⁸ Tamtéž, s. 215–217; AMP, Sbírka perg. listin I, sign. AMP PGL I – 75.

¹¹⁴⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 188.

¹¹⁵⁰ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

Přestože na činnost cechu nenavázala žádná organizace, úřední knihy vžešlé z činnosti představených poříčního práva se dodnes dochovaly.¹¹⁵¹ Na jejich podkladě snad bude možné lépe pochopit úlohu celé plavecké organizace plavby a prodeje dřeva na Podskalí.

6.95 Plstnáři

Plst' (nebo také vlněný filc) představovala v minulosti velice často využívaný materiál. Jedná se o netkanou textilií, která vznikala tzv. valchováním vlny, tedy jejím plstěním za mokra. Plst' je velmi tvárným materiálem, který je po procesu zplstnatění vlny zároveň velmi odolným. Míra jejího využití byla široká, od jednotlivých kusů oděvů, obuvi a klobouků, přes brašny až po deky a materiál na stavění provizorních obydlí.

Jedinou zmínku o pražských výrobcích plsti a jejich organizaci nacházíme k roku 1446, kdy byli sdruženi v cechu novoměstských kloboučníků (viz 6.36). S ohledem na tuto skutečnost je nasnadě, že plstnáři tohoto období vyráběli plst, z níž kloboučníci tvarovali klobouky. Desátý článek dochovaných artikulí však explicitně uvádí, že cech s kloboučníky mají mít i ti, kdo připravovali „*plsty sedlářské neb ševcovské*“.¹¹⁵² Přestože v dalších zprávách se již plstnáři neobjevují, můžeme si alespoň udělat obrázek o rozlišování mezi výrobcí dle druhu plsti i o jejich cechovní organizovanosti kolem poloviny 15. století.

6.96 Pokrývači

latinsky: *architectores, tectores domorum*

německy: *Ziegeldecker*

staročesky: *přikrývači*

Přestože pokrývači představují tradiční stavební řemeslo, práce zaměřené na tuto problematiku jej nechávají nepovšimnuté. Jediným příspěvkem k dějinám pražských pokrývačů je proto pouze kratičká stat' Františka Holce.¹¹⁵³

Práce pokrývačů spadala do závěrečných fází výstavby a navazovala na vyhotovení dřevěných krovů tesaři. Hlavní náplní práce bylo osazování krovů střešní krytinou z pálené hlíny. Šindele spadaly do kompetence šindelářů a plechové části střech a věží byly zase doménou klempířů. Na kvalitně pokrytou střechu byl v minulosti kladen velký důraz, o čemž svědčí zá-

¹¹⁵¹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 59, 67, 68, 129, 206, 250–252, 5974.

¹¹⁵² Tamtéž, rkp. 2083, fol. 287r–288r, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 452–453.

¹¹⁵³ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cechy tesařů a pokrývačů*, Praha '83, 1983, č. 7, s. 34.

kaz pro nové mistry přijímat zakázky na nové střechy v prvním roce po dosažení mistrovství.¹¹⁵⁴

Ve středověku byli pokrývači členy stavebních hutí a následně i cechů stavebních řemesel (viz 6.31). Dokladem toho je případ pokrývače, který roku 1524 přišel složit náboženskou přísahu na Staroměstskou radnici, neboť se tam mohl dostavit pouze jako člen cechu stavebníků řemesel.¹¹⁵⁵ Změnu přinesl až nárůst stavební aktivity v 16. století, který obecně způsobil rozpad tradičního soužití stavebních řemesel v cechy jednotlivých profesí. Tento jev sledujeme nejen u pokrývačů, nýbrž i u tesařů, kteří se osamostatnili v podobné době jako pokrývači. František Holec ve svém příspěvku k dějinám pokrývačské organizace uvedl, že cech vznikl nejpozději roku 1560.¹¹⁵⁶ Usuzoval tak na základě dochovaného typáře cechu pokrývačů s tímto vročením.¹¹⁵⁷ Přestože v opisu typáře není explicitně uvedeno, že by se jednalo o pražský cech, lze předpokládat, že v žádném jiném českém městě nedosáhli pokrývači potřebného počtu mistrů k založení vlastní samostatné organizace.¹¹⁵⁸ Zarážející je pouze vročení pečetidla do roku 1560, které spadá do období, kdy byly pražské cechy po neúspěšném stavovském povstání panovníkem formálně zrušeny. Na druhou stranu počátkem šedesátých let 16. století začala jejich právní obnova.

Další zprávy o cechu pokrývačů pochází až z osmdesátých let 16. století, kdy byla tato organizace společná pro tři pražská města. Roku 1583 byla pokrývačskému cechu potvrzena nová statuta radami všech tří pražských měst. V souvislosti s těmito artikulemi bývá někdy mylně uváděno i datum o čtyři roky mladší.¹¹⁵⁹ Jedná se však o chybnou interpretaci dochovaného opisu cechovních statut v malostranském radním manuálu, který byl roku 1587 do městských knih vložen.¹¹⁶⁰

Meziměstský charakter organizace se odrážel i ve struktuře cechmistrů. Přední z nich měl být mistr staroměstský a další dva po jednom ze zbývajících pražských měst. Výsadní postavení staroměstských mistrů v organizaci bylo dáno i pravidlem, že místem uložení cechovní pokladnice bylo Staré Město pražské. Jurisdikcí tento cech nespadal pod městskou radu, nýbrž pod staroměstský šestipanský úřad, což vedlo Zikmunda Wintera a Františka Holce

¹¹⁵⁴ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2214, fol. 264r.

¹¹⁵⁵ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 496.

¹¹⁵⁶ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cechy tesařů a pokrývačů*, s. 34.

¹¹⁵⁷ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 385

¹¹⁵⁸ O malém počtu pokrývačských mistrů jako důvodu vzniku společného cechu pro tři pražská města se hovoří v naraci novoměstských artikulí z roku 1613. AMP, Cech pokrývačů Praha, inv. č. 1 (sign. Pokrývači 1), fol. 1v–2r.

¹¹⁵⁹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 536; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 76.

¹¹⁶⁰ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2214, fol. 263r–266r.

k tvrzení, že tento cech byl organizací nižšího typu.¹¹⁶¹ Osobně se domnívám, že jurisdikční příslušnost organizace nebyla v systému monopolizace dané profese ve městě nikterak podstatná, i když připouštím, že mohla hrát v postavení cechu určitou společenskou úlohu. Ke změně jurisdikce nad tímto cechem dochází až v sedmdesátých letech 17. století, neboť od roku 1678 se s cechem pokrývačů pravidelně setkáváme v soupisech staroměstských cechmistrů. To znamená, že spadal pod přímou jurisdikci staroměstské rady.

Již na počátku 17. století se z tohoto cechu chtěli osamostatnit novoměstští mistři, k čemuž došlo roku 1613 v důsledku početního nárůstu tamějších mistrů.¹¹⁶² Z následujícího roku pochází dochovaný typář této organizace.¹¹⁶³ Cech pokrývačů zde působil po celé sledované období a další změny přinesla až poslední čtvrtina 18. století. Na Malé Straně se s obdobným vývojem nesetkáváme. Můžeme snad předpokládat účast malostranských mistrů ve společné organizaci se staroměstskými i nadále. Přestože v pramenech vystupuje cech *de iure* pouze jako staroměstský, torzovité zápisy v cechovních knihách tohoto pořádku naznačují, že členy byli i malostranští mistři.¹¹⁶⁴ Pražští pokrývači tedy byli zorganizovaní ve dvou ceších, pravděpodobně společném cechu pro Staré Město pražské a Malou Stranu a cechu novoměstských mistrů.¹¹⁶⁵ Toto rozdělení dokládají i dochované úřední knihy vedené pro tyto cechy samostatně.¹¹⁶⁶ Ještě roku 1785, kdy měly pražské cechy předkládat městské radě své účty za poslední léta, předložily dokumentaci oba cechy odděleně.¹¹⁶⁷

V důsledku spojení pražských měst došlo k vytvoření celopražského cechu, jehož existenci můžeme sledovat i po celý závěr 18. a první polovinu 19. století. Dokládají to vedle pravidelných soupisů cechmistrů ve schematismech i různé cechovní předměty, např. pohřební štíty datované k roku 1841.¹¹⁶⁸ Cech působil až do zrušení cechů a po roce 1860 se setkáváme s pokrývačským společenstvem, čehož dokladem je vročení 1863 na obnovené cechovní feruli původně ze sedmdesátých let 18. století.¹¹⁶⁹

¹¹⁶¹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 536; František HOLEC, *Z dob slávy ... Cechy tesařů a pokrývačů*, s. 34.

¹¹⁶² AMP, Cech pokrývačů Praha, inv. č. 1 (sign. Pokrývači 1).

¹¹⁶³ ANM, Sbírká pečidel – typářů, sign. D 96.

¹¹⁶⁴ Ojedinelý zápis z roku 1665. AMP, Sbírká rukopisů, rkp. 5956, fol. 4v–5r.

¹¹⁶⁵ Oproti předcházejícímu období je zastoupení malostranských mistrů ve společném cechu se staroměstskými pokrývači jen těžko doložitelné a vyžadovalo by hlubší analýzu personálního složení. Navenek se však tento cech prezentoval jako výhradně staroměstský.

¹¹⁶⁶ AMP, Sbírká rukopisů, rkp. 5957, 3472 (pro cech staroměstských a malostranských mistrů), 3471 (pro cech novoměstský).

¹¹⁶⁷ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹¹⁶⁸ MMP, inv. č. HD 000 852.

¹¹⁶⁹ MMP, inv. č. HD 000 847.

6.97 Postřihači

latinsky: *pannirasores*německy: *Scherer, Tuchscherer*

Obdobně jako v případě kraječů sukna i dějiny postřihačského řemesla často tvoří součást výkladu o českém soukenictví. Proto je téměř veškerá literatura uvedena v oddíle věnovaném soukeníkům (viz 6.118). Výjimku tvoří pouze výklad, který v souvislosti s heraldikou pražského cechu vypracoval Jakub Hrdlička.¹¹⁷⁰ Pozůstatky cechovního archivu postřihačů uložené v městském archivu dnes tvoří součást fondu soukenického cechu.

Postřihači v minulosti zajišťovali závěrečnou úpravu sukna, jehož povrch za pomoci velkých nůžek ve tvaru písmene V zbavovali nerovností. Na rozdíl od jiných profesí podílejících se na výrobě sukna netvořili postřihači pomocný personál soukenické dílny, nýbrž pracovali nezávisle.

Předpoklady k vytvoření postřihačské organizace byly vytvořeny zřízením kotců roku 1362 u sv. Havla. Nové kotce byly rozděleny mezi soukeníky, kraječe sukna a postřihače. Koncentrace mistrů stejné profese záhy vedla k ustavení organizace. Prvním přímým dokladem postřihačského cechu však jsou až radou potvrzená statuta z období mezi lety 1399–1403.¹¹⁷¹ Jednotlivé články stanovují podmínky mistrovství, přičemž nás může překvapit ustanovení, že nikdo nesměl být nucen stát se členem cechu. Určitá specifika této organizace by si jistě zasloužila podrobnější rozbor a komparaci s dalšími prameny příbuzných oborů.

Dalším pramenem k dějinám postřihačského cechu je až porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Postřihači podle tohoto korouhvevního řádu měli kráčet pod korouhví krejčích (nikoliv soukeníků!) spolu s valcháři. Přestože interpretace nemusí být jednoznačná, vše nasvědčuje tomu, že valcháři (viz 6.142) byli organizováni s postřihači ve společném cechu.

Sledování dalšího rozvoje postřihačské organizace na Starém Městě pražském je komplikováno nedostatkem pramenů. Postřihače nenacházíme ani v záznamu o náboženské přísaze z roku 1524, ani v soupise ponůcek staroměstských cechů z roku 1562. Jedinou zprávou o staroměstských postřihačích z tohoto období je proto žaloba, kterou na ně podali roku 1535 představení kraječů sukna.¹¹⁷² Soustavně můžeme sledovat dějiny cechu na Starém Městě

¹¹⁷⁰ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 117–121.

¹¹⁷¹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 986, fol. 186r.

¹¹⁷² Tamtéž, rkp. 1130, fol. 81v–82v.

pražském až po roce 1571 v pravidelných soupisech tamějších cechmistrů. Z počátku 17. století se dochovala cechovní pokladnice cechu s vrocením 1609.¹¹⁷³

Velkou událostí v dějinách cechu bylo vydání nových artikulí, které potvrdila rada v roce 1660¹¹⁷⁴ a roku 1670 samotný panovník.¹¹⁷⁵ Reakcí cechu na tuto panovnickou konfirmaci bylo pořízení cínové mísy s vrocením 1671 a dvouhlavým orlem s erbem cechu uprostřed.¹¹⁷⁶ Z obou těchto dokumentů se dozvídáme, že cech byl společný pro postřihače a pro brusiče (viz 6.7). Nedávno byl ve sbírkách Uměleckoprůmyslového muzea v Praze objeven nový pramen k pražskému cechu postřihačů, který ještě nebyl kriticky zhodnocen a je datován do roku 1664.¹¹⁷⁷

V letech 1700–1701 usilovali staroměstští postřihači o nové potvrzení svých výrobních práv, které chtěli rozšířit o potisk sukna, proti čemuž se však postavili soukeníci většiny krajských měst.¹¹⁷⁸ Výsledkem přesto byly nové artikule cechu, které roku 1701 cechu potvrdil Leopold I. Postřihačská organizace nově sdružovala vedle postřihačů a brusičů i kraječe sukna (viz 6.53). V rámci císařského privilegia byl cechu udělen i erb, který můžeme spatřit na dvou dochovaných pečetidlech ze stejného roku.¹¹⁷⁹ Přestože jeden z nich nese označení pražského cechu, druhý je dokladem, že se i nadále jednalo pouze o organizaci staroměstskou.

Jediným dokumentem z období kolem poloviny 18. století jsou artikule vydané cechu postřihačů a kraječů sukna tří pražských měst Marií Terezií v roce 1749.¹¹⁸⁰ Přestože už k roku 1701 nalezneme na opisech dochovaných pečetidel určité náznaky toho, že staroměstský cech byl zároveň organizací s celopražskou působností, zde je existence meziměstského cechu prokazatelně doložena. Roku 1780 byly postřihačským cechům vydány zvláštní cechovní artikule.¹¹⁸¹

Rok 1784 a sjednocení pražských měst v tomto ohledu neznamenal pro postřihače žádný organizační předěl. Postřihače nacházíme jak v soupisech z přelomu 18. a 19. století, tak rovněž ve schematismech až do roku 1851. Proto lze odmítnout tvrzení Jiřího Čarka, že v 19. století došlo k zániku tohoto řemesla.¹¹⁸²

Ačkoliv přímé doklady existence cechu v posledním desetiletí tohoto živnostenského systému chybí, domnívám se, že postřihačská organizace zanikla až po roce 1860. Tehdy pa-

¹¹⁷³ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 106.

¹¹⁷⁴ AMP, Cech soukeníků Praha, inv. č. 2 (sign. Postřihači 1).

¹¹⁷⁵ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 143, k. 1785, s. f.

¹¹⁷⁶ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 106.

¹¹⁷⁷ Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze (dále UMPRUM), inv. č. 10575/B.

¹¹⁷⁸ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 143, k. 1785, s. f.

¹¹⁷⁹ AMP, Sbírká typářů, sign. AMP K III – 189, 190.

¹¹⁸⁰ AMP, Cech soukeníků Praha, inv. č. 3 (sign. Postřihači 2).

¹¹⁸¹ AMP, neuspořádaná sbírka patentů v rámci sbírky soudobé dokumentace.

¹¹⁸² AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 369.

trně došlo k jejímu začlenění do společného živnostenského společenstva s provazníky, punčocháři, tkalci, výrobci vaty a cidiči skvrn a látek. V každém případě došlo k zachování velkého počtu předmětů původního postříhačského cechu (nesprávně připisované soukeníkům), které se dnes nachází v městském muzeu.¹¹⁸³

6.98 Pozlacovači

německy: *Staffierer, Zubereiter*

staročesky: *cuprejtyři, štafíři*

Název profese pozlacovač na první pohled působí jednoznačně, ve svém důsledku však je poněkud zavádějící. V minulosti vedle sebe existovala dvě řemesla, která dělala velmi obdobnou práci. Byly jimi profese pozlacovačů a zlatotepců (viz 6.155). Přestože máme přirozenou tendenci oba české výrazy zaměňovat a ztotožňovat, samotné obory se od sebe významně lišily. Zatímco zlatotepce využíval k pozlacení (příp. postříbření) předmětů plátkové zlato, a byl tedy představitelem kovodělného řemesla, pozlacovač vytvářel za pomoci připravených zlatých a stříbrných barev pouze iluzivní výsledek. Pozlacovači byli tedy více řemeslníci malíři. Nejlépe dílo pozlacovačů charakterizuje stanovený mistrovský kus pro tovaryše z roku 1598: „*Tovaryš cuprejtyř ten má sobě dáti udělati dva postavníky, kterýchž se od starodávna v kostelích užívá a jeden z těch má stříbrem položic, pěkně vyhladiti a na tom zlatou barvou zbarviti, anebo jakž se jmenuje zfarbovati, a v místech náležitých barvami naštrejchovati. Druhý postavník má na zpuosob alabastru pěkně na bílo vyhladiti a v místech příhodných feingoldtem položiti a v glanc vyhladiti, tolikéž místy podle příležitosti i barvami naštrejchovati a nebo na stříbře barvami prohlédacími zbarviti, totiž zlasírovati.*“¹¹⁸⁴ Je patrné, že i pozlacovač pracoval s drahými kovy, nicméně v omezené míře. Z právě uvedeného vyplývá i další rozdíl mezi zlatotepci a pozlacovači, a to že zlatotepcům připadly věci zejména menších rozměrů, neboť drahým kovem se šetřilo, zatímco pozlacovači měli za úkol výzdobu větších chrámových postavníků či oltářů.

Stejně jako zlatotepci byli i pozlacovači členy malířských sdružení. První mistry nacházíme ve staroměstském cechu již na počátku 16. století.¹¹⁸⁵ Jak ale napovídá osud Jana Štíky, rozdíl mezi pozlacovači a malíři byl někdy velmi malý. Jan Štika se ucházel o mistrovský stav v malířství, ale jeho mistrovské kusy nebyly shledány dostatečnými. Byl proto přijat pouze za

¹¹⁸³ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 105–107.

¹¹⁸⁴ Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 320.

¹¹⁸⁵ K roku 1514 je to mistr Franc Polák a k roku 1523 jistý mistr Filip. Klára BENÁTSKÁ (ed.), *Cechovní kniha*, s. 21, 27.

pozlacovače s tím, že až se zlepší, může se znovu pokusit stát se řádným malířem, což se mu nakonec podařilo.¹¹⁸⁶ Je proto nasnadě, že sledovat pozlacovače nebývá pro jejich splývání s malíři jednoduché.

Přesto o pozlačovačích nalezneme zprávy v staroměstsko-malostranském sdružení uměleckých profesí na přelomu 16. a 17. století i v samostatném malostranském malířském cechu po roce 1674. Od 18. století se s nimi již ve staroměstské organizaci nesetkáváme (viz 6.65).

6.99 Prknáři

latinsky: *sarratores*

německy: *Bretsäger*

Na podskalský trh s plaveným dřevem byla v minulosti navázána i další řemesla, která se podílela na dalším zpracování stavebního dřeva. Jednalo se o lokální záležitost Nového Města pražského, přičemž trh se dřevem a dřevěnými výrobky se rozprostíral mezi kaplí Božího těla na Dobytčím trhu (dnes Karlově náměstí) a klášterem na Slovanech. Zpracování kmenů bylo doménou zejména dvou profesí – prknářů a struhařů. Prknáři řezali dovezené klády, z nichž připravovali fošny a prkna požadovaných rozměrů, které struhaři dále opracovávali (viz 6.121).

Z ojedinělého pramene z roku 1457 se dozvídáme o cechu, který sdružoval profese působící při novoměstském trhu s dřevem. Jednalo se zejména o již zmíněné prknáře a struhaře, s nimiž byli zorganizováni rovněž pilaři (viz 6.90). Zmíněným pramenem jsou artikule, které řečeného roku vydala městská rada cechu, jehož působnost byla striktně vymezena dřevným trhem v již zmíněné lokalitě.¹¹⁸⁷ Udělená statuta byla obsáhlá a svěřovala řemeslníkům dohled nad nádeníky. Zároveň bylo organizaci dovoleno, aby se prezentovala korouhví.

Ustavení cechu souvisí s monopolizací plavení dřeva na Podskalí v rámci plaveckého cechu, která spadá zhruba do podobného období (viz 6.94). Všechny skutečnosti ukazují, že se jednalo o cech nadaný významnými privilegii, proto je pozoruhodné, že o jeho fungování nemáme žádné jiné zprávy.

¹¹⁸⁶ Klára BENÁTSKÁ (ed.), *Cechovní kniha*, s. 43–44.

¹¹⁸⁷ AMP, Sbírká rukopisů, rkp. 2083, fol. 296v–297r, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 471–472.

6.100 Provazníci

latinsky: *funifices, funatores*německy: *Seiler*

Provaznická profese se dostala do popředí zájmu badatelů až v devadesátých letech minulého století. Zatímco Jaroslav Jásek věnoval svůj příspěvek výrobním nástrojům v symbolice pečetidel provaznických cechů,¹¹⁸⁸ Karel Klik se pokusil shrnout celistvě dějiny českého a moravského provaznictví.¹¹⁸⁹ Přestože těžiště práce se soustřeďuje na vývoj řemesla a jednotlivých závodů ve 20. století, nalezneme zde důslednou excerpci z Winterova díla a dalších publikací vztahující se i k době cechovní. Zvláště přínosné jsou pasáže o technologii řemesla a užívaných nástrojích.

Náplní práce provazníků byla výroba provazů různé tloušťky i jakosti, které vyráběli nejčastěji ze lnu či konopí. Známý jsou i jiné materiály, např. lýko, žíně, štetiny, vlna, později i bavlna, kokosová vlákna, hedvábí či jemný drát.¹¹⁹⁰ Tyto suroviny si provazník sám zpracovával do vláken a nití, které dále zapléтал do provazů, lan a šňůr.

Ve 14. století se ve větší míře provazníci usazovali v prostoru Nového Města pražského, kde došlo roku 1410 k vytvoření cechu.¹¹⁹¹ Důkazem, že na Starém Městě pražském v této době cech nebyl, je ostatně absence provazníků v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům. Roku 1446 si dal novoměstský cech potvrdit nová statuta.¹¹⁹²

K vytvoření meziměstského cechu došlo až roku 1465, společná organizace nově sdružovala provazníky všech tří pražských měst.¹¹⁹³ Oficiálně byla statuta vydaná pouze staroměstským a novoměstským mistrům, nicméně artikule obsahovaly i ustanovení o tom, že malostranští provazníci mají až do vytvoření vlastního cechu rovněž platit pokuty zmíněnému cechu. Jednalo se proto *via facti* o celopražský cech.

Ve druhé polovině 16. století došlo pravděpodobně k rozpadu meziměstského cechu na novoměstskou organizaci a cech, který nadále sdružoval staroměstské a malostranské mistry. Přestože se nedochoval z tohoto období žádný doklad o samostatném novoměstském cechu, roku 1598 potvrdila městská rada artikule samostatnému staroměstskému cechu.¹¹⁹⁴ Pozoruhodnou je na konfirmaci i skutečnost, že obsahuje usnesení z roku 1465 o příslušnosti malo-

¹¹⁸⁸ Jaroslav JÁSEK, *Napínák, cívka, zkrucovadlo a vohlice*, in: HR 1995, Praha 1995, s. 99–102.

¹¹⁸⁹ Karel KLIK, *Provaznictví v Čechách a na Moravě*, Vodňany 1996.

¹¹⁹⁰ Jaroslav JÁSEK, *Napínák, cívka*, s. 99.

¹¹⁹¹ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2100, fol. 267r.

¹¹⁹² Tamtéž, rkp. 2083, fol. 288r–288v, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 453–455. Píše o tom Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 575.

¹¹⁹³ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 478–479.

¹¹⁹⁴ NA, Stará manipulace, P 106/P 144, k. 1785, s. f.

stranských mistrů do cechu dvou větších pražských měst do doby, než bude založen na Malé Straně samostatný cech. Na základě toho se domnívám, že staroměstský cech sdružoval i provazníky malostranské.

Toto společné soužití však v padesátých letech 17. století skončilo. Již od roku 1650 nalézáme v soupisech malostranských cechmistrů provaznické představené a roku 1656 byla tamější organizaci purkmistrem a radou udělena statuta.¹¹⁹⁵ S tím koresponduje i konfirmace statut staroměstského cechu konšely z téhož roku.¹¹⁹⁶

O existenci samostatné novoměstské organizace i nadále chybí zprávy, nicméně ji předpokládám s ohledem na další vývoj v 18. století. Všechny provaznické cechy jednotlivých měst totiž patrně už za vlády Karla VI. zažádaly o potvrzení revidovaných statut po vydání generálního cechovního patentu roku 1731. O jejich potvrzení však rozhodla až Marie Terezie roku 1743, a to s podmínkou, že artikule provaznických cechů budou konfirmovány pouze společnému meziměstskému cechu tří pražských měst. Samotná statuta vydal apelační tribunál.¹¹⁹⁷

Jak vyplývá z předloženého účetnictví provaznických cechů, jednalo se patrně o meziměstskou organizaci s volnými vzájemnými vazbami, neboť roku 1785 předložily tři pražské organizace výkazy o svém vlastním účetnictví, a to sice ve stejný den, nicméně každá samostatně.¹¹⁹⁸ Svým způsobem proto po spojení pražských měst prošla organizace provazníků vnitřní restrukturalizací, z níž vzešel skutečný jediný celopražský cech. Ten si roku 1791 pořídil nový cechovní prapor dochovaný ve sbírce městského muzea.¹¹⁹⁹

Ze schematismů vyplývá, že provaznický cech byl jednou z devíti pražských organizací, které byly zrušeny vydáním guberniální vyhlášky v roce 1836.¹²⁰⁰ Navzdory svému právnímu statutu však vnitřní organizace přetrvala a po zrušení cechovního systému byli provazníci organizováni ve společném živnostenském společenstvu s postřihači, punčocháři, tkalci, výrobci vaty a cidiči skvrn a látek. To je patrně i důvod, proč se nedochoval cechovní archiv. Jedinými pozůstatky původního cechu, které se dostaly do majetku živnostenského společenstva, byla již zmíněná korouhev a dvě pokladnice – první pochází z roku 1822 a druhá byla pořízena v roce 1831.¹²⁰¹ Na mladší truhlici nalezneme i zápis o opravě truhlice v roce 1863, což ostatně koresponduje s dějinným vývojem provaznické organizace v závěru cechovního zřízení.

¹¹⁹⁵ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 467r–477r.

¹¹⁹⁶ AMP, Cech provazníků Praha, inv. č. 1 (sign. Provazníci 1).

¹¹⁹⁷ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 145, k. 1786, s. f.

¹¹⁹⁸ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹¹⁹⁹ MMP, inv. č. H 033 970.

¹²⁰⁰ PGKBJ 1836, s. 881–896.

¹²⁰¹ MMP, inv. č. H 033 975 a H 033 976.

6.101 Prýmkaři

německy: *Posamentierer*staročesky: *tkaničkáři*

K dějinám pražských prýmkařů nebo dalších příbuzných oborů, které vyráběly oděvní doplňky, dosud není žádná specializovaná studie. Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.¹²⁰²

Původně se řemeslo označovalo jako *tkaničkářství*. Tkaničkáři byli specialisty mezi provazníky, kteří se v raném novověku začali specializovat na výrobu ozdobných tkanic. Těch bylo velké množství druhů, např. hedvábné protkávané zlatem. Vedle toho se plně etablovali i výrobci stuh, stužkáři (viz 6.125). Tradiční tkaničkářská profese se však těšila přízni barokní módy a v 18. století dospěla k další vlně specializace. Nadále se setkáváme se dvěma větvemi – *prýmkaři* a *šňůraři*. Protože prýmkaři byli nadále hlavním řemeslem tohoto oděvního odvětví, bude ve výkladu starší výraz tkaničkáři nahrazen novějším, leč rovněž dobovým prýmkaři.

Vše podstatné o vývoji staroměstského cechu se dozvídáme z artikulí, které potvrdil purkmistr a rada prýmkařům a šňůrařům v roce 1727.¹²⁰³ Nalezneme zde odkaz na první udělená statuta z roku 1592 i informaci o jejich ztrátě při požáru v roce 1699.

Cech tedy vznikl na Starém Městě pražském roku 1592, toho roku mu byl přiznán výrobní monopol a rovněž mu byly potvrzeny artikule. To plně odpovídá poznatkům ze soupisů staroměstských cechmistrů, neboť zatímco roku 1590 v nich prýmkaři ještě nefiguruji, v soupise o čtyři roky mladším už ano.

Okolnosti vzniku celopražské organizace nejsou úplně jasné. Je totiž možné, že již původní staroměstský cech sdružoval všechny pražské mistry nebo se k němu novoměstští a malostranští prýmkaři přidali v průběhu 17. století. Určitou paralelu spatřujeme v organizaci prýmkařských a šňůrařských tovaryšů. Přestože oficiálně existoval pouze menší pořádek staroměstských tovaryšů, který vznikl roku 1629,¹²⁰⁴ dochované knihy evidovaly všechny pražské tovaryše.¹²⁰⁵ Všechny tyto prameny se zachovaly v pokladnici menšího pořádku, kterou si prýmkařští tovaryši pořídili roku 1766.¹²⁰⁶

¹²⁰² Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech prýmkařů a šňůrařů Praha 1727–1859*, inventář AMP, Praha 2005.

¹²⁰³ AMP, Cech prýmkařů a šňůrařů Praha, inv. č. 1 (sign. Prýmkaři a šňůraři 1).

¹²⁰⁴ Tamtéž, inv. č. 2 (sign. Prýmkaři a šňůraři 4).

¹²⁰⁵ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5771, 5772, 5821–5823.

¹²⁰⁶ MMP, inv. č. H 035 336.

Oficiálně zůstával cech pouze staroměstským, čehož dokladem jsou již zmíněné artikule vydané v roce 1727.¹²⁰⁷ První známou písemností celopražské organizace (resp. cechu tří pražských měst) jsou až statuta vydaná Marií Terezií roku 1768.¹²⁰⁸ Roku 1774 byly prýmkařům vydány zvláštní cechovní artikule. Tento rok byl pro cech významný ještě z jednoho důvodu, neboť si jeho členové nechali zhotovit novou cechovní pokladnici, která se dochovala dodnes.¹²⁰⁹ Oproti roku 1774 nepředstavovalo spojení pražských měst pro vývoj již tak celopražského prýmkařského cechu žádný významný předěl. V 18. století vznikl cech prýmkařů i v Židovském městě. Tato organizace sdružovala prýmkaře a knoflíkáře.¹²¹⁰

V nadcházejícím období můžeme cech sledovat jednak v soupisech z přelomu 18. a 19. století a následně ve schematisech až do roku 1851, jednak v dochovaných účetních knihách. Ty tvoří ucelenou řadu pro období let 1779–1867.¹²¹¹ Vedle toho se z tohoto období dochovaly dva nedatované cechovní typáře (velký a malý).¹²¹²

Všechny tyto prameny dokládají existenci organizace až do konce cechovního zřízení. Na její činnost navázalo po roce 1860 živnostenské společenstvo prýmkařů, pentlářů a knoflíkářů, které roku 1866 nechalo obnovit starou cechovní pokladnici z 18. století.¹²¹³

6.102 Pudraři

německy: *Haarpudermacher*

Dochovaný výraz *der Harbuder* vznikl zkomolením slova *der Haarpuder*, který Josef Dobrovský ve svém slovníku vyložil jako *pudr, prach na vlasy*.¹²¹⁴ Rozmach tohoto artiklu pravděpodobně souvisel s módou nošení paruk typickou v českém prostředí až do konce 18. století.

Bohužel dosud ojedinělým dokladem jejich organizace je dochovaný typář datovaný do období let 1750–1790.¹²¹⁵ V opisu užitý výraz bratrstvo (*Bruderschaft*) nám s ohledem na absenci dalších pramenů nedovoluje lépe zhodnotit podstatu tohoto spolku, nicméně podle mého názoru můžeme předpokládat hospodářský zájem na monopolizaci daného artiklu.

¹²⁰⁷ Viz poznámka č. 1203.

¹²⁰⁸ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 83.

¹²⁰⁹ MMP, inv. č. H 035 321.

¹²¹⁰ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

¹²¹¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5770 a 5773.

¹²¹² AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 191, 192.

¹²¹³ Viz poznámka č. 1209.

¹²¹⁴ Josef DOBROVSKÝ, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch I.*, Praha 1821, s. 260.

¹²¹⁵ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 193.

6.103 Punčocháři

německy: *Baumwollstrumpfwirker* (stávkaři), *Seidenstrumpfwirker* (stávkaři),
Strumpfarbeiter (pletaři), *Strumpfmacher* (pletaři), *Strumpfstricker* (pletaři),
Strumpfwirker (stávkaři), *Wollstrumpfwirker* (stávkaři)
 staročesky: *pareči* (stávkaři)

Jako jediný věnoval dějinám pražských punčochářů samostatnou studii Zikmund Winter¹²¹⁶ a dalšího příspěvku se již toto řemeslo nedočkalo. V souvislosti s heraldikou pražských punčochářských cechů se však touto problematikou zabýval v nedávné době Jakub Hrdlička.¹²¹⁷ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2005.¹²¹⁸

Punčocháři byli z počátku výrobci pleteného zboží z vlny, vedle punčoch pletli také deky, rukavice, čepice nebo birety. Představitelé této profese zpravidla zvládali i další procedury s vlnou jako valchování či postřihačství.¹²¹⁹ Pozoruhodné je, že i v případě tohoto řemesla se vyvinula vetešnická větev – tzv. *flekýři*.¹²²⁰ V nejmladším období sledujeme u punčochářského řemesla rozšíření používaných materiálů, které se promítly i do německého označování jednotlivých oborů této profese. Vedle tradičního vlněného zboží se setkáváme i s bavlněnými a hedvábnými punčochami.

Abychom pochopili cechovní vývoj druhé poloviny 18. a první poloviny 19. století, je zapotřebí upozornit na dvě hlavní větve punčochářského řemesla, které jsou v nejmladším období dobře patrné z užívaných německých označení pro tuto profesi. Od 18. století se totiž začínáme v německy psaných pramenech setkávat s výrazy *Strumpfstricker* a *Strumpfwirker*. Zatímco jedni punčocháři (*Strumpfstricker*) své produkty nadále pletli, druzí (*Strumpfwirker*) vyráběli své zboží za pomoci stávku. V češtině bychom proto mohli punčocháře rozdělit na *pletaře* a *stávkaře* (Josef Rank použil výraz *roubkař*)¹²²¹. Česká historiografie dosud tento rozdíl obou větví nerefletovala, neboť statě věnované punčochářům se nikdy nezabývaly nejmladším obdobím, v němž se tyto technologické rozdíly promítly i do cechovního uspořádání. Pro celistvé pochopení dějin tohoto výrobního odvětví je proto popsání tohoto problému klíčové.

¹²¹⁶ Zikmund WINTER, *Dvě zhybnulá řemesla*, in: *Z městských živností*, Praha 1925, s. 161–172.

¹²¹⁷ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 122–124.

¹²¹⁸ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech punčochářů Praha 1612–1808 (1900)*, inventář AMP, Praha 2005.

¹²¹⁹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 633.

¹²²⁰ Týž, *Český průmysl*, s. 23.

¹²²¹ Josef RANK, *Allgemeines Handwörterbuch der Böhmischen und Deutschen Sprache II*, Vídeň – Lipsko 1912, s. 644.

Rozvoj punčochářství úzce souvisí s raně novověkými trendy pánské módy. Poptávka po této části každodenního oděvu předznamenala nárůst výrobců, kteří záhy chtěli svou nově získanou pozici na trhu podpořit právem na monopol.

První zmínky o punčochářském cechu pocházejí z novoměstského prostředí, kde roku 1597 žalovali tamější soukeníci punčocháře za narušení jejich monopolu. Přestože soukeníci označili punčocháře za „*řemeslo neřádné*“, došlo ke vzájemné dohodě zástupců obou profesí na podmínkách nákupu vlny.¹²²² Z toho, co jsme si doposud o ceších a jejich ovlivňování trhu pověděli, vyplývá, že tuto vzájemnou dohodu můžeme pokládat za počátek novoměstského cechu.

Za nejstarší zmínku o punčochářské organizaci na Starém Městě pražském byla doposud považována smlouva mezi staroměstským cechem a převorem práva sv. Anežky na Františku z roku 1609, ve které se převor zavázal, že nebude trpět neřádné řemeslníky a naopak že každý punčochář povinně vstoupí do staroměstského cechu.¹²²³ V soupisech staroměstských cechmistrů jsem však našel doklad existence organizovaných punčochářů již k roku 1608. Zmíněný zápis zároveň osvětluje i jejich dřívější formu sdružení, neboť řečeného roku byli zapsáni do soupisu staroměstských cechmistrů starší společné organizace rukavičkářů a punčochářů. Jedná se o ojedinělý případ, který se už neopakoval, nicméně můžeme z něho usuzovat, že zprvu se punčochářské řemeslo vyvíjelo v rámci organizace a snad i řemesla rukavičkářů (jeden ze základních atributů punčochářů jsou ostatně pletené rukavice). K vytvoření samostatného cechu pravděpodobně došlo mezi lety 1608–1609, kdy jej následně uznal i převor práva sv. Anežky na Františku. S tím koresponduje i další soupis staroměstských cechmistrů z roku 1611, kde už je veden plně etablovaný cech punčochářů.

Poněkud odlišnou genezi sledujeme u punčochářů-vetešníků, kteří už roku 1597 požádali staroměstskou radu o povolení zřídit si vlastní cech. Rada však celou záležitost odložila, dokud se k tomu nevyjádří krejčí a ševci.¹²²⁴ Pozoruhodná je však i další zmínka o flekýřích, kdy jim roku 1618 měl být pro jejich řemeslo ustanoven *numerus clausus* (stanovený maximální počet mistrů určité profese v daném městě).¹²²⁵ Bližší informace nohužel neznáme, neboť zpráva byla obsažena v rukopise, který shořel při požáru Staroměstské radnice v roce 1945. Existence samostatného cechu punčochářů-vetešníků však nenachází oporu v jiných pramenech. Domnívám se proto, že vetešníci mohli působit po nějakou dobu v rámci punčochářského cechu.

¹²²² Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 122.

¹²²³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2242, fol. 11–12.

¹²²⁴ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 634; týž, *Český průmysl*, s. 7, 20.

¹²²⁵ Týž, *Český průmysl*, s. 23.

Staroměstskému cechu punčochářů udělil císař Matyáš roku 1612 nové cechovní artikule a znak.¹²²⁶ Z předchozího výkladu je však zřejmé, že tohoto roku cech nevznikl, jak je někdy dříve chybně uváděno. V přímé návaznosti na Matyášovo privilegium si cech pořídil i novou cechovní pokladnici.¹²²⁷

Prvním krokem k vytvoření celopražské organizace bylo patrně vydání artikulí pro tovaryše tří pražských měst v roce 1615.¹²²⁸ Bylo by však chybou mluvit o celopražském cechu už v této době, neboť k tomu došlo až na přelomu let 1629–1630. S tím koresponduje i skutečnost, že vydání tovaryšských statut se odehrálo v režii staroměstského cechu.

Konec dvacátých let 17. století byl poznamenán odchodem velkého počtu obyvatel nekato-lického vyznání. Snad tímto úbytkem pracovních sil v pražském prostředí můžeme vysvětlit z dnešního pohledu překotné události let 1629–1630. Roku 1629 confirmoval císař Ferdinand II. upravené artikule staroměstského cechu punčochářů.¹²²⁹ Již roku 1635 však vydali cechmistři a mistři cechu punčochářů tří pražských měst vidimus této listiny punčochářům v Jindřichově Hradci.¹²³⁰ Zajímavé zjištění nás čeká při bližším pohledu na soupis malostranských cechmistrů, kde je v souladu s paritním zastoupením cechmistrů z jednotlivých pražských měst uveden malostranský cechmistr již roku 1630. Nabízí se proto hypotéza, že oficiálně byl cech punčochářů confirmován v roce 1629 ještě jako staroměstský, záhy se však proměnil v cech tří měst pražských. Roku 1700 byla cechovní statuta potvrzena Leopoldem I. a nejpozději toho roku se stal pořádek zemským cechem.¹²³¹ K dalšímu potvrzení statut mělo údajně dojít i roku 1701.¹²³²

Významnou organizační změnu prodělala punčochářská organizace počátkem šedesátých let 18. století. Na základě dekretu živnostenské komise z roku 1763 byl původní cech rozdělen do dvou organizací, přičemž klíčovou roli zde sehrál rozdíl mezi punčocháři-pletaři a punčocháři-stávkáři. O okolnostech celé události nás informuje zápis v dochované cechovní knize.¹²³³ Ze stejného roku se dochovala i potvrzená statuta nového cechu punčochářů-stávkářů tří pražských měst¹²³⁴ a pravděpodobně již ze šedesátých let pochází nedatovaný typář této organizace.¹²³⁵ Vedle technologie řemesla představoval rozdíl obou větví punčochářského

¹²²⁶ AMP, Cech punčochářů Praha, inv. č. 1 (sign. Punčocháři 1).

¹²²⁷ Přestože tato památka je připisována rukavičkářskému cechu, díky cechovnímu znaku i vročení není pochyb o jejím správném určení. UMPRUM, inv. č. 11 953.

¹²²⁸ AMP, Cech punčochářů Praha, inv. č. 2 (sign. Punčocháři 10).

¹²²⁹ AMP, Sbíрка perg. listin I, sign. AMP PGL I – 73.

¹²³⁰ Michal FIALA (ed.), *Erbovní listiny Archivu Národního muzea*, s. 115–117.

¹²³¹ AMP, Sbíрка perg. listin II, sign. AMP PGL II – 166a.

¹²³² Zikmund WINTER, *Dvě zhynulá řemesla*, s. 168.

¹²³³ AMP, Cech punčochářů Praha, inv. č. 8 (sign. Punčocháři 9).

¹²³⁴ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 193, fol. 153r–175r.

¹²³⁵ AMP, Sbíрка typářů, sign. AMP K III – 194.

řemesla i využívaný materiál. Zatímco pletaři i nadále využívali výhradně vlnu, stávkari vyráběli své zboží z bavlny, harasu a hedvábí.

Oba nově vzniklé cechy měly (stejně jako původní punčochářská organizace) i nadále celopražskou působnost. Spojení pražských měst v roce 1784 proto v tomto ohledu nepřineslo žádnou organizační změnu.

V polovině osmdesátých let 18. století došlo k vydání několika dvorských dekretů, které měly za následek výrazné sblížení obou punčochářských větví. V červnu roku 1785 bylo punčochářům-pletařům povoleno využívat k výrobě stávky, a pokud přijali stávkařského tovaryše, mohli vyrábět bavlněné, harasové i nitěné punčochy (Zwirnstrümpfe). Hedvábné zboží však zůstávalo i nadále vyhrazeno pouze punčochářům-stávkářům.¹²³⁶ Tyto změny potvrdil i další dvorský dekret z nadcházejícího roku, který na oplátku dovolil stávkářům vyrábět a obchodovat s pleteným zbožím.¹²³⁷ Snad všechna tato opatření směřovala k poslednímu normativu, kterým panovník v říjnu roku 1786 rozdíl mezi oběma punčochářskými řemesly zrušil.¹²³⁸ Zda toto nařízení skutečně vstoupilo v platnost, není zřejmé. V každém případě ve schematismech od roku 1805 nacházíme představené obou oddělených pražských punčochářských cechů.

Se změnou pánské módy, v níž od počátku 19. století začaly pozvolna převládat kalhoty, souvisel i počátek krize odbytových možností pletených punčoch. Tyto trendy se však nijak nedotkly punčochářů-stávkářů, jejichž zboží se orientovalo zejména na dámskou klientelu. Již ze schematismu z roku 1805 je patrný rozdíl počtu mistrů obou odvětví. Proti 13 pletařům působilo v pražských městech 22 stávkářů.

Stávkařský cech nacházíme ve schematismech až do roku 1851 a patrně působil až do konce cechovního systému, kdy se po roce 1860 stali původní členové cechu členy živnostenského společenstva provazníků, postřihačů, punčochářů, tkalců, výrobců vaty a cidičů vln a látek. Cech punčochářů-pletařů zanikl dříve. Naposledy se s představenými této organizace setkáváme ve schematismu pro rok 1819.

6.104 Puškaři

německy: *Büchsenmacher*

Výroba palných zbraní představuje dodnes velmi atraktivní badatelské téma. Jednak se v zámeckých zbrojnicích a muzeích dochovalo hodně historických zbraní, jednak lze rozbo-

¹²³⁶ Johann ROTH, *VAAKBEAJBG VIII*, Praha 1801, s. 367 (č. 1).

¹²³⁷ Tamtéž, s. 367 (č. 2).

¹²³⁸ Tamtéž, s. 367 (č. 3).

rem značek na hlavních sledovat produkce jednotlivých puškařských dílen. Řada příspěvků byla proto věnována konkrétním osobnostem.¹²³⁹ Vývojem cechovních organizací se zatím nikdo systematicky nezabýval. V Archivu hlavního města Prahy se nachází dva fondy, ve kterých jsou uloženy doklady společné organizace výrobců palných zbraní – Cech lůžkařů Praha a Cech puškařů a pažbařů Praha. Druhý z nich uspořádala Zlata Brátková v roce 2006.¹²⁴⁰

Poprvé se s palnými zbraněmi setkáváme v českém prostředí ve druhé polovině 14. století, nicméně k jejich rozšíření v dobovém válečnictví došlo až za husitských válek. Postupem doby se palné zbraně rozšířily i mezi městským obyvatelstvem. Na vzrůstající poptávku přirozeně reagovala i raně novověká specializace řemeslné výroby. V rámci dřevozpracujících řemesel vznikla nová profese pažbařů (viz 6.86) a v rámci kovodělných živností puškaři a ručníkáři.

Dosavadní literatura však obě profese často nesprávně směšovala, což obdobně jako v případě řemenářů a uzdárů (viz 6.108) bylo způsobeno dobovým používáním stejného německého výrazu pro obě tyto profese. Německé slovo *Büchsenmacher* bylo totiž v prostředí pražských měst užíváno jak pro ručníkáře (viz 6.105), tak rovněž pro označení puškařů. Pro sledování vývoje organizovanosti výrobců palných zbraní je proto důležité si uvědomit, že puškař a ručníkář nejsou synonymní označení, nýbrž označují dvě živnosti, které mají rozdílný původ i zařazení v rámci systému pozdně středověkých a raně novověkých řemesel a živností. Ručníkáři vznikly specializací zámečníků na výrobu střelných mechanismů (rovněž nazývaných zámky) u menších zbraní, tzv. ručnic, zatímco puškaři vznikli specializací kovolijeckých řemeslníků na kvalitní hlavně dlouhých zbraní,¹²⁴¹ u nichž zprvu ani nebyl používán pro zažehnutí střelného prachu v hlavní žádný mechanismus. Zikmund Winter dokonce předpokládal, že do výčtu puškařových produktů můžeme zahrnout i děla.¹²⁴² Provázanost (minimálně technologická) puškařů a pozdějších děloličů je ostatně nasnadě, přestože o ní nemáme jiné spolehlivé doklady.

První zmínky o cechu pražských výrobců palných zbraní pocházejí z poslední čtvrtiny 16. století. Tvzení, že puškaři byli původně ve společném cechu se zámečníky a dalšími kovodělnými řemesly, můžeme odmítnout, neboť tento chybný výklad je způsoben výše popsanou záměnou s ručníkáři.

¹²³⁹ Pražským se věnovala zejména Ludiše Letošníková. Např. Ludiše LETOŠNÍKOVÁ, *Puškařství a výroba zbraní v barokní Praze*, in Staletá Praha 12, Praha 1982, s. 137–148.

¹²⁴⁰ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech puškařů a pažbařů Praha (1600) 1709–1859 (1941)*, inventář AMP, Praha 2006.

¹²⁴¹ Přestože ve výkladu Zikmunda Wintera terminologie rovněž kolísá, správně zařadil výklad o puškařích do kapitoly o řemeslech kovolijeckých a výklad o ručníkářích do oddílu profesí zabývajících se výrobou kovových mechanismů. Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 336, 463–464.

¹²⁴² Tamtéž, s. 336.

Domnívám se, že puškařské řemeslo bylo vždy úzce spjato s profesí pažbařů. To je při snaze rekonstruovat dějiny organizace obou profesí klíčová okolnost. V roce 1582 totiž vydal Rudolf II. artikule pažbařů tří pražských měst.¹²⁴³ Jak už si Zikmund Winter povšiml, označení pažbařů a puškařů v této době kolísalo,¹²⁴⁴ což hovoří pro hypotézu o společném pražském cechu obou profesí, přestože se v artikulích mluví pouze o lůžkařích. Zikmund Winter však nerozeznával mezi ručnickáři a puškaři, což jeho závěry značně ovlivňuje. Bohužel není patrné, zda cech existoval již před tímto datem, protože jeho dřívější existenci ani samotný vznik nereflektují žádné další prameny té doby.

Roku 1590 vydali starší této organizace artikule pro tovaryše tří pražských měst a zde jsou poprvé označeni představitelé cechu jako puškaři.¹²⁴⁵ Že se jedná o stejné sdružení, které bylo confirmováno císařem v roce 1582, je patrné ze statut, která vydaly rady tří pražských měst roku 1593. Tento dokument se totiž dochoval ve dvojím provedení, přičemž originál je pokládán za artikule pažbařů¹²⁴⁶ a opis z první poloviny 17. století za pořádek puškařský.¹²⁴⁷

Otázkou zůstává, pod jakou jurisdikci cech spadal, neboť až do roku 1649 jej nenacházíme ani v soupisech cechmistrů žádného z pražských měst. Od roku 1650 nacházíme cech pažbařů pravidelně v soupisech malostranských cechmistrů. Z tohoto zjištění pramení několik poznatků. Pažbaři zastávali z pohledu městské vrchnosti v cechu významnější postavení než puškaři. A meziměstský cech sdružující puškaře a pažbaře tří pražských měst měl sídlo na Malé Straně, kde se ostatně později setkáváme i s cechem dělolijců a zvonařů.

V guberniální vyhlášce z roku 1836 jsou jako platná privilegia pražského puškařského cechu uvedeny artikule, které měly být vydány organizaci Ferdinandem III. v roce 1652.¹²⁴⁸ Taková statuta se však nedochovala a ani v dalších pramenech nenacházíme oporu pro jejich existenci. Naproti tomu známe confirmaci císaře Leopolda I. z roku 1698.¹²⁴⁹

Přestože byl cech puškařů a pažbařů i nadále celopražský, měl své sídlo i v mladším období na Malé Straně. Roku 1668 požádali staroměstští puškaři o přenesení truhlice do jejich města na pravý břeh, což bylo tehdejší správce pokladnice odmítnuto.¹²⁵⁰ O význačném postavení malostranských puškařů svědčí i dochovaný typář této organizace datovaný do rozmezí let 1730-1760, v jehož opise nalezneme místní vymezení cechu „DER.K.GLEIN:

¹²⁴³ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 169r–172v.

¹²⁴⁴ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 464.

¹²⁴⁵ AMP, Cech puškařů a pažbařů Praha, inv. č. 1 (sign. Puškaři 1).

¹²⁴⁶ Tamtéž, inv. č. 2 (sign. Puškaři 2).

¹²⁴⁷ AMP, Cech lůžkařů Praha, inv. č. 1 (sign. Lůžkaři 1).

¹²⁴⁸ *PGKBJ 1836*, s. 885.

¹²⁴⁹ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 186, k. 1790, s. f.

¹²⁵⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1492, fol. M 43.

ST:PRAG“.¹²⁵¹ Navzdory těmto okolnostem nepochybuji, že byl cech i nadále celopražský, který sdružoval i mistry ze Starého a Nového Města pražského.

Po spojení pražských měst v roce 1784 se cech začal konečně prezentovat jako celopražský i po formální stránce. Z reorganizace kovodělných řemesel, kterou roku 1785 provedl císař Josef II., bylo puškařské řemeslo explicitně vyřazeno, proto tento cech nacházíme až do konce cechovního zřízení v takřka nezměněné podobě.¹²⁵²

Jedinou změnou je ztráta výsadního postavení malostranských mistrů, jak vyplývá z počtu řemeslníků podle schematismu z roku 1805. Podle nich působilo nejvíce mistrů (celkem 6) na Novém Městě pražském, ve zbývajících dvou městských částech pracovali vždy dva mistři.

Ve společné organizaci působili puškaři s pažbaři prokazatelně do počátku padesátých let 19. století. Posledními doklady o existenci cechu je vedle schematismu z roku 1851 výuční list vydaný roku 1850¹²⁵³ a dochovaná kniha přijatých mistrů vedená do roku 1852.¹²⁵⁴ Po tomto datu můžeme existenci cechu pouze předpokládat, ale patrně byla obě řemesla organizována i nadále, neboť po roce 1859 se spojili s dalšími kovodělnými řemesly v živnostenském společenstvu brusičů, mečířů, puškařů a organizace nástrojářů (spolu s pilníkáři a nožíři).

Ranhojiči viz bradýři

6.105 Ručnickáři

německy: *Büchsenmacher*

Druhým kovodělným řemeslem, které se vyvinulo v souvislosti s rozvojem palných zbraní, bylo ručnickářství zajišťující výrobu krátkých palných zbraní. Mistři této profese, ručnickáři, vznikli specializací zámečníků na výrobu zápalných mechanismů. K této genezi uvozuje i označení těchto mechanismů zámky (např. kolečkový či křesadlový zámek). Ručnickáři zhotovovali rovněž celé ručnice včetně dřevěného držadla a krátké hlavně. Ta na rozdíl od dlouhých palných zbraní nemusela být tak kvalitní a ručnickáři ji mohli vyrábět opracováním kusu železa pilníky.

O terminologickém problému s německým označením této a puškařské profese již bylo pojednáno v předešlém oddíle (viz 6.104), proto zde výklad nebude opakován.

¹²⁵¹ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 195.

¹²⁵² Oldřich FLÉGL, *K přeměně*, s. 185.

¹²⁵³ AMP, Cech puškařů a pažbařů Praha, inv. č. 14 (sign. Puškaři 6).

¹²⁵⁴ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 5861.

První písemná zmínka o organizovaných ručnickářích na Starém Městě pražském pochází až z roku 1562, kdy císař Ferdinand I. navrátil artikule společnému cechu zámečnicků, heverářů, ostružníků, hodinářů a ručnickářů.¹²⁵⁵ Tento pramen však kodifikuje skutečnost, která panovala už v období před rokem 1547. Kdy přesně se vymezilo ručnickářské řemeslo vůči řemeslu zámečnickému, a tedy kdy už můžeme mluvit o ručnickářích v zámečnickém cechu, je však velmi obtížné stanovit. Ještě dlouho po osamostatnění ručnickářů si totiž zámečníci nadále nárokovali práva na výrobu zápalných mechanismů. Jediným vodítkem pro starší období je proto poznatek Zikmunda Wintera, že roku 1524 přišlo na radnici složit náboženskou přísahu i pět puškařů.¹²⁵⁶ O podstatě těchto pěti puškařů se dnes můžeme jen dohadovat. Přesto se domnívám, že z přítomných řemesel mohli tito puškaři (pravděpodobně myšleni ručnickáři) přijít na radnici pouze jako členové cechu zámečnicků a ostružníků, neboť puškařský cech v té době ještě neexistoval a navíc bylo centrum pražského puškařství na Malé Straně. Tím bychom získali nejzazší datum, kdy můžeme proces vnitřního rozdělení zámečnické a ručnickářské profese považovat za dokončený.

Obdobně jako v případě Starého Města pražského pochází i první písemná zmínka o malostranských ručnickářích z roku 1562, kdy obdobně jako v případě staroměstského cechu navrátil Ferdinand I. artikule tamějšímu cechu zámečnicků a ostružníků.¹²⁵⁷ Z ustanovení o mistrovském kuse se dozvídáme, že se i zde jednalo o organizaci sdružující tamější zámečníky spolu s ostružníky, heveráři, hodináři a ručnickáři.

Vývoj ručnickářů na Starém Městě pražském, Novém Městě pražském a Malé Straně byl od 16. až do druhé poloviny 18. století zcela v intencích zámečnického cechu, proto je o něm pojednáno na příslušném místě této práce (viz 6.150). V závěrečném období cechovního vývoje však došlo k výrazné proměně evropského válečnictví a k výrazným změnám v dosavadní organizaci výroby zbraní. Nastupující rozvoj továren na palné zbraně v 18. a 19. století proto představoval pro výrobce tohoto řemeslného odvětví velkou existenční hrozbu. Zatímco puškaři tento ekonomický tlak přechkali, výrobci malých palných zbraní se stali jeho obětí.

Přestože atributy ručnickářského řemesla nacházíme ještě roku 1765 na dochované pokladnici staroměstského cechu,¹²⁵⁸ poslední zmínky o ručnickářích v zámečnických ceších nacházíme ve výkazech účetnictví jednotlivých organizací z roku 1785.¹²⁵⁹ V nově vytvořeném celopražském cechu se již s ručnickáři nesetkáváme. Nejenže chybí ve výčtu organizovaných řemesel tohoto nově vzniklého cechu v dalších písemných památkách, ale rovněž atributy

¹²⁵⁵ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 130.

¹²⁵⁶ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 465.

¹²⁵⁷ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 669r–679v.

¹²⁵⁸ Jan Diviš, *Pokladny*, s. 68.

¹²⁵⁹ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

tohoto řemesla chybí na cechovním pečetidle z roku 1786,¹²⁶⁰ což vytváří zajímavý kontrast s výzdobou zmíněné cechovní truhlice jen o 21 let starší.

6.106 Rukavičkáři

latinsky: *chirothecarii*

německy: *Handschuhmacher, Handschuster*

Rukavičkářské řemeslo patří do oděvních odvětví, která se tradičně těší velké oblibě zájemců o dějiny odívání. Navzdory tomu však nenalezneme žádný příspěvek, který by se zabýval organizací této profese v minulosti či jinými aspekty výroby rukavic a rukaviček. Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2005.¹²⁶¹

Rukavičkářské řemeslo je dalším dokladem velké míry specializace oděvních řemesel ve středověku a raném novověku. Rozvoj rukavičkářského řemesla byl umožněn velkou poptávkou po tomto sortimentu. Sledování materiálů, z nichž rukavičkáři šili rukavice, je zároveň sondou do módních trendů jednotlivých období. Ve středověku převládaly rukavice kožené, čemuž odpovídá blízkost rukavičkářů s barvíři kůží. V raném novověku se rukavičkáři zabývali i výrobou vlněného zboží, které posléze převzali punčocháři. Móda 18. a 19. století přinesla látkové a krajkové rukavičky, jejichž výrobu museli rukavičkáři technologicky rovněž obsáhnout. Navzdory všem popsaným materiálům však i nadále tvořily základ jejich sortimentu rukavice kožené.

Nejstarší doklad o organizaci rukavičkářů našel Zikmund Winter k roku 1432, kdy se mistři této profese mezi sebou usnesli na mistrovském kusu coby podmínce mistrovství.¹²⁶² Přestože se mělo jednat pouze o mistry usazené na Starém Městě pražském, není vyloučené, že se už tehdy jednalo o meziměstský cech rukavičkářů Starého i Nového Města pražského, o němž máme prokazatelný doklad k roku 1438.¹²⁶³ Tou dobou eskalovaly vzájemné spory mezi rukavičkáři a barvíři kůží (viz 6.3), kteří byli rovněž organizováni v tomto společném sdružení. Stejněho roku došlo k vytvoření dvou samostatných cechů obou profesí.

Kolem roku 1440 vznikl porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům, podle něhož měli rukavičkáři kráčet pod kožešnickou korouhví. To však neznamenalo, že s nimi byli ve společném cechu, rukavičkáři měli v té době prokazatelně svůj vlastní cech. Uvedené pořadí v tomto porevolučním dodatku dokonce naznačuje, že jeho členy mohli být i jircháři (viz

¹²⁶⁰ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 2.

¹²⁶¹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech rukavičkářů Praha 1720–1872*, inventář AMP, Praha 2005.

¹²⁶² Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 691.

¹²⁶³ Tamtéž, s. 575.

6.29). Korouhevní pořádek je spolu se zprávou z roku 1453, která se vrací k událostem z konce třicátých let,¹²⁶⁴ jediným dalším pramenem pro období 15. století. Je proto obtížné říct, zda se i nadále jednalo o cech společný pro staroměstské a novoměstské mistry, či dvě samostatné organizace.

V případě, že by v každém městě existoval samostatný cech, došlo po vytvoření spojené pravobřežní Prahy v roce 1518 k jejich sjednocení. Jednoznačným dokladem existence společného cechu je soupis z roku 1524, který vznikl během náboženské přísahy představitelů pražských cechů. Ani další vývoj rukavičkářských organizací není zcela zřejmý, proto nelze s jistotou říct, zda došlo po roce 1528 k rozpadu meziměstského cechu. V letech 1530–1537 se setkáváme v soupisech novoměstských cechmistrů se staršími rukavičkáři, což by nasvědčovalo rozdělení cechu pravobřežní Prahy. Na druhou stranu ve druhé polovině 16. století nacházíme cechmistry rukavičkářů pouze na Starém Městě pražském. Na základě všech těchto poznatků se domnívám, že cech rukavičkářů byl dlouhodobě (patrně již od svého vzniku) cechem meziměstským. V každém případě lze odmítnout tvrzení Zikmunda Wintera, že by organizace na Novém Městě pražském vznikla až roku 1530.¹²⁶⁵

Představené patrně meziměstského cechu nalézáme jak v soupise ponůček z roku 1562, tak po roce 1571 v soupisech staroměstských cechmistrů. Na počátku 17. století v těchto soupisech sledujeme krátkou spolupráci rukavičkářů s punčocháři, kteří se záhy osamostatnili (viz 6.103).

Rukavičkáře můžeme sledovat v soupisech staroměstských cechmistrů i nadále, nicméně dalším vývojovým mezníkem byl rok 1670. Takové vročení nese dochované pečetidlo společného cechu rukavičkářů, váčkařů (viz 6.141) a měšečníků (viz 6.70).¹²⁶⁶ Nelze ani tak mluvit o spojení dvou fungujících cechů, jako spíše o obnově váčkařských a měšečnických organizací v rámci společného sdružení. Cechy měšečníků a váčkařů v jednotlivých pražských městech totiž zanikly v průběhu 17. století. Poslední zmínky o nich nacházíme v soupisech cechmistrů – na Starém městě pražském z roku 1612, na Malé Straně z roku 1619 a Novém Městě pražském z roku 1643. Skladba nového společného sdružení rukavičkářů, váčkařů a měšečníků odpovídá vídeňskému cechu, který snad posloužil jako předobraz. O tom svědčí dochované opisy statut tamějšího cechu v souborech artikulí pražských cechů.¹²⁶⁷ S pečetidlem z roku 1670 koresponduje i obnova zápisů v soupisech novoměstských cechmistrů, i když zde jsou od roku 1670 uváděni váčkaři s toboláři.

¹²⁶⁴ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 465.

¹²⁶⁵ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 595.

¹²⁶⁶ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 175.

¹²⁶⁷ NK ČR, Lobkovská knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 195r–202v; NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 155, k. 1787, s. f.

Vše napovídá tomu, že i nadále se jednalo o meziměstský cech, který sdružoval buď pouze pražské pravobřežní, nebo všechny pražské mistry. Jednoznačným dokladem existence celopražského cechu jsou až statuta vydaná cechu tří pražských měst roku 1722 Karlem VI.¹²⁶⁸ Statuta Karla VI. z roku 1722 konfirmovala přesně o padesát let později Marie Terezie.¹²⁶⁹ Dalším pramenem pro druhou polovinu 18. století je dochovaná mistrovská kniha z let 1742–1774.¹²⁷⁰ S ohledem na celopražskou povahu cechu nepředstavoval rok 1784 pro strukturu sdružení žádný předěl. Roku 1791 si cech pořídil novou korouhev.¹²⁷¹

Přestože se v pramenech tohoto období setkáváme pouze s označením cechu jako rukavičkářského, váčkaři a měšečníci (často chybně zaměňovaní za toboláře, kteří byli v cechu s drátaři) byli i nadále jeho členy. Je to patrné z výučních listů vydaných ve dvacátých a třicátých letech 19. století.¹²⁷² Obdobně tento cech vystupuje i v guberniální vyhlášce redukující komerční živnosti z roku 1836.¹²⁷³

Z původního cechovního archivu se paradoxně nedochovalo mnoho privilegií či úředních knih, nýbrž velké množství spisového materiálu a osobních dokladů. Cech patrně existoval až do zrušení cechovního systému, neboť ještě roku 1845 si pořídil novou pokladnici.¹²⁷⁴ Po roce 1860 na jeho činnost navázalo živnostenské společenstvo, které zachránilo i další cechovní předměty pocházející veskrze z 18. století.¹²⁷⁵

6.107 Rybáři

latinsky: *piscatores*

německy: *Fischer*

Prvním příspěvkem k dějinám pražských rybářů se stala studie o původní rybářské osadě u malostranských břehů, kterou sepsal někdejší městský archivář Josef Teige.¹²⁷⁶ V osmdesátých letech jim věnoval jeden z medailonků o pražských ceších další ředitel městského archi-

¹²⁶⁸ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 155, k. 1787, s. f.

¹²⁶⁹ AMP, Cech rukavičkářů Praha, inv. č. 2 (sign. Rukavičkáři 2).

¹²⁷⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5954.

¹²⁷¹ MMP, inv. č. H 000 841.

¹²⁷² AMP, Cech rukavičkářů Praha, inv. č. II a 2, 27, 40, 52 (vše sign. Rukavičkáři 11).

¹²⁷³ PGKBJ 1836, s. 886.

¹²⁷⁴ MMP, inv. č. HD 002 038.

¹²⁷⁵ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 83.

¹²⁷⁶ Josef TEIGE, *Osada sv. Petra v Rybářích na Menším Městě Pražském a její nejbližší okolí*, Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze 12, 1904, s. 84–94, 97–109.

vu František Holec.¹²⁷⁷ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2016.¹²⁷⁸

Lovit ve Vltavě ryby směli v malé míře všichni měšťané pražských měst. Dokladem toho je smlouva mezi podskalskými rybáři a novoměstskou radou, podle které rybáři nesměli měšťanům bránit v lovu „*sakem, vratkú a čerenem*“.¹²⁷⁹ Na místech, která si rybáři pronajímali pro provozování své živnosti, však mohli lovit ryby ve velkém pouze oni. Kromě prutů využívali vrše i sítě.

Rybáři se již od středověku přirozeně usazovali na vltavských březích, kde organicky vznikaly jejich malé osady. Na Novém Městě pražském vznikla rybářská osada v Podskalí, přičemž už z roku 1397 pochází ojedinělá zpráva o jejich účasti ve společném cechu s novoměstskými krejčími, truhláři a sladovníky.¹²⁸⁰ Zatímco se Václav Vladivoj Tomek a rovněž i Zikmund Winter domnívali, že šlo o jedno z novoměstských řemeslnických náboženských bratrstev, Vladimír Jan Sedlák prokázal, že tato organizace měla cechovní charakter,¹²⁸¹ s čímž souhlasím i já (viz 5.2.4). Další osudy novoměstských rybářů ani jejich spolucechu však nejsou známy.

V centrální části pražského souměstí se rybáři usazovali na severním konci Kampy kolem zaniklého kostela sv. Petra, patrona rybářů. V této lokalitě, která spadala pod jurisdikci mosteckého úřadu, došlo nejpozději na počátku 16. století k vytvoření cechovní organizace. S tou se poprvé v pramenech setkáváme při náboženské přísaze v roce 1524. Roku 1531 byly mosteckým úřadem rybářům stvrzeny artikule, podle nichž se měli řídit.¹²⁸²

Cech rybářů založený na počátku 16. století měl zejména potírat pytláctví a hájit zájmy svých členů sídlících na Kampě proti mlynářům. Jednalo se o organizaci, která byla místně pevně vymezena. Přestože v čele stál rychtář s konšely, cech se nikdy nestal postranním právem a po celé sledované období spadal pod mostecký úřad.¹²⁸³ To je ostatně důvod, proč v tomto případě nenalezneme tradiční druhy cechovních písemností.

V roce 1630 byly pořádku vydány nové artikule, které zpřesňovaly podmínky přijetí do cechu a zároveň vymezovaly povinnosti vůči vrchnosti (zejména tzv. panský lov).¹²⁸⁴ Přestože nemáme o rybářském cechu ve druhé polovině 17. a první polovině 18. století dostatek zpráv, je jisté, že organizace nezanikla a nadále působila v rámci jurisdikce mosteckého úřa-

¹²⁷⁷ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech rybářů*, Praha '83, 1983, č. 10, s. 34.

¹²⁷⁸ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech rybářů Praha 1751–1868*, inventář AMP, Praha 2016.

¹²⁷⁹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 661.

¹²⁸⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2075, fol. 17v.

¹²⁸¹ Václav Vladivoj TOMEK, *DMP II*, s. 391; Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 230; Vladimír Jan SEDLÁK, *O počátcích erbů*, s. 15–18.

¹²⁸² František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech rybářů*, s. 34.

¹²⁸³ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 662.

¹²⁸⁴ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech rybářů*, s. 34.

du. I nadále proto zůstávala stranou veškeré evidence, což značně komplikuje sledování osudů tohoto cechu. Z konce 17. století pochází dochovaná cechovní konvice s krásným rytým výjevem Krista s apoštoly při lovu ryb a zemskými patrony sv. Václavem a sv. Vítem. Rovněž najdeme do výzdoby zakomponovaný údaj o opravě konvice roku 1741.¹²⁸⁵ Od roku 1751 byla vedena dochovaná kniha cechu s účetní agendou¹²⁸⁶ a z roku 1777 pochází jediný dochovaný výuční list vydaný pražskými staršími rybáři¹²⁸⁷ spolu se šesti pohřebními štíty.¹²⁸⁸

V důsledku reforem městské správy při spojení pražských měst byl zrušen mostecký úřad, což patrně vedlo k uvolnění vztahů mezi rybářskou organizací a městskou správou. Jak jinak si vysvětlit naprostou absenci zpráv o tomto cechu v oficiálních pramenech vedených sjednoceným magistrátem z přelomu 18. a 19. století a následně i ve schematicích. Přitom o existenci rybářské organizace v tomto období máme prokazatelné doklady. V roce 1791 si cech pořídil novou korouhev, pod níž se účastnil korunovace Leopolda II. českým králem.¹²⁸⁹ Tutéž korouhev rybáři patrně využili nadcházejícího roku při procesí na svátek Božího těla. Z toho roku se dochoval soupis pořadí pražských cechů podle městských čtvrtí, v nichž vykonaly procesí.¹²⁹⁰ Rybáře zde nacházíme mezi malostranskými organizacemi, což souviselo s jejich tradičním sídlem na Kampě. Posledním dokladem rybářské organizace je v tomto ohledu soupis cechovních příspěvků špitálu milosrdných bratří za rok 1811.¹²⁹¹

Dějiny cechu nelze po tomto datu s jistotou sledovat. Jedinými vodítky je již zmíněná kniha, do níž byl poslední záznam zanesen v roce 1868, a dochované cechovní předměty, např. dvě sochy světců z roku 1840.¹²⁹²

6.108 Řemenáři

latinsky: *frenifices*

německy: *Riemer*

staročesky: *rýmaři*

Chceme-li mapovat dějiny řemenářského řemesla, narážíme na závažný problém v oblasti užívané terminologie. Latinské označení *frenifex* a německý výraz *Riemer* se v minulosti po-

¹²⁸⁵ O tom, zda se jedná o cechovní konvici pražského cechu, není pochyb, neboť byla městskému muzeu darována manželkou jednoho z posledních cechmistrů. MMP, inv. č. H 019 486.

¹²⁸⁶ AMP, Cech rybářů Praha, inv. č. 1.

¹²⁸⁷ AMP, Sbírka pap. listin IV, sign. AMP PPL IV – 27697d.

¹²⁸⁸ MMP, inv. č. H 000 158/1-6.

¹²⁸⁹ MMP, inv. č. H 000 157.

¹²⁹⁰ AMP, Cech nákladníků, sladovníků a pivovarníků Praha, inv. č. 8.40.

¹²⁹¹ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1812–1816, sign. A 47/198, k. 156, s. f.

¹²⁹² MMP, inv. č. H 000 159 a H 000 160.

užívaly jak pro pojmenování řemenářské profese, tak i živnosti uzdářů. Do určité míry nám tato skutečnost nemusí dělat starosti, neboť zpravidla byla obě řemesla organizována ve společném cechu. Rozdíl však mezi oběma řemesly byl, jak dokládají vzájemné spory mezi staroměstskými řemenáři a uzdáři z let 1442 a 1443.¹²⁹³ Podle nálezu městské rady bylo stanoveno, že uzdáři si nesmí sami vyrábět pro svou potřebu řemeny a řemenáři nesmí z vyrobených řemenů splétat koňské postroje.

Díky této historické praxi došlo v případě pražských cechů k paradoxní situaci. Zatímco na Starém a Novém Městě pražském existovaly ve středověku a raném novověku společné cechy řemenářských a uzdářských mistrů, na Malé Straně působil *de iure* pouze cech uzdářský. Při zpracování dochovaných pramenů k této organizaci tak mimoděk došlo k tomu, že písemnosti psané v češtině, v nichž se výhradně vyskytuje výraz *uzdář*, jsou i v regestu vztaženy k uzdářské profesi, v případě regestů německých písemností byl výraz *Rierner* převeden jako řemenář. Mohlo by se proto zdát, že na Malé Straně existovaly cechy dva, uzdářský a řemenářský, což není pravda.

Další problém představuje interpretace pramenů 18. a 19. století, které jsou majoritně v německém jazyce. Při nedostatku jiných českých pramenů nelze rozhodnout, zda výraz *Riernerzunft* označuje cech společný, či zda nedošlo v měnících se tržních podmínkách k převládnutí řemenářské nebo uzdářské části produkce. Pokud námět společného typáře z první poloviny 19. století zobrazující koňskou ohlávku svědčí ve prospěch uzdářů,¹²⁹⁴ existence pražského společenstva řemenářů, které se stalo nástupnickou organizací po zrušeném cechu, hovoří naopak ve prospěch řemenářů. Je rovněž možné, že renesanci řemenářské práce přinesla industrializace v období začínající průmyslové revoluce, kdy poptávku po postrojích pro tažná zvířata převýšil zájem o kvalitní řemeny pro nejrůznější druhy strojů.

O cechovním vývoji řemenářů je pojednáno v oddíle věnovaném uzdářům (viz 6.140).

6.109 Řezáči drahokamů

německy: *Edelsteinschneider, Steinschneider*

Řezáči drahých kamenů (drahokamů) patřili spolu s vrtači granátů k tradičním řemeslům, která opracovávala cenné druhy nerostů do požadovaných tvarů. Využívali k tomu celou řadu postupů (např. broušení, leštění, řezání a vrtání). Proto se v pramenech můžeme setkat s nejrůznějšími pojmenováními těchto povolání.

¹²⁹³ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 609–610.

¹²⁹⁴ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 198.

Přestože se zástupci obou profesí vyskytují v pražském souměstí již v 16. století,¹²⁹⁵ až do poslední čtvrtiny 18. století nemáme o jejich cechovní organizaci žádné zprávy. První doklad o existenci jejich cechu pochází z roku 1785, když pražský cech předložil magistrátu své účetnictví za poslední léta ke kontrole.¹²⁹⁶ Kdy přesně organizace vznikla, není zatím z pramenů patrné, nicméně v pražských městech bylo toto řemeslo už kolem poloviny 18. století hojně zastoupené.¹²⁹⁷

V textu předloženého účetnictví z roku 1785 nalezneme zmínku, že se jednalo o cech sdružující mistry všech čtyř pražských měst. Přestože se tato skutečnost zde výslovně neuvádí, je možné, že již v této době byli v cechu organizováni i vrtači granátů.

S vrtači granátů se prokazatelně setkáváme až v žádosti cechu o přizvání k volbě magistrátních radů z počátku 19. století.¹²⁹⁸ Obdobně jsou obě řemesla uváděna společně ve výkazu cechovních příspěvků na špitál milosrdných bratří z roku 1809¹²⁹⁹ a od roku 1807 i ve schématismech.

Cech působil až do roku 1836, kdy byl zrušen v rámci posledního represivního opatření gubernia před úplným zrušením cechovního systému.¹³⁰⁰

6.110 Řezbáři

latinsky: *sculptores, statuarii*

německy: *Bildhauer, Bildschnitzer, Schnitzer*

staročesky: *řezáci*

Badatelské pozornosti se dočkali pražští řezbáři až v nedávné době, a to v souvislosti s novoměstským cechem malířů. Radka Heisslerová ve své studii podrobně rozebrala jednak jejich původní cechovní vývoj, ale zároveň i jejich postupnou emancipaci završenou vytvořením své vlastní organizace.¹³⁰¹

Přestože řezbářská profese využívá tradiční truhlářské výrobní postupy (a s nimi byly nejčastěji vedeny soudní pře o narušování výrobního monopolu) souviselo toto řemeslo již od středověku úzce s jiným příbuzným oborem – sochařstvím. Dokladem toho je ostatně i latin-

¹²⁹⁵ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 514.

¹²⁹⁶ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹²⁹⁷ Tereziánský katastr eviduje v pražských městech celkem 8 mistrů. Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 87.

¹²⁹⁸ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1802–1806, sign. A47/1107, k. 102.

¹²⁹⁹ Tamtéž, man. 1807–1811, sign. A47/1107, k. 102.

¹³⁰⁰ PGKBJ 1836, s. 881–896.

¹³⁰¹ Radka HEISLEROVÁ, *Malíři Nového Města pražského a vzestup jejich cechu v 17. století*, in: PSH 43, Praha 2015, s. 7–57.

ské označení *sculptor* a *statuarius*, které se pro řezbáře od 14. století používalo. Zůstává otázkou, do jaké míry je účelné rozlišovat řezbářství a sochařství jako dva odlišné obory. V artikulech staroměstsko-malostranského malířského cechu z roku 1598 nacházíme mezi oběma profesemi jasný rozdíl: „*Tovaryš řezbář aneb jakž se jmenuje pildšnicer, ten aby vyřezal z dřeva obraz Panny Marie, pěti čtvrti lokte pražského z vejši, na půl měsíce stojící a na rukou svých děťátko držící, okolo kteréhož diadema, tj. paprslkové a nebo plamenové na skrze prořezání býti mají. [...] Chtěl-li by pak týž tovaryš užívati toho, aby byl i pildhaurem, totiž do kamenu aby obrazy tesal, má napřed psané velikosti do kamenu obraz Panny Marie tesati, však diadema prořezáno naskrze býti nemá a toliko popředu obraz tesán býti má.*“¹³⁰² Podle tohoto článku byl tedy rozdíl mezi řezbářem a sochařem dán materiálem, ze kterého umělci dané dílo vytvářeli. V případě řezbářů se jednalo o dřevo, sochaři vytesávali své výrobky výhradně z kamene. Takřka ve všech případech se však setkáme s řemeslníky, kteří provozovali obě tato odvětví bez rozdílu. Neznáme ani pouhé řezbáře, ani pouhé sochaře, proto je o obou profesích pojednáno dohromady.

Zikmund Winter našel v pramenech výpověď obviněného řezbáře z roku 1582, v níž se řemeslník bránil proti žalobě truhlářů, že jeho řemeslo „*jest vždycky svobodné bývalo a jest*“.¹³⁰³ Když se však budeme zabývat cechovním vývojem řezbářů, zjistíme, že se v žádném případě nejednalo o profesi neorganizovanou. Pražští řezbáři byli totiž už od středověku členy cechu sv. Lukáše. Již nejstarší soupisy členů malířského sdružení ze sedmdesátých či osmdesátých let 14. století uvádí řezbáře vedle dalších uměleckých profesí.¹³⁰⁴ I v dalších pramenech 15. a 16. století nalézáme řezbáře (byť ne zcela v hojném počtu) coby členy tohoto cechu.¹³⁰⁵ Zajímavá (leč nijak blíže neurčená) je zpráva o přistoupení řezbářů na jejich vlastní žádost do staroměstského malířského cechu v letech 1506–1510.¹³⁰⁶

Z konce 16. století pochází již citované artikule staroměstsko-malostranského cechu malířů, sklenářů a krumplířů z roku 1598, v nichž je devátý článek věnován podmínkám mistrovství tovaryšů řezbářů a případné nadstavbové možnosti rozšířit své dovednosti i na sochařství.¹³⁰⁷ Přibližně v podobné době upravovaly artikule truhlářského cechu rovněž podmínky vstupu pro řezbáře. V tomto případě však musel řezbář splnit stejné podmínky jako kterýkoliv jiný truhlář.¹³⁰⁸

¹³⁰² Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 321.

¹³⁰³ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 549.

¹³⁰⁴ Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Cechovní kniha*, s. 30–31.

¹³⁰⁵ Zejména v druhé dochované cechovní knize cechu z let 1490–1582. Klára BENÁTSKÁ (ed.), *Cechovní kniha*.

¹³⁰⁶ Radka HEISLEROVÁ, *Malíři Nového Města*, s. 23.

¹³⁰⁷ Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 321.

¹³⁰⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 549.

Navzdory tomu však známe mnohem více dokladů o řezbářích sdružených v malířském cechu Starého města pražského a Malé Strany. Jak nově uvedla Radka Heisslerová, skupina řezbářů v této organizaci se pod vedením Jana Jiřího Bendla dokázala postupně vymanit z podřadného postavení vůči malířům. Za tímto účelem řezbáři obratně využili rozepře mezi cechem, jehož byli členy, a malířským cechem na Novém Městě pražském.¹³⁰⁹ Okolnosti postupného sbližování pražských řezbářů s novoměstskou organizací v padesátých letech 17. století je dobře patrná ze zápisů tohoto období v dochované knize protokolů staroměstsko-malostranského cechu.¹³¹⁰ K osamostatnění řezbářů a jejich definitivnímu přesídlení na Nové Město pražské však došlo až v šedesátých letech. Záhy zde vytvořili svou vlastní organizaci, v jejímž čele stanul nejpozději v roce 1670 Jan Jiří Bendl.¹³¹¹

Po roce 1678, kdy končí novoměstské soupisy cechmistrů, nemůžeme bohužel nadále sledovat řezbářskou organizaci jako doposud. Rekonstrukce jejích dalších osudů si v budoucnu vyžádá důslednou práci s jinými prameny městské provenience.

6.111 Řezníci

latinsky: *carnifices, lanifices, laniones*

německy: *Fleischer, Fleischhauer, Fleischhacker, Metzger*

Prvním badatelem, který se snažil popsat dějiny pražských řezníků, byl Václav Vojtíšek. Své poznatky publikoval v průběhu roku 1920 na stránkách novin tehdejšího živnostenského společenstva.¹³¹² Na dlouhou dobu se jednalo o jediné ucelené pojednání o dějinách řezníků v Praze a až počátkem osmdesátých let přispěl svou krátkou statí František Holec.¹³¹³ V nedávné době se dočkali pražští řezníci pozornosti nového badatele, kterým se stal Petr Čornej. Ten na pozadí mocenských ambicí staroměstských řezníků v období husitské revoluce nově zhodnotil nejstarší dějiny řeznických cechů pražského souměstí včetně problematiky jejich počátků.¹³¹⁴ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2005.¹³¹⁵

¹³⁰⁹ Radka HEISLEROVÁ, *Malíři Nového Města*, s. 23–25.

¹³¹⁰ Martin HALATA (ed.), *Kniha protokolů*, s. 171, 177–178, 190.

¹³¹¹ První výskyt řezbářů v soupisech novoměstských cechmistrů pochází už z roku 1666, nadepsaná kolonka však neobsahuje žádné jméno.

¹³¹² Václav VOJTÍŠEK, *Z dějin řemesla řeznického v Praze*, Řeznicko-uzenářské noviny 9, 25. 9. 1920, č. 30, s. 232 (další pokračování statí 2. 10. 1920, č. 31, s. 239–240; 9. 10. 1920, č. 32, s. 247–249; 16. 10. 1920, č. 33, s. 255–257; 23. 10. 1920, č. 34, s. 263–265).

¹³¹³ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech řezníků*, Praha '82, 1982, č. 2, s. 34.

¹³¹⁴ Petr ČORNEJ, *Kočíčka, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb staroměstští řezníci v husitské revoluci*, in: PSH 40, Praha 2012, s. 33.

¹³¹⁵ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech řezníků Praha 1555–1859 (1921)*, inventář AMP, Praha 2005.

Řemeslo řezníků bylo v každodenním životě městské společnosti velice důležitou profesí, neboť zásobovalo městské obyvatelstvo masem. Příslušníci této živnosti měli na starosti obstarání dobytka, který poráželi a dále zpracovávali. Nejčastěji řezníci obstarávali maso hovězí (telecí a volské) a skopové. V případě masa vepřového, kterým se často měšťané zásobovali sami ze svého vlastního hospodářství, bývali řezníci zpravidla přizváni na porážky, na nichž zajišťovali usmrcení a porcování zvířete a zpracování vnitřností.¹³¹⁶ Řezníci patřili v minulosti k těm řemeslům, na něž vznikalo nejvíce hanlivých rčení. To bylo dáno tím, že se řezničtí mistři až do konce 16. století úspěšně bránili prodeji masa na váhu, ale každý kus byl podle kvality ohodnocen samostatně. Snad i proto existovala živnost huntýřů (viz 6.25), jejímiž představiteli byli přespolní řezníci dovážející do města v určité dny v týdnu maso. S podporou městské vrchnosti tím řezníkům vytvářeli alespoň částečnou, nicméně žádoucí konkurenci.

Otázka počátku řeznického cechu v prostoru Starého Města pražského je úzce provázána s otázkou nejstarších cechovních organizací v Čechách. Důvodem je zpráva z roku 1339, v níž podkomoří Oldřich Pflug starší z Rabštejna dosvědčil přísahu představitelů staroměstských řezníků, že jejich nedochovaná práva byla cechu udělena již za vlády krále Přemysla Otakara II.¹³¹⁷ Obecně bývalo na tuto přísahu řezníků nahlíženo zpravidla s opatrností a dosavadní badatelé se vyhýbali jednoznačnému stanovisku, zda se jedná o tvrzení věrohodné, či naopak o podvrh. Před několika lety se však k této problematice znovu vrátil Petr Čornej, který se pokusil o nový pohled na celou problematiku. Dospěl k tomu, že existence privilegií udělená za vlády Přemysla Otakara II. je uvěřitelná, neboť přibližně ze stejné doby pochází i první doklad znojemského řeznického cechu.¹³¹⁸ V každém případě nalezneme řezníky jak v líčení vjezdu Jindřicha Korutanského do Prahy v roce 1308, tak i v soupise devatenácti staroměstských živností z druhé poloviny dvacátých let 14. století. Nepochybně se tak jednalo o jeden z nejstarších pražských cechů. V letech 1337 a 1341 se stala práva staroměstských řezníků základem artikulí nově založených cechů v Českých Budějovicích¹³¹⁹ a v Plzni.¹³²⁰

Vznik novoměstského cechu souvisí až s rozvojem masných krámů v nové části pražského souměstí. K tomu došlo roku 1359, kdy Karel IV. vydal Novému Městu pražskému privile-

¹³¹⁶ Petr ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot*, s. 33.

¹³¹⁷ Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně*, s. 49–50 (č. 46).

¹³¹⁸ Petr ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot*, s. 35.

¹³¹⁹ Josef EMLER (ed.), *RBM IV*, Praha 1892, s. 174 (č. 423).

¹³²⁰ Josef STRNAD (ed.), *Listář*, s. 53–54 (č. 50).

gium na jejich zřízení.¹³²¹ Krámy se rozprostíraly v okolí nynější Lazarské ulice.¹³²² I v tomto případě lze řeznický cech pokládat za nejstarší organizaci na Novém Městě pražském.

Četné doklady řeznických cechů v městech pravobřežní Prahy z 15. století hovoří o významném postavení, kterému se představitelé této profese zejména na Starém Městě pražském těšili. Mohla za to i pověst, jež vznikla patrně v této době. Podle ní staroměstští řezníci svými sekerami prolomili zevnitř bránu v blízkosti masných krámů, čímž umožnili vstup vojsk Jana Lucemburského do Prahy v roce 1310. Pravdivost takového průběhu událostí roku 1310 úspěšně zpochybnil ve své studii Petr Čornej, nicméně tato pověst sehrála v 15. století velmi důležitou úlohu. Vždyť podle ní staroměstští řezníci stáli u počátků králování lucemburské dynastie na českém trůně. To by vysvětlovalo, proč roku 1437 Zikmund Lucemburský udělil staroměstským řezníkům do erbu českého lva.¹³²³ K uvedené pověsti nejvíce upomíná porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440, podle něhož měli řezníci kráčet v čele průvodu zástupců staroměstských cechů a na korouhvi samotné měl být výjev zachycující řezníky při prosekávání městské brány. Roku 1464 se podařilo získat podobné postavení i novoměstským mistrům, kterým král Jiří z Poděbrad udělil po vzoru řezníků na Starém Městě pražském právo kráčet v procesích v čele průvodu.¹³²⁴

Z 15. století se dochovala vůbec nejstarší dochovaná cechovní pokladnice, která náležela novoměstské organizaci.¹³²⁵ Z provenience novoměstského sdružení pochází také nejstarší úřední kniha řeznických cechů započatá v roce 1499.¹³²⁶ Přestože bychom mohli očekávat, že malostranský cech řezníků existoval již před polovinou 15. století (snad dokonce v době předhusitské), první pramennou zmínkou o něm je až zpráva z roku 1476. Tohoto roku tamější řezníci úspěšně napadli koupi krámu v lokalitě, na kterou měla již delší dobu právo jejich profese.¹³²⁷

V době sjednocené pravobřežní Prahy pravděpodobně došlo k dočasnému spojení, které však mělo pouze formální podobu. Nadále si oba cechy držely své výsadní postavení v rámci svého města.

Stejně jako ostatní pražské cechy, museli i pražští řezníci po porážce prvního stavovského povstání odevzdat roku 1547 svá privilegia panovníkovi. Byli však mezi prvními, jimž byla privilegia navráćena. V případě staroměstského cechu tak Ferdinand I. učinil již v roce 1558.

¹³²¹ Bedřich MENDL – Milena LINHARTOVÁ (edd.), *RBM VIII (1358–1363), část I. 1358–1359*, Praha 1954, s. 165–166 (č. 259).

¹³²² Petr ČORNEJ, *Kočíčka, Kurvička, Kokot*, s. 36.

¹³²³ Tamtéž, s. 90.

¹³²⁴ Tamtéž.

¹³²⁵ MMP, inv. č. HD 001 225.

¹³²⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 315.

¹³²⁷ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 920.

Dozvídáme se o tom z pozdějších konfirmací, kde je rovněž uvedeno, že k navrácení došlo i v případě novoměstské organizace, ne však v případě malostranských řezníků.¹³²⁸ V roce 1555, tedy v době kdy byly pražské cechy formálně zrušeny, byly založeny dvě knihy novoměstského cechu. Jednalo se o knihu pamětní a knihu, která evidovala držbu masných krámů.¹³²⁹

Již v Maxmiliánově konfirmaci z roku 1575 se projevuje praxe pražských řeznických cechů, kdy všechny tři cechy využívaly dříve udělená privilegia organizace staroměstské. Ne překvapí nás proto jejich úzká spolupráce v záležitostech privilegií a jejich konfirmací, kterou lze interpretovat jako určitou formu meziměstské organizace. Nadále měl každý cech své vlastní představené, pokladnici, typář, finance i úřední knihy, nicméně společné zájmy řešili dohromady zástupci pražských cechů na společných schůzích. Tak roku 1577 žádali představitelé řezníků tří pražských měst o potvrzení svých artikulí, které císař Rudolf II. následujícího roku konfirmoval.¹³³⁰ Stejná situace nastala i v roce 1652 za panování císaře Ferdinanda III., který tím vyjádřil vděčnost staroměstským a novoměstským řezníkům za pomoc při obraně pravobřežní Prahy proti švédským vojskům.¹³³¹ Již nadcházejícího roku se opět sešli zástupci šech pražských cechů a předložili ke schválení nové články artikulí, na nichž se shodli na společné schůzi.¹³³²

Pouze v záležitosti malostranských jatek vystupoval tamější cech samostatně. Již Ferdinand I. udělil tamější organizaci místo bývalého biskupského dvora v mostecké ulici, aby zde vyrostla jatka. Toto obdarování potvrdil roku 1570 císař Maxmilián II.¹³³³ a následujícího roku vyjádřil arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice souhlas s výstavbou masných krámů v těchto místech.¹³³⁴ Práva na malostranská jatka konfirmoval cechu i Ferdinand III.¹³³⁵

Ze 17. století pochází i jediná kniha z provenience malostranského cechu, která obsahuje zápisy o držbě masných krámů. Zápisy byly do této knihy vloženy i zpětně, proto obsahují informace o držitelích krámů od roku 1499.¹³³⁶ Obsahově stejná kniha byla založena roku 1617 i na Starém Městě pražském.¹³³⁷ Lepší stav pramenů nacházíme opět na Novém Městě pražském, kde byly ve druhé polovině 17. století založeny hned čtyři nové knihy.¹³³⁸ Z po-

¹³²⁸ NA, Stará manipulace, sign. P106/ P 153, k. 1787, fol. 8r–9v.

¹³²⁹ AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 18, 19 (sign. Řezníci 16, 17).

¹³³⁰ NA, Stará manipulace, sign. P106/ P 153, k. 1787, fol. 39r–39v, 68r–69v.

¹³³¹ AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 1 (sign. Řezníci 1a).

¹³³² Tamtéž, inv. č. 2, 3 (sign. Řezníci 1b, 1c).

¹³³³ NA, Stará manipulace, sign. P106/ P 153, k. 1787, fol. 4r–5v.

¹³³⁴ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 13; Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM I*, s. 447–448.

¹³³⁵ NA, Stará manipulace, sign. P106/ P 153, k. 1787, fol. 164r–164v.

¹³³⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2993.

¹³³⁷ Tamtéž, rkp. 2236.

¹³³⁸ AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 20, 22 (sign. Řezníci 18, 20); AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1713, 5846.

čátku 18. století pochází i další dochovaná pokladnice novoměstského cechu s vročením 1717.¹³³⁹

Krátce po vydání generálního patentu konfirmoval císař Karel VI. řezníkům tří pražských měst dosavadní privilegia udělená jim předchozími panovníky. Učinil tak roku 1733.¹³⁴⁰ O rok později povolil vznik cechu hradčanských mistrů, kteří byli sdruženi ve společné organizaci s pekaři.¹³⁴¹ Z roku 1735 pochází dochovaný typář tohoto cechu¹³⁴² a stejného roku byla založena i ústřední kniha, do které se zapisovala veškerá agenda organizace.¹³⁴³ Do období vlády Karla VI. je rovněž datované torzo původní korouhve, která měla mít rozměry nejmeně 5x3 metry.¹³⁴⁴

Činnost cechů pravobřežní Prahy můžeme dobře zkoumat z dochovaných knih, které se pro 18. století dochovaly již ve větším počtu. Na Starém Městě pražském bylo v období před spojením pražských měst založeno 6 knih¹³⁴⁵, na Novém Městě pražském 12.¹³⁴⁶ Z proveniencce malostranské organizace se dochovala pouze již citovaná kniha masných krámů, která má jen omezenou výpovědní hodnotu o fungování cechu. Do roku 1764 je datovaná nejstarší dochovaná pokladnice staroměstského cechu.¹³⁴⁷

Počátek osmdesátých let 18. století představoval pro pražské řeznické cechy těžké období. Do příprav na sjednocení pražských měst zasáhlo rozhodnutí panovníka zrušit cechy některých profesí. Již v červenci roku 1783 vydal Josef II. dvorský dekret, kterým cechy pražských řezníků právně zanikly.¹³⁴⁸ Řemeslo se stalo svobodným a veškeré výsady (včetně práv na masné krámy) byly prohlášeny za neplatné. Tento vývoj znamenal pro všechny pražské řezníky šok zejména s ohledem na významnou pozici jejich cechů, kterou od středověku v pražských městech zastávali. Naštěstí nedošlo k prodeji či zničení starších písemností, protože představitelé zrušených cechů na jejich základě usilovali o znovuoobnovení řeznických organizací. Toho se jim nakonec podařilo dosáhnout.

Pražští řezníci jako jediní představitelé zrušených cechů byli úspěšní a po Josefově smrti byly jejich cechy obnoveny. K tomu došlo už v roce 1791.¹³⁴⁹ Řezníkům se rovněž podařilo dosáhnout toho, že nebyl vytvořen jediný cech s celopražskou působností. Nadále se tak

¹³³⁹ MMP, inv. č. HD 001 222.

¹³⁴⁰ AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 6 (sign. Řezníci 4).

¹³⁴¹ Tamtéž, inv. č. 30 (sign. Řezníci 28).

¹³⁴² AMP, Sbíрка typářů, sign. AMP K III – 380.

¹³⁴³ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 3573.

¹³⁴⁴ MMP, inv. č. HD 001 527/1–2.

¹³⁴⁵ AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 10 (sign. Řezníci 8); AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 4500, 5774, 5775–5777.

¹³⁴⁶ AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 16, 21, 23–25, 28; AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 182, 186, 3470, 4504–4506.

¹³⁴⁷ MMP, inv. č. HD 001 533.

¹³⁴⁸ Johann ROTH, *VAAKBEAIBG IV*, Praha 1800, s. 128–129.

¹³⁴⁹ Tamtéž.

v pramenech setkáváme s cechy na Starém a Novém Městě pražském a na Malé Straně. V ma-lostranské organizaci byli sdruženi i hradčanští mistři. Hned roku 1791 si staroměstský cech pořídil novou korouhev k příležitosti korunovace Leopolda II. českým králem.¹³⁵⁰

Pro nejnovější období máme rovněž k dispozici velké množství knih. Vedle dříve zalo-žených rukopisů, ve kterých se po obnovení pokračovalo, byly v tomto období založeny nové. Na Starém Městě pražském se jedná o 5 nových knih,¹³⁵¹ na Novém Městě pražském rovněž o 5 nových svazků.¹³⁵² Navzdory takto dobře dochované pramenné základně, nemáme k dis-pozici takřka žádný aktový materiál, pouze osobní dokumenty jednotlivých členů. Všechny tato prameny nám však umožňují sledovat řeznické cechy až do konce cechovního zřízení, kdy na jejich činnost navázala živnostenská společenstva jednotlivých pražských částí. Soupis všech hmotných památek řeznických cechů, které jsou dnes uloženy v městském muzeu, pořídil Jan Diviš.¹³⁵³

Z počátku 19. století se rovněž dochovaly knihy vedené židovským cechem řezníků. S ohledem na specifické nároky na přípravu košer masa bylo založení organizace židovských řezníků pochopitelné, přičemž její působnost doložil Tobias Jakobowitz už pro 18. století.¹³⁵⁴ První dochovaná kniha však byla založena až z roku 1810 a evidovala dekrety týkající se židovských cechů.¹³⁵⁵ Postupně k ní přibýly ještě další tři účetní knihy, které nám dnes zpro- středkovávají vzhled do fungování této organizace a zároveň mapují její existenci až do konce cechovního zřízení.¹³⁵⁶

6.112 Sedláři

latinsky: *sellatores*

německy: *Sattler*

Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.¹³⁵⁷

Přestože jsou sedláři tradičně pokládáni za kožedělné řemeslo, jejich práce se neomezovala pouze na tento materiál. Sedla, která vyráběli, se často skládala z dřevěné konstrukce, která byla potahovaná látkou nebo kůžemi, v některých místech byla pro větší pohodlí i vycpávána.

¹³⁵⁰ MMP, inv. č. HD 001 526.

¹³⁵¹ AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 8, 11, 12; AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 4501, 4503.

¹³⁵² AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 26, 27; AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 4507–4509.

¹³⁵³ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 86–93.

¹³⁵⁴ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

¹³⁵⁵ AMP, Cech řezníků Praha, inv. č. 31 (sign. Řezníci 29).

¹³⁵⁶ Tamtéž, inv. č. 32–34 (sign. Řezníci 30–32).

¹³⁵⁷ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech sedlářů Praha 1663–1814*, inventář AMP, Praha 2007.

Své výrobky mnohdy vykládali jeleními parohy nebo kostmi.¹³⁵⁸ Časté spory s uzdáři pramenily z míry řemenů, které směli sedláři pro koňský postroj vyrobit. Se sedláři byli ve středověku organizováni i *lukaři* (viz 6.64), neboť dřevěné luky, které vyráběli, dále sedláři potahovali kůžemi a případně zdobili rohovinou.

Ze vzájemných sporů mezi sedláři a uzdáři z konce 14. století se dozvídáme o novoměstské organizaci obou těchto řemesel. K urovnání došlo již v roce 1391.¹³⁵⁹ Můžeme proto odmítnout, že v této době existoval společný cech ševců nováků, sedlářů a uzdářů, neboť ševcovské artikule z roku 1391, o něž Zikmund Winter opíral svůj výrok, neobsahují žádnou zmínku o dalších přidružených profesích.¹³⁶⁰ Existoval tedy samostatný cech sedlářů, který roku 1410 rozšířil svou působnost i na malostranské mistry.¹³⁶¹ Ze vzájemného usnesení se poprvé dozvídáme i o lukařích, kteří měli působit ve společné organizaci se sedláři. V průběhu husitských válek došlo patrně k rozpadu meziměstské organizace (resp. malostranská organizace v důsledku vyplenění Malé Strany zanikla), proto se roku 1451 při vydání nových artikulí novoměstskému cechu s malostranskými mistry v textu nesetkáváme.¹³⁶²

První doklady o staroměstských sedlářích máme až z roku 1425, kdy obdobně jako před necelými třiceti lety na Novém Městě pražském došlo i zde k rozsouzení vzájemných sporů mezi sedláři a uzdáři. Kromě porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440, kde nacházíme samostatně zorganizované sedláře pod korouhví platněřů, nemáme pro zbytek 15. století žádné další zprávy o vývoji tohoto cechu.

V počátečních letech 16. století se poprvé setkáváme s meziměstským cechem Starého a Nového Města pražského,¹³⁶³ který trval i po opětovném rozdělení měst pravobřežní Prahy v roce 1528. K potvrzení dříve udělených privilegií meziměstského cechu staroměstských a novoměstských sedlářů došlo na počátku 17. století, kdy tak roku 1609 učinil císař Rudolf II.¹³⁶⁴ Z úvodu panovníkova potvrzení se ostatně dozvídáme o skutečnosti, že se cechu dosud královského potvrzení nedostalo, což vysvětluje absenci navrácení zabavených privilegií Ferdinandem I. Zajímavostí vývoje sedlářského meziměstského cechu je, že zatímco staroměstská část sdružovala pouze sedláře, na Novém městě pražském víme, že členy společného cechu byli v šedesátých a osmdesátých letech 16. století i uzdáři (viz 6.140). Tento poznatek vyplývá z tamějších soupisů cechmistrů.

¹³⁵⁸ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2083, fol. 293r–294r, Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 460.

¹³⁵⁹ Zikmund Winter, *Dějiny řemesel*, s. 574.

¹³⁶⁰ Tamtéž, s. 212.

¹³⁶¹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2100, fol. 264r–264v.

¹³⁶² Tamtéž, rkp. 2083, fol. 293r–294r, Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 459–462.

¹³⁶³ Zprávu datoval Zikmund Winter jednou do roku 1501 a podruhé do roku 1503. Zikmund Winter, *Dějiny řemesel*, s. 619, 759.

¹³⁶⁴ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 460r–466r.

Odlišná byla situace u malostranského cechu, který byl právně obnoven Ferdinandem I. roku 1562, jak se dozvídáme z pozdějších konfirmací; samostatný cech sedlárů tedy musel existovat již před polovinou 16. století. Už nadcházejícího roku po navrácení privilegií si organizace pořídila nový typář.¹³⁶⁵ Artikule malostranské organizace byly konfirmovány jak Rudolfem II. roku 1609, tak Ferdinandem II. roku 1628.¹³⁶⁶

Je pozoruhodné, že navzdory meziměstskému charakteru organizace sedlářských mistrů pravobřežní Prahy, byl novoměstský cech na rozdíl od staroměstského společný i pro pasíře. To vysvětluje ze soupisů tamějších cechmistrů z let 1637–1674.

Roku 1741 konfirmovala Marie Terezie artikule společnému cechu Starého a Nového Města pražského¹³⁶⁷ a ještě téhož roku si cech nechal pořídit pokladnici s tímto vnočením.¹³⁶⁸ Přestože se jednalo o společný cech staroměstských a novoměstských mistrů, pochází z tohoto období dochovaný typář, který se podle svého opisu hlásí pouze k novoměstské organizaci.¹³⁶⁹

V důsledku vytvoření sjednocené Prahy došlo ke spojení obou pražských organizací, přičemž jedna sdružovala mistry pravobřežní a druhá mistry levobřežní Prahy. Celopražský cech začátkem roku 1785 předložil své účetnictví za poslední léta kontrole magistrátu.¹³⁷⁰

S ohledem na skutečnost, že se z cechovního archivu dochovaly pouze písemnosti ze 17. a 18. století, musíme pro rekonstrukci vývoje v nejmladší etapě vývoje využít písemnosti nadřízených orgánů. Jedná se zejména o magistrátní soupisy z přelomu 18. a 19. století a schematismy z let 1805–1851. Sedlářská organizace se vyskytuje ve všech těchto pramenech. Vezmeme-li v potaz množství cechovních předmětů, které do městského muzea předalo společenstvo pražských sedlárů, lze usuzovat, že organizace působila až do zrušení cechů v roce 1860.

6.113 Sítaři

německy: *Siebmacher*

staročesky: *řešetáři*

Sítaři vyráběli v minulosti síta (staročesky řešeta) sestávající z dřevěných ráků s kovovými strunami či vlasy a zároveň hřebeny na tkaní, přičemž Zikmund Winter ve svém výkladu

¹³⁶⁵ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 200.

¹³⁶⁶ AMP, Cech sedlárů Praha, inv. č. 1 (sign. Sedláři 3).

¹³⁶⁷ Tamtéž, inv. č. 2 (sign. Sedláři 1).

¹³⁶⁸ Jan DIVÍŠ, *Pražské cechy*, s. 94–95.

¹³⁶⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 201.

¹³⁷⁰ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

důsledně rozlišoval sítaře a řešetáře. Zatímco řešetáři byli podle něj řemeslem „od dřeva“, sítaři obstarávali práci se strunami a vlasy.¹³⁷¹ V praxi se však v pramenech setkáváme s používáním výrazů sítař a řešetář v synonymním poměru. Domnívám se proto, že se jedná o dvojí označení buď totožného či velmi podobného řemesla.

V pražském souměstí existoval cech pouze na Starém Městě pražském, který v roce 1596 obdržel od purkmistra a městské rady nová statuta. Navzdory tomuto jednoznačnému dokladu existence organizace již na konci 16. století, se až do třicátých let 17. století nesetkáváme s jeho představiteli v soupisech staroměstských cechmistrů. Poprvé jsou v nich představení sítařského cechu zapsáni až k roku 1637 a od tohoto roku se cechmistři sítařů objevují pravidelně. Tyto poznatky lze vysvětlit pouze jurisdikční podřízeností tohoto cechu některému z nižších městských úřadů (snad šestipanskému úřadu) v prvních desetiletích jeho existence. O tom však chybí jiné doklady.

Až do spojení pražských měst roku 1784 můžeme sledovat sítařskou organizaci pouze v soupisech staroměstských cechmistrů. Je možné, že staroměstská organizace sdružovala všechny pražské mistry, neboť toto řemeslo nepatřilo mezi početně hojně zastoupená. Zároveň však nemůžeme existenci cechů v ostatních pražských městech zcela vyloučit. Jisté je pouze to, že v dubnu roku 1785 předložil spojenému magistrátu své účty za předchozí léta cech sítařů všech tří pražských měst.¹³⁷² Na tyto zprávy navazují dochované cechovní knihy vedené od roku 1787,¹³⁷³ jejichž založení by mohlo naznačovat určitou organizační změnu, snad v návaznosti na spojení pražských měst.

Další působnost cechu můžeme podrobně sledovat jednak ve zmíněných knihách, jednak v účetní knize vedené od roku 1807.¹³⁷⁴ Sítařská organizace se rovněž objevuje i v dalších soupisech cechů z přelomu 18. a 19. století a po roce 1805 ve schematismech. V těchto pramenech vystupuje až do roku 1835, neboť cech zanikl následujícího roku v rámci redukce cechovních živností českým guberniem. Jak je však patrné, cech zanikl pouze po právní stránce, v praxi existoval i nadále jako předchůdce živnostenských společenstev druhé poloviny 19. století. Tento vývoj je nejzřetelnější v zápisech již zmíněné účetní knihy.

¹³⁷¹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 570.

¹³⁷² AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹³⁷³ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 3455, 3456.

¹³⁷⁴ Tamtéž, rkp. 3454

6.114 Skalníci

latinsky: *latomi, fractores lapidum*německy: *Steinbrecher*

Tématu pražského lomařství se dlouhodobě věnuje Václav Rybařík, který se ve svých studiích zabýval rovněž organizací strahovských skalníků. Studie, jež vycházely na stránkách periodika *Kámen*, autor vydal znovu, tentokrát uspořádané do celistvého sborníku.¹³⁷⁵

Výrazem skalník byli v minulosti označováni jednak dělníci, kteří pracovali v lomech na těžbu stavebního kamene (zejména vápence nebo opuky), ale zároveň i jejich majitelé či pronajímatelé.¹³⁷⁶ V pražském prostředí se lomy nacházely v bezprostřední blízkosti malostranských hradeb na Petříně (v místech nad Strahovem), proto se skalníci vykytovali i v pražských městech.

Pražští skalníci byli nejpozději na počátku 16. století sdruženi v organizaci. Z roku 1501 pochází první řád, který vedle jiných záležitostí stanovoval i ceny za výkup kamene. Vrchní jurisdikce nad skalníky petřínské skály náležela do pravomoci šestipanského úřadu, který svěřil přímý dohled cechmistrům cechu kameníků a zedníků. Těm rovněž skalníci podléhali jurisdikčně, coby první soudní instanci v případných sporech. Tento řád byl potvrzen roku 1526.¹³⁷⁷

Roku 1587 došlo v organizaci cechu pražských skalníků k významné změně. Zmíněného roku přešli skalníci pod jurisdikci strahovského opata Jana Lohela, který záhy upravil podmínky těžby, zpracování i prodeje těženého kamene. Tento dokument byl pojmenován stejně jako organizace „*Řád skály petřínské*“. Zároveň bylo stanoveno, že starší skalníci skládali přísahu do rukou opata strahovských premonstrátů.¹³⁷⁸

Soupisy těchto přísah jsou známy přinejmenším do roku 1637.¹³⁷⁹ O organizaci skalníků po tomto roce bohužel není nic známo.

¹³⁷⁵ Václav RYBAŘÍK, *Pražští skalníci, kameníci a sochaři*, Praha 2017.

¹³⁷⁶ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 497–498.

¹³⁷⁷ Tamtéž, s. 591.

¹³⁷⁸ Václav RYBAŘÍK, *Z minulosti pražských lomů 1. Petřín*, in: *Pražští skalníci, kameníci a sochaři*, Praha 2017, s. 18.

¹³⁷⁹ Tamtéž.

6.115 Skláři

latinsky: *parantes vitrae, vitreatores*německy: *Glaser, Glasmacher, Glasmeister*

Přestože pražské souměstí nepatří mezi všeobecně známá historická střediska výroby skla, lze i na jeho území doložit několik bývalých skláren. Téma pražské výroby skla a dalších skleněných produktů, jakož i jeho následné distribuce se proto stalo námětem bádání Jitky Lněničkové, která se soustavně této problematice věnuje. Výsledkem byly dvě statě z let 2003 a 2008, které jednak pojednávají o vývoji sklářství a sklenářství v Praze, jednak přináší jmenový soupis všech doložených pražských řemeslníků v této oblasti výroby. Pro vedený výzkum je důležitá zejména první z nich, jež byla věnována období do roku 1860, tedy do zániku cechů.¹³⁸⁰

Sledování vývoje sklářského řemesla ve středověku a raném novověku je ztíženo dobovou terminologií, neboť užívané výrazy dlouho nerespektovaly rozdíl mezi sklářem (výrobcem skleněných tabulek a nádob v hutí) a sklenářem (výrobcem skleněných výplní oken v dílně). Jak středověký latinský výraz *vitreator*, tak i mladší německé označení *Glaser* nelze vždy jednoznačně přiřadit k jedné či druhé profesi. K ustálení došlo až na sklonku 17. století, kdy se pro skláře trvale ujalo označení *Glasmacher* či *Glasmeister* a pro sklenáře *Glaser* a *Glasermeister*. Jednoznačné však bylo ve středověku pro skláře určení „*parans vitra*“ nebo „*vitra parare*“.¹³⁸¹

Sklářská produkce byla v minulosti poměrně široká. Sklářští mistři vyráběli jak skleněná kolečka, která následně sklenáři zasazovali do oken, tak i tabulová skla, zrcadla, sklenice na pití, destilační nádoby, láhve, konvice a soudky. Určitým specifikem jejich výroby byla i tzv. skla prohlédací, tedy skla dioptrická.

Na rozdíl od sklenářů nebyli skláři ve středověku ani v raném novověku organizováni v malířských ceších a v podstatě můžeme spekulovat o tom, zda vůbec nějaká organizace sklářů existovala. Ojedinelá zpráva o jejich cechu proto pochází pouze od Zikmunda Wintera, který uvedl, že počet sklářů v Praze po třicetileté válce vzrostl natolik, že vytvořili cech.¹³⁸² Toto zjištění však nenachází oporu v dalších pramenech ani literatuře. Zůstává proto otázkou pro další výzkum, zda sklářské hutě vytvářely v minulosti prostor pro organizaci v nich pracujících sklářů, založené na cechovních principech či zda se jednalo o řemeslo ve své podstatě svobodné.

¹³⁸⁰ Jitka LNĚNIČKOVÁ, *Pražští sklenáři, skláři, rytci, brusiči, malíři a obchodníci sklem činní v Praze (I. část – do roku 1861)*, in: *Historica Pragensia* 1, Praha 2003, s. 93–264.

¹³⁸¹ Jitka LNĚNIČKOVÁ, *Pražští sklenáři*, s. 93–94.

¹³⁸² Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 530.

6.116 Sklenáři

latinsky: *vitreatores*německy: *Glaser, Glasermeister*

Obdobně jako v případě sklářů je i pro dějiny pražských sklenářů dosud nejobsáhlejším příspěvkem studie Jitky Lněničkové, která pojednává o všech řemeslech účastnících se výroby skla a skleněných výrobků včetně jeho dalšího zkrášlování i distribuce na území pražského souměstí.¹³⁸³ Obsáhlá studie je doplněna i jmenným soupisem všech doložených řemeslníků do roku 1860. V souvislosti s řemeslnickou symbolikou se dějinami pražských sklenářů zabýval i Jaroslav Jásek.¹³⁸⁴ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2006.¹³⁸⁵

Již v oddíle u sklářů bylo pojednáno o terminologických obtížích při rozlišování obou profesí ve středověku a raném novověku (viz 6.115). Je proto záhodno zde zmínit dvě latinská slovní spojení, která v minulosti jednoznačně označovala sklenářskou práci. Jsou jimi fráze „*vitra laboravit*“ a „*de labore vitrorum*“.¹³⁸⁶

Přestože pražští sklenáři nikdy nebyli členy cechů sdružující stavební profese, svou hlavní výrobní činností se mezi stavební řemesla nesporně řadí. Hlavní náplní práce sklenářů totiž byla ve středověku a raném novověku tvorba skleněných výplní oken, resp. zasazování malých terčovitých skleněných tabulek spojených olovem do dřevěných okenních ráků požadovaných rozměrů. Toho jsou krásným dokladem nařízené mistrovské kusy v artikulích 16. a 17. století. Od 17. století však sledujeme odklon od tradičního zasklívání do olova ve prospěch tabulkového skla zasazovaného přímo do dřevěných ráků, tedy dnešního způsobu výplně oken.

Již od nejstaršího období nacházíme pražské sklenáře organizované v původním náboženském bratrstvu sv. Lukáše po boku malířů a dalších uměleckých profesí. První přímé doklady o sklenářích v malířském bratrstvu pochází ze sedmdesátých a osmdesátých let 14. století.¹³⁸⁷ Jejich účast v tomto sdružení lze snad vysvětlit existencí výrobců vitráží, kteří se v pramenech vyskytují pod označením „*vitreator et pictor*“ a jež obě řemesla kombinovala. Záhy se však sklenáři v malířském bratrstvu plně etablovali a již listina z roku 1387 vydaná tomuto sdružení rychtářem a konšely Nového Města pražského je adresovaná pražským malířům, štítařům

¹³⁸³ Viz poznámka č. 1380.

¹³⁸⁴ Jaroslav JÁSEK, *Řemeslo skleněných čoček*, in: Heraldická ročenka 1995, Praha 1995, s. 91–98.

¹³⁸⁵ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech sklenářů Praha 1740–1866*, inventář AMP, Praha 2006.

¹³⁸⁶ Jitka LNĚNIČKOVÁ, *Pražští sklenáři*, s. 94.

¹³⁸⁷ Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Cechovní kniha pražských malířů*, s. 30.

a sklenářům.¹³⁸⁸ Od této doby proto lze předpokládat postavení sklenářů ve společné organizaci coby druhého cechovního řemesla vedle malířů (štítařské řemeslo totiž v průběhu 15. století zaniklo), které sledujeme i nadále v pramenech 15. a 16. století.

Vývoj sklenářů v 15. a 16. století byl pevně spjat s organizací malířských cechů pražských měst, proto je o tomto období obšírněji pojednáno v pasáži věnované malířům (viz 6.65). Změnu přineslo až 17. století, kdy došlo jednak k rozpadu meziměstské organizace uměleckých řemesel, jednak k vyvázání sklenářů z jejich dosavadních úzkých vazeb na malířské cechy. Snahy o emancipaci sklenářů předznamenal spor z let 1593–1596 o jejich postavení v rámci společného sdružení, který mohl být důsledkem emancipačních snah krumplířů.¹³⁸⁹

Jako první se ze společného meziměstského cechu prokazatelně vyvázali malostranští sklenáři, jejichž samostatné organizaci vydal tamější purkmistr a městská rada artikule již v roce 1629.¹³⁹⁰ Jejich statuta záhy potvrdil i samotný panovník Ferdinand II., který tak učinil roku 1633.¹³⁹¹ S tímto sousledem událostí však nekorespondují dochované soupisy malostranských cechmistrů z let 1631 a 1634, v nichž nalézáme (snad z určité setrvačnosti) sklenáře ve společném cechu s malíři. Od roku 1637 jsou však už sklenáři uváděni samostatně. Výjimku tvoří pouze léta 1650, 1653 a 1661, kdy byli opět zapsáni sklenářští cechmistři společně s malířskými. V každém případě lze odmítnout tvrzení, že ke konečnému osamostatnění malostranských sklenářů došlo roku 1675,¹³⁹² či že k vytvoření samostatného cechu vůbec nedošlo.¹³⁹³

Kdy přesně došlo k osamostatnění staroměstských sklenářů, není dodnes zcela jasné. Obecně je přijímán rok 1613 jako první doklad samostatného cechu, neboť z uvedeného roku pochází zápis, který našel Zikmund Winter ve staroměstské soudní knize, kde vystupují „*starší sklenáři a krumplíři*“.¹³⁹⁴ Jedná se však o chybnou interpretaci, neboť sklenáři a krumplíři se v rámci společné organizace s malíři těšili určité autonomii. Mohli proto v zápisech figurovat bez uvedení malířů. Z editované cechovní knihy malířského sdružení z let 1600–1656 však zřetelně vysvítá, že sklenáři (i krumplíři) byli po celou první polovinu 17. století jeho řádnými členy. Dalším rokem, který je v souvislosti s osamostatněním staroměstských sklenářů uváděn, je 1674.¹³⁹⁵ S tímto poznatkem však nekorespondují soupisy staroměstských

¹³⁸⁸ Hana PÁTKOVÁ, *Pražské malířské sdružení*, s. 12–13.

¹³⁸⁹ Martin HALATA, *Cech kolem roku 1600*, s. 27.

¹³⁹⁰ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 570r–575r.

¹³⁹¹ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 160, k. 1788, s. f.

¹³⁹² Toto tvrzení je současnými badateli přebíráno z výpisů Pavla Bedřicha Fahrenschona, který je pořídil v 18. století z dnes nedochovaných knih. Vít VLNAS, *Sen o staré slávě*, s. 37; Radka HEISSLEROVÁ, *Malířský cech*, s. 20.

¹³⁹³ Jitka LNĚNÍČKOVÁ, *Pražští sklenáři*, s. 103.

¹³⁹⁴ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 524.

¹³⁹⁵ Martin HALATA, *Cech kolem roku 1600*, s. 27.

cehmistrů z 1674–1689, v nichž jsou sklenáři uváděni ve společném cechu s malíři a krumplíři. Poprvé se samostatně objevují sklenářští cechmistři až roku 1694, na což navazuje souvislá řada sklenářských představených. I samotný zápis z roku 1694 je však problematický, neboť po boku sklenářů byli zapsáni rovněž krumplíři, kteří ve skutečnosti nadále zůstávali ve společné organizaci s malíři. Je zřejmé, že se na tento typ pramene v případě sklenářů nemůžeme plně spolehnout. Důležitou roli zde může sehrát jiný pramen, kterým je dochovaná cechovní pokladnice z roku 1677.¹³⁹⁶ Běžně se uvádí, že patřila cechu na Novém Městě pražském,¹³⁹⁷ nicméně na její přední desce jsou uvedena tři jména patřící snad představeným cechu. Prozatím se mi podařilo dohledat dvě z nich, přičemž Jan Moser je uváděn jako jeden z cechmistrů společného cechu malířů, krumplířů a sklenářů na Starém Městě pražském v letech 1666–1684 a Jan Trener v roce 1689. Je tedy nasnadě, že se jednalo o cechovní pokladnici organizace staroměstské a že rok 1677 můžeme pokládat za nejstarší jednoznačný doklad její existence. Časová souslednost by rovněž hovořila pro tvrzení o vzniku cechu již v roce 1674. V jeho čele stanuli tři muži – Jan Moser, Jan Trener a Jiří Hainfelner, přičemž přední cechmistr (nejprve Jan Moser a po něm Jan Trener) byli uváděni ještě po nějaký čas mezi představenými malířské organizace. Na Novém Městě pražském k osamostatnění sklenářů z tamějšího malířského sdružení v 17. století nedošlo.

K další organizační změně došlo až v první polovině 18. století, a to v souvislosti se snahou o konfirmaci stávajících statut jednotlivých cechů. Císař Karel VI. se totiž rozhodl dosavadní sklenářské cechy sloučit a vytvořit organizaci sdružující mistry ze všech pražských měst. Učinil tak roku 1740, kdy konfirmoval nové artikule sjednocenému cechu sklenářů tří pražských měst.¹³⁹⁸ Domnívám se, že dva nedatované typáře, které se dochovaly ve sbírce městského archivu, byly pořízeny sjednocenou organizací krátce poté.¹³⁹⁹ Místní vymezení cechu na prostor tří pražských měst muselo reflektovat skutečnost, že hradčanští mistři byli od roku 1734 sdruženi ve společné organizaci spolu s hrnčíři, zámečníky, hodináři malých hodin a truhláři.¹⁴⁰⁰

Sjednocení pražských měst v roce 1784 proto dokončilo původní záměr Karla VI., neboť od poloviny osmdesátých let 18. století byli skutečně všichni pražští sklenáři organizováni v jediném cechu.

¹³⁹⁶ MMP, inv. č. HD 001 238.

¹³⁹⁷ Jitka LNĚNIČKOVÁ, *Pražští sklenáři*, s. 103.

¹³⁹⁸ AMP, Cech sklenářů Praha, inv. č. 1 (sign. Sklenáři 1).

¹³⁹⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 204, 115.

¹⁴⁰⁰ AMP, Cech truhlářů Praha, inv. č. 3 (sign. Truhláři 4).

Velké množství dochovaných úředních knih je dokladem další existence cechu až do konce cechovního zřízení.¹⁴⁰¹ S tím korespondují i poznatky ze soupisů městské vrchnosti a schematicismů. Dochovaná statuta živnostenského společenstva sklenářů a brusičů skla z roku 1860 poodkrývají bezprostřední přerod cechu v živnostenské společenstvo.¹⁴⁰²

Sládci viz pivovarníci

6.117 Sladovníci

latinsky: *braseatores*

německy: *Mälzer, Melzer, Melzmacher*

Jednu z prvních odborných prací věnovaných problematice právovárečných měšťanů sepsal již na počátku 20. století Otto Wilhelm Peterka.¹⁴⁰³ Na počátku dvacátých let 20. století se obrátilo tehdejší pivovarnické společenstvo s prosbou o zpracování dějin sladovnických cechů na tehdejšího adjunkta městského archivu Václava Vojtíška. Výsledkem této spolupráce byla řada příspěvků otištěných v časopise *Sládek*.¹⁴⁰⁴ Velmi důležitou statí je studie Josefa Janáčka, který popsal obecné tendence ve vývoji pivovarnictví a jeho proměny v 16. století.¹⁴⁰⁵ V novějším období se setkáváme se statěmi o sladovnické heraldice, jejichž autory byli Jaroslav Jásek¹⁴⁰⁶ a Jakub Hrdlička.¹⁴⁰⁷ Na závěr uveďme ještě dvě studie, v první se Martin Nodl navrátil k právu na vaření piva ve středověku,¹⁴⁰⁸ ve druhé zase Petr Čornej zkoumal mocenský vzestup sladovníků v průběhu 15. století.¹⁴⁰⁹ Literatura týkající se novověké správy vaření piva osmipanskými úřady a s ní spojený přehled o archivních materiálech, který vzešel z činnosti těchto úřadů, je uveden v oddíle věnovaném nákladníkům vaření piva (viz 6.75).

Právo na vaření piva bylo původně výsadou, která patřila veškerému městskému obyvatelstvu. Postupem času se však tento okruh zúžil na tzv. právovárečné měšťany. Vzhledem ke

¹⁴⁰¹ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 5786–5796, 5798–5803.

¹⁴⁰² AMP, Cech sklenářů Praha, inv. č. 2 (sign. Sklenáři 2).

¹⁴⁰³ Otto Wilhelm PETERKA, *Die bürgerlichen Braugerechtigkeiten in Böhmen. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung*, Praha 1917.

¹⁴⁰⁴ Viz poznámka č. 13.

¹⁴⁰⁵ Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Rozpravy Československé akademie věd 69, 1959, č. 1.

¹⁴⁰⁶ Jaroslav JÁSEK, *Sladovnická symbolika*, in: HR 1985, Praha 1985, s. 69–85.

¹⁴⁰⁷ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 124–134.

¹⁴⁰⁸ Martin NODL, *Sociální aspekty středověkého městského pivovarnictví*, in: DP 25, Praha 2007, s. 53–67.

¹⁴⁰⁹ Petr ČORNEJ, *Kočíčka, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb staroměstští řezníci v husitské revoluci*, in: PSH 40, Praha 2012, s. 7–129.

skutečnosti, že řada měšťanů se živila jinou profesí a pivo si vařila jen pro svou vlastní potřebu či drobný přivýdělek, došlo k tomu, že takoví měšťané začali využívat služeb řemesel, která se specializovala na určitou část vaření piva. Jednalo se zejména o sladovníky připravující slad a pivovarníky neboli sládky (viz 6.92), kteří pivo přímo vařili. Zatímco někteří měšťané technologii vaření piva ovládali, naopak všichni byli závislí na přípravě sladu sladovníky. A právě tato závislost vedla sladovníky k pokusům získat monopol na celý proces vaření piva, což jim bylo s ohledem na právovárečné právo až do počátku 16. století odpíráno. I poté se však jednalo pouze o pivo určené na trh, pivo pro vlastní potřebu si mohli právovárečníci vařit v omezené míře i nadále.

První doklad o organizaci sladovníků pochází z druhé poloviny dvacátých let 14. století, neboť sladovníky nacházíme v soupise devatenácti staroměstských živností. Jejich výskyt v tomto prameni koresponduje s tím, že v roce 1330 došlo k prvnímu úspěšnému pokusu zúžit okruh možných výrobců sladu na měšťany Starého Města pražského, tedy pouze na osoby tam vlastníci dům.¹⁴¹⁰ Za vlády Václava IV. poprvé vznesli staroměstští sladovníci požadavek na ovládnutí monopolu vaření piva, čímž by byli výrazně poškozeni právováreční měšťané. Král, vědom si této skutečnosti zamítl sladovnické pokusy, čímž na necelé století učinil přítrž obdobným snahám.¹⁴¹¹

Ke sklonku 14. století se rovněž datuje první zmínka o cechu sdružujícím novoměstské sladovníky. Přestože již Karel IV. nařídil po založení Nového Města pražského přesídlení pražských sladovníků a pivovarníků do této nové části pražského souměstí,¹⁴¹² nedošlo k důslednému naplnění tohoto příkazu a i nadále zůstával cech staroměstských sladovníků významnou organizací v rámci celé Prahy. Na Novém Městě pražském však také došlo k cílému rozvoji sladovnictví a pivovarnictví a na počátku 15. století zde obě profese byly početněji zastoupené, než tomu bylo v prostoru Starého Města pražského.¹⁴¹³ Z roku 1397 je známa roztržka ve společné organizaci novoměstských krejčích, truhlářů, rybářů a sladovníků o znamení na svících.¹⁴¹⁴ Po důsledném právním rozboru této kauzy Vladimírem Janem Sedlákem,¹⁴¹⁵ je cechovní charakter společného sdružení prokazatelný. Obecně je sice přijímáno, že na Novém Městě pražském došlo k založení sladovnického cechu až roku 1456, kdy městská rada potvrdila artikule tamější organizace, nicméně novoměstští sladovníci byli organizováni už na sklonku předcházejícího století.

¹⁴¹⁰ Hermenegild JIREČEK (ed.), *Codex iuris Bohemici II/3*, Praha 1889, s. 307–308 (č. 8).

¹⁴¹¹ Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví*, s. 6.

¹⁴¹² Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM I*, s. 72–76 (č. 48), 83–85 (č. 50).

¹⁴¹³ Martin NODL, *Sociální aspekty*, s. 56.

¹⁴¹⁴ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 230.

¹⁴¹⁵ Vladimír Jan SEDLÁK, *O počátcích erbů*, s. 15–18.

Další zprávy o sladovnických ceších pochází z období kolem poloviny 15. století. Pro staroměstský cech je to porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům, kde sladovníci vystupují jako korouhevní řemeslo. Novoměstskému (již samostatnému) cechu sladovníků byla roku 1456 potvrzena nová statuta¹⁴¹⁶ a do roku 1466 je datovaný otisk pečete sladovnického cechu na Malé Straně.¹⁴¹⁷ V případě staroměstského a novoměstského cechu se jednalo o společnou organizaci i pro pivovarníky (viz 6.92) a pivní vozataje (viz 6.144), jak vyplývá jednak z jejich příslušnosti ke korouhvi staroměstských sladovníků, jednak z textu artikulí novoměstského cechu. Jak však vysvítá z textu těchto statut, byla pivovarníkům v rámci sladovnického cechu přiznána určitá míra autonomie.

V roce 1477 vznesla sladovnická organizace Starého Města pražského znovu požadavek na výhradní právo vařit pivo pouze pro členy cechu. Král Vladislav II. Jagellonský potvrdil starší rozsudek Václava IV., čímž opětovně odsoudil snahy cechmistrů k nezdaru. Jediným ústupkem krále bylo přiznání monopolního práva na výrobu sladu sladovnickým cechům.¹⁴¹⁸

Na přelomu 15. a 16. století se setkáváme se snahou sladovníků připojit k cechu všechny právovárečné měšťany. Tato snaha vyvrcholila přerodem staroměstského sladovnického cechu do cechu nákladnického (viz 6.75), který byl nejpozději od roku 1512 spravován osmipanským úřadem.¹⁴¹⁹ S tímto přerodem došlo i k omezení práva na vaření piva určeného k prodeji pouze na členy nákladnického cechu.¹⁴²⁰

Obdobně jako staroměstský cech se pokusila novoměstská organizace za vlády Vladislava II. Jagellonského ovládnout monopol na výrobu piva, avšak i v tomto případě král důsledně rozhodl ve prospěch ochrany právovárečných měšťanů.¹⁴²¹ Během sjednocení pravobřežní Prahy došlo i ke spojení sladovnických cechů, které bylo pouze dočasné, o čemž svědčí vzájemný spor o cechovní dům z roku 1530.¹⁴²² V době spojené pravobřežní Prahy byl sladovnický cech patrně spravován staroměstským osmipanským úřadem. Lze proto usuzovat, že po roce 1528 došlo k vytvoření obdobného úřadu i na Novém Městě pražském. Od roku 1528 totiž nacházíme v soupisech tamějších cechmistrů vždy starší sladovníky v počtu osmi osob.

K přeměně sladovnického cechu v nákladnický došlo pod vlivem událostí na Starém a Novém Městě pražském i na Malé Straně. Sledovat však můžeme v pramenech pouze terminologickou proměnu, která proběhla v soupisech cechmistrů v sedmdesátých letech 16. století.

¹⁴¹⁶ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2083, fol. 294v–296r; Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 467–470.

¹⁴¹⁷ Miroslav MILEC, *Cechovní pečete I*, s. 132 (tab. 407).

¹⁴¹⁸ František PALACKÝ (ed.), *Nálezy soudu komorního*, in: AČ 4, Praha 1846, s. 318–319 (č. 93).

¹⁴¹⁹ Jaroslava MENDELOVÁ, *Osmipanský úřad*, s. 91.

¹⁴²⁰ Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví*, s. 13.

¹⁴²¹ Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Registra soudu komorního*, in: AČ 9, Praha 1889, s. 467–468 (č. 589).

¹⁴²² Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 127.

S ohledem na skutečnost, že v této části pražského souměstí nedošlo k vytvoření osmipan-
ského úřadu, jsou možnosti dalšího zpřesnění těchto procesů minimální.

O dalším cechovním vývoji sladovníků v rámci nákladnických cechů je pojednáno v oddíle
věnovaném nákladníkům vaření piva (viz 6.75).

Sochaři viz řezbáři

6.118 Soukeníci

latinsky: *pannifices*

německy: *Tuchmacher*

Zásadním dílem shrnující vvoj českého soukenictví ve středověku je práce Františka Grau-
se,¹⁴²³ na kterou navázal svým příspěvkem mapujícím nadcházející období na přelomu středo-
věku a raného novověku Josef Janáček.¹⁴²⁴ Z novější literatury připomeňme alespoň příspěvek
Jakuba Hrdličky k heraldice pražského soukenického cechu.¹⁴²⁵ Fond cechu uložený v měst-
ském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2006.¹⁴²⁶

O soukenictví se ve starší literatuře mluví jako o jednom z mála oborů, ve kterém došlo
k dělbě práce. Na jedné straně zde byla soukenická dílna, kde jednotlivé přípravné procesy za-
jišťovala specializovaná čeleď a hlavní část soukenický mistr, na straně druhé existovala insti-
tuce kraječů sukna (viz 6.53), kteří zajišťovali distribuci hotových látek.¹⁴²⁷ Na rozdíl od ji-
ných řemeslných odvětví tedy nebylo soukeníkům dovoleno prodávat své výrobky přímo
spotřebiteli, nýbrž pouze ve velkém, tzn. na celé postavy (cca 30 loktů sukna). Soukeníci rov-
něž směli prodávat jen sukna hrubá před jejich postřiháním, neboť závěrečné úpravy sukna
zajišťovali valcháři (viz 6.142) a postřihači (viz 6.97). Ti totiž v Praze nebyli členy soukenic-
kých dílny. Samotná soukenická živnost se technologicky nelišila od profese tkalců, odlišná
byla pouze zpracovávaná surovina, kterou byla v případě soukeníků ovčí vlna. V raném novo-
věku sledujeme proměnu soukenické profese, během které se z ryze výrobního řemesla stala
obchodní živnost zajišťující překupnictví vlny. Vše však naznačuje tomu, že se jednalo o pro-
měnu dočasnou a že se v 18. a 19. století soukeníci vrátili k výrobě sukna. Dokladem toho je

¹⁴²³ František GRAUS, *Soukenictví v době předhusitské*, in: Sborník pro hospodářské a sociální dějiny 1, Praha 1946, s. 164–183.

¹⁴²⁴ Josef JANÁČEK, *České soukenictví v 16. století*, ČSČH 4, 1956, č. 4, s. 553–590.

¹⁴²⁵ Jakub HRDLÍČKA, *Pražská heraldika*, s. 134–140.

¹⁴²⁶ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech soukeníků Praha 1643–1859*, inventář AMP, Praha 2006.

¹⁴²⁷ Marie KUČEROVÁ, *Příspěvky k dějinám*, s. 104.

zejména povolení magistrátu z roku 1815, aby si cech soukeníků zřídil barvírnu poblíž Helmových mlýnů.¹⁴²⁸

Prvním pramenem, který zachycuje organizaci soukeníků, je jejich vzájemné porovnání s kraječi sukna z roku 1337. Jak už bylo pojednáno u kraječů, došlo řečeného roku k vymezení vzájemných hranic mezi oběma profesemi.¹⁴²⁹ Roku 1362 byly zřízeny nové krámy se sukem – tzv. kotce u sv. Havla, které se rozdělily mezi soukeníky, kraječe a postřihače. Ještě ve 14. století kodifikovalo poměry v kotcích další privilegium, vydané Karlem IV. a Václavem IV. roku 1377.¹⁴³⁰

Starobylému původu soukenického cechu odpovídá i postavení soukeníků coby korouhevnického řemesla v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Roku 1446 dostali staroměstští soukeníci od konšelů právo přivěšovat k postavům sukna městskou pečeť.¹⁴³¹ Z této doby pochází i první doklad cechu novoměstských soukeníků, kterým jsou nová statuta potvrzená městskou radou roku 1447.¹⁴³² Podle formulací však jde o cech, který zde působil už i v předcházejících letech. Z let 1465 a 1466 známe vzájemné spory novoměstských mistrů.¹⁴³³

V době spojení pražských pravobřežních měst v letech 1518–1528 došlo i k vytvoření meziměstského cechu, jehož členové vykonali roku 1524 náboženskou přísahu. Patrně se však jednalo o dočasné spojení obou organizací, které po rozpadu pravobřežní Prahy skončilo. Existuje možnost, že v této době byli členy soukenických cechů i kraječi sukna (viz 6.53).

Od konce 15. století se setkáváme s krizí českého soukenictví. Tyto procesy vyvrcholily v 16. století vznikem středisek, ve kterých se soustředila veškerá soukenická výroba. Výrobci sukna působící v jiných lokalitách nebyli schopni této konkurenci čelit, což se týkalo i pražských soukeníků. Soukeníci pražských měst proto našli nové uplatnění v překupnictví vlny, na něž obdrželi roku 1545 od Ferdinanda I. výhradní právo. Původní králův záměr se však minul účinkem a namísto navracení se k výrobě sukna se soukeníci začali plně soustřeďovat na obchod s vlnou.¹⁴³⁴ Tyto události se promítly i do vývoje pražských cechů. Okolo roku 1549 totiž sledujeme u novoměstského cechu existenční problémy.¹⁴³⁵ Ty patrně způsobily opětovné spojení obou pražských organizací.

¹⁴²⁸ AMP, Sbírká pap. listin I, sign. AMP PPL I – 1653/4.

¹⁴²⁹ AMP, Sbírká rukopisů, rkp. 986, fol. 15r.

¹⁴³⁰ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 317–318.

¹⁴³¹ Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 448–449.

¹⁴³² AMP, Sbírká rukopisů, rkp. 2083, fol. 290r–290v, Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 477–479.

¹⁴³³ Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 448–449.

¹⁴³⁴ Josef Janáček, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, s. 121.

¹⁴³⁵ Týž, *České soukenictví*, s. 561.

Když roku 1558 král Ferdinand I. navrátil pražským soukeníkům zabavená privilegia, jednalo se už o meziměstský cech.¹⁴³⁶ Tato organizace patrně sdružovala soukeníky všech tří pražských měst, přičemž na Malé Straně nepozorujeme (na rozdíl od obou větších pražských měst) samostatné cechmistry. To je ostatně důvod, proč v pramenech kolísá označení soukeníci tří pražských měst a soukeníci Starého a Nového Města pražského.

Roku 1612 a 1614 žádali soukeníci tří pražských měst o obnovu svých artikulí, což císař Matyáš učinil až roku 1614. Další confirmace se dočkali pražští soukeníci roku 1628 za vlády Ferdinanda II.¹⁴³⁷

V roce 1643 si meziměstský cech soukeníků pořídil nová pečetidla¹⁴³⁸ a ještě téhož roku vydal artikule pro své tovaryše.¹⁴³⁹ Od roku 1650 sledujeme v pramenech jisté osamostatnění staroměstských soukeníků, neboť řečeného roku potvrdila městská rada tamějším mistrům znění artikulí vydaných Ferdinandem II.¹⁴⁴⁰ Dochovaný typář z let 1660–1700 staroměstských mistrů¹⁴⁴¹ spolu s cechovní knihou evidující v letech 1644–1764 staroměstské mistry jen podporuje teorii o rozpadu meziměstského cechu.¹⁴⁴² Cech však zůstal formálně i nadále meziměstský a dochovaný typář poukazuje pouze na vlastní samosprávu mistrů jednotlivých měst v rámci společného sdružení. Jednak Leopoldovo privilegium, jež bylo adresováno soukeníkům Starého i Nového Města pražského,¹⁴⁴³ jednak společné vyjádření mistrů pravobřežní Prahy k pokusu postřihačů o rozšíření jejich monopolu z roku 1701¹⁴⁴⁴ jednoznačně dokládají přetrvávající spolupráci obou organizací.

Bohužel pro období před rokem 1784 nemáme pro výklad o soukenických ceších v pražském souměstí dostatek pramenů. Velkou výpovědní hodnotu v celé otázce má pro nás dochovaný fedrovní list z roku 1784, který byl vydán pouze novoměstským soukenickým cechem.¹⁴⁴⁵ Je to doklad toho, že v průběhu 18. století definitivně došlo k rozpadu meziměstského cechu pravobřežní Prahy na organizace jednotlivých pražských měst, jež po roce 1784 znovu vytvořily cech celopražský. Když odhlédneme od snahy postihnout cechovní vývoj soukeníků, jsou pro nás velmi důležitým pramenem pro organizaci soukenického řemesla zvláštní cechovní artikule ze začátku roku 1778.¹⁴⁴⁶

¹⁴³⁶ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 161, k. 1788, s. f.

¹⁴³⁷ Tamtéž.

¹⁴³⁸ Miroslav MILEC, *Cechovní pečeti I*, s. 67 (tab. 359).

¹⁴³⁹ AMP, Cech soukeníku Praha, inv. č. 4 (sign. Soukeníci 3).

¹⁴⁴⁰ Tamtéž, inv. č. 1 (sign. Soukeníci 1).

¹⁴⁴¹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 208.

¹⁴⁴² Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 116.

¹⁴⁴³ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 161, k. 1788, s. f.

¹⁴⁴⁴ Tamtéž, sign. P 106/P 143, k. 1785, s. f.

¹⁴⁴⁵ AMP, Sbírka pap. listin IV, sign. AMP PPL IV – 6962a.

¹⁴⁴⁶ AMP, neuspořádaná sbírka patentů v rámci sbírky soudobé dokumentace.

Bohužel ani pro nejmladší dějiny celopražské organizace soukeníků nemáme dostatek dochovaných pramenů vlastní cechovní provenience. Jsme proto závislí na poznatcích, které vyplývají z magistrátních soupisů a schematismů. Například ze schematismů pro rok 1805 je zřejmé, že i na prahu 19. století bylo soukenictví záležitostí pouze pravobřežní Prahy. Zatímco na Starém Městě pražském tehdy působilo 9 mistrů, na Novém Městě pražském bylo 24 soukenických dílen.

Schematismy nám umožňují sledovat existenci cechu až do počátku padesátých let 19. století. Další působení řemeslnických organizací zpravidla musíme bez důsledného prostudování magistrátních spisů pouze předpokládat, nicméně v případě soukeníků tomu tak není. Z roku 1859 pochází fedrovní list, který vydali představení pražského cechu.¹⁴⁴⁷ Máme tedy jednoznačný doklad, že soukenická organizace působila až do zrušení cechovního systému, kdy na její činnost patrně navázalo živnostenské společenstvo.

6.119 Soustružníci

německy: *Drechsler*

staročesky: *struhadlníci*¹⁴⁴⁸

Kromě jedné archeologické studie, věnující se pravěkým a raně středověkým soustruženým památkám na našem území,¹⁴⁴⁹ nemáme dosud k dějinám soustružníků žádnou specializovanou literaturu. Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.¹⁴⁵⁰

Obrábění dřeva mělo v českých zemích dlouhou tradici. Soustružením se proto vyrábělo velké množství předmětů denní potřeby. Výrobní sortiment soustružníků zahrnoval jak dřevěné nádoby (kalichy, číše, korbele, talíře či mísy) a přibory (zejména lžíce), tak i různá pouzdra, vřetena nebo herní pomůcky (kuželky či šachové figurky). Potřeba byl pouze soustruh poháněný nohou a dlátka různé šířky.

Zikmund Winter kladl počátky staroměstského cechu soustružníků do roku 1571, pro který našel první doklad v soupisech tamějších cechmistrů. Podíváme-li se však do soupisu ponůček z roku 1562, zjistíme, že již v tomto prameni vystupují soustružníci jako řemeslo organizované. Již tehdy měl totiž jejich cech vůči městu povinnosti v podobě nočních hlídek. Po-

¹⁴⁴⁷ AMP, Cech soukeníků Praha, inv. č. 6 (sign. Soukeníci 4a).

¹⁴⁴⁸ Oprava Winterova odkazu na fol. 163 v rukopise č. 106 v Archivu hl. města Prahy. Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost 16. věku v Čechách (1526–1620)*, s. 558 pozn. 4.

¹⁴⁴⁹ Jaroslav KAVAN, *Soustružení od latěnu po středověk v českých zemích*, in: *Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami*, Brno 1987, s. 65–128.

¹⁴⁵⁰ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech soustružníků Praha 1613–1856*, inventář AMP, Praha 2007.

čátky soustružnické organizace na Starém Městě pražském lze proto posunout do období po polovině 16. století. Přestože se první cechovní artikule staroměstských soustružníků nedochovaly (byly obsaženy v rukopise č. 994 městského archivu, který shořel při požáru Staroměstské radnice v květnu roku 1945), díky Zikmundu Winterovi víme, že je roku 1576 vydal císař Maxmilián II.¹⁴⁵¹

Počátky cechu na Novém Městě pražském lze rovněž klást do druhé poloviny 16. století, a to pravděpodobně do osmdesátých let tohoto století. Zatímco v soupise cechmistrů z roku 1581 představení soustružníků ještě uvedeni nejsou, v roce 1584 už je tomu opačně. Od té doby se v soupisech vyskytují pravidelně. Z roku 1613 se dochovala statuta zdejšího cechu vydaná purkmistrem a městskou radou.¹⁴⁵² V závěru 16. století vznikl cech i na Malé Straně. Prvním dokladem tamější organizace jsou statuta z roku 1599, přičemž celkové vyznění písemnosti hovoří pro hypotézu, že řečeného roku byl cech založen.¹⁴⁵³

Představené jednotlivých cechů nalézáme celkem pravidelně v dochovaných soupisech po celé 17. století. Z druhé poloviny tohoto století se dochovala pokladnice jednoho z blíže neurčených pražských cechů. Poměrně hodně pramenů pochází z přelomu 17. a 18. století a souvisí s menšími pořádky staroměstských a malostranských tovaryšů. Jsou jimi koflík s vročením 1690 a konev z roku 1705.¹⁴⁵⁴ Oba předměty patřily menšímu pořádku pražských soustružníků, i když přesně nevíme, zda staroměstskému či malostranskému. Tyto hmotné památky doplňují i dochované knihy přivandrovalých tovaryšů, přičemž malostranští si knihu vedli od roku 1686¹⁴⁵⁵ a staroměstští až od roku 1693.¹⁴⁵⁶ V případě malostranského menšího pořádku máme k dispozici i účetní knihu vedenou od roku 1685.¹⁴⁵⁷

Až do spojení pražských měst byli soustružníci organizováni v samostatných ceších tří pražských měst. Dokladem toho jsou zejména výkazy účetnictví z roku 1785, které byly předloženy odděleně za cech staroměstský, novoměstský a malostranský.¹⁴⁵⁸ Společný pražský cech proto vznikl až v důsledku vytvoření jednotné Prahy. Roku 1791 si cech pořídil novou korouhev¹⁴⁵⁹ a stejného roku vydali představení cechu nová statuta pro tovaryše.¹⁴⁶⁰

Jak vyplývá nejen ze schematismů, ale i ze samotné guberniální vyhlášky, cech zanikl roku 1836 v důsledku redukce cechovních komerčních živností. Cech skutečně zanikl, s čímž ko-

¹⁴⁵¹ Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 65.

¹⁴⁵² AMP, Cech soustružníků Praha, inv. č. 1 (sign. Soustružníci 6).

¹⁴⁵³ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 189r–194r.

¹⁴⁵⁴ MMP, inv. č. H 033 600 a H 033 602.

¹⁴⁵⁵ AMP, Cech soustružníků Praha, inv. č. 3 (sign. Soustružníci 3).

¹⁴⁵⁶ Tamtéž, inv. č. 4 (sign. Soustružníci 2).

¹⁴⁵⁷ Tamtéž, inv. č. 6 (sign. Soustružníci 4).

¹⁴⁵⁸ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹⁴⁵⁹ MMP, inv. č. H 033 604.

¹⁴⁶⁰ AMP, Cech soustružníků Praha, inv. č. 2 (sign. Soustružníci 1).

responduje i tristní stav dochování jeho písemných i hmotných památek. To, co se však dochovalo ve velké míře, jsou písemnosti a předměty menšího pořádku, který se patrně v době zrušení cechu přetvořil v podpůrný spolek. Vedle dochovaných knih přivandrovalých tovaryšů, které byly vedeny až do padesátých let 19. století,¹⁴⁶¹ máme k dispozici i pokladnici s vrocením 1769¹⁴⁶² a další předměty.¹⁴⁶³

6.120 Stavitelé

latinsky: *architecti*

německy: *Baumeister*

Pojmem stavitelé byly v raném novověku označovány osoby, které organizačně zajišťovaly výstavbu budov. Dnešním slovem bychom je pojmenovali stavbyvedoucí. Velmi často však tato úloha byla kombinována s přípravou projektu, tedy stavitelé byli do určité míry i architekti. Z tohoto postavení v rámci výstavby vyplývalo jejich výsavnější postavení, které se promítlo i do jejich rozvoje v českých stavebních řemesel a zejména se projeвило v 18. a 19. století ve vztahu k zedníkům (viz 6.153) ve společných českých.

Jak a kdy se přesně etablovali pražští stavitelé v rámci tradičních kamenicko-zednických cechů jako rovnocenné povolání není zcela jasné. Patrně to byli původně vyučení kameníci či zedníci, kteří zároveň byli vedoucími stavby. V raném novověku se však tento úzus změnil a došlo ke vzniku profesních stavitelů či alespoň k jejich začlenění do struktury pražských cechů stavebních řemesel.

Ze 17. století se totiž dochovalo pečeti, kterým se prezentovala organizace malostranských stavitelů.¹⁴⁶⁴ Přestože typář nese v pečetním poli vrocení 1613, na rubové straně pečetní desky je vyražen letopočet 1678, tedy rok, kdy bylo pečeti skutečně zhotoveno. V opisu nalezneme text „DER.LÖB:KLEIN.SEITHNER BAV:MAISTERN.ZVMPFT“, v pečetním poli zednické kladívko a lžíci, krokev, kružidlo a nebozez. Přestože se pečeti hlásí k cechu stavitelů, existence samostatného stavitelské organizace nenalézá oporu v dalších pramenech této doby.

Obdobná je situace i v případě druhého dochovaného typáře stavitelského cechu, tentokrát na Novém Městě pražském z roku 1765.¹⁴⁶⁵ Tento doklad se již blíží době, kterou můžeme

¹⁴⁶¹ Již citované knihy doplňuje ještě jedna vedená v letech 1724–1855. AMP, Cech soustružníků Praha, inv. č. 5 (sign. Soustružníci 5).

¹⁴⁶² MMP, inv. č. H 033 603.

¹⁴⁶³ Jan DIVÍŠ, *Pražské cechy*, s. 108–109.

¹⁴⁶⁴ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 209.

¹⁴⁶⁵ Tamtéž, sign. AMP K III – 384.

zkoumat, neboť po spojení pražských měst máme k dispozici několik soupisů pražských cechů a po roce 1805 i schematismy. V pramenech 18. a 19. století zpravidla nacházíme buď označení *Maurerzunft* nebo *Baumeisterzunft*, přičemž souběžný výskyt je pouze v soupise cechovních inspektorů z roku 1784.¹⁴⁶⁶ Jindy se supluje, což nasvědčuje tomu, že se jednalo o totožnou organizaci. S tím korespondují i poznatky ze schematismů, kde je cech většinou nadepsán jako zednický, nicméně v jeho čele stojí stavitelé.

Na základě těchto zjištění bych rád stanovil dvě hypotézy, které bude potřeba v budoucnu potvrdit či vyvrátit. První z nich předpokládá, že nejpозději v 17. století se stavitelé plně etablovali ve stávajících ceších stavebních řemesel jednotlivých měst. Přestože byli jejich členy, požívali určité míry samostatnosti, což se projevilo v existenci typáře malostranských stavitelů a v evidenci přijatých stavitelů v dochované památné knize.¹⁴⁶⁷ Po vytvoření celopražského kamenického cechu v roce 1740 (viz 6.31), se stavitelé dostali do popředí zednických organizací a obsadili místa v jejich vedení. Cechy se od této doby prezentovaly jako organizace stavitelské (novoměstský typář či kniha přijatých učedníků z let 1787–1809 viz 6.153). Pouze v magistrátních soupisech a schematismech byl cech evidován i nadále jako zednický.

Druhou možností je, že skutečně existovaly samostatné cechy stavitelů, přičemž doklady jsou oba dochované typáře (malostranské a novoměstské organizace). Soupis cechovních inspektorů z roku 1784, který eviduje obě řemesla samostatně, by pak dokládal jejich spojení až po tomto datu. V obou případech se odehrával vývoj pražských zedníků a stavitelů v 19. století ve společné organizaci (viz 6.153).

Závěrem nezbyvá než vyjádřit naději, že se k tématu závěrečné etapy cechovního vývoje pražských stavebních řemesel opět upře pozornost badatelů a dojde k objasnění vzájemných vztahů stavitelů vůči kameníkům a zedníkům v novověku. Klíčovým pramenem by měla být již zmíněná kniha evidující pražské knihy (tzv. Zápisná kniha pražských stavitelů), která se již dočkala edičního zpřístupnění.¹⁴⁶⁸

6.121 Struhaři

Profese struhařů úzce souvisela s dřevným trhem na Novém Městě pražském. V rámci zpracovávání připraveného dřeva docházelo k výrobě fošen a prken. Na prvotní práci prknářů

¹⁴⁶⁶ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1784, sign. XV/56, k. 11.

¹⁴⁶⁷ AMP, Cech zedníků a kameníků Praha, inv. č. 2 (sign. Zedníci 2); Ivana EBELOVÁ (ed.), *Zápisná kniha pražských stavitelů 1639–1903*, Praha 1996.

¹⁴⁶⁸ Viz poznámka č. 71.

navazovali struhaři, kteří zajišťovali konečnou úpravu těchto výrobků. Hrubá prkna opracovávali hlazením a broušením za pomoci hoblíků a dalších nástrojů. V dobové terminologii prkna „*strouhali*“, což se odrazilo i v pojmenování této profese.

O společném cechu struhařů s prknáři a pilaři máme jediný doklad, kterými jsou statuta z roku 1457.¹⁴⁶⁹ Podrobněji o této organizaci je pojednáno v oddíle věnovaném prknářům (viz 6.99).

6.122 Strunaři

latinsky: *cordatores, cordifices*

Strunařské řemeslo je dokladem vysoké míry specializace kovodělných řemesel ve středověké Praze. S ohledem na poměrně specifický druh výrobků, který strunaři produkovali, nebyly jejich odbytové možnosti nijak veliké. Přesto umožnily vymezení se představitelů této profese vůči ostatním kovářským oborům.

Kusé prameny nám bohužel neumožňují přesně určit, k čemu všemu se vyráběné struny využívaly, nicméně specifikují, z jakých materiálů byly struny v minulosti vyráběny. Artikule jehlářského cechu, který nejpozději od roku 1436 sdružoval i strunaře, hovoří o strunách „*ocelivých (sic!), železných, měděných a mosazných*“.¹⁴⁷⁰ Zikmund Winter předpokládal, že sortiment strunařů zahrnoval jednak struny pro hudební nástroje, jednak struny do sít.¹⁴⁷¹ V každém případě mistři této profese ovládali precizní práci z jemnými dráty z různých druhů kovů.

Jak už bylo uvedeno, dochované artikule jehlářského cechu z roku 1436 svědčí o tom, že strunaři byli organizovaní v rámci tohoto sdružení. Jedná se však o ojedinělou zprávu, která představitele této profese zmiňuje. Lze předpokládat, že strunařské řemeslo bylo určitým specifikem středověku a postupem času jako samostatná profese zaniklo, neboť v raném novověku se strunaři vyskytují v pramenech pouze sporadicky.¹⁴⁷²

¹⁴⁶⁹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2083, fol. 296v–297r, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 471–472.

¹⁴⁷⁰ AMP, Sběrka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 91.

¹⁴⁷¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 448.

¹⁴⁷² Týž, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 600.

6.123 Střelci

latinsky: *arcufices, balistarii*německy: *Schützen*staročesky: *kušaři*

Jak už bylo uvedeno v oddíle u lukařů (viz 6.62), v dosavadní literatuře často docházelo k zaměňování střelců s lukaři. To bylo dáno velmi podobným sortimentem, nicméně po celou dobu existence řemesla střelců náležely do jejich výrobního monopolu pouze samostřily, tedy kuše. O tom máme doklady jak v původním privilegiu Karla IV. z roku 1360, tak ještě ve stížnosti novoměstské rady na střelce z roku 1600. Hledáme-li proto jiné označení pro střelce, které by lépe vystihovalo výrobní charakter tohoto řemesla, je nutno použít výhradně pojem *kušař*.

Dějiny pražských střelců jsou velmi důležitou kapitolou dějin celé Prahy, neboť po téměř tři století výrobci kuší spoluutvářeli podobu vnějšího (zejména novoměstského) hradebního obranného pásma celého souměstí. Sledování jejich vývoje je však komplikováno existencí několika střeleckých sdružení, která v minulosti v Praze působila. Jednalo se o organizaci střelců-řemeslníků, střelců-vojáků a střelců-měšťanů. Nejstarší organizace sdružovala střelce-řemeslníky, kteří byli dobově označováni jako „*střelci při zdech pražských*“, a jejich členy byli výrobci kuší, jak bylo předestřeno výše. O tomto sdružení pojednává tato stat'. Za vlády Ferdinanda I. došlo ke konstituování organizace „*střelců na Hradě pražském*“, to však byla vojenská jednotka chránící sídlo českého panovníka a nejvyšších zemských úřadů. Konečně posledním sdružením byl spolek měšťanů, kteří se organizovali ke kratochvilnému střílení na terč. Přestože původně tato instituce měla sloužit k zlepšování schopností měšťanů při zacházení se zbraní pro účel obrany města, z této organizace se vyvinul spolek pražských ostro-
střelců. Centrem tohoto sdružení byl Střelecký ostrov, který mu dal i původní označení „*střelci na malém ostrově nad Mostem pražským*“.

Počátky instituce, která sdružovala střelce-řemeslníky, souvisí s fortifikačními projekty Karla IV. a s jeho koncepcí stálé obrany pražského souměstí. Poté, co bylo založeno Nové Město pražské, jehož nové opevnění nahradilo v plné délce od Poříčí až po Vyšehrad původní opevnění staroměstské, došlo i k výstavbě nového hradebního systému Malé Strany. Oproti původním malostranským hradbám bylo nové opevnění vedeno výrazně jižněji a západněji, čímž chránilo i východní (městský) svah Petřína. Po dokončení obou hradebních celků přistoupil panovník k dosud nebývalému kroku. V roce 1360 nařídil všem pražským výrobcům samostřílů, aby se přestěhovali do věží nového opevnění, a to buď na Novém Městě

pražském či na Malé Straně. Ve věžích měli řemeslníci nejen bydlet, nýbrž zde měli mít i své dílny. Na oplátku za to, že budou tvořit stálou posádku pražských hradeb, jim byl udělen monopol na výrobu kuší a jejich opravu.¹⁴⁷³

O vojenské povaze tohoto opatření není žádných pochyb, neboť Karel IV. střelcům povolil nosit i ve městě zbraň pro případ nenadálé potřeby obrany hradeb. Unikátnost tohoto opatření spočívá v tom, že většinou se na obraně měst a na údržbě jednotlivých úseků hradeb podílely jednotlivé městské cechy. Nikoliv však v tomto případě. Počet střelců, kteří se bezprostředně po roce 1360 přestěhovali na novoměstské a malostranské hradby, však nebyl tak vysoký, jak Karel IV. očekával, proto v roce 1365 vydal obdobný příkaz k přesídlení pro všechny pražské štítáře (viz 6.133). Tím, že se střelcem mohl stát pouze vyučený řemeslník a rovněž s ohledem na udělený monopol na výrobu kuší, připomíná nám tato organizace řemeslnický cech.

Významným mezníkem ve vývoji pražských střelců se stal rok 1390, kdy Václav IV. konfirmoval privilegium svého otce. Panovník totiž udělená práva rozšířil a povolil střelcům stavět si v prostoru u hradeb malé domky a zřizovat si zde zahrady. Jedinou podmínkou bylo, že mezi těmito domky a další městskou zástavbou bude ponechán prostor na projetí vozu.¹⁴⁷⁴ Tím se začala při novoměstských zdech vytvářet nová zástavba, která později dala za vznik postrannímu, tzv. střeleckému či dobově střelcovskému právu. V takovém rozsahu potvrdil předchozí práva i Zikmund Lucemburský roku 1436.¹⁴⁷⁵

Již v této době se však setkáváme s určitou dvojkolejností v jurisdikci, které střelci měli podléhat. Zatímco podle původního Karlova privilegia měli být podřízeni novoměstskému rychtáři (tedy zástupci krále), v praxi střelci zanášeli trhy s domky a dílnami do knih vedených novoměstskou radou (tedy samosprávným orgánem). Ta rovněž řešila narušování jejich výrobního monopolu.¹⁴⁷⁶ Vše bylo komplikováno skutečností, že v průběhu 15. století došlo k vykoupení rychty novoměstskou radou, čímž se rychtář dostal vůči konšelům do podřízeného postavení.

Konec těchto nejasností přinesla až confirmace dříve udělených privilegií králem Jiřím z Poděbrad roku 1461. Panovník si byl dobře vědom zmatků, jež panovaly kolem instituce střelců, a zároveň strategického významu, který měla ochrana pražského souměstí pro panovníka. Proto se rozhodl ponechat střelce pod jurisdikcí zemských úředníků, konkrétně nej-

¹⁴⁷³ Text privilegia je znám z četných českých i německých opisů, originál byl psán německy. NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 134 (pododdíl S 3), fol. 3r–3v, 40r–40v; AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2083, fol. 307v–308v.

¹⁴⁷⁴ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 134 (pododdíl S 3), fol. 3v–5r, 41r; AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2083, fol. 307v–308v.

¹⁴⁷⁵ NA, Stará manipulace, sign. F 110/3/12, fol. 3r–4r, 50r–50v, 57r, sign. P 106/P 134 (pododdíl S 3), fol. 5r–6v, 41v.

¹⁴⁷⁶ Dokladem toho jsou zaznamenané pře z let 1435 a 1548. AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2084, fol. 176v; rkp. 1420, fol. 57v.

vyššího maršálka Českého království. Aby posílil jejich postavení v rámci Nového Města pražského, udělil jim právo na volbu čtyř starších, kteří mohli vést knihy trhů se střeleckým majetkem.¹⁴⁷⁷ Tím došlo k vytvoření velmi silně postaveného postranního práva, které na rozdíl od jiných enkláv podobného řemeslnického charakteru (např. plavci nebo koníři) nepodléhalo ve vrchní jurisdikci novoměstské radě.

Tradičně však bylo na tyto události pohlíženo jinak. Zikmund Winter vycházel z pramenů městského prostředí, zejména ze stížností novoměstské rady na pražské střelce z roku 1600. V jejich podání se střelci samovolně vyňali z jejich jurisdikce a vytvořili si vlastní střelecké právo. Teprve až nedávné prostudování spisů ve fondu Stará manipulace umožnilo tento pohled revidovat a prokázat existenci velmi suverénního postranního práva střelců při pražských hradbách, čímž bych chtěl opravit i svůj předešlý výklad v diplomové práci.¹⁴⁷⁸

Závěrem své konfirmace nařídil král Jiří z Poděbrad novoměstské radě, aby se střelci nevedla žádné spory a naopak nad nimi držela ochrannou ruku. Toto panovníkovo přání se skutečně stalo každodenní realitou, jak ukazuje již zmíněná pře z roku 1548, ve které konšelé potrestali narušitele střeleckého monopolu.¹⁴⁷⁹

Práva střelců se dočkala další konfirmace za vlády Vladislava II. Jagellonského roku 1475,¹⁴⁸⁰ Ferdinanda I. roku 1537¹⁴⁸¹ a Rudolfa II. roku 1577.¹⁴⁸² Velkou změnou, kterou přinesla vláda Ferdinanda I., bylo zřízení dvou dalších střeleckých organizací, jak už bylo pojednáno v úvodu. Přímý dopad mělo pouze ustavení střelců Pražského hradu, kteří byli podřízeni hejtmanovi Pražského hradu. V druhé půli 16. století totiž sledujeme vzájemné sblížení novoměstských střelců se střelci Pražského hradu, což vedlo ve svých důsledcích k tomu, že jurisdikce nad střelci obojího druhu přešla na hejtmana Pražského hradu.¹⁴⁸³

Harmonické vztahy mezi novoměstskou radou a střelci se zhoršily na sklonku 16. století. Vše rozpoutal spor šestipanských úředníků se staršími střelci o nájem ze střelecké dílny u Svinské brány. Přestože šlo o bezprecedentní zásah městských úředníků do suverenity postranního práva střelců, což potvrdil i tehdejší podkomoří Humprecht Černín z Chudenic,¹⁴⁸⁴ od této chvíle začali představitelé Nového Města pražského tvrdit, že střelecké právo je nelegitimní a že si jej střelci vytvořili o své vůli. Nenávistná argumentace novoměstské rady na sodomský život střelců i špatný stav svěřených hradeb je zachycena ve stížnosti z roku 1600

¹⁴⁷⁷ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 134 (pododdíl S 3), fol. 7r–7v, 42r–43r.

¹⁴⁷⁸ Jiří SMRŽ, *Řemeslnická a živnostenská*, s. 180.

¹⁴⁷⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1420, fol. 57v.

¹⁴⁸⁰ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 134 (pododdíl S 3), fol. 8r–8v.

¹⁴⁸¹ Tamtéž, fol. 8v–9r.

¹⁴⁸² Tamtéž, fol. 9r–9v.

¹⁴⁸³ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 562.

¹⁴⁸⁴ NA, Stará manipulace, sign. F 110/3/12, fol. 1r–1v.

adresované panovníkovi.¹⁴⁸⁵ O čtyři roky později svou žalobu opakovali a roku 1608 ji dokonce projednával zemský sněm, i když pro novoměstské konšely bezvysledně.¹⁴⁸⁶ Tuto etapu příznačně zakončila nová konfirmace střeleckých privilegií císařem Matyášem roku 1611.¹⁴⁸⁷

Přestože spor na čas utichl, novoměstská rada nezapomněla na příkoří, které jí existence střeleckého práva v minulosti způsobovala a pouze čekala na vhodnou příležitost k odvetnému útoku. Ta nastala počátkem dvacátých let 17. století. Po ovládnutí Prahy císařskou armádou v roce 1620 se začala plánovat přestavba pražského opevnění. Pod vedením Valdštejnova podplukovníka Ferdinanda, hraběte z Nagrollu probíhaly opravy opevnění Vyšehradu, Pražského hradu a rovněž Nového Města pražského.¹⁴⁸⁸ Městská rada využila této možnosti a byla to patrně ona, kdo přesvědčil Ferdinanda z Nagrollu k vydání rozkazu odstranit zástavbu při novoměstských hradbách. Je nasnadě, že uvolněný prostor měl usnadnit opravu a následnou přestavbu této části pražského opevnění. Proto v říjnu roku 1623 hrabě skutečně rozkaz vydal a během tří dnů došlo ke zbourání veškerých střeleckých domků u městských hradeb.¹⁴⁸⁹ Tím zanikla původní organizace střelců (coby výrobců výrobců samostřílů), kterou ustavil při hradbách Karel IV.

Je pozoruhodné, že později se začali k tradici založení za Karla IV. hlásit kratochvilní střelci (později zvaní ostroštelci), kteří využívali ke cvičení střelby svěřený Střelecký ostrov u Újezdu. Jednalo se však o organizaci jiného typu.

6.124 Stříbrníci

latinsky: *argenti*

německy: *Silberarbeiter, Silbergalanteriearbeiter*

Ačkoliv se již ve středověkých pramenech setkáváme s výrazem stříbrník, výzkum Zikmunda Wintera prokázal, že v tomto období obstarávali výrobu šperků ze zlata i stříbra výhradně zlatníci (viz 6.154).¹⁴⁹⁰ Se striktním rozlišováním výrobců šperků na stříbrníky a zlatníky se setkáváme zejména v německých oblastech a v českých zemích pouze v Chebu.¹⁴⁹¹ Pro období středověku a raného novověku tedy nemá smysl hledat specifikum stříbr-

¹⁴⁸⁵ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 411, fol. 195r–198r.

¹⁴⁸⁶ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 563.

¹⁴⁸⁷ NA, Stará manipulace, sign. F 110/3/12, fol. 5r, 51r.

¹⁴⁸⁸ Pavel VLČEK – Ester HAVLOVÁ, *Praha 1610 – 1700. Kapitoly o architektuře raného baroka*, Praha 1998, s. 93.

¹⁴⁸⁹ NA, Stará manipulace, sign. F 110/3/12, fol. 17r.

¹⁴⁹⁰ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 397.

¹⁴⁹¹ Tamtéž, s. 419.

nické práce, neboť i v oficiálních dokumentech cech, který sdružoval pražské výrobce šperků, vystupuje jako ryze zlatnický.

V období kolem poloviny 18. století se poprvé začínají vyskytovat písemnosti, ve kterých vystupují stříbrníci jako druhé cechovní řemeslo. Toto důsledné rozlišování naznačuje určité kompetenční rozdělení v odvětví výroby šperků, k němuž v tomto období došlo a vyvrcholilo etablováním klenotníků coby třetího cechovního řemesla v poslední třetině 18. století (viz 6.35). Všechny klenotnické profese i nadále tvořily společný cech, který vycházel ze starších tradic zlatnických organizací a působil až do konce cechovního zřízení. O podrobnostech vývoje sdružení a jeho přetvoření v grémium je pojednáno v oddíle zlatníků (viz 6.154).

6.125 Stužkáři

německy: *Seidenbandmacher*

V rámci oděvních řemesel vzniklo v raném novověku několik navzájem si velice blízkých profesí – stužkáři, tkaničkáři (pozdější prýmkaři) a šňůraři. Přestože drobné nuance v sortimentu jednotlivých oborů vyplývají z jejich názvů, není snadné stanovit, čím přesně se od sebe odlišovali navzájem. Zikmund Winter například uvedl, že na rozdíl od tkaničkářů a šňůrařů se stužkáři v 16. století soustředili na výrobu stuh z různých materiálů (např. i z kůže). Jestliže si nejsme vyráběným sortimentem raně novověkých stužkářů zcela jisti, mnohem určitější představu získáme u jejich nástupců na počátku 19. století. Německé označení této profese *Seidenbandmacher* nám dává tušit jednak dominantní výrobní materiál, jednak si hedvábné stuhy snáz představíme jako důležitou součást tehdejšího módního světa. Přestože tedy tato stat' pojednává o stužkářích obecně, je dobré odlišovat na jedné straně původní raně novověké řemeslníky pracující s velkou škálou materiálů a na druhé straně jemné tkalce hedvábného zboží počátku 19. století.

Ojedinělou zmínku o organizaci pražských stužkářů v pražském souměstí 16. století přinesl Zikmund Winter. Jejich cech měl vzniknout na Starém Městě pražském roku 1592, což je stejný rok, kdy vznikla organizace tkaničkářů (prýmkařů). Mělo se jednat o dvě nezávislá sdružení, nicméně rukopis, který údajně obsahoval artikule obou cechů, se nedochoval. Proto dnes nelze tyto poznatky ověřit. Existence samostatného cechu stužkářů však nenalézá oporu ani v dalších pramenech přelomu 16. a 17. století. To ovšem nemusí znamenat, že neexistoval.

Po více než dvou stoletích od prvního dokladu stužkářského cechu sledujeme v pramenech opětovný rozvoj této řemeslné specializace. Ten však nově souvisel s rozvojem pražského

hedvábnického průmyslu ve druhé polovině 18. století. Stučky představovaly natolik žádaný módní doplněk, že rostoucí poptávka po něm umožnila velkému počtu řemeslníků orientaci výhradně na výrobu tohoto artiklu. Již na počátku 19. století se stalo stužkářství nejpočetněji zastoupenou profesí v pražském hedvábnickém průmyslu. Oproti 5 barvířům hedvábí a 16 hedvábníkům působilo roku 1804 v pražských městech 27 stužkářských mistrů, jak uvádí schematismus pro rok 1805.

Výskyt výrobců hedvábných stuh ve schematismu pro rok 1805 je i prvním pramenným dokladem cechu, který tedy existoval nejpozději na sklonku předešlého roku. Až do roku 1820 se s touto organizací pravidelně setkáváme ve schematismech. Cech nacházíme i v jiných pramenech tohoto období, dochoval se např. výkaz jeho příspěvků na špitál milosrdných bratří z roku 1809.¹⁴⁹² Stučkáři nejsou poprvé uvedeni mezi cechovními profesemi ve schematismu pro rok 1821 a přestože nadcházejícího roku je opět v této kategorii nalezneme, jedná se o poslední takový výskyt. Po roce 1822 už nemáme o cechovní organizaci výrobců hedvábných stuh žádné další zprávy.

Takový překotný vývoj, který by naznačoval úpadek této profese, je v rozporu s velkým počtem dílen na počátku 19. století. Je proto otázkou pro další výzkum, zda nedošlo k nějakému zásahu nadřízených orgánů do této oblasti výroby.

6.126 Svíčkaři

latinsky: *candelatores, caræfuses*

německy: *Kerzmacher, Wachszieher, Wachshändler*

staročesky: *voskaři*

Dějiny pražských svíčkařů popsal dosud jako jediný Jakub Hrdlička, a to ve vztahu k symbolice této profese a heraldice jejich cechu.¹⁴⁹³ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2015.¹⁴⁹⁴

Hlavní náplní práce provozovatelů tohoto řemesla byla výroba svíc ze včelího vosku. To je důvod, proč se můžeme setkat buď s označením *svícníci* či *svíčkaři* a zároveň *voskaři*. V českých pramenech pražské provenience se až do 17. století setkáváme výhradně s označením profese podle produktu, tedy *svícníci* popř. *svíčkaři*. Jiná praxe však panovala v německých pramenech, kde při pojmenování převládlo hledisko surovinové (dominuje zde označení

¹⁴⁹² AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1807–1811, sign. A47/1107, k. 102.

¹⁴⁹³ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 145–147.

¹⁴⁹⁴ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech mydlářů Praha (1560) 1641–1886*, inventář AMP, Praha 2009; táž, *Cech voskařů Praha 1750*, inventář AMP, Praha 2015.

Wachszieher, výraz *Kerzmacher* se objevuje pouze jedinečně). Od 18. století sledujeme patrný terminologický posun v dosavadním českém označování svíčkařů. Na základě německého *Wachszieher* došlo i v češtině k prosazení pojmenování řemesla voskař na úkor tradičního výrazu svíčkař. Mezi oběma pojmenováními však byl i nadále synonymní vztah. V druhé polovině 18. století došlo ke změnám i v užívání německých označení. K dosavadnímu *Wachszieher* přibyl výraz *Wachshandler*, což indikuje rozdělení původní svíčkařské živnosti na dvě větve – výrobní a obchodní. Do jaké míry došlo k oddělení výroby od distribuce i ve skutečnosti, však nelze z pramenů normativní povahy zjistit.

Počátky cechovního vývoje svíčkařů jsou úzce spjaty s původním mydlářským cechem (viz 6.74), ve kterém se svíčkaři nejpozději kolem poloviny 17. století etablovali jako druhé cechovní řemeslo. Tento spolucech existoval až do počátku 18. století, kdy došlo k jeho rozpadu (o tom je podrobněji pojednáno ve stati o mydlářích).

První dochované artikule samostatného cechu svíčkařů, který sdružoval i nadále všechny pražské mistry, vydal roku 1722 Karel VI.¹⁴⁹⁵ S ohledem na tuto skutečnost nebylo nutné po vydání generálního cechovního patentu v roce 1731 statuta svíčkařů revidovat. Proto další dochovaná konfirmace svíčkařských privilegií pochází až z roku 1750, kdy je konfirmovala Marie Terezie.¹⁴⁹⁶ S tímto rokem koresponduje i vročení, které nese dochovaná pokladnice, již si cech při této příležitosti nově pořídil.¹⁴⁹⁷ Pro nadcházející období můžeme jako zdroj poznatků o svíčkařské organizaci využít dochovaný protokol cechovních schůzí z let 1775–1799.¹⁴⁹⁸

Další zprávy o organizaci pocházejí až z období sjednocení pražských měst, kdy jsou svíčkaři uváděni v soupise cechovních inspektorů z roku 1784.¹⁴⁹⁹ Roku 1791 si cech pořídil novou korouhev pro korunovaci Leopolda II.¹⁵⁰⁰ S výjimkou předložení výkazu účetnictví za předešlá léta se setkáváme se svíčkaři ve všech soupisech z přelomu 18. a 19. století a následně ve schematismech až do roku 1851. Tyto prameny tak alespoň částečně suplují nedochovaný cechovní archiv.

Pro nadcházející období sice nemáme přímé doklady existence svíčkařského cechu, nicméně oba dochované předměty cechu předalo do městského muzea živnostenské společenstvo voskařů, které patrně na činnost původního cechu po roce 1860 přímo navázalo.

¹⁴⁹⁵ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 180, k. 1789, s. f.; AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 3413.

¹⁴⁹⁶ AMP, Cech voskařů Praha, inv. č. 1 (sign. Voskaři 1).

¹⁴⁹⁷ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 124.

¹⁴⁹⁸ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 5847.

¹⁴⁹⁹ AMP, MHMP I. – Publicum, man. 1784, sign. XV/56, k. 11.

¹⁵⁰⁰ MMP, inv. č. H 001 888; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 125.

Šenkýři viz výčepníci

6.127 Šermíři

německy: *Fechter, Federfechter*staročesky: *fechtýři, fedrfechtýři*

V dnešní době se historický šerm těší velkému zájmu, proto nalezneme o pražských šermířích velké množství literatury většinou populárně-naučného charakteru. Přestože se řada z těchto publikací dotýká i dějin šermířské organizace, ucelený výklad o dějinách staroměstského šermířského cechu s odpovídajícím poznámkovým aparátem podal vedle Zikmunda Wintera¹⁵⁰¹ pouze Jaroslav Tuček, někdejší předseda Českého šermířského klubu Riegel.¹⁵⁰²

Velmi netradiční živností, která rovněž vytvořila cech, jsou šermíři. Tato původně rytířská dovednost se v průběhu počínajícího novověku stala městskou kratochvílí organizovanou v nedělních školách šermu. V průběhu našeho výkladu jsem zmínil ekonomický význam cechovních organizací, jež v dané lokalitě monopolizovaly určitou živnost. Co si však mohli nárokovat představitelé této specifické činnosti? Šermířům šlo o výsadní právo na výuku šermu sedmi obvyklými zbraněmi (meč, rapír, dýka, halapartna, hůl, sekera, tesák)¹⁵⁰³ a o monopol na pořádání šermířských škol, které vedle výuky nabízely i předvádění šermířských technik ve formě veřejného cvičení. V této době bývaly šermířské souboje zakazovány a tvrdě trestány,¹⁵⁰⁴ šermířská škola tak představovala jedinou zákonnou platformu, kde tehdejší měšťan mohl toto umění pěstovat.

Protože se profese učitelů šermu vymyká všem zákonitostem dosavadního výkladu, krátce se u jejích odlišností na chvíli zastavíme. V první řadě bylo možné být členem v šermířském cechu a zároveň mistrem organizace jiné profese. V čele pořádku nestáli cechmistři, nýbrž vrchní hejtman a čtyři hejtmané, což zdůrazňovalo vojenskou složku organizace. Členství bylo dvojí úrovně – nižší úrovní byli tzv. *šermíři od péra* (*fedrfechtýři*) a nad nimi byli *mistři dlouhého meče*. Zatímco šermířem od péra, což byl kord nebo rapír, se stal absolvent základního výcviku po složení patřičné zkoušky z ovládání jednotlivých zbraní, mistrem dlouhého meče se stal šermíř, až když porazil v boji jiného šermíře této královské disciplíny. Členové cechu se stali nejen aprobovanými na výuku této dovednosti, ale také členy určité skupiny, která cestovala po jiných školách, aby zde poměřila své schopnosti s cizími šermíři a případně

¹⁵⁰¹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 714–716.

¹⁵⁰² Jaroslav TUČEK, *Pražští šermíři a mistři šermu*, Praha 1927.

¹⁵⁰³ Vladimír ŠINDELÁŘ, *Šermíři, rváči, duelanti*, Praha 1994, s. 80.

¹⁵⁰⁴ Známy je zákaz Rudolfa II. z roku 1607. Jaroslav TUČEK, *Pražští šermíři*, s. 37.

postoupila v hierarchii organizace na vyšší úroveň členství. Abych tento delší úvod shrnul, můžeme konstatovat, že cech šermířů vytvářel v rámci města monopol na určitou živnost, nicméně se nejednalo o profesi, která by poskytovala svým provozovatelům obživu. Snad proto ji nenacházíme mezi jinými cechy v soupisech organizací. Cech stál a padal se zájmovou aktivitou svých členů.

Kdy se v pražských městech začaly pořádat pravidelné školy šermu, není známo. Jisté je jen to, že byly organizovány pro měšťany staroměstským cechem nožířů. Potřeba pevné živnostenské organizace vyvstala koncem 16. století v důsledku nárůstu počtu šermířů v sídelním městě tehdejšího soustátí. Ti zde působili při šlechtických sídlech a svým působením narušovali odvěké právo nožířů, kteří požádali staroměstskou radu o potvrzení svého monopolu. Roku 1597 se jim tohoto potvrzení dostalo,¹⁵⁰⁵ těšili se však z něj pouze deset let. Roku 1607 potvrdil císař Rudolf II. artikule staroměstského cechu šermířů a udělil jim erb. Hned následujícího roku vydal panovník další písemnost, kterou jim udělený monopol potvrdil.¹⁵⁰⁶

Zikmund Winter uvedl, že předlohou pro artikule staroměstského cechu byla statuta organizace ve Frankfurtě nad Mohanem¹⁵⁰⁷ a že již roku 1608 žádali drážďanští šermíři pražský pořádek o zaslání opisu zmíněných artikulí pro potřeby založení vlastní organizace.¹⁵⁰⁸ Obě filiace dokládají dobovou vlnu zájmu o upevnění pozice šermířů v městech střední Evropy. Artikule šermířského cechu konfirmoval v roce 1613 císař Matyáš¹⁵⁰⁹ a roku 1626 s dobrozdáním staroměstské rady je konfirmoval šermířům tehdejší místodržitel.¹⁵¹⁰

Již od počátku cechovní organizace máme doloženou korespondenci mezi jednotlivými šermíři či cechy různých evropských měst s představenými pražského pořádku.¹⁵¹¹ Nejvíce těchto dopisů se zachovalo z osmdesátých a devadesátých let 17. století za vrchního hejtmána Jakuba Josefa Schedela. Obsahem těchto dopisů jsou šermířské i organizační záležitosti, přičemž rozbor těchto písemností by snad mohl přispět nejen k dějinám staroměstské organizace, ale i k dějinám evropského šermu 17. století.

Roku 1688 konfirmoval privilegia pořádku císař Leopold I., který mu polepšil erb a členům udělil titul „von Greifenfels“.¹⁵¹² S pozůstatky činnosti šermířského cechu v pražském

¹⁵⁰⁵ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 715. Text byl otištěn jako příloha knihy Jaroslava Tučka. Jaroslav TUČEK, *Pražští šermíři*, s. 79–94.

¹⁵⁰⁶ Text obou privilegií známe z vidimusu vydaného staroměstskou radou v roce 1609. AMP, Sbírka pap. listin I, sign. AMP PPL I – 47.

¹⁵⁰⁷ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 715.

¹⁵⁰⁸ AMP, Sbírka pap. listin I, sign. AMP PPL I – 47/2.

¹⁵⁰⁹ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 72.

¹⁵¹⁰ Jaroslav TUČEK, *Pražští šermíři*, s. 45–47.

¹⁵¹¹ Jedná se o rozsáhlý soubor čítající několik desítek písemností. AMP, Sbírka papírových listin I, AMP PPL I – 47/2–102 (některé písemnosti v tomto rozsahu nesouvisí s šermířským cechem, jedná se však jen o jednotliviny).

¹⁵¹² Jaroslav TUČEK, *Pražští šermíři*, s. 49.

souměstí se setkáváme ještě na počátku 18. století, nejpozději roku 1725, kdy představení pořádku poskytli plnou moc Františku Antonínu Neybrandovi, aby vybral od šermířů potřebné peníze a nechal potvrdit cechovní privilegia.¹⁵¹³ Zatímco Zikmund Winter datoval zánik cechu rokem 1730, kdy měla být organizace zrušena kvůli zabití studenta některým z šermířů,¹⁵¹⁴ Jaroslav Tuček uvedl, že Karel VI. odmítl konfirmovat privilegia pořádku kvůli vraždě právníka.¹⁵¹⁵ V jeho podání cech zanikl až roku 1735, kdy tehdejší představený vydal pravděpodobně poslední mistrovský list této organizace. Ani jeden z autorů však neuvedl pro své tvrzení zdroj.

6.128 Ševci

latinsky: *sutores novi (nováci), renovatores (vetešníci)*

německy: *Schuhmacher, Schuster*

staročesky: *flekýři (vetešníci)*

Ševci představují jednu ze základních městských živností, proto není divu, že jejich vývoji věnoval jedno samostatné pojednání již v roce 1908 Zikmund Winter.¹⁵¹⁶ Na jeho dílo navázal počátkem třicátých let 20. století Emil Hráský, který podal podrobný přehled hmotných památek ševcovských cechů uložených v městském muzeu.¹⁵¹⁷ Poté badatelský zájem o tuto problematiku utichl a dalším příspěvkem je až krátká stat' Františka Holce.¹⁵¹⁸ Stejně jako řada velkých oborů, k jejichž dějinám se dochovalo velké množství archivního materiálu, zůstávají ševci stranou pozornosti i dnes. Pouze Jakub Hrdlička se věnoval heraldice pražských cechů.¹⁵¹⁹ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2005.¹⁵²⁰

Ševcovské řemeslo není patrně potřeba blíže představovat. Poukáží snad jen na to, že až do založení koželužských cechů si hovězí kůže potřebné pro výrobu obuvi vydělávali a připravovali ševci sami. To však vedlo před polovinou 15. století k vydávání zakazů této činnosti městskými radami, neboť tím byli poškozováni koželuzi. Už ve 14. století se setkáváme s rozdělením ševců na nováky a vetešníky – to znamená, že novou obuv mohli vyrábět pouze ševci

¹⁵¹³ AMP, Sběrka pap. listin I, sign. AMP PPL I – 47/102.

¹⁵¹⁴ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 716.

¹⁵¹⁵ Jaroslav TUČEK, *Pražští šermíři*, s. 49.

¹⁵¹⁶ Zikmund WINTER, *Ševci a krejčí*, in: *Z městských živností*, Praha 1925, s. 141–157.

¹⁵¹⁷ Emil HORSKÝ, *Pod praporem sv. Křišpína a Křišpiniana. Památky obuvnických cechů staropražských*, in: *Český lid* 22, Praha 1913, s. 165–181, 220–225.

¹⁵¹⁸ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Ševcovský cech*, Praha '82, 1982, č. 4, s. 34.

¹⁵¹⁹ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 140–144.

¹⁵²⁰ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech ševců Praha 1482–1862*, inventář AMP, Praha 2005.

nováci a vetešníků bylo vyhrazeno pouze spravování bot, škorní a střevíců. Často se uvádí, že vetešníky se stávali méně zruční řemeslníci. Rozdělení ševců na nováky a vetešníky přetrvalo až do raného novověku.

Počátky staroměstské organizace lze klást do počátku 14. století. Pro tuto hypotézu hovoří jednak výskyt ševců v soupisu devatenácti staroměstských živností z druhé poloviny dvacátých let tohoto století, jednak obecný trend monopolizace oděvních řemesel (krejčí a kožešníci). Nelze s jistotou říct, zda se jednalo o cech ševců obojího druhu, nebo pouze nováků, nicméně domnívám se, že kořeny vetešnické organizace spadají až do 15. století. Jasnější je situace na Novém Městě pražském, kde k roku 1391 nacházíme nejstarší artikule tamějšího cechu „ševců nového díla“ potvrzené purkmistrem a radou. Ty byly roku 1407 a 1442 znovu obnoveny.¹⁵²¹

Již k roku 1404 zachytil Zikmund Winter první hádku mezi pražskými vetešníky a nováky. Bohužel Winter neuvedl, v kterém pražském městě spor propukl.¹⁵²² Přestože byly vzájemné neshody na čas urovnány, roku 1441 se rozhořely nanovo. Celá kauza se týkala všech pražských ševců, neboť rozhodčí komise byla složená z purkmistrů a rad všech tří pražských měst. Ta vyzvala znesvářené strany k předložení svých práv, což obě řemesla učinila. Podle všeho se odvolávala na práva z doby po smrti Václava IV., tedy zřejmě z dvacátých let 15. století. Konečný výrok zněl, že obě řemesla a jejich cechy v jednotlivých pražských městech mají být zachovány při svých právech a vzájemně si nepřekážet.¹⁵²³ Tato kauza odkrývá hned několik důležitých momentů ve vývoji pražských ševcovských cechů. Prvním je bezpochyby skutečnost, že pražští vetešníci měli již v této době plně etablované cechy, které si udrželi vedle starších cechů nováků. Dalším je skutečnost, že tato zpráva je jednoznačným dokladem o organizaci ševců v prostoru Malé Strany. Posledním poznatkem, který vyplývá z této zprávy, je kooperace pražských cechů ve významných otázkách. Zpráva totiž není dokladem meziměstského cechu, nýbrž úzké spolupráce mezi organizacemi jednotlivých měst.

Zmíněná kauza mezi nováky a vetešníky měla v případě novoměstských ševců ještě dohru v padesátých letech 15. století, kdy bylo opět rozhodnuto ve prospěch dvou oddělených cechů s odvoláním na dřívější nález z roku 1441.¹⁵²⁴

V roce 1477 vydal staroměstským ševcům novákům privilegium král Vladislav II. Jagellonský. Mimo jiné v něm kodifikoval erbovní znamení cechu, které se již v dřívějších pramenech vyskytovalo na jejich cechovní korouhvi. Obdobně jako staroměstskému cechu udělil

¹⁵²¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 80r–81r.

¹⁵²² Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl první*, Praha 1890, s. 577.

¹⁵²³ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 440–441.

¹⁵²⁴ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 296r–296v, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 470–471.

panovník roku 1482 privilegia novákům na Novém Městě pražském.¹⁵²⁵ Znamení, které Vladislav II. Jagellonský cechu udělil, nacházíme záhy na dochovaném typáři.¹⁵²⁶

Jak už bylo pojednáno, kauza mezi nováky a vetešníky je prvním dokladem ševcovských cechů na Malé Straně. Bohužel však nemáme dostatek jiných pramenů, abychom řekli něco více o nadcházejícím vývoji. V případě ševců vetešníků známe pouze potvrzení nových artikulí z roku 1481.¹⁵²⁷ Tento dokument je však významným pramenem k ševcovskému vetešnictví, neboť je jediným známým normativem pražských mistrů tohoto odvětví.

Za spojené pravobřežní Prahy došlo v letech 1518–1528 k dočasnému sjednocení staroměstského a novoměstského cechu. To však pominulo bezprostředně po opětovném rozdělení obou měst, což je u takto významných a velkých cechů běžné.

Roku 1562 navrátil Ferdinand I. ševcům novákům na Novém Městě pražském¹⁵²⁸ a Malé Straně¹⁵²⁹ zabavená privilegia (překvapivě nemáme ani v pozdějších konfirmacích zmínky o navrácení statut cechu staroměstskému). Tím znovu potvrdil jejich výrobní monopol, což vedlo k nové vlně sporů mezi nováky a vetešníky ve všech částech pražského souměstí. Celou záležitost musel klidnit králův místodržící Ferdinand Tyrolský, který ustavil smírní komisi z hejtmanů tří pražských měst. Ti roku 1564 rozhodli, aby byli nováci i vetešníci nadále organizováni ve společných ceších jednotlivých měst.¹⁵³⁰ Tímto datem proto končí rozlišování ševců na nováky a vetešníky.

Je pozoruhodné, že v soupisech novoměstských cechmistrů sice nacházíme od roku 1581 pouze jedinou organizaci, ta je však vždy nadepsaná „ševci novědlní“, přestože formálně cech sdružoval ševce obojího řemesla. Na Starém Městě pražském zase došlo roku 1618 k obnově vetešníků, kteří se měli nazývat flekýři a kterých nemělo být více než deset.¹⁵³¹ Není však jisté, zda byli nadále organizováni v jednotném ševcovském cechu, nebo samostatně. V soupisech staroměstských cechmistrů se jejich samostatná organizace neobjevuje.

Z konce 16. století sice neznáme žádnou další panovnickou konfirmaci ševcovských práv, ale do roku 1590 je vročen dochovaný typář staroměstského cechu.¹⁵³² Nové artikule přinesla novoměstské organizaci až vláda Matyáše II., který tak učinil roku 1613.¹⁵³³ Velmi příznivým bylo pro ševcovské cechy i období dalšího Habsburka na trůně, neboť Ferdinand II. roku 1629

¹⁵²⁵ AMP, Cech ševců Praha, inv. č. 1 (sign. Ševci 18).

¹⁵²⁶ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 375.

¹⁵²⁷ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2080, fol. 355v–356v.

¹⁵²⁸ AMP, Sběrka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 132.

¹⁵²⁹ AMP, Cech ševců Praha, inv. č. 4 (sign. Ševci 10).

¹⁵³⁰ Zikmund WINTER, *Ševci a krejčí*, s. 144.

¹⁵³¹ Tamtéž.

¹⁵³² AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 373.

¹⁵³³ AMP, Sběrka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 133.

konfirmoval dosavadní práva staroměstského cechu¹⁵³⁴ a roku 1631 císař potvrdil navrácená privilegia Ferdinanda I. pro cech malostranský.¹⁵³⁵ Záhy poté si tato organizace pořídila nové pečetidlo s letopočtem 1631.¹⁵³⁶ Navzdory všem těmto dochovaným písemným památkám poněkud postrádáme jiné typy cechovních písemností, které bychom mohli v případě ševců očekávat. První dochované knihy totiž pocházejí až z 18. století.

Pro období druhé poloviny 17. století a počátku 18. století jsou pro nás primárním zdrojem k historii cechů soupisy cechmistrů v jednotlivých pražských městech. Výjimku tvořily Hradčany, neboť tamější mistři byli členy malostranské organizace. Tak tomu bylo až do vlády Karla VI., který roku 1734 potvrdil artikule společného cechu hradčanských ševců a krejčích.¹⁵³⁷ O fungování této organizace se můžeme dozvědět z dochované účetní knihy.¹⁵³⁸

Ve třicátých letech proběhla rovněž první vlna konfirmací artikulí ševcovských cechů, a to v souvislosti s revizí statut pražských organizací po vydání generálního cechovního patentu. V originále se dochovaly pouze artikule staroměstského cechu vydané Karlem VI. v roce 1736.¹⁵³⁹ O malostranských se dozvídáme až z pozdější konfirmace a o novoměstských nemáme žádný doklad. Jediným nepřímým důkazem je rok 1733, který byl explicitně uveden v opisu razítka novoměstského společenstva z počátku 20. století,¹⁵⁴⁰ přičemž vydání statut zmíněného roku je jediné relevantní vysvětlení.

V letech 1748–1751 konfirmovala dříve udělená privilegia jednotlivým cechům Marie Terezie. Všechny tři konfirmace se dochovaly v originále, přičemž staroměstskému cechu byla statuta znovu potvrzena v roce 1748,¹⁵⁴¹ malostranskému následujícího roku¹⁵⁴² a novoměstské organizaci až roku 1751.¹⁵⁴³

Z padesátých let 18. století se rovněž dochovaly nejstarší vedené knihy malostranských ševců.¹⁵⁴⁴ Roku 1770 daroval ševcovský mistr Josef Nebel staroměstskému cechu jednu z nejvýznamnějších památek, relikviář sv. Kryspína a Kryspiniána.¹⁵⁴⁵ Z obdobného období pochází i relikviář novoměstských ševců.¹⁵⁴⁶

¹⁵³⁴ AMP, Cech ševců Praha, inv. č. 2 (sign. Ševci 1).

¹⁵³⁵ Tamtéž, inv. č. 4 (sign. Ševci 10).

¹⁵³⁶ AMP, Sbíрка typářů, sign. AMP K III – 383.

¹⁵³⁷ AMP, Cech ševců Praha, inv. č. 8 (sign. Ševci 4).

¹⁵³⁸ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 5807.

¹⁵³⁹ AMP, Cech ševců Praha, inv. č. 8 (sign. Ševci 4).

¹⁵⁴⁰ AMP, Sbíрка typářů, sign. AMP K III – 381.

¹⁵⁴¹ AMP, Cech ševců Praha, inv. č. 9 (sign. Ševci 5).

¹⁵⁴² Tamtéž, inv. č. 11 (sign. Ševci 11).

¹⁵⁴³ Tamtéž, inv. č. 14, 15 (sign. Ševci 9, 8).

¹⁵⁴⁴ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 1748, 5808.

¹⁵⁴⁵ MMP, inv. č. H 033 821.

¹⁵⁴⁶ MMP, inv. č. H 033 834.

Velké změny přineslo vytvoření spojené Prahy v roce 1784. Na rozdíl od ostatních profesí, nedošlo v případě ševců (stejně jako u krejčích pekařů nebo řezníků) k vytvoření celopražské organizace. Proběhla pouze jejich redukce a to tak, že se hradčanští mistři stali opět členy malostranského cechu. Ze dvou dochovaných knih je však patrné, že si hradčanští ševci udrželi alespoň částečnou nezávislost a zcela v jejich kompetenci zůstala evidence učedníků.¹⁵⁴⁷

Jak málo úředních knih se dochovalo pro období před rokem 1784, po vzniku spojené Prahy je situace opačná – knih z provenience cechu staroměstského známe 8¹⁵⁴⁸, novoměstského 9¹⁵⁴⁹ a malostranského 16.¹⁵⁵⁰ Přidávají se k tomu rovněž velké počty osobních dokladů jednotlivých členů, které zde ani není účelné uvádět. Jejich přehled nalezneme na příslušném místě Čarkova soupisu cechovních archiválií.¹⁵⁵¹

Zajímavostí tohoto období jsou památky židovského cechu krejčích, tedy josefovských mistrů. Přestože Tobias Jakobowitz předpokládal existenci této organizace již v 18. století,¹⁵⁵² spolehlivé doklady o ní máme až z počátku 19. století. Poprvé se s cechem židovských ševců setkáváme v roce 1813 v soupisech cechovních inspektorů.¹⁵⁵³ Roku 1814 si nechali tamější mistři vyrobit vlastní korouhev¹⁵⁵⁴ a z roku 1815 pochází dochovaná konvice.¹⁵⁵⁵

Ševcovské cechy existovaly až do konce cechovního zřízení, kdy na jejich činnost navázala živnostenská společenstva. I ta obdobně jako jejich předchůdci, byla organizována podle jednotlivých městských částí. Všechny zachovaly bohatý fond cechovních památek, přičemž výčet všech cechovních předmětů ve sbírkách městského muzea nalezneme v díle Jana Diviše.¹⁵⁵⁶

6.129 Šmejdíři

německy: *Geschmeidler, Geschmeidehändler*

Pokud se v dosavadní literatuře setkáme se pojednáním o šmejdířích, je tomu tak zpravidla v souvislosti s ostatními obchodnickými živnostmi. Veškerá relevantní literatura k těmto profesím včetně informací o archivním materiálu je proto uvedena v oddíle kupců (viz 6.60).

¹⁵⁴⁷ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 5812, 5814.

¹⁵⁴⁸ Tamtéž, rkp. 1734–1739, 3535, 4810.

¹⁵⁴⁹ Tamtéž, rkp. 1740–1746, 3536, 4811.

¹⁵⁵⁰ Tamtéž, rkp. 1747, 1749–1754, 3537, 4812, 5809–5811, 5813, 5815–5817.

¹⁵⁵¹ AMP, Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25, s. 474–515.

¹⁵⁵² Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

¹⁵⁵³ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1812–1816, sign. A 39/3, k. 142, s. f.

¹⁵⁵⁴ MMP, inv. č. H 033 838.

¹⁵⁵⁵ MMP, inv. č. H 033 839.

¹⁵⁵⁶ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 110–116.

Šmejdířská profese vždy náležela do okruhu živností, které tvořily překupnický mezičlánek mezi výrobcem a zákazníkem. V odborné literatuře se velmi často uvádí, že obchodovali pouze se železným šmejdem a ozdobami, nicméně sortiment, jehož přeprdej šmejdíři zajišťovali, zahrnoval i výrobky z látek, kožené váčky a klobouky. Z tohoto důvodu se zachovaly doklady soudních sporů, v nichž šmejdíři byli žalováni samotnými výrobci prodávaného zboží pro narušování monopolu.

Marie Buňatová ve své knize uvedla, že šmejdíři na Malé Straně byli cechovně organizováni už od roku 1479 a staroměstští v roce 1480.¹⁵⁵⁷ Jedná se však o nesprávné převzetí poznatků Zikmunda Wintera, který k uvedeným rokům pouze našel první představitele této profese ve zmíněných částech pražského souměstí.¹⁵⁵⁸

Staroměstský cech se vyvinul v souvislosti se správou tzv. podkoteckých šmejdířů, o nichž se poprvé dozvídáme ze zprávy z roku 1502. Ti tehdy žalovali představené cechu měšečníků a tobolářů, že jim neprávem zabavili zboží. Z rozsudku je patrné, že jejich žaloba nebyla podpořena žádnými právy, na rozdíl od cechu měšečníků a tobolářů. Roku 1531 se řešil obdobný problém a i v tomto případě byli šmejdíři sankcionováni za prodej zboží proti právům tobolářské organizace.¹⁵⁵⁹ Nejstarší zmínka o šmejdířské organizaci proto pochází až z roku 1562 a týká se staroměstského prostoru. Nalezneme ji v soupise ponůček a jednalo se o společný cech šmejdířů se šmukýři (viz 6.130). Není proto pravda, že se šmejdíři v 16. století přidružili k cechu kramářů.¹⁵⁶⁰

Roku 1570 došlo patrně k rozpadu společného sdružení šmejdířů a šmukýřů a rozvinula se spolupráce šmejdířů s obchodníky (handlíři). Roku 1585 vydala jejich společnému cechu statuta městská rada,¹⁵⁶¹ která o dva roky později potvrdil i císař Rudolf II.¹⁵⁶² Další konfirmace svých práv se dočkal cech šmejdířů a obchodníků za vlády Ferdinanda II roku 1627.¹⁵⁶³ Ze 17. století pochází i doklad o malostranských šmejdířích, kteří byli organizováni v cechu tamějších kupců (viz 6.60).

Z počátku 18. století pochází ojedinělé doklady o šmejdířském cechu na Novém Městě pražském. Roku 1708 vzniklo v tamějších podmínkách společné sdružení šmejdířů a nástrojářů (viz 6.76), kteří (jak se dozvídáme z úvodu k artikulím) v této lokalitě dosud vlastní cech jako na Starém Městě pražském neměli. Statuta sepsaná roku 1707 novoměstskou radou po-

¹⁵⁵⁷ Marie BUŇATOVÁ, *Pražští kupci*, s. 72.

¹⁵⁵⁸ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 905.

¹⁵⁵⁹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1128, fol. 100r–101r.

¹⁵⁶⁰ Marie BUŇATOVÁ, *Pražští kupci*, s. 72.

¹⁵⁶¹ AMP, Cech kupců, kramářů a grémium pražského obchodnictva, inv. č. 1 (sign. Obchodníci 23).

¹⁵⁶² Tamtéž, inv. č. 2 (sign. Obchodníci 6).

¹⁵⁶³ Tamtéž, inv. č. 3 (sign. Obchodníci 22).

tvrdil již zmíněného roku panovník Josef I.¹⁵⁶⁴ Roku 1712 byly confirmovány Karlem VI. artikule staroměstského cechu.¹⁵⁶⁵

K vývoji jednotlivých pražských cechů ve druhé polovině 18. století disponujeme poměrně málo prameny. Jedním z nich jsou artikule staroměstského cechu z roku 1737, které byly v důsledku vydání generálního cechovního patentu revidovány.¹⁵⁶⁶ V roce 1746 tato statuta confirmovala Marie Terezie.¹⁵⁶⁷

Po vytvoření sjednocené Prahy v roce 1784 došlo k vytvoření celopražského cechu, který nacházíme ve všech soupisech přelomu 18. a 19. století. Konec šmejdiřského cechu spadá do počátku dvacátých let 19. století a takový vývoj můžeme rekonstruovat na základě schematismů. Zatímco ve schematismech pro roky 1820 a 1822 ještě tuto profesi nalezneme uvedenou mezi cechovními živnostmi, v dílech pro roky 1821 a 1823–1851 již v této kategorii není.

6.130 Šmukýři

německy: *Federschmucker, Hutschmucker*

staročesky: *federšmukýři, federšmukové*

Výraz šmukýř v minulosti označoval řemeslníka, který zdobil mužské a ženské klobouky. Počátky tohoto povolání lze spatřovat ve specializovaných kloboučnících, kteří v pražských městech působili ojediněle od počátku 16. století a kteří zdobili klobouky pavím peřím. V pramenech bývali označováni jako „*pileatores pavonum*“. Podle Zikmunda Wintera se šmukýři rozdělovali na ty, kteří klobouky zdobili peřím, a ty, kteří zdobili jinými materiály.¹⁵⁶⁸ V obou případech však museli klobouky kupovat od kloboučníků (v případě slaměných od lazebníků) a v žádném případě je nesměli sami vyrábět.

První doklady šmukýřských cechů nacházíme na Starém Městě pražském, kde měli ve druhé polovině 16. století společnou organizaci se šmejdiři. Zatímco Zikmund Winter uvedl, že tento společný cech měla obě řemesla od roku 1570,¹⁵⁶⁹ já se domnívám, že organizace šmukýřů a šmejdiřů existovala již před tímto datem. Dokladem je listina z roku 1560, ve které obvinili kloboučníci šmukýře a šmejdiře.¹⁵⁷⁰ Existence společného cechu by dokonce vysvětlovala, proč v soupise ponůček z roku 1562 nenalezneme šmukýře. Jejich společnou organi-

¹⁵⁶⁴ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 108, k. 1780, s. f.

¹⁵⁶⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶⁶ Tamtéž.

¹⁵⁶⁷ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 284.

¹⁵⁶⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 627.

¹⁵⁶⁹ Tamtéž, s. 628.

¹⁵⁷⁰ AMP, Sběrka pap. listin I, sign. AMP PPL I – 133/1.

zaci v tomto soupise reprezentovali pouze šmejdíři. Cech působil do roku 1570, kdy došlo k rozdělení obou profesí. Tomu odpovídá zlomek dochovaných register šmukýřské organizace z let 1571–1589¹⁵⁷¹ a soupisy staroměstských cechmistrů, kde se od roku 1571 objevují šmejdíři a šmukýři v samostatných ceších.

Z počátku sedmdesátých let 16. století pochází i první zmínka o šmukýřském cechu na Malé Straně. Jedná se o soupis tamějších cechmistrů z roku 1572, ve kterém vystupují šmukýři ve společné organizaci s krumplíři (viz 6.56). Tato organizace splynula v roce 1594 se staroměstsko-malostranským cechem malířů.¹⁵⁷² Přestože nemáme o reálném členství šmukýřů v malířském cechu žádné zprávy, v soupisech malostranských cechmistrů byli šmukýři uváděni jako cechovní řemeslo po boku malířů, sklenářů a krumplířů až do roku 1634.

Samostatný cech staroměstských šmukýřů obdržel roku 1584 od purkmistra a rady nová statuta.¹⁵⁷³ Tato organizace byla cechem zemským, jak doložil Zikmund Winter.¹⁵⁷⁴ Tato skutečnost dlouhodobě bránila vzniku šmukýřského cechu na Novém Městě pražském, resp. novoměstští mistři byli členy staroměstské organizace. O tom svědčí zpráva z roku 1602, kdy se dvě měšťanky z Nového Města pražského musely obhájit před radou, proč nevstoupily do staroměstského cechu. Důvodem v tomto případě bylo dědické postavení po jejich zesnulém otci, který členem této organizace byl.¹⁵⁷⁵

Panovnického potvrzení svých artikulí se staroměstský cech dočkal až roku 1627, kdy tak učinil císař Ferdinand II.¹⁵⁷⁶ Z roku 1657 se nám dochovala žádost šmukýřského cechu, ve kterém žádá staroměstskou radu o povolení k opětovnému spojení svého cechu s organizací šmejdířů a obchodníků.¹⁵⁷⁷ To městská rada cechu neudělila a až do konce své existence měli staroměstští šmukýři svou organizaci sami. Poslední doklad o existenci tohoto cechu nacházíme v soupisech cechmistrů z roku 1705.

6.131 Šňůraři

německy: *Schnürmacher*

Šňůrařská profese tvořila od 18. století spolu s prýmkářstvím dvě hlavní větve původního tkaničkářského řemesla. Přestože v pramenech byly od sebe obě specializace důsledně roze-

¹⁵⁷¹ AMP, Sbírka pap. listin I, sign. AMP PPL I – 133/3.

¹⁵⁷² Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 630.

¹⁵⁷³ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 67.

¹⁵⁷⁴ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 631.

¹⁵⁷⁵ Tamtéž, sign. AMP PPL I – 133/23, 24, 44.

¹⁵⁷⁶ Tamtéž, sign. AMP PPL I – 133/82.

¹⁵⁷⁷ Tamtéž, sign. AMP PPL I – 133/124, 127.

znávány, dnes je poněkud problematické přesně stanovit hranice sortimentu obou výrobních profesí. To vše snad umožní analýza dochovaných pramenů, zejména artikulí.

O cechovním vývoji šňůrařů již bylo pojednáno v souvislosti s prýmkaři (viz 6.101). Upozorním proto pouze na jedinou odlišnost, kterou představuje organizace prýmkařů a šňůrařů v Židovském městě. Tobias Jakobowitz totiž ve svém výčtu židovských cechů v 18. století uvedl obě zmíněné profese, avšak nikoliv ve společném sdružení. Podle jeho poznatků měli židovští prýmkaři společný cech s knoflíkáři, zatímco šňůraři byli organizováni samostatně.¹⁵⁷⁸

6.132 Špalíčkáři

německy: *Stöckelschneider*

Na počátku 18. století se plně etabloval jeden specializovaný obor, kterým bylo špalíčkářství. Přestože není za stávajícího stavu poznání zcela zřejmé, jaký druh špalíčků přesně vyráběli a k čemu se jejich výrobky využívaly, je nasnadě, že se jednalo o specializované odvětví soustružníků. Zajímavou hypotézu představil Zdeněk Martínek, který německý výraz označující tuto profesi přeložil jako *výrobce podpatků*.¹⁵⁷⁹ Bližší vymezení špalíčkářské produkce proto zůstává úkolem pro další výzkum.

Již ve druhé polovině 18. století, sledujeme v tomto oboru další specializi, neboť záhy se v pramenech setkáváme s rozlišováním mezi *špalíčkáři* a *kopytáři* (viz 6.47). Obě odvětví si byla však i nadále velmi technologicky blízká, což vyplývá jednak z kořenů německých ekvivalentů *Stöckelschneider* a *Leistenschneider*, jednak ze skutečnosti, že obě profese byly sdruženy ve společné organizaci.

Pražský špalíčkářský cech vznikl nejspíše koncem dvacátých let 18. století. Pro tuto hypotézu hovoří zejména dochovaná výběrčí pokladnička cechu s vročením 1728.¹⁵⁸⁰ S uvedeným letopočtem koresponduje i první výskyt představených organizace špalíčkářů v soupisu staroměstských cechmistrů z roku 1729. Přestože z dochovaných pramenů není patrná územní působnost cechu, předpokládám, že organizace sdružovala všechny pražské mistry tohoto úzce specializovaného řemesla. Pro tento předpoklad hovoří i dochovaný typář cechu špalíčkářů a kopytářů tří pražských měst z druhé poloviny 18. století.¹⁵⁸¹ Dalším pramenem k ději-

¹⁵⁷⁸ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

¹⁵⁷⁹ Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 124–125.

¹⁵⁸⁰ MMP, inv. č. HD 001 326.

¹⁵⁸¹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 230.

nám pražských špalíčkářů a kopytářů je jediná dochovaná úřední kniha tohoto cechu evidující v letech 1738–1807 nové mistry.¹⁵⁸²

Ze všeho, co zde již bylo podáno je zřejmé, že spojení pražských měst v roce 1784 nepředstavovalo pro špalíčkářskou a kopytářskou organizaci výraznější předěl v jejím dosavadním vnitřním uspořádání. Tento cech byl plně etablovaným sdružením, které si roku 1791 pořídilo k příležitosti korunovace Leopolda II. českým králem novou korouhev.¹⁵⁸³ Rovněž nacházíme špalíčkáře ve všech soupisech tohoto období a ve schematismech po roce 1805. Ze soupisu špalíčkářských mistrů ve schematismu ze zmíněného roku vysvítá, že mistři této profese byli usazeni pouze na Starém a Novém Městě pražském, tedy v pravobřežní Praze.

Konec špalíčkářského cechu souvisel s nařízením českého gubernia z roku 1836, které taxativně vymezovalo profese, jež mohly být i nadále cechovními. V rámci jejich značné redukce se mezi ně tato profese nedostala.¹⁵⁸⁴ O navázání pozdějšího živnostenského společenstva kopytářů na cechovní tradici hovoří dochované cechovní památky, které městskému muzeu předala právě tato nástupnická organizace.

Špendlíkáři viz jehláři

Šrotýři viz vozatajové

Šroubaři viz heveráři

6.133 Štítáři

latinsky: *clipearii*

německy: *Puchler, Schilder*

Charakter i přesný výrobní sortiment štítarského řemesla zůstává dodnes poněkud nejasný. Současná historická věda spatřuje ve štítářích nejčastěji tzv. světské malíře, tedy řemeslníky, kteří malovali původně zejména štíty a pavězy, posléze i korouhve, domovní znamení, závěsy, tašky, dřevce či koňské postroje. Otázkou však zůstává, do jaké míry byli zároveň i samotnými výrobci štítů.

¹⁵⁸² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5818.

¹⁵⁸³ MMP, inv. č. HD 001 324.

¹⁵⁸⁴ PGKBJ 1836, s. 881–896.

Na tuto otázku nám může odpovědět vývoj jejich organizace. Štítaři se totiž poprvé objevují v pramenech v soupise devatenácti staroměstských živností ze druhé poloviny dvacátých let 14. století. Z tohoto pramene sice charakter štítařské profese přímo nevyplývá, nicméně k roku 1328 pochází ustanovení, které potvrdila městská rada platněřskému cechu. Podle něho bylo mistrům bez městského práva zakázáno provozovat platněřské, štítařské a helmířské řemeslo.¹⁵⁸⁵ Tuto zprávu lze vykládat tak, že štítaři náleželi do cechu staroměstských zbrojních řemesel. V takovém případě je nasnadě, že se primárně jednalo o výrobce ochranných částí výzbroje. Štítaři dřevěné štíty, které pobíjeli železem či potahovali kůží.

Změnu sledujeme až před polovinou 14. století, kdy štítaři a malíři založili nové bratrstvo (viz 6.65). Zde už předpokládáme posun od samotné výroby k výzdobě štítů (případně pozdějších pavéz). Přesto i nadále štíty vyráběli, neboť roku 1365 nařídil Karel IV. přesídlení všech pražských štítařů do věží Nového Města pražského. V tom lze spatřovat přímou paralelu ke střelcům, kteří vyráběli samostřily (viz 6.123). V panovníkově koncepci tato zbrojní řemesla měla tvořit stálou posádku hradeb a starat se o jejich primární obranu. Z toho vyplývá, že i v tomto období štítaři byli výrobci štítů, byť je zároveň malovali. Ve výsledku štítaři městské hradby neobsadili, pouze spravovali jednu věž opevnění. Tzv. Malířská (štítařská) věž se nacházela až do 19. století v těsné blízkosti kostela Nanebevzetí Panny Marie a sv. Karla Velikého na Karlově.¹⁵⁸⁶

Karlovo privilegium však iniciovalo vznik novoměstské štítařsko-malířské organizace, jak je podrobně pojednáno v oddíle o malířích (viz 6.65). Postupně však docházelo ke stírání rozdílů mezi oběma profesemi až v 15. století zcela splynuly pod malířstvím. Formálně se sice ještě v nález z roku 1455 mluví o řemesle malířském a štítařském, nicméně se jedná pouze o důležité propojení malířů s původním Karlovským privilegiem pro štítaře.¹⁵⁸⁷

Je však pozoruhodné, že pozůstatky původního štítařství ještě dlouho přežívaly i na Starém Městě pražském, čehož dokladem je uvedení štítařů v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440 nebo konfirmace statut tamějšího cechu malířů a sklenářů z roku 1458.¹⁵⁸⁸ V těchto artikulích totiž nalezneme závazek cechu odvádět každý rok městu „*tři štíty nebo pláště branné stojaté veliké* (tzn. pavézy – pozn. autora)“.

¹⁵⁸⁵ Emil Franz RÖSSLER (ed.), *DRBM I*, Praha 1845, s. 19.

¹⁵⁸⁶ Zdeněk WIRTH, *Zmizelá Praha 5. Opevnění Prahy, Vltava v Praze, Ztráty na památkách 1939–1945*, Praha 1948, s. 41 (obr. 1).

¹⁵⁸⁷ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2084, fol. 390r.

¹⁵⁸⁸ Tamtéž, rkp. 993, s. 225–226, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 474–476.

6.134 Štukatéri

německy: *Stukkateur*staročesky: *štukátorové*

Ucelený pohled na české barokní štukaterství v kontextu rozvoje této technologie v Evropě podal před pár lety ve své stati Martin Krummholz.¹⁵⁸⁹ Přestože hlavní pozornost tohoto příspěvku je věnována dochovaným památkám, nalezneme zde základní informace i o nejvýznamnějších představitelích tohoto odvětví a užívané technologii.

Štukatéri byli řemeslníky zajišťujícími rozmanitou výzdobu exteriérů i interiérů. K tvarování plastických doplňků stěn používali omítkovou hmotu, jejíž složení se lišilo jednak podle vlastní receptury řemeslníka, jednak v závislosti na podkladovém materiálu i klimatických specifikách lokality stavby.¹⁵⁹⁰

Technologie štku se do Čech dostala až s nástupem renesance, přičemž ještě dlouho v 17. století byl tento obor doménou italských umělců. Štukaterství bylo jedním ze stavebních řemesel navazujících na práci zedníků, a proto bychom předpokládali začlenění jeho představitelů do cechu stavebních profesí. O jejich účasti v těchto sdruženích však nemáme žádné zprávy a naopak se setkáváme v soupisech staroměstských cechmistrů z let 1682 a 1685 s představenými samostatného cechu štukatérů. Existence samostatného cechu staroměstských štukatérů však nenachází oporu v žádném jiném prameni z této doby.

Interpretace těchto zjištění není snadná, může svědčit o snaze štukatérů osamostatnit se od ostatních stavebních profesí či o věhlasu, kterému se představitelé tehdejšího štukaterství těšili. V každém případě bude potřeba tyto poznatky podrobit dalšímu bádání, k čemuž by mohla napomoci jména dvou mistrů – Antonia Soldatiho a Giovanniho Bartolomea Comety, kteří v uvedených pramenech vystupují jako starší štukatéri. Věřím, že jejich zasazení do širšího historického vývoje cechů stavebních řemesel může mnohé otázky zodpovědět.

Tapetáři viz čalouníci

¹⁵⁸⁹ Martin KRUMMHOLZ, *Barokní architektura a štukatura*, in: Barokní architektura v Čechách, Praha 2015, s. 637–651.

¹⁵⁹⁰ Více o složení a technice nanášení směsi na stropy a stěny viz Martin KRUMMHOLZ, *Barokní architektura*, s. 637–639.

6.135 Tesaři

latinsky: *carpentarii*německy: *Zimmerleute, Zimmerer*

S ohledem na skutečnost, že tesařská profese vždy patřila do skupiny stavebních řemesel, vztahuje se k tomuto tématu veškerá literatura uvedená již v oddíle kameníků (viz 6.30). Navíc lze připomenout krátkou stat' Františka Holce, která pojednává o tesařích a pokrývačích.¹⁵⁹¹ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2006.¹⁵⁹²

Již od počátků organizace stavebních řemesel v hutích byli tesaři úzce spjati s dalšími profesemi podílejícími se na stavbě, zejména kameníky, zedníky a pokrývači. Jejich práce spočívala v konstrukci dřevěných krovů střech stavení a dalších dřevěných částí. Pokud se jednalo o celodřevěné budovy, byli hlavní profesí, která se na výstavbě podílela. U kamenných a zděných staveb jejich práce navazovala na činnost zedníků či kameníků a připravovala základy pro pozdější pokrývání střech krytinou.

Po celé období středověku byli tesaři organizováni ve sdruženích s dalšími stavebními živnostmi, a to buď v hutích či později v ceších. Dominantním řemeslem v těchto společenstvech byli kameníci, u nichž byl veden výklad pro toto období (viz 6.30). Osamostatnění tesařů ze společných cechů stavebních řemesel spadá do závěrečné čtvrtiny 16. století a nastává ve všech pražských městech přibližně ve stejnou dobu.

Nejstarší doklady o cechu samostatných tesařů pocházejí z malostranského prostředí, kde na základě soupisů tamějších cechmistrů můžeme datovat vznik cechu do roku 1580. Přestože již z tohoto roku známe první představené osamostatněných malostranských tesařů, první známé artikule pocházejí až z roku 1594.¹⁵⁹³

Z roku 1581 známe první doklad samostatné organizace novoměstských tesařů. Jedná se rovněž o výskyt starších tesařů v soupise cechmistrů, přičemž v tomto případě je přesná datace vzniku organizace ztížena absencí předchozích soupisů ze sedmdesátých let 16. století. Na druhou stranu se vnikem nového cechu na počátku let osmdesátých korespondují dochovaná statuta, která tesařům vydala novoměstská rada roku 1585.¹⁵⁹⁴

Ze stejného roku pochází i statuta nového cechu tesařů na Starém Městě pražském, která byla vydána o několik měsíců dříve než artikule novoměstské.¹⁵⁹⁵ Na rozdíl od ostatních tesařských organizací však tento doklad cechu nekorresponduje se soupisy staroměstských

¹⁵⁹¹ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Čechy tesařů a pokrývačů*, Praha '83, 1983, č. 7, s. 34.

¹⁵⁹² Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech tesařů Praha 1676–1840*, inventář AMP, Praha 2006.

¹⁵⁹³ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 356r–363v.

¹⁵⁹⁴ Tamtéž, fol. 364r–370v.

¹⁵⁹⁵ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 94.

cechmistrů, v nichž se poprvé starší tesaři vyskytli až k roku 1599. Z počátku 17. století se nám dochovala dvě cechovní pečetidla staroměstského cechu, první datované do let 1613–1615¹⁵⁹⁶ a druhé s vročením 1638.¹⁵⁹⁷

Z období 16. a 17. století se dochovalo poměrně velké množství dalších cechovních předmětů, nicméně je velmi obtížné s jistotou určit, které pražské tesařské organizaci náležely. Jedná se o tři pokladnice z let 1594,¹⁵⁹⁸ 1595¹⁵⁹⁹ a 1606,¹⁶⁰⁰ přičemž druhá zmíněná patřila menšímu pořádku. Tu by snad bylo možné dát do souvislosti s pečetidlem, které nese vročení buď do roku 1597 nebo 1697 (v pečetním obraze jsou pouze dvě poslední číslice z letopočtu)¹⁶⁰¹ a jež náleželo malostranské tovaryšské organizaci. V souvislosti s dochovanou pokladnicí z roku 1595 menšího pořádku bych se přikláněl k tomu, že typář vznikl na sklonku 16. století. Z roku 1671 pochází krásná ferule, rovněž jednoho z blíže neurčených pražských tesařských cechů.¹⁶⁰² Na sklonku 17. století byl staroměstským purkmistrem a radou ustanoven další menší pořádek sdružující tentokrát staroměstské tesařské tovaryše.¹⁶⁰³

Až do spojení pražských měst roku 1784 byli pražští tesaři organizováni v ceších jednotlivých měst. Roku 1741 konfirmovala artikule malostranského cechu Marie Terezie,¹⁶⁰⁴ přičemž z 18. století jsou to jediná známá statuta pražských tesařů. Ke sjednocení tesařských cechů pražských měst došlo až v důsledku vytvoření sjednocené Prahy, tedy po roce 1784. To je patrné i z účetnictví předloženého magistrátu v roce 1785, které ještě každá organizace odevzdala samostatně.¹⁶⁰⁵ V návaznosti na vznik celopražského cechu si organizace pořídila nové pečetidlo bez bližší datace.¹⁶⁰⁶

Při sledování nejmladších dějin si musíme ve větší míře vystačit jednak se schematismy, v nichž tesaři figurují jako cechovní živnost pravidelně až do roku 1851, jednak s dalšími soupisy městských úřadů. Z původního cechovního archivu se totiž dochovala pouze jediná úřední kniha, která eviduje učedníky přijaté na učení v letech 1817–1846.¹⁶⁰⁷ Cech působil až do konce cechovního zřízení, kdy na jeho činnost plynule navázalo živnostenské společen-

¹⁵⁹⁶ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 215.

¹⁵⁹⁷ Tamtéž, sign. AMP K III – 214.

¹⁵⁹⁸ MMP, inv. č. HD 000 956.

¹⁵⁹⁹ MMP, inv. č. HD 000 957.

¹⁶⁰⁰ MMP, inv. č. HD 001 642.

¹⁶⁰¹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 216.

¹⁶⁰² MMP, inv. č. HD 001 642.

¹⁶⁰³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5959.

¹⁶⁰⁴ AMP, Cech tesařů Praha, inv. č. 2 (sign. Tesaři 2).

¹⁶⁰⁵ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹⁶⁰⁶ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 217.

¹⁶⁰⁷ AMP, Cech tesařů Praha, inv. č. 6 (sign. Tesaři 6).

stvo. Svědčí o tom mnoho původně cechovních hmotných památek, které společenstvo nadále spravovalo a nakonec věnovalo městskému muzeu.¹⁶⁰⁸

6.136 Tkalci

latinsky: *textores*

německy: *Leinweber, Weber, Wollenzeugweber Zeugmacher, Zeugwollenweber*

staročesky: *cajkmochři, pláteníci*

Přestože je výraz tkadlec odvozen od slovesa tkát, tedy od základní činnosti při výrobě látek, tento výraz označoval pouze producenty plátna, kteří vyráběli látky z příze rostlinného původu. Synonymním označením, které se v pramenech rovněž vyskytuje, je proto výraz *pláteník*. V opozici proti oběma zmíněným označením tak stálo v minulosti řemeslo soukeníka, který využíval k výrobě sukna ovčí vlnu.

Již ve středověku se setkáváme se specializacemi tkalců, které při tkaní kombinovali různé příze jak rostlinného původu, tak dokonce vlnu. Jednalo se zejména o tzv. *barchetníky* (viz 6.1) a *mezulániky* (viz 6.71). V novověku sledujeme zejména v německých pramenech rozšíření užívaných výrazů, které reflektují další specializace původních výrobců plátna. Mezi nimi sledujeme jak specializace technologické, např. hedvábníci (viz 6.18) či tkaci z vlny (*Wollenzeugmacher*), tak i specializace odbytové. Hlavním představitelem druhé skupiny byli patrně tzv. *cajkmochrové*, jejichž název byl odvozen z německého označení *Zeugmacher*. S tímto německým výrazem se můžeme setkat i ve složeninách, jako např. *Wollenzeugmacher*. V takovém případě je složený výraz překládán jako *výrobce vlněného zboží* (viz 6.148). Co přesně však vyráběli *cajkmochrové* či *cajkaři*, nebylo dosud dostatečně vysvětleno. Zdeněk Martínek pouze uvedl, že pojmem cajky byly označovány látky „značně různorodé“, přičemž některé z nich vyjmenoval.¹⁶⁰⁹ Nezbyvá nám proto nic jiného než doufat, že prameny v budoucnu poodhalí příčiny novověkého dělení tkalců.

V porovnání s raným rozvojem soukenických cechů v pražských městech, je rozvoj tkalcovských organizací pozdní a spadá do závěru 15. století. Z roku 1497 pochází letmá zmínka o novoměstském cechu tkalců v dlužním úpise.¹⁶¹⁰ Lépe můžeme sledovat rozvoj tkalcovských cechů až v době spojené pravobřežní Prahy, kdy existoval společný cech pro staroměstské i novoměstské mistry. Roku 1522 vyloučil tato společná organizace novoměstského

¹⁶⁰⁸ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 116–119.

¹⁶⁰⁹ Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas*, s. 162.

¹⁶¹⁰ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 582.

tkalce, protože se oženil s dcerou rychtářova pacholka¹⁶¹¹ a roku 1524 vystupují členové cechu pravobřežní Prahy při náboženské přísaze. Společný cech staroměstských a novoměstských mistrů přetrval i po rozdělení Starého a Nového Města pražského v roce 1528.

Od tohoto roku známe novoměstské cechmistry, kteří se pravidelně objevují ve všech soupisech dvacátých a třicátých let 16. století. Dokladem, že tkalcovská organizace byla i nadále společná pro obě větší pražská města, je žaloba cechu Starého a Nového Města pražského na neřádného řemeslníka z roku 1540.¹⁶¹²

Snažíme-li se rekonstruovat vývoj tkalcovských cechů ve druhé polovině 16. století, narážíme na absenci pramenů cechovní provenience. Nezbyvá nám proto nic jiného, než vycházet výhradně ze soupisů cechmistrů jednotlivých měst. Na Starém a Novém Městě pražském se s představenými tkalců setkáváme pravidelně, přičemž v čele novoměstské části meziměstského cechu stáli čtyři cechmistři, v čele staroměstské části pouze dva. Od počátku sedmdesátých let 16. století nacházíme přestavené cechu tkalců i v soupisech malostranských.

Soupisy cechmistrů jednotlivých pražských měst nám umožňují rovněž sledovat úpadek pražského tkalcovství, na kterém měla podíl zejména třicetiletá válka. Na Malé Straně nenalezneme cech tkalců již od počátku třicátých let 17. století, v městech pravobřežní Prahy nastala obdobná situace až na sklonku této dekády. Naposledy se s představenými v obou městech setkáváme v soupise z roku 1639. Tak dočasně zaniklo pražské plátenictví, jehož obnovu přinesl až počátek 18. století.

V roce 1716 byl purkmistrem a radou obnoven cech tkalců na Novém Městě pražském, jak se o tom dozvídáme ze supliky čtyř mistrů, kteří se roku 1719 obrátili na císaře Karla VI. s prosbou o rozšíření dosavadního cechu na všechna tři pražská města. Panovník tak ještě téhož roku učinil.¹⁶¹³ Tato organizace sdružovala vedle tkalců i cajkmochry a mezuláníky (viz 6.71).

Ve druhé polovině 18. století patrně došlo k rozpadu obnoveného meziměstského cechu na dvě organizace. První z nich sdružovala mistry pravobřežní Prahy, jak o tom svědčí výkaz účetnictví společné organizace tkalců a mezuláníků z roku 1785.¹⁶¹⁴ Druhá byla samostatná pro malostranské výrobce látek. Dokladem jsou dva dochované typáře malostranského cechu z druhé poloviny 18. století.¹⁶¹⁵ Je proto nasnadě, že roku 1784 došlo v důsledku spojení pražských měst k opětovnému sjednocení všech těchto cechů v organizaci celopražské.

¹⁶¹¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 721.

¹⁶¹² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1130, fol. 421r–422r.

¹⁶¹³ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 169, k. 1789, s. f.

¹⁶¹⁴ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹⁶¹⁵ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 218, 219.

Na počátku osmdesátých let 18. století měly být tkalcům vydány zvláštní cechovní artikule, jak se dozvídáme z guberniální vyhlášky vydané roku 1836.¹⁶¹⁶

Sledování dalšího vývoje pražských tkalcovských cechů je komplikováno zejména tristním stavem pramenné základny cechovní provenience. Jsme proto odkázáni na materiály nadřízených orgánů – magistrátní soupisy z přelomu 18. a 19. století a schematismy. Tyto prameny však vydávají protichůdná svědectví. Zatímco už v soupise cechovních inspektorů z roku 1813 tkalcovský cech nenalezneme,¹⁶¹⁷ podle schematismů cech existoval do roku 1820. Naproti tomu guberniální vyhláška z roku 1836, která evidovala všechny existující cechy komerčních živností, uvádí organizaci nadepsanou „*Zeugweber, Wollzeumacher*“ ještě řečeného roku. Je však možné, že postupně tkalcovská organizace splynula s cechem výrobců vlněného zboží (viz 6.148), které je ve zmíněné vyhlášce uvedené jako druhá cechovní živnost. S tím by korespondovala i existence živnostenského společenstva tkalců, vlnářů a cajkařů po roce 1860. Podle guberniální vyhlášky do tohoto sdružení patřily v roce 1836 rovněž profese mezuláníků a barchetníků. Svým složením by proto odpovídala původnímu tkalcovskému cechu, jak jej známe z konce 18. a počátku 19. století.

Na vzájemný vztah výrobců vlněného zboží a tkalcovských oborů by mohla v budoucnu vrhnout více světla dochovaná úřední kniha vedená společným cechem od roku 1838.¹⁶¹⁸ Většina dochovaných předmětů tkalcovského cechu pochází až z 19. století, výjimkou jsou pouze dva artefakty ze 17. století – prapor a vývěsní štít cechu.¹⁶¹⁹

Tkaničkáři viz prýmkaři

6.137 Toboláři

latinsky: *peratores*

německy: *Taschner*

Jak už bylo pojednáno u měšečníků, tobolářské řemeslo se v literatuře často zaměňuje s měšečnictvím (viz 6.70) či váčkařstvím (viz 6.143). Celá situace je komplikována i skutečností, že tato řemesla měla v určitých obdobích společné cechy. Přestože se na Novém Městě pražském setkáváme u měšečníků a váčkařů s terminologickým kolísáním, v případě tobolářů se s takovými záměnami nesetkáváme ani ve středověkých, o to méně v novověkých prame-

¹⁶¹⁶ PGDBJ 1836, s. 889.

¹⁶¹⁷ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1812–1816, sign. A 39/3, k. 142, s. f.

¹⁶¹⁸ AMP, Společenstvo tkalcovské a vlnářské Praha, č. listu NAD 369.

¹⁶¹⁹ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 120–121.

nech. Vedle jejich tradiční produkce, do které patřily zejména výrobky kožené (pouzdra na zbraně či různé brašny) ale i látkové, náleželo v nejmladším období i čalounění vozů.

O cechovním vývoji staroměstských tobolářů do poloviny 16. století již bylo pojednáno v oddíle věnovaném měšečníkům (viz 6.70), s nimiž v této době nejčastěji vytvářeli společné cechy. Prvním pramenem, který eviduje samostatný cech tobolářů na Starém Městě pražském je soupis ponůcek z roku 1562. Od sedmdesátých let máme v soupisech staroměstských cechmistrů pravidelné doklady o představených samostatné tobolářské organizace, a to až do první poloviny 18. století. Roku 1612 požádali staroměstští konšelé o potvrzení tobolářských artikulí, přičemž z argumentace se dozvídáme, že tento pořádek měl dosud jen starší řád vydaný dříve radou. Následujícího roku rada nad apelacemi vyhověla žádosti a konfirmovala artikule staroměstské organizace.¹⁶²⁰ Na Novém Městě pražském drželi toboláři až do 17. století společnou organizaci s měšečníky (váčkaři), přičemž o osudech tohoto cechu bylo rovněž již podrobně pojednáno v oddíle měšečníků.

Z prostředí Malé Strany pochází jediná letmá zmínka o cechu tobolářů z počátku 17. století. Ta souvisí s nedochovanými soupisy cechmistrů z let 1614 a 1619, které jsou známy pouze z Winterova zpracování. Proto je jejich interpretace velmi obtížná, neboť pramen nemůžeme podrobit nové kritice. Pokud počátkem 17. století skutečně existoval cech tobolářů i v této části pražského souměstí, již ve třicátých letech 17. století po něm nejsou žádné památky.

Jestliže v případě malostranských a novoměstských tobolářů ztrácíme veškeré stopy v 17. století a v případě staroměstských mistrů o století později, překvapí nás prameny ze závěrečných desetiletí před zrušením cechů. Podíváme-li se totiž do schematismů pro roky 1827–1848, tak v nich (s výjimkou schematismu pro rok 1836) nalezneme toboláře ve společném cechu s drátaři (viz 6.15). Ještě více nás překvapí schematismus pro rok 1851, ve kterém jsou vedeni toboláři v samostatné organizaci. Interpretace těchto poznatků je poněkud problematická, věřím však, že s využitím spisů magistrátní spisovny by šlo v budoucnu tuto závěrečnou etapu vývoje tobolářské organizace osvětlit.

6.138 Touláři

latinsky: *farestratores*

německy: *Tulner*

Toulářské řemeslo se v pramenech vyskytuje poměrně zřídka, přesto Zikmund Winter našel v pražských městech do roku 1419 šest představitelů této profese. Jejich výrobním

¹⁶²⁰ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 170, k. 1789, s. f.

artiklem byly zejména kožené toulce na šípky, od nichž dostala živnost své pojmenování. Obecně vyráběli kožené vaky a pouzdra pro různé účely, většinou však na zbraně či střelivo.

Přestože se jednalo o řemeslo málo početně zastoupené, lze z určitých zpráv usuzovat, že i v jejich případě existovala organizace. To vyplývá ze dvou pramenů z 15. století. Prvním z nich je nedochovaná zpráva z roku 1417, kterou zpracoval Zikmund Winter, o hájení výrobního monopolu toulců proti uzdářům. Staroměstským uzdářům bylo tehdy zakázáno prodávat jiné toulce než ty, jež zakoupí od některého z toulářských mistrů.¹⁶²¹ Přestože jsme odkázáni pouze na Winterovu interpretaci, neboť ujednání se nacházelo v rukopise, který shořel při požáru Staroměstské radnice v květnu roku 1945, celkové vyznění zprávy je jednoznačné a hovoří pro hypotézu o existenci toulářské organizace hájící výrobní práva svých členů.

S tím koresponduje i výskyt toulců v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Pod korouhví platníků měli podle tohoto korouhevnického pořádku kráčet i touláři. Jejich pozice v zápisu však ukazuje na to, že nebyli členy platnického cechu. Nabízejí se proto dvě možnosti – buď měli touláři skutečně samostatný cech, nebo měli cech společný s jiným řemeslem, v tomto případě by se nabízeli mečíři. Ti totiž měli kráčet před nimi a s touláři je pojila výroba kožených pochev, na níž měli mečíři monopol.

S ohledem na zprávu z roku 1417 a skutečnost, že vznik mečířského cechu klademe až do třicátých let 15. století, se kloním k první možnosti. Jednalo by se však o organizaci dosud neznámou, o níž se toho ani nemáme možnost dozvědět více, protože porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům je posledním pramenem, který existenci toulářské organizace reflektuje.

6.139 Truhláři

latinsky: *cistatores, cistulatores, mensatores, mensifices, sellarii* (?)

německy: *Tischler*

staročesky: *stolaři*

Dějinám pražských truhlářů byla v dosavadní literatuře věnována pouze okrajová pozornost. Ucelený pohled na dějiny truhlářských cechů v Praze podal ve svém krátkém příspěvku pouze František Holec.¹⁶²² Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2006.¹⁶²³

¹⁶²¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 142.

¹⁶²² František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Cech truhlářů*, Praha '82, 1982, č. 8, s. 34.

¹⁶²³ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech truhlářů Praha 1603–1871*, inventář AMP, Praha 2006.

Truhláři v minulosti zajišťovali výrobu všech druhů dřevěného nábytku. Ve středověku byly jejich hlavními výrobky stoly, truhlice a židle, přičemž první dva jmenované kusy nábytku daly tomuto řemeslu i jeho pojmenování – *stolaři* či *truhláři*. Přestože se někdy v literatuře setkáváme s používáním výrazu *stolaři* ve výkladu o dějinách této profese ve 14. a 15. století, domnívám se, že je méně zavádějící používat primárně označení, které v 16. století převládlo, tedy *truhláři*. Jednalo se totiž skutečně o tentýž výrobní obor.

Počátky pražských truhlářských cechů zůstávají i nadále nejasné. První přímá zmínka o společném cechu truhlářů Starého a Nového Města pražského pochází až z roku 1441, kdy se mezi nimi strhla hádka o podmínky mistrovství.¹⁶²⁴ Organizace byla tedy starší, přestože truhláře nenalézáme v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Již z konce 14. století víme o hádce několika řemesel, která byla na Novém Městě pražském sdružena ve společném rajcechu. Jednalo se o společné sdružení truhlářů, rybářů sladovníků a krejčích doložené k roku 1397. Samotné složení je pozoruhodné, ale z rozboru tohoto pramene, které provedl Vladimír Jan Sedlák, je patrné, že šlo o plnohodnotný cech.¹⁶²⁵ V každém případě můžeme odmítnout tvrzení, že cech vznikl až kolem roku 1524.¹⁶²⁶

V této souvislosti nastiňme ještě jinou poněkud odvážnou hypotézu. V soupise devatenácti staroměstských živností z druhé poloviny dvacátých let 14. století se totiž objevuje výraz „*sellarii*“, který by mohl označovat výrobce židlí (latinky *sella*), potažmo i dřevěného nábytku obecně. V takovém případě by kořeny organizace staroměstských truhlářů mohly sahát až do první poloviny 14. století. To je uvěřitelné s ohledem na fundamentální charakter truhlářského řemesla v rámci městského hospodářství. V budoucnu proto bude potřeba nastíněnou teorii potvrdit či vyvrátit.

Doklady meziměstského cechu nacházíme i na počátku 16. století, kdy roku 1512 byly opět urovnávány vzájemné rozepře staroměstských a novoměstských mistrů.¹⁶²⁷ Toto spojení přirozeně trvalo i během spojení pravobřežní Prahy, nicméně nelze s jistotou říct, jak se společná organizace vyvíjela bezprostředně po roce 1528. V delším časovém horizontu vše nasvědčuje tomu, že se cech rozpadl. Z roku 1545 pochází tovaryšské artikule, které byly vydány zástupci truhlářských cechů tří pražských měst.¹⁶²⁸ Přestože se jednalo o společný řád pro všechny pražské tovaryše, cechmistrů v listině vystupují jako zástupci cechů jednotlivých pražských měst, kteří se shodli na společném postupu ve věci své čeledi. S tím korespondují i dvě dochovaná navrácení privilegií Ferdinanda I. z roku 1562. V případě staroměstské

¹⁶²⁴ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 618.

¹⁶²⁵ Vladimír Jan SEDLÁK, *O počátcích erbů*, s. 18.

¹⁶²⁶ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 449; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 121.

¹⁶²⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 1128, fol. 98r–99r.

¹⁶²⁸ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 103.

organizace originál shořel, jak se dozvídáme z další confirmace Rudolfa II. z roku 1591.¹⁶²⁹ Obdobně se nedochoval ani originál navrácení pro malostranské truhláře, víme o něm pouze z confirmace Leopolda I. z roku 1676.¹⁶³⁰ Přibližně ze stejné doby pochází i doklad o novoměstské organizaci, roku 1572 její představitelé potvrdili již zmíněná statuta pražských tovaryšů z roku 1545.

I v dalším období máme doklady o samostatných ceších jednotlivých pražských měst. Výjimkou je pouze nedatovaná suplika představených truhlářů tří měst pražských o confirmaci nových artikulí.¹⁶³¹ Roku 1592 byla sepsána novoměstskými cechmistry platná statuta¹⁶³² následovaná v roce 1603 artikulemi, které vydal novoměstským mistrům purkmistr a rada.¹⁶³³ Stejného roku novoměstská rada potvrdila i statuta tovaryšská z roku 1545.¹⁶³⁴ Malostranský cech byl roku 1562 právně obnoven jako organizace sdružující rovněž mistry, kteří působili na Pražském hradě, Hradčanech a Újezdě. Roku 1628 tato privilegia znovu potvrdil Ferdinand II.¹⁶³⁵ O staroměstském cechu máme k dispozici pouze mladší zprávy, přičemž se většinou týkají menšího pořádku. Roku 1689 obnovil purkmistr a rada tovaryšské artikule,¹⁶³⁶ což učinili podle dochovaných pramenů znovu roku 1701.¹⁶³⁷

Až do sjednocení pražských měst v roce 1784 byli truhláři organizováni v ceších jednotlivých pražských měst. Přestože máme z této doby přímý doklad pouze o staroměstském cechu, kterému artikule confirmovala roku 1740 Marie Terezie,¹⁶³⁸ víme spolehlivě z výkazů účetnictví pražských organizací, že po celou dobu existoval i samostatný novoměstský a malostranský cech.¹⁶³⁹ S rokem confirmace staroměstských privilegií snad souvisí i vrocení 1739 na dochované pokladnici jednoho z jinak blíže neurčených pražských cechů.¹⁶⁴⁰ Od roku 1734 byli nezávisle na malostranské organizaci cechovně sdruženi i hradčanští truhláři, kteří řečeného roku vytvořili společný cech se sklenáři, zámečníky, hodináři malých hodin a hrnčíři.¹⁶⁴¹

Ke vzniku celopražské organizace došlo v letech 1784–1785, přičemž již zmíněný výkaz účetnictví celopražské organizace z července roku 1785 ukazuje důsledné paritní zastoupení cechmistrů truhlářů ze všech městských částí sjednocené Prahy.¹⁶⁴² Roku 1791 si pražští tru-

¹⁶²⁹ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 245r–250r.

¹⁶³⁰ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 173, k. 1789, s. f.

¹⁶³¹ Tamtéž.

¹⁶³² AMP, Sbírká perg. listin II, sign. AMP PGL II – 144.

¹⁶³³ Tamtéž, sign. AMP PGL II – 77.

¹⁶³⁴ AMP, Cech truhlářů Praha, inv. č. 1 (sign. Truhláři 3).

¹⁶³⁵ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 172, k. 1789, s. f.

¹⁶³⁶ AMP, Sbírká rukopisů, rkp. 5959.

¹⁶³⁷ AMP, Cech truhlářů Praha, inv. č. 2 (sign. Truhláři 1).

¹⁶³⁸ Tamtéž, inv. č. 4 (sign. Truhláři 2).

¹⁶³⁹ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹⁶⁴⁰ MMP, HD 000 991.

¹⁶⁴¹ AMP, Cech truhlářů Praha, inv. č. 3 (sign. Truhláři 4).

¹⁶⁴² AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

hláři pořídili novou korouhev.¹⁶⁴³ V dalším období můžeme cech sledovat jednak ve všech magistrátních soupisech a schematismech přelomu 18. a 19. století, jednak ve dvou dochovaných knihách cechu, které evidovaly přijaté a vyučené učedníky.¹⁶⁴⁴ Jedna z nich končí už roku 1851, nicméně druhá byla vedena až do počátku sedmdesátých let 19. století.

Je proto nasnadě, že cech působil až do konce cechovního zřízení, kdy na jeho činnost navázalo živnostenské společenstvo. To zachovalo nejen některé písemné památky na činnost organizace, nýbrž i cechovní předměty. Vedle již zmíněné pokladnice a korouhve jsou to i pohřební štíty ze 17. století a unikátní vývěsní znamení z počátku 19. století.¹⁶⁴⁵

6.140 Uzdáři

latinsky: *frenifices*

německy: *Riemer*

O terminologickém problému v označování uzdářského a řemenářského řemesla bylo již podrobně pojednáno v oddíle věnovaném řemenářům (viz 6.108). Zatímco řemenáři vyráběli kožené řemeny různé šířky a tloušťky, uzdáři na jejich práci navazovali a splétali je pomocí kovových spojů do strojů pro tažná zvířata. Koňská ohlávka coby jejich základní výrobek představovala i hlavní symbol tohoto řemesla. Uzdáři vyráběli rovněž kožené popruhy, tašky či pouzdra na ručnice, nicméně nesměli vyrábět udidla či třmeny, které spadaly do výrobního monopolu ostruhářů.

Nejprve se setkáváme s cechem uzdárů na Novém Městě pražském. Přestože Zikmund Winter jako první přišel s tvrzením, že zde byli uzdáři organizováni již v roce 1391 ve společném cechu se sedláři a ševci nováky,¹⁶⁴⁶ tuto hypotézu je třeba odmítnout, neboť text těchto statut žádnou zmínku o sedlářích ani o uzdářích neobsahuje.¹⁶⁴⁷ Ani Winterův výklad o dalších osudech této organizace není přesvědčivý, neboť uvedl, že postupem doby se ze společné organizace měla vyvázat obě silnější řemesla, ševci a sedláři, kteří si založili vlastní cechy. V takovém případě by vše vypadalo tak, že uzdáři zbyli sami ve svém samostatném cechu.¹⁶⁴⁸ Pro dataci počátků novoměstského cechu do devadesátých let 14. století však hovoří jiná zpráva, kterou Zikmund Winter zpracoval. Jednalo se o vzájemné narovnání mezi tamějšími sedláři a uzdáři z roku 1391, ve kterém po předešlých sporech stanovili přesné hranice svých

¹⁶⁴³ MMP, HD 000 992.

¹⁶⁴⁴ AMP, Cech truhlářů Praha, inv. č. 5, 6 (sign. Truhláři 6, 7).

¹⁶⁴⁵ Jan DVIŠ, *Pražské cechy*, s. 121–122.

¹⁶⁴⁶ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 212.

¹⁶⁴⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. 80r–81r.

¹⁶⁴⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 595.

výrobních monopolů.¹⁶⁴⁹ V této souvislosti proto lze souhlasit se Zikmundem Wintrem, že artikule uzdařského cechu potvrzené novoměstskou radou roku 1445 byly pouze potvrzením již dříve existujícího cechu.¹⁶⁵⁰

Nejranější doklad staroměstské organizace uzdařů se vztahuje k roku 1425, kdy rada rozhodla ve sporu o výrobní práva mezi sedláři a uzdaři.¹⁶⁵¹ Je možné, že se už v této době jednalo o cech společný uzdařů a řemenářů, neboť sedláři nesměli napříště vyrábět řemeny pro samostříly. K roku 1435 našel Zikmund Winter starší společné organizace řemenářů a uzdařů. Artikule tomuto cechu byly confirmovány roku 1443.¹⁶⁵² S tím koresponduje výskyt obou řemesel v porevolučním pořádku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Jejich pozice v rámci platnéřské korouhve naznačuje, že se jednalo o samostatný cech.

Pramenná základna bohužel neumožňuje sledovat další vývoj obou pražských cechů až do roku 1524, kdy při náboženské přísaze na radnici vystoupili uzdaři s řemenáři obou měst ve společné organizaci. Spojení staroměstské a novoměstské organizace však bylo pouze dočasné. V případě novoměstské organizace však rozdělení způsobilo existenční krizi, která se projevila absencí uzdařských cechmistrů v soupisech z let 1528–1549. Tuto skutečnost lze snad vysvětlit spojením novoměstských uzdařů a řemenářů se sedláři, jak sledujeme v soupisech cechmistrů od roku 1567. Jak přesně probíhal vývoj uzdařských cechů před polovinou 16. století (zejména na Novém Městě pražském), je proto úkol pro další bádání.

Přestože neznáme navrácení artikulí společného uzdařského a řemenářského cechu na Starém Městě po jejich zabavení v roce 1547, již od počátku šedesátých let 16. století můžeme existenci této organizace spolehlivě doložit, přestože v soupise ponůček i tamějších cechmistrů figurují pouze uzdaři. Skutečnost, že s nimi byli v cechu i řemenáři, je však v případě staroměstského cechu prokazatelná.

Odlišná byla situace na Malé Straně, kde byla roku 1562 tamějšímu cechu privilegia Ferdinandem I. prokazatelně navrácena.¹⁶⁵³ Znamená to, že malostranská organizace uzdařů existovala nejpozději před rokem 1547. Jak dokládá Ferdinandovo navrácení i další prameny (zejména soupisy cechmistrů z poslední čtvrtiny 16. a ze 17. století), jednalo se formálně o ryze uzdařskou organizaci.

Jak už bylo zmíněno, na Novém Městě pražském se uzdaři objevují až v soupise z roku 1567, a to ve společné organizaci se sedláři. Tato situace pokračuje i v nadcházejících soupisech z let 1581 a 1584. Roku 1596 však potvrdila novoměstská rada artikule samostatného

¹⁶⁴⁹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 574.

¹⁶⁵⁰ Tamtéž.

¹⁶⁵¹ Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Artikule cechů*, s. 438.

¹⁶⁵² Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 575, 712.

¹⁶⁵³ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 97.

cechu uzdárů a řemenářů, čímž došlo k obnově tamější uzdářské organizace. Již počátkem následujícího roku potvrdil nové cechovní artikule i sám panovník Rudolf II., který ještě téhož roku rozšířil toto společné sdružení obou řemesel na prostor obou větších měst pražských.¹⁶⁵⁴ Meziměstský cech byl skutečně společnou organizací mistrů obou měst, o čemž svědčí ustanovení z roku 1601 o poměrném zastoupení cechmistrů a střídání místa kvartálních schůzí.¹⁶⁵⁵ Stejně učinil roku 1617 i Rudolfův nástupce císař Matyáš II.,¹⁶⁵⁶ a tak spojení uzdárů a řemenářů pravobřežní Prahy trvalo pravděpodobně až do poloviny 17. století. Příčiny vzájemných neshod neznáme, nicméně nejpozději v roce 1651 už byly obě organizace samostatné. K tomuto roku je datován dochovaný typář novoměstského cechu uzdárů a řemenářů.¹⁶⁵⁷

Pozoruhodným dokladem malostranské organizace v 17. a 18. století jsou dvě písemnosti dokumentující probíhající jednání mezi představenými uzdářského cechu a augustiniány u sv. Tomáše o hrobku cechovních příslušníků z let 1645 a 1731.¹⁶⁵⁸ Dalším dokladem je zachovaný cechovní typář z druhé poloviny 17. století.¹⁶⁵⁹

Na prahu reformy cechovníctví Karla VI. se můžeme setkat s doklady samostatných cechů ve všech třech pražských městech. Na vedení účetních knih těchto tří organizací je dobře patrný moment vytvoření společného celopražského cechu, neboť všechny jsou shodně ukončeny k roku 1784.¹⁶⁶⁰ Spojení jednotlivých pražských organizací ilustruje též odevzdaný přehled účetnictví z roku 1785.¹⁶⁶¹ Roku 1786 si cech založil novou knihu mistrů, která byla vedena až do roku 1842,¹⁶⁶² a z roku 1791 pochází dochovaná korouhev.¹⁶⁶³

Celopražský cech můžeme sledovat ve všech dochovaných magistrátních soupisech z přelomu 18. a 19. století a v letech 1805–1851 rovněž ve schematismech. Ze závěrečného období cechovního vývoje pochází rovněž většina dochovaných hmotných památek.¹⁶⁶⁴ Jedná se zejména o předměty tovaryšů a vývěsní štít cechu. Organizace působila až do zániku cechovního systému, kdy na její činnost navázalo po roce 1860 živnostenské společenstvo.

¹⁶⁵⁴ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 595.

¹⁶⁵⁵ Josef EMLER, *Řemeslničtí pořádkové pražští v XVI. století*, PA VIII, s. 583–584.

¹⁶⁵⁶ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XX III C 15, fol. 322r–330r.

¹⁶⁵⁷ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 223.

¹⁶⁵⁸ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 99, 100.

¹⁶⁵⁹ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 197.

¹⁶⁶⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5780–5782.

¹⁶⁶¹ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹⁶⁶² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5783.

¹⁶⁶³ MMP, inv. č. HD 000 954.

¹⁶⁶⁴ Jan DIVÍŠ, *Pražské cechy*, s. 85–86.

6.141 Váčkaři

německy: *Wätschkermacher*

Navzdory tomu, že váčkaři vystupují v pramenech takřka po celou námi sledovanou dobu, stav našeho poznání ohledně jejich řemesla a produkce není uspokojivý. Situace je ztížena existencí technologicky příbuzných profesí tobolářů (viz 6.137) a měšečníků (viz 6.70) a v některých případech i neustálenou terminologií těchto řemesel. Stanovit tedy, co přesně náleželo do výrobního sortimentu váčkařů a co už nikoliv, je proto úkolem pro úzce zaměřené bádání.

Konkrétnější znalosti na štěstí máme o cechovním vývoji váčkařů. I ten však byl úzce provázán s příbuznými obory, a to nejen tobolářů (viz 6.137) a měšečníků (viz 6.70), ale rovněž rukavičkářů (viz 6.106). Váčkaři totiž nikdy neměli cech samostatný. Z toho důvodu je o jednotlivých etapách váčkařských dějin pojednáno na příslušných místech této práce.

6.142 Valcháři

německy: *Walker*

Valcháři byli dalším řemeslem, které se podílelo na finálních úpravách sukna. Valchováním se dosahuje toho, že je povrch sukna zplstěn, čímž se zhuští a zpevní. K tomu však byla zapotřebí vodní nádrž, ve které se máčené sukno tlouklo a třelo. Valchování šlo obstarat i prostým šlapáním sukna ve větší nádobě, od středověku se používaly vodní valchy využívající stoupy. Celý proces byl urychlen použitím chemického činidla, kterým bývala v minulosti nejčastěji lidská moč.¹⁶⁶⁵

Valchářství bylo ve středověku v pražském souměstí poměrně hojně zastoupené. Jen do roku 1420 našel Zikmund Winter v pramenech 70 mistrů tohoto řemesla.¹⁶⁶⁶ Nejstarší zpráva o vodní valše v jednom z pražských mlýnů pochází z roku 1428.¹⁶⁶⁷ Velmi často nacházíme valcháře na úrovni čeledi v rámci soukenických dílen, nicméně v Praze můžeme uvažovat o jiném způsobu jejich organizace.

Podle porevolučního dodatku k tzv. Staropražským právům měli totiž valcháři spolu s postřihači kráčet pod korouhví krejčích, nikoliv pod korouhví soukeníků. Z toho jednoznačně vyplývá, že pražští valcháři nebyli členy soukenického cechu, a naopak z toho lze usuzovat na možnou úzkou spolupráci s postřihači (viz 6.97). Vzájemná blízkost obou profesí pramenila

¹⁶⁶⁵ Luboš NOVÝ (ed.), *Dějiny techniky*, s. 101.

¹⁶⁶⁶ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 133.

¹⁶⁶⁷ Tamtéž, s. 431.

z podílu na závěrečných úpravách povrchu sukna, proto se domnívám, že valcháři mohli být členy postřihačského cechu.

Zmiňovaný pramen je zároveň jedinou zprávou, kterou k organizaci valchářů máme. Po tomto datu se s nimi setkáváme jen zřídka, což koresponduje i s poznatky Zikmunda Wintera o valchářích v raném novověku. Za celé 16. století našel pouze 4 nově příchozí řemeslníky, kteří se živili valchářskou profesí.¹⁶⁶⁸ To je značný rozdíl oproti popsaným poměrům ve středověku.

Varhanáři viz výrobci hudebních nástrojů

6.143 Vinaři

latinsky: *vinitores*

německy: *Weiner*

Přestože pražské vinice nepatří mezi témata opomíjená, jejich správě a s nimi spojené cechovní organizaci vinařů byla dosud věnována jen okrajová pozornost. Nejstarší období viničné správy však podrobně popsala ve své studii věnované úřadu perkmistra hor viničných Marie Válková-Frýzová.¹⁶⁶⁹ Její příspěvek je zároveň jediným, který se zabývá i vinařským cechem.

V prostředí vinic vysázených již ve středověku kolem pražského souměstí se navzájem rozlišovali majitelé vinic (tzv. nákladníci, zpravidla bohatí měšťané) a vinaři, kteří se o vinnou révu starali a zajišťovali výrobu vína. Cech vinařů sdružoval tu skupinu, jež zajišťovala každodenní péči i následné zpracování vinné révy.

Roku 1358 udělil císař Karel IV. Starému Městu pražskému viničná práva, která měl na příště spravovat úřad perkmistra podléhající vrchní jurisdikci města.¹⁶⁷⁰ V rámci tohoto úřadu a pod jeho vlastní jurisdikcí se již v 15. století vyvinula organizace sdružující vinaře. V čele této organizace stáli po vzoru ostatních městských cechů přísežní mistři, o nichž první nahodilá zmínka pochází z roku 1450.¹⁶⁷¹ Za úřadování perkmistra Martina od Svině došlo roku 1488 k reorganizaci instituce starších vinařů, jejich povinnosti byly přesněji vymezeny a z přísežných vinařů se stali (pokud tomu tak již dříve nebylo) cechmistři v pravém slova

¹⁶⁶⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 615.

¹⁶⁶⁹ Marie VÁLKOVÁ-FRÝZOVÁ, *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, in: SPDM 6, Praha 1930, s. 1–148.

¹⁶⁷⁰ Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM I*, s. 110–112 (č. 66).

¹⁶⁷¹ Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Výpisy z knih vinnických*, in: AČ 15, s. 541–542 (č. 32).

smyslu.¹⁶⁷² Doklady o přísežných vinařích z konce 15. a počátku 16. století svědčí o jejich velkém počtu a rozdělení různých typů agend mezi ně. Zatímco jedni měli na starost údržbu patníků mezi jednotlivými vinicemi, jiní vystupovali jako svědci při smlouvách či najímání dělníků. Již v této době byli mezi staršími vinaři zastoupeni paritně staroměstští a novoměstští vinaři, k nimž se v roce 1507 přidali i dva starší z Malé Strany. Na počátku 16. století se konečně počet přísežných vinařů ustálil na čtyřech a zápisy o jejich volbách můžeme kontinuálně sledovat až do roku 1542.¹⁶⁷³

Mezi povinnosti starších vinařů patřilo zejména ohlašování začátku a konce denní práce, což se dělo zatroubením, a dále určovali, kde může být na vinicích bezpečně rozdělán oheň. Spolu s měřičem vysazovali mezníky mezi vinicemi a rovněž tvořili poradní sbor perkmistra při řešení různých sporů.¹⁶⁷⁴

Přestože lze existenci vinařského cechu předpokládat po celé sledované období, máme k jeho samotné existenci pouze dva přímé prameny. Tím prvním je soupis cechovních ponůček z roku 1562, podle něhož měli vinaři vůči Starému Městu pražskému povinnost postavit na pravidelné noční hlídky čtyři tovaryše nebo jiné příslušníky své čeledi.

Druhý doklad vinařského cechu pochází až ze sklonku 18. století a je jím dochovaná korouhev z roku 1791.¹⁶⁷⁵ Na základě této jediné památky sice nelze rekonstruovat existenci cechu před tímto datem, nicméně svědčí o jeho existenci a zároveň o tom, že organizace nezanikla v rámci správních reforem v průběhu spojení pražských měst v roce 1784.

V městském muzeu jsou dochované ještě dvě ferule vinařského cechu, které však nelze na základě dochovaných indicií jednoznačně spojit s pražským cechem. Takové spojení je však nasnadě. Starší ferule z období kolem roku 1700 byla vztahovaná k vinařům z Josefova¹⁶⁷⁶ a mladší byla předána muzeu městským úřadem na Žižkově.¹⁶⁷⁷ Ve sledovaných letech však v pražském souměstí ani v jeho okolí patrně žádný jiný cech nebyl.

Osvětlit celistvě osud vinařské organizace v novověku však zůstává úkolem pro další podrobné bádání. Využít bychom mohly dochované knihy úřadu perkmistra hor viničných, kterých se dochovalo v městském archivu několik desítek.

Vlnaři viz výrobci vlněného zboží

¹⁶⁷² Marie VÁLKOVÁ-FRÝZOVÁ, *Úřad perkmistra*, s. 17.

¹⁶⁷³ Tamtéž, s. 18–19.

¹⁶⁷⁴ Tamtéž, s. 19.

¹⁶⁷⁵ MMP, inv. č. H 032 120.

¹⁶⁷⁶ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 122; MMP, inv. č. H 002 366.

¹⁶⁷⁷ MMP, inv. č. H 038 825.

Voskaři viz svíčkaři

6.144 Vozatajové

latinsky: *vasatores*německy: *Schröter*staročesky: *šrotýři*

Už v předešlém výkladu o sladovnicích (viz 6.115) a následně nákladnicích vaření piva (viz 6.73) jsme se setkali s profesí vozatajů, pro které se užíval zároveň staročeský výraz *šrotýři*. Obě označení byla používána pro specializované formany, kteří v sudech rozvázeli po městě alkoholické nápoje (nejčastěji pivo a víno). Obdobně jako u výčepníků se i v případě šrotýřů setkáváme v pramenech s rozdělením na vinné a pivní. Dovezené sudy následně spouštěli po líhách do sklepů hostinců.

S pivními vozataji se setkáváme nejčastěji ve sladovnických ceších jednotlivých pražských měst, přičemž první zmínku o staroměstských šrotýřích nalezneme v porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440. Z podobného období pochází i doklad o novoměstských vozatajích, kteří byli podle statut tamějšího sladovnického cechu z roku 1456 rovněž jeho členy vedle pivovarníků (viz 6.117). S těmito poznatky je však v rozporu zjištění Jaroslavy Mendelové, že až do roku 1560 podléhali staroměstští šrotýři jurisdikci šestipanského úřadu. Dozor nad nimi měl být svěřen úřadu osmipanskému, který spravoval cech pivovarnických profesí, až řečeného roku.¹⁶⁷⁸ Tyto nesrovnalosti může objasnit pouze další podrobný výzkum této problematiky.

Poněkud odlišný vývoj sledujeme na Malé Straně, kde prokazatelně existoval samostatný šrotýřský cech, a to ještě na konci 16. století. Jeho představení totiž v letech 1573–1580 vystupují v soupisech malostranských cechmistrů. Domnívám se, že tato situace odráží rozdíly v organizaci pivovarnictví mezi levobřežní a pravobřežní Prahou. Na Malé Straně totiž nevznikl osmipanský úřad a celkově zde nebyla pozice nákladníků až do konce 16. století natolik silná jako na Starém či Novém Městě pražském. V konečném důsledku však i zde došlo k jejich začlenění do nákladnického cechu a to na přelomu 16. a 17. století.

Vozatajové rozvážející víno byli po celou dobu pod jurisdikcí perkmistra hor viničných a o jejich organizaci nemáme pro středověk bohužel bližších zpráv.¹⁶⁷⁹ Jediným pramenem, který nám dává možnost udělat si alespoň rámcovou představu o pravomocech šrotýřů, je řád

¹⁶⁷⁸ Jaroslava MENDELOVÁ, *Osmipanský úřad*, s. 96.

¹⁶⁷⁹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 693.

vydaný perkmistrem a jeho konšely roku 1516. Podle něho hráli přísežní šrotýři důležitou roli v systému kontroly dováženého vína. Jeho kvalita měla být nejprve vyzkoušena perkmistrem a jeho konšely spolu se šestipanskými úředníky, kteří měli též stanovit cenu vína. Následně měli na základě rozhodnutí šestipánů starší vozatajové oceňovat nádoby s vínem a oznámit výsledky stanovení cen perkmistrovi.¹⁶⁸⁰

O instituci vozatajů jak pivních, tak vinných již další zprávy v mladším období nemáme.

6.145 Vrtači granátů

německy: *Granatenbohrer*

České označení této profese vychází z doslovného překladu německého výrazu *Granatenbohrer*, neboť se mi nepodařilo v pramenech dohledat žádné dobové české označení zmíněné živnosti. Ať už bychom zvolili toto či jiné pojmenování vždy bude označovat řemeslníka, který v minulosti opracovával české granáty, minerály zpravidla červené barvy. Vedle již zmíněného vrtání mistři této profese granáty i řezali do požadované velikosti a tvarů a na závěr leštili.

Doklady o zpracování českých granátů v Praze máme již z doby vlády Rudolfa II., přičemž provozování této živnosti bylo řemeslníkům propůjčováno císařským privilegiem.¹⁶⁸¹ Známe je rovněž spor mezi Annou Kateřinou Withalerovou a pekařem Kristiánem Schönfelderem o výhradní právo na zpracování českých granátů v pražských městech mezi lety 1700–1701. Celá záležitost byla rozhodnuta ve prospěch vdovy a jejích dětí, jimž bylo výhradní privilegium prodlouženo na dalších deset let.¹⁶⁸²

Malý počet provozovatelů této profese a udělená privilegia jednotlivým řemeslníkům, to vše dlouho bránilo vzniku cechu sdružujícímu zpracovatele českých granátů. K vytvoření organizace, která byla společná i pro řezáče drahokamů, proto došlo až v průběhu druhé poloviny 18. století. Podrobný výklad sledující vývoj této organizace se nachází u početnějšího řezáckého řemesla (viz 6.109).

¹⁶⁸⁰ Marie VÁLKOVÁ-FRÝZOVÁ, *Úřad perkmistra*, s. 7.

¹⁶⁸¹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 515–516.

¹⁶⁸² AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1504, fol. 74r, 81r, 82r, 96r, 98r; rkp. 1505, fol. 16r, 153r.

6.146 Výčepníci

latinsky: *caupones*německy: *Bierschänker (piva), Schänker, Weinschänker (vína)*staročesky: *pivní šenkýři, vinní šenkýři*

Staroměstským krčmám a profesím, které v nich ve středověku působily, se zabýval ve své studii Martin Musílek.¹⁶⁸³ Výčepníky raného novověku nám zase přibližuje bakalářská práce Elišky Vávrové. Přestože hlavní pozornost autorky byla zaměřena na hostinské v Českých Budějovicích, jako komparační materiál byly využity artikule pražských výčepníků.¹⁶⁸⁴ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2006.¹⁶⁸⁵

Velmi často se v pramenech i pracích setkáváme s výrazem šenkýři. Jedná se však o počeštěný německý výraz *Schänker*, proto budu využívat spíš moderněji znějící leč rovněž dobové označení *výčepníci*. Výčepníci byli představiteli živnosti, která zajišťovala provoz hospody. Měli na starost výčep piva či vína a byli v minulosti nejčastěji najímáni právovárečnými měšťany či majiteli hospod. Již od středověku se setkáváme s jejich rozdělením podle druhu distribuovaného nápoje na pivní a vinné. Toto důsledně dodržované rozlišování přetrvalo až do raného novověku a hrálo významnou úlohu i v jejich organizaci. Od 18. století se v pramenech setkáváme pouze s výčepníky piva.

S první organizací se setkáváme na Starém Městě pražském roku 1357 a zatímco podle Václava Vladivoje Tomka v ní byli sdruženi výčepníci vína,¹⁶⁸⁶ Zikmund Winter dával toto sdružení do souvislostí s pivovarnickými profesemi.¹⁶⁸⁷ Je dokonce možné, že cech sdružoval obě odvětví výčepníků. Tato organizace byla záhy svěřena pod pravomoc šestipanského úřadu, o čemž první doklad pochází z roku 1406.¹⁶⁸⁸ O dalším vývoji toho prozatím mnoho nevíme, nicméně Zikmund Winter předpokládal, že v 15. století byly oba druhy výčepníků sdruženy ve společné organizaci.¹⁶⁸⁹ Tomu by rovněž odpovídalo znění statut, které šenkýřům roku 1490 vydal šestipanský úřad. V nich je řečeno, že žádný šenkýř nemá „*piva ani vína šplechtati*“.¹⁶⁹⁰ V této první fázi vývoje výčepnických cechů prameny hovoří pouze o staroměstské organizaci, zda sdružovala i novoměstské mistry, nelze říci s určitostí.

¹⁶⁸³ Martin MUSÍLEK, *Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském ve středověku*, in: *Středověké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*, Bratislava 2010, s. 57–76.

¹⁶⁸⁴ Eliška VÁVROVÁ, *Českokobudějovické hostince a jejich provozovatelé v 16.–19. století*, bak. práce, 2014, FF UK.

¹⁶⁸⁵ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech šenkýřů a výčepníků Praha 1594–1865*, inventář AMP, Praha 2006.

¹⁶⁸⁶ Václav Vladivoj Tomek, *DMP II*, s. 534.

¹⁶⁸⁷ Zikmund Winter, *Dějiny řemesel*, s. 325.

¹⁶⁸⁸ Tamtéž, s. 326, pozn. 2.

¹⁶⁸⁹ Tamtéž, s. 328.

¹⁶⁹⁰ Tamtéž, s. 914.

Pod jurisdikcí šestipanského úřadu zůstali výčepníci piva až do počátku 17. století. Navzdory této skutečnosti je nacházíme v soupise ponůček z roku 1562. Z počátku 17. století se dochoval jednak typář staroměstského cechu výčepníků piva s vročením 1603,¹⁶⁹¹ jednak z roku 1615 známe soupis starších výčepníků, který je obsažen v knize šestipanského úřadu.¹⁶⁹²

Na stejném foliu této knihy nacházíme i cechmistry organizace výčepníků vína. Přitom vše nasvědčuje tomu, že distribuce vína podléhala od konce 15. století úřadu perkmistra hor viničných. Roku 1496 se uskutečnilo na radnici setkání perkmistra hor viničných, jeho konšelů a všech nákladníků viničných hor, kteří v přítomnosti purkmistrů a konšelů Starého i Nového Města pražského řešili výši nájmu z vinic a záležitosti týkající se šenkýřů vína a kontroly rozlévaného vína.¹⁶⁹³ S tím korespondují i ustanovení řádu z roku 1516, který byl vydán perkmistrem a jeho konšely.¹⁶⁹⁴ Soupis starších výčepníků vína v knize šestipanského úřadu z počátku 17. století však jasně dokládá jejich nepřetržitou podřízenost tomuto úřadu.

Roku 1620 byli výčepníci piva na Starém Městě pražském převedeni pod jurisdikci nákladníků piva, tedy úřadu osmipanského.¹⁶⁹⁵ Ten jim roku 1631 vydal nové artikule, podle nichž bylo jejich postavení v rámci nákladnického cechu obdobné, jako kdyby byli členy menšího pořádku. Spravování proto byli svými zástupci.¹⁶⁹⁶

Z přelomu 16. a 17. století pochází i první zmínky o šenkýřích na Malé Straně a na Novém Městě pražském. V malostranském prostoru vytvořili výčepníci samostaný cech, který sdružoval jak šenkýře piva, tak i šenkýře vinné. Organizace vznikla už v roce 1580, kdy se v soupisech cechmistrů poprvé objevili představení výčepníků. Roku 1585 jim malostranská rada vydala artikule, které byly konfirmovány roku 1654.¹⁶⁹⁷ Nejzazším doložitelným rokem existence cechu je 1694, kdy máme k dispozici poslední dochovaný soupis malostranských starších mistrů.

Nejstarším dokladem novoměstské organizace je instrukce přísežným správcům šenkýřů a šenkýřek, kterou jim roku 1597 udělila městská rada.¹⁶⁹⁸ V roce 1637 vydala výčepníkům nové artikule¹⁶⁹⁹ a od tohoto roku se s představenými tamějšího cechu pravidelně setkáváme v soupisech cechmistrů. Jejich označení „*starší nad šenkýři všech čtyř čtvrtí*“ naznačuje složitý systém jejich vnitřní organizace podle čtvrtí Nového Města pražského.

¹⁶⁹¹ AMP, Sbírká typářů, sign. AMP K III – 210.

¹⁶⁹² AMP, Sbírká rukopisů, rkp 476, fol. 112v.

¹⁶⁹³ Marie VÁLKOVÁ-FRÝZOVÁ, *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, in: SPDM 6, Praha 1930, s. 5.

¹⁶⁹⁴ Tamtéž, s. 7.

¹⁶⁹⁵ Jaroslava MENDELOVÁ, *Osmipanský úřad*, s. 95–96.

¹⁶⁹⁶ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 181, k. 1789, s. f.

¹⁶⁹⁷ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 408r–413v.

¹⁶⁹⁸ AMP, Cech šenkýřů a výčepníků Praha, inv. č. 1 (sign. Šenkýři 23), fol. 13r–16v.

¹⁶⁹⁹ Tamtéž, fol. 5r–6v.

V 18. století sledujeme v pramenech emancipaci staroměstských výčepníků na cechů nákladníků. Zatímco ještě roku 1731 vydali artikule staroměstským šenkýřům představitelé nákladnického cechu (to odpovídá přetrvávající vrchní jurisdikci osmipanského úřadu),¹⁷⁰⁰ z roku 1748 pochází nové artikule, které výčepníkům udělila Marie Terezie.¹⁷⁰¹ Cech, který snad řečeného roku vznikl, sdružoval pouze výčepníky na Starém Městě pražském. O organizacích výčepníků v ostatních pražských městech bohužel nemáme až do roku 1784 žádné zprávy.

Po sjednocení pražských měst došlo k vytvoření celopražského cechu, přičemž z roku 1785 známe výkazy samostatné organizace staroměstské a novoměstské. S tím koresponduje i druhý společný výkaz tentokrát už celopražského cechu, v jehož regestu však jsou opět uvedena pouze obě zmíněná města.¹⁷⁰² Malostranský cech patrně v průběhu 18. století zanikl. Celopražský cech však záhy začal sdružovat výčepníky z celé Prahy, jak zachycuje jejich jmenný soupis ve schematismu pro rok 1805. Z 18. století rovněž pochází kusé zprávy o cechu židovských výčepníků, bohužel Tobias Jakobowitz neuvedl zdroj svých poznatků.¹⁷⁰³

Celopražský cech si záhy založil nové úřední knihy¹⁷⁰⁴ a roku 1791 si pořídil i nový cechovní prapor k příležitosti korunovace Leopolda II. českým králem.¹⁷⁰⁵ Pro první polovinu 19. století máme k dispozici velké množství úředních knih, které vytváří ucelené řady mnohdy až do roku 1860.¹⁷⁰⁶ Krásně dochovanou agendu dotváří i podací protokoly. Vedle písemných památek se dochovaly i některé cechovní předměty, nejčastěji související s duchovním životem organizace.¹⁷⁰⁷ Prameny vedené magistrátem a schematismy pouze dotváří celkový obraz vývoje cechu v závěru své existence. Na činnost cechu navázalo po roce 1860 živnostenské společenstvo výčepníků.

Výrobci dechových nástrojů viz výrobci hudebních nástrojů

¹⁷⁰⁰ NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 181, k. 1789, s. f.

¹⁷⁰¹ AMP, Cech šenkýřů a výčepníků Praha, inv. č. 2 (sign. Šenkýři 1).

¹⁷⁰² AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹⁷⁰³ Tobias JAKOBOWITZ, *Die Jüdische Zünfte*, s. 119.

¹⁷⁰⁴ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5848–5850 a 5903.

¹⁷⁰⁵ MMP, inv. č. HD 000 906.

¹⁷⁰⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 5904–5907, 5908–5930.

¹⁷⁰⁷ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 125–126.

6.147 Výrobci hudebních nástrojů

německy: *Fortepianomacher* (výrobci klavírů), *Geigenmacher* (houslaři), *Blasinstrumentenmacher* (výrobci dechových nástrojů), *blasende Instrumentenmacher* (výrobci dechových nástrojů), *Orgelmacher* (varhanáři)

O existenci cechu výrobců hudebních nástrojů v první polovině 19. století neměli badatelé dosud povědomí. S tím souvisí i skutečnost, že k tomuto tématu není žádná relevantní literatura. Navzdory tomu se však novějšími dějinami pražské organizace tzv. hotovitelů hudebních nástrojů zabýval v souvislosti se zpracováním fondu živnostenského společenstva Jiří Vlasák.¹⁷⁰⁸ Ve zmíněném fondu se nachází i seminární práce Jiřiny Dušíkové z roku 1948, zabývající se problematikou výroby a obchodu s tímto artiklem.¹⁷⁰⁹

Nejmladší období dějin cechovníctví přineslo i nebývalý rozvoj organizací řemesel, která se zabývala výrobou hudebních nástrojů. V 19. století se staly cechovními hned čtyři profese tohoto odvětví, mezi něž patřili *houslaři* (*Geigenmacher*), *výrobci dechových nástrojů* (*Blasinstrumentenmacher*), *výrobci klavírů* (*Fortepianomacher*) a tradiční řemeslo *varhanářů* (*Orgelmacher*).

Tyto čtyři živnosti byly od počátku 19. století organizovány ve dvou ceších. V jednom spolu působili houslaři a výrobci dechových nástrojů a ve druhém výrobci klavírů s varhanáři. První zmínky o obou ceších pocházejí ze schematismu pro rok 1807, což znamená, že organizace výrobců hudebních nástrojů existovaly nejpozději předešlého roku. Dalším dokladem jsou předložené výkazy příspěvků obou cechů na špitál milosrdných bratří z roku 1809.¹⁷¹⁰

Obě organizace nacházíme i v dalších pramenech (zejména schematismech), a to až do roku 1835. Cech právně zanikl v roce 1836, kdy české gubernium zveřejnilo redukovaný seznam povolených cechovních živností, mezi něž výrobci hudebních nástrojů nepatřili.¹⁷¹¹ Od tohoto roku proto bylo toto odvětví řemeslné výroby de iure svobodné. Je však možné, že se původní cech přeměnil ve společenství, pozdější živnostenské společenstvo.

Výrobci klavírů viz výrobci hudebních nástrojů

¹⁷⁰⁸ Jiří Vlasák, *Společenstvo hotovitelů hudebních nástrojů v Praze 1851–1949*, inventář AMP, Praha 2012, s. I–II.

¹⁷⁰⁹ AMP, Společenstvo hotovitelů hudebních nástrojů v Praze, inv. č. 26.

¹⁷¹⁰ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1807–1811, sign. A47/1107, k. 102.

¹⁷¹¹ *PGKBJ 1836*, s. 881–896.

6.148 Výrobci vlněného zboží

německy: *Wollenzeugmacher*

Chceme-li stanovit výrobní sortiment *výrobců vlněného zboží* neboli *vlnářů*, jeví se nám tato profese jako problematická. Jestliže jsme si již řekli, že výrobou sukna z ovčí vlny se zabývali soukeníci, je otázkou, co tvořilo výrobní sortiment představitelů této profese. Je možné, že to bylo zboží pletené, to však až do 19. století patřilo do monopolu punčochářů-pletařů. Paralelně s německým označením *Wollenzeugmacher* se v pramenech setkáváme i s výrazem *Wollenzeugweber*. Oba výrazy nelze ztotožňovat, neboť se často vyskytují na přelomu 18. a 19. století paralelně. Označení *Wollenzeugweber* v souvislosti s cechem tkalců a příbuzných řemesel (viz 6.136), výraz *Wollenzeugmacher* jako samostatné cechovní řemeslo. Popsání vzájemného vztahu těchto profesí je proto úkolem dalšího bádání.

Takový výzkum by byl velmi přínosný i pro pochopení jejich cechovního vývoje. Pražští výrobci vlněného zboží, německy označovaní jako *Wollenzeugmacher*, byli organizováni nejpozději od roku 1778. Jejich cech působil souběžně s cechem tkalců a mezuláníků, jak se o tom dozvídáme z výkazu účetnictví předloženého oběma organizacemi magistrátu roku 1785.¹⁷¹² Podruhé se tento cech vyskytuje souběžně s tkalcovskou organizací ve výkazech příspěvků na špitál milosrdných bratří z roku 1809¹⁷¹³ a po roce 1805 i ve schematismech.

Již v oddíle o tkalcích jsem nastínil hypotézu, že kolem roku 1820 mohlo dojít ke splnutí obou cechů (viz 6.136). Důkazem by pak byla guberniální vyhláška z roku 1836, evidující organizaci tkalců (*Zeugweber*) a výrobců vlněného zboží (*Wollzeugmacher*). Tomu by odpovídala i existence živnostenského společenstva tkalců, vlnářů a cajkařů. Vše by mohl zpřesnit personální rozbor členů a studium magistrátních spisů.

6.149 Zahradníci okrasných zahrad

německy: *Gärtner, Hofgärtner, Lustgärtner, Ziergärtner*

V dosavadní literatuře byla zahradníkům věnována pouze okrajová pozornost. Autorem krátkého pojednání o dějinách pražského cechu ve vztahu k jeho heraldice byl dosud pouze Jakub Hrdlička.¹⁷¹⁴ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2015.¹⁷¹⁵

¹⁷¹² AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹⁷¹³ AMP, MHMP I, Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1807–1811, sign. A 47/1107, k. 102.

¹⁷¹⁴ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 147–149.

¹⁷¹⁵ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech zahradníků Praha 1750–1829*, inventář AMP, Praha 2015.

Vymezení pojmu zahradník není tak lehké, jak by se mohlo na první pohled zdát. Zpravidla bývá výklad o pražských zahradnících zahájen výčtem plodin, které se v minulosti pěstovaly na zahradách pražského souměstí (zejména na Novém Městě pražském). Od jednotlivých druhů zeleniny a ovoce se pak odvozovaly rozmanité názvy jejich prodejců. Přestože i v souvislosti s cechem pražských zahradníků je zmiňováno ovocnářství a zelinářství, je na čase se od tohoto spojení jednou provždy oprostit. Profese, jejíž představitelé si ustavili v Praze cech, byli architektky okrasných zahrad a patrně i jejich každodenními správci. K tomu odkazují i německá označení této profese *Hofgärtner*, *Lustgärtner* či *Ziergärtner*, jež bychom mohli přeložit ekvivalenty *parkař*, *sadař* apod. Zapomeňme proto na cibulníky a zelináře.

Pražští zahradníci okrasných zahrad se sdružili v cech roku 1679, kdy jim Leopold I. udělil artikule.¹⁷¹⁶ Přestože se různí názory na to, zda se jednalo o bratrstvo nebo cech, v tomto období měla již každá profesní organizace hospodářský charakter a primárně chánila výrobní práva svých členů. Jednalo se proto o regulární cechovní organizaci a tento problém je tudíž pouze terminologický. Cech sdružoval všechny mistry v zemi, přičemž sídlem organizace bylo Nové Město pražské. To se jevilo jako přirozené centrum zahradníků okrasných zahrad s ohledem na velké množství nezastavěných ploch v této části pražského souměstí. Tamější mistři si koncem 17. století osvojili erbovní znamení, které jim bylo později kodifikováno.¹⁷¹⁷

Znovu potvrdila privilegia zahradníků Marie Terezie roku 1750.¹⁷¹⁸ Cech i nadále sdružoval pouze novoměstské mistry a změnu v tomto ohledu přineslo až sjednocení pražských měst v roce 1784. Přestože došlo k rozšíření místního působení cechu na celé pražské souměstí ze schematismu pro rok 1805 je patrné, že si novoměstští mistři i nadále udržovali znatelnou početní převahu. Proti 42 zahradníkům na Novém Městě pražském známe 5 malostranských a pouze 1 na Starém Městě pražském.

Jakub Hrdlička uvedl, že na počátku vlády Josefa II. cech zanikl v souvislosti s rušením organizací, které obchodovaly s potravinami nebo z nich zhotovovaly další výrobky.¹⁷¹⁹ Tomuto tvrzení jednak odporuje charakter zahradnického řemesla, které bychom mohli zařadit spíše do stavebních profesí, jednak se s cechem setkáváme v pramenech městské provenience z osmdesátých let 18. století. Cech nalézáme nejen v soupise inspektorů z roku 1784,¹⁷²⁰ nýbrž organizace rovněž předložila roku 1785 výkaz svého účetnictví za poslední roky své činnosti.¹⁷²¹ Na základě těchto dokladů můžeme odmítnout hypotézu o dočasném

¹⁷¹⁶ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 48r–55r.

¹⁷¹⁷ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 148–149.

¹⁷¹⁸ AMP, Cech zahradníků Praha, inv. č. 1 (sign. Zahradníci 1).

¹⁷¹⁹ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika*, s. 149.

¹⁷²⁰ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1784, sign. XV/56, k. 11.

¹⁷²¹ Tamtéž, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

zániku zahradnického cechu a jeho následné právní obnově po smrti Josefa II. Cech působil kontinuálně po celé sledované období a roku 1791 si pořídil novou korouhev.¹⁷²²

V 19. století sledujeme zahradnický cech v soupisech příspěvků na špitál milosrdných bratří i dalších pramenech tohoto období, na něž navazují schematismy až do roku 1851. Přestože pro poslední desetiletí nemáme přímé doklady o existenci cechu, víme, že v období po roce 1860 existovalo živnostenské společenstvo zahradníků. Na základě tohoto poznatku lze působnost organizace v období do konce cechovního zřízení přinejmenším předpokládat.

6.150 Zámečníci

latinsky: *seratores*

německy: *Schlosser, Galanterieschlosser (ozdobný zámečník)*

Dosud jedinou ucelenou statí, která se zabývá dějinami pražských zámečníků, je krátký medailonek Františka Holce.¹⁷²³ Fond cechu uložený v městském archivu uspořádala Zlata Brátková v roce 2007.¹⁷²⁴

Zámečníci byli kovářskými specialisty, kteří vyráběli kovové mechanismy, zejména klíče a zámky, podle nichž dostala profese své označení. Už v 15. století však vzniklo další řemeslo, které se patrně odštěpilo od zámečníků – *hodináři* velkých věžních hodin (viz 6.21). Proces vnitřní specializace výrobců různých druhů mechanismů vyvrcholil v pražských městech v 16. století, kdy se setkáváme rovněž s *heveráři*, výrobci zvedáků na principu šroubu (viz 6.20) a *ručníkáři*, výrobci střelných mechanismů u palných zbraní (viz 6.105). Často se uvádí, že další specializací byli ostružníci, o čemž však existují i určité pochybnosti (viz 6.82).

Prvním dokladem o existenci cechovních organizací na Starém i Novém Městě pražském je smlouva mezi mistry a tovaryši z roku 1399. Jednalo se zároveň o nejstarší doložený meziměstský cech na území pražského souměstí. František Holec ve svém příspěvku uvedl, že zámečníci byli do roku 1396 organizováni v kovářském cechu, což však nepodložil žádným pramenem.¹⁷²⁵ V průběhu 15. století patrně došlo k osamostatnění novoměstských zámečníků, kteří si vytvořili cech vlastní.¹⁷²⁶

Zatímco porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440 nenavědčuje, že by na Starém Městě pražském byli zámečníci a ostružníci společně v jed-

¹⁷²² MMP, inv. č. HD 000 718.

¹⁷²³ František HOLEC, *Z dob slávy pražských cechů. Zámečnický cech*, Praha '82, 1982, č. 6, s. 34.

¹⁷²⁴ Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech zámečníků Praha 1721–1859 (1893)*, inventář AMP, Praha 2007.

¹⁷²⁵ František HOLEC, *Z dob slávy ... Zámečnický cech*, s. 34.

¹⁷²⁶ Tamtéž.

nom cechu, jednoznačným dokladem jejich společné organizace je až vzájemná rozepře a následná smlouva z roku 1441.¹⁷²⁷ Při náboženské přísaze z roku 1524 snad poprvé nacházíme ve společném cechu vedle ostružníků a zámečníků i ručnickáře (viz 6.105).

S výjimkou zprávy z roku 1399 nemáme o novoměstském cechu až do roku 1524 žádných jiných zpráv. I z pozdějších pramenů je patrné, že zámečnické obory v této lokalitě nebyly příliš početné. Je proto možné, že cech po svém osamostatnění zanikl, nebo se dlouhodobě potýkal s existenčními problémy.

Pro vývoj po roce 1518 existují dvě hypotézy. V pojetí Zikmunda Wintera došlo pouze k dočasnému spojení staroměstského a novoměstského cechu a po rozpadu společné organizace v roce 1528 působily nadále obě organizace samostatně. V pramenech Winter sledoval novoměstský cech až do roku 1549, kdy našel jeho cechmistry v dochovaném soupise. Na jeho základě usoudil, že zánik organizace na Novém Městě pražském nastal v období po roce 1550, neboť z počátku 17. století našel jednoznačné doklady o členství novoměstských mistrů ve staroměstské organizaci. Stranou Winterovy pozornosti zůstaly další soupisy novoměstských cechmistrů z šedesátých a osmdesátých let (tedy z doby, kdy cech prokazatelně na Novém Městě už nebyl), v nichž se i nadále objevují starší zámečníci. Proto mám vlastní hypotézu, že k trvalému přidružení novoměstských mistrů do staroměstského cechu došlo již po spojení pravobřežních pražských měst v roce 1518. Nerovnocenné postavení staroměstských a novoměstských mistrů ve společné organizaci lze vysvětlit tím, že na Novém Městě pražském zámečnické profese dlouhodobě nepatřily mezi nejpočetnější. V čele mistrů obou měst proto stál cech staroměstský. Přesto se s představenými novoměstských zámečníků setkáváme v soupisech novoměstských cechmistrů ve dvacátých, třicátých, čtyřicátých, šedesátých i osmdesátých let. V mém pojetí však byli do soupisů zapisováni pouze zástupci tamějších mistrů, kteří nebyli představiteli samostatného cechu.

Nejpozději v průběhu první poloviny 16. století vznikl cech zámečníků a ostružníků na Malé Straně, který sdružoval i ručnickáře, hodináře a heveráře. Nejstarším dokladem tohoto sdružení je navrácení cechovních privilegií Ferdinandem I. z roku 1562.¹⁷²⁸

Téhož roku 1562 navrátil Ferdinand I. privilegia společnému cechu zámečníků, ostružníků, heverářů, hodinářů a ručnickářů na Starém Městě pražském,¹⁷²⁹ ve kterém byli až do počátku 17. století organizováni i novoměstští mistři. Další confirmace svých privilegií se dočkal již samostatný staroměstský cech až za vlády Ferdinanda III., který tak učinil roku 1652.¹⁷³⁰ Díky

¹⁷²⁷ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů*, s. 439–440.

¹⁷²⁸ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 669r–679v.

¹⁷²⁹ AMP, Sbírka perg. listin II, sign. AMP PGL II – 130.

¹⁷³⁰ Tamtéž, sign. AMP PGL II – 131.

pravidelným soupisům cechmistrů můžeme sledovat společnou organizaci i její nezměněnou profesní strukturu až do konce tohoto období.

Počátkem 17. století vzrostl počet výrobců mechanismů na Novém Městě pražském nato-lik, že roku 1612 tamější zámečníci, ostružníci, ručníkáři a hodináři požádali městskou radu o potvrzení jejich vlastního cechu. Tím se oddělili po necelém století společné spolupráce od staroměstské organizace.¹⁷³¹ Již při svém založení nebyli v novoměstském cechu organizováni heveráři (na rozdíl od cechu staroměstského). Rozdíly v profesním zastoupení cechovních řemesel můžeme sledovat i v mladším období, neboť od roku 1666 jsou v soupisech cechmistrů pravidelně uváděni v této společné organizaci i cvočkáři. Malostranský cech si obdobně jako cech na Starém Městě pražském rovněž uchovával svou dřívější skladbu sdružených profesí a roku 1628 se dočkal konfirmace svých dosavadních privilegií od císaře Ferdinanda II.¹⁷³²

Od konce 16. století byli snad zámečníci cechovně organizovaní i na Hradčanech, kde se roku 1596 údajně stali členy společného cechu s kováři a koláři.¹⁷³³ Autorem tohoto tvrzení je František Holec, který však s ohledem na populárně-naučný charakter své statě neuvedl žádný pramen, ze kterého bychom se mohli dozvědět o hradčanském sdružení více. Prokazatelně byli hradčanští zámečníci organizovaní od roku 1734, kdy vznikl společný cech tamějších zámečníků, truhlářů, sklenářů, hodinářů malých hodin a hrnčírů.¹⁷³⁴

Až do sjednocení pražských měst byli tedy zámečníci s příbuznými řemesly organizováni v ceších jednotlivých pražských měst. Z druhé poloviny 18. století pochází dochovaná pokladnice, kterou si roku 1765 pořídil staroměstský cech.¹⁷³⁵ Na přední straně nese intarzované atributy sdružených řemesel, vedle zámku s klíči i ručnice, hodiny, ostruhy a hever.

Po roce 1784 došlo k vytvoření celopražského cechu, nicméně tím organizační změny ne-skončily. V letech 1784–1785 se císař Josef II. rozhodl reorganizovat dosavadní cechovní organizaci u kovodělných profesí. Přestože se jednalo o rozsáhlou reformu, která se dotkla několika desítek řemesel, v případě zámečnické profese a příbuzných oborů tato změna nebyla nijak markantní. Podle ustanovení patřili zámečníci do třetí skupiny řemesel spolu s ostružníky, heveráři, hřebelečníky, hřebíkáři, cvočkáři, výrobci pánví a plechových součástí.¹⁷³⁶

S ohledem na starší dějiny zámečnického cechu je patrné, že většina cechovně organizovaných řemesel z tohoto výčtu byla už dříve součástí této organizace. V novoměstském cechu

¹⁷³¹ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 681r–688v.

¹⁷³² Tamtéž, fol. 649r–658v.

¹⁷³³ František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech kolářů*, s. 34.

¹⁷³⁴ AMP, Cech truhlářů Praha, inv. č. 3 (sign. Truhláři 4).

¹⁷³⁵ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 128.

¹⁷³⁶ Oldřich FLÉGL, *K proměně*, s. 185.

jsme se dokonce setkali i se cvočkáři. Největším dopadem proto bylo oficiální přidružení řemesel pracujících s plechem, deklarované i na typáři nového cechu z roku 1786.¹⁷³⁷ Mezi atributy můžeme sledovat klíče se zámky, ostruhy, hever, cvočky a neidentifikovaný předmět, který tvůrci katalogu určili jako svazek kroužků.¹⁷³⁸ Patrně se však jedná o jiný produkt (nejspíše z plechu), jehož správná identifikace by mohla v budoucnu napomoci k plnému porozumění důsledku provedené reformy. Klempířské profese (klempíři a flašněři) totiž i nadále zůstaly organizovány ve vlastním cechu.

Přestože rozsáhlou reorganizací cechů kovodělných řemesel proplul původní pražská zámečnický cech pouze s minimálními změnami, nelze nezmínit rozdělení zámečnické profese na dvě větve, které bylo přímým důsledkem josefínských reforem. Normativ totiž vyčlenil tzv. *ozdobné zámečníky*, kteří na rozdíl od klasických zámečníků spadali do druhé skupiny kovodělných řemesel. Ta měla být organizována v původních nástrojářských ceších, k čemuž skutečně po roce 1785 došlo. Ojedinělý doklad nalezneme ve schematismu z roku 1805, kde jsou všichni cechovní řemeslníci jmenovitě uvedeni. V oddíle věnovaném organizaci nástrojářů je uveden novoměstský mistr Johann Bauer, který zde vystupuje jako *Galanterieschlosser*.

Až do konce cechovního zřízení nezaznamenal cech klasických zámečníků žádné další organizační změny. Nalezneme jej jak v soupisech přelomu 18. a 19. století, tak i ve schematismech do roku 1851. Podle schematismu z roku 1805 sdružoval i nadále zejména zámečníky, ostružníky, heveráře a cvočkáře. Dodnes se dochoval v dobrém stavu i cechovní archiv, který tvoří zejména úřední knihy.¹⁷³⁹ Tento bohatý materiál nám dokládá existenci cechu až do roku 1860 a na některých dochovaných knihách můžeme sledovat i bezprostřední přerod zámečnického cechu v živnostenské společenstvo po zániku cechovního systému.¹⁷⁴⁰

6.151 Zámečníci

německy: *Sämischerger*

Vedle koželuhů, jirchářů a barvířů kůží se v 16. století vyvinula ještě další specializovaná profese vydělávající kůže, kterou bylo zámešnictví. Zámešníci zpracovávali jemné kůže (skopové nebo koží), které vydělávali tak, aby dosáhli žluté barvy.¹⁷⁴¹ Jednalo se ve své podstatě o úzce specializované barvíře kůží. O tom svědčí i nález staroměstské rady z roku 1565, která

¹⁷³⁷ AMP, Sběrka typářů, sign. AMP K III – 2.

¹⁷³⁸ Jakub HRDLÍČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století*, s. 195.

¹⁷³⁹ AMP, Cech zámečnicků Praha, inv. č. 5–17 (sign. Zámečníci 2–8, 10–14, 18).

¹⁷⁴⁰ Tamtéž, inv. č. 6, 8 (sign. Zámečníci 4, 3).

¹⁷⁴¹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnost*, s. 585.

mezi oběma profesemi neviděla žádný rozdíl.¹⁷⁴² Ten však existoval, neboť v pramenech byly tyto dvě živnosti důsledně rozlišovány. V 17. století sledujeme v písemnostech „prosazení“ zámišníků na úkor tradičních barvířů kůží. Je možné, že se jednalo pouze o terminologický posun, nicméně po polovině 17. století se v pramenech setkáváme pouze se zámišníky.

První doklady o organizaci zámišníků nacházíme na Novém Městě pražském v obou soupisech cechmistrů z roku 1549. Jednalo se o společnou organizaci barvířů kůží a zámišníků, jejímiž členy byli snad už i dříve, resp. zámišnická profese se pravděpodobně vyvinula v rámci barvířského řemesla a cechu. Obdobně tomu bylo i na Starém Městě pražském, kde se poprvé o společném cechu zámišníků s barvíři kůží dozvídáme ve zmíněném nález z roku 1565, kdy městská rada rozhodla, že mezi oběma řemesly neshledává rozdíl. Až do konce 16. století se tedy pražské zámišnictví vyvíjelo zcela v intencích cechů barvířů kůží (viz 6.3).

Změna tohoto trendu nastala až v 17. století. Nejprve došlo roku 1603 na Novém Městě pražském ke spojení cechu barvířů kůží a zámišníků s jirchářskou organizací (viz 6.29). V průběhu první poloviny století se ze zpráv o této organizaci vytratili barvíři kůží a později jsou jako cechovní řemesla uváděni pouze jircháři a zámišníci. Obdobné procesy sledujeme i ve staroměstském prostředí. Zdejší cech barvířů kůží a zámišníků se na počátku 17. století potýkal s existenční krizí, která se projevila zejména absencí jmen cechmistrů v letech 1617–1628. Popsaná krize nakonec vedla k zániku organizace před polovinou 17. století (viz 6.3). Tehdy se již začali zámišníci postupně sbližovat s jircháři, s nimiž roku 1650 vytvořili nový společný cech.

Další rozvoj zámišnické profese byl úzce provázán s jircháři a jejich cechy jednotlivých pražských měst. Vzájemné sepětí obou těchto oborů vydrželo až do konce cechovního zřízení, proto je výklad veden na příslušném místě této práce (viz 6.29).

6.152 Zbrojíři

latinsky: *loricatores*

německy: *Panzermacher*

staročesky: *brníři*

Zbroj, která vznikne spojováním nýťovaných drátěných kroužků, byla známá již v době antického Říma. Značné obliby a všeobecného rozšíření se však dočkala až v raném a vrcholném středověku, kdy tvořila ochranu celého těla bojovníka od hlavy až po chodidla. Výrob-

¹⁷⁴² Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 585.

cům těchto drátěných košil se říkalo buď *brníři* podle staročeského slova *brň* nebo *pancířníci*, protože i výraz *pancíř* označuje kroužkovou zbroj.

Přestože výroba kroužkové zbroje má starší kořeny než zbroj plátová, setkáváme se v pramenech nejprve s platněři. *Zbrojíři* se v nich vyskytují nejpozději v padesátých letech 14. století, i když lze předpokládat, že latinské označení *armifices*, se kterým se setkáváme v soupise 19 staroměstských řemesel z druhé poloviny dvacátých let 14. století, označuje jak platněře, tak rovněž zbrojíře.

Lze předpokládat, že i zbrojíři byli už od 14. století sdruženi s platněři a helmíři ve společném cechu. Nicméně jednoznačným dokladem toho je až porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440 (viz 6.93). Členy platněřského cechu byli výrobci kroužkových zbrojí i nadále, přestože vývoj evropského válečnictví již neúprosňe směřoval k ochraně bojovníků plátovou zbrojí. Pokles provozovatelů této profese je s nastupujícím novověkem čím dál tím patrnější.

Posledním pramenem, kde jsou zbrojíři ojediněle zachyceni v souvislosti s platněřským cechem, je soupis staroměstských cechmistrů z roku 1599.

6.153 Zedníci

latinsky: *muratores*

německy: *Maurer, Mauermetz*

Profese zedníků byla v minulosti velmi úzce spojena s kameníky. Z toho důvodu je veškerá relevantní literatura k oběma stavebním řemeslům uvedena již v oddíle o kamenících spolu s informacemi o dochovaných archivních materiálech (viz 6.31).

Zedník byl jedním ze stěžejních řemeslníků podílejících se na většině staveb. Zajišťoval výstavbu těch částí budov, které byly zděné. Proto jeho hlavní činností bylo kladení pálených cihel na sebe za použití pojidla – malty. Tento primitivní popis zednickovy práce však nic nevypovídá o technickém umu zednických mistrů. O něm si uděláme jasnější představu ze stanovených mistrovských kusů v artikulích z roku 1586. Jednalo se o „*sklep klenutý ze všech čtyř stran s kuklicemi, schod k volnému vcházení bud' prostý neb lomený, aby se svrchní stupeň zároveň s vrchním dlážděním srovnával a stupeň jeden druhého ani větší ani menší býti nemá, štít v křtaltu svým mírnej, podle toho, jak by stavení široké neb ouzké bylo*“.¹⁷⁴³ Ke všem těmto stavbám si zedníci rovněž připravovali výkresy. Byli tedy zdatní i po této stránce.

¹⁷⁴³ Karel Boromejský MÁDL, *Řád zedníků*, s. 650.

Velká část výkladu o dějinách pražských zedníků je vedena u kameníků, a to s ohledem na to, že spolu tato řemesla nejprve tvořila stavební hutě a později i společné cechy (viz 6.31). Dějiny obou oborů se však v první polovině 18. století trvale rozcházejí, proto je na místě zde začít samostatný výklad.

Kdo inicioval rozpad tradičních kamenicko-zednických cechů, není zatím známé, ale vše nasvědčuje, že si kameníci roku 1740 vytvořili vlastní celopražskou organizaci. Zedníci oproti tomu zůstávali v původních ceších jednotlivých pražských měst. Tyto organizace sdružovaly zedníky a stavitele (viz 6.120). Vztah mezi zedníky a staviteli bohužel není zcela jasný, přestože byly od sebe obě profese důsledně odlišovány. Přestože je cech označován zpravidla jako zednický (výjimečně jako stavitelský) v čele společné organizace nacházíme výhradně osoby označované jako stavitelé. Zedníci naopak tvořili spíše řadové členy.

O osudech zednického cechu do roku 1784 víme velmi málo. Zachovaly se pouze některé cechovní předměty, jako například torzo cechovní korouhve s vročením 1747¹⁷⁴⁴ nebo portrét někdejšího cechmistra staroměstského cechu Františka Sallovisiase z období po roce 1754.¹⁷⁴⁵ Dokladem cechu na Novém Městě pražském je typář z roku 1765.¹⁷⁴⁶ Ke spojení cechů jednotlivých pražských měst došlo až v důsledku sjednocení pražských měst v roce 1784, jak se dozvídáme z úvodních pasáží výkazu cechovního účetnictví, které předložili magistrátu ke kontrole roku 1785 stavitelé celopražského cechu i za zedníky.¹⁷⁴⁷

Pro nejmladší období máme k dispozici jen několik pramenů. Vedle magistrátních soupisů z přelomu 18. a 19. století a schematismů z let 1805–1851 se dochovaly dvě cechovní knihy – první z nich eviduje přijaté učedníky v letech 1787–1809¹⁷⁴⁸ a druhá přijaté stavitelské mistry.¹⁷⁴⁹ Navzdory takto tristnímu stavu pramenné základny můžeme sledovat a v padesátých letech 19. století předpokládat existenci zednických cechů až do zrušení cechovníctví v roce 1860. Cech nezanikl, ale přetvořil se v živnostenské společenstvo, přičemž tím došlo k opětovnému spojení všech stavebních profesí stavitelů, kameníků a zedníků. V případě některých dochovaných písemností z rozmezí let 1740–1860 by bylo účelné jednoznačně určit původce, zda jím byly cechy zednické, či celopražská organizace kameníků. To se do určité míry týká i hmotných památek, jejichž soupis je uveden v oddíle kameníků (viz 6.31).

¹⁷⁴⁴ MMP, inv. č. H 044 463.

¹⁷⁴⁵ MMP, inv. č. H 000 815.

¹⁷⁴⁶ AMP, Sbírka typářů, sign. AMP K III – 384.

¹⁷⁴⁷ AMP, MHMP I – Publicum, man. 1785, sign. XV/109, k. 60, s. f.

¹⁷⁴⁸ AMP, Cech zedníků a kameníků Praha, inv. č. 5 (sign. Zedníci 5).

¹⁷⁴⁹ Viz poznámka č. 71.

6.154 Zlatníci

latinsky: *aurifices, aurifabri*německy: *Goldarbeiter, Goldgalanteriearbeiter, Goldner, Goldschmiede*

Zlatnické řemeslo vždy patřilo mezi profese, které lákaly pozornost četných badatelů. To je pochopitelné zejména s ohledem na skutečnost, že staroměstský cech zlatníků patřil k nejstarším a také nejbohatším pražským organizacím. Již jeden ze svých prvních příspěvků věnoval Antonín Rybička dějinám tohoto cechu ve středověku.¹⁷⁵⁰ Dalším příspěvkem k této problematice byla rozsáhlá studie Ferdinanda Menčíka, která obsahovala i edici nejstarších dochovaných statut staroměstského bratrstva.¹⁷⁵¹ Po delší pauze se dějinami pražských zlatníků začal systematicky zabývat Josef Hráský, který rozšířil bádání o tomto řemesle i na období novověku.¹⁷⁵² Nejnovějším příspěvkem k dějinám pražských zlatníků je sborník o kultu sv. Eligia, patrona zlatníků.¹⁷⁵³

Zlatnickou profesi patrně není třeba blíže představovat. Co si však zaslouží větší rozbor, je spektrum drahých kovů, z nichž zlatníci vyráběli kované i lité předměty. Jak název řemesla napovídá, primárním materiálem pro jejich výrobky bylo zlato, případně jiné kovy, které byly pozlacovány. Je nasnadě, že zlatníci pracovali i se stříbrem, nicméně v novověku nacházíme v pramenech zmínky o specialistech na práci se stříbrem – *stříbrnících* (viz 6.124). V případě obou těchto druhů drahých kovů se jednalo o kovy mincovní, proto jejich nákup i další zpracování podléhalo řadě speciálních norem a puncovním řádům. Zlatníci rovněž pracovali běžně s drahokamy, kterými své výrobky podle objednávky osazovali. Řada dochovaných památek z produkce pražských zlatníků je dodnes dokladem vysoké úrovně jejich precizní práce.

Jak už bylo v úvodu tohoto oddílu uvedeno, doklady staroměstské organizace zlatníků patří k vůbec nejstarším v Čechách a spadají do období vlády Přemysla Otakara II. Ten jim dovolil volit si ze svého středu čtyři mistry, kteří by kontrolovali jakost používaného kovu.¹⁷⁵⁴ Zda už v této době vznikl cech, nelze s určitostí stanovit, ale patrně nikoliv. V každém případě byly vytvořeny podmínky pro jeho pozdější vznik, a to nejpozději na počátku 14. století. Z roku 1324 se dochovala první statuta zlatnického bratrstva „*ke cti a chvále Boží, Panny Marie a všech svatých*“, které sdružovalo i představitele dalších klenotnických odvětví.¹⁷⁵⁵ Přestože

¹⁷⁵⁰ Antonín RYBIČKA, *O někdejších zřízení a způsobu řemesla zlatnického*, ČMKČ 25, 1857, s. 316–322.

¹⁷⁵¹ Ferdinand MENČÍK, *Pořádek bratrstva zlatnického v Praze a jeho stanovy z roku 1324*, Věstník Kr. české společnosti nauk pro vědy a umění, tř. filosoficko-historická, 1891, č. 7, s. 257–279.

¹⁷⁵² Josef HRÁSKÝ, *Značkování výrobků z drahých kovů (Příspěvek k dějinám pražských zlatnických cechů)*, in: PSH 8, Praha 1973, s. 29–55; též, *Zlatníci pražského baroka*, Praha 1987.

¹⁷⁵³ Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Z Noyonu do Prahy. Kult svatého Eligia ve středověkých Čechách*, Praha 2006.

¹⁷⁵⁴ Josef EMLER (ed.), *RBM II*, s. 1018 (č. 2343).

¹⁷⁵⁵ Ferdinand MENČÍK, *Pořádek bratrstva*, s. 272–279.

charakter této organizace je tradičně považován za ryze náboženský, nacházíme i v tomto případě hospodářské zájmy, konkrétně kontrolu kvality výrobků a ochranu proti konkurenci.¹⁷⁵⁶ Domnívám se, že můžeme již v této době hovořit o plnohodnotném cechu staroměstských zlatníků, což podporuje i jejich uvedení v soupisu devatenácti živností z druhé poloviny dvacátých let 14. století.

Další písemné památky pochází z druhé poloviny 14. století, kdy se cech těšil přízni císaře Karla IV. Patrně od něho získali zlatníci cennou relikvii patrona zlatnického řemesla sv. Eligia – mitru, která tvořila základ cechovního pokladu a tradice.¹⁷⁵⁷

V porevolučním dodatku k tzv. Staropražským právům z období kolem roku 1440 je vedena zlatnická profese jako řemeslo korouhevní, které mělo kráčet druhé v pořadí za prvními řezníky. Svědčí to o významném postavení, jemuž se představitelé tohoto řemesla na Starém Městě pražském těšili. Pod zlatnickou korouhví byli organizováni i malíři se štítaři, což však neznamená, že byli členy jejich cechu.

První zmínka o cechu na Novém Městě pražském pochází až z roku 1478, kdy byla tamějšímu cechu potvrzena nová statuta.¹⁷⁵⁸ Ve statutech však nacházíme odkaz na starší práva a z celkového vyznění pramene vyplývá, že se jednalo jen o rozšíření artikulí již existujícímu cechu. Malostranský cech vznikl patrně až na počátku 16. století (snad kolem roku 1510).¹⁷⁵⁹

Za spojení pravobřežní Prahy došlo k vytvoření meziměstské organizace, jejíž dozvuky nalézáme i v dalším období. Počátkem třicátých let 16. století totiž nenacházíme zlatníky v soupisech novoměstských cechmistrů (poprvé až roku 1537). To by odpovídalo z počátku silně centralizované správě stále ještě velmi významných staroměstských zlatníků, která postupně polevila a dovolila i novoměstským mistrům mít své vlastní představené.

Kdy byli připojeni malostranští mistři k zlatnickému cechu pravobřežní Prahy, není úplně jisté, nicméně roku 1562 navrátil Ferdinand I. zabavená privilegia společnému cechu všech pražských zlatníků. Konfirmované artikule byly rovněž závazné pro všechny mistry v Českém království.¹⁷⁶⁰ Stejně byla koncipována i konfirmace císaře Rudolfa II. z roku 1596.¹⁷⁶¹ Přestože se i nadále jednalo o cech meziměstský, každá organizace měla vlastní cechmistry a patrně i v dalších ohledech byly jednotlivé organizace měst samostatné.

¹⁷⁵⁶ Dana STEHLÍKOVÁ, *Nejstarší památky svatého Eligia v pokladu pražských zlatníků*, in: Z Noyonu do Prahy, s. 159.

¹⁷⁵⁷ Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Kult svatého Eligia ve středověkých Čechách*, in: Z Noyonu do Prahy, s. 9–14.

¹⁷⁵⁸ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2083, fol. 309v–310v, Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Artikule cechů pražských*, in: AČ 14, Praha 1895, s. 481–483.

¹⁷⁵⁹ Dana STEHLÍKOVÁ, *Nejstarší památky*, s. 161.

¹⁷⁶⁰ NK ČR, Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15, fol. 219r–228v.

¹⁷⁶¹ Tamtéž, fol. 229r–231v.

V průběhu 17. století se meziměstský cech rozpadl, zůstává však otázkou pro další bádání, kdy přesně k tomu došlo. Situaci ztěžuje tristní stav pramenné základny pro období 16. a 17. století. Určitou stopou při této práci může být nedatovaná suplika malostranských zlatníků¹⁷⁶² nebo blíže neurčená cechovní truhlice jednoho z pražských cechů s vročením 1691.¹⁷⁶³ Pozoruhodné poznatky také v budoucnu přinese rozbor dochované knihy z roku 1723, evidující podle regestu výdaje zlatnických cechů (sic!) tří pražských měst za pořízené opisy panovnických privilegií.¹⁷⁶⁴

Situace je trochu lepší pro období druhé poloviny 18. století. Jednak z padesátých a šedesátých let tohoto století máme již dochované cechovní knihy staroměstské organizace,¹⁷⁶⁵ jednak v dochovaných výučních listech nalezneme doklady jednotlivých pražských cechů. V této době již zlatnické cechy vystupují v pramenech jako společné organizace zlatníků a stříbrníků. Roku 1762 byl Marii Terezii předložen návrh na spojení pražských cechů,¹⁷⁶⁶ k čemuž došlo až roku 1776. Panovnice řečeného roku vydala zvláštní cechovní artikule spojenému celopražskému cechu a zároveň puncovní řád.¹⁷⁶⁷ V tomto období přibyla k řemeslům zlatníků a stříbrníků i nová profese klenotníků (viz 6.35).

Z tohoto pohledu nepředstavovalo spojení pražských měst v roce 1784 pro cech žádnou změnu v dosavadním vnitřním uspořádání celopražské organizace. Z nadcházejícího období disponujeme velmi dobře dochovaným cechovním archivem, který doplňují magistrátní soupisy z přelomu 18. a 19. století a následně i schematismy. S ohledem na skutečnost, že celý dochovaný cechovní archiv dnes tvoří jeden archivní fond, není účelné zde vypočítávat jednotlivé prameny. V každém případě nám dokumentují činnost zlatnické organizace až do roku 1859, kdy došlo k přetvoření cechu v Grémium zlatníků, stříbrníků a galantérníků.¹⁷⁶⁸

Na počátku 19. století došlo i k vytvoření cechu židovských zlatníků, kterému se v samostatné studii věnoval Jaroslav Hráský.¹⁷⁶⁹ Organizace židovských zlatníků vznikla roku 1805 a z její činnosti se dochovaly čtyři úřední knihy a jeden sešit. Tyto materiály dnes rovněž tvoří součást fondu cechu zlatníků a dokládají činnost této organizace až do roku 1860.¹⁷⁷⁰

¹⁷⁶² NA, Stará manipulace, sign. P 106/P 189, k. 1790, s. f.

¹⁷⁶³ Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, s. 132–133.

¹⁷⁶⁴ AMP, Cech zlatníků Praha, inv. č. 21.

¹⁷⁶⁵ Tamtéž, inv. č. 22–24.

¹⁷⁶⁶ Tamtéž, inv. č. 116 (sign. Zlatníci 21).

¹⁷⁶⁷ Tamtéž, inv. č. 3, 4 (sign. Zlatníci 21).

¹⁷⁶⁸ Klára BENÁTSKÁ, *Společenstvo zlatníků, stříbrníků a klenotníků pro zemi Českou v Praze*, inventář AMP, Praha 2015, s. I.

¹⁷⁶⁹ Josef HRÁSKÝ, *Židovští zlatníci v Praze*, in: Umění a řemesla 4, Praha 1971, s. 128–134.

¹⁷⁷⁰ AMP, Cech zlatníků Praha, inv. č. 255–259.

6.155 Zlatotepci

latinsky: *auripercusores*německy: *Goldschläger*

Jedním z klenotnických profesí bylo i zlatotepectví. Představitelé tohoto řemesla pracovali s různými druhy drahých kovů, ale jak název i předepsané mistrovské kusy napovídají, jejich doménou bylo plátkové zlato různé jakosti. Každý tovaryš, který se chtěl stát mistrem, muset potáhnou jedny desky knih stříbrem a troje zlatem, přičemž „*má bít jednu knížku dvojnásobního zlata, kteréž holbgeschlagem slove, druhou knížku feingoldu, třetí knížku zvišgoldtu*“.¹⁷⁷¹ Z toho je patrná určitá spolupráce zlatotepců na výrobě rukopisů a jiných knih.

V souvislosti s jejich účastí na procesu vzniku rukopisů nás jistě nepřekvapí, že již ve středověku byli pražští zlatotepci sdruženi v malířských bratrstvech, ve kterých nacházíme i pergameníky a knihvazače. První doklady pochází z konce osmdesátých let 14. století (viz 6.65). Pozoruhodné je, že zlatotepci v malířských ceších působili i v době, kdy už provozovatelé zmíněných knihařských profesí nebyli jejich členy. Uvádí je statuta staroměstsko-malostranského cechu z roku 1598 i dochované knihy. Zlatotepce nacházíme i po roce 1674 v samostatném malostranském cechu.

V malířských ceších Starého Města pražského a Malé Strany zlatotepci působili až do konce existence těchto sdružení, jak je podrobněji pojednáno v oddíle o malířích (viz 6.65).

6.156 Zrcadelníci

latinsky: *speculifices*německy: *Spiegler*

Přestože jsou tradičně zrcadelníci považováni za specializaci sklenářů, je možné, že ve středověku vyráběli zrcadla kovová precizním vyleštěním jejich povrchu.¹⁷⁷² V období raného novověku se s kovovými zrcadly už nesetkáváme.

V soupisech zesnulých členů malířského sdružení z padesátých či šedesátých let 15. století se setkáváme s jistým Kuncem „*spiglerem*“.¹⁷⁷³ To, zda se jedná o označení provozovaného řemesla či o Kuncovo přízvisko, je samozřejmě diskutabilní. Účast zrcadelníků ve společném sdružení připustila Hana Pátková¹⁷⁷⁴ a i mně přijde možné s ohledem na účast sklenářů v bra-

¹⁷⁷¹ Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské*, s. 321.

¹⁷⁷² Jitka LNĚNIČKOVÁ, *Pražští sklenáři*, s. 94.

¹⁷⁷³ Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Cechovní kniha*, s. 33.

¹⁷⁷⁴ Táž, *Sdružení pražských malířů*, s. 15.

trstvu sv. Lukáše již od sedmdesátých či osmdesátých let předešlého století. Připouštím však, že se jednalo o výjimečnou specializaci tohoto výrobního odvětví.

6.157 Zvonaři

německy: *Glocknergießer*

Zvonařské řemeslo bylo vždy provozováno zdatnými kovolijci a často se v pramenech setkáváme s rodinami, v nichž se dědilo tajemství poměru zvonové slitiny z generace na generaci. Před vznikem každého nového zvonu byla nejprve vyrobena forma včetně nápisu, který měl být na povrchu nového díla. Samotná slitina i technologie byla velmi podobná slitinám jiných kovolijeckých profesí, nejvíce však svým složením odpovídala materiálu, z něhož se odlévala děla. Tato skutečnost stála v minulosti za úzkou spoluprací zvonařů s dělolijci (viz 6.13) a dalšími kovolijeckými obory.

Ve středověku a raném novověku nebylo důsledně rozeznáváno mezi konváři a zvonaři, proto lze říci, že v tomto období byli pražští zvonaři členy konvářských cechů (viz 6.46). Od nich se zvonařští mistři oddělili na počátku 17. století,¹⁷⁷⁵ přičemž není jasné, zda si založili vlastní organizaci, či zda se stali svobodnou profesí.

Pro hypotézu vytvoření samostatného cechu hovoří dochovaný typář malostranského sdružení zvonařů a dělolijců z druhé poloviny 17. století.¹⁷⁷⁶ Jak už bylo pojednáno u dělolijců, dalo by se uvažovat o možné souvislosti mezi cechem dělolijců a puškařů, který rovněž sídlil v levobřežní Praze (viz 6.13 a 6.104). Existence zvonařského cechu však na rozdíl od puškařské organizace nenachází oporu v dochovaných soupisech malostranských cechmistrů z druhé poloviny 17. století. Určitá organizace jistě existovala, neboť k fedrovnímu listu z roku 1809 je přitisknuta pečeť zhotovená zmíněným dochovaným typářem.¹⁷⁷⁷ To je jednoznačný doklad působnosti organizace, která dlouhodobě uchovávala cechovní pečetidlo.

V kontrastu s těmito zjištění je zpráva z roku 1746, která pochází ze staroměstského manuálu a týká se povolení pro zvonaře pracovat mimo mosaznický cech.¹⁷⁷⁸ Více nám však pramen neříká. Je možné, že se týkal pouze staroměstských mistrů, což by snad vysvětlovalo, proč se celá záležitost netýkala malostranského cechu. S existencí vydaného fedrovního listu

¹⁷⁷⁵ Josef HRÁSKÝ, *O pražských konvářích*, s. 126; František HOLEC, *Z dob slávy ... Cech konvářů*, s. 34; Jan DIVÍŠ, *Pražské cechy*, s. 24.

¹⁷⁷⁶ ANM, Sběrka pečetidel – typářů, sign. D 42.

¹⁷⁷⁷ AMP, Sběrka pap. listin IV, sign. AMP PPL IV – 3367.

¹⁷⁷⁸ AMP, Cech mosazníků Praha, inv. č. 8 (sign. Mosazníci 3).

rovněž nekoresponduje dvorský dekret z roku 1784, kterým byly profese zvonařů a rourařů prohlášeny za svobodná umění.¹⁷⁷⁹

Snad tato nová leč poněkud rozporuplná zjištění naleznou odezvu v dalším bádání, neboť v dosavadní odborné literatuře (stejně jako v pramenech nadřízených orgánů) dosud nenalézáme o existenci této organizace žádné zprávy.

¹⁷⁷⁹ Johann ROTH (ed.), *VAAKBEAJBG IV*, Praha 1800, s. 413–414.

7. Závěr

Rozvoj řemesel a živností je jedním ze specifických průvodních jevů zrodu středověkých sídlišť nového typu – měst. Řemeslná malovýroba proto tvořila od již 13. století základ hospodářství většiny českých i moravských měst. To se přirozeně začalo odrážet i v nově se formující střední vrstvě městského obyvatelstva, kterou představovali řemeslníci a další drobní živnostníci. Spolu s městským zřízením se na naše území dostával i princip organizace této části měšťanů, v němž klíčovou úlohu hrály jimi provozované profese. Tím byla otevřena cesta ke vzniku prvních českých cechů, které se záhy staly základem dalšího rozvoje městského hospodářství.

Studium cechovních organizací neumožňuje zkoumat pouze hospodářský vývoj lokality, ale nabízí nám vhled i do dobové praxe fungování obchodního práva či výrobních kompetencí jednotlivých řemesel a živností. Cechovní ustanovení o mistrovských kusech v artikulích či soudní spory týkající se ochrany práv na výrobu konkrétního výrobku jsou dnes takřka jedinými prameny k určení pracovní náplně většiny profesí. Do kompetencí cechů navíc spadaly rovněž další záležitosti, bez jejichž systematického studia nemůžeme plně proniknout do každodennosti raně novověkého městského obyvatelstva. Okamžikem, kdy se stal hoch učedníkem, tím spíše když řemeslník dosáhl mistrovství (a tedy i členství v cechu), byl jeho život ovlivňován právy i povinnostmi, které vyplývaly z jeho členství v cechu. Cech reguloval vše, od pracovní doby a mzdy přes sociální jistoty, povinnosti vůči městu a náboženské rituály až po podmínky výběru životní partnerky.

Cílem předkládané práce bylo zpracovat uceleně problematiku pražských cechů a zasadit ji do kontextu vývoje od jejich počátků do konce cechovního zřízení. Základ výzkumu tvoří dějiny všech doložitelných sdružení jednotlivých profesí, které v minulosti působily na území pražských měst. Při rekonstrukci jejich vývoje byly primárně využívány písemné a hmotné prameny cechovní provenience, které se dnes nacházejí především v městských institucích – Archivu hlavního města Prahy a Muzeu hlavního města Prahy. Tato torzovitě dochovaná pramenová základna byla doplněna o písemnosti městských rad a dalších městských úřadů, pro období po roce 1784 byly využity i materiály dochované v magistrátních spisech. Ve výzkumu nebyly opomenuty ani prameny z provenience zemských úřadů, které se ve větší míře dochovaly zejména ve fondu Stará manipulace v Národním archivu v Praze. Poznatky vyplývající ze studia jednotlivých organizací umožnily spolu se studiem dosud opomíjených pramenů

nové zpracování vývoje cechovníctví v pražském souměstí, a to od jeho počátků v poslední čtvrtině 13. století do zrušení cechů v roce 1860.

Největší část práce zaujímaly oddíly profesí, jejichž provozování bylo na území jednotlivých pražských měst v minulosti podmíněno členstvím v cechovní organizaci (viz kapitola 6). Výzkum primárně sledoval organizační vývoj těchto sdružení, přičemž se jednalo zejména o dobu a okolnosti vzniku a zániku cechu a rovněž o jeho profesní strukturu v různých etapách vývoje. Tímto způsobem byl zpracován vývoj 157 řemesel a živností, které můžeme v prostoru pražského souměstí označit jako cechovní. Každý oddíl je uveden přehledem relevantní literatury k vybrané profesi a informacemi o stavu zpracování archivního fondu cechu. V samotném výkladu je představena technologie řemesla a výrobní sortiment, na jehož výrobu si jeho představitelé činili nárok. Obdobně je to i v případě živností, které zajišťovaly nejrozličnější služby či přeprodávaly určitý artikl. Vůbec poprvé byly systematicky využity pro sledování existence jednotlivých cechů soupisy cechmistrů, které pocházejí z období 16.–18. století, a schematismy pro první polovinu 19. století. Díky těmto pramenům bylo možné revidovat mnohé závěry dosavadních badatelů.

Na základě vývoje jednotlivých cechovních organizací byly stanoveny základní hypotézy celkového vývoje pražských cechů a pojednáno bylo rovněž o jeho specifikách. Tyto poznatky jsou prezentovány ve dvou kapitolách, které předchází hlavní, výzkumné části předkládané práce.

Hlavním přínosem výkladu o dějinách pražského cechovníctví je jeho časový rozsah. Bylo záměrem pojednat o této problematice uceleně, neboť v odborné literatuře takové syntetické zpracování dosud chybělo. Dílo Zikmunda Wintera bylo orientováno pouze na období středověku a raného novověku a práci Bedřicha Mendla předčasně ukončilo jeho úmrtí. Přestože Josef Janáček pojednal o celém období existence cechů, jeho výklad je značně disproportionální a vývoji cechů v nejmladším období je věnován jen minimální prostor.

Období, ve kterém se v pražských městech s cechy setkáváme, je dlouhé téměř šest století. Navzdory tomu však hospodářské i právní principy, na nichž byly tyto organizace založeny, podléhaly pouze minimálním změnám. Bylo proto mou snahou tuto kontinuitu ve výkladu respektovat a snažit se ji co nejvíce zachovat.

Revize dosavadních poznatků o vývoji pražských cechů byla umožněna studiem dosud nevyužitých pramenů. Pro nejstarší období se jednalo o soupis devatenácti staroměstských živností bez bližšího určení, který se nachází na versu prvního folia nejstarší dochované městské knihy a dosud stál zcela stranou badatelské pozornosti. Díky tomuto prameni došlo ke změně dosavadního pohledu na nejstarší období vývoje staroměstských cechů. To totiž běžně bývá

kladeno až do druhé poloviny 14. století, zatímco reálně nastal již na počátku tohoto století. Obdobně byl nově interpretován i notoricky známý pramen – tzv. Soběslavská práva či přesněji porevoluční dodatek k tzv. Staropražským právům. Jedná se o korouhevní pořádek z období kolem roku 1440. I tento pramen zachycuje cechovní profese, a to v takovém pořadí, na jehož základě lze rekonstruovat počet staroměstských cechů a jejich profesní strukturu před polovinou 15. století. Poznatky, které vyplývají z provedeného rozboru tohoto pramene, potvrzují torzovitě dochované zprávy o rozvoji cechovníctví na Starém Městě pražském v období husitských válek a zejména ve třicátých letech 15. století.

Unikátním typem pramene, který byl znám i dřívějším badatelům počínaje Zikmundem Winterem, jsou soupisy cechmistrů pořizované v souvislosti s obnovou městských rad a dalších městských úřadů. Jejich dosavadní využití se většinou omezovalo na národnostní rozbor jmen představených či sledování profesní kariéry konkrétních mistrů v čele cechu. Tento pramen však skýtá unikátní možnost sledovat v 16.–18. století existenci cechů, a to zejména v těch případech, kdy chybí prameny cechovní provenience. Dodnes se dochoval velký počet těchto soupisů, neboť časové rozestupy mezi nimi se pohybovaly mezi 1 rokem až 5 lety. Největší počet jich pochází z provenience staroměstské kanceláře: z let 1571–1729 jich známe 48. Soupisy v ostatních pražských městech jsou značně torzovité, nicméně na Novém Městě pražském se jich dochovalo 22 z let 1528–1537, 1549, 1567, 1581, 1584 a 1637–1678, z malostranského prostředí pochází 25 soupisů z období 1572–1580, 1637–1678 a 1694. Soupisy cechmistrů nám umožňují nejen lépe sledovat dějiny každé organizace, ale zároveň stanovovat k vybraným rokům orientační počty cechů působících v jednotlivých pražských městech. Ty ukazují na neustálý nárůst počtu cechovních organizací ve všech částech pražského souměstí po celé 16. a 17. století. Přestože v období třicetileté války sledujeme stagnaci vývoje pražského cechovníctví a v určitých ohledech i jeho úpadek, druhá polovina 17. století je dokladem, že vývoj v letech 1618–1648 je pouze výjimkou v dlouhodobě vzestupném trendu.

Poprvé byla velká pozornost věnována rovněž závěrečnému období cechovního vývoje. Studium profesních sdružení v letech 1731–1860 se od výzkumu středověkých a raně novověkých výrazně odlišuje. Odlišuje se skladbou pramenů, jejich množstvím i celkově jiným přístupem nadřízených orgánů k cechovní problematice. Na jedné straně je pramenů pro 18. a 19. století více, na stranu druhou nemáme pro druhou polovinu 18. století takřka žádné centrálně vedené soupisy pražských cechů. Po vydání generálního cechovního patentu v roce 1731 přibývají právní normy s obecnou platností, které snadno nalezneme v dobových sbírkách zákonů, v knihách magistrátních a guberniálních dekretů vedených cechy nebo v pozů-

statcích cechovních archivů. To vše sice umožňuje snáz sledovat obecné tendence cechovního vývoje, je však mnohem složitější ve větší míře zkoumat individuální vývojové tendence jednotlivých organizací, neboť od konce vlády Marie Terezie nebyly cechům panovníky vydávány nové artikule a ani confirmována starší práva.

V důsledku sjednocení pražských měst v roce 1784 došlo k dovršení systematického procesu vytváření celopražských cechů stejných profesí, který započal za vlády Karla VI. Obecně lze tento rok pokládat za zlomový, neboť od této chvíle počet cechů pouze klesal. Přestože vznikaly cechy nové, panovnické zásahy postupně vyvazovaly z cechovních monopolů jednotlivá odvětví od cechovních monopolů. Tomu napomohla i nová systematizace živností, které byly počátkem devadesátých let 18. století rozděleny na policejní a komerční. Osvětlit skutečný vývoj pražských cechů na počátku 19. století pomohl vedle pramenů cechovní provenience i další nově objevený typ pramene. Jistou obdobu soupisů cechmistrů při obnovách městských rad lze totiž spatřovat v tištěných schematismech pro České království, které od roku 1805 evidovaly rovněž představené pražských cechů. Využití schematismů umožnilo zkoumat existenci pražských profesních sdružení, popř. zpřesnit jejich vznik či naopak zánik.

Nové zpracování dějin prokázalo dvě klíčové okolnosti. První z nich je úzká provázanost vývoje cechů jednotlivých měst. Je důležité pohlížet na dějiny pražských cechů celistvě a snažit se zpracovávat jednotlivá témata v celkovém kontextu pražského souměstí. I kdybychom se rozhodli zúžit zkoumané téma na cechy pouze jednoho pražského města, zjistíme, že konečný výklad bude obsahovat velké množství přesahů do dějin cechů ostatních částí pražského souměstí. Důvodem jsou četné vazby mezi cechy jednotlivých pražských měst, které v minulosti často vedly ke vzniku meziměstských cechů. Přestože si problematika meziměstských cechů vyžádá v budoucnu podrobný výzkum, již nyní můžeme na základě provedeného výzkumu stanovit tři úrovně územní působnosti pražských cechů. Základní z nich představovaly cechy jednotlivých pražských měst. Pokud došlo ke vzájemné dohodě mistrů ze dvou měst, jednalo se už o organizaci meziměstskou. Nejčastěji se jednalo o společný cech řemeslníků pravobřežní Prahy – Starého a Nového Města pražského. V případě, že cech sdružoval všechny pražské mistry, mluvíme o organizaci celopražské. S ohledem na problematiku postavení hradčanských mistrů, kteří v raném novověku často byli povinně členy malostranských cechů, byla za celopražskou pokládána každá organizace s územní působností ve třech pražských městech. Po roce 1731 začaly vznikat cechy i na Hradčanech, proto se v pramenech 18. století setkáváme s cechy všech čtyř pražských měst.

Druhou okolností je dynamicky se vyvíjející stav cechů po celou dobu jejich existence. V dosavadní literatuře převládá tvrzení, že rozvoj organizací na cechovním principu probíhal

pouze do poloviny 18. století, nadcházející období bývá většinou označováno jako úpadkové, kdy již nedocházelo ke vzniku nových cechů. Výzkum však prokázal, že profesní sdružení vznikala a zanikala po celé sledované období, stejně tak v pozdním středověku jako v první polovině 19. století. Dokladem toho jsou cechy související s rozvojem pražského hedvábnictví po roce 1750 i cechy výrobců hudebních nástrojů, které vznikly až na počátku 19. století. Nejmladší období cechovního vývoje rovněž přineslo rozvoj židovských cechů na území Židovského města, pozdějšího Josefova.

O vytváření meziměstských cechů zde již bylo pojednáno, nicméně nezřídka se stávalo, že některý z pražských cechů (nejčastěji staroměstský či celopražský) se dostal do čela organizace s celozemskou působností – tzv. zemského cechu. V takovém případě byli všichni mistři na území Českého království formálními členy pražského cechu, kterému platili pravidelné členské příspěvky i případné pokuty. Přestože tuto instituci měly rušit reformy Karla VI., s pozůstatky zemských cechů se setkáváme běžně ještě na počátku 19. století. Dalším specifickým vývojem pražských cechů je decentralizovaná jurisdikční příslušnost jednotlivých cechů. Ta souvisela se složitým správním vývojem pražského souměstí – subdelegovanými úřady či postranními právy. V některých oborech, jakými byla např. organizace vaření piva či správa mlýnů, došlo k tomu, že byl cech přímo spravován městským úřadem. V uvedených případech se jednalo o úřad osmipanský a instituci přísežných zemských mlynářů. Častější však bylo, že cechy méně významných profesí nespádaly pod jurisdikci městské rady, nýbrž některého ze subdelegovaných úřadů. V tomto ohledu připadla významná úloha úřadu šestipanskému. Některé obory vázané na určitou lokalitu, jako např. rybáři se sídlem na Kampě nebo vinaři, spadali pod kompetence úřadů spravující danou lokalitu – mostecký úřad či úřad perk-mistra hor viničných. Důležité je uvědomit si tuto složitou situaci při kritice pramenů, které evidují vždy pouze určitou část pražských cechů.

Přestože jsou na některých místech této práce uváděny orientační počty cechů jednotlivých pražských měst, nelze obdobné údaje získat i pro ostatní období. Může za to torzovitě dochovaná pramenná základna a rovněž problematika decentralizované jurisdikční podřízenosti rady cechů, která znesnadňuje práci s dochovanými prameny. Druhým problémem je instituce meziměstských cechů, která by nejprve měla být podrobněji prozkoumána. Je totiž rozdíl, zda se jednalo o organizaci jedinou s centralizovanou správou a sídlem v některém z pražských měst, či spíše o formální svazek tří relativně nezávislých leč formálně spojených cechů. Navzdory uvedeným metodickým problémům jsem přesvědčen, že bychom na stanovení přibližného početního vývoje cechů jednotlivých pražských měst neměli zcela rezignovat.

Analýza organizačního vývoje jednotlivých cechů, který se stal hlavním námětem vědného výzkumu, si kladla za svůj cíl vytvořit obecné základy pro další bádání. Za stěžejní projekt, jenž by vhodně navazoval na předkládanou práci, považuji vytvoření pomůcky evidující prameny z provenience každého cechu. Jednalo by se o ideální rekonstrukci cechovních archivů, které se vlivem rozdílných pořadacích přístupů ocitly v nejrůznějších sbírkách a fondech Archivu hlavního města Prahy a v několika případech i jiných institucí. Pokud vyjdeme z poznatků, které přináší tato práce, a vhodně je zkombinujeme se stávajícími archivními pomůckami, elektronickými katalogy a dřívějším pokusem Jiřího Čarka o rekonstrukci cechovních archivů, je taková práce možná. Bez pomůcky evidující veškerý pramenný materiál napříč sbírkami a fondy totiž bude jakýkoliv budoucí systematický výzkum pražských cechů obtížný, ne-li nemožný.

Je-li výzkum cechů pro dějiny každé lokality natolik důležitý, platí to ještě o to víc o pražských ceších, které byly pomyslnou vlajkovou lodí v celých Čechách. V žádném jiném českém městě nedosáhlo cechovníctví tak vysoké míry rozvoje jako právě v pražském souměstí. Proto bychom měli předkládanou práci považovat za odrazový můstek ke studiu dalších témat s nimi spojenými.

Seznam použitých zkratk

- AČ – Archiv český čili písemné památky české a moravské, sebrané z archivů domácích i cizích
- AMP – Archiv hlavního města Prahy
- ANG – Archiv Národní galerie v Praze
- ANM – Archiv Národního muzea
- CIM – Sbírka pramenů práva městského království Českého – Codex iuris municipalis regni Bohuemie
- ČČH – Český časopis historický
- ČČM – Časopis českého Museum
- ČMKČ – Časopis Musea království Českého
- ČNM – Časopis Národního muzea
- ČsČH – Československý časopis historický
- DMP – Dějepis města Prahy
- DP – Documenta pragensia
- DRBM – Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren
- FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
- FRB – Fontes rerum Bohemicarum
- HR – Heradlická ročenka
- JSB – Jihočeský sborník historický
- LV – Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis
- MHMP – Magistrát hlavního města Prahy
- MMP – Muzeum hlavního města Prahy
- NA – Národní archiv v Praze
- NK ČR – Národní knihovna České republiky
- PA – Památky archeologické
- PAM – Památky archeologické a místopisné
- PGKBJ – Provinzial- Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr
- PSH – Pražský sborník historický
- RBM – Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
- SPDMP – Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy

VAAKBEAJBG – Vollständiger Auszug aller im Königreiche Böhme am Ende des
achtzehnten Jahrhunderts bestehenden Gesetze

Soupis použitých pramenů

Archiv hlavního města Prahy

- Cech bednářů a bečvářů Praha, inv. č. 1.
Cech dlaždičů Praha, inv. č. 1, 2, 5.
Cech hodinářů Praha, inv. č. 1–3.
Cech hřebenaři Praha, inv. č. 1.
Cech kartáčníků Praha, inv. č. 98–101.
Cech klempířů Praha, inv. č. 1, 2.
Cech kloboučníků Praha, inv. č. 1–3, 5.
Cech knihařů Praha, inv. č. 1–4, 8.
Cech kočích Praha, inv. č. 1, 4–7.
Cech kolářů Praha, inv. č. 1, 5, 6.
Cech kovářů Praha, inv. č. 1, 2.
Cech koželuhů Praha, inv. č. 1–3.
Cech kožešníků Praha, inv. č. 2–4, 9–22.
Cech krejčích Praha, inv. č. 4, 5, 7, 9, 10.
Cech kupců, kramářů a grémium pražského obchodnictva, inv. č. 1–10, 16–19.
Cech lazebníků, bradýřů a gremium chirurgů Praha, inv. č. 1.
Cech lůžkařů Praha, inv. č. 1.
Cech mědikovců Praha, inv. č. 1, 3.
Cech mlynářů, inv. č. 2.
Cech mosazníků Praha, inv. č. 8.
Cech mydlářů Praha, inv. č. 2–4.
Cech nákladníků, sladovníků a pivovarníků, inv. č. 1, 2, 4, 8.40.
Cech nožířů Praha, inv. č. 1.
Cech ovčářů (polních mistrů) Praha, inv. č. 4.
Cech parukářů Praha, inv. č. 1–6, 9.
Cech pekařů Praha, inv. č. 1–6, 8, 9, 11–15, 17.
Cech perníkářů Praha, inv. č. 1, 2, 4.
Cech pokrývačů Praha, inv. č. 1.

- Cech provazníků Praha, inv. č. 1.
- Cech prýmkařů a šňorařů, inv. č. 1, 2.
- Cech punčochářů Praha, inv. č. 1, 2, 8.
- Cech puškařů a pažbařů Praha, inv. č. 1, 2, 14.
- Cech rukavičkářů Praha, inv. č. 2, II a 2, II a 27, II a 40, II a 52.
- Cech řezníků Praha, inv. č. 1–3, 6, 8, 10–12, 16, 18, 19, 21, 23–28, 30.
- Cech sedlářů Praha, inv. č. 1, 2.
- Cech sklenářů Praha, inv. č. 1, 2.
- Cech soukeníků Praha, inv. č. 1, 3, 4, 6.
- Cech soustružníků Praha, inv. č. 1–6.
- Cech šenkýřů a výčepníků Praha, inv. č. 1, 2.
- Cech ševců Praha, inv. č. 1, 2, 4, 8, 9, 11, 14, 15.
- Cech tesařů Praha, inv. č. 2, 6.
- Cech truhlářů Praha, inv. č. 1–6.
- Cech voskařů Praha, inv. č. 1.
- Cech zahradníků Praha, inv. č. 1.
- Cech zámečníků Praha, inv. č. 5–17.
- Cech zedníků a kameníků Praha, inv. č. 1, 8.
- Cech zlatníků Praha, inv. č. 2, 3, 40, 49, 113, 116, 188.
- Jiří Čarek PhDr., inv. č. 337, k. 25.
- Magistrát hlavního města Prahy I. – Publicum, man. 1784, sign. XV/56, k. 11; sign. XV/109, k. 60.
- Magistrát hlavního města Prahy I., Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1807–1811, sign. A 47/1107, k. 101–102.
- Magistrát hlavního města Prahy I., Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1812–1816, sign. A 39/3, k. 142; sign. A 47/198, k. 156.
- Magistrát hlavního města Prahy I., Hlavní spisovna, oddělení A, man. 1840–1844, sign. A 9/516, 473, k. 548.
- Sbírka fotografií, sign. VIII 459.
- Sbírka papírových listin I, sign. AMP PPL I – 47, 47/2, 47/102, 133/1, 133/3, 133/23, 133/24, 133/44, 133/82, 133/124, 133/127, 269/3/5, 1186/1, 1653/4, 2468.
- Sbírka papírových listin III, sign. AMP PPL III – 2b/35, 36.
- Sbírka papírových listin IV, sign. AMP PPL IV – 2228c, 3367, 6962a, 27697, 33607, 33636, 33636/2.

Sbírka papírových listin V, sign. AMP PPL V – 261, 273.

Sbírka pergamenových listin I, sign. AMP PGL I – 73, 75, 95.

Sbírka pergamenových listin II, sign. AMP PGL II – 13, 51, 54, 55, 57, 58, 61–63, 72–75, 77, 79–83, 91, 94, 97, 99, 100, 103, 107–109, 112–114, 117–126, 130–133, 137, 144, 166a, 191.

Sbírka rukopisů, rkp. 25, 59, 66–69, 70, 73, 96, 97, 105, 106, 129, 136, 179, 180, 182, 186, 193, 206, 250–252, 254–258, 284, 315, 329, 330, 332, 343–382, 411, 476, 986, 990, 992, 993, 1046, 1128–1130, 1133, 1165, 1168, 1235, 1239, 1420, 1480, 1481, 1486, 1493, 1494, 1504, 1505, 1536, 1636, 1713, 1728–1759, 1760–1762, 1791, 1844, 1845, 1849, 2080, 2083, 2084, 2100, 2134, 2141, 2214, 2236, 2242, 2993, 3054, 3057–3059, 3061–3063, 3065–3078, 3083–3098, 3413, 3416, 3436–3440, 3442, 3444–3446, 3451–3462, 3465, 3467, 3468, 3470–3472, 3489–3507, 3509, 3513–3517, 3519, 3520, 3522–3528, 3531, 3535–3537, 3573, 4500, 4501, 4503–4509, 4810–4813, 4919–4924, 4926, 5724–5727, 5729–5735, 5739–5741, 5748–5751, 5755–5760, 5762, 5769, 5770–5777, 5780–5782, 5786–5796, 5798–5803, 5807–5817, 5818, 5821–5826, 5846–5859, 5861, 5875–5881, 5903, 5908–5910, 5956, 5957, 5959, 5974, 7857, 8398.

Sbírka typářů, sign. AMP K III – 2, 19–21, 115, 138, 140, 141, 142–148, 149–152, 154, 155, 157, 158–161, 163, 171, 173–175, 177, 178, 180, 182, 184, 185, 188–198, 200, 201, 204, 208–210, 214–219, 223, 226, 227, 230, 373, 379–381, 383–385.

Společenstvo hotovitelů hudebních nástrojů v Praze, inv. č. 26, k. 2.

Archiv Národní galerie v Praze

Pražská malířská bratrstva, přír. č. AA 1201–1203, 1205–1207, 1218b.

Archiv Národního muzea

Sbírka pečetidel – typářů, sign. D 42, D 39, D 92, D 96, D 103.

Knihovna Národního muzea

Sbírka rukopisů, rkp. III B 3.

Muzeum hlavního města Prahy

Inv. č. H 000 157–H 000 160, H 000 168, H 000 584, H 000 815, H 000 841, H 001 049, H 001 888, H 002 366, H 004 946, H 004 956, H 008 779/1–2, H 008 781, H 009 301, H 010 143, H 019 486, H 019 669, H 020 183–H 020 187, H 023 274, H 023 276, H 027 125, H 027 919–H 027 921, H 032 120, H 033 600, H 033 602–H 033 604, H 033 608, H 033 631, H 033 810, H 033 821, H 033 838, H 033 839, H 033 888, H 033 899, H 033 970, H 033 975, H 033 976, H 034 503, H 034 504, H 034 518, H 034 519, H 034 678, H 034 679, H 034 681/1–4, H 035 321, H 035 336, H 036 187, H 036 188, H 036 620, H 036 638, H 036 639, H 038 825, H 044 463, H 137 481, HD 000 618–HD 000 625, HD 000 661, HD 000 674, HD 000 675, HD 000 677, HD 000 718, HD 000 726, HD 000 732, HD 000 733/1–6, HD 000 797, HD 000 809, HD 000 810, HD 000 834, HD 000 847, HD 000 852, HD 000 906, HD 000 937, HD 000 954–HD 000 957, HD 000 979, HD 000 991, HD 000 992, HD 001 210, HD 001 211, HD 001 222, HD 001 225, HD 001 238, HD 001 246, HD 001 247, HD 001 313, HD 001 314, HD 001 324, HD 001 326, HD 001 526, HD 001 527/1–2, HD 001 533, HD 001 944, HD 001 946, HD 002 038, HD 004 392, HD 004 395, HD 004 397, HD 004 398, HV 001 642.

Národní archiv v Praze

Stará manipulace, sign. P 106/P 76, k. 1777; P 106/P 87, k. 1778; P 106/P 94, P 100, k. 1779; P 106/ P 102, P 108, P 110, k. 1780; P 106/P 120, P 125, P 127, k. 1782; P 106/P 128, P 132, P 133, k. 1783; P106/P 134, P 136, P 139, k. 1784; P 106/P 143, P 144, k. 1785; P 106/P 145, k. 1786; P 106/P 153, P 155, k. 1787; P 106/P 156, P 160, P 161, k. 1788; P 106/P 169, P 170, P 172, P 173, P 180, P 181, k. 1789; P 106/P 186, P 189, k. 1790; S 270/2, k. 2341.

České gubernium – Commerciale, inv. č. 151, man. 1731–1754, sign. C 1, k. 42; inv. č. 490, man. 1773–1783, sign. D 3 1–9, k. 254.

Národní knihovna České republiky

Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 15.

Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze

Inv. č. 10575/B, 11 953.

Vydané prameny

- BASTL, Ondřej (ed.), *Spojení pražských měst v roce 1784*, Praha 2003.
- BENÁTSKÁ, Klára (ed.), *Cechovní kniha pražských malířů od 1490*, bakalářská práce, 2011, Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- BOČEK, Antonín (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV.*, Olomouc 1845.
- ČECHURA, Jaroslav – HOJDA, Zdeněk – NOVOZÁMSKÁ, Martina (edd.), *Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608*, Praha 1997.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.), *Codex iuris municipalis – Sbíрка pramenů práva městského království českého I. Privilegia měst pražských*, Praha 1886.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.), *Registra soudu komorního*, in: AČ 9, Praha 1889, s. 455–560.
- EBELOVÁ, Ivana (ed.), *Zápisná kniha pražských stavitelů 1639–1903*, Praha 1996.
- EMLER, Josef (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum II*, Praha 1874.
- EMLER, Josef (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, Praha 1882.
- EMLER, Josef (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV*, Praha 1892.
- EMLER, Josef (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum IV*, Praha 1884.
- FIALA, Michal – HRDLÍČKA, Jakub – ŽUPANIČ, Jan (edd.), *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*, Praha 1997.
- FIALA, Michal (ed.), *Erbovní listiny Archivu Národního muzea*, Praha 2001.
- GINDELY, Antonín (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu V. (1577-1580)*, Praha 1887.
- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav (ed. Jan LINKA), *Kronika česká*, Praha 2013.
- HALATA, Martin (ed.), *Kniha protokolů pražského malířského cechu z let 1600–1656*, Praha 1996.
- JIREČEK, Hermenegild (ed.), *Codex iuris Bohemici II/3*, Praha 1889.
- KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*, Praha 2007.
- MÁDL, Karel Boromejský, *Řád zedníků a kameníků pražských v XVI. století*, Památky archeologické a místopisné 16, 1893–95, s. 639–654.
- MENDL, Bedřich – LINHARTOVÁ, Milena (edd.), *Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae VIII (1358–1363), část I. 1358–1359*, Praha 1954.

- MIKOVEC, Ferdinand Břetislav (ed.), *Řád policejní český r. 1605*, Lumír 5, 5. 4. 1855, č. 14, s. 326–331 (další pokračování edice 12. 4. 1855, č. 15, s. 356–358; 18. 4. 1855, č. 16, s. 379–381; 26. 4. 1855, č. 17, s. 402–405; 3. 5. 1855, č. 18, s. 423–428; 10. 5. 1855, č. 19, s. 450–453; 17. 5. 1855, č. 20, s. 472–474).
- PALACKÝ, František (ed.), *Archiv český* 4, Praha 1846.
- PANGERL, Matthias (ed.), *Das Buch der Malerzeche in Prag*, Vídeň 1878.
- PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj, *Diadochos. Knihy páté – O počátcích a dávnosti Měst w Králowstswii Českém*, Praha 1602, s. 24–29 (nové nezměněné vydání 2005).
- PATERA, Adolf – TADRA, Ferdinand (edd.), *Das Buch der Prager Malerzeche (Kniha bratrstva malířského v Praze) 1348–1527*, Praha 1878.
- PÁTKOVÁ, Hana (ed.), *Cechovní kniha pražských malířů (Liber societatis pictorum pragensium) (1348–1527)*, Praha 1996.
- PÁTKOVÁ, Hana – SMOLOVÁ, Věra – POŘÍZKA, Aleš (edd.), *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*, Praha 2011.
- REKTORYS Artuš (ed.), *Statuta Pocztivého pořádku muzykářského*, in: *Kniha o Praze (Pražský almanach) I*, Praha 1930, s. 188–191.
- RÖSSLER, Emil Franz (ed.), *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren I*, Praha 1845.
- ROTH, Johann (ed.), *Vollstaendiger Auszug aller im Königreiche Boeheim am Ende des achzehnten Jahrhunderts bestehenden Gesetze I–X*, Praha 1800–1801.
- STRNAD, Josef (ed.), *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad I*, Plzeň 1891.
- TADRA, Ferdinand (ed.), *Summa Gebhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen*, Vídeň 1882.
- TOMEK, Václav Vladivoj (ed.), *Artikule cechů pražských z 15. století*, in: *Archiv český* 14, Praha 1895, s. 437–492.
- WEINGARTEN, Jan Jakub (ed.), *Codex Ferdinandeo-Leopoldinus*, Praha 1701.

Použitá literatura

Slovníky, schematismy a sbírky zákonů

Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1844, Praha 1843.

Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1845, Praha 1844.

Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1846, Praha 1845.

Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1847, Praha 1846.

Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1848, Praha 1847.

Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1851, Praha 1850.

Ottův slovník naučný 21. díl, Praha 1904.

Provinzial Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1836, Praha 1837.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1805 II, Praha 1804.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1806 II, Praha 1805.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1807 II, Praha 1806.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1808 II, Praha 1807.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1809 II, Praha 1808.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1810 II, Praha 1809.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1811 II, Praha 1810.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schaltjahr 1812 II, Praha 1811.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr 1813 II, Praha 1812.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schalt-Jahr 1814 II, Praha 1813.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schalt-Jahr 1815 II, Praha 1814.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schalt-Jahr 1816 II, Praha 1815.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr 1817 II, Praha 1817.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr 1818 II, Praha 1817.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr 1819, Praha 1818.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schaltjahr 1820, Praha 1819.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1821, Praha 1820.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schaltjahr 1822, Praha 1821.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1823, Praha 1822.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schalt-Jahr 1824, Praha 1823.

- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1825*, Praha 1824.
- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1826*, Praha 1825.
- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1827*, Praha 1826.
- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Schalt-Jahr 1828*, Praha 1827.
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1829*, Praha 1828.
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1830*, Praha 1829.
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1831*, Praha 1830.
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schalt-Jahr 1832*, Praha 1831.
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1833*, Praha 1832.
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1834*, Praha 1833.
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1835*, Praha 1834.
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schaltjahr 1836*, Praha 1835.
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr 1837*, Praha 1836.
- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1838*, Praha 1837.
- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1839*, Praha 1838.
- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1840*, Praha 1839.
- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1841*, Praha 1840.
- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1842*, Praha 1841.
- Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1843*, Praha 1842.
- Slovník naučný 7. díl*, Praha 1868.
- DOBROVSKÝ, Josef, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*, Praha 1821.
- EBNER, Jakob, *Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen*, Mnichov 2015.
- RANK, Josef, *Allgemeines Handwörterbuch der Böhmischen und Deutschen Sprache I–II*, Vídeň – Lipsko 1912.
- SPÁČILOVÁ, Libuše – SPÁČIL, Vladimír – BOK, Václav, *Glosář starší němčiny k českým pramenům*, Olomouc 2014.
- STERZINGER, Josef Václav, *Německo-český slovník I.–II.*, Praha 1893–1895.

Literatura a inventáře

- BENÁTSKÁ, Klára, *Společenstvo zlatníků, stříbrníků a klenotníků pro zemi Českou v Praze*, inventář AMP, Praha 2015.
- BERÁNEK, Karel – BERÁNKOVÁ, Věra, *Stará manipulace 14. stol.–1805*, inventář Národního archivu v Praze, Praha 1973.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Městské rady a řemeslnické cechy*, in: Osm století městské samosprávy.

Výstava o vývoji pražské samosprávy od 13. století do roku 2000, Praha 2000, s. 55–59.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech barvířů a mandlířů 1753–1868*, inventář AMP, Praha 2004.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech koželuhů 1577–1806*, inventář AMP, Praha 2004.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech kožešníci Praha (1486) 1546–1898*, inventář AMP, Praha 2004.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech mlynářů Praha 1574–1877*, inventář AMP, Praha 2004.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech bednářů a bečvářů 1597–1867*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech hrnčířů 1637–1861*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech krejčích Praha 1599–1873*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech pekařů Praha 1643–1861*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech punčochářů Praha 1612–1808 (1900)*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech prýmkářů a šňorařů Praha 1727–1859*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech rukavičkářů Praha 1720–1872*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech řezníků Praha 1555–1859 (1921)*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech ševců Praha 1482–1862*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech zedníků a kameníků Praha 1620–1859 (1903)*, inventář AMP, Praha 2005.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech kartáčníků Praha 1724–1897*, inventář AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech lazebníků, bradýřů a Gremium chirurgů Praha 1657–1884*, inventář AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech nožířů Praha 1597–1849*, inventář AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech puškařů a pažbařů Praha (1600) 1709–1859 (1941)*, inventář AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech sklenářů Praha 1740–1866*, inventář AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech soukeníků Praha 1643–1859*, inventář AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech šenkýřů a výčepníků Praha 1594–1865*, inventář AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech tesařů Praha 1676–1840*, inventář AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech truhlářů Praha 1603–1871*, inventář AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Soupis úředních knih pražských cechů uložených ve sbírce rukopisů Archivu hlavního města Prahy 1499–1925*, soupis dokumentů AMP, Praha 2006.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech hodináři Praha 1708–1814*, inventář AMP, Praha 2007.

BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech kloboučníků Praha 1562–1712*, inventář AMP, Praha 2007.

- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech knihařů Praha 1670–1860*, inventář AMP, Praha 2007.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech kočích Praha 1811–1853*, inventář AMP, Praha 2007.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech kolářů Praha 1631–1839 (1848)*, inventář AMP, Praha 2007.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech mosazníků Praha (1746) 1806–1846*, inventář AMP, Praha 2007.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech parukářů Praha 1701–1870*, inventář AMP, Praha 2007.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech sedlářů Praha 1663–1814*, inventář AMP, Praha 2007.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech soustružníků Praha 1613–1856*, inventář AMP, Praha 2007.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech špendlíkářů Praha 1731–1856*, inventář AMP, Praha 2007.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech zámečníků Praha 1721–1859 (1893)*, inventář AMP, Praha 2007.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech kupců, kramářů a grémium pražského obchodnictva 1585–1893*, inventář AMP, Praha 2008.
- Zlata BRÁTKOVÁ, *Cech perníkářů Praha 1655–1846*, inventář AMP, Praha 2008.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech hřebenařů Praha 1735–1817*, inventář AMP, Praha 2009.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech klempířů Praha 1690–1737*, inventář AMP, Praha 2009.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech mědikovců Praha 1659–1755*, inventář AMP, Praha 2009.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech kovářů Praha 1761–1824*, inventář AMP, Praha 2009.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech mydlářů Praha (1560) 1641–1886*, inventář AMP, Praha 2009.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech ovčářů (polních mistrů) Praha 1778–1814*, inventář AMP, Praha 2009.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech hedvábníků Praha 1751–1889*, inventář AMP, Praha 2014.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech voskařů Praha 1750*, inventář AMP, Praha 2015.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech zahradníků Praha 1750–1829*, inventář AMP, Praha 2015.
- BRÁTKOVÁ, Zlata, *Cech rybářů Praha 1751–1868*, inventář AMP, Praha 2016.
- BUŇATOVÁ, Marie, *Pražští kupci na cestách*, Praha 2013.
- ČECHURA, Jaroslav, *Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století*, in: Jihočeský sborník historický 58, České Budějovice 1989, s. 113–124.
- ČIŽMÁROVÁ, Lucia, *Lékárnici v Českých krajinách v období raného novověku*, diplomová práce, 2009, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- ČORNEJ, Petr, *Kočíčka, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb staroměstští řezníci v husitské revoluci*, in: Pražský sborník historický 40, Praha 2012, s. 7–129.
- DIVIŠ, Jan, *Pokladny pražských cechů*, Acta Musei Pragensis 84, Praha 1984.
- DIVIŠ, Jan, *Pražské cechy*, Acta Musei Pragensis 91–92, Praha 1992.

- EBELOVÁ, Ivana, *Mistrovské kusy stavebních řemeslníků v cechovních artikulích 16.–18. století*, in: *Historia docet. Sborník příspěvků k poctě šedesátých narozenin prof. Dr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992, s. 59–72.
- EBELOVÁ, Ivana, *Mzdy stavebních řemesel ve světle cechovních pořádků*, in: *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. Dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 153–161.
- EBELOVÁ, Ivana, *Organizace a písemnosti cechů stavebních řemesel v době předbělohorské*, *Acta Universitatis Carolinae – philosophica et historica* 1/1992. Z pomocných věd historických 10. Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války, Praha 1992, s. 71–75.
- EBELOVÁ, Ivana, *Novoměstské cechy stavebních řemesel v 16. až 18. století*, *Documenta Pragensia* 17, Praha 1998, s. 185–190.
- EBELOVÁ, Ivana, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001.
- EMLER, Josef, *Pořádek plavců a právo pořičné v Podskalí*, *Památky archeologické a místopisné* 7, 1868, s. 1–16.
- EMLER, Josef, *Řemeslničtí pořádkové pražští v XVI. století*, *Památky archeologické a místopisné* 8, 1868–1869, s. 515–530, 581–596.
- EMLER, Josef, *Příspěvek k poznání cechovního zřízení v Čechách*, *Památky archeologické a místopisné* 14, 1887–1889, s. 69–70.
- FABEL, Karel, *Pečeti pražských cechů I. Pečeť cechu kolářů Starého Města pražského 2. polovina 15. století*, in: *Umění a řemesla* 1, 1972, s. 88–89.
- FEJTOVÁ, Olga – PEŠEK, Jiří, *Pražští knihaři doby předbělohorské – knihvazači nebo knihkupci?*, in: *Alis volat propriis. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Ludmily Sulíkové*, Brno 2016, s. 289–316.
- FISCHER, Richard, *Vývoj cechovního zřízení*, Olomouc 1929.
- FISCHER, Wolfram, *Handwerksrecht und Handwerkswirtschaft um 1800*, Berlín 1954.
- FISCHER, Wolfram, *Quellen zur Geschichte des deutschen Handwerks*, Göttingen 1957.
- FLÉGL, Oldřich, *K přeměně cechovního zřízení u nás v 18. století*, in: *Obzor národohospodářský* 19, Praha 1914, s. 183–188.
- FUKSOVÁ, Jana, *Kartáctví – řemeslo známé či neznámé? Osudy Hynka Sošky, žďárského kartáčníka*, in: *Západní Morava* 14, Brno 2010, s. 33–55.

- GERHARD, Hans-Jürgen, *Löhne im vor- und frühindustriellen Deutschland. Materialien zur Entwicklung von Lohnsätzen von der Mitte des 18. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, Göttingen 1984
- GINDELY, Antonín, *Das Zunftwesen in Böhmen von 16. bis ins 18. Jahrhundert*, in: Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk, 1884, s. 55–83.
- GINDELY, Antonín, *O cechovním zřízení v Čechách od XVI. až do XVIII. století*, Právník 24, 1885, s. 10–17, 45–50, 109–117, 115–159.
- GRAUS, František, *Soukenictví v době předhusitské*, in: Sborník pro hospodářské a sociální dějiny 1, Praha 1946, s. 164–183.
- HAAS, Antonín, *Praha ve světle údajů Tereziánského katastru*, in: Pražský sborník historický 3, Praha 1966, s. 108–129.
- HANKA, Václav, *Řád i artikulové pražských Kolečníkův*, Lumír 9, 6. 10. 1859, č. 40, s. 949–951.
- HARLAS, František Xaver, *Cechovní pokladny v Museu kr. hl. města Prahy*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze 11, 1903, s. 122–128.
- HARDTWIG, Wolfgang, *Genossenschaft, Sekte, Verein in Deutschland. Vom Spätmittelalter bis zur Französischen Revolution*, Mnichov 1997.
- HEISSLEROVÁ, Radka, *Malíři Nového Města pražského a vzestup jejich cechu v 17. století*, in: Pražský sborník historický 43, Praha 2015, s. 7–57.
- HEISSLEROVÁ, Radka, *Malířský cech Menšího Města pražského*, Praha 2016,
- HOLEC, František, *Podskalský dřevní trh*, in: Kniha o Praze 1960, Praha 1960, s. 103–114.
- HOLEC, František, *Obchod s dřívím v Praze ve 14.–17. století*, in: Pražský sborník historický 6, Praha 1971, s. 5–100.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Novoměstský cech plavců*, Praha '82, 1982, č. 1, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech řezníků*, Praha '82, 1982, č. 2, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech hrnčírů*, Praha '82, 1982, č. 3, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Ševcovský cech*, Praha '82, 1982, č. 4, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech kožešníků*, Praha '82, 1982, č. 5, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Zámečnický cech*, Praha '82, 1982, č. 6, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech kovářů*, Praha '82, 1982, č. 7, s. 34.

- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech truhlářů*, Praha '82, 1982, č. 8, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech kolářů*, Praha '82, 1982, č. 9, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech knihařů*, Praha '82, 1982, č. 10, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech konvářů*, Praha '82, 1982, č. 11, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech kočích*, Praha '82, 1982, č. 12, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech pekařů*, Praha '83, 1983, č. 1, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech pražských mlynářů*, Praha '83, 1983, č. 2, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Krejčovský cech*, Praha '83, 1983, č. 3, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Kloboučnický cech*, Praha '83, 1983, č. 4, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Koželužský cech*, Praha '83, 1983, č. 5, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cechy zedníků a kameníků*, Praha '83, 1983, č. 6, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cechy tesařů a pokrývačů*, Praha '83, 1983, č. 7, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech hodinářů*, Praha '83, 1983, č. 8, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech bradýřů*, Praha '83, 1983, č. 9, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cech rybářů*, Praha '83, 1983, č. 10, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Cechy nožířů a mečířů*, Praha '83, 1983, č. 11, s. 34.
- HOLEC, František, *Z dob slávy pražských cechů. Malířský cech*, Praha '83, 1983, č. 12, s. 34.
- HOLEC, František, *Cech plavců na Novém Městě pražském*, in: *Pražský sborník historický* 32, Praha 2003, s. 211–228.
- HORSKÝ, Emil, *Pod praporem sv. Křišpína a Křišpiniana. Památky obuvnických cechů staropražských*, in: *Český lid* 22, Praha 1913, s. 165–181, 220–225.
- HRÁSKÝ, Josef, *O pražských konvářích*, in: *Kniha o Praze 1960*, Praha 1960, s. 115–131.
- HRÁSKÝ, Josef, *Židovští zlatníci v Praze*, in: *Umění a řemesla* 4, Praha 1971, s. 128–134.

- HRÁSKÝ, Josef, *Pražští cínaři v 17. a 19. století*, Acta UPM 21 – Supplementa D 7, Praha 1988.
- HRÁSKÝ, Josef, *Značkování výrobků z drahých kovů (Příspěvek k dějinám pražských zlatnických cechů)*, in: Pražský sborník historický 8, Praha 1973, s. 29–55.
- HRDLIČKA, Jakub, *Pražská heraldika*, Praha 1993.
- HRDLIČKA, Jakub – JÁSEK, Jaroslav – HRUBÝ, Vladimír, *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy*, Praha 1999.
- HÜCKE, Jan, *Sbírka historických památek řemesla kožešnického od jeho vzniku až do spojení se všech tří cechův pražských roku 1785*, Praha 1939 (2. vydání).
- CHYTIL, Karel, *Dějiny českého knihařství*, Praha 1899.
- CHYTIL, Karel, *Malířstvo pražské 15. a 16. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490–1582*, Praha 1906.
- JAKOBOWITZ, Tobias, *Die Jüdische Zünfte in Prag*, in: Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik 6, Praha 1936, s. 57–145.
- JANÁČEK, Josef, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955.
- JANÁČEK, Josef, *České soukenictví v 16. století*, Československý časopis historický 4, 1956, č. 4, s. 553–590.
- JANÁČEK, Josef, *Zrušení cechů roku 1547*, Československý časopis historický 7, 1959, s. 231–242.
- JANÁČEK, Josef, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Rozpravy Československé akademie věd 69, 1959, č. 1.
- JANÁČEK, Josef, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.
- JANÁČEK, Josef, *Pohled na život řemeslnických tovaryšů*, in: Kniha o Praze 1963, Praha 1963, s. 46–59.
- JANÁČEK, Josef, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.
- JANÁČEK, Josef, *Hranice mezi Pražany*, in: Kniha o Praze 1965, Praha 1965, s. 245–263.
- JANÁČEK, Josef, *Poznámka k obrazové příloze (kupecké bratrstvo na NMP (slanečkáři))*, in: Pražský sborník historický 7, Praha 1972, s. 154–157.
- JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel, *Zapomenutá řemesla*, Praha 1984.
- JÁSEK, Jaroslav, *Sladovnická symbolika*, in: Heraldická ročenka 1985, Praha 1985, s. 69–85.
- JÁSEK, Jaroslav, *Hřebíky a jejich místo v cechovní symbolice*, in: Heraldická ročenka 1990, Praha 1990, s. 65–72.

- JÁSEK, Jaroslav, *Podřadné řemeslo mistrů polních*, in: Heraldická ročenka 1993, Praha 1993, s. 51–56.
- JÁSEK, Jaroslav, *Bečváři a bednáři*, in: Heraldická ročenka 1994, Praha 1994, s. 111–116.
- JÁSEK, Jaroslav, *Řemeslo skleněných čoček*, in: Heraldická ročenka 1995, Praha 1995, s. 91–98.
- JÁSEK, Jaroslav, *Napínák, cívka, zkrucovadlo a vohlice*, in: Heraldická ročenka 1995, Praha 1995, s. 99–102.
- JÁSEK, Jaroslav, *Nevábné řemeslo*, in: Heraldická ročenka 1998, Praha 1998, s. 21–32.
- JELÍNEK, Tomáš, *Právní vývoj regulace cen viktualií v pražských městech od poloviny 16. do poloviny 17. století*, in: Pražský sborník historický 27, Praha 1995, s. 5–25.
- JELÍNEK, Tomáš, *Regulace cecn viktualií v pražských městech v letech 1784–1848*, in: Documenta pragensia 25, Praha 2007, s. 301–312.
- JÍLKOVÁ, Jarmila, *Pražští zemští přísežní mlynáři a jejich pamětní kniha z let 1593–1628*, diplomová práce, 1988, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- JIRÁSEK, Ferdinand, *Posledních 50 let řemesla. Pokus o monografii řemesla pekařského*, Praha 1933.
- KAPRAS, Jan, *Počátky našich cechů*, Praha 1937.
- KARLOVÁ, Zdeňka, *Změny v cechovním zřízení měst pražských po roce 1547*, in: Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy 8, Praha 1938, s. 57–78.
- KAVAN Jaroslav, *Soustružení od latěnu po středověk v českých zemích*, in: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami, Brno 1987, s. 65–128.
- KLIK, Karel, *Provaznictví v Čechách a na Moravě*, Vodňany 1996.
- KLUGE, Arnd, *Die Zünfte*, Stuttgart 2009.
- KOPŠ, Jaroslav, *Ze zlatých časů pražských „apoték“*, Praha '83, 1983, č. 1, s. 30–31.
- KREJCAR, Robert, *Pohled na několik řemeslnických cechů pražských v době předbělohorské na základě cechovních knih*, diplomová práce, 1978, Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- KRUMMHOLZ, Martin, *Barokní architektura a štukatura*, in: Barokní architektura v Čechách, Praha 2015, s. 637–651.
- KUČEROVÁ, Marie, *Příspěvky k dějinám cechů do roku 1419*, diplomová práce, 1959, Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- KUCHYNKA, Rudolf, *Manuál pražského pořádku malířského z let 1600 – 1656*, Památky archeologické 27, 1915, s. 24–46.

- KUCHYNKA, Rudolf, *Účetní kniha staroměstského pořádku malířského 1699–1781*, Památky archeologické 28, 1916, s. 25–29, 77–88
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.
- LANGHAMMEROVÁ, Jiřina, *Kotláři*, in: Umění a řemesla 2, Praha 1972, s. 64–65.
- LAŇOVÁ, Alžběta, *Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku*, bakalářská práce, 2011, Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- LAŇOVÁ, Alžběta, *Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. století*, diplomová práce, 2011, Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- LEHMANNOVÁ, Martina, *Řemesla v pořádku. Historie profesního sdružování pražských řemeslníků od středověku po současnost*, katalog k výstavě Muzea hlavního města Prahy, Praha 2014.
- LNĚNIČKOVÁ, Jitka, *Pražští sklenáři, skláři, rytci, brusiči, malíři a obchodníci sklem činní v Praze (I. část – do roku 1861)*, in: Historica Pragensia 1, Praha 2003, s. 93–264.
- MAREK, David, *Všeobecný obchodní zákoník rakouský*, diplomová práce, 2012, Fakulta Právnická Západočeské univerzity v Plzni.
- MARTÍNEK, Zdeněk, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*, Praha 2000.
- MARŠÁL, Josef, *Cechy Nového Města pražského po roce 1547*, diplomová práce, 1958, Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- MAŘÍKOVÁ Martina, *Die umstrittene Kompetenz der geschworenen Müller in Prag. Böhmische Wasserbauexperten vom Mittelalter bis in die Neuzeit*, in: Wasserinfrastrukturen und Macht von der Antike bis zur Gegenwart, Mnichov-Berlín-Boston 2015, s. 164–184.
- MELICHAR, František, *Dějiny cechovníctví v Čechách*, Praha 1902.
- MENČÍK, Ferdinand, *Pořádek bratrstva zlatnického v Praze a jeho stanovy z roku 1324*, Věstník Kr. české společnosti nauk pro vědy a umění, tř. filosoficko-histori, 1891, č. 7, s. 257–279.
- MENDELOVÁ-BILDOVÁ, Jaroslava, *Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do roku 1620*, diplomová práce, 1975, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- MENDELOVÁ, Jaroslava, *Soupis úředníků osmipanského úřadu na Starém Městě pražském (do roku 1637)*, in: Documenta pragensia 2, Praha 1981, s. 144–189.
- MENDELOVÁ, Jaroslava, *Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do r. 1637*, in: Pražský sborník historický 17, Praha 1984, s. 90–104.

- MENDL, Bedřich, *Počátky našich cechů*, Český časopis historický 33, 1927, s. 1–20, 307–346.
- MENDL, Bedřich, *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*, Praha 1947.
- MEZNÍK, Jaroslav, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, in: Pražský sborník historický 7, Praha 1972, s. 5–39.
- MÍKA, Alois, *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*, in: Pražský sborník historický 11, Praha 1979, s. 104–138.
- MILEC, Miroslav, *Cechovní pečetě I*, České Budějovice 2011.
- MILEC, Miroslav, *Cechovní pečetě II*, Brno 2013.
- MUSÍLEK, Martin, *Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském ve středověku*, in: Středověké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie, Bratislava 2010, s. 57–76.
- NODL, Martin, *Sociální aspekty středověkého městského pivovarnictví*, in: Documenta pragensia 25, Praha 2007, s. 53–67.
- NOVÁČEK, Vojtěch Jaromír, *Výpisy z knih vinnických*, in: Archiv český 15, Praha 1896, s. 509–560.
- NOVOTNÝ, Antonín, *Pražské cechovní truhlice a korouhve*, Umělecké památky 20, Praha 1948.
- NOVÝ, Luboš (ed.), *Dějiny techniky v Českoslovesnu (do konce 18. století)*, Praha 1974.
- NOŽIČKA, Josef, *Nejstarší pražské manufaktury*, in: Pražský sborník historický 7, Praha 1972, s. 97–106.
- OMELKA, Martin – ŘEBOUNOVÁ, Otakara – ŠLANCAROVÁ, Věra, *Špendlík – před hradbou a za hradbou*, Archæologia historica 36, 2011, č. 2, s. 523–540.
- OTRUBA, Gustav, *Gewerbe und Zünfte in Niederösterreich*, St. Pölten – Vídeň, 1989.
- PÁTKOVÁ, Hana, *Pražské malířské sdružení ve 14. a 15. století a jeho nejstarší dochovaná kniha*, diplomová práce, 1991, Filozofická fakulta v Praze.
- PÁTKOVÁ, Hana, *Pražské malířské sdružení ve 14. a 15. století*, in: Pražský sborník historický 25, Praha 1992, s. 7–28.
- PÁTKOVÁ, Hana, *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000.
- PÁTKOVÁ, Hana (ed.), *Z Noyonu do Prahy. Kult svatého Eligia ve středověkých Čechách*, Praha 2006.
- PÁTKOVÁ, Hana, *Poznámka k heraldice a sfragistice pražských malířů*, in: Ad honorem VK: k 65. narozeninám Věry Němečkové připravili vděční přátelé, kolegové a studenti, Hradec Králové 2015, s. 85–93.

- PEŠEK, Jiří, *Některé problémy bádání o spojené Praze let 1518–1528*, in: *Documenta pragensia* 4, Praha 1984, s. 186–197.
- PETERKA, Otto Wilhelm, *Die bürgerlichen Braugerechtigkeiten in Böhmen. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung*, Praha 1917.
- PETRÁŇ, Josef, *Středověká řemesla v dějinách hmotné kultury*, *Archaeologia historica* 8, 1983, s. 27–39.
- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury I/1–2, II/1–2*, Praha 1985–1997.
- POLÍVKA, Miloslav, *Vývoj zbrojních řemesel v Praze na konci 14. a v první polovině 15. století*, in: *Documenta Pragensia* 6/1, Praha 1986, s. 47–74.
- POPELKA, Fritz, *Geschichte des Handwerkes in Obersteiermark bis zum Jahre 1527*, in: *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 19, Stuttgart 1926.
- POPELKA, Fritz, *Schriftdenkmäler des steirischen Gewerbes I*, Graz 1950.
- RAU, Karl Heinrich, *Über das Zunftwesen und die Folgen seiner Aufhebung*, Lipsko 1816.
- REININGHAUS, Wilfried, *Gewerbe in der frühen Neuzeit*, Mnichov 1990.
- REITH, Reinhold – GRIESSINGER, Andreas – EGGERS, Petra, *Streikbewegungen deutscher Handwerksgesellen im 18. Jahrhundert. Materialien zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte des städtischen Handwerks 1700–1806*, *Göttinger Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Bd. 17, Göttingen 1992.
- REITH, Reinhold, *Lohn und Leistung. Lohnformen im Gewerbe 1450–1900*, Stuttgart 1999.
- REITH, Reinhold (ed.), *Das alte Handwerk. Von Bader bis Zinngießer*, Mnichov 2008.
- RYBAŘÍK, Václav, *Pražští skalníci, kameníci a sochaři*, Praha 2017.
- RYBIČKA, Antonín, *Příspěvky k dějepisu českého průmyslu*, *Časopis českého Museum* 21, 1847, s. 158–186.
- RYBIČKA, Antonín, *O někdejším zřízení a způsobu řemesla zlatnického*, *Časopis musea království Českého* 31, 1857, s. 316–322.
- RYBIČKA, Antonín, *O bývalém pořádku mistrů a kuchařů Pražských*, *Lumír* 8, 14. 1. 1858, č. 2, s. 36–40.
- RYBIČKA, Antonín, *O bývalém pořádku kočovském v městech Pražských*, *Lumír* 9, 17. 3. 1859, č. 11, s. 254–258.
- RYBIČKA, Antonín, *Řemeslníčí pořádkové pražští v 16. a 17. století*, *Památky archeologické a místopisné* 9, 1871–1873, s. 465–472.
- SEDLÁK, Vladimír Jan, *O počátcích erbů pražských cechů*, Praha 1945.
- SEDLÁK, Vladimír Jan, *O ceších a jejich archivech*, in: *Archivní příručka*, Praha 1948, s. 197–223.

- SCHEUFLER, Vladimír, *Co je a co není řemeslo*, in: *Umění a řemesla 1*, Praha 1971, s. 49–50.
- SCHULZ, Knut, *Handwerksgesellen und Lohnarbeiter. Untersuchungen zur oberrheinischen und oberdeutschen Stadtgeschichte des 14. bis 17. Jahrhunderts*, Sigmaringen 1985.
- SCHULZ, Knut, *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*, Darmstadt 2010.
- SCHWARZLMÜLLER, Josef, *Die Berufslaufbahn Lehrling – Geselle – Meister in den Handwerkerzünften Oberösterreichs*, Wien, 1979.
- SMRŽ, Jiří, *Vývoj mečířského řemesla v pražských městech v raném novověku*, bakalářská práce, 2013, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- SMRŽ, Jiří, *Řemeslnická a živnostenská bratrstva a cechy v pražských městech od pozdního středověku do konce cechovního zřízení*, diplomová práce, 2016, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- STARÁ, Dagmar, *Konvářské značky pražských mistrů*, Roztoky 1974.
- STEINOVÁ, Šárka, *Hedvábnictví v českých zemích do roku 1945*, in: *Prameny a studie. Z dějin zemědělství 48*, Praha 2012, s. 36–52.
- STEINZ, Vojtěch, *Památník Jednoty kominíků k vzájemné podpoře v Praze k oslavám osmdesátého výročí svého trvání*, Praha 1948.
- STRÁLKOVÁ, Simona, *Staročeské reálie – názvy textilních materiálů*, bakalářská práce, 2010, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.
- ŠEVČÍK, Václav, *Historie cechovního zřízení, řemesel a obchodu*, Praha 1926.
- ŠINDELÁŘ, Vladimír, *Šermíři, rváči, duelanti*, Praha 1994.
- ŠLECHTOVÁ, Alena, *Dřevní trh a plavecký pořádek v pražském Podskalí*, diplomová práce, 1955, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- TEIGE, Josef, *Osada sv. Petra v Rybářích na Menším Městě Pražském a její nejbližší okolí*, *Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze* 12, 1904, s. 84–94, 97–109.
- TOMEK, Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy I*, Praha 1855.
- TOMEK, Václav Vladivoj, *Základy starého místopisu Pražského – rejstřík*, Praha 1875.
- TOMEK, Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy II*, Praha 1892.
- TOMEK, Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy VIII*, Praha 1891.
- TOMEK, Václav Vladivoj, *Artikule cechů pražských*, in: *Archiv český* 14, Praha 1895, s. 437–492.
- TUČEK, Jaroslav, *Pražští šermíři a mistři šermu*, Praha 1927.

- TVARŮŽEK, Ladislav, *Hedvábnictví ve staré Praze*, Venkov 37, 11. 4. 1942, č. 86, s. 6.
- VÁLKOVÁ-FRÝZOVÁ, Marie, *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, in: Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy 6, Praha 1930, s. 1–148.
- VÁŠEČKA, Jan, *Postavení židů ve vývoji řemesel a obchodu v městech pražských v XVIII. století*, in: Městské právo v 16.–18. století v Evropě, Praha 1982, s. 365–371.
- VÁVROVÁ, Eliška, *Českobudějovické hostince a jejich provozovatelé v 16.–19. století*, bakalářská práce, 2014, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- VLČEK, Pavel – HAVLOVÁ, Ester, *Praha 1610 – 1700. Kapitoly o architektuře raného baroka*, Praha 1998.
- VOJTÍŠEK, Václav, *Výtoň. Z historie cla a celnice*, Praha 1912.
- VOJTÍŠEK, Václav, *Z dějin řemesla řeznického v Praze*, Řeznicko-uzenářské noviny 9, 25. 9. 1920, č. 30, s. 232 (další pokračování statí 2. 10. 1920, č. 31, s. 239–240; 9. 10. 1920, č. 32, s. 247–249; 16. 10. 1920, č. 33, s. 255–257; 23. 10. 1920, č. 34, s. 263–265).
- VOJTÍŠEK, Václav, *Z dějin pražského kupectva*, in: Památník ústředního spolku kupců, Praha 1935, str. 61–79.
- WEINZETTEL, Bohumil, *Z dějin hedvábnictví v Čechách*, Hradec Králové 1941.
- WILDA, Wilhelm Eduard, *Das Gildenwesen in Mittelalter*, Halle 1831.
- WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl první*, Praha 1890.
- WINTER, Zikmund, *První cechy řemeslné v Čechách*, Časopis Musea království Českého 78, 1904, s. 1–19, 201–220.
- WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906.
- WINTER, Zikmund, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*, Praha 1909.
- WINTER, Zikmund, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913.
- WINTER, Zikmund, *Z městských živností*, Výbor ze spisů Zikmunda Wintera svazek X., Praha 1925.
- WIRTH, Zdeněk, *Zmizelá Praha 5. Opevnění Prahy, Vltava v Praze, Ztráty na památkách 1939–1945*, Praha 1948.
- WISSELL, Rudolf, *Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit*, Berlín 1929.
- WOITSCH, Jiří, *Málo známé kořeny klasifikace rukodělné výroby*, Národopisný věstník XXI (63), Praha 2004, s. 13–21.
- ZATSCHEK, Heinz, *Handwerk und Gewerbe in Wien. Von den Anfängen bis zur Erteilung der Gewerbefreiheit im Jahre 1859*, Vídeň 1949.

Příloha 1 – glosář latinských názvů cechovních řemesel a živností

Jak jsme si na několika místech této práce ukázali, práce s cizojazyčnými či archaickými ekvivalenty názvů profesí nám může mnohdy pomoci při poznávání historické skutečnosti. Rozhodl jsem se proto zařadit na závěr předkládané práce tři glosáře, které by měly usnadnit budoucí práci s historickými prameny, které se týkají pražských řemesel a živností. Záměrně zmiňuji, že se jedná o cizojazyčné a archaické výrazy používané v prostoru pražského souměstí, neboť je možné, že bychom se v jiných lokalitách mohli setkat s dalšími regionálními pojmenováními minulých i současných profesí.

Všechny tyto glosáře zachycují výrazy používané pouze pro řemesla a živnosti, které byly v minulosti organizovány v ceších nebo bratrstvech. Zatímco u jednotlivých profesí v práci byly jazykové ekvivalenty uváděny v závislosti na konkrétním období, pro něž byl výraz doložen, zde není tento časový rozdíl nijak reflektován.

První glosář zachycuje latinská označení řemesel a živností, s nimiž se ve velké míře setkáváme při práci se středověkými prameny. Velkou oporou nám může být starší slovníček latinských názvů profesí pražských měst do roku 1435, který vytvořil při své práci na *Základech starého místopisu pražského* Václav Vladivoj Tomek.¹⁷⁸⁰ Vzhledem k ustálené praxi užívání latinských ekvivalentů ještě v raném a sporadicky i v pokročilém novověku je tento slovníček dobře využitelný rovněž pro mladší období.

¹⁷⁸⁰ Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského – rejstřík*, Praha 1875, s. 182–187.

A

acufex	jehlář
albicerdo	jirchář
arcufex	střelec
architector	pokrývač
architectus	stavitel
aurifaber, aurifex	zlatník
auripercusor	zlatotepec

B

balistarius	střelec
balneator	lazebník
barbirasor, -tonsor	bradýř
braseator	sladovník
braxator	pivovarník
bursifex	měšečník

C

calcariator, calcarifex	ostružník
caldariator	kotlár
candelator	svíčkař
canulator	konvář
carnifex	řezník
caræfusoires	svíčkař
caupo	výčepník
cingulator	pasíř
cirologus	

bradýř (ve významu ranhojič)

později i chirurg

cistator, cistulator	truhlář
clipearius	štítař
colorator	barvíř kůží
coquus	kuchař

corector orlogii

hodinář velkých hodin

cultellator, cultellifaber	nožíř
currifex	nápravník

D

doliator	bečvář
----------	--------

F

faber	kovář
faretrator	toulař
figulus (ficulus)	hrnčíř
forpifex	nůžkař
fractor lapidum	skalník
frenifex	
	řemenář zároveň však uzdár
fullo	valchář

G

galeator	helmíř
gladiator	mečíř

H

horologista	
	hodinář velkých hodin
hunterius	huntýř

CH

chirothecarius	rukavičkář
chirurgus	chirurg

I

illuminator	iluminátor
	(malíř knižních miniatur)
institor	obchodník

ioppator, ioppulator kabátník

L

lanio, lanifex řezník

lapicida kameník

latomus skalník

ligator librorum knihař

limator pilař

lixa lazebník

loricator zbrojř

(výrobce kroužkové zbroje)

lutifigulus hrnčír

M

magister orlogii

hodinář velkých hodin

mango koníř

mensator, mensifex truhlář

membranator pergameník

mercator kupec

molitor, molendinator mlynář

murator zedník

N

nauta plavec

O

oleator olejník

ollator, ollifex hrnčír

orlogiator

hodinář velkých hodin

P

pannicida kraječ sukna

pannifex soukeník

pannirasor postřihač

parans vitra sklář

pectinifex (pectinator,
pectinista) hřebenář

pellifex kožešník

perator tobolář

pergamenista pergameník

permeter pergameník

pernicator perníkář

pictor malíř

pileator kloboučník

piscator rybář

pistor pekař

R

renovator švec vetešník

rhedarius nápravník

rotarius, rotifex kolář

S

saponarius, saponista mydlář

sarrator prknař

sartor krejčí

sellarius truhlář (?)

sellator sedlář

serator zámečník

sculptor řezbář, sochař

slaiferius brusič

speculifex zrcadelník

statuarius řezbář, sochař

sutor novus švec novák

T

tector domorum pokrývač

textor tkadlec

thorifex

platněř

vinitor

vinař

V

vitreator

sklenář zároveň však sklář

vasator

vozataj

Příloha 2 – glosář německých názvů cechovních řemesel a živností

Druhým jazykem, se kterým se setkáváme už od 14. století na prvních písemných dokladech cechovních organizací, byla němčina. Obdobně jako latina ustupuje i němčina v 15. a zejména v 16. století češtině, aby se posléze vrátila do pramenů nejmladšího období. Více než pětisetletý vývoj cechovnictví se proto přirozeně promítl do praxe používání jmen profesí.

Pro nejstarší období lze obdobně jako u latinských označení řemesel a živností využít slovníček sestavený Václavem Vladivojem Tomkem.¹⁷⁸¹ Pro novější období můžeme využít množství dobových slovníků, přičemž německo-český slovník sestavený Josefem Dobrovským¹⁷⁸² a česko-německý a německo-český slovník sestavený někdejšími diurnistou městského archivu Josefem Rankem¹⁷⁸³ mají pro předkládaný výzkum tu výhodu, že kodifikují praxi českého (popřípadě pražského) prostředí.

Využít lze i nové pomůcky sestavované na základě práce s prameny. V českém prostředí se jedná zejména o nedávný počín Václava Boka a manželů Spáčilových, kterým je rozšířený glosář raně novověké němčiny provenienčně českých pramenů.¹⁷⁸⁴ Posledním počinem je dílo německého badatele Jakoba Ebnera. Ten sestavil výkladový slovník starších německých pojmenování profesí s jejich ekvivalenty v současné němčině.¹⁷⁸⁵

¹⁷⁸¹ Viz poznámka 1780.

¹⁷⁸² Josef DOBROVSKÝ, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*, Praha 1821.

¹⁷⁸³ Josef RANK, *Allgemeines Handwörterbuch der Böhmischen und Deutschen Sprache I–II*, Vídeň – Lipsko 1912.

¹⁷⁸⁴ Libuše SPÁČILOVÁ – Vladimír SPÁČIL – Václav BOK, *Glosář starší němčiny k českým pramenům*, Olomouc 2014.

¹⁷⁸⁵ Jakob EBNER, *Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen*, Mnichov 2015.

A

Apotheker lékárník

B

Bader lazebník

Barbierer (Balbierer) bradýř

Barchentweber barchetník

Baumeister stavitel

Baumwollenweber barchetník

Baumwollstrumpfwirker
 punčochář (stávkař)

Bäcker pekař

Beutler měšečník

Bierbräuer
 pivovarník zároveň však

 nákladník vaření piva

Bierschänker výčepník piva

Bierverleger
 nákladník vaření piva

Bildhauer řezbář, sochař

Bildschnitzer řezbář

Binder bečvář (později bednář)

Blasinstrumentenmacher
 výrobce dechových nástrojů

Bogner lukař

Bretsäger prknař nebo pilař

Bräuer, -meister pivovarník

Buchbinder knihař (vazač)

Buchhändler knihař (obchodník)

Buchmacher knihař (vazač)

Büchsenmacher
 puškař zároveň však ručnikář

Büchsenschäfter (-schifter) pažbař

Bürstenbinder, -macher štětkář

Büttner bečvář

D

Drechsler soustružník

E

Edelsteinschneider
 řezáč drahokamů

F

Färber barvíř pláten

Faßbinder
 bečvář (později bednář)

Fechter, Federfechter
 šermíř (od pera)

Federschmucker šmukýř

Feilenhauer, Feil- pilníkář

Feingolddrahtzieher drátař (zlatý)

Feinsilberdrahtzieher
 drátař (stříbrný)

Feinzeugschmied železář

Fischer rybář

Flaschner flašněř

Fleischer, Fleischhacker, -hauer
 řezník

Flößer plavec

Fortepianomacher klavírník

Friesseure parukář

Fuhrmann forman

G

Galanteriewarbeiter galanterista

Galanterieschlosser
 ozdobný zámečník

Gärtner		Handschuhmacher, Handschuster	
	zahradník okrasných zahrad		rukavičkář
Geigenmacher	houslař	Helmer	helmíř
Gelbgießer	mosazník	Hofgärtner	
Gerber	koželuh		zahradník okrasných zahrad
Geschmeidler, Geschmeidehändler		Holzflößer	plavec
	šmejdíř	Hufschmied	podkovář
Gestellmacher	nápravník	Huter	kloboučník
Gewandschneider		Hutmacher	kloboučník
	kraječ sukna	Hutschmucker	šmukýř
Glaser, Glasermeister		I	
	sklenář zároveň však sklář	Illuminist	iluminátor
Glasmacher, -meister	sklář		(malíř knižních miniatur)
Glasschleifer	brusič skla	J	
Glocknergießer	zvonař	Jopner	kabátník
Goldarbeiter	zlatník	K	
Golddrahtzieher	drátař (zlatý)	Kaminfeger	kominík
Goldner, Goldschmied,		Kammer, Kammacher,	
Goldgalanteriearbeiter		Kampelmacher	
	zlatník		hřebenář
Goldschläger	zlatotepec	Kartenmacher, -maler	kartář
Goldsticker	krumplíř	Kaufmann	kupec
Granatenbohrer	vrtač granátů	Kerzmacher	svíčkař
Griessler	krupník	Klempner, Klempfner	klempíř
Großuhrmacher		Kleinuhrmacher	
	hodinář velkých hodin		hodinář malých hodin
Gürtler	pasíř	Klingenschmied	čepelník
Gutschi	kočí	Knopfmacher	knoflíkář
H		Koch	kuchař
Haarpudermacher	pudrař	Kordoboner	kordováním
Hafner	hrnčír	Kupferschmied	kotlár
Handler	obchodník	Kupferstecher	mědirytec

Krämer	kramář
Kuchenbäcker	koláčník
Kürschner	kožešník
Kutscher	kočí

L

Landes Müller	
	mlynáři (zemští přísežní)
Landkutscher	kočí
Langmesserschmied	dlouhonožář
Lebzeltner	perníkář
Lederer	koželuh
Leinweber	tkadlec
Leistenmaler, -macher	lišťář
Leistenschneider	kopytář
Lohgerber	koželuh
Lustgärtner	
	zahradník okrasných zahrad

M

Maler	malíř
Mälzer	sladovník
Mandler, Mangler	mandlíř
Mauermetz, Maurer	zedník
Melzer, Melzmacher	sladovník
Messerer, Messerschmied	nožíř
Mesolanweber	mezuláník
Mesulanmacher	mezuláník
Metzger	řezník
Müller	mlynář
Musikant	hudebník

N

Näberschmied	nebozezář
Nadler	jehlář

Nagelschmied	cvočkář
Newerschmied	nebozezář

O

Orgelmacher	varhanář
-------------	----------

P

Panzermacher	zbrojář
Pergamentmacher	pergameník
Perlenhäfter	krumplíř
Perückner, Perückenmacher	
	parukář
Pfefferkuchler	perníkář
Pflaster	dlaždič
Platner	platněř
Posamentierer	prýmkař
Puchler	štítař

R

Rahmenmahler	lišťář
Rauchfangkehrer	kominík
Riemer	
	řemenář zároveň však uzdár
Rothgerber	koželuh

S

Sägenschmied	pilař
Sämischergerber	zámišník
Sattler	sedlář
Schäfer	pastýř
Schafhirt	pastýř
Schänker	výčepník
Scherer	nůžkař
Scherschmied	nůžkař
Schiftenmacher	pažbař

Schleifer		Steinbrecher	skalník
brusič zároveň však brusič skla		Steinmetzer	kameník
Schlosser	zámečník	Steinschneider	
Schmied	kovář		řezáč drahokamů
Schneider	krejčí	Stöckelschneider	špalíčkář
Schnitzer	řezbář	Strumpfarbeiter	
Schnürmacher	šňůrař		punčochář (pletař)
Schönfärber		Strmpfmacher	
barvíř pláten (krásnobarvíř)			punčochář (pletař)
Schröter	vozataj	Strumpfstricker	
Schuhmacher	švec		punčochář (pletař)
Schuster	švec	Strumpfwirker	
Schütze	střelec		punčochář (stávkař)
Schwarzfärber		Stuckgießer	dělolijec
barvíř pláten (černobarvíř)			
Schwertfeger	mečíř	T	
Schwertschleifer	brusič	Tapezierer	čalouník
Seidenbandmacher	stužkař	Taschner	tobolář
Seidenfärber	barvíř hedvábí	Tischler	truhlář
Seidenstrumpfwirker		Töpfer	hrnčíř
punčochář (stávkař)		Tuchmacher	soukeník
Seidenzeugmacher	hedvábník	Tuchscherer	postríhač
Seifer, Seifensieder	mydlář	U	
Seiler	provazník	Uhrmacher	hodinář
Siebmacher	sítař	W	
Silberarbeiter	stříbrník	Wagenmacher	kolář
Silberdrahtzieher	drátař (stříbrný)	Wagner	kolář
Silbergalanteriearbeiter	stříbrník	Wachshändler	svíčkař
Spennadelmacher	špendlíkář	Wachszieher	svíčkař/voskař
Spengler	klempíř	Walker	valchář
Spiegler	zrcadelník	Weber	tkadlec
Spielmann	hudebník	Weiner	vinař
Sporer	ostružník	Weinschänker	výčepník vína
Staffierer	pozlacovač		

Weißgerber	jirchář	Zeugwollenweber	tkadlec
Wätschkermacher	váčkař	Ziegeldecker	pokrývač
Windenmacher	heverář	Ziergärtner	
Wollenzeugmacher		zahradník okrasných zahrad	
vlnář (výrobce vlněného zboží)		Zimmermann, Zimmerer	tesař
Wollstrumpfwirker, Wollen-		Zinngießer	konvář
punčochář (stávkař)		Zirkelschmied	kroužkař
Wundarzt		Zubereiter	pozlacovač
bradýř (ve významu ranhojič)		Zuckerbäcker	cukrář

Z

Zeugmacher	cajkmochr (tkadlec)
Zeugschmied	železář

Příloha 3 – glosář staročeských názvů cechovních řemesel a živností

Poslední část příloh je věnována výrazům staré češtiny, které mohou v dnešní době působit problémy při identifikaci konkrétní živnosti. Většina výrazů není dnešnímu badateli nejasná, což je dáno i dlouhou tradicí dosavadního bádání. Pomineme-li časté výrazy vzniklé počestěním německého ekvivalentu, zjistíme, že pojmenování, kterým bychom dnes již vůbec nerozuměli, je poměrně málo. Nicméně každý, kdo se takového úkolu ujme, musí stanovit onu míru, do jaké je staročeský výraz dnešnímu badateli nesrozumitelný a kdy už je potřeba dané pojmenování převést na ekvivalent současného slovníku.

Pro sestavení tohoto glosáře jsem si stanovil následující pravidla. Pokud se archaické pojmenování stalo samostatným heslem na příslušném místě této práce, kde je tedy patřičně vysvětleno, nebyl již takový výraz zahrnut do tohoto glosáře. Starší označení profesí jsou vždy vztažena na názvy profesí, která jsou hesly v příslušném oddíle předkládané práce.

Z obdobných glosářů jmenujme alespoň slovníček řemesel a zaměstnání sestavený jako příloha k edici soupisu nájemníků na Starém Městě pražském z devadesátých let minulého století.¹⁷⁸⁶

¹⁷⁸⁶ Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (edd.), *Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608*, Praha 1997, s. 163–166.

přezkář	cvočkař	Š	
přikrývač	pokrývač	šenkýř	výčepník
R		šiftař	pažbař
rotšmíd	kotlář	šlajfěř, šlejffř	brusič
rýmař	řemenář	šrotýř	vozataj
Ř		štafír	pozlacovač
řešetář	sítař	štětkař	kartáčník
řezák	řezbář	T	
S		tapecír, tapycír	čalouník
sládek	pivovarník	tkaničkář	prýmkař
stelmař, stelmací	nápravník	V	
stolař	truhlář	voskař	svíčkař
struhadlník	soustružník		